Petru Ioan

INTRODUCERE în PROTOLOGIE:

şapte peregrinări prin lumea filosofilor

Iaşi, 2008

Referenți:
prof. dr. Alexandru Boboc, m. c. al Academiei Române
prof. dr. Gheorghe Al. Cazan

Consultant editorial: lector drd. Iulia Popa

Procesare de text şi colaționare: Emil David, Ioana-Crăița Florescu, Bogdan Piftor şi Răzvan-Teodor Popescu

Descrierea C I P a Bibliotecii Naționale

IOAN, PETRU

Introducere în protologie: şapte peregrinări prin lumea filosofilor / Petru Ioan – Iaşi: Editura „Ştefan Lupaşcu", 2008
358 p.; 21 cm. – (Radiografii)
Bibliogr.
Index
I S B N 978 - 973 - 7814 - 03 - 6
1

Autorul dedică această nouă carte nepoatei sale, Erica - Manon - Isidora, la împlinirea primilor 4 anişori, şi profesorului său de istorie a filosofiei, Tudor Ghideanu, la a LXX-a aniversare !

Coperta reprezintă „ochiul lui Horus" (fiul zeiței Isis şi-al zeului Osiris), element de bază în recuzita simbolistică din țara Chem.

colecţia

radiografii: 17

Petru Ioan

INTRODUCERE în PROTOLOGIE

şapte peregrinări prin lumea filosofilor

© 2008: Editura Fundaţiei „Ştefan Lupaşcu“,
str. Vovideniei, nr. 9; 700079 - Iaşi, România
ISBN: 978 - 973 - 7814 - 03 - 6

***Volume de acelaşi autor**: ☞ Analiza logică a limbajului*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza“, Iaşi, 1973; ☞ *Teoria şi aplicaţiile sistemelor logice*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza“, Iaşi, 1975; 1981; ☞ *Axiomatica: Studiu morfo-logic*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980; ☞ *Logică şi metalogică: incursiuni şi noi contururi*, Editura „Junimea“ (seria „Humanitas“), Iaşi, 1983; ☞ *Elemente de Teoria acţiunii şi Logica discursului practic* (împreună cu Ştefan Afloroaei), Editura Universităţii „Al. I. Cuza“, Iaşi, 1985; ☞ *Perspective logice: Contribuţii fragmentare la reconturarea unui profil disciplinar*, Editura „Junimea“ (seria „Humanitas“), Iaşi, 1987; ☞ *Adevăr şi performanţă: pretexte şi contexte semio-logice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987; ☞ *Logică, adevăr formal şi relevanţă interpretativă* (împreună cu Dan Mihai Bârliba şi Traian Ştirbăţ), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988; ☞ *Logic and Dialectics: Confrontations, Connexions, Clarifications*, „Al. I. Cuza“ University Press, Iaşi, 1990; ☞ *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici situaţionale*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995; ☞ *Orizonturi logice. Deschideri şi resemnificări în universul actual al formalismelor*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1994; ☞ *Logică şi filosofie: restanţe, radiografii, retrospective*, Institutul European, Iaşi, 1996; ☞ *Logica „integrală“, în distincţii, operaţionalizări, definiţii şi exemplificări*, vol. 1, Editura „Ştefan Lupaşcu“ (seria „Universitaria“), Iaşi, 1999; ☞ *Ştefan Lupaşcu şi cele trei logici ale sale*, Editura „Ştefan Lupaşcu“ (seria „Radiografii“), Iaşi, 2000; ☞ *Modelul hexadic în politologie*, Editura „Ştefan Lupaşcu“, Iaşi, 2002; ☞ *Resemnificări*, vol. 1: *Logica, la confluenţă cu hermeneutica*, Editura „Ştefan Lupaşcu“ (seria „Secvenţe semio-logice“), Iaşi, 2004; ☞ *Lucian Blaga în orizontul unei logici paradisiace*, Editura „Ştefan Lupaşcu“ (seria „Profiluri“), Iaşi, 2005; ☞ *Alexandru Husar: semiograma omului şi operei*, Editura „Ştefan Lupaşcu“ (seria „Profiluri“), Iaşi, 2005; ☞ *Resemnificări*, vol. 2: *Prin logică, spre metafilosofie*, Editura „Ştefan Lupaşcu“ (seria „Secvenţe semio-logice“), Iaşi, 2005; ☞ *Petre Botezatu: zări şi etape în edificarea unei opere*, Editura „Ştefan Lupaşcu“ (seria „Profiluri“), Iaşi, 2006; ☞ *Modaliate şi modalizare în perspectiva logicii integrale*, Editura „Ştefan Lupaşcu“ (seria „Radiografii“), Iaşi, 2007

PREAMBUL

Întrucît *arhé* (αρχή), din care provine românescul *arheu* („esență", respectiv „prototip" al lucrurilor şi fiinţelor) este termenul – introdus în antichitatea greacă [1] – pentru a desemna „principiul", sau „substanța" lumii, respectiv „izvorul" din care se trag şi „gura" în care se varsă toate formele realității, nu este de mirare că încercarea de a articula în chip „sistematic" şi într-un sens „fundamental" o viziune despre lume s-a voit a sta sub auspicii ale unei *ARHEOLOGII*.

Sub coordonate filosofice, termenul cu pricina descinde din *Kritik der Urteilskraft*, scrierea din 1790, în care Immanuel Kant aduce în discuție o *„arheologie a naturii"*, ca *„teorie a pământului"*, focalizată pe *„reprezentarea stării primitive a pământului, despre care, deşi nu putem spera să obținem ceva sigur, îndrăznim, totuşi, să facem presupuneri întemeiate"*.

O astfel de disciplină, *„spre care ne invită şi ne îndeamnă natura însăşi"* [2], este invocată de promotorul *„doctrinei transcendentale a metodei"* într-o anexă a părții secunde din *Critica facultății de judecată*, ghidată de necesitatea *„reunirii mecanismului* [respectiv a *determinismului* şi a *cauzalității eficiente*, n. n., P. I.] *cu principiul teleologiei* [şi al cauzalității *finale,* respectiv al *libertății*, n. n., P. I.] *în explicarea unui scop al naturii ca produs natural"* [3].

Un secol mai tîrziu, despre o *arheologie* a *„originii"* şi a *„surselor originare"* ale sensului şi motivațiilor adînci din filosofie, avea să vorbească, în acelaşi spațiu cultural, Edmund Husserl (1859 - 1938), în orizontul *fenomenologiei* sale „transcendentale", pentru ca, în Franța, „structuralistul" Michael Foucault (1926 - 1984) să relanseze respectivul termen în cadrul unei metodologii ce descinde din *„GENEALOGIA"* [4] *cunoaşterii*, a lui Friedrich Nietzsche (1844 - 1900), ca cercetare *regresivă* a

---

[1] De către Anaximandru din Milet, sec. VII - VI î. e. n.

[2] Immanuel Kant, *Critica facultății de judecare*, cu studiu introductiv de Mircea Florian; traducători Vasile Dem Zamfirescu, Alexandru Surdu şi Constantin Noica; note şi comentarii, bibliografie şi indici de Rodica Croitoru, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 324

[3] *Ibidem*, p. 318; cf. şi: Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *Enciclopedia de Filosofie şi Ştiințe Umane*, trad. din italiană, „ALL Educational", Bucureşti, 2004, p. 62

[4] Cf.: Friedrich Nietzsche, *Menschliches, Allzumenschliches*, 1878; idem, *Morgenröte*, 1881 (trad. rom.: *Aurora*, Editura „Hestia", Timişoara, 2001); idem, *Jenseits von Gut und Böse*, 1886 (trad. rom.: *Dincolo de bine şi de rău*, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1992); idem, *Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift*, 1887 (trad. rom.: *Genealogia moralei*, „Humanitas", Bucureşti, 2006)

„condiţiilor şi împrejurărilor“ în care faptele în atenţie (valorile morale, bunăoară) *„au apărut, au evoluat şi s-au modificat“* [5], şi din *„deconstrucţia metafizicii“*, aşa cum o încearcă, bunăoară, Martin Heidegger [6] (1889 - 1976), iar pe urmele sale, Jacques Derrida [7] (1930 - 2004).

Din păcate, termenul în atenţie, relativ la *„ştiinţa principiilor“* (sau *„a fundamentului“*), este prea încetăţenit în sfera disciplinelor istoriografice şi prea legat de interpretarea, sau resemnificarea vestigiilor „culturii materiale“ [8], pentru a mai putea fi aclimatizat pe tărîmul formelor simbolice, cum a putut fi posibil cu paronimul *ARHITECTONICĂ*, folosit, de către Johann Heinrich Lambert (1728 - 1777), în sensul de *„teorie a simplului şi a primarului în cunoaşterea filosofică şi matematică“* [9], iar de Immanuel Kant (1724 - 1804), pentru a desemna *„arta sistemului“*, menită a surprinde *„unitatea diverselor cunoştinţe sub o anume idee“* [10], destinată *„să determine A PRIORI atît sfera diversului, cît şi poziţia părţilor între ele“*.

Rămîne, deci, ca *„FILOSOFIA PRIMĂ“* să se regăsească, în chip de *„cunoaştere a anumitor cauze şi principii“* [11] sub apelativul *METAFIZICII*, aşa cum a propus „comentatorul şi orînduitorul“ operei aristotelice, Andronicos (Ἀνδρόνικος) din Rhodos (în sec. I î. e. n.), pe considerentul că cercetările vizînd „fundamentul“ *întregii existenţe* trebuie considerate ca fiind cele ce urmează *„după cele de fizică“* – în greceşte: τα μετα φυσικά , iar în latină: *post physicas disciplinas* – respectiv de resortul a ceea ce s-ar putea numi *transphysica*.

Ce-l va fi ademenit pe editorul din ultimul veac al erei precreştine să repartizeze *filosofia PRIMĂ* în raport cu poziţia pe care o ocupă – în

---

[5] Cf. Virgil Melchiorre (coord. şt.), *Enciclopedia de Filosofie şi Ştiinţe Umane*, Bucureşti, 2004, p. 389

[6] În *Fiinţă şi timp*, §.6, Editura „Jurnalul literar“ (seria „Sinteze“), Bucureşti, 1994, pp. 39 - 45

[7] Cf. Jacques Derrida, *De la Grammatologie*, Editions de Minuit, Paris, 1967; cf. trad. engl. (*Of Grammatology*), realizată la „John Hopkins University“ Press, Baltimore, în 1976, p. 10

[8] Pentru istoric, *ARHEOLOGIA* (termen derivat din cuvântul grecesc αρχαιολογία, compus (la rîndu-i) din αρχάιος („antic“) şi λόγος („discurs“, sau „studiu“), este ştiinţa ce studiază civilizaţia, respectiv culturile umane şi relaţiile acestora cu mediul înconjurător, prin culegerea, prin documentarea şi prin analizarea anumitor indicii materiale.

[9] Johann Heinrich Lambert, *Anlage zur Architektonik, oder Theorie des Einfachen und Ersten in der philosophischen und mathematischen Erkenntnis*, 2 Bde., Riga, 1771

[10] Immanuel Kant, *Critica raţiunii pure*, traducere românească de Nicolae Bagdasar şi Elena Moisiuc; studiu introductiv, glosar kantian şi indice de nume proprii: Nicolae Bagdasar, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, pp. 618, 610

[11] Aristotel, *Metafizica*, I (A), 1, 982 a; trad. rom. de Ştefan Bezdechi, cu studiu introductiv şi note sub semnătura lui Dan Bădărău, Editura Academiei, Bucureşti, 1965, p. 53

prima rubrică a clasificării – *fizica* (socotită de către Stagirit, drept una dintre filosofiile *„SECUNDE“*), în cadrul disciplinelor *teoretice* ?

După Mircea Florian, este posibil ca, în această clasificare, Andronicos *„să se fi călăuzit de o indicație a lui Aristotel însuși, care prețuia îndeajuns cercetarea specială ca pregătire a «sintezelor» generale. Cunoștința metafizică e, însă, numai pentru noi mai tîrziu, pe cînd în natura lucrurilor este un PRIUS. Pentru noi, metodologic, «cele metafizice» vin după «cele fizice»; în sine, ele premerg tuturor celorlalte“* [12].

De la sintagma în formă neutră şi plurală, *„μετα φυσικά“*, la termenul compus, în feminin singular, *metaphysica*, s-a ajuns prin intermediul latinilor neoplatonici: grație lui Herennius, sau poate lui Boëthius, ultimul dintre filosofii „păgîni“ [13]. La aceşti doi filosofi, *„nu mai era vorba de contingența editorială, ci de o necesitate teoretică. Metafizica se ocupa cu ceea ce se află «dincolo de cele fizice», cu supranaturalul. Dumnezeu şi ideile neoplatonice sînt «în afară de natură»“* [14], motiv pentru care, în secolul al XIII-lea, Toma d'Aquino va socoti filosofia în calitate de *„transfizică“*.

Este de notat că, prin întreita schimbare – de *compoziție*, de *gen* şi de *număr* – a sintagmei greceşti *„μετα φυσικά“*, în cuvîntul compus latinesc *metaphysica*, numele filosofiei a urmat traiectorii identice cu *analitica*, cu *topica* şi cu alte asemenea denumiri la pluralul neutru.

Să se observe, însă, că termenul *metafizică „poate fi tălmăcit fie SPAȚIAL, adică «DINCOLO de cele fizice» (suprasensibil, sau «inteligibil»), fie TEMPORAL, adică «DUPĂ cele de fizică». În sens spațial (TRANS), absurditatea e vădită: «dincolo» de cele fizice trebuie să fie tot ceva în spațiu (fizic), căci «dincolo», sau «dincoace», «văzut», sau «ascuns» (nevăzut) sînt termeni corelativi înauntrul aceleiaşi realități* […]. *«După» (POST), în timp, s-ar raporta la cercetări care, genetic, VIN LA RÎND, ÎN URMA celor de fizică, fără ca prin aceasta să se determine mai de aproape natura sau obiectul acestor cercetări. În schimb, sensul genetic poate închide o valorificare, după cum admitem, sau nu, că momentul precedent este superior, sau inferior celui secvent“* [15].

---

[12] Mircea Florian, *Reconstrucție filosofică*, „Casa Şcoalelor“, Bucureşti, 1943, p. 8

[13] Prima ipoteză este invocată de Mircea Florian în numele lui Rudolf Christoph Eucken (1846 - 1926), iar secunda, după Johannes Rehmke (1848 - 1930), între altele, autor al volumului despre „logică, sau filosofie, în chip de teorie a esențelor“ (*Logik oder Philosophie als Wissenslehre*), „Quelle and Meyer“, Leipzig, 1918

[14] Mircea Florian, *op. cit.*, p. 9

[15] *Ibidem*, pp. 9 - 10

Pe de altă parte, dacă suprimăm *„din termenul «metafizică», atît sensul principal, SPAŢIAL, cît şi pe cel secundar, TEMPORAL, nu mai rămîne din el decît o pură negaţie:* ne-fizic*, care, ca orice «termen negativ», nu spune nimic, dacă nu are şi un corespondent pozitiv, cum, de pildă, «necorporabil» are ca echivalent «spiritualul»“* [16].

Ca soluţie alternativă la desemnarea *„ştiinţei despre fiinţă ca fiinţă“*, prin termenul de *metafizică*, am putea să aducem în prim-plan un termen echivalent *arheologiei*. Unul dintre aceştia este cel de *OUSIOLOGIE*, ce-ar însemna, în spirit aristotelic, *„ştiinţa cauzelor şi a principiilor substanţei“* [17], la fel cum prin *henologie* s-a putut indica metafizica platonismului.

Mult mai atrăgător ne apare, însă, termenul *PROTOLOGIE*, folosit, pentru *filosofie* – în Italia veacului al XIX-lea – mai întîi de către călugărul barnabit Ermenegildo Pini [18] (1739 - 1825), într-o scriere din 1803, iar apoi de către filosoful, publicistul şi politicianul Vincenzo Gioberti [19] (1800 - 1852), în cartea omonimă, editată postum, în 1857.

Angajîndu-l, am dorit să evităm efectul de redundanţă pe care l-ar fi produs asocierea, în titlul volumului, a cuvintelor *filosofie* şi *filosofi*.

Prin relativa noutate, termenul cu pricina mai satisface şi un alt deziderat: ne permite o mai liberă circulaţie între niveluri extreme ale articulării şi receptării faptului şi discursului filosofic, niveluri marcate prin termeni precum *protofilosofie*, *filosofie specială* şi *filosofie generală*, *filosofie empirică* şi *filosofie pură*, *metafilosofie* şi aşa mai departe.

Ce-am vrut să subliniem prin cele şapte traversări succesive ale tărîmului „populat“ cu filosofi ? Pur şi simplu, că lumea acestora nu este nici mai paşnică, şi nici mai lipsită de griji decît a celorlalte categorii de căutători ai adevărului, sau de formatori ai opiniei, dacă nu de inspiratori ai deciziilor şi de călăuzitori ai destinelor. Ca dovadă, zecile şi sutele de „cetăţeni“ ai „noosferei“ (şi ai „sofosferei“ !), ce au avut a se confrunta, într-o epocă sau alta,

---

[16] Mircea Florian, *Reconstrucţie filosofică*, Bucureşti, 1943, p. 10

[17] Cf. Virgil Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, p. 783

[18] Ermenegildo Pini, *Protologia, analysim scientiae sistens ratione prima exhibitam*, Mediolanum, 1803. Cf. *Nouvelle biographie générale, depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, avec les renseignements bibliographiques et l'indication de sources à consulter*, „Firmin Didot et Cie“, Paris, 1862, pp. 271 - 272

[19] Vincenzo Gioberti, *Protologia*, editată postum de Giuseppe Massari, în 1857; scrierea se regăseşte în desfăşurarea volumelor 32 - 35 din: *Opere edite e inedite di Vincenzo Gioberti* („Cedam“, Padova), în 1983 - 1986. Cf. şi: Bertrando Spaventa, *La filosofia di Gioberti*, „Vitale“, Napoli, 1863

cu deținătorii de putere – politică, judiciară, sau ecleziastică, înscriindu-şi, astfel, numele, în cronica nesfîrşitelor victime ale represiunii şi terorii.

Şi mai gravă ne apare, însă, pornirea antifilosofică de care nu s-au putut debarasa chiar filosofii înşişi, în condițiile unor grave lacune, dacă nu ale unui etern „vid legislativ" la capitolul *„NORME DE CONVIEȚUIRE între gînditorii de orientări filosofice diferite"* şi ale funcționării deficitare a (ca să nu spunem ale absenței !) criteriilor de *relevanță intersubiectivă* [20] pentru actul de evaluare şi de autoevaluare a „produselor" din domeniu.

În ciuda tuturor crizelor şi a tuturor neîmplinirilor, filosofia nu poate fi, totuşi, suspectată de „anarhie", iar cu atît mai puțin, de „agonie".

Pe verticala *diacroniei*, prin dezvăluirea unor *„serii istorice"* de filosofi şi de plăsmuiri filosofice, dar şi din planul *sincroniei*, prin jocul, mai mult sau mai puțin întortocheat, al acreditării de *„sisteme"* filosofice compatibile şi chiar interferente unele cu altele, redutabila modalitate de însuşire *„practic-spirituală"* a realității răspunde cu bine la toate standardele de *„respectabilitate"*, în cîmpul cunoaşterii reflectate.

Asemenea ştiințelor, ea se impune: ☞ (1) prin arondarea unui *cîmp specific de argumentare* şi prin apropierea unor *tehnici predilecte de „înduplecare"* a auditoriului; ☞ (2) prin acces la *teorie* şi, chiar, la *metateorie*; ☞ (3) prin *diferențiere* a construcțiilor, în raport cu gradul de coerență şi de coeziune internă, dar şi după amplitudinea experiențelor pe care le sintetizează [21]; ☞ (4) prin disponibilitate pentru instrumentele gîndirii „tari", controlate, inclusiv, prin logici *sui generis*, ale gîndirii de tip „luciferic", cum ne-ar spune Lucian Blaga; ☞ (5) prin acreditarea unor *paradigme* şi prin funcționarea acestora, pe coordonatele *„filosofiei normale"*, ori ale celei *„revoluționare"* [22], în cadrul unor comunități (ca să nu le spunem şcoli, sau „secte" !) ce împărtăşesc anumite *„programe de cercetare"* şi au o anume *„tradiție"* a evoluției în domeniu [23].

---

[20] De prezența lor nu se îndoieşte, bunăoară John Watkins, cînd discută despre *Confirmable and Influential Metaphysics*, în: „Mind", vol. 67, no. 267, 1958, pp. 344 - 365

[21] A se vedea: Gilles-Gaston Granger, *Pour la connaissance philosophique* (ch. I, §. „Coment déterminer des critéres de validité, en philosophie ?"), Les Éditions „Odile Jacob", Paris, 1988, pp. 19 - 27

[22] Asupra distincției operate de Richard McKay Rorty, în sensul epistemologiei „post-teoretiste" a lui Thomas Kuhn, cf. Virgil Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, p. 945

[23] Reperele în cauză sînt chiar „concepțiile despre lume" (*Weltanschauung*-urile), la care atrage atenția Wilhelm Dilthey, prin: *Das Wesen der Philosophie*, din: Paul Hinneberg (ed.), *Die Kultur der Gegenwart*, „Reichl & Co.", Berlin, 1907, pp. 1 - 72; idem, *Die Typen der*

Încît, o dată cu Kurt Sternberg, gînditor din foarte numeroasa familie a neokantienilor, astăzi, am putea spune că, *„din punctul de vedere al subiectului, filosofia este* năzuința *nețărmuită; din punctul de vedere al obiectului ei*, aceasta este un proces *infinit"* [24].

Ea este o *„năzuință nețărmuită"* şi un *„proces infinit"*, întrucît, permanente sînt doar *spiritul filosofic*, cum ar spune Immauel Kant, şi *filosofarea*, ca deprindere, *filosofia* ca formă de viață, ne-am permite să adăugăm, o modalitate de cugetare fără de care viața spirituală ar fi, neîndoielnic, extrem de săracă şi foarte puțin atrăgătoare.

P. S. Cartea pe care o înfățişăm, sub auspiciile Editurii „Ştefan Lupaşcu", îşi are începutul în comunicarea susținută la Chişinău, la 28 noiembrie 2007, în cadrul conferinței internaționale organizate de către Facultatea de Filosofie a Universității de Stat din Republica Moldova, în colaboarre cu Universitatea „Al. I. Cuza" - Iaşi şi Institutul de Studii Europene - Iaşi, sub semnul exigențelor pe care ni le impune integrarea pan-europeană în constelația valorilor spirituale şi a culturii transmoderne, în ansamblu.

În cursul explorărilor „virtuale" şi al documentării la sursa primară, prin accesarea titlurilor deținute la bibliotecile ieşene şi nu numai, ne-am bucurat de colaborarea d-rei conf. dr. Melentina Toma, a d-lui conf. dr. George Ceauşu, a d-lui drd. Adrian Michiduță din Craiova (neobositul colecționar de carte filosofică şi editor de filosofi români), a d-rei drd. Crăița Ioana Florescu şi a operatorului de rețea, cu studii teologice, Bogdan Piftor. Le aduc, şi cu acest prilej, cele mai vii mulțumiri. La realizarea indexului de nume proprii şi la colaționarea textului şi-au adus contribuția studenții Emil David şi Răzvan Popescu. Lor şi tuturor celor care, într-un fel sau altul, au contribuit la „aducerea pe lume" a volumului, în termenul scontat, autorul le rămîne profund îndatorat.

Iaşi, 26 aprilie 2008

Weltanschauung, în: *Weltanschauung. Philosophie und Religion in Darstellungen v. dems.* [*et al.*], Schriftleitung M. Frischeiser-Köhler, Berlin, 1911, pp. 3- 51

[24] Kurt Sternberg, *Einführung in die Philosophie*, Leipzig, 1919, p. 6. Aprecieri similare datorăm lui Oscar Ewald (născut în Ungaria habsburgică, sub numele de Oskar Friedländer, respectiv Friedländer Oszkár), prin *Grunde und Abgrunde: Praludien zu einer. Philosophie des Lebens*, Band 2, „Ernst Hofmann"-Verlag, Berlin, 1909, p. 201. Cf. Mircea Florian, *op. cit.*, p. 3

Cartea I:
DESPRE RISCUL DE A FI FILOSOF, LA ANUMITE CEASURI DIN CURSUL ISTORIEI

Capitolul 1: DESPRE PĂCATUL „PRIMULUI FILOSOF“ ŞI DESPRE RISCUL LA CARE AVEAU SĂ SE SUPUNĂ NUMEROŞI ALŢI „EROI AI CUGETĂRII“

1.1.1. După cît se pare, primul dintre cei ce au recurs la eticheta *FILOSOF* (în greceşte: *φιλοσόφοσ*), sau de „prieten al înţelepciunii“, în vechea lume grecească, a fost Pythagora / Πυθαγόρας (cca. 570, dacă nu 580, sau chiar 582 - cca. 500 î. e. n.), pînă la dînsul zeii, respectiv împătimiţii din sfera cugetării, dar şi poeţii, fiind taxaţi cu eticheta „înţelepţi“, respectiv „sofişti“ [1] (în greceşte: *σοφόσ*, respectiv *σοφίστες*).

Originar din insula Samos, nu departe de ţărmul ionian, gînditorul panmatematist, pentru a scăpa de stăpînirea tiranului Polycrates, avea să se stabilească, din tinereţe, la Crotona, colonie grecească din sudul Italiei, unde reuşeşte să adune în jurul său numeroşi adepţi, dispuşi să-şi asume servituţile studiului aprofundat şi ale meditaţiei intense, dar şi un anume regim de viaţă, incluzînd, bunăoară, o severă dietă alimentară – de a nu mînca bob şi de a nu călca pe lanul cultivat cu respectiva plantă; de a nu se înfrupta din cocoşi albi, întrucît *albul* ţine de natura *binelui*, de a nu se atinge de peştii consacraţi zeilor şi aşa mai departe.

Toate bune şi frumoase, în contemplarea articulaţiilor universului şi în deslușirea adevărului asupra lumii, pînă cînd unul dintre proaspăt-îmbogăţiţii din acele locuri şi-a pus în gînd să-şi însuşească bunele maniere şi să-şi asezoneze la standardul bogăţiei profilul spiritual. Adresîndu-se, în acest scop, maestrului întru educaţia permanentă, acesta l-ar fi refuzat cu vorbe nu tocmai uşor de digerat: „*La ce-ţi mai trebuie şi cunoştinţe, ori bună exprimare, de vreme ce dispui de resurse financiare ?!...*“.

---

[1] Diogene Laertios, *Despre viețile şi doctrinele filosofilor*, cartea a I-a, Introducere, §. 12, traducere românească de Constantin I. Balmuş, cu studiu introductiv şi comentariu de Aram M. Frenkian, reimprimare Editura „Polirom“, Iaşi, 2001, p. 67

Supărat de un asemenea afront, candidatul la studenție pare să fi apelat la „racheți“ spre a-i veni de hac insolentului îndrumător de şcoală şi a-i distruge instituția. Va fi murit, cu acest prilej, Pythagora, ori se va fi salvat, fugind pentru totdeauna din cetatea italică ? Vor fi murit şi alții, o data cu maestrul ? Iată întrebări rămase pentru veşnicie în suspensie ! [2]

Ceea ce se ştie sigur, pînă în zilele noastre, sînt cuvintele rostite la mînie de nedoritul partener de dialog şi de aventuri inițiatice, ori poate morala plină de amărăciune a contemporanilor, consternați de sfîrşitul unei seducătoare aventuri din lumea spiritului: „*dacă tăcea* [şi nu îşi insulta solicitantul de servicii formative, Pythagora] *filosof* [în viață] *rămînea*...“. Iată cum primul filosof rămîne în istoria umanității o remarcabilă victimă a unui membru din societatea civilă ...

1.1.2. I-a urmat, la distanță de şapte decenii, Zenon (Ζήνων) din Elea – cetate italică (cca. 490 - cca. 425 î. e. n.): întors de la Atena şi încercînd să opună rezistență tiranului Nearchos, dacă nu lui Diomedon [3], altă „pacoste a cetății“ natale, autorul faimoaselor *aporii* (vizînd mişcarea) se pare că şi-a aflat un cumplit sfîrşit prin stîlcirea, de viu, într-o piuă, după ce, în prealabil, îşi muşcă limba şi o scuipă în obrazul opresorului – pentru a nu fi nevoit să-şi recunoască delictul de opinie ...

1.1.3. Peste încă trei decenii, o altă crimă de proporții tulbură apele filosofiei, în chiar „epoca de aur“ a Atenei. De această dată, victima este Socrate / Σωκράτης (469 - 399 î.e.n.), executat prin otrăvire de concetățenii săi, în urma unei sentințe forțate de puterea „democratică“ a vremii, instalată la Atena după domnia celor 30 de tirani.

Motivul ? Lipsa de respect față de zeitățile cetății, cinstirea unor zei străini şi coruperea tineretului, prin actele de „moşire spirituală“ ...

1.1.4. Mai trec şaptezeci şi cinci de ani şi, în 323, iată-l pe Aristotel / Ἀριστοτέλης cum părăseşte în grabă capitala spirituală a lumii eu-

[2] În relatarea lui Diogene Laertios (*op. cit.*, cartea a VIII-a, cap. I, §. 39, p. 273), Pythagora se afla, cu o parte din discipoli, la casa atletului Milon, cînd adversarul Cylon recurge la incendiere pentru a se răzbuna pe refuzul de a fi fost socotit vrednic să fie primit în tagma filosofilor. Nu-i exclusă, însă, nici varianta unei acțiuni colective, inspirată locuitorilor cetății de teama instalării „tiraniei“ lui Pythagora. În relatarea lui Dicaiarchos (filosof peripatetic şi istoric al culturii eline), Pythagora ar fi murit refugiat în templul muzelor de la Metapont, după 40 de zile de nemîncare. Rezonabilă rămîne şi ipoteza după care filosoful să-şi fi aflat sfîrşitul, cu o parte din discipoli, în luptele purtate alături de agrigentieni, împotriva siracuzanilor. Pentru cele relatate şi pentru încă alte posibile piste, cf. Diogene Laertios, *loc. cit.*, §§. 40 sqq., pp. 273 sqq.

[3] Cf. *Ibidem*, cartea a IX-a, cap. V, §. 26, p. 292

ropene în formare, aceeaşi cetate Atena, pentru a nu le da ocazia concetăţenilor să mai greşească o dată împotriva filosofiei [4] ...

După unele surse, la momentul plecării din Atena, filosoful de neegalabilă erudiţie şi forţă de comprehensiune fusese, deja, dat în judecată, pentru impietate, de către hierofantul Eurymedon, sau de către Demophilos, pentru că ar fi compus un imn în onoarea lui Hermias, potentat la Atarneus (după unii socru, după alţii cumnat, sau chiar ginere de-al Stagiritului); la proces, se spune că ar fi fost *„cel dintîi care a compus un discurs judiciar în propria sa apărare"*.

Oricum, un an mai tîrziu, în 322 î. e. n., filosoful de sistem şi fondatorul celebrului *Liceu* [5], una dintre minţile geniale ale întregii umanităţi, avea să se stingă în singurătate, într-o casă a familiei din Chalcis, în Eubeea, nefiind exclusă varianta otrăvirii, sau a auto-otrăvirii [6].

Cu ce greşise cel mai pătrunzător spirit din lumea antică? Descindea dintr-o cetate macedoneană şi se îngrijise de formarea spirituală a lui Alexandru, cel mai cutezător geniu din lumea faptelor de arme ! ...

1.1.5. Dar cu ce greşeşte urmaşul Stagiritului în fruntea Liceului atenian, Theofrast / Θεόφραστος (372 / 371 - 287 / 285 î.e.n.), originar din Eresos, de-a trebuit să părăsească, o vreme, Atena, împreună cu toţi ceilalţi colegi întru filosofie din celebra instituţie didactică ?

Poate pentru că, fără să vrea, aduseseră atingere legii introduse de Sofocles (fiul lui Amphiclides din Sunion), prin care *„se interzicea, sub pedeapsa cu moartea, vreunui filosof, să conducă vreo şcoală fără învoirea consiliului şi-a poporului"* [7] … Să se mai spună, aşadar, că birocraţia face ravagii doar în era postmodernistă şi doar în partea noastră de lume !

1.1.6. Un sfîrşit nu mai puţin nedrept avea să împărtăşească una dintre primele femei cu preocupări filosofice, Hypatia / 'Υπατία din Alexandria (350 / 370 - 415), fiica unui profesor din celebrul centru spiritual al antichităţii elenistice şi continuatoare a activităţii acestuia, omorîtă în cursul turbulenţelor ce-au însoţit ascensiunea creştinismului la poziţia de religie dominantă în localitatea în care îşi desfăşura activitatea. Aceasta se întîmpla în anul 415 d. Hr., iar motivul era acela că personalitatea de care vorbim împărtăşea alte convingeri religioase decît cele ale „manifestanţilor" insurgenţi.

---

[4] După Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea a V-a, cap. I, §§.5, 8, p. 169

[5] În 334 î. e. n., anul cînd Alexandru Macedon începea cucerirea Persiei

[6] Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea a V-a, cap. I, §.6, p. 169

[7] *Ibidem*, cartea a V-a, cap. II, §. 38, p. 177

1.2.1. Pentru lumea romană, este de consemnat mai întîi destinul învolburat al gînditorului ce îl audiase la Roma pe Philon din Larissa şi aprofundase filosofia de la surse, frecventîndu-i pe profesorii din Atena şi din Rhodos. Ne referim, desigur, la Marcus Tullius Cicero (106 - 43 î. e. n.), în viaţa obişnuită orator şi avocat, fost quaestor, fost senator, consul al Romei, iar după exilul din Grecia, proconsul în Cilicia, jucător neinspirat în confruntarea dintre Pompei şi Caesar, iar apoi dintre Octavian şi Marc Antoniu. Ajuns în fruntea republicanilor, după asasinarea lui Caesar, va fi ucis de trimişii celui ce urma să devină ultimul soţ al reginei Cleopatra.

1.2.2. Peste 108 ani, un alt filosof latin sfîrşeşte samavolnic, la porunca de a-şi pune singur capăt zilelor, pe care i-o transmite chiar cel căruia îi fusese preceptor. Ne referim la „andaluzul", sau „cordubanul" Lucius Annaeus Seneca, respectiv Seneca cel Tînăr (4 î. e. n. - 65 e. n.), exilat în Corsica pentru o aventură cu Iulia Livilla, nepoata împăratului Tiberius Claudius (10 - 54). Ocupînd diverse funcţii în administraţia lui Nero Claudius (37 - 68), cel ce fusese – la Roma – elevul stoicului Attalus, avea să fie inclus pe lista vinovaţilor, după descoperirea complotului ce urma să-l aducă pe tron pe Calpurnius Piso. Se va sinucide „la comandă", murind, astfel, la fel cum trăise: în acord cu preceptele stoicismului …

1.2.3. Tragic va fi şi destinul ultimului filosof „păgîn", Anicius Manlius Boëthius, traducător în latină din opera Stagiritului, dar şi unul dintre primii părinţi ai Bisericii Creştine. Născut în anul 480 e. n. şi educat de la şapte ani de Symmachus, cu a cărui fiică avea să se însoare, tatăl consulilor Romei, la vremea tragediei, avea să se sfîrşească la cel de-al patruzeci şi patrulea lustru al vieţii (în anul 524), în urma unui proces urzit de rivalii săi de la curtea din Ravena a cuceritorului ostrogot, Teodoric cel Mare (471 - 526), o dată cu socrul şi cu cumnatul său Athicus.

De reţinut este că, în intervalul dintre condamnarea profundului gînditor şi execuţia sentinţei supreme care i-a fost acordată pentru nedreapta învinuire de a fi complotat cu Iustinian cel Mare, împăratul Bizanţului (pe intervalul: 527 - 565), cel dintîi filosof creştin a reuşit să redacteze cartea de căpătîi pentru intelectualul Evului de mijloc. Este vorba de *Mîngîierile filosofiei* [8].

[8] În latină: *De consolatione philosophiae*. Cf. traducerea românească realizată de David Popescu şi Gabriel Gheorghe, la Editura Fundaţiei „Gîndirea", Bucureşti, 2003

1.3.1. Născut în ţara magilor de la Răsărit, filosoful persan Shihab Ad-din Yahia se stabileşte în Siria şi fondează, la Alep, o şcoală teosofică „a iluminării", sau „a revelării fiinţei", sub semnul sintezei între cele două mari culturi: orientală (reprezentată de *mazdeism*) şi occidentală, întruchipată prin *platonism*. Strădania îi va fi încununată prin calificativul de „maestru asasinat" (*Shaykh a-Maqdul*), acordat la momentul asasinării, în 587, înainte ca generosul gînditor să mai poată aduce vreo completare la *Cartea lămuririlor* !

1.3.2. De o soartă nu mai puţin crudă „s-a bucurat" şi faimosul „doctor iluminat" Ramoń Llull, pe numele latinizat Raymundus Lullus. Filosof (cu studii la Montpellier), alchimist, poet, mistic şi misionar, apropiat de franciscani, acesta s-a născut la Palma de Majorca, pe la 1235, iar după o revelaţie cu care îşi încheie al treilea deceniu din viaţa-i tumultoasă, se consacră operei de armonizare între cele trei credinţe monoteiste: ebraismul, creştinismul şi islamismul. Călăuzit de visul unei mai bune înţelegeri între semeni, prin zone din Tunisia şi din Algeria de astăzi, autorul unui insolit „Arbore al filosofiei iubirii" îndură persecuţii, iar în final îşi află sfîrşitul prin lapidare, pentru vina de-a fi încercat să înlocuiască forţa armelor prin arta de aţi convinge adversarul prin forţa gîndului şi a cuvîntului exprimat.

1.3.3. Tot în lumea răsăriteană, de această dată creştină, printre victimele represiunii teologice se numără un „principe al filosofilor" (adică Rector !) din cadrul Universităţii din Constantinopol. Este vorba de Ioan Italos, fiul unui militar din Calabria, ajuns să-şi facă studiile în Bizanţ.

Elev al lui Mihail Psellos, ajunge el însuşi profesor la instituţia absolvită, dar datorită conflictului cu Diogenes, va fi acuzat de erezie şi condamnat, în 1082, pentru „profesarea în exces" a filosofiei antice, în speţă, pentru susţinerea ideilor platonice despre originea lumii, ca şi pentru admiterea metempsihozei. În urma procesului, profesorul de neoplatonism este îndepărtat de la Universitate, iar Biserica îşi asumă dreptul de a cenzura „aria curiculară" şi „programa analitică" a cursurilor susţinute.

1.3.4. Să mai amintim că un elev al acestuia, Eustratie, ajuns mitropolit al Niceei, va fi condamnat pentru utilizarea silogismului şi pentru nominalism ?

1.4.1. În celălalt fief al lumii creştine, Pietro d'Abano (cca. 1250 - cca. 1316), filosof, astrolog şi profesor de medicină la Padova, avea să-şi cîştige celebritatea, dar şi sfîrşitul „înainte de termen", datorită scrierii în care încearcă să reconcilieze medicina arabă cu filosofia naturală a grecilor: *Concili-*

ator Differentiarum, quœ inter Philosophos et Medicos Versantur (Mantua, 1472, şi Veneţia, 1476). Adus pentru a doua oară în faţa Inchiziţiei, inclusiv pentru acuzaţia de practică a magiei şi de posesie a pietrei filosofale, moare înainte de pronunţarea sentinţei, dar calvarul nu se sfîrşeşte cu aceasta. Este condamnat la arderea trupului, dar cum acesta dispăruse din mormînt (graţie intervenţiei unui prieten !), autorităţile eclesiastice se vor mulţumi cu proclamarea publică a sentinţei şi cu arderea efigiei ...

1.4.2 Venind cu un mileniu mai spre vremurile noastre, vom lua act de hărţuirea la care s-a expus Giovanni Pico della Mirandola, în 1476, prin notificarea celor nouă sute de teze în chip de *„Concluzii filosofice, cabalistice şi teologice“* [9], ce trebuiau să asigure punctul de pornire într-o preconizată dezbatere între creştini, mozaici şi musulmani. Introducerea la *temele* propuse spre dezbatere filosofilor şi teologilor vremii, *Oratio de dignitate hominis* [10], apărută la Roma, în 1486 (la 6 ani de la declanşarea, în Spania, a operaţiunilor Inchiziţiei), avea să fie considerată drept „manifestul Renaşterii“.

Reacţia în cercurile Curiei romane faţă de surprinzătorul proiect de reconciliere între cele patru religii (vetero-testamentară, creştin - ortodoxă, musulmană şi creştin - catolică) se va exprima, mai întîi, prin interzicerea întîlnirii preconizate şi suspectarea a 13 dintre teze; ulterior, în 1487, prin condamnarea integrală a demersului, de către papa Inocentiu al VIII-lea [11], ocupant al Sfîntului Scaun între 1484 şi 1492.

Din cauza proiectului ecumenic, gînditorul renascentist va fi nevoit să se refugieze la Paris, unde este, însă, arestat.

După evadare, revine la Florenţa, unde, protejat de Lorenzo Magnifico de Medici (1449 - 1492), intră în Academia neo-platonică, dar îşi temperează zelul polemic şi se apropie de Biserică. Absolvit de condamnare de către papa Alexandru al VI-lea [12], contele-filosof va muri prematur, în urma otrăvirii, în 1494, la vîrsta de 31 de ani, fiind urmat, la cîteva săptămîni, de prietenul Antonio Ambrosini, cunoscut sub numele de Poliziano.

Cine ar fi putut să comande oribila crimă ? Se pare că Piero de Medici, fiul lui Lorenzo di Medici (mort cu 2 ani înainte), din cauza

[9] În latină: *Conclusiones nongentae philosophicae, cabalisticae et theologicae*

[10] Evocată şi sub titlul *De hominis dignitate*, Roma, 1486. Cf. E. Garin (ed.), *De dignitate hominis*, *Heptaplus*, *De ente et uno e scritti vari*, „Vallecchi“, Florence, 1942

[11] Pe numele laic: Gioganni Battista Cibo

[12] Alias Rodrigo Borgia (sau Borja), suveran pontif între 1492 - 1503

prieteniei lui Pico cu autorul celebrelor manifeste *De ruina mundi* (1472) şi *De ruina ecclesiae* (1475), nimeni altul decît Girolamo Savonarola (1452 - 1498), fanaticul călugăr dominican, care, prefigurînd Contrareforma, solicitase, în mai multe rînduri, florentinilor, să respingă excesele Renaşterii, iar pe timpul „Republicii florentine", în calitate de „conducător spiritual", avea să organizeze cruciada împotriva luxului şi a cămătăriei, întreţinînd aşa-numitul rug „al Vanităţii" cu „instrumente ale păcatului", prin care înţelegea picturi de Botticelli şi de Michelangelo, mobilă de lux, oglinzi, cărţi „păgîne", sculpturi „imorale" şi aşa mai departe.

Cine a pus în aplicare planul de răzbunare urzit de fiul celui ce-l protejase pe tînărul filosof ? Mai mult ca sigur: secretarul său particular, Cristoforo de Calamaggiore, care nu a făcut un secret din faptul că i-a administrat lui Pico „medicamentele" necesare, întrucît „era bolnav".

Ceea ce, timp de 500 de ani, ţinea de jocul presupunerilor, avea să primească o confirmare irefutabilă în vara anului trecut, prin verdictul dat de cercetătorii de la Universităţile Bologna, Pisa şi Lecce, invitaţi să examineze corpurile a căror exhumare a fost autorizată de Silvano Vinceti, şeful Comitetului Naţional de Cultură al Italiei. Din verdictul echipei de cercetători, rezultă că, în rămăşiţele pămînteşti ale celor doi prieteni înhumaţi în zbuciumatul an 1494, se găseşte o cantitate semnificativă de arsenic şi mari cantităţi de mercur. Prin demersurile medico-legale a mai rezultat că Pico della Mirandola, cel care vorbea fluent greaca, ebraica, aramaica şi araba, avea, la momentul decesului, 1,80 metri şi era corpolent; dispunea de un craniu mai mare decît majoritatea contemporanilor, prin contrast cu prietenul Poliziano, de doar 1,50 metri înălţime …

1.4.3. Fără de noroc va fi şi soarta scrierii renascentistului Pietro Pomponazzi, apărută la Bologna, în 1516, *Despre nemurirea sufletului* [13]. Respectiva operă va fi condamnată şi arsă de inchiziţia veneţiană.

În ceea ce-l priveşte pe autor, *„cel mai ilustru aristotelician de tendinţă alexandrinistă din secolul al XVI-lea"* [14], el fusese obligat, de împrejurări politice (în 1502 ?), să părăsească Padova, unde declanşase o febrilă deschidere spre filosofia peripatetică, şi să se instaleze la Universitatea din Ferrara, pentru ca, un an mai tîrziu, să ajungă la a doua mare universitate italiană, cea din Bolognia, unde îşi va scrie mai toate operele sale.

---

[13] În italiană: *Sull'immortalita' dell'anima* (Bologna, 1516)

[14] Mircea Florian, *Filosofia Renaşterii*, ediţie îngrijită de Adrian Michiduţă şi Vasile Gogea, cu studiu introductiv de Adrian Michiduţă şi postfaţă de Vasile Muscă, „Grinta", Cluj-Napoca, 2003, p. 131

1.4.4. La rîndul său, Nicolò Machiavelli (1469 - 1527) va fi constrîns să plece în exil, după prăbuşirea Republicii Florentine şi revenirea la putere a membrilor familiei de Medici. Aşadar, departe de casă, îşi va scrie Machiavelli (între 1514 şi 1519) operele principale – *Discursurile asupra primei decade a lui Tit Liviu*, respectiv *Principele* [15] – publicate, pentru prima dată, la patru şi, respectiv, la cinci ani după moartea sa, survenită în anul 1527.

1.4.5. Tot în Italia, la Roma catolică şi inchizitorială, va fi răpus de flăcările rugului (pe locul – cum nu se poate mai impropriu denumit – *„Campo de' Fiori"* !), la 17 februarie 1600, cel mai mare dintre promotorii Renaşterii în planul ideilor şi al „avînturilor eroice", Giordano Bruno (1548 - 1500), repudiat, deopotrivă, de catolici şi de protestanţi.

Tristul deznodămînt urzit de autorităţile ecleziastice supreme gînditorului denunţat de un discipol pe care îl iniţiase în mnemotehnică şi în magie avea să survină după opt şiruri de anotimpuri petrecute în bezna închisorilor Inchiziţiei şi în necurmate torturi. Cu ce se făcuse vinovat acesta în ochii şi în cugetul înalţilor prelaţi catolici de la Roma ? Doar cu refuzul de a retracta credinţa în infinitatea universului şi în poziţia centrală a astrului luminii în raport cu planeta populată de fiinţe raţionale ! ...

1.4.6. În aceeaşi zonă, de epicentru al lumii catolice, a urmat, relativ la scurt timp după Bruno, supliciul lui Iulius Caesar Vanini [16].

Născut la Taurozono, din regatul napolitan, la 1586, acesta avea să fie condamnat de inchiziţie, la Toulouse, în Franţa, sub învinuirea de *ateism*, în 1619, iar astfel, la doar 33 de ani, este supus la proba creştină a holocaustului, după ce, mai întîi, ca şi în cazul lui Zenon Eleatul, căzut la vremea sa în ghearele tiranului, i se smulge limba ... Prin această faptă de cumplită cruzime, Biserica înţelege *să se răzbune împotriva liberei cugetări*, avea să noteze Hegel, în ale sale *Prelegeri de istoria filosofiei* [17].

1.4.7. În lista funestă a victimelor din rîndul italienilor, iubitori şi propovăduitori de înţelepciune, se vor adăuga, ulterior, două nume de rezonanţă pentru tranziţia spre modernitate în lumea ştiinţei şi a filosofiei.

---

[15] În italiană: *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (carte publicată de Antonio Blado, la Roma, în 1531), respectiv *Il principe* (carte publicată de acelaşi Antonio Blado, în 1532)

[16] Pe adevăratul său nume de botez: Lucilius.

[17] Hegel, *Prelegeri de istoria filosofiei*, vol. 2, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 333

Ne referim, mai întîi, la autorul *Dialogului cu privire la cele două mari sisteme ale lumii* [18], Galileo Galilei (1564 - 1642), fizician-filosof, unul dintre întemeietorii *ştiinţei moderne* şi dintre promotorii *metodei experimentale* în cunoaştere, forţat de tribunalul inchizitorial întrunit la Roma în 1633 să abjure de la crezul împărtăşit în materie de cosmologie, în ciuda argumentelor şi a dovezilor matematice ...

1.4.8. Ne referim, apoi, la Tommaso Campanella. Născut după Galilei (în 1568), dar mort înaintea acestuia (în 1639), gînditorul de nobilă ţinută va fi închis, pentru erezie, între 1594 şi 1597, după care se va exilat la Stilo, pînă în 1599, cînd este acuzat de complot împotriva Spaniei şi evită spînzurătoarea prin simularea nebuniei. Va rămîne în carcerele inchiziţiei – unde, printre altele, va scrie şi *Cetatea Soarelui* ! [19] – timp de trei decenii, pînă în 1629, cînd, eliberat fiind, va trăi o vreme la curtea papei Urban al VIII-lea [20] (1623 - 1644), iar apoi la cea din Paris, a Regelui Soare, Ludovic al XIV-lea (1643 - 1705).

1.4.9. În şirul actelor de agresiune la adresa filosofilor italieni se înscrie şi reacţia autorităţilor catolice faţă de Antonio Rosmini Serbati (1797 - 1855), autorul a două cărţi – *Cinci răni ale bisericii*, respectiv *Constituţia conformă cu dreptatea socială* [21] –, puse la index în 1849. Chiar şi patru decenii mai tîrziu, în 1888, 40 de propoziţii extrase din operele prolificului gînditor tomist – autor, între altele, al monumentalei *Teosofii* [22], apărută postum, în mai multe volume, între 1859 şi 1874 – vor fi socotite, în opinia Sfîntului Oficiu, de la Roma, ca *„neconforme cu adevărul catolic"*.

1.4.10. Pentru ideile sale republicane şi liberale, un alt filosof italian, adept al „protologiei" [23], ca *filosofie primă*, Vincenzo Gioberti (1800 - 1852)

---

[18] Galileo Galilei, *Dialogo di Galileo Galilei sopra i due massimi sistemi del mondo, tolemaico e copernicano*, per Giovanni Battista Landini, Firenze, 1632

[19] Tommaso Campanella, *La città del Sole, cioè Dialogo di Republica nel quale si dimostra l'idea di riforma della Repubblica cristiana conforme alla promessa da Dio fatta alle Sante Caterina et Brigida*. Opera a fost redactată, în prima versiune, în italiană, în 1602, iar în a doua versiune, în 1611, fiind publicată, în latină (sub titlul *Civitas Solis idea reipublicae philosophica*), la Frankfurt, în 1632, ca un *Appendix politica*, la *Realis philosophia epilogistica.*

[20] Pe numele laic: Maffeo Barberini

[21] În italiană: *Progetti di Costituzione. La Costituzione secondo la giustizia sociale*, 1848, reed., sub îngrijirealui C. Gray, la „Fratelli Bocca", Milano, 1952; idem, *Le cinque piaghe della santa Chiesa*, Perugia, 1849, reed., sub îngrijirea lui A. Valle, la „Citta nuova", Roma, în 1981

[22] Cf.: Antonio Rosmini-Serbati, *Teosofia*, 8 vol., ediţie datorată lui Carlo Gray, la Editura „Fratelli Bocca", din Roma şi Milano, 1938 - 1941

[23] Vincenzo Gioberti, *Protologia*, editată postum de către Giuseppe Massari, în 1857; scrierea gînditorului italian se regăseşte în desfăşurarea volumelor 32 - 35 din: *Opere edite e inedite di Vincenzo Gioberti* („Cedam", Padova), în 1983 - 1986

va fi nevoit să plece din Torino şi să rămînă în exil, la Bruxelles, aproape 14 ani (între 1833 şi 1846), iar după înfrîngerea Piemontului în primul război dus de acesta cu forţele habsburgice, pentru obţinerea independenţei politice, va trebui din nou să ia calea exilului, şi să trăiască la Paris.

1.4.11. Parcă pentru a nu lăsa goluri, secolul recent încheiat mai adaugă cîteva nume la lista neagră a încercărilor la care s-au văzut expuşi filosofii italieni, pe parcursul a mai bine de patru veacuri. Este vorba, mai întîi, de Piero Federico Giuseppe Celestino Mario Martinetti (1872 - 1943), îndepărtat din sistemul de învăţămînt filosofic, în 1931, pentru refuzul de a jura credinţă regimului fascist întronat, la Roma, de către Mussolini.

Pentru a nu se lăsa mai prejos, la 3 decembrie 1937, Biserica catolică îi înscrie trei dintre operele acestuia în *Indexul cărţilor prohibite* [24].

1.4.12. Pentru că orbirea politică nu ţine cont nici de erele istorice, nici de treptele „progresului", în 1944, la Florenţa, va fi asasinat unul dintre cei mai remarcabili neohegelieni italieni. Este vorba de Giovanni Gentile (1875 - 1944), fondator, alături de Benedeto Croce (1866 - 1952), al revistei „La critica" (în 1903), iar în 1922, al „Revistei critice de filosofie italiană" [25], ministru al învăţămîntului între 1922 şi 1924 în guvernul fascist de la Roma iar, mult mai tîrziu, aderent al Republicii Sociale, întemeiate de Mussolini la Salò, după armistiţiul din 8 septembrie 1943.

1.4.13. În ceea ce-l priveşte, Antonio Gramsci (1891 - 1937) va petrece 11 din cei 46 de ani ai vieţii în închisoare, ca victimă a regimului fascist. De acolo va ieşi în 1937, doar cu cîteva zile înainte de obştescul sfîrşit, lăsînd în urma sa *Caietele din închisoare*, însumînd peste 3000 de pagini (referitoare la istoria italiană, la naţionalism, fascism şi comunism, la marxism şi la „teoria critică"), respectiv *Scrisorile din închisoare* [26].

1.5.1. În Anglia, ceva mai tolerantă cu lumea intelectului, o altă victimă a puterii seculare, potrivnice filosofiei, este umanistul Thomas

---

[24] Este vorba de volumele cu privire la creştinism (*Gesù Cristo e il cristianesimo*, due volumi, Edizioni della „Rivista di Filosofia", Milano, 1934), la evanghelie (*Il Vangelo*, „Guanda", Modena, 1936) şi la relaţia dintre raţiune şi credinţă (*Ragione e fede. Introduzione ai problemi religiosi*, Edizioni della „Rivista di Filosofia", Milano, 1934)

[25] „Giornalo critico della filosofia italiana"

[26] Antonio Gramsci, *Lettere dal carcere* (1947), a cura di Antonio A. Santucci, Palermo, 1996; *Quaderni del carcere*, a cura di Felice Platone, Torino, 1948 - 1951; reeditat, sub îngrijirea lui Valentino Gerratana, Torino, 1975 şi, respectiv, 2007

Morrus [27] (1478 - 1535), autorul celebrei *Utopii* [28]. După numeroase servicii aduse statului absolutist [29], ca deputat în Parlamentul de la Londra, din 1504, subtrezorier în 1521, preşedinte al Camerei Comunelor, în 1523; înalt protector al universităţilor Oxford şi Cambridge, cancelar al Ducatului Lancaster, în 1525; Lord Cancelar al Regatului (între 1529 şi 1532), scriitorul şi eruditul umanist avea să fie condamnat la moarte şi executat în 1535, deoarece refuzase să adere la schisma anglicană (marcată prin *The Act of Supremacy* [30], din 1534), şi să-l recunoască pe Henric al VIII-lea drept cap al Bisericii (protestante) din Anglia, separată de Roma.

De fapt, cel care oferise un model concret de reformare politică a naţiunii, s-a supus riscului suprem prin refuzul de a consimţi la divorţul lui Henric al VIII-lea de prima sa soţie, Catherina de Aragon (1485 - 1536), mama nefericitei Mary Tudor, ce avea să-l urmeze la tronul Angliei şi al Irlandei pe fratele bastard Edward al VI-lea (1547 - 1553), între 1553 şi 1558, după care va urma Elisabeta I (1558 - 1603), fiica celei de-a doua soţii a lui Henric, Anne Boleyn (1501 / 1507 - 1536) – „mărul" discordiei în tot acest scandal, prin care s-a reconfigurat istoria Angliei şi a Marii Britanii.

Ca o ironie a istoriei, Vaticanul (prin Papa Pius al XI-lea) avea să-l canonizeze, în 1935, pe *„omnium horarum homo"*, cum îl descrie Erasmus pe Morus, cu ocazia celei de-a 400-a comemorări [31], gest pe care nu ştim ca Vaticanul să-l fi săvîrşit în cazul lui Giordano Bruno, sau al lui Lucilio Cesare Vanini, martirizaţi, la vremea respectivă, din propria-i iniţiativă.

În 1980, ilustrul umanist britanic va fi canonizat şi în cadrul Bisericii Anglicane, iar sub pontificatul lui Ioan Paul al II-lea, el va fi declarat, la Roma, protectorul politicienilor şi al oamenilor de stat.

---

[27] Pe numele oficial: Thomas More. De reţinut că în casa lui Thomas Morrus, din Londra, îşi va scrie, în cîteva zile, *Elogiul nebuniei* (*Laus stultitiae*), ilustrul Erasmus din Rotterdam

[28] Sir Thomas More, *De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia*, sub îngrijirea lui Erasmus, Louvain, 1516. În acelaşi an, Ludovico Ariosto îşi publica poemul *Orlando furioso*, închinat lui Roland, cavaler din armata lui Carol cel Mare, căzut eroic în luptele cu sarazinii.

[29] Avîndu-l în frunte (între 1509 şi 1547) pe Henric al VIII-lea, al doilea monarh din casa Tudorilor

[30] *Actul de supremaţie*. Întrucît regina Mary Tudor a refăcut legătura cu Roma, prin trimiterea pe rug a peste 300 de capi ai reformei, sora sa vitregă, Elisabeta I a impus, în 1559 (al doilea an din foarte lunga sa domnie !) un nou *Act of Supremacy*, prin care se declară „Guvernator Suprem al Bisericii Angliei".

[31] Ziua de 22 iunie, în care este serbat Thomas Morus, după calendarul catolic, coincide cu cea rezervată lui John Fisher (cca. 1469 - 1535), singurul episcop din perioada Reformării Bisericii Engleze rămas fidel Papei romano-catolic, după moartea cardinalului Thomas Wolsey (cca. 1470 - 1530).

1.5.2. Peste veacuri, în statornic-democratica Mare Britanie, în anul 1916, matematicianul, logicianul şi filosoful Bertrand Russell (1872 - 1970) se vede destituit din postul pe care-l ocupa la „Trinity College“, din Cambridge, amendat de către instituţia angajatoare şi, deopotrivă, de Guvernul londonez, iar apoi închis, timp de 6 luni, din cauza activităţilor sale anti-războinice.

În timpul detenţiei, coautorul (alături de Alfred North Whitehead) celebrelor *Principii Matematice* (1910 - 1913), va redacta o *Introducere în filosofia matematică* [32], scriere ce apare în 1919, la casa de editură „George Allen & Unwin“, şi va beneficia de numeroase traduceri.

Nu lipsit de încercări îi va fi lui Russell şi sejurul din Statele Unite ale Americii de Nord. Din cauza opiniilor sale liberale, cu privire la viaţa de cuplu, dar şi din cauza criticilor aduse religiei (în *What I Believe* [33], din 1925, bună-oară), îşi vede anulată numirea la „City College“ din New York, după cum se vede exclus, de asemenea, din „Barnes Foundation“, Pennsilvanya.

Reîntors în Anglia, laureatul ediţiei din 1950 a Premiului Nobel pentru literatură [34] va fi confruntat, iarăşi, cu regimul de detenţie, fiind închis în 1961, pentru convingerile sale pacifiste, reiterate prin participarea la o demonstraţie publică împotriva înarmărilor nucleare. Era, atunci, la vîrsta de 89 de ani, şi avea să mai trăiască încă 9, condus, pînă la capăt, de „dorinţa de iubire“, de pasiunea pentru „căutarea cunoaşterii“ şi de „compasiunea de nesuportat pentru suferinţa omenirii“.

1.6. În Elveţia protestantă, un exponent hispanic al valorilor umanismului, medicul şi teologul Miguel Servet [35] (1511 - 1553), interesat, în egală măsură, de astronomie, meteorologie, geografie şi jurisprudenţă, descoperitorul circulaţiei pulmonare, avea să sfîrşească, la Geneva, în 1553, pe rugul gestionat în mod direct de „reformatorul“ Jean Calvin (după ce fusese condamnat inclusiv de catolici, prin inchiziţia franceză !), împreună cu cărţile sale, pentru susţinerea astrologiei [36] şi pentru erezie, întrucît dezvoltase o „hristologie non-trinitară“ şi anti-pedobaptistă [37]...

---

[32] Bertrand Russell, *Introduction to Mathematical Philosophy*, „George Allen & Unwin“, London, 1919

[33] „Kegan Paul“, „Trench“, and „Trubner“, London, 1925

[34] În semn de *„recunoaştere a scrierilor sale atât de variate şi de semnificative, în care s-a manifestat ca apărător al umanităţii şi al libertăţii de gândire“* …

[35] Respectiv Miguel Serveto, cunoscut şi ca Miguel de Villanueva, sau Michael Servetus

[36] Michaelis Villanovani in quendam medicum *Apologetica disceptatio pro astrologia*, Paris, 1538

[37] Michael Servetus, *Christianismi restitutio*, Viena, 1553

1.7. În zona central-europeană, printre cei ce aveau să înfrunte intoleranţa şi opresiunea se numără un promotor al *pansofiei*, sau al „înţelepciunii globale". Ne referim la Jan Amos Komenský, sau Iohannes Amos Comenius [38], născut la Komňa (dacă nu la Nivnice, sau la Uherský Brod), în 1592, şi mort la Amsterdam, în 1670. După ce-şi pierde soţia şi copiii ca urmare a persecuţiilor la adresa protestanţilor din Boemia, declanşate o dată cu începerea războiului de 30 de ani, gînditorul cu deschidere spre filosofie, teologie, gramatică şi pedagogie, va fi nevoit să se refugieze în Polonia, apoi în Suedia (la curtea reginei Cristina), în Prusia Orientală, în Anglia (unde ajunge cu sprijinul lui Samuel Hartlib), în Ungaria (invitat de văduva lui Rákóczi) şi în Olanda, fără a mai apuca să-şi revadă leagănul natal.

1.8.1. Numeroase cazuri de persecuţie la adresa filosofilor avem a înregistra şi în ţara hexagonului, de rit romano-catolic: Franţa.

În noaptea Sfîntului Bartolomeu, din 1572, este asasinat, doar pentru că trecuse la calvinism, autorul faimoasei *Dialectici* (din 1555), filosoful şi logicianul Pierre de la Ramée [39]. Să mai adăugăm că tristul deznodămînt survine într-un moment în care gînditorul renascentist (împiedicat, în tinereţe, să predea filosofia, din cauza vederilor sale antiaristotelice [40], socotite de autorităţile politice o ameninţare la adresa religiei şi … a ştiinţei !) scria *Îndemnul pentru o pace creştină* ? ...

1.8.2. Într-o succesiune de temeri, nu chiar fără îndreptăţire, s-a derulat şi viaţa lui René Descartes (1596 - 1650), francezul ce nu a îndrăznit să-şi publice *Regulile utile şi clare pentru îndreptarea minţii* [41] şi s-a văzut nevoit să recurgă la succedaneul prefeţei pentru a-şi face cunoscute ideile înnoitoare ţinînd de reforma în cunoaştere. Extrăgînd din trata-

---

[38] Respectiv Ján Amos Komenský (în scrierea slovacă), Johann Amos Comenius (în scrierea germană) şi Jan Amos Komeński (în scrierea poloneză)

[39] *Dialectique* de Pierre de la Ramée, à Charles de Lorraine, cardinal, son Mecene, Paris, 1555; ediţie latină (Petrus Ramus, *Dialectica*) în 1556 şi în 1569 (la Basel), ret. la „Frommann", Stuttgart, 1964; trad. engl., sub titlul *The Logike*, la Londra, în 1574; ret. de „Scolar Press", la Menston, în 1970

[40] Exprimate, bunăoară, în *Aristotelicae Animadversiones*, vederi ce apar (împreună cu *Dialecticae institutiones*), la Paris, în anul 1543

[41] Concepute, în latină, între 1619 şi 1628, şi apărute în latină postum, în 1701, la Amsterdam, sub titlul *Regulae ad directionem ingenii*. Cf.: ediţia franceză (*Règles pour la direction de l'esprit* et *Recherches de la vérité par les lumières naturelles*), ret. de Jean - Luc Marion, la „Martinus Nijhoff", Haga, 1977; cf. şi ediţia românească: René Descartes, *Reguli utile şi clare pentru îndrumarea minţii în cercetarea adevărului*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964

tul despre *Lume*, la care lucra în timp ce, la Roma, era judecat – pentru a doua oară [42] – Galilei, capitolele referitoare la *dioptrică* (în care îşi expune şi concepţia referitoare la difracţia luminii), la *meteori* şi la *geometrie* (inclusiv *geometria analitică*, pe care o inventează !), Descartes avea să le publice într-un volum avînd în frunte un rezumat al *Regulilor*, ce se va constitui, ulterior, în faimosul *Discours de la méthode* [43], din 1637.

Plecînd din Paris, încă din 1628, pentru a trăi o vreme în nordul Franţei, iar apoi stabilindu-se în Olanda protestantă, unde va locui aproape două decenii, Descartes cedează invitaţiei stăruitoare venite, prin intermediul ambasadorului francez de la Stockholm, din partea tinerei regine Christina, de a fi oaspete la curtea suedeză. Prin aceasta, gînditorul ce a hotărît, într-un fel sau altul, destinul filosofiei europene, pînă în zilele lui Edmund Husserl, avea să-şi afle un sfîrşit prematur datorită frigului nordic şi a regimului foarte matinal la care îl supunea capricioasa suverană, dornică a se iniţia în profunzimile lumii spirituale. Nu este exclus, însă, ca motivul decesului surprinzător, din 1650, să fi fost cu totul altul decît cel acreditat prin medicii de la curtea regală din capitala suedeză.

În 1980, publicistul şi omul de ştiinţă german Eike Pies, cercetînd în arhiva Universităţii din Leiden (Olanda), avea să găsească, în corespondenţa strămoşului său din secolul al XVII-lea, medicul Willem Piso (1611 - 1678), scrisoarea ce-i fusese trimisă acestuia, în 1650, de Johann von Wullen, medicul de la curtea suedeză, prin care acesta îi împărtăşeşte colegului de profesie că simptomele bolii ce-avea să-l răpună, la Stockholm, pe distinsul oaspete francez, în data de 11 februarie 1650, acuzau nu pneumonia din verdictul anunţat oficial la palatul reginei Christina, ci o puternică otrăvire cu arsenic.

Ce-ar fi putut contribui la complotul urzit împotriva lui Descartes de membri ai anturajului regal ? Teama curtenilor că prezenţa lui Descartes în preajma tinerei suverane i-ar putea întări dorinţa acesteia de a se converti la catolicism, ceea ce s-a şi întîmplat, de altfel, patru ani mai tîrziu, cînd suverana abdică în favoarea vărului său, devenit regele Carol al X-lea

---

[42] Primul proces se derulase în 1616, cînd lui Johannes Kepler îi apărea *De revolutionibus orbium coelestium*, trecută de Inchiziţie la sinistrul *Index Librorum Prohibitorum*

[43] René Descartes, *Discours de la méthode pour bien conduir sa raison et chercher la vérité dans les sciences*, préface à *La Dioptrique*, *Les Météores*, et *La Geométrie*, qui sont des essais de cete methode. À Leyde, de l'Imprimérie de Ian Maire, 1637

Gustav (1654 - 1660), primul din dinastia Pfalz-Zweibrücken-Kleeburg, şi se stabileşte în Italia, unde îşi află sfîrşitul la doar 35 de ani [44].

1.8.3. Printr-un capriciu al destinului, similar cu cel relatat în cazul lui Tommaso Campanella şi Petrus Ramus, Marie-Jean-Antoine-Nicolas-Caritat, marchiz de Condorcet (1743 - 1794), şi-a scris a sa *Schiță a unui tablou istoric al progreselor spiritului omenesc* în lunile dramatice de încarcerare din perioada „dominației terorii", în închisoare petrecîndu-se şi actul de sinucidere a gînditorului iluminist, atras de aplicarea – în premieră – a calculului probabilităților în ştiințele socio-politice.

1.8.4. Pe cît de lungă, pe atît de agitată avea să-i fie viața lui Voltaire: încarcerat în 1717, întemnițat ulterior la Bastilia, pentru o satiră împotriva regentului Filip d'Orléans, arestat, din nou, în 1726, pentru un conflict cu cavalerul Rohan, acesta se va exila în Anglia, iar *Scrisorile filosofice despre englezi* vor apărea, în 1733, clandestin, pentru ca de-ndată să fie condamnate la ardere. Va urma retragerea la castelul marchizei Émilie du Châtelet, din Lorena, pînă în 1749, iar mai tîrziu, din cauza conflictului cu preşedintele Academiei, va fugi la Berlin (în 1753), de unde iarăşi va trebui să plece, datorită conflictului cu noua gazdă, regele Frederic al III-lea, al Prusiei. Următoarea retragere va fi la Geneva, iar din 1760, Voltaire va trăi la vila din Ferney, în Jura franceză, pînă la sfîrşitul vieții.

1.8.5. La cumplitul tribut de sînge cu care s-a însoțit Revoluția anti-clericală şi anti-feudală din Franța, se cere adăugat şi gînditorul militant, publicist neînfricat şi autor al unui „Cadastru perpetuu", François Noël Babeuf, autointitulat şi Gracchus Babeuf. El va fi executat în 1797, pentru că a dorit în modul cel mai ferm cu putință ca *„egalitatea proclamată"*, să se transforme într-o *„egalitate de fapt"*, dacă nu într-o *„egalitate perfectă"*, în serviciul *„fericirii comune"*.

1.8.6. Printre victimele Franței din perioada interbelică, cu adresă anti-filosofică, se înscrie gînditorul cu ascendență iudaică Henri Bergson (1859 - 1941). La 1 iunie 1914, el s-a văzut pus la „Indexul" Bisericii Catolice cu trei dintre cărțile sale de mare succes, pentru motivul că ele încurajau mişcările liberale „moderniste", sau „neocatolice".

---

[44] Asupra împrejurărilor ce întăresc ipoteza asasinatului lui Descartes, cf. *Wie geschah es wirklich ?*, Verlag „Das Beste GmbH", Stuttgart, 1990; trad. rom. (după versiunea engleză), sub titlul *Mari enigme ale trecutului. Dezvăluiri din culisele istoriei*, „Reader Digest", București, 2004, pp. 118 - 123

Aceasta nu i-a trezit resentimente cărturarului de imensă audiență, cu care s-a identificat o întreagă generație a culturii franceze.

Iată ce declara acesta, în 1937, cu patru ani înainte de a trece în lumea umbrelor: *„Reflecțiile m-au condus din ce în ce mai mult spre catolicismul în care văd împlinirea completă a iudaismului. M-aş fi convertit dacă n-aş fi văzut ridicîndu-se, de-a lungul anilor* […] *un formidabil val de antisemitism ce stă să se reverse asupra lumii. Am vrut să rămîn printre cei care vor fi mîine persecutații. Însă sper că un preot catolic va binevoi, dacă arhiepiscopul Cardinal îl va autoriza, să vină pentru a-şi exprima rugăciunile la funerariile mele" ...*

1.8.7. În țara rațiunii, n-au murit, însă, înainte de termen, doar unii dintre gînditorii nativi. Aici aveau să sfîrşească şi fiii naturalizați ai spiritualității franceze, unul dintre ei fiind Walter Benjamin, filosof, sociolog, critic cultural şi literar, de asemenea, eseist, traducător în germană din Charles Baudelaire şi Marcel Proust, precum şi teoretician al traducerii. Născut, într-o familie de evrei, la Berlin, în 1892, va deveni un membru marcant al Şcolii de la Frankfurt, dar va fi obligat, ca mai toți colegii săi, să emigreze, după ascensiunea la putere a lui Hitler. Pentru că nu a ales cel mai bine destinația, se va trezi în situația de a-şi pune capăt zilelor, pe 27 septembrie 1940, la Port Bou, spre granița cu Spania, în timp ce încerca să scape de naziști.

Un alt destin răpus, pe teritoriul Franței, de patima intoleranței este filosoful Victor Basch, născut la Budapesta, în 1863. Ajuns în Franța din anii copilăriei, îşi face studiile la Paris, după care va preda, germana şi estetica, la Universitatea din Nancy, din 1885, iar apoi filosofia, la Universitatea din Rennes, din 1887, pentru a deveni, în 1918, primul titular al Catedrei de estetică de la Sorbona. Promotor al drepturilor omului (în apărarea căpitanului Alfred Dreyfus, inclusiv !) şi adversar al nazismului, va fi asasinat, împreună cu soția sa, Ilona, la 10 ianuarie 1944, de Miliția franceză a Lionului, la ordinul ocupantului german.

Un alt „fiu adoptiv" al Franței, plecat din România, sub pseudonimul B. Fundoianu, respectiv Barbu Fundoianu (se născuse în Iaşi, la 14 noiembrie 1898, sub numele Benjamin Wexler), pentru a deveni, la Paris, Benjamin Fondane. Poet, scenarist, regizor şi autor dramatic, eseist, traducător şi critic literar, Fondane se integrează grupării avangardiste pariziene, în care se regăseau: românii Constantin Brâncusi (1876 - 1957) şi Tristan Tzara [45]

[45] Plecat din România sub numele Sami (respectiv Samuel) Rosenstock

(1896 - 1963); armeanul Arthur Adamov (1908 - 1970); evreul de origine rusă Lev Isaakovich Shestov (1866 - 1938); evreul plecat din Austria Martin Buber (1878 - 1965) şi Victoria Ocampo (? 1890 - 1979), cea pe care Jorge Luis Borges o va descrie drept „cea mai argentiniană femeie".

Arestat în două rînduri, după invazia germană din 1940, iar apoi deportat, intelectualul de rară sensibilitate va fi executat pe 2, sau 3 octombrie 1944, sub învinuirea de a se fi născut evreu. Au rămas în urma sa numeroase volume, printre care şi prima monografie (neterminată) despre Ştefan Lupaşcu [46].

1.8.8. Născut în 1913, într-o familie cu tată ateu şi cu bunica, după mamă, de rit romano-catolic, în tinerețe protestant, Roger Garaudy se va converti, succesiv, la catolicism şi la islamism (în 1982).

Prizoner în lagărele de concentrare organizate – în timpul ocupației naziste – de guvernul de la Vichy, în nordul Africii (la Djelfa, în Algeria), între 1940 şi 1942, deputat între 1945 - 1958 şi senator între 1959 şi 1963, exclus, în 1970, din Partidul Comunist Francez, pentru îndrăzneala de a fi denunțat „libertatea" Universității de la Moscova, sub regimul *stalinist*, profesorul Roger Garaudy avea să fie supus unui adevărat linşaj mediatic şi condamnat de justiția franceză (doritoare, parcă, să reamintească celor din vremurile noastre de celebra „afacere Dreyfus" !), la 27 februarie 1998, pentru *„contestarea crimelor împotriva umanității"*, ca urmare a publicării cărții despre *„miturile întemeietoare ale politicii israeliene"* [47], prin care *sionismul* este pus alături de *nazism*.

O dată cu hărțuirea luptătorului pentru „recucerirea speranței" [48] şi a apelantului „către cei vii" [49], aveau să mai plătească şi apropiații săi: abatele Pierre [50], fost membru al Rezistenței şi fost parlamentar, care, datorită „sprijinului amical" oferit lui Garaudy, în perioada procesului, s-a văzut ex-

---

[46] Benjamin Fondane, *L'être et la connaissance (Essai sur Lupasco)*, „Paris - Méditerranée", Paris, 1998; trad. rom. (*Ființa şi cunoaşterea. Încercare asupra lui Lupaşcu*) de Vasile Sporici, la Editura „Ştefan Lupaşcu" (seria „Transpuneri"), Iaşi, 2000

[47] Roger Garaudy, *Les mythes fondateurs de la politique israélienne*, Les Éditions „La Vieille Taupe", 1995; „Librairie du savoir", Paris, 1996; trad. rom., *Miturile fondatoare ale politicii israeliene*, Editura „Alma Tip", Oradea, 1998; asupra procesului, dezlănțuit prin publicarea cărții menționate, autorul francez zăbovește în: Roger Garaudy, *Le procès de la liberté*, în colaborare cu Jacques Vergès, „Vent du large", Paris, 1998

[48] Idem, *Reconquête de l'espoir*, „Grasset", Paris, 1971

[49] Idem, *Appel aux vivants*, Éditions du Seuil, Paris, 1979; idem, *Les Fossoyeurs. Un nouvel appel aux vivants*, „L'Archipel", Paris, 1992

[50] Marie Joseph Henry Henri Grouès, născut la 5 august 1912 şi mort pe 22 ianuarie 2007

clus din Comitetul de onoare al „Ligii internaţionale împotriva rasismului şi antisemitismului"; Georges Piscoci-Danesco, agresat fizic de detractorii lui Garaudy şi împins spre faliment în comerţul cu cartea, pentru îndrăzneala de a fi expus în librăria sa „antitolitară", de pe strada „Malebranche", din al V-lea arondisment al Parisului, cartea judecată ca-n vremurile bune al Inchiziţiei. Este şi acesta un motiv pentru Roger Garaudy să denunţe, prin simetrie cu fundamentalismul islamic, „terorismul occidental" [51].

1.9.1. Nu mai puţin ferit de necazuri decît Spinoza, ori Descartes, „raţionalistul" Leibniz a trebuit să reflecteze cu multă atenţie la avertismentul transmis printr-o scrisoare de cartezianul Antoine Arnauld (1612 - 1694), cu care se întîlnise la vizita din Franţa şi căruia îi transmisese spre „expertizare" proiectul de reformă a limbajului în sensul *caracteristicii universale* [52]. Urmarea mesajului de răspuns din partea unui experimentat navigator printre meandrele libertăţii de expresie tolerate într-o epocă de revirimente ştiinţifice şi de răsturnări în metodologia cunoaşterii a fost acela că multe dintre contribuţiile ce trebuiau să-l consacre pe Leibniz, din timpul vieţii, ca pe iniţiatorul reformei matematice în logică vor rămîne neştiute şi bine ascunse printre cărţile de la curtea prinţului de Hanovra – pînă tîrziu, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, cînd vor fi descoperite, traduse în franţuzeşte şi publicate la Paris, de către doctorandul Louis Couturat (1868 - 1914).

1.9.2. Tot în spaţiul germanic şi tot în epoca „luminilor", se cuvine să amintim şi de umilinţele îndurate, la apogeul carierei universitare, de către Immanuel Kant, datorită paginilor din *Religia în limitele raţiunii* [53]: angajamentul scris de a nu face referinţe la scrierea amintită şi de a nu reactiva discuţia referitoare la subiectul cu pricina ...

1.9.3. Pentru ca „cea mai bună dintre lumile posibile" să rămînă doar în închipuirea filosofilor, să amintim şi de afrontul adus celui mai de seamă filosof german, de către exponenţii puterii constituite.

---

[51] Roger Garaudy, *Le terrorisme occidental*, „Al-Qalam", Luxembourg, 2004

[52] Prefigurată în scrierea de tinereţe (din 1666): *De arte combinatoria*. Cf.: Louis Couturat, *La logique de Leibniz: d'après des documents inédits de Leibniz*, „Felix Alcan", Paris, 1901; idem, *Opuscules et fragments inédits de Leibniz*, „Felix Alcan", Paris, 1903; Umberto Eco, *La caractéristique et le calcul*, în volumul de autor: *La recherche de la langue parfaite dans la culture européenne*, Éditions du Seuil, Paris, 1994

[53] În original: *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*, editat de Friedrich Nicolovius, la Koenigsberg, în 1793; ed. a II-a, Königsberg, 1794

După moartea neaşteptată a ilustrului explorator al „raţiunii din istorie“, în contextul holerei din Prusia anului 1831, autorităţile l-au chemat la Berlin pe Friedrich Schelling, pentru a combate o concepţie care, oricum, era suspectată de împăcarea cu realităţile timpului ! ...

1.9.4. Tabloul agresiunilor împotriva filosofiei, consumate în lumea austro-germană, se completează cu hărţuirea medicului psihiatru Karl Jaspers, cîştigat, din 1923 (la vîrsta de 40 de ani !), de problematica umană. Din 1933, după venirea la putere a naziştilor, gînditorul german avea să plătească pentru „păcatul“ de a-şi fi unit destinul cu o persoană de origine iudaică. În 1937, i se retrage catedra pe care o ocupa la Universitatea din Heidelberg, iar din 1938 i se refuză şi dreptul de a publica. Pregătit cu doza de otravă pentru sine şi soţie, după aflarea veştii că vor fi deportaţi în lagăre de concentrare pe 14 aprilie 1945, se salvează o dată cu eliberarea oraşului de către trupele aliate. Nu mai are, însă, puterea să continue în ţara răvăşită de dezastre, încît, din 1948, va activa în cadrul Universităţii Basel, din învecinata Elveţie.

1.9.5. Un alt episod funest, din şirul barbariilor cu adresă în lumea filosofilor, se consumă, la 22 iunie 1936, prin asasinarea lui Moritz Schlick, pe treptele centrale ale Universităţii din Viena, de către fostul său student Johann Nelböck (1903 - 1954), nemulţumit de condiţia etnică a profesorului „ce-i descătuşase restricţiile morale cu care se născuse“ ! ...

Condamnat la 10 ani de închisoare, acesta avea să fie eliberat „condiţionat“ după doar doi ani de detenţie, pentru ca, la ieşirea din închisoare, să fie recompensat cu calitatea de membru al Partidului Nazist din Austria ...

1.9.6. Nu mai puţin scandaloasă a fost şi soarta filosofului Paul Ludwig Landsberg (1901 - 1944), discipol al lui Max Scheler (1874 - 1928), obligat să emigreze în Spania şi Franţa, pentru a scăpa de persecuţiile anti-evreieşti, dar capturat, pînă la urmă, de nazişti, şi deportat într-unul dintre lagărele de concentrare, unde îşi va afla sfîrşitul în 1944, parcă pentru a se pune de acord cu ideile profesate în *Eseul despre experienţa morţii* [54], din 1937.

1.10. Din cauza totalitarismului fascist, numeroşi alţi filosofi au trebuit să-şi părăsească ţara – Austria (Kurt Gödel, Ludwig Wittgenstein, Otto Neurath şi alţii), Germania (Rudolf Carnap, Hans Reichenbach, Ernst Bloch,

[54] Paul-Louis Landsberg, *Essai sur l'experience de la mort suivi de le probleme moral du suicide*, Les Éditions du Seuil, Paris, 1951; reed. în 1997. Cf. şi: Paul Ludwig Landsberg, *Eseu despre experienţa morţii*, Editura „Humanitas“, Bucuresti, 1992

Hans Jonas, Hannah Arendt şi alţii), Polonia (Jan Łukasiewicz, Alfred Tarski şi alţii), sau Cehoslovacia (Philipp Frank şi alţii) – pentru a căuta refugiul în Marea Britanie, ori peste ocean, în Statele Unite ale Americii de Nord.

1.11. În „spaţiul de la Răsărit", năpădit de excesele „puterii sovietice", un preot ortodox, profesor la Academia Teologică şi la Şcoala de Arte Experimentale ce funcţiona, la Moscova, din 1920, pentru a cărei multiplă deschidere (spre filosofie, matematică, literatură, artă veche şi folclor) a putut fi considerat un „Leonardo da Vinci de factură rusă", avea să sfîrşească ca victimă a unui asasinat politic. După anii îndurați în regimul deportării la Nijny Novgorod, iar apoi în cel al detenţiei în lagăr, i se permite revenirea la Moscova, dar va fi din nou arestat şi condamnat la 10 ani de muncă forţată, pentru agitaţie împotriva sistemului sovietic. Rejudecat de o instanţă NKVD, în 1937, este condamnat la moarte şi executat, între altele, pentru refuzul de a oferi autorităţilor moaştele Sfîntului Serghei din Radonezh, pe care le salvase de la distrugerea ordonată de autorităţi, pe cînd era parohul bisericii în care acestea erau destinate a se odihni întru veşnicie. Este vorba de Pavel Alexandrovici Florenski [55], autor al unei concepţii de inspiraţie religioasă, pe care o expune în *Stîlpul şi temelia adevărului*, scrisă în 1908 şi publicată în ruseşte în 1914.

1.12.1. De-ar fi să poposim în spaţiul românesc, nu-i greu de constatat neşansa cu care se însoţesc adesea împătimiţii de filosofie.

Să ne gîndim la cazul Miron Costin (1633 - 1691), nu doar „cronicar" *vieţii lumii*, răpus de securea gîdelui, la porunca lui Constantin Cantemir - Vodă, ocupant al tronului din Iaşi, între 1685 şi 1693.

1.12.2. Prin jocul orb al împrejurărilor, fiul celui menţionat, prinţul Dimitrie Cantemir (1673 - 1723), între altele, autor al primei lucrări filosofice româneşti [56], decriptor al *istoriei ieroglifice*, avea să fie vînat, împreună cu fratele, de agenţii domnitorului de la Bucureşti, Constantin Brîncoveanu (1688 - 1714), iar, după războiul ruso-turc, încheiat cu victoria repurtată de către musulmani la Stănileştii ţinuturilor natale, obligat să accepte titlul de „principe serenissim al Rusiei" şi găzduirea oferită de către Petru cel Mare, lîngă Harkov, în înfriguratele ţinuturi ale marii Rusii.

[55] Transcris şi Florenskiĭ, Florenskii, respectiv Florenskij

[56] Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu lumea sau Giudeţul sufletului cu trupul*, Iaşi, 1698; reed., cu studiu introductiv şi comentarii de Virgil Cândea, Editura Academiei, Bucureşti, 1974; Editura „Litera International", Bucureşti, 2004

1.12.3. Venind la timpuri mai recente, să amintim decesul din 1940, în circumstanțe nu chiar pe deplin elucidate, al filosofului Nae Ionescu [57].

Născut la Brăila, în 1890, şi apropiat de cercul socialist din localitate, acesta avea să fie exmatriculat, în ultimul an, de la liceul „Nicolae Bălcescu" din localitatea natală, după cît se pare, pentru „republicanism național".

Reuşind să se reintegreze la un alt liceu, îşi continuă studiile la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti, obținînd licența în Filosofie în 1912. După studiile de aprofundare, la Gottingen, şi după doctoratul de la München, se dedică carierei didactice şi jurnalistice, inaugurîndu-şi cariera universitară cu o prelegere despre *„Funcțiunea epistemologică a iubirii"*.

Trimis de mai multe ori la închisoare, pentru vederile politice de extremă dreapta (împărtăşite, prin activitatea publicistică, ca principal ideolog al legionarismului şi ca apologet al fascismului), Nae Ionescu se sfîrşeşte la vîrsta jubileului, pe 15 martie 1940, în vila sa din Băneasa, în prezența Cellei Delavrancea, în condiții nu chiar pe deplin elucidate [58].

1.12.4. De cealaltă parte a liniei care despărțea apele tulburi din politica românească a anului 1940, în ziua de 28 octombrie, la Iaşi, avea să se sfîrşească tragic un remarcabil filosof, sociolog şi om politic, întruchipat în personalitatea profesorului de la Universitatea ieşeană, Petre Andrei, născut tot la Brăila, în 1891. O *„conştiință românească fixată pe valorile democrației"*, cum îl va caracteriza, în aula Academiei Române, Eugen Simion, la manifestările prilejuite de centenarul naşterii, exponentul român al *sociologiei revoluției*, dar şi al *filosofiei valorilor*, preocupat de *fundamentul etico-sociologic al fericirii* [59], s-a văzut obligat să-şi pună capăt zilelor, în clipele ce s-ar fi soldat cu arestarea, la domiciliu, de către agenții legionari ai guvernării rezultate în urma abdicării regelui Carol al II-lea. Motivul ? Atitudinea sa consecvent-democratică, potrivnică fascismului [60] şi oricărei alte forme de atentat la adresa drepturilor şi libertățile fundamentale ale omului.

1.12.5. Să amintim, de asemenea, destinul tragic ce l-a însoțit pe filosoful, sociologul, economistul şi eticianul Mircea Vulcănescu (1904 - 1952),

---

[57] Pe numele din scripte: Nicolae C. Ionescu

[58] Nu este exclus să i se fi vîndut la farmacie medicamente otrăvite.

[59] Cf.: Petre Andrei, *Sociologia revoluției*, 1921; reed. la „Polirom", Iaşi, 1998; idem, *Filosofia valorii*, teza de doctorat din 1918, pregătită pentru tipar încă din 1919, dar apărută postum, în 1945; reed. la „Polirom", Iaşi, 1998; idem, *Problema fericirii, fundamentul ei etico-sociologic*, 1921

[60] Cf. idem, *Fascismul*, 1927; ret. la Editura „Neuron", Focşani, 1995

un adept al lui Nae Ionescu, licenţiat în Filosofie şi Drept, cu studii de specializare la Paris, întrerupte, însă, înainte de pregătirea doctoratului, acesta îşi va afla sfîrşitul, la 28 octombrie 1952, în închisorile regimului de ocupaţie sovietică, unde a trebuit să-şi ispăşească vina de a fi servit cu probitate, cu profesionalism şi cu înalt devotament interesele statului român. Avea 48 de ani, iar ultimul mesaj al gînditorului întru „dimensiunea românească a existenţei“ [61] a fost îndemnul: *„Să nu ne răzbunaţi !“*.

1.12.6. Doi ani mai tîrziu, tot în închisorile comunismului se va sfîrşi filosoful, sociologul, juristul şi omul politic Lucreţiu Pătrăşcanu (1900 - 1954), de această dată nu de „moarte bună“, ci prin executarea unei sentinţe odioase. Cel care şi-a luat doctoratul la Leipzig, în 1924, cu o teză despre *Chestiunea agrară în România*, lăsîndu-ne volume precum *Probleme de bază ale României* [62], *Sub trei dictaturi* [63], *Un veac de frămîntări sociale: 1821 - 1945* [64], respectiv *Curente şi tendinţe în filosofia românească* [65], va plăti cu viaţa pentru curajul de a înfrunta gruparea stalinistă din conducerea Partidului Comunist Român.

1.12.7. Întru totul nemeritată s-a dovedit a fi şi soarta gînditorului Lucian Blaga (1895 - 1961), autorul primului sistem filosofic de mare anvergură din cultura românească şi exponentul cel mai reprezentativ al spiritualităţii româneşti din veacul al XX-lea, în partea noastră de lume. În anii întunecaţi ai regimului instaurat la Bucureşti de sovietici, cu acordul „democraţiilor“ occidentale, cel care ne-a îmbogăţit cu volume precum *Poemele luminii* (1919), *Paşii profetului* (1921), *În marea trecere* (1924), *Lauda somnului* (1929), *La cumpăna apelor* (1933), *La curţile dorului* (1938), sau *Nebănuite trepte* (1943), ca să nu mai amintim de *Tulburarea apelor* (1943) şi de celelalte drame, ori de inegalabilele *Trilogii* (1943, 1944 şi 1946), s-a trezit îndepărtat de la catedra de Filosofie a Universităţii clujene, pentru a fi transferat pe post de bibliotecar, cu interdicţia de a mai publica, care s-a menţinut pînă spre sfîrşitul precipitat al vieţii.

---

[61] Cf. Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenţei*, Bucureşti, 1943; reed. la Editura „Fundaţiei Culturale Române“, Bucureşti, 1991

[62] „Socec“, Bucureşti, 1944

[63] Carte apărută la Editura „Forum“, Bucureşti, 1944, respectiv 1945; la Editura Politică, Bucureşti, 1970; iar la Editura „100 + 1 Gramar“, Bucureşti, 1996

[64] Editura „Cartea Rusă“, Bucureşti, 1945

[65] „Socec“, Bucureşti, 1946; Editura Politică, Bucureşti, 1971

1.12.8. Nu mai puțin semnificativ este și tributul de suferință pe care l-au plătit, în închisorile regimului comunist Mircea Florian (1888 - 1960), Ion Petrovici (1892 - 1972), Eugeniu Sperantia (1888 - 1972), Petre Botezatu (1911 - 1981), Romulus Vulcănescu (1912 - 1999), Nicolae Mărgineanu (1905 - 1980), Victor Isac (1917 - 2003) și, încă, numeroși alți slujitori marcanți ai filosofiei, ai logicii, ai etnologiei, eticii, axiologiei și altor discipline din această arie a spiritualității românești.

1.12.9. Nu trebuie uitată, însă, nici soarta nu tocmai fericită de care s-a bucurat în Franța Ștefan Lupașcu, îndepărtat din funcția pe care o deținea, ca cercetător pe ogorul filosofiei, la Centrul Național al Cercetării Științifice de la Paris, pentru motivul „temeinic" că rezultatele muncii sale – comparabile, prin anvergură, cu marea sinteză hegeliană – sînt „inclasificabile" ! După scoaterea din slujbă a promotorului *logicii dinamice a contradictoriului* și „autorul noului *Discurs asupra metodei"*, cum îl caracterizează Claude Mauriac [66], în 1960, a urmat și scoaterea din „atenția publică", printr-un complot al tăcerii de care mai luăm act și-acum, la două decenii de la trecerea marelui gînditor în lumea umbrelor.

1.12.10. Întrucît destinul tragic te poate atinge și dincolo de hotarele țării, încheiem sumbrul periplu prin lumea filosofilor, menționînd soarta nefericită ce i s-a hărăzit lui Ioan Petru Culianu, născut la Iași, pe 5 ianuarie 1950, într-o familie ce are ca înaintași pe matematicianul Nicolae Culianu (1832 - 1915), rector al Universității „Al. I. Cuza", în perioada 1880 - 1898, și pe chimistul Petru Bogdan (1873 - 1944), fondator al „Vieții românești", director al Fundației „Ferdinand I" (1941 - 1944), prorector, iar alternativ rector al Universității ieșene, în perioada 1926 - 1940. Absolvent al Universităților din București (1968 - 1972) și al Universității Catolice din Milano (1973 - 1976), doctor *es lettres* la Sorbona din 1987, *visiting professor*, în 1986, iar apoi profesor titular la „Divinity School", în cadrul Universității din Chicago, autorul unor volume de mare audiență [67] avea să

[66] Cf.: Claude Mauriac, *Un événiment:* Les trois matières, „Le Figaro", 9 noiembrie 1960. Cf. Petru Ioan, *Ștefan Lupașcu și cele trei logici ale sale*, Editura „Ștefan Lupașcu", Iași, 2000, pp. 5 sqq.

[67] Dintre care: *Mircea Eliade* („Cittadella Editrice", Assisi, 1978); *Iter in silvis: Saggi scelti sulla gnosi e altri studi* („EDAS", Messina, 1981); *Religione e accrescimento del potere* (în: G. Romanato, M. Lombardo, I. P. Culianu, *Religione e potere*, „Marietti", Torino, 1981); *Psychanodia*, *I: A Survey of the Evidence Concerning the Ascension of the Soul and Its Relevance* (în: Brill, coll., *Etudes préliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain*, Leiden, 1983); *Eros et magie à la Renaissance. 1484*, „Flammarion", Paris, 1984), *Expériences de*

experimenteze, la 21 mai 1991, pentru ultima dată, *„arta fugii“* [68], cînd este asasinat la Chicago, fără ca cineva să fie pus sub acuzare, într-o țară cu standarde superioare de justițiabilitate. Se întrerupea, astfel, nu numai opera cu mare forță de impact a unui remarcabil ambasador spiritual, dar şi misiunea pe care i-o încredințase marele prieten Mircea Eliade, cînd îl numise ca executor testamentar [69].

Capitolul 2: Procesul colectiv al filosofilor înscenat, mai întîi, la standarde olimpice, iar apoi, pe coordonate ceva mai lumeşti

2.1. „Filosofii la mezat“. Într-unul din pasionantele sale dialoguri, filosoful Lucian (Λουκιανός) din Samosata – un sirian din secolul al II-lea, socotit, astăzi, de unii comentatori [70], drept *„primul dintre moderni“* şi *„întîiul gazetar al lumii“* – zugrăveşte cu aplomb o imaginară scoatere a licitație a unor *„felurite vieți de filosofi“* şi a *„tot soiul de secte filosofice“* [71].

2.1.1. În deschiderea insolitului demers de scoatere la mezat, crainicul şi negociatorul Hermes îl prezintă lui Zeus, mai marele tîrguielii, şi prezumtivilor cumpărători de sclavi, pe ionianul Pythagora (din secolul al VI-lea î. e. n.), drept *„prooroc fără pereche“* şi *purificator de suflete* [72], bună călăuză pentru cei dornici *„să cunoască armonia lumii şi apoi să reînvie“* [73].

---

l'extase. Extase, ascension et récit visionnaire, de l'Hellénisme au Moyen-Age, „Payot“, Paris, 1984); *Gnosticismo e pensiero moderno: Hans Jonas* („L «Erma» di Bretschneider“, Roma, 1985); *La collezione di smeraldi* („Jaca Book“, Milano, 1989); *I miti dei dualismi occidentali* („Jaca Book“, Milano, 1989); *Les Gnoses dualistes d'Occident. Histoire et mythe* („Plon“, Paris, 1990); *Out of this World. Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein* („Shambhala“, Boston, 1991); *The Tree of Gnosis. Gnostic Mythology from Early Christianity to Modern Nihilism*, „HarperCollins“, San Francisco, 1992

[68] Aşa suna titlul volumului ce urma să apară la Editura „Eminescu“, din Bucureşti, în 1971

[69] Pentru ipotezele aprofundate, pînă acum, în legătură cu oribilul asasinat, cf.: Ted Anton, *Eros, Magic and the Murder of Professor Culianu*, „Northwestern University Press, 1996 (trad. rom. de Cristina Felea, la Editura „Nemira“ / Bucureşti, în 1996, iar la „Polirom“ / Iaşi, în 2005); Ion Coja, *Marele manipulator şi asasinarea lui Culianu, Ceauşescu, Iorga*, Editura „Miracol“, Bucureşti, 1999

[70] Sanda Diamantescu, *Cuvînt înainte* la: Lucian din Samosata, *loc. cit.*, p. 5

[71] Lucian din Samosata, *Scrieri alese* (dialogul „Filosofii la mezat“), ediția a II-a, traducere din latină şi note de Radu Hâncu, Editura „Univers“, Bucureşti, 1993

[72] *Ibidem*, pp. 82, respectiv 83

[73] *Ibidem*, p. 82. După Georg Wilhelm Friedrich Hegel (*Prelegeri de istoria filosofiei*, vol. 1, Editura Academiei, Bucureşti, 1963, p. 182), Pythagora poate fi considerat cel dintîi *„învățător al poporului“*. Mai reținut decît personajul lui Lucian, Hegel notează (în *loc. cit.*, p. 177) că, de persoana lui Pythagora, au fost legate *„toate reprezentările magice, toate ameste-*

2.1.2. Pe hedonistul Aristip / Ἀρίστιππος cirenaicul (sec. V - IV î. e. n.), *„cel dintîi dintre urmaşii lui Socrate care luă plată pentru lecţii şi-i trimise bani magistrului său“* [74], acelaşi „agent de vînzări“ în orizontul resurselor umane, ni-l recomandă ca pe un *„molîu“*, ins care – *„stăpînit de vicii“* fiind – trece drept *„mare* CUNOSCĂTOR AL VIEŢII TRĂITE ÎN DESFĂTARE*“*, pentru că el *„ştie să ţină de urît“* şi se pricepe *„să se facă părtaşul unei petreceri vesele“*, temeiul filosofiei sale fiind *„disprețul față de orice, folosirea a tot ce-i cu putință de folosit, cerşirea plăcerii oriunde* [aceasta] *s-ar găsi“* [75]. După zeescul maestru evaluator, crainic şi, totodată, negociator la tîrgul de suflete, mai mult, sau mai puţin nobile, Socrate este atenianul, din districtul Alopeke, *„deprins cu flecăreala“*, iar – ca atare – se poate socoti CUNOSCĂTOR ÎN ALE DRAGOSTEI (de suflete însă, iar nu de trupuri [76], precum în cazul atîtor congeneri dinăuntrul şi din afara filosofiei, unii chiar din proximitatea sa !).

2.1.3. Pe cel ce *„a trăit în singurătate, exclusiv pentru filosofie“* [77] şi şi-a încredinţat scrierea *Despre natură*, templului zeţei Artemis din cetatea natală [78], adică pe *„obscurul“* Heraclit / Ἡράκλειτος din Efes (sec. VI - V î. e. n.), presupusul martor al şedinţei de marketing, ni-l înfăţişează *„cu faţa scăldată în lacrimi“* şi *„copleşit de durere“*, plîngîndu-şi semenii şi jelindu-se pe sine, pentru că *„nimic nu e statornic“*, iar *„toate se află într-o mare neorînduială“*: veşnicia e doar *„un copil* [...] *schimbător după cum bate vîntul“*; oamenii sînt *„nişte zei muritori“*, iar zeii sînt *„nişte oameni nemuritori“*. Pentru că *„totul curge“*, după dialecticianul fără seamăn, *„pe lume totul e supus pieirii“* şi fără nici un viitor este însăşi *„starea lucrurilor omeneşti“* [79].

---

curile de nenatural şi natural, tot conţinutul dughenei cu mistere, a capetelor sucite de exaltările imaginaţiei tulburi şi lamentabile“. Nu mai puţin obscură apare, peste veacuri, filosofia anticului iubitor de înţelepciune, *„dată fiind împrejurarea că şi în informaţiile referitoare la ea au fost introduse elemente provenind de la aceste capete* [*tulburi şi plate*]*“*.

[74] După cum relatează Diogene Laertios, în *op. cit.*, cartea a II-a, cap. VIII, §. 65, p. 108

[75] Lucian de Samosata, *op. cit.*, p. 88. Amănunte din viaţa nu tocmai „ortodoxă“ a „micului socratic“ sînt strecurate de către Lucian şi în dialogul *Despre parazit*, *sau dacă există o meserie a paraziţilor*. Cf. *loc. cit.*, p. 250

[76] Lucian din Samosata, *loc. cit.*, p. 90

[77] Hegel, *Prelegeri de istoria filosofiei*, vol. 1, Bucureşti, 1963, p. 261

[78] După cum relatează Diogene Laertios, în: *Despre viețile şi doctrinele filosofilor*, cartea a IX-a, cap. I, §. 6, trad. rom., 2001, p. 287; cf. şi Hegel, *loc. cit.*, p. 262

[79] Lucian din Samosata, *loc. cit.*, pp. 89 - 90

2.1.4. Democrit [80] / Δημόκριτος din Abdera (sec. V - IV î. e. n.), deşi disprețuit de concetățeni pentru că îşi cheltuise toată averea [81], este surprins, în schimb, într-o neostoită veselie. Cel despre care se spune că-şi scosese ochii, pentru a scruta mai bine *„adevăratele“* realități, nu se mai opreşte din rîs, întrucît nimic nu este vrednic de a fi luat în seamă în zbaterile celor din jur, totul fiind doar *„vid, mişcare de atomi şi infinit“* [82].

2.1.5. Atunci cînd îi vine rîndul la strigarea lui Hermes, Aristotel din Stagira (sec. IV î. e. n.), „preumblătorul“ (sau „peripateticul“) ne este înfățişat drept *„cel mai deştept dintre toți“*, un *„atotştiitor desăvîrşit“* [83]; el este *„cumpătat, blînd, răzbătător şi, mai presus de toate, dublu* [...] *esoteric pe dinlăuntru şi exoteric pe dinafară“* [84].

De la un astfel de filosof – plusează licitatorul divin – aflăm *„cît timp trăieşte ţînţarul, pînă la ce adîncime luminează soarele apa mării şi ce fel de suflet au stridiile“*; el ne *„mai poate vorbi, cu multă isteţime, despre zămislire, despre naştere, despre alcătuirea fătului în sînul mamei“*, la fel cum ne-ar putea spune că *„omul este un animal care rîde, pe cîtă vreme măgarul nu e şi nu se pricepe să clădească nimic, nici să fie navigator“* [85].

2.1.6. Despre Epicur / 'Επίκουρος (sec. IV - III î. e. n.), ucenicul lui Democrit şi al cirenaicului Aristip, aflăm că *„nu ştie mai mult decît dascălii săi“*; pe respectivii îi întrece, însă, prin *„lipsa de credinţă“*. Altminteri avem de a face cu *„un om plăcut“* şi căruia *„îi plac mîncărurile alese“*, hrana cea mai rîvnită pentru el alcătuind-o *„dulciurile“*, adică *„tot ce are gust de miere şi, cu deosebire, smochinele uscate“* [86].

---

[80] De fel din Abdera, dar după spusele unora, din Milet. Cf. Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea a IX-a, cap. VII, §. 34, p. 294. Se pare că ar fi atins remarcabila vîrstă de 109 ani.

[81] Cf. Diogene Laertios, cartea a IX-a, cap. VII, §.39, *ed. cit.*, p. 295; Hegel, *loc. cit.*, p. 300

[82] Hegel, *loc. cit.*, p. 89

[83] Pentru a-l confirma, parcă, pe Hermes, personajul lui Lucian, Hegel avea să noteze în ale sale *Prelegeri de istoria filosofiei* (*loc. cit.*, pp. 562, respectiv 149) că *„bărbatului alături de care nici o epocă nu poate pune unul care să-l egaleze“*, adică lui Aristotel, i se datorează *„dezvoltarea şi formarea“* gîndului care filosofează în chip de *„totalitatea ştiinţei în sine însăşi“*. Altfel spus, Aristotel este *„unificarea a ceea ce a fost pînă la el“*.

[84] Lucian din Samosata, *loc. cit.*, p. 96. Peste veacuri, s-a mai spus despre Hegel că *„nu e un om, ci mai degrabă doi“*, iar că în pieptul său *„se află două inimi“*, una de burghez şi alta de poet. El este *„un profesor filistin şi un filosof romantic“* – după Giovanni Papini, *Amurgul filosofilor*, Editura „Uranus“, Bucureşti, 1991, p. 48

[85] *Ibidem*, pp. 96 - 97

[86] *Ibidem*, p. 92

2.1.7. Chrysippos / Χρύσιππος din Soloi (sec. III î. e. n.), filosoful Porticului, cu *„cea mai desăvîrşită“* dintre viețile scoase la vînzare, reprezintă – în „reclama“ pe care i-o face Hermes – *„singurul frumos, singurul drept, singurul viteaz, singurul rege, singurul orator, singurul legiuitor şi tot ce mai poate fi un om“*. Înțelept fiind, stoicul scos la mezat mînuieşte silogisme ce *„îl pot băga în încurcătură“* pe orice interlocutor şi *„îi pot răvăşi mintea“* [87].

2.1.8. În ceea ce-l priveşte, Diogene / Διογένης cinicul (sec. V -IV î.e.n.), omul pentru care *căsătoria*, *copiii*, ori *patria* nu sînt decît *„fleacuri“*, este pus să ni se înfățişeze singur drept *„cetățean al universului“*. Acestuia i-ar plăcea să-l privim ca *„slobozitor al oamenilor“* şi *„tămăduitor al patimilor“*, adică un *„prooroc al adevărului şi al neprefăcătoriei“*.

În termeni mai lumeşti, non-conformistul filosof se vrea un *„prizoner al sărăciei“* şi *„un supus al trudei“*, iar pentru a fi ca el şi pentru a-ți *„purifica viața“*, ar trebui să-ți părăseşti căminul părintesc, să locuieşti pe oriunde s-ar întîmpla să fii, să bei doar apă şi să-ți astîmperi foamea cu ce poți încropi [88].

2.1.9. La rîndul său, scepticul Pyrrhon / Πύρρων (sec. IV - III î. e. n.), originar din Elis [89], ales pontif suprem în oraşul natal şi onorat cu titlul de cetățean de către locuitorii Atenei [90], este îmboldit de către Hermes să se prezinte singur masei de cumpărători, drept *„neputincios“* la cuget şi *„cu nimic deosebit de o rîmă“*; fiind *„greoi şi încet la minte“*, el nu ştie nimic [91] ...

2.1.10.1. În funcție de calitățile exhibate, prețul filosofilor scoşi la mezat variază foarte mult. Suma record, de 2 taleri, echivalînd cu 120 de mine, cu 12.000 de drahme şi cu 72.000 de oboli, s-a plătit, în imaginara tranzacție, pentru *„omul cu totul neprihănit“*, adică pentru Socrate (născut, la Atena, în anul 470, sau 469, şi executat tot acolo, prin consumul cu forța de suc otrăvitor, în anul 399 de dinainte de Christos).

---

[87] Lucian din Samosata, *loc. cit.*, pp. 92, respectiv 95. În consens cu tonul zeflemitor adoptat de Lucian stau anecdotele reportate de Hegel (în *Prelegeri de istoria filosofiei*, vol. 2, Bucureşti, 1964, p. 15), între care aceea că maestrul dialectician *„punea pe hîrtie tot ceea ce îi trecea prin minte“*.

[88] Lucian din Samosata, *loc. cit.*, pp. 85 - 86

[89] Localitate în Pelopones, lîngă Olympia

[90] Hegel, *loc. cit.*, p. 101

[91] Lucian din Samosata, *loc. cit.*, p. 98. Starea de echilibru, sau suspensie, în care se plasează Pyrrhon şi discipolii acestuia, este una de „efectic“

2.1.10.2. Îi urmează Aristotel, discipol al discipolului celui pomenit, născut în Stagira, în 384 înaintea erei creştine, pentru a se sfîrşi în insulele Eubee, la Chalcis, pe 7 martie 322, nu mult după părăsirea „de bunăvoie" a Atenei post-alexandrine [92]. Pentru cel care ajutase atenienii *„să nu greşească a doua oară împotriva filosofiei"*, licitatorii Olimpului obţin un preţ rezonabil, de 20 de mine, ceea ce – la vechii greci – însemna 2.000 de drahme, respectiv 12.000 de oboli.

2.1.10.3. Pe locul trei, în ordinea succesului de piaţă, se plasează cel mai mare logician de după autorul *Organon*-ului, stoicul Chrrysippos, născut în cetatea Soloi în 281 (iar după unele conjecturi în 280, sau în 277) şi trecut în nefiinţă în 208, dacă nu în 205, ori în 204 înaintea erei noastre. Pentru vestitul dialectician, cumpărătorul imaginar plăteşte negustorilor de filosofi 12 mine, ceea ce însemna, atunci, 1.200 drahme, respectiv 7.200 de oboli.

2.1.10.4. În clasamentul vînzărilor insolite se plasează, apoi, Pythagora, gînditorul italo-ionian pentru care amatorul de sclavi elitari plăteşte, la tejgheaua lui Zeus, suma apreciabilă de 10 mine, adică 1.000 de drahme, respectiv 6.000 de oboli, de 12 ori mai puţin decît se oferise pentru achiziţionarea ca sclav a faimosului Socrate.

2.1.10.5. Un loc de mijloc, pe scala filosofilor scoşi la vînzare, îl ocupă Epicur, el însuşi creator de şcoală, în 306 î. e. n., într-o celebră grădină din capitala spirituală a grecilor. Născut în anul 342, sau 341, în suburbia Atenei, demul Gargettos, din tată învăţător şi mamă „vrăjitoare", acesta pleacă cu familia la Samos [93] şi se întoarce la Atena pe la vîrsta de 16 ani [94], unde va muri în 271, sau 270 î. Hr. Pentru el, licitatorii divini reuşesc să obţină două mine, ceea ce reprezenta 200 de drahme, respectiv 1.200 de oboli.

2.1.10.6. Al şaselea din ierarhia *ad hoc*, a filosofilor scoşi la mezat, ne apare Pyrrhon, cel născut în Elis în anul 365, sau poate în 360, pentru a se săvîrşi la Atena, în 275, dacă nu în 270, în era de dinainte de Christos. Companion al marelui Alexandru în expediţiile de supunere a lu-

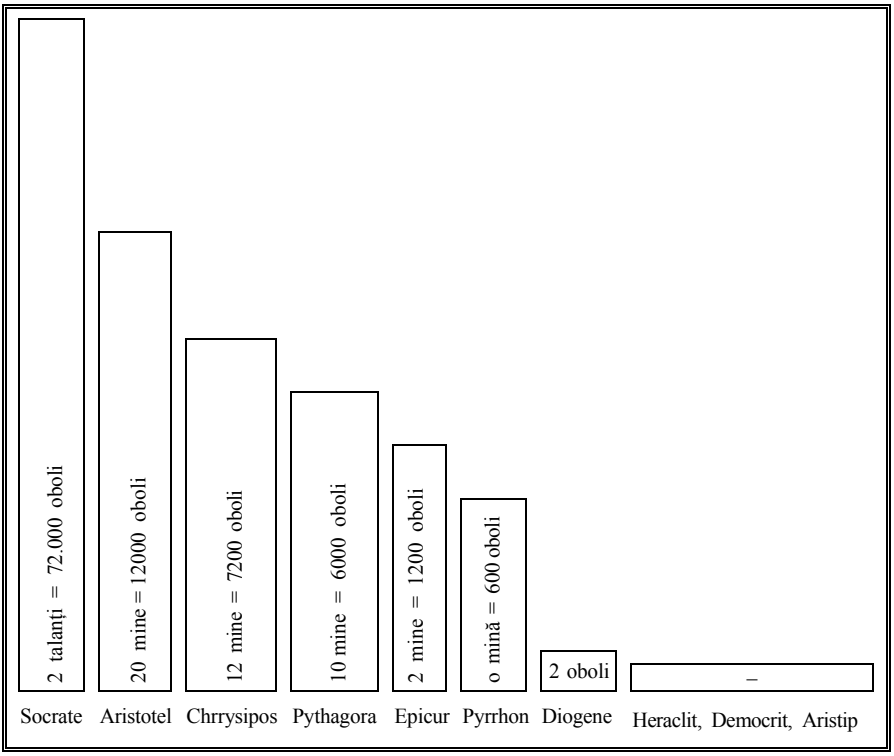
[92] Eumelos, în cartea a V-a a *Istoriei* sale, spune că Aristotel ar fi murit bînd otravă. În *Cronologia* lui Apollodor, în schimb, decesul filosofului de origine macedoniană s-a produs din cauza bolii, la vîrsta de 63 de ani, în anul în care, la Calauria, se sfîrşea Demostene

[93] Unde atenienii trimiseseră coloni, puşi în posesie cu loturi cedate sub presiune de localnici

[94] Cf. Hegel, *loc. cit.*, p. 46

mii orientale şi iniţiator al filosofiei sceptice, cel după care, *„în mod absolut, nu există cu desăvîrşire nimic“* este vîndut pentru suma relativ-modestă de o mină, echivalînd cu 100 de drahme, respectiv, cu 600 de oboli.

2.1.10.7. După cum era de aşteptat, omul murdar, *„cu desaga pe umăr şi cu tunica fără mînecă“* [95], nimeni altul decît cinicul Diogene, născut la Sinope, un oraş din Paflagonia (regiunea Pontului Euxin), ca fiu al zarafului Hikesios [96], pe la 412 înaintea erei noastre, şi mort în 322 î. Hr., o dată cu Stagiritul, coboară miza vînzărilor la ridicolul preţ de 2 oboli, adică de 36.000 de ori mai puţin decît preţul obţinut la vînzarea lui Socrate ! ...

1°. Filosofii Eladei, în evaluarea comică a sirianului Lucian din Samosata

[95] Lucian din Samosata, *loc. cit.*, p. 85

[96] După spusele lui Diocles, din cauza acestuia (falsificase monede) a trebuit să se exileze din cetatea natală. Cf. Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea a VI-a, cap. II, §. 20, p. 198

Chiar şi aşa, omul din Pont se dovedeşte mai norocos decît Heraclit din Efes (sec. VI - V î. e. n.), decît Democrit din Abdera, cetate din Tracia, pe ţărmul mării Egee (sec. V - IV î. e. n.), ori decît Aristip din Cyrene (sec. IV - III î. e. n.), toţi trei rămaşi în ocolul sclaviei, alături, poate, de alţi filosofi, pînă la îndoielnice noi spectacole de scoatere la mezat ...

2.1.10.8. Ce decurge din scenariul talentatului scriitor [97] – roman prin adopţie şi atenian prin formaţie, prin afinităţi elective, ca şi prin ultimul domiciliu – este clar: mai mult sau mai puţin ilustrele figuri ale înţelepciunii din vechea Eladă nu au nimic în comun unele cu altele şi este greu de văzut cum ele s-ar putea pune de acord în privinţa felului cum ar trebui să se manifeste un filosof [98], în raport cu semenii, dar şi cu oamenii de rînd, sau cum ar fi mai bine de înfăţişat filosofia, pentru a pătrunde şi în cercul de neiniţiaţi.

Din portretizările mai sus evocate, înţelegem că sînt vizate „personalităţile accentuate“ ce acoperă toate epocile filosofiei greceşti. Sînt aduşi la judecată: ☞ (1) gînditori din epoca *preclasic* - *IONIANĂ*, precum Pythagora şi Heraclit; ☞ (2) filosofi legaţi de epoca *clasic* - *ATENIANĂ*, aşa cum sînt Socrate, Democrit, Aristip, Diogene şi Aristotel; ☞ (3) reprezentanţi ai filosofiei din apoca *postaristotelic* - *ELENISTICĂ*, precum Pyrrhon, Epicur şi Chrrysippos. Din spectacolul umilirii lipseşte Platon (Πλάτων), gînditorul care, după mamă, *„îşi trăgea neamul de la Solon“* [99], aflat, fără îndoială, în graţiile temutului critic şi istoric al filosofiei, în postura autorului de dialog.

2.2. „Amurgul“ filosofilor moderni. Ideea gînditorului elenistic, de a scoate „la mezat“ filosofii din vechea Eladă, dar şi „războiul“ purtat de Algazali, prin *Respingerea filosofilor*, respectiv *Destructio philosophorum* [100], în anul în care papa Urban al II-lea chema la prima cruciadă (1097 - 1099), îşi găsesc un reflex în lumea modernităţii tîrzii, printr-un soi de proces – intentat, cu un secol în urmă, marilor filosofi de după

[97] Un *„Voltaire al antichităţii“*, cum avea să-i spună un gînditor german

[98] Asupra unei astfel de teme zăboveşte şi sirianul Lucian, în dialogul *Negrinos, sau despre cum trebuie să fie un filosof*, în: *loc. cit.*, pp. 246 - 262

[99] Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea a III-a, §. 1, p. 128

[100] Al-Ghazali, *Tahafut al-falasifah*, 1905, scriere cunoscută, în latineşte, drept *Destructio philosophorum*; cf. trad. engl. (*The Incoherence of the Philosophers*) realizată de S. A. Kamali, Philosophical Congress, Lahore, Pakistan 1963l. Nu mai puţin celebră va fi replica pe care o va da, în 1180, „deconstrucţiei“ lui Al-Ghazali, un alt filosof remarcabil din lumea islamului. Cf. Averroes, *Tahafut al-tahafut*, în trad. engl. (*The Incoherence of the Incoherence*), în 1954, şi reluată, sub oficiul lui S. Van den Bergh, la Editura „Luzac“, din Londra, în 1978

„trezirea din somnul dogmatic“ – de către italianul Giovanni Papini [101] (1881 - 1956), într-un efort *„de a demonstra vanitatea, vacuitatea şi ridicolul“* [102] filosofiei ca formă de manifestare spirituală.

Ce urmăreşte judecătorul-procuror prin insolentul său atac – pornit pe cînd avea doar 27 de ani – la adresa celor mai mari reprezentanţi ai cugetării filosofice din vremea în care el îşi făcea intrarea în viaţă, în oraşul în care, odinioară, Marsilio Ficino pornea pe calea redeşteptării adevăratei filosofii ?

Nici mai mult, nici mai puţin decît să lichideze o *„fiinţă inutilă“*, ne-o spune foarte răspicat filosofoclastul ! La modul cît se poate de ritos, filosoful Papini doreşte să scoată din joc şi să înlăture din drumul cunoaşterii de sine şi de ceilalţi un *„avorton echivoc“* al spiritului omenesc, un *„monstru cu sex dubios, ce nu vrea să fie nici ştiinţă, nici artă şi e un amestec din amîndouă, fără a reuşi să fie instrument de acţiune şi de cucerire“*.

Pentru a-şi duce gîndul ucigaş la îndeplinire, pe atunci tînărul Papini şi-a concentrat atenţia pe *„cea mai recentă şi mai vie“* parte a filosofiei, cea intens-circulată în şcolile şi în publicaţiile din acea vreme. Iar cum nu putea să facă un proces al filosofiei în general, şi-a propus *„s-o judece, s-o atace, s-o lovească şi s-o execute“* [103] în persoana celor mai mari reprezentanţi ai ei pe intervalul dintre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XX-lea.

Prin necruţătorul „măcel“ şi prin apriga „tortură“ la care sînt supuse gîndurile înaintaşilor de maximă audienţă, trebuia ca drumul afirmării spirituale să fie curăţat de *„uriaşele cadavre“*, ale lui Kant, Hegel, Schopenhauer, Auguste Comte, Herbert Spencer şi Friedrich Nietzsche !

Aşadar, şase victime de „primă clasă“, patru din perimetrul german, unul din cîmpul francez, iar altul din arealul britanic. Să urmărim frînturi din rechizitoriul şi din sentinţa pronunţată împotriva fiecăruia dintre „nefericiţii“ împricinaţi, de către „marele inchizitor“ Papini.

2.2.1. Despre Immanuel Kant (1724 - 1804), *„cel mai vestit dintre filosofii moderni“*, aflăm că *„e un burghez, adică un* [om] *mediocru“* şi un *„filistin perfect“*; iar dacă *„i-a lipsit totul ca să devină un om interesant“* [104], nu de altă factură îi este sistemul pe care l-a creat.

---

[101] Giovanni Papini, *Il crepusculo di Filosofi*, „Societa Editrice Lombarda“, Milano, 1906; quinta edizione riveduta, „Vallechi“, Firenze, 1927; trad. rom., la Editura „Uranus“, Bucureşti, 1991

[102] Giovanni Papini, *op. cit.*, p. 6

[103] *Ibidem*, pp. 6, respectiv 7

[104] *Ibidem*, pp. 13 - 14

„Masivul edificiu al filosofului din Königsberg s-a dărîmat la prima atingere“, ne spune Giovanni Papini, în „judecata de fond“ pe care o pronunță, la adresa autorului celor trei *„critici ale rațiunii“*.

Pentru că s-a trezit *„tîrît de necesitățile morale, încurcat de supraviețuirea unor termeni vechi, deviat de probleme imaginare“*, gînditorul german *„s-a pierdut în acea pădure deşartă a contradictoriului şi a incognoscibilului, unde şi-au găsit moartea atîția alți filosofi“* [105].

Din motivele semnalate şi din numeroase alte pricini, el este socotit drept *„arhitect fără noroc, care i-a omorît pe cei pe care trebuia să-i apere“* [106].

2.2.2. Cînd îi vine rîndul celui ce *„a apărut* […] *în timpul vieții un Mesia, un poet, sau un conchistador“*, adică lui Hegel (1770 - 1831), *„comparat* [de contemporani, sau de urmaşi, n. n., P. I.] *cu Christos, cu Alexandru, cu Dante, cu Napoleon“*, Giovanni Papini îi atribuie strania performanță de a fi „regele gîndirii din vremea sa şi din țara sa“, şi de a-şi păstra acest atribut pînă astăzi [107], în condițiile în care „omul antitezei“ şi *„al contradicției“* vorbea prost, scria şi mai prost, nu izbutea să se facă înțeles, ba chiar admitea că nu este înțeles ! Ca la nimeni altul, *„folosirea continuă, imprudentă , nemăsurată a incomprehensibilului“* este *„trăsătura cea mai constantă a sistemului“* de care se leagă. Despre filosofia lui s-ar putea spune că *„nu-i decît o serie de probleme incomprehensibile cărora li se dau soluții la fel de incomprehensibile“* [108].

Trecînd peste numeroase alte învinuiri, ajungem la verdictul final că *„marele mag din Suabia a împlinit minunea pe care nici un Merlin n-o încercase vreodată, a făcut să devină reală marea aspirație a romanticilor. Novalis visa o poezie care să nu spună nimic: Hegel a creat o întreagă filosofie care nu semnifică nimic“* [109].

2.2.3. La Schopenhauer (1788 - 1860), *„trăsăturile fundamentale sînt de bătrîn“*; pînă şi filosofia lui *„este copia directă şi fidelă a acestui temperament de bătrîn cinstit şi prudent, sceptic şi practic“*; ea *„nu este*

[105] Giovanni Papini, *Amurgul filosofilor*, București, 1991, p. 42
[106] *Ibidem*, p. 43
[107] *Ibidem*, p. 47
[108] *Ibidem*, pp. 80, respectiv 61
[109] *Ibidem*, p. 80

nici pesimism, nici neoplatonism, nici voluntarism: este filosofia bătrîneții descurajate, leneşe şi morocănoase, capodopera senectuții" [110].

Dacă cele spuse nu par suficient de grave, iar unii fac observația deloc măgulitoare că Schopenhauer este „găunos" în ipostaza de *constructor al lumii*, după cum este „superficial" în postura de *judecător al vieții*, filosofoclastul plusează cu adaosul că, prin creația sa, gînditorul în atenție ne-a lăsat *„marea operă bufă a filosofiei germane"* [111].

2.2.4. Pe Auguste Comte (1798 - 1857), acuzatorul din proprie inițiativă ni-l înfățişează drept *„Aristotel şi Sfîntul Pavel al noii religii sau, mai degrabă* […]*, Sfîntul Toma şi Ignațiu de Loyola al noului catolicism ştiințific"*; un mare „pontif" ce aminteşte *„de Moise legislatorul şi de Mahomed practicianul"*. Pînă la urmă, absolventul de politehnie s-a dovedit, însă, *„un profet falit şi un pontif părăsit, ceea ce n-ar fi prea rău, dacă ar fi un mare filosof"*. Cum, după Giovani Papini, Auguste Comte n-a fost un mare filosof, rămîne să-l asociem cu un Mesia ce predică *„Evanghelia* […] *micii burghezii semidocte şi semiumanitariste"* [112].

2.2.5. Provenit din aceeaşi familie intelectuală ca şi francezul Auguste Comte, fostul inginer de căi ferate şi solicitant de funcții în serviciul administrativ, britanicul Herbert Spencer (1820 - 1903) ne este prezentat drept *„mecanicul şomer"* care, *„pînă în ultimii ani ai vieții, a preferat să deseneze planuri de volume şi scheme de teorii, în locul traseelor de cale ferată"* [113].

Metoda sa, *A COMPROMISULUI*, constînd *„în a pune între cei doi termeni ai antitezelor un* tertium quid *cu două fețe"* este considerat de perseverentul ucigaş de filosofi ca fiind *„de o naivitate prostească pentru cei ce vor să privească problemele în față, fără teamă şi fără oboseală"* [114].

Cît priveşte doctrina pozitivistă a lui Herbert Spencer, centrată pe ideea *evoluției*, ea nu-i *„mai ştiințifică decît cea creaționistă"* [115].

Una peste alta, *„cu evoluționismul lui nivelator, cu universul lui ostil personalității, cu gustul lui pentru acorduri şi ordine, cu*

---

[110] Giovanni Papini, *op. cit.*, pp. 86, 87, respectiv 88
[111] *Ibidem*, p. 106
[112] *Ibidem*, pp. 112, respectiv 142 - 143
[113] *Ibidem*, p. 152
[114] *Ibidem*, pp. 154, respectiv 155
[115] *Ibidem*, p. 165

morala lui pentru inerţi şi neputincioşi", pozitivistul Herbert Spencer *„este unul dintre duşmanii pe care noua filosofie* [dacă ni se mai îngăduie să vorbim de şi să sperăm într-o nouă filosofie, n. n.: P. I. !] *trebuie să-i zdrobească şi să-i înăbuşe cu o energie nemiloasă"* [116].

2.2.6. Ultimul dintre cei chemaţi de Giovanni Papini la bara infamiei este Wilhelm Nietzsche (1844 - 1900). De ce se face vinovat apologetul german al *puterii* şi ideologul *forţei* ? De slăbiciune ! *„Ca mulţi alţii din familia lui spirituală, Nietzsche a făcut teoria non-teoriei, a făcut apeluri la acţiune în inacţiune, a făcut literatura şi retorica realităţii şi a faptului. Şi-a demonstrat încă o dată slăbiciunea nereuşind să înfăptuiască în mod concret şi cu adevărat, în lumea reală, în acţiune, lucrurile pe care le credea superioare teoretic"*. Pe scurt, „filosofia supraomului", profesată de Friedrich Nietzsche, *„a fost, de la un cap la altul, mărturia şi proiecţia slăbiciunii din viaţa sa"* [117].

2.2.7. Să recapitulăm, aşadar ! Ceea ce şi-a propus severul critic şi acuzator a fost să lovească în filosofia veacului în care s-a născut.

A putut el, însă, să atingă întreaga filosofie a respectivului secol ? Dacă luăm ca fundal al discuţiei *Istoria filosofiei* coordonată, la „Rowohlts Enzyklopädie", de către Ferdinand Fellmann [118], răspunsul este că da !

Prin judecata pronunţată asupra lui Auguste Comte şi a lui Herbert Spencer, Giovanni Papini a lovit în *POZITIVISM*, reprezentat, între alţii, de John Stuart Mill (1806 - 1873), de Charles Darwin (1809 - 1882), de Ernst Mach (1838 - 1916) şi Richard Avenarius (1843 - 1896).

În rechizitoriul lui Giovanni Papini, ce-i drept, nu se fac referinţe la Ludwig Feuerbach (1804 - 1872), la Max Stirner [119] (1806 - 1856), la Søren Kierkegaard (1813 - 1855) şi la Karl Heinrich Marx (1818 - 1883), dar scopul este atins de înverşunatul „procuror" italian prin atacul dur la adresa înaintaşului comun al acestora, Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831), ca dialectician, ca filosof al fiinţei, al esenţei şi al conceptului …

---

[116] Giovanni Papini, *op. cit.*, p. 173

[117] *Ibidem*, pp. 173, respectiv 182

[118] Ferdinand Fellmann (Hrsg.), *Geschichte der Philosophie im 19. Jahrhundert. Positivismus, Linkshegelianismus, Existenzphilosophie, Neukantianismus, Lebensphilosophie*, „Rowohlts Taschenbuch Verlag GmbH", Reinbek bei Hamburg, 1996

[119] Pe numele adevărat: Johann Kaspar Schmidt

Tot astfel, dacă nu sînt chemaţi în boxa acuzării nici Albert Lange (1828 - 1875), nici Hermann Cohen (1842 - 1918), nici Paul Natorp (1854 - 1924), nici Wilhelm Windelband (1848 - 1915), nici Heinrich Rickert (1863 - 1936), ei rămîn să poarte stigmatul adresat celui fără de care nu ar fi apărut şi nici nu s-ar fi putut vorbi de neokantieni.

La adresa *FILOSOFIEI VIEŢII*, tirul şarjelor din rechizitoriul lui Giovanni Papini trimite lovituri de moarte în contul „romanticilor" de stirpe germană Arthur Schopenhauer (1788 - 1860) şi Friedrich Nietzsche (1844 - 1900).

Dacă l-ar fi socotit demn de atenţie, desigur că l-ar fi inclus pe lista principalilor vinovaţi pe însuşi Wilhelm Dilthey [120] (1833 - 1911), cu a sa *„critică a raţiunii istorice"* şi cu al său interes pentru studiul individualităţii.

Singurul semn de întrebare este legat de ultimul gînditor din lista de 19 reprezentanţi ai filosofiei secolului al XIX-lea, onorată prin analizele lui Ferdinand Fellmann şi a colaboratorilor acestuia.

Absenţa americanului William James din lista acuzaţilor şi a condamnaţilor la moarte, a lui Giovanni Papini, ne aminteşte de absenţa lui Platon din şirul filosofilor „scoşi la mezat" de către Lucian din Samosata [121].

În ambele cazuri este vorba de *o incosecvenţă* şi de o slăbiciune a denigratorilor şi judecătorilor parodici, de o favoare pe care şi-o fac, în felul lor, cei doi inchizitori ai filosofiei. Unul ca admirator al platonicismului, dacă nu ca filosof de orientare platonică, pur şi simplu; celălalt ca *„promotor al unui pragmatism eclectic influenţat puternic de teme iraţionaliste"* [122].

S-a înţeles, aşadar, că Giovanni Papini n-a rămas consecvent cu expunerea de motive din procesul împotriva principalilor filosofi din vremurile moderne ! El n-a respins chiar toată filosofia. Ca dovadă, volumul scos şapte ani mai tîrziu de *Amurgul filosofilor*. El se intitulează *Despre pragmatism* [123] şi apare în 1913. Contribuind, alături de Giovanni Vailati (1863 - 1909) şi de Mario Calderoni (1879 - 1914), la răspîndirea în Italia, a gîndirii lui William James (1842 - 1910) şi John Dewey [124]

---

[120] Urmaşul lui Rudolf Hermann Lotze (1817 - 1881) la catedra de Filosofie ocupată, cîndva (la Universitatea din Berlin) de însuşi „nefericitul" Hegel

[121] În greceşte: Λουκιανός ο Σαμοσατεύς

[122] Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *Enciclopedia de Filosofie şi Ştiinţe Umane*, traducere din italiană, „ALL Educational", Bucureşti, 2004, p. 790

[123] Giovanni Papini, *Sul pragmatismo (Saggi et richerche) 1903 - 1911*, „Libreria Editrice Milanese", Milano, 1913; ret. în: G. Papini, *Opere*, „Mondadori", Milano, 1995

[124] Virgilio Melchiorre, *loc. cit.*, p. 790

(1859 - 1952), Giovanni Papini îşi va diminua, o dată cu trecerea anilor, tirul criticilor la adresa constructorilor de doctrine, astfel că, prin ultima sa carte, apărută postum (*Judecata universală* [125], 1957), va încerca el însuşi o sistematizare filosofică, pe coordonate estetico-religioase.

Capitolul 3: O anatemă aruncată la adresa filosofiei în vremuri mai apropiate

Ceea ce n-a reuşit să ilustreze însuşi Papini, prin cartea „deconstructivă" din 1906, *„asasinarea unei fiinţe inutile, în vederea pregătirii unor forme de activitate mentală mai demne de cei ce se autointitulează pompos regii creaţiunii"* [126], îşi vor propune „noii pozitivişti", de după primul război mondial, iar, apoi, „postmodernişti" ce descind din „filosofia analitică" după secunda conflagraţie mondială …

Situaţia pe care urmează să o prezentăm, în actualul capitol, prin tuşe inevitabil îngroşate, nu este chiar singulară, dacă ne gîndim la soarta unor discipline cu nume plural, precum *matematicile*, la multiplicarea în fapt a unor discipline precum *psihologia*, *sociologia*, *politologia*, *estetica* şi altele, ori la impunerea unor discipline de instanţă secundă, precum *metamatematica*, *metalogica*, respectiv *metaetica* şi *metaestetica*.

Acceptînd că, şi în lumea spiritului, normală este starea de confruntare şi manifestarea plurivocă, se cuvine să trecem mai departe de primele impresii şi să judecăm la rece o constatare ca aceea după care filosofia a ajuns să fie ca o *„pădure ecuatorială"*, adică într-o stare de *„babilonie"* [127] şi de *„anarhie"* [128], dacă nu chiar de disoluţie [129]. Nu înainte, însă, de a semnala eroarea mereu şi mereu repetată de cei care se tem de moartea filosofiei, sau chiar o doresc.

---

[125] Giovanni Papini, *Giudizio universale*, „Vallecchi", Firenze, 1957

[126] Idem, *Amurgul filosofilor*, Bucureşti, 1991, p. 6

[127] Mircea Florian, *Filosofia timpului nostru. Publicistică*, prezentare şi note de Adrian Michiduţă, cu o prefaţă a fiicei filosofului, vol. 1 (1909 - 1958), „Aius", Craiova, 2005, pp. 64, respectiv 156

[128] Max Frischeisen - Köhler (Hrsg.), *Moderne Philosophie: ein Lesebuch zur Einführung in ihre Standpunkte und Probleme*, „Enke", Stuttgart, 1907, p. 47. Cf. şi: Mircea Florian, Curs de introducere în filosofie, Universitatea Bucureşti, 1942 - 1944, p. 527; idem, *Metafizica şi problematica ei*, în: „Revista de Filosofie", vol. 17 (număr tematic: *Omagiu profesorului C. Rădulescu-Motru*), Societatea Română de Filosofie, Bucureşti, 1932, p. 234

[129] Willy Hochkeppel, *Denken, in unserer Zeit,* Hamburg, 1978, *apud.*: Andrei Marga, *Introducere în filosofia contemporană*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, pp. 323, respectiv 361

Să zăbovim, în acest sens, asupra unei antologii realizate acum două decenii de Kenneth Baines, James Bohman şi Thomas McCarthy, sub titlul incitant *After Philosophy. End or Transformation* [130] *?*

Întrebarea, mai sus invocată, dacă filosofia *se sfîrşeşte*, pur şi simplu, ori trebuie ca ea *să se transforme* este una retorică: ceea ce au în comun autorii antologaţi este convingerea că filosofia, fiind la o răscruce, după lungul drum pe care l-a parcurs în lumea euro-asiatică, *nu mai poate continua* în tradiţia platonică, deja epuizată (de ca şi cum filiera platonică ar fi fost, sau ar trebui să fie singura tradiţie filosofică !) …

O altă concluzie comună gînditorilor convocaţi la întîlnirea cu cititorii dornici să afle cîte ceva despre soarta filosofiei este aceea că venerabila disciplină ce mediază căile spre înţelepciune trebuie să facă o *„COTITURĂ LINGVISTICĂ“* şi să se transforme sub imperiul problemelor legate de comunicare şi discurs.

Cum anume *să se transforme* şi ce ar trebui *să devină* filosofia în era „postfilosofică“ este însăşi miza inteprinderii editoriale cu pricina.

Din textele oferite şi din comentariile editorilor nord-americani aflăm, între altele că filosofia va supravieţui dacă ea se va regăsi: ☞ (1) într-un soi de *AGONISTICĂ*, sau de studiu general *„al jocurilor de limbaj“*, ori, poate, într-o *PRACTICĂ A PARALOGISMULUI* - în cazul lui Jean-François Lyotard [131] (1924 - 1998); ☞ (2) într-o *GENEALOGIE* a constelaţiilor de putere, sau de cunoaştere, altfel spus, într-o *ISTORIOGRAFIE*, respectiv într-o *ISTORIE CRITIC-FILOSOFICĂ*, a se înţelege: o „critică nominalistă“ a ideilor fundamentale graţie cărora ne constituim ca subiecte şi ca obiecte în actul cunoaşterii, după concepţia lui Michel Foucault [132] (1926 - 1984); ☞ (3) într-o practică a *DECONSTRUCŢIEI* metafizicii occidentale, în măsura în care

---

[130] Masivul volum însumează 14 texte din spaţiul controlat de primele patru „mari puteri ale filosofiei“ - Germania (cu 4 reprezentanţi), Franţa (cu 4 reprezentanţi), Anglia (cu un reprezentant) şi Statele Unite ale Americii de Nord (cu 5 reprezentanţi) - într-o desfăşurare de 488 de pagini sub girul conferit de „MIT Press“, din Cambridge Massachusetts, 1987

[131] Cf.: Jean-François Lyotard, *La Condition postmoderne*. *Rapport sur le savoir*, „Minuit“, 1979 (trad. rom. la Editura „Babel“, Bucureşti, 1993); idem, *Le Différend*, „Minuit“, Paris, 1984; idem, *Misère de la philosophie*, „Galilée“, Paris, 2000

[132] Cf., între altele, Michel Foucault, *Les mots et les choses*. *Une archéologie des sciences humaines*, „Gallimard“ (collection „Bibliothèque des sciences humaines“), Paris, 1966 (traducere românească la Editura „Univers“, Bucureşti, 1996); idem, *L'Archéologie du savoir*, „Gallimard“ (collection „Bibliothèque des Sciences humaines“), Paris, 1969 (trad. rom. la Editura „Univers“, Bucureşti, 1999); idem, *L'herméneutique du sujet*, „Gallimard“, Paris, 2001 (trad. rom. la Editura „Polirom“, Iaşi, 2004). A se vedea şi: Angèle Kremer-Marietti, *Michel Foucault, Archéologie et généalogie*, „Livre de Poche“, Paris, 1985; Gabriela Creţu, *Discursul lui Foucault*, Editura „Cronica“, Iaşi, 2004

aceasta se identifică cu *„logocentrismul“* şi cu replica sa paradigmatică - *„fonocentrismul“*; varianta salvatoare oferită de Jacques Derrida [133] (1930 - 2004), convins că, printr-o astfel de operaţie s-ar atenua, ori s-ar stinge conflicte precum cele dintre *logos* şi *mythos*, dintre *cultură* şi *natură*, dintre *logic* şi *retoric*, dintre *literal* şi *figurat*, dintre *semnificaţie* şi *intuiţie* etc. etc.; ☞ (4) într-o *TEORIE UNIFICATĂ a limbajului şi a acţiunii*, în cazul lui Donald Herbert Davidson [134] (1917 - 2003); ☞ (5) într-o *PRAGMATICĂ a limbajelor naturale*, ca teorie (înţelegere) a *semnificaţiei*, conform lui Michael Anthony Eardley Dummett [135] (născut în 1925); ☞ (6) într-o *TEORIE A RAŢIONALITĂŢII*, corelată unei critici a *„epistemologiei naturalizate“*, în opinia lui Hilary Whitehall Putnam [136] (născut în 1929); ☞ (7) într-o *„PRAGMATICĂ TRANSCENDENTALĂ a comunicării“*, respectiv într-o reconstrucţie a condiţiilor (pragmatice) de posibilitate pentru *critica* şi pentru *argumentarea* intersubiectiv-validă, pe scurt: într-o *ETICĂ A COMUNICĂRII* [137], după proiectul lui Karl Otto Apel [138] (născut în 1922); ☞ (8) într-o *„CERCETARE SOCIALĂ“*, presupunînd şi *CRITICA IDEOLOGIILOR* înrădăcinate în injustiţia socială, respectiv *RECONSTRUCŢIA* diverselor tipuri de competenţe din spectrul raţionalităţii – poziţia lui Jürgen Habermas [139] (născut în 1929); ☞

[133] Cf., între altele: Jacques Derrida, *De la grammatologie*, Les Editions des Minuit, Paris, 1967; idem, *L'écriture et la différence*, „Seuil“, Paris, 1967; *Marges de la philosophie*, „Minuit“, Paris, 1972

[134] Cf., între altele: Donald Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation*, „Clarendon Press“, Oxford, 1984 (2nd edition, Oxford, 2001); idem, *Subjective, Intersubjective, Objective*, „Oxford University Press“, 2001; idem, *Problems of Rationality*, „Oxford University Press“, 2004; idem, *Truth, Language, and History: Philosophical Essays*, „Oxford University Press“, 2005

[135] Cf., între altele: *The Logical Basis of Metaphysics*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts; London, 1991; idem, *Origins of Analytical Philosophy*, „Duckworth“, London, 1993

[136] Cf., între altele: Hilary Putnam, *Renewing Philosophy*, prima ediţie la „Harvard University Press“, Cambridge, Massachusetts, 1992; reprinted 1995

[137] În germană: *Diskursethik*. Cf. Jürgen Habermas, *Erläuterungen zur Diskursethik*, „Suhrkamp“, Frankfurt am Main, 1991; Gerhard Schönrich: *Bei Gelegenheit Diskurs. Von den Grenzen der Diskursethik und dem Preis der Letztbegründung*, „Suhrkamp“, Frankfurt am Main, 1994

[138] A se vedea, între altele: Karl Otto Apel, *Transformation der Philosophie*, două volume, „Suhrkamp“-Verlag, Frankfurt-am-Main, 1973; idem, *Die Erklären / Verstehen - Kontroverse in transzendentalpragmatischer Sicht*, „Suhrkamp“, Frankfurt, 1976, repr. 1979

[139] Cf. între altele Jürgen Habermas, *Erkenntnis und Interesse*, „Suhrkamp“, Frankfurt am Main, 1968; retip. 1973; idem, *Technik und Wissenschaft als „Ideologie“*, „Suhrkamp“, Frankfurt am Main, 1968; retip. 1970; idem, *Zur Logik der Sozialwissenschaften*, „Suhrkamp“, Tübingen, 1969, retip. 1970; idem, *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie. Was leistet die Systemforschung ?*, zusammen mit Niklas Luhmann, „Suhrkamp“, Frankfurt am Main, 1971; retip. 1974; idem, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Bd. 1: *Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*; Bd. 2: *Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*, „Suhrkamp“, Frankfurt am Main, 1981; trad. engl. în

(9) într-o *HERMENEUTICĂ a suspiciunii*, ilustrată – şi pînă acum – prin textele lui Karl Marx (1818 - 1883), ale lui Friedrich Nietzsche (1844 - 1900), ori Siegmund Freud (1856 - 1939), respectiv într-o *RETORICĂ* şi într-o *POETICĂ*, ghidate printr-un insolit *„principiu al raţiunii insuficiente“* – ca în cazul lui Hans - Georg Gadamer [140] (1900 - 2002) şi al lui Paul Ricoeur [141] (1913 - 2005); ☞ (10) într-o *ISTORIOGRAFIE* (respectiv într-o *ISTORIE*), altfel spus, într-o abordare de tip narativ a cauzelor din planul cunoaşterii şi al moralităţii – potrivit lui Alasdair Chalmers MacIntyre [142] (născut în 1929) – dacă nu într-o *„FENOMENOLOGIE A ISTORIEI“*, cum spune Hans Blumenberg; ☞ (11) într-o *CLASIFICARE A CONDIŢIILOR INTENŢIONALITĂŢII*, cum ne propune Charles Taylor [143].

Deşi lasă, uneori, impresia că vorbesc la timpul viitor, gînditorii pomeniţi chiar profesează o filosofie în sensul celor stipulate.

Ceea ce nu reuşim să înţelegem este pretenţia lor că printr-o „transformare“ a filosofiei, pe o direcţie sau alta dintre cele preconizate, s-ar reconfigura însăşi tradiţia „raţiunii autocritice“ (cum ne previne Charles Taylor, bunăoară), sau s-ar ajunge la un cu totul *ALT GEN* de *filosofie* şi de *filosofare*.

Să nu fi luat în seamă nici unul dintre „gînditorii postmetafizicieni“ (sau dintre „filosofii de după filosofie“), teza plină de miez şi de bun simţ a neoraţionalistului Gaston Bachelard că, *„pentru ştiinţă* [iar cu atît mai mult pentru *filosofie*, n. n., P. I.] *esenţială este istoria ei, pentru că, în orice*

1983, respectiv 1987; idem, *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*, „Suhrkamp“, Frankfurt am Main, 1984; idem, *Nachmetaphysisches Denken, Philosophische Aufsätze*, „Suhrkamp“, Frankfurt am Main, 1988; idem, *Der philosophische Diskurs der Moderne*, „Suhrkamp“, Frankfurt am Main, 1988; idem, *Kommunikatives Handeln und Detranszendentalisierung der Vernunft*, „Reclam“ Verlag, Stuttgart, 2001

[140] Cf., între altele, Hans - Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, „Mohr“, Tübingen, 1960; idem, *Kleine Schriften*, Bd. 1: *Philosophie, Hermeneutik*; Bd. 2: *Interpretationen*; Bd. 3: *Idee und Sprache, Platon, Husserl, Heidegger*; Bd. 4: *Variationen*, „Mohr“, Tübingen, 1967, 1972, respectiv 1977; idem, *Vernunft im Zeitalter der Wissenschaft: Aufsätze*, „Suhrkamp“, Frankfurt am Main, 1976; idem, *Der Anfang der Philosophie*, „Philipp Reclam“, Stuttgart, 1996

[141] Cf., între altele, Paul Ricoeur, *Philosophie de la volonté*, tome 1: *Le volontaire et l'involontaire*; tome 2: *Finitude et culpabilité*, deux volumes, „Aubier“, Paris, 1950, respectiv 1960; idem, *Le conflit des interprétations. Essais d'herméneutique I*, „Le Seuil“, Paris, 1969; *Du texte à l'action. Essais d'herméneutique II*, „Le Seuil“, Paris, 1986; idem, *Lectures*, tome 2: *La contrée des philosophes*, „Le Seuil“, Paris, 1999; idem, *Lectures*, tome 3: *Aux frontières de la philosophie*, „Le Seuil“, Paris, 1999

[142] Cf., între alte contribuţii, Alasdair MacIntyre, *The Tasks of Philosophy: Selected Essays*, vol. 1, „Cambridge University Press“, Cambridge, 2006

[143] Charles Taylor, *Philosophical Pappers*, vol. 1: *Human Agency and Language*; vol. 2: *Philosophy and the Human Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985

teorie, se actualizează istoria disciplinei respective [144] ", respectiv *istoria ştiinţei* – dacă este vorba de o teorie ştiinţifică – sau *istoria filosofiei* – de este în cauză o teorie *filosofică* (sau, de ce nu, *postfilosofică*) ?

Să nu fi luat nici unul dintre ei în seamă avertismentul lui Émile Bréhier [145] (1876 - 1952), că orice gîndire filosofică *„are în spatele ei un lung trecut, iar că acest trecut îi este prezent, prin problemele, prin limbajul şi prin tradiţiile pe care i le impune ?"*.

Oricum, în cele cîteva decenii care au trecut de la avertismentele mai sus reproduse, filosofia s-a dovedit suficient de robustă pentru a nu coti doar în direcţia *istoric - literar - lingvistică*, iar dacă se află, ca în anii '29 din veacul trecut, în starea de *„pădure ecuatorială"* şi de *„babilonie"*, cu atît mai bine !

În lumea reală nu bucură pe nimeni nici apusul pădurilor amazoniene (sau al celor carpatine, să spunem), nici răscolirea lumii scăldate de apele Tibrului şi Eufratului, unde urma să ia din nou înfăţişare vizibilă cetatea mitologică a Babilonului...

[144] Cf. Francesco Bottiari, *Bachelard*, în: Virgilio Melchiorre, *loc. cit.*, pp. 84 - 85

[145] Émile Bréhier, *La philosophie et son passé*, „Felix Alcan", Paris, 1940, p. 21

Cartea a II-a:
UNIVERSUL FILOSOFIC ÎN EXPANSIUNE ŞI MODURI DE A-L ÎNSTĂPÎNI, DIN PERSPECTIVĂ DIACRONICĂ

Capitolul 4: De ce continuă nedreptăţile la adresa filosofiei ?

Pentru ce, în dialogul lui Lucian din Samosata, Platon este cruţat de spectacolul scoaterii la vînzare, iar cel mai remarcabil dintre discipolii acestuia, un gînditor de geniu precum Aristotel, ne este prezentat într-un registru ce frizează ridicolul ? Bănuim că în secolul al II-lea, cînd se pronunţă usturătorul rechizitoriu la adresa filosofilor greci de altădată, nu se prea ştia, aşa cum nici astăzi nu se prea mai ştie că, în cele două decenii cît a stat în grădina lui Akademos, de prin 367, pînă în 348, sau 347 î. e. n., cînd intervine decesul lui Platon, Aristotel a scris şi a „publicat" foarte mult în stilul maestrului, adică într-o manieră „exoterică" şi cît se poate de atractivă.

S-au pierdut pentru totdeauna, din păcate, ori s-au păstrat doar fragmentar, discursurile Stagiritului cu caracter retoric, între care *Elogiul lui Platon*, *Elogiu către Alexandru* şi *Elegia pentru Eudemos* [1].

De aceeaşi soartă au parte şi dialogurile înfiripate de Aristotel, în stil platonician, precum cele despre *filosofie*, despre *justiţie* şi despre *poeţi* [2], ori cele gravitînd în jurul unor personaje, precum Nerinthos, sau Gryllos.

---

[1] Din catalogul scrierilor Stagiritului, aşa cum este întocmit de către Diogene Laertios (*Despre vieţile şi doctrinele filosofilor*, cartea a V-a, cap. I, §§. 22 - 27, Editura „Polirom", Iaşi, 2001, pp. 172 - 174), înţelegem că filosoful Liceului se mai raportează, într-un fel sau altul (relatîndu-le opera, adresîndu-li-se, sau contrazicîndu-i) la: Alcmaion, Antipater, Archytas, Ariston, Democrit, Filip, Gorgias, Hephaistion, Melissos, Menexenos, Mentor, Olympias, Philoxenos, Speusip, Themistagoras, Theodectes, Timeios, Xenocrate, Xenofanes şi Zenon.

[2] În original: *Peri filosofias*; *Peri dikaiosynes* şi, respectiv, *Peri poieton*. De-ar fi să-i dăm crezare lui Diogene Laertios (*loc. cit.*), Aristotel ar fi scris (în dialog, sau monologal) şi *DESPRE* alegere şi *DESPRE* accident, animale, bine, bogăţie, clasificare, contrarii, controverse, deliberare, economie, educaţie, elemente, fapte drepte, frumos, idee, infecunditate, iubire, magnet, mărime, matematică, mişcare, muzică, natură, noblеţe, pasiuni, pitagoricieni, plăcere, plante,

În mintea urmaşilor de peste veacuri s-a perpetuat, astfel, contrastul dintre două *moduri de a proceda* filosofic: într-un stil *artistic* şi cît se poate de captivant, ca în cazul lui Platon; într-un stil *savant*, mai puţin atractiv, dacă nu *esoteric*, adică printr-un stringent recurs la erudiţie şi printr-o severă organizare a discursului, ca în cazul Stagiritului.

O oarecare răsturnare de perspectivă în relaţia dintre „fizicianul" Platon şi „metafizicianul" Aristotel se realizează în Evul european de mijloc, prin scolastica creştină, marcată – între altele – de confruntarea *nominaliştilor* [3] cu *realiştii* [4], iar a *emanaţioniştilor* cu *teiştii*.

Renaşterea avea să reanime clivajul, însă, prin aducerea preferenţială în atenţie: ☞ (1) a lui Platon, în cazul Academiei [5] organizate – sub influenţa lui Giorgio Gemistos Plethon [6] (cca 1355 - 1452) – la Florenţa de către Marsilio Ficino [7] (1433 - 1499), cu sprijinul lui Cosimo de Medici [8] (1389 - 1464), instituţie frecventată inclusiv de către contele Picus, respectiv Giovanni Pico della Mirandola (1463 - 1494), descendent al duci-

---

predicate particulare, preferabil, prietenie, principiu, probleme, regalitate, retorică, rugăciune, specii şi genuri, suferinţă (sau afecţiune), suflet, ştiinţă, tragedii, unitate etc.

[3] Între aceştia: Jean Roscelin de Compiègne (cca 1050 - 1120 / 1125), pe numele latinizat *Roscellinus Compendiensis*; William Ockham (născut în satul omonim, în preajma anului 1285, şi mort la München, în 1349), Bérenger de Tours (999 - 1088)

[4] Precum Anselm de Canterburry (născut la Aosta, din Piemontul italian, în 1033, şi mort, departe de ţinutul natal, la Canterburry, în 1109), sau Toma d'Aquino, născut în Roccasecca, în 1225, într-o familie aristocratică (tatăl - conte d'Aquino, iar mama - contesă de Teano), pentru a se săvîrşi la mănăstirea de la Fossanuova, în 1274, în timp ce călătorea de la Napoli la Lyon

[5] La noi, a zăbovit asupra acestui moment din devenirea spiritului filosofic Petre P. Negulescu, în *Academia platonică din Florenţa*, „Imprimeria naţională", Bucureşti, 1936; Mircea Florian, în *Filosofia Renaşterii*, ediţie îngrijită de Adrian Michiduţă şi Vasile Gogea (după secţiunea dedicată Renaşterii din cursul de *Istoria filosofiei*, ţinut la Facultatea de Filosofie şi Litere a Universităţii Bucureşti, în anul universitar 1947 - 1948), cu studiu introductiv de Adrian Michiduţă şi postfaţă de Vasile Muscă, „Grinta", Cluj-Napoca, 2003 şi alţii

[6] În greacă: Γεώργιος Πλήθων Γεμιστός. Cărturarul în atenţie şi-a metamorfozat numele, Gemistos, care înseamnă „plin", în Plethon, pentru a rezona cu înaintemergătorul Platon, la rîndu-i, posesor al unui nume adjudecat, în locul celui moştenit (de Aristocles !) şi care înseamnă, cam acelaşi lucru cu Gemistos: „cel plin", dacă nu „cel lat în talie" !

[7] Respectiv: Marsilius Ficinus, între altele, autor al volumelor *Theologia platonica, cive de animarum immortalitate* (Florenţa, 1482) şi *De Amore*, sau *Comentarium in Convivium Platonis, de amore*, metamorfozată, de-a lungul anilor, în *Sopra lo Amore*, *ovvero Convito di platoni*, Florenţa, 1544, un comentariu la *Banchetul* lui Platon

[8] Este vorba de Cosimo cel Bătrîn („il Vecchio"), primul din „dinastia" instaurată la Florenţa din postura de „Pater Patriae". Acesta îi încredinţează lui Ficino *„traducerea operei lui Platon, urmată de Enneadele lui Plotin şi de numeroase lucrări ale filosofilor neoplatonicieni"*, Cf.: Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu, în colaborare cu Hilary S. Wiesner, *Dicţionar al religiilor*, trad. din fr. de Dan Petrescu, „Polirom", Iaşi, 2007, p. 154

lor imperiali, poliglot şi interlocutor de calibru enciclopedic; ☞ (2) a lui Aristotel, în cazul Universităţii din Padova, cea mai renumită în spaţiul cultural italian, la vremea respectivă, prin oficiile creatorului de şcoală Petrus Pomponatius, respectiv Pietro Pomponazzi (1462 - 1525), aristotelic de tendinţă alexandrinistă. De *naturalismul* aristotelic, în centrul de la Padova, mai dau seamă, chiar dacă nu toţi ca profesori ai universităţii slujite timp de 14 ani de Pietro Pomponazzi (ca „prinţ al libertinilor"): Andrea Cesalpino [9], medicul papei Clement al VIII-lea; Giacomo Zabarella [10] (1533 - 1589) şi Cesare Cremonini [11] (1550 - 1631). Să ne mai mire că, în această epocă de spectaculoase răsturnări în plan spiritual, *„aproape toate manifestările antiaristotelice sînt alimentate de motivul platonic"* [12] ?

„Între Platon şi Aristotel, sau o controversă bizantină în Italia" îşi intitulează Mircea Florian capitolul 11 din partea rezervată *filosofiei Renaşterii*, în cadrul cursului de *Istorie a filosofiei moderne*, ţinut la Facultatea de Filosofie şi Litere a Universităţii Bucureşti [13], în anul universitar 1947 - 1948, iar situaţia semnalată se leagă, între altele: ☞ (1) de rolul exercitat de către Georgios Gemistos Plethon, ca membru (alături de împăratul Ion VII Paleologul şi de patriarh) al delegaţiei bizantine la Conciliul de la Florenţa, din 1439, menit să facă paşii spre reconciliere, dacă nu spre reunificare, între Răsăritul ortodox şi Apusul catolic, în faţa pericolului musulman, confirmat prin

---

[9] Între altele, autorul confuzelor „chestiuni" şi „investigaţii" peripatetice. Cf.: *Andreae Caesalpini Peripateticarum quaestionum libri quinque*, carte apărută la Florenţa, în 1569, respectiv la Veneţia, în 1571; de asemena, *Daemonum investigatio peripatetica*, Florenţa, 1580

[10] Autor, printre altele, al scrierilor de exegeză peripatetică: *In duos Aristotelis libros Posteriores Analyticos commentarii* (Veneţia, 1582), *In tres libros Aristotelis Physicorum commentarii* (Venezia, 1601), *De generatione et corruptione et Meteorologica commentarii* (Franckfurt, 1602), respectiv *De anima commentarii*, Venezia, 1605

[11] Cel căruia îi datorăm, între altele: *Explanatio proœmii librorum Aristotelis De physico auditu* (1596), *De formis elementorum* (Disputatio De formis quatuor corporum simplicium quæ vocantur elementa, Venice, 1605), *De Anima* (*De Anima* lectiones 31, opiniones antiquorum de anima lect. 17, 1611), *Disputatio de cœlo* (*Disputatio de cœlo*: in tres partes divisa, de natura cœli, de motu cœli, de motoribus cœli abstractis. Adjecta est Apologia dictorum Aristotelis, de via lactea, et de facie in orbe lunæ, Thomam Balionum, Venice, 1613), *De quinta cœli substantia* (Apologia dictorum Aristotelis, de quinta cœli substantia adversus Xenarcum, Joannem Grammaticum, et alios, Meiettum, Venice, 1616), *De calido innato* (Apologia dictorum Aristotelis De calido innato adversus Galenum, Deuchiniana, Venice, 1626), *De origine et principatu membrorum* (Apologia dictorum Aristotelis De origine et Principatu membrorum adversus Galenum, Hieronymum Piutum, Venice, 1627), respectiv *De calido innato et semine* (Tractatus de calido innato, et semine, pro Aristotele adversus Galenum, Elzevir, Leiden, 1634)

[12] Mircea Florian, *Filosofia Renaşterii*, Cluj-Napoca, 2003, p. 79

[13] Cf. *Ibidem*, p. 86 - 91

cursul evenimentelor survenite 14 ani mai tîrziu, o dată cu căderea Constantinopolului, după asaltul final din 1453; ☞ (2) de misiunea pe care o rezervă Plethon concepției platonice, ca nucleu al reformei teologico-filosofice, menite să salveze de la disoluție o lume *„amenințată în interior de decadență, iar din afară de presiunea neîndurată a otomanilor“* [14].

În contextul celor evocate, nu trebuie să ne mire că una dintre scrierile marelui cărturar bizantin este cea *„Despre deosebirea dintre filosofia platonică şi cea aristotelică“* [15], iar respectiva operă *„nu e atît un studiu comparativ senin, cît o diatribă violentă contra aristotelismului“* ? [16]

Modernitatea – ce începe în filosofie pe timpul Războiului de 30 de ani, prin baronul Francis Bacon (1561 - 1626), fost lord cancelar al Angliei, prin *„teosoful teutonic“* [17] Jakob Böhme (1575 - 1624), în viața de fiecare zi pantofar, şi prin fostul om de arme René Descartes (1596 - 1650), acesta din urmă un adevărat erou, însărcinat să *„ia lucrul încă o dată de la început“*, pentru a reconstrui terenul pe care filosofia se reîntoarce *„după scurgerea unui întreg mileniu“* [18] – va însemna o şi mai aprigă înfruntare de poziții, pe formă, ca şi pe fond, în legătură cu direcția, ca atare, de înaintare a gîndirii.

De această dată, protagoniştii conflictelor sînt *moniştii* [19] şi *dualiştii*, respectiv *pluraliştii*; *empiriştii* (respectiv *senzualiştii*) şi *raționaliştii*, apoi *materialiştii* şi *idealiştii*; *teiştii* (sau *deiştii*), *ateiştii*, respectiv *antiteiştii* şi *emanaționiştii*; *spiritualiştii* şi *realiştii*; *intelectualiştii* şi *senzualiştii*, respectiv *intuiționiştii*; *pozitiviştii* şi *convenționaliştii*; *scientiştii* şi *antiintelectualiştii*; *romanticii* şi *naturaliştii*; *aprioriştii* şi *idoneiştii*; *mecaniciştii* şi *vitaliştii*; *evoluționiştii socio-culturali* şi *morfologiştii*, respectiv *nominaliştii culturali*; *determiniştii* şi *indeterminiştii*; *filosofii mizeriei* şi *denunțătorii mizeriei filosofiei* [20]; *optimiştii*, *pesimiştii*

---

[14] Mircea Florian, *op. cit.*, p. 89

[15] Georgios Gemistos Plethon, *De Platonicae atque Aristotelicae philosophiae differentia*, libellus, ex graeca lingua in latinam conversus; cum praefatione de philosophiae usu ad cognitionem rerum divinarum accomodato; authore Georgio Chariandro, Basileae [Basel]; per Petrum Pernam, 1574

[16] Mircea Florian, *op. cit.*, p. 90

[17] Jakob Böhmens *Leben und Schriften (nach seiner Werken)*, Hamburg, 1715; cf. Hegel, *Prelegeri de istoria filosofiei*, vol. 2, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 378

[18] Hegel, *loc. cit.*, p. 407. Este de remarcat că primii filosofi moderni sînt contemporanii ultimului comentator în limba greacă al operei filosofice datorate Stagiritului: bizantinul Teofil Coridaleu (1570 - 1646), profesor de filosofie la Atena şi la Constantinopol.

[19] Se pare că termenul de *monism* este introdus în filosofie de către leibnizianul Christian Wolff

[20] *Système des contradictions économiques ou Philosophie de la misère* este titlul cărții publicate, în două volume, de Pierre-Joseph Proudhon (1809 - 1865), în 1846 (la „Guillau-

şi *meliorişti*i, *scientişti*i şi *antiintelectualişti*i; *umaniştii* şi *exponenţii „antiumanismului teoretic“*, respectiv adepţii *„speciismului“* etc., etc.

Prin diversitatea de care pomenim, în loc să apropie, filosofia (asemenea religiei, generatoare de războaie şi de sîngeroase persecuţii) ajunge să dezbine şi să-i aşeze în tot mai multe tabere pe cei pe care îi reprezintă, ori pe cei care o mai pot lua în seamă, din cauza problematicii sale tot mai fastidioase, a stilului tot mai „tehnic“ şi a limbajului său tot mai abscons.

Cel puţin la prima vedere, eşecul congenital al acestei promiţătoare forme de intelecţie – în atîtea rînduri victimă a „logogrifurilor“, sau a vorbirii încifrate – este consfinţit o dată cu impunerea *hermeneuticii filosofice* şi a *metafilosofiei*, discipline prin care se consacră misiunea unora dintre filosofi, de a face *filosofia* mai inteligibilă şi mai uşor de urmărit, măcar în lumea celor ce o frecventează, dacă nu şi pentru audienţii din *agora*, ca în vremuri aurorale, ale schimbului neprotocolar de idei.

Capitolul 5: Unde se arată că filosofiile nu sînt doar nişte plăsmuiri la grămadă, ci „mirabile seminţe“ din care răsar viziuni mai adecvate ţelului suprem decît cele anterioare

5.1. Cum ne-am putea descurca în complicata misiune de închidere ordonată „a deschisului“, care este ordonarea şi gestionarea unei producţii filosofice acumulate de-a lungul a peste 25 de veacuri ?

O posibilă cale este cea a inserţiei în orizontul *DIACRONIEI*; ea a fost urmată, la Atena, de Platon şi de Aristotel (prin metoda *DIAPOREMATICĂ*), pentru ca – peste veacuri – să fie definitiv consacrată de Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831), atent la firele ascunse ce leagă filosofiile precedente într-o spirală a genealogiilor logico-istorice, ce-şi află încununarea prin sistemul său, ce trece în revistă (după o dialectică a *antitezei* şi a *sintezei* generatoare de noi teze, prin mecanismul *negării negaţiei* [21]),

---

min“, din Paris), iar *Misère de la philosophie* este replica dată, în 1847, de tînărul Karl Marx (*Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon*, A. Frank / Carl Georg Vogler, Paris / Bruxelles, 1847). În germană, cartea în atenţie a gînditorului german va apărea 38 de ani mai tîrziu, sub titlul *Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons „Philosophie des Elends“* (Übersetzung von Eduard Bernstein und Karl Kautsky, 1885)

[21] În germană termenul *Aufheben* înseamnă, deopotrivă, *nimicire*, *păstrare* şi *schimbare*, parcă pentru a reaminti de cele trei zeităţi indiene: a *distrugerii* (Rudra), a *menţinerii* (Vishnu) şi a *reconstrucţiei*, sau a *creaţiei* (Brahma); cf.: Georg Wilhelm Friedrich Hegel,

diversele obiectivări ale spiritului, de la *antropologie* şi *fenomenologie*, pînă la *MONISMUL IDEALIST*, subîntins de absolutul devenirii spiritului.

Pentru că *„raţiunea stăpîneşte lumea“*, iar *„istoria universală are o desfăşurare raţională“* [22], filosofia nu poate fi – după Hegel – decît *„rezultatul tuturor filosofiilor care au precedat-o“*. Acestea *„nu sînt lumină aruncată de focuri de paie“*, după cum nu sînt *„erupţii produse ici şi colo“*, ci *„laturi diferite, principii unilaterale, care compun o unică totalitate“* [23].

De fapt, dintotdeauna a existat *„numai o singură filosofie“*, iar *„diferenţele“* sale simultane *„constituie laturi necesare ale unui unic principiu“*.

În astfel de circumstanţe, *„ultima filosofie“* (cea hegeliană, desigur, pe care Mircea Florian o confirmă ca *„ultim mare episod al metafizicii“* [24], iar Richard Kroner [25], drept *„concluzia logică şi cuprinzătoare* a tuturor punctelor de vedere ale filosofiei anterioare“ !) conţine, *„în sine, filosofiile ce-au precedat-o“*; ea include *„aproape toate treptele“* premergătoare şi este, astfel, produsul tuturor *„formaţiilor“* şi al tuturor *„creaţiilor“* spirituale de dinaintea sa, transformate, ca atare, în *„momente ale unui spirit unic“* [26].

Care sînt, însă, filosofii ce-l îndatorează pe Hegel şi pe ce coordonate se mişcă aceştia ? Rămînînd doar la numele divulgate în indexul de materii al volumelor tipărite de elevii lui Hegel, în 1833, sub genericul *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* [27], ar fi vorba de 97 de iubitori ai înţelepciunii, legaţi de cinci etape majore ale devenirii spiritului pămîntean.

5.2. Într-o primă circumscriere, gînditorul german se opreşte la *FILOSOFIA ORIENTALĂ*, reprezentată, în cazul Chinei: (1.1.1.) de Confucius [28]

Ştiinţa logicii, Editura Academiei, Bucureşti, 1966, pp. 89 - 90. Pornind de la structura triadică *teză - antiteză - sinteză*, Octave Hamelin (1856 - 1907) avea să construiască un sistem de categorii în care îşi află locul: *numărul*, *timpul*, *spaţiul*, mişcarea, *calitatea*, *modificarea*, *specificarea*, *cauzalitatea*, *intenţionalitatea* şi, respectiv, *personalitatea*.

[22] Hegel, *Prelegeri de filosofia istoriei*, vol. 1, Editura Academiei, Bucureşti, 1963, p. 12

[23] *Ibidem*, vol. 2, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 691

[24] Mircea Florian, *loc. cit.*, p. 293

[25] Richard Kroner, *Von Kant bis Hegel*, „Siebeck“, 2 Bande, Tübingen, 1921, respectiv 1924. Cf. şi: Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *Enciclopedie de filosofie şi ştiinţe umane*, traducere din limba italiană, „All Educational“, Bucureşti, 2004, p. 561

[26] Hegel, *loc. cit.*, pp. 694 - 695

[27] Este vorba de volumele XIII, XIV şi XV din ediţia scrierilor hegeliene, îngrijită de către Karl Ludwig Michelet, volume apărute la „Duncker und Humblot“ – Verlag, din Berlin, în 1833 (volumele XIII şi XIV), respectiv 1836 (volumul XV)

[28] Numele latinizat al lui Kong Fu-zu („maestrul Kong“), pe numele său adevărat Kong Qiu

(551 - 479 î. e. n.); (1.1.2.) de autorul „cărţii principiilor“ (*Y - king*) şi (1.1.3.) de exponenţii „sectei“ daoiştilor [29], iar în India: (1.2.1.) de adepţii şcolii *Sāmkya*; (1.2.2.) de Akşapada Gautama, respectiv Gotama (sec. al II-lea î. e. n.), cu ale sale *Nyāya* [30] *Sutras*, şi, respectiv de Kanade, sau Kanada [31] (aprox. 600 î. e. n.), iniţiator al şcolii *vaisheshika* [32].

Urmează *FILOSOFIA ELENĂ*, cu cinci clase de încadrare, filosofie asociată de Hegel: ☞ (2.1.1.) cu cei şapte înţelepţi – între care Bias / Βίας, Solon / Σόλων, Chilon / Χίλων, Pittakos / Πιττακος, Kleobulos / Κλεόβουλος, Periandru / Περίανδρος [33] ; ☞ (2.1.2.) cu Thales (625 / 624 - 546 / 545), Anaximandru / Ἀναξίμανδρος (cca 611 - 546 î.e.n.) şi Anaximene / 'Αναξιμένης (586 /585 - cca 525 î. e. n.); ☞ (2.1.3.) cu Pythagora (cca 580 - cca 500) şi pitagoreicii; ☞ (2.1.4.) cu „eleaţii“ Xenofanes / Ξενοφάνης din Colofon [34] (570 - 480 î. e. n.), Parmenide / Παρμενίδης din Elea (cca 540 - 470 î. e. n.), Melissos / Μέλισσος (aprox. 440 î. e. n.), originar din Samos, şi Zenon (cca 490 - cca 425 î. e. n.), numit de către Platon *„Palamedes eleatul“* [35], după numele eroului participant la războiul troian; ☞ (2.1.5.) cu Heraclit (550 / 535 - 480 / 475 î. e. n.) şi adepţii acestuia; ☞ (2.1.6.) cu Empedocle / ’Εμπεδοκλης din Agrigent, în Sicilia (492 / 484 - 432 / 424 î.e.n.), respectiv cu atomiştii Leucip / Λεύκιππος (pe la 450 î. e. n.) şi Democrit (cca 460 - 370 î. e. n.); ☞ (2.1.7.) cu Anaxagora / ’Αναξαγόρας din Clazomene (500 / 499 - 428 î. e. n.); ☞ (2.2.1.) cu sofiştii Protagoras / Πρωταγόρας din Abdera (490 / 481 - 420 / / 411 î. e. n.) şi Gorgias / Γοργίας (487 / 485 - 376 î. e. n.); ☞ (2.2.2.) cu Socrate (cca 470 - 399), atenianul; ☞ (2.2.3.) cu socraticii megarici, respectiv Euclid / Ευκλείδης (aprox. 300 î. e. n.), Eubulide / Ευβουλίδης (sec. IV î. e. n.) şi Stilpon / Στίλπων (aprox. 320 î.e.n.); ☞ (2.2.4.) cu socraticii cirenaici, respectiv Aristip (cca 435 - 356 î.e.n.), Theodor din Cyrene (cca 460 - cca 399 î. e. n.), Hegesias (cca 300 î.e.n.) şi Anniceris / ’Αννίκερις (sec.

[29] Trimitere la susţinătorii filosofului Lao - tzi (604 / 571 - cca 490 î. e. n.)

[30] În sanscrită: *temei*, *concluzie*, *metodă*, dacă nu chiar *logică*

[31] Respectiv Kanabhuj, Kasyapa, sau Kanabhaska

[32] Din cuvîntul sanscrit *visesa* – cu înţelesul de *particularitate*, sau de *calitate*

[33] Pe cel de-al şaptelea înţelept, Thales / Θαλης, autorul german al *Prelegerilor de istoria filosofiei* îl plasează în a doua clasă de încadrare, alături de Anaximandru din Milet.

[34] Oraş din Asia Mică, aproape de Milet

[35] Platon, *Phaidros*, 261 b, cf. Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea a IX-a, cap. V, §. 25, p. 292

IV î. e. n.); ☞ (2.2.5.) cu socraticii de orientare cinică, respectiv Antistene / ’Αντισθένης (cca 445 / 440 - 368 / 365 î.e.n.), Diogene din Sinope (cca 412 - 322) şi cinicii de mai tîrziu; ☞ (2.3.1.) cu Platon [36] (428 / 427 - 348 / 347); ☞ (2.3.2.) cu Aristotel (384 - 322); ☞ (2.4.1.) cu dogmaticii stoici; ☞ (2.4.2.) cu dogmaticul Epicur (342 / 341 - 271 / 270 î. e. n.); ☞ (2.4.3.) cu exponenţii Noii Academii platoniciene, Arcesilaos / ’Αρκεσίλαος din Pitane (cca 316 - cca 241 î. e. n.) şi Carneade / Καρνεάδης din Cyrene (cca 219 - 129 î.e.n.); ☞ (2.4.4.) cu scepticii; ☞ (2.5.1.) cu neoplatonicul Philon / Φίλων o Ἀλεξανδρεύς (20 / 10 î. e. n. - 40 / 54 e. n.); ☞ (2.5.2.) cu neoplatonicii exponenţi ai cabalei, respectiv cu neoplatonicii gnostici; ☞ (2.5.3.) cu alexandrinii Ammonios Saccas (? - 241 / 242 e.n.), din Alexandria, Plotin / Πλωτίνος, probabil din Lykopolis [37], în Epir (204 / / 205 - 270), Porphyr / Πορφύριος din Tyr (233 / 234 - 305 / 309) şi Iamblichus / ’Ιάμβλιχος [38] (250 / 243 - cca 325 e. n.), cu Proclus / Πρόκλος, din Bizanţ (412 - 485) şi cu urmaşii acestuia.

Ajuns la *FILOSOFIA EUROPEANĂ A EVULUI MEDIU*, Hegel consemnează nouă „momente“ legate: ☞ (3.1.1.) de exponenţii filosofiei arabe din şcoala Medabberim; ☞ (3.1.2.) de reprezentanţii filosofiei arabe în chip de comentatori ai Stagiritului; ☞ (3.1.3.) de Moise Maimonide [39] (1135 - 1204) şi de ceilalţi evrei, alăturaţi nu numai pe considerentul „cetăţeniei“ filosofilor arabi; ☞ (3.2.1.) de Anselm, episcop de Canterbury (1033 - 1109) şi Pierre Abélard (1079 - 1142), ca exponenţi ai filosofiei scolastice antrenaţi în *„clădirea dogamaticii creştine pe argumente metafizice“*; ☞ (3.2.2.) de Petru Lombardul (cca 1100 - 1160), Toma din Aquino (1225 - 1274) şi John Duns Scotus (cca 1266 - 1308), ca exponenţi ai filosofiei scolastice care au procedat la *„expunerea metodică a dogmaticii bisericeşti“*; ☞ (3.2.3.) de Alexandru din Hales (1180 / / 1185 - 1243 / 1245) şi de Albert cel Mare [40] (1193 / 1206 - 1280), ca exponenţi ai filosofiei scolastice avînd „cunoştinţă“ de scrierile aristotelice; ☞ (3.2.4.) de Roscelin de Compiègne (cca 1050 - 1120 / 1125), Walter

[36] Pe numele său adevărat: Aristocles

[37] Astăzi în Asya, din sudul Egiptului

[38] Pe numele latinizat: Iamblichus Chalcidensis

[39] Pe numele etnic: Moshe ben Maimon, sau Rambam (acronim de la Rabbi Moshe ben Maimon). În greceşte, numele gînditorului evreu se transcire prin Μωυσής Μαιμονίδης, pentru ca în arabă, el să capete extensia: Abu Imran Mussa bin Maimun ibn Absallah al-Qurtubi al-Israili

[40] Pe numele latinizat: Albertus Magnus

din Montagne (? - 1174), William Ockham [41] (1280 / 1285 - 1347 / 1349) şi Jean Buridan, respectiv Joannes Buridanus (cca 1290 - cca 1358), ca exponenţi ai filosofiei scolastice lansaţi în opoziţia dintre *realism* şi *nominalism*; ☞ (3.2.5.) de Iulian, athiepiscop de Toledo [42] (cca 642 - 690), şi Paschase Radbert [43] (cca 790 - 865), ca exponenţi ai filosofiei scolastice ce au ilustrat *„dialectica formală“*; ☞ (3.2.6.) de Jean Charlier de Gerson (1363 - 1429), Raimundus din Sabunda [44] (? - 1436), Roger Bacon (cca 1214 - 1292) şi Ramón Llull, respectiv Raymundus Lullus [45] (1232 / / 1235 - 1315), ca exponenţi „mistici“ ai filosofiei scolastice.

Pentru etapa de tranziţie dintre gîndirea „angajată“ a scolasticii creştine şi filosofia „secularizată“, Hegel ia în considerare „momentele“ *REÎNVIERII ŞTIINŢELOR*, parcurse: ☞ (4.1.) prin italienii Pietro Pomponazzi [46] (1462 - 1525) şi Marcilio Ficino (1433 - 1499), prin francezul Pierre Gassendi (1592 - 1655), prin flamandul Joost Lips [47] (1547 - 1606) şi prin germanul Johann Reuchlin (1455 - 1522), care – asemenea *„ciceronienilor populari“* – au recurs la *„studiul anticilor“*; ☞ (4.2.) prin Gerolamo [48] Cardano [49] (1501 - 1576), Tommaso Campanella (1568 - 1639), Giordano Bruno (1548 - 1600), Lucilio (respectiv Giulio) Cesare Vanini (1585 - 1619) şi Pierre de la Ramée [50] (1515 - 1572), care s-au impus prin *„străduinţe proprii filosofiei“*; ☞ (4.3.) prin exponenţii Reformei [51] protestante din Germania, Elveţia şi Anglia secolului al XVI-lea.

După Hegel, *FILOSOFIA EUROPEANĂ MODERNĂ* însumează opera reflexivă impusă de nouă grupuri de gînditori, respectiv: ☞ (5.1.) de către Francis Ba-

---

[41] Respectiv: William Ockham

[42] În spaniolă: Julián de Toledo

[43] Pe numele latinizat: Paschazius Radbertus

[44] Cu variantele onomastice: Ramon Sibiuda, Sabiende, Sabond, Sabonde, Sebon, Sebeyda, sau Sebeyde

[45] Respectiv Ramon Llull, Raymond Lully, Raymond Lull, Raimundus Lullus şi Raimundo Lulio

[46] Respectiv: Petrus Pomponatus

[47] Pe numele latinizat: Justus Lipsius

[48] Respectiv: Girolamo

[49] Pe numele latinizat: Hieronymus Cardanus

[50] În transcripţie latină: Petrus Ramus

[51] În speţă, Martin Luther (1483 - 1546), Jean Calvin (1509 - 1564), Huldrych (sau Ulrich) Zwingli (1484 - 1531) şi regele Henric al VIII-lea, care, în 1521, îşi cîştigase titlul de „apărător al credinţei“ printr-o carte potrivnică lui Luther. După ruptura cu Roma, din 1535, acelaşi Henric, pregătit, în tinereţe, pentru o carieră ecleziastică, va deveni „şeful suprem (pe Pămînt !) al Bisericii Angliei“, iar din 1536 „şef suprem al Bisericii Angliei şi a Irlandei“.

con, baron de Verulan (1561 - 1626) şi de către Jacob Böhme (1575 - 1624), ca primi filosofi moderni; ☞ (5.2.1.) de către René Descartes (1596 - 1650), Benedict (respectiv Baruch) Spinoza (1632 - 1677), Nicolas Malebranche (1638 - 1715), ca cei dintîi raţionalişti; ☞ (5.2.2.) de către John Locke (1632 - 1704), Hugo Grotius (1583 - 1645), Thomas Hobbes (1588 - 1679), Ralph Cudworth (1617 - 1688), Samuel von Pufendorf (1632 - 1694) şi Isaac Newton (1642 - 1727), ca gînditori atraşi de impactul cu experienţa în cunoaşterea de orice fel; ☞ (5.2.3.) de către Gottfried Wilhelm Leibniz (1646 - 1716), Christian Wolff (1679 - 1754) şi continuatorii [52] acestuia, ca reprezentanţi ai celui de-al doilea val de raţionalişti moderni [53]; ☞ (5.3.1.) de către idealiştii sceptici George Berkeley (1685 - 1753) şi David Hume (1711 - 1776); ☞ (5.3.2.) de către filosofii din şcoala scoţiană, între care Thomas Reid (1710 - 1796), James Beattie (1735 - 1803), James Oswald (1703 - 1793) şi Dugald Stewart (1753 - 1828); ☞ (5.3.3.) de către filosofii francezi cu manifestări în spirit distructiv, respectiv de către cei afirmaţi pe *„latura pozitivă“*, între care *„germanul baron“* Paul - Henry Dietrich d'Holbach (1723 - 1789) şi Jean - Baptiste René Robinet (1735 - 1820), cu a sa carte *De la nature*, apoi, de către cei cîştigaţi de *„ideea unităţii generale concrete“*, pe linia opoziţiei dintre *sentir* şi *penser* [54], de către cei ce-au mers pe linia amorului propriu, ca în cazul lui Claude - Adrien Helvétius (1715 - 1771) – cu toţii – britanici, scoţieni şi francezi – marcînd aventura *„intelectului gînditor“* într-o etapă de tranziţie; ☞ (5.4.1.) de către Friedrich Heinrich Jacobi (1743 - 1819); ☞ (5.4.2.) de către Immanuel Kant (1724 - 1804); ☞ (5.4.3.) de către Johann Gottlieb Fichte (1762 - 1814) şi gînditorii ce au legătură cu filosofia acestuia – Friedrich W. von Schlegel (1772 - 1829), exponenţii „subiectivităţii religioase“, Novalis, respectiv Friedrich von Hardenberg (1772 - 1801), Jakob Friederich Fries (1773 - 1843), Friedrich August Bouterwek (1806 - 1867) şi Wilhelm Traugott Krug (1770 - 1842); ☞ (5.4.4.) de către Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775 - 1854) – ca reprezentanţi ai *„celei mai recente filosofii germane“*.

5.3. Bilanţul întreprinderii hegeliene de omologare şi de evaluare a filosofiilor de pînă la el se soldează, aşadar, cu cinci diviziuni de primă

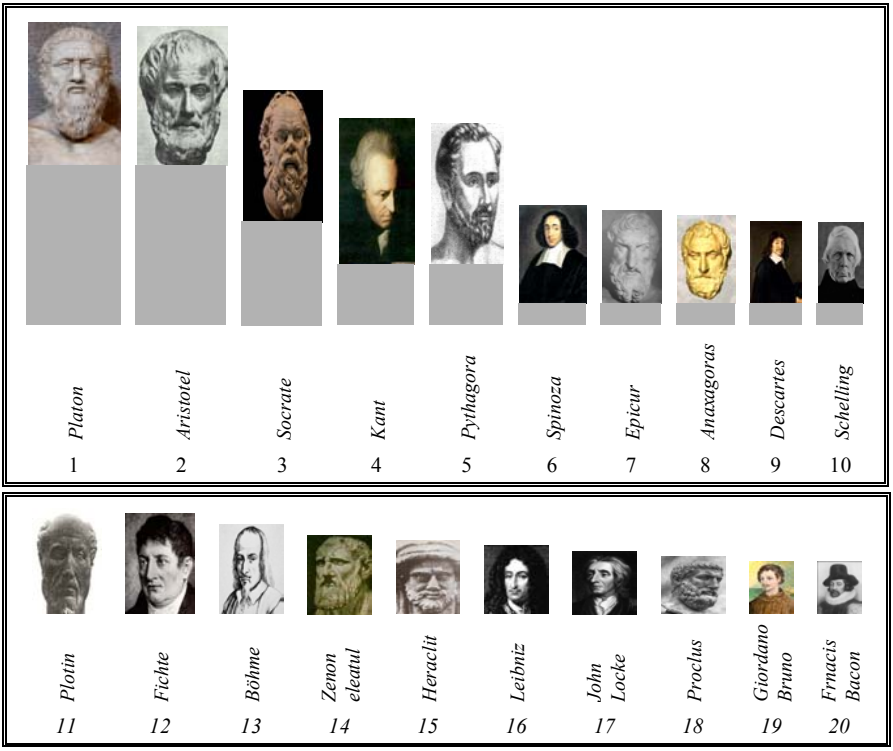
[52] Sub semnul „filosofiei populare“

[53] De la Francis Bacon şi pînă la Christian Wolff, toţi gînditorii menţionaţi de către Hegel la rubrica modernităţii sînt exponenţii *„intelectului gînditor“* din perioada metafizică.

[54] Cum este cazul cu Julien Offroy de la Mettrie (1709 - 1751)

instanță şi cu 42 de clase de încadrare, acoperind – în derularea celor două volume de *Prelegeri de istoria filosofiei* – aventura a peste 100 de individualități, dintre care 97 divulgate în paginile de sumar.

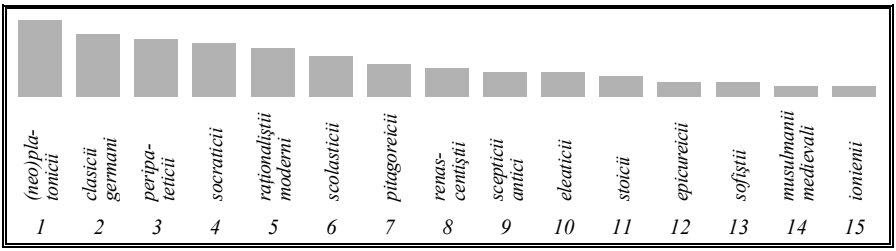
Iată, acum, şi clasamentul primilor douăzeci de filosofi ai lumii, după spațiul pe care li-l acordă Hegel în economia *Prelegerilor*: ☞ (1) pe locul I, atenianul Platon – cu 100,3 pagini de prezentare; ☞ (2) pe locul II, macedoneanul Aristotel – cu 98,3 p.; ☞ (3) pe locul III, atenianul Socrate – cu 61,5 p.; ☞ (4) pe locul IV, cetățeanul Prusiei Orientale Immanuel Kant – cu 48 p.; ☞ (5) pe locul V, crotonianul Pythagora – cu 46 p.; ☞ (6) pe locul VI, iudeo-olandezul Spinoza – cu 34,4 p.; ☞ (7) pe locul VII, atenianul Epicur – cu 32,2 p.; ☞ (8) pe locul VIII, greco-sicilianul Anaxagoras – cu 30 p.; ☞ (9) pe locul IX, franco-creştinul Descartes – cu 29,3 p.; ☞ (10) pe locul X, ger-

2°. „Talia" primilor 20 filosofi pământeni, confecționată de Hegel, în ale sale Prelegeri de istoria filosofiei

manul Schelling – cu 29 p.; ☞ (11) pe locul XI, alexandrinul Plotin – cu 25,3 p.; ☞ (12) pe locul XII, germanul Fichte – cu 24,9 p.; ☞ (13) pe locul XIII, germanul Jacob Böhme – cu 24,5 p.; ☞ (14) pe locul XIV, greco-ionianul Zenon din Elea – cu 20,05 p.; ☞ (15) pe locul XV, efesenianul Heraclit – cu 20 p.; ☞ (16) pe locul XVI, germanul Leibniz – cu 19,4 p.; ☞ (17) pe locul XVII, britanicul John Loke – cu 18,7 p.; ☞ (18) pe locul XVIII, alexandrinul Proclus – cu 16 p.; ☞ (19) pe locul XIX, italianul Giordano Bruno – cu 15,3 p.; ☞ (20) pe locul XX, britanicul Francis Bacon – cu 14,3 p.

Dacă vom contabiliza spaţiul acordat de către Hegel, şcolilor şi grupărilor filosofice, clasamentul primelor 15 poziţii se prezintă după cum urmează: ☞ (1) pe primul loc, filosofia *platonică* şi *neo-platonică* – cu 172,8 pagini de expunere; ☞ (2) pe locul II, filosofia *clasică germană* (reprezentată prin Jacobi; Kant; Fichte şi fichteenii; Schelling) – cu 118 p.; ☞ (3) pe locul III, filosofia *peripatetică* – cu 98,3 p.; ☞ (4) pe locul IV, filosofia *socratică*, respectiv Socrate şi aportul socraticilor – cu 97,5 p.; ☞ (5) pe locul V, filosofia modernă *raţionalistă* (Descartes; Spinoza; Leibniz; Wolff şi wolffienii) – cu 92,9 p.; ☞ (6) pe locul VI, filosofia *scolastică creştină* – cu 65 p.; ☞ (7) pe locul VII, filosofia *pitagoreică* – cu 46 p.; ☞ (8) pe locul VIII, filosofia *renascentistă* – cu 40,3 p.; ☞ (9) pe locul IX, filosofia *sceptică* din antichitatea greacă – cu 39 p.; ☞ (10) pe locul X, filosofia *eleată* – cu 37 p.; ☞ (11) pe locul XI, filosofia *stoică* – cu 33,7 p.; ☞ (12) pe locul XII, filosofia *epicureică* – cu 32,2 p.; ☞ (13) pe locul XIII, filosofia *sofistică* din antichitatea greacă – cu 29 p.; ☞ (14) pe locul XIV, filosofia medievală *musulmană* – cu 26,3 p.; ☞ (15) pe locul XV, filosofia *ioniană* – cu 21 p.

3°. Importanţa şcolilor şi grupărilor filosofice, în raport cu spaţiul pe care li-l acordă Hegel, în volumul de Prelegeri asupra istoriei filosofiei

CRONO-LOGIC, tabelul hegelian al filosofiei conferă întîietate aportului anticilor (respectiv al grecilor din perioada *elenă* şi din cea *elenistică*), de peste 2,2 ori mai amplu decît cel al tuturor europenilor medievali şi renascentişti, respectiv de 5,5 ori mai mare decît cel al europenilor moderni.

Anticii (în special grecii şi „barbarii" din arealul elenistic)

1

Medievalii (evrei, musulmani şi creştini)

2

Renascentiştii (creştini)

3

Modernii (europeni)

4

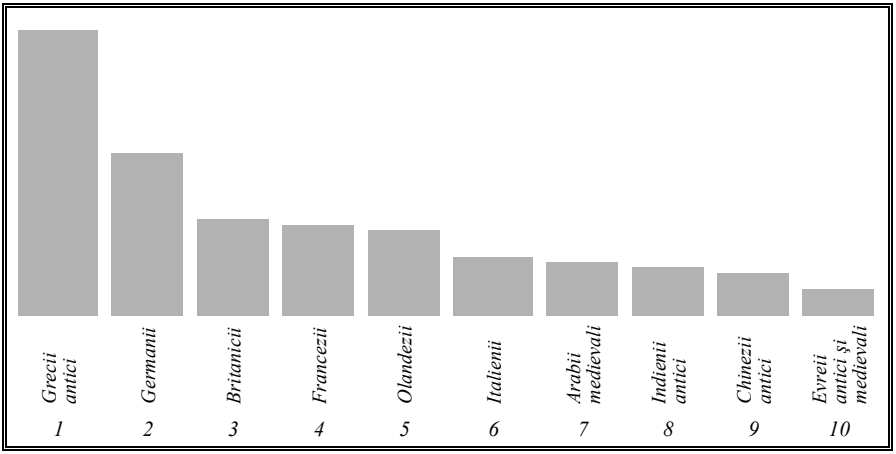
4°. Clasamentul pe epoci istorice, rezultat din demersul hegelian în cîmpul istoriografiei filosofice [55]

Pe zone *ETNO-LINGVISTICE*, recensămîntul întreprins de Hegel impune următorul clasament: ☞ (1) pe locul I, *grecii* antici – cu 727 pagini de expunere; ☞ (2) pe locul II, germanii *stricto sensu* – cu 184,95 p.; ☞ (3) pe locul III, *britanicii* (englezi, scoţieni şi irlandezi) – cu 66,8 p.; ☞ (4) pe locul IV, *francezii* – cu 64,65 p.; ☞ (5) pe locul V, *olandezii* (incluzîndu-l pe evreul Baruch Spinoza) – cu 35,3 p.; dacă l-am exclude pe gînditorul în cauză, olandezii ar ceda onorabilul loc 5 evreilor – antici, medievali şi moderni !; ☞ (6) pe locul VI, *italienii* – cu 26,6 p.; ☞ (7) pe locul VII, *arabii* Evului de Mijloc – cu 26,3 p.; ☞ (8) pe locul VIII, *indienii* vremurilor antice – cu 17,5 p.; ☞ (9) pe locul IX, *chinezii* antici – cu 5 p.; ☞ (10) pe locul X, *evreii* din lumea antică (inclusiv elenistică) şi din Evul Mediu european – cu 4,6 p.

Rezultatul cu care se încheie bilanţul istorio-logic datorat lui Hegel este cel anunţat din start, în consideraţiile pe care gînditorul german înţelege să le facă cu privire la *„modul de tratare"* a istoriei filosofiei.

---

[55] Într-o reprezentare grafică pe deplin adecvată, coloana susţinută de greci ar trebui să fie de peste 145 de ori mai înaltă decît cea reprezentată de ultimii ocupanţi ! Imaginile încadrate reprezintă: „Şcoala din Atena", creaţie a lui Raphael din 1509 - 1510, la Palatul Apostolic din Roma (1); Coloseumul din Roma (2); tabloul „Venus şi Marte", sub semnătura lui Sandro Botticelli (1445 - 1510), de la National Gallery din Londra (3), respectiv Palatul Luvru cu adaosul postmodernist de tip piramidal (4).

5°. Clasamentul pe naţiuni rezultat din periplul întreprins de către Hegel, în cîmpul istoriografiei filosofice

Pentru că doreşte să procedeze „ştiinţific" şi pentru că diviziunea întreprinsă va trebui să se înfăţişeze ca una „necesară", există, după Hegel, doar *„două epoci în istoria filosofiei": filosofia* ELENĂ [sau GREACĂ] *şi filosofia* GERMANĂ*"*, aceasta din urmă fiind *„filosofia din cuprinsul creştinismului"*, în măsura în care *„Italia, Spania, Franţa, Anglia etc. au primit prin naţiunile germanice o nouă formă"* [56].

Ca atare, în grila hegeliană nu încape filosofia romană, ci doar filosofia care continuă gîndirea vechilor greci pe ruinele fostului imperiu roman [57], adică în spaţiul „Sfîntului Imperiu Romano-German" (*Sacrum Romanum Imperium Nationis Germanicae*), ce avea să dăinuie, formal, din 962 (de pe timpul domniei lui Otto I), pînă în 1806, adică pînă la apogeul tinereţii lui Hegel !

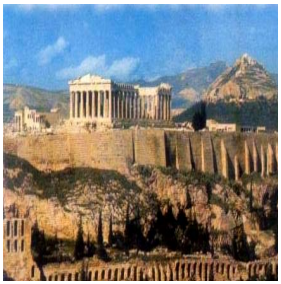
Faptul că există doar două epoci în istoria filosofiei pămîntene este probat, în expunerea hegeliană, de ponderea aproape nesemnificativă a paginilor rezervate contribuţiei chinezilor şi a indienilor din vechime, ori de cea a musulmanilor medievali în panoplia şcolilor şi a personalităţilor divulgate în cuprinsul celor două volume de prelegeri, la care ne-am oprit cu intenţia de a ilustra o primă perspectivă a abordărilor de tip diacronic.

---

[56] Hegel, *Prelegeri de istoria filosofiei*, vol. 1, Editura Academiei, Bucureşti, 1963, p. 96

[57] În termenii lui Hegel, dacă nu există o filosofie *romană*, în sensul propriu al sintagmei, s-ar putea vorbi de *„filosofia* [elenistică !] *care a pătruns pe terenul lumii romane"* (*loc. cit.*).

De la Pythagora şi pînă la contemporanii europeni, susţinătorul german al *Prelegerilor de istoria filosofiei* delimitează trei spaţii de compartimentare, pentru: ☞ (1) filosofia GREACĂ, respectiv ioniană, eleată, ateniană şi alexandrină, altfel spus, filosofia ELENĂ şi ELENISTICĂ, ce beneficiază de cel mai amplu spaţiu de prezentare - 727 p.; ☞ (2) filosofia GERMANICĂ *lato sensu*, datorată italienilor, britanicilor, francezilor, germanilor şi altor popoare creştine - 378,3 p.; ☞ (3) filosofia din afara spaţiului grecesc şi a celui creştin, parţial „contaminat" de lumea germanică - 48,80.

filosofia greacă, elenă, respectiv elenistică

1

filosofia germanică LATO SENSU

2

filosofia datorată asiaticilor

3

6°. Tăieturile etno-logice practicate de Hegel în desfăşurarea gîndului filosofic, de la antici şi pînă la contemporanul Schelling [58]

Să fie, însă, cele două milenii şi cîteva secole de filosofare – respectiv: ☞ (1) filosofia precreştină, de la Thales (sec. VII - VI î. e. n.), pînă la Proclus (în secolul al V-lea e.n.) pe intervalul istoric sfîrşit o dată cu migraţia popoarelor şi cu prăbuşirea Imperiului Roman de Apus; ☞ (2) filosofia creştină a Evului Mediu european; ☞ (3) filosofia epocii moderne, ce începe să prindă contur pe timpul războiului de treizeci de ani, o dată cu Francis Bacon, în Anglia, cu Jacob Böhme, în Germania, iar cu René Descartes [59], în Franţa – doar un şir de „trepte" şi de „momente" în *„lupta conştiinţei de sine finite cu conştiinţa de sine absolută"* [60] ?

[58] De la stînga la dreapta, se dispun imagini din Atena (cu inconfundabilul Acropole), din Königsberg (pe vremea lui Kant !) şi din Peşterile Ellora, India (templul Kailasa)

[59] Hegel, *loc. cit.*, vol. 1, p. 103

[60] *Ibidem*, vol. 2, Bucureşti, 1964, p. 694

Iar dacă filosofiile prezentate derivă unele din altele, cum pretinde Hegel: ☞ (1) cum se face că un filosof al sintezelor cruciale, aşa cum a fost Thomas din Aquino (1225 - 1274), beneficiază – în economia *Prelegerilor* hegeliene *de istoria filosofiei* – doar de 1,1 pagini (tot atît cît cirenaicii Aristip şi Anniceris, ba chiar mai puțin decît Walter din Montagne !), iar el ne este prezentat înaintea maestrului său Albert cel Mare (1195 - 1280); ☞ (2) cum se face că – în evocarea „treptelor" şi a „momentelor" evoluției spiritului filosofic – ceea ce contează este, de regulă, *criteriul LOCULUI* (Hegel vorbind despre „filosofia *ionienilor*", despre „filosofia *eleată*", despre „filosofia *megaricilor*", despre „filosofia *cirenaicilor*", despre „filosofia *cinicilor*" [61], despre „filosofia *Noii Academii"*, despre „filosofia *alexandrină*", ori despre cea „*scolastică*"), apoi *criteriul ETNIC* („filosofia *greacă*", „filosofia *indică*", „filosofia *arabă*", „filosofia *scoțiană*", „filosofia *franceză*", respectiv „filosofia *germană*"), ori *criteriul AUCTORIAL*, al persoanei („filosofia *pitagoreică*", „filosofia *socratică*", „filosofia *neoplatonică*", „filosofia *wolffiană*" etc.) şi mult mai puțin criteriul doctrinar, ori problematic (activat doar prin „filosofia *sofiştilor*"; prin „filosofia *scepticilor*", respectiv „*scepticismul*"; prin „filosofia *gnostică*"; prin „filosofia *mistică*"; prin „filosofia *populară*"; prin „*idealism*"; ori prin „filosofia *iluministă*") ?

Capitolul 6: De multe ori filosofiile sînt ca miraculoasele rădăcini din care se pot înălța falnice tulpini, ori ca nişte viguroase tulpini, conducînd spre noi şi noi ramuri, purtătoare de rod

6.1. Într-o încercare de metafilosofie, cum este cea ilustrată de Richard Rorty în volumul din 1998, *Despre adevăr şi progres* [62], abordări precum cea mai sus relatată figurează la capitolul „marilor povestiri" / *Geistesgeschichten*, pentru care – în vremuri mai aproape de noi – depun mărturie prezentările datorate lui Martin Heidegger [63], lui Hans Reichenbach [64], lui Michel Foucault [65], lui Hans Blumenberg [66] şi lui Alasdair McIntyre [67].

---

[61] Dacă admitem că respectivii „mici socratici" îşi trag numele de la locul în care se întîlneau

[62] Richard Rorty, *Truth and Progress. Philosophical Papers*, III, Cambridge University Press, 1998

[63] Autorul american ne trimite la: *Sketches for a History of Being as Metaphysics*, secțiunea secundă din: Martin Heidegger, *The End of Philosophy*, english translation by Joan Stambaugh, „Harper and Row", New York, 1973, pp. 55 - 74

[64] Hans Reichenbach, *The Rise of Scientific Philosophy*, University of California Press, Berkeley, 1961

[65] Richard Rorty are în vedere *Ordinea lucrurilor*, după: Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of Human Sciences*, „Vintage", London, 1994

Spre deosebire de calea menţionată, a identificării *„marilor filosofi trecuţi în nefiinţă“*, *RECONSTRUCŢIILE RAŢIONALE* ţintesc, după autorul „postmodern“ din lumea transatlantică, *„să afirme că marele filosof trecut în nefiinţă* [asupra căruia se exercită demersul reconstructiv, n. n., P. I.]*, a avut nişte idei excelente, dar că, din nefericire, nu le-a putut surprinde corect din cauza «limitărilor timpului său». Ele se rezumă, de obicei, la o porţiune relativ restrînsă a operei filosofului“* în atenţie şi sînt scrise *„prin prisma unei opere recente în filosofie“*. Dacă reconstrucţiile raţionale din cîmpul filosofiei *„sînt necesare pentru că ne ajută* [...] *să reflectăm la problemele noastre“*, cele *ISTORICE* ne îngăduie să înţelegem problemele cu care ne confruntăm în filosofia actuală, în măsura în care respectivele probleme *„sînt produse istorice“*, iar astfel fiind, ele *„au fost invizibile pentru strămoşii noştri“* [68].

Cel mai *„familiar“*, dar şi cel mai *„echivoc“* dintre genurile istoriografiei filosofice, *DOXOGRAFIA*, este, după Richard Rorty, tocmai acela *„care inspiră plictiseală şi disperare“*, în încercarea sa, *„lipsită de entuziasm*, de a spune o nouă povestire despre progresul intelectual, descriind toate textele prin prisma descoperirilor recente“ [69].

La cine se referă exigentul critic al *CRITICII FILOSOFICE* (un adevărat „cavaler al tristei figuri“ umblînd pe drumurile mapamondului în ipostază, dacă nu de „pozitivist fanatic“ [70], cel puţin în aceea de *gropar al filosofiei*) cînd vorbeşte de acest *„al patrulea gen“* ? La filosofi de talia lui Wilhelm Windelband (1848 - 1915), pentru spaţiul germanic de inspiraţie neokantiană, respectiv la Gilbert Ryle (1900 - 1976) şi la Bertrand Russell (1872 - 1970), din spaţiul britanic alimentat de opţiunile empirismului logic.

Aprecierile vin din partea unui autor pentru care mitul *„filosofiei ca sector extern, sieşi suficient al producţiei intelectuale“* [71] s-ar pu-

---

[66] Autorul face trimitere la: Hans Blumenberg, *The Legitimacy of the Modern Age*, engl. transl. by Robert M. Wallace, Cambridge University Press, Cambridge, 1983

[67] Alasdair McIntyre, *After Virtue: A Study in Moral Theory*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1984. Cf. trad. rom. (*Tratat de morală. După virtute*), realizată, în 1998, la Editura „Humanitas“ (seria „Tratate / Referinţe“) de Catrinel Pleşu, cu un cuvînt înainte de Aurelian Crăiuţu

[68] Richard Rorty, *Adevăr şi progres. Eseuri filosofice 3*, trad. din engl. am. de Mihaela Căbulea, Editura „Univers“ (seria „Ideea“), Bucureşti, 1997, pp. 195, respectiv 208

[69] *Ibidem*, pp. 201, 202

[70] Cum îi spunea Lucian Blaga (în: *Opere*, vol. VIII, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1983, p. 78) lui Auguste Comte, gînditorul francez cu ascendenţă politehnică

[71] Pus la îndoială de Jonathan Rée, în *Philosophy and the History of Philosophy*, din: Jonathan Rée, Michael Ayers and Adam Wertoby, *Philosophy and Its Past*, „The Humanities Press“, Atlantic Highlands, New Jersey, 1978, p. 32

tea evita *„folosind, pur şi simplu, în mod conştient, termenul de «filosofie» ca pe un termen mai degrabă onorific, decît descriptiv“* [72].

6.2. Mai puțin îngrijorați de consecințele pomenitului mit, să vedem, deocamdată, la ce concluzie ne conduce un exercițiu *„doxografic“* cît se poate de onorant, în raport cu tabloul degajat, deja, din abordarea istoriei filosofiei în stil *geistegeschichtlich*, ca în cazul lui Hegel.

Ne oprim, aşadar, la *Istoria filosofiei occidentale*, publicată de către Bertrand Russell [73] în 1946 şi reeditată, 15 ani mai tîrziu, la aceeaşi editură.

Operă a unui exponent de marcă al *„logicii subiective“* în sens hegelian (în fapt: a unuia dintre cei mai prestigioşi promotori ai logicii de tip matematic !), întreprinderea russelliană lasă pe dinafară aportul asiaticilor, evocat – de bine, de rău – în retrospectiva hegeliană. Cele două retrospective se aseamănă, însă, prin nota de *„actualism“* în care se încheie.

Dacă cel din urmă *„mare filosof clasic german“* aduna, la vremea sa, toate firele filosofiei anterioare în rețeaua *FILOSOFIEI SPIRITULUI*, pe care – ne lasă să înțelegem că – o duce la ultimele sale consecințe, la rîndul său, propovăduitorul *„atomismului logic“* îşi încheie periplul de 822 de pagini [74] cu un al XXXI-lea capitol [75] despre *FILOSOFIA ANALIZEI*, precedat pe intervalul de la Friedrich Nietzsche şi Karl Marx încoace doar de capitolele consacrate lui Henri Bergson, lui William James şi lui John Dewey ...

Rămînînd, ca şi în cazul prezentării lui Hegel, doar la numele divulgate în titluri de capitole şi subcapitole, vom constata că Bertrand Russell ne aduce în prim-planul prezentării doar 36 de *„individualități filosofice“*, dintre care 33 – filosofi *„get beget“*, alături de *„sfîntul“* Benedict din Nursia (cca 480 - cca 547), de papa Grigore cel Mare (cca 540 - 604) şi de lordul George Gordon Byron (1788 - 1824), acesta din urmă *„mai important ca mit, decît aşa cum a fost în realitate“* [76].

Dacă din totalul de 33 de filosofi *stricto sensu* lăsăm deoparte pe cei de după Hegel, vom obține un clasament comparabil cu cel degajat din *Pre-*

---

[72] Richard Rorty, *op. cit.*, p. 215

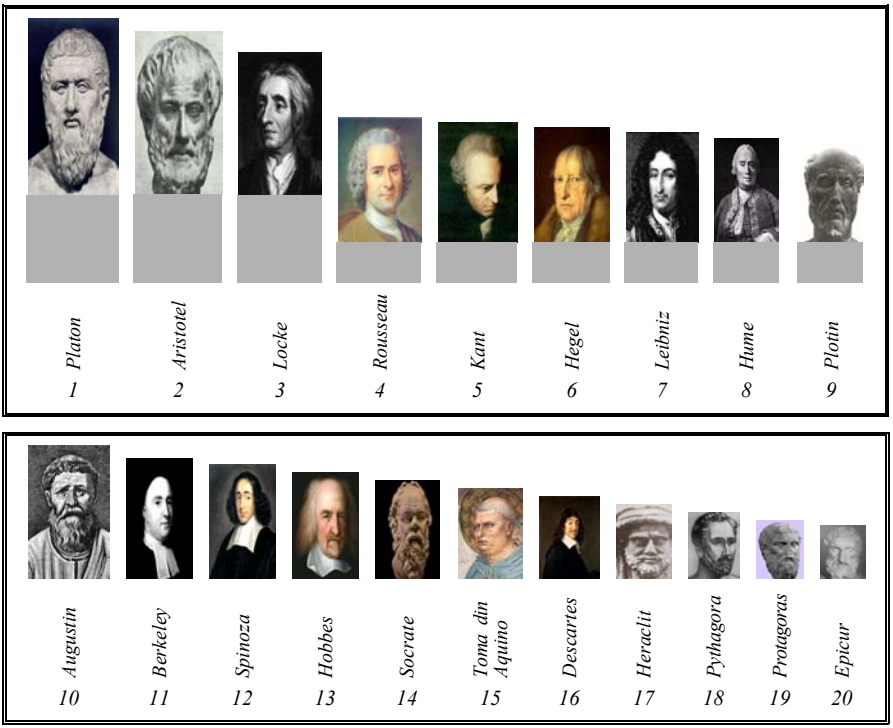
[73] Bertrand Russell, *History of Western Philosophy*, „George Allen & Unwin“, Londra, 1946

[74] În transcripția versiunii românești a întreprinderii de care ne ocupăm, apărută în condiții excelente la Editura „Humanitas“ sub patronajul logicianului-traducător Dragan Stoianovici.

[75] Într-o numerotare continuă, pe ansamblul celor trei „cărți“ şi al celor şapte „părți“ derulate, ar fi vorba de al LXXXVI-lea capitol !

[76] Bertrand Russell, *Istoria filosofiei occidentale*, traducere din engleză de către Dragan Stoianovici, Editura „Humanitas“, vol. 2, Bucureşti, 2005, p. 264

legerile hegeliene *de istoria filosofiei*. În el figurează: ☞ (1) Platon, pe locul I – cu 55,9 pagini de expunere; ☞ (2) Aristotel, pe locul II – cu 49,3 p.; ☞ (3) John Locke, pe locul III – cu 41,9 p.; ☞ (4) Jean - Jacques Rousseau, pe locul IV – cu 15,6 p.; ☞ (5) Immanuel Kant, pe locul V – cu 15,5 p.; ☞ (6) Georg Wilhelm Friedrich Hegel, pe locul VI – cu 15 p.; ☞ (7) Gottfried Wilhelm Leibniz, pe locul VII – cu 14,3 p.; ☞ (8) David Hume, pe locul VIII – cu 14,2 p.; ☞ (9) Plotin, pe locul IX – cu 13,2 p.; ☞ (10) Aureliu Augustin, pe locul X – cu 13 p.; ☞ (11) George Berkeley, pe locul XI – cu 12,3 p.; ☞ (12) Benedict Spinoza, pe locul XII – cu 11,3 p.; ☞ (13) Thomas Hobbes, pe locul XIII – cu 11,1 p.; ☞ (14) Socrate, pe locul XIV – cu 11 p.; ☞ (15) Toma din Aquino, pe locul XV – cu 10,9 p.; ☞ (16) René Descartes, pe locul XVI – cu 10,3 p.; ☞ (17) Heraclit, pe locul XVII – cu

7°. „Talia“ primilor 20 filosofi pământeni, „hotărîtă“ de către Bertrand William Arthur Russell, în a sa Istorie a filosofiei occidentale

9 p.; ☞ (18) Pythagora, pe locul XVIII – cu 8,04 p.; ☞ (19) Protagora, pe locul XIX – cu 7,9 p.; ☞ (20) Epicur, pe locul XX – cu 7,2 p.

Aşadar, şi la Hegel, şi la Russell, primii doi filosofi rămîn anticii greci, Platon, pe locul I, şi Aristotel, pe locul II, în ambele clasamente.

Ce schimbări survin, în judecata de valoare, dacă despre ea e vorba, relativ la ponderea alocată prezentării unui gînditor sau altul, la distanță de circa 13 decenii ? Într-o enumerare sistematică, ar fi vorba, mai întîi de retrogradarea, cu una sau mai multe trepte, a unor gînditori precum Socrate (de pe locul III, pe locul XIV), Immanuel Kant (de pe locul IV, pe locul V), Pythagora (de pe locul V, pe locul XVIII), Spinoza (de pe locul VI, pe locul XII), Epicur (de pe locul VII, pe locul XX), Descartes (de pe locul IX, pe locul XVI), Heraclit – de pe locul XV, pe locul XVII.

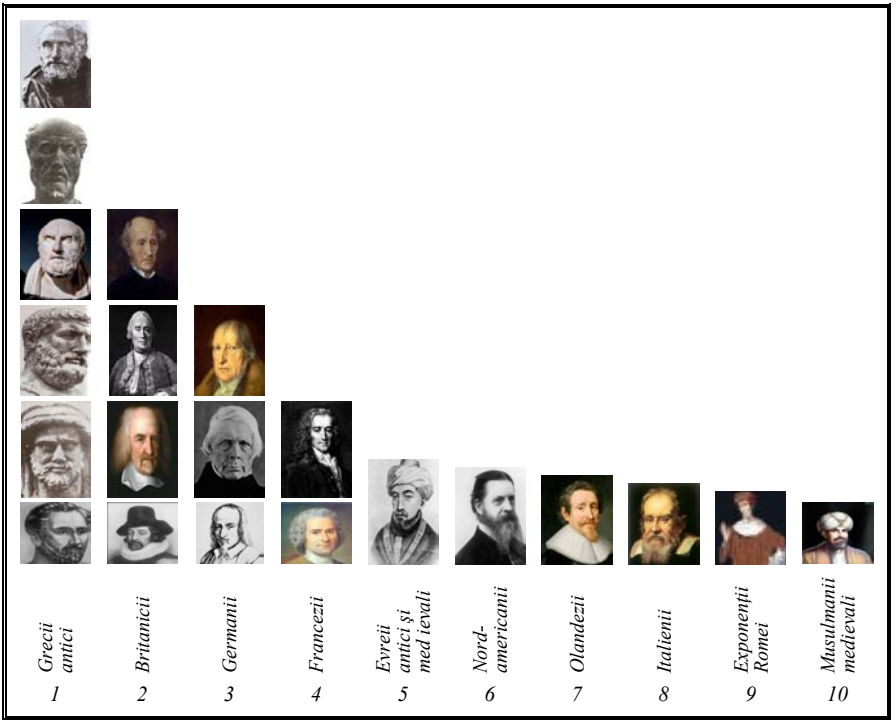
În al doilea rînd, ar fi vorba de reabilitarea, prin urcarea de trepte ierarhice, în cazul unor gînditori precum John Locke (ce accede, de pe locul XVII, pe locul III), Jean - Jacques Rousseau (ce avansează pe locul IV, fără ca la Hegel să se fi regăsit în primii 20 de filosofi), David Hume, ce se instalează, acum, pe locul VIII, din poziția similară cu cea a lui Rousseau; Plotin (ce urcă, de pe locul XI, pe locul IX), Gottfried Wilhelm Leibniz (avansat, de pe locul XVI, pe locul VII). Îşi mai îmbunătățesc poziția, prin prezentarea realizată de către Bertrand Russell, gînditori precum George Berkeley, Thomas Hobbes şi, respectiv, Toma din Aquino, ajunşi acum pe locul XI, XIII şi XV.

Trec mai jos de borna XX, ori dispar complet din orizontul filosofilor demni de un loc în sumarul retrospectivelor filosofice: Anaxagoras (pe locul VIII la Hegel), Schelling (pe locul X, la acelaşi prezentator), Johann Gottlieb Fichte (pe locul XII în clasamentul din *Prelegeri*), Böhme (pe locul XIII în pomenitul inventar), Zenon eleatul (pe locul XIV în respectiva listă), apoi Proclus, Giordano Bruno şi Francis Bacon (clasați pe locurile XVIII, XIX, respectiv XX, în lista lui Hegel).

Dacă ne raportăm la clasamentul efectiv la care ne conduc dezvoltările din textul russellian, vom constata că: ☞ (1) printre primii 20 de filosofi, rămîn doar cinci greci, în loc de zece, cîți erau la Hegel; ☞ (2) urcă la 5 numărul filosofilor anglo-saxoni, față de 2, cîți interveneau în fruntea clasamentului hegelian; ☞ (3) coboară numărul filosofilor germani, de la 5, în ierarhia degajată din expunerea hegeliană, la 4, în clasamentul

desluşit din prezentarea lui Bertrand Russell; ☞ (4) urcă numărul filosofilor francezi din fruntea ierarhiei, de la 1 (în clasamentul promovat de Hegel), la 3, în cazul ierarhiei russelliene; ☞ (5) se aşează, în lista cu primii 20 de filosofi, şi doi sfinţi (Augustin, respectiv Toma din Aquino), în schimb dispare din fruntea ierarhiei numele lui Giordano Bruno; ☞ (6) se menţine, printre primii 20 de filosofi, în ambele liste, Spinoza.

Dacă ţinem cont – ca şi la Hegel – de alternarea subdiviziunilor din textul russellian consacrate unor nume de filosofi cu cele legate de şcoli, sau de grupări („milesienii"; „atomiştii"; „cinicii"; „scepticii"; „epicureicii";

8°. Clasamentul pe naţiuni rezultat din demersul russellian în cîmpul istoriografiei filosofice [77]

[77] Din coloanele vitrinei suprapuse, ne privesc: ☞ Pythagora, Heraclit, Parmenide, Chrysippos, Plotin şi Carneade, în contul filosofiei greceşti (1); ☞ Francis Bacon, Thomas Hobbes, David Hume şi John Stewart Mill, ca exponenţi ai filosofiei britanice (2); ☞ Jakob Böhme, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling şi Georg Friedrich Wilhelm Hegel, în perspectiva filosofiei germane (3); ☞ Rousseau şi

„stoicismul"; „evreii alexandrini"; „mahomedanii" etc.), ajungem la un clasament pe naţiuni în care: ☞ (1) grecii continuă să ocupe primul loc – cu 202,2 pagini de expunere; ☞ (2) de pe locul III, britanicii urcă pe onorabilul loc II, deci în strictă vecinătate cu grecii – cu 121,7 p.; ☞ (3) detronaţi de britanici, germanii ajung pe locul III, cu doar 75,65 p.; ☞ (4) francezii îşi păstrează locul IV, cu 44,8 p.; ☞ (5) urcînd cu 5 trepte, evreii ajung, acum, pe locul V – cu 21,9 p.; ☞ (6) pe locul VI se instalează nord-americanii – cu 16,9 p.; ☞ (7) coborînd 2 trepte, olandezii se aşează, în noul clasament, pe locul VII – cu 16,9 p.; ☞ (8) italienii coboară două trepte, ajungînd, acum, pe locul VIII – cu 14,2 p.; ☞ (9) pe locul IX se aşează, în ierarhia datorată lui Russell, exponenţii Romei din era creştinismului timpuriu – cu 13 p., în contul sfîntului Augustin; ☞ (10) pe locul X acced mahomedanii Evului de Mijloc – cu 8,1 p.

6.3. Cu doi filosofi (Hegel şi Russell), ilustrînd – la distanţă de peste un secol – două demersuri mai mult sau mai puţin distincte de istoriografie filosofică, de care ne-am folosit pentru prezentarea perspectivei *DIACRONICE*, am ajuns la cel puţin 3 concluzii comune: ☞ (1) vechii greci continuă să suscite cel mai mare interes din perspectiva istoriei filosofiei, ocupînd aproape 63 % din întregul spaţiu alocat de Hegel şi peste 36 % din cel desfăşurat de Russell; ☞ (2) pe locul I la personalităţi (în ambele clasamente) rămîne Platon, cu 8,7 % cotă de reprezentare din ansamblul expunerii lui Hegel şi cu 7 % pondere din întreaga prezentare a lui Russell; ☞ (3) al doilea mare filosof rămîne Stagiritul, la Hegel, ca şi la Bertrand Russell.

Întîmplarea face că, în clasamentul pe naţiuni, pe locul II în prezentarea lui Hegel se aşează germanii, iar în expunerea lui Bertrand Russell: britanicii. Cota de reprezentare a respectivelor categorii etno-lingvistice este, în cazul primului „istoriograf", de 16 %, iar în cazul celui de-al doilea, de 15 %.

Această marjă de echilibru (subliniată inclusiv de aşezarea francezilor, la ambii prezentatori, pe locul IV) este vădit perturbată într-o prezentare cu „tam-tam" a unui *ghid prin lumea celor mai mari gînditori*, întocmit – pe zgomotul de fond al unui *„best-seller"* – de britanicul Peter J. King [78].

Voltaire, ca exponenţi ai filosofiei franceze (4); ☞ Moise Maimonide (5); ☞ Charles Santiago Sanders Peirce (6); ☞ Hugo Grotius (7); ☞ Galileo Galilei (8); ☞ Böethius (9); ☞ Avicenna (10).

[78] Peter J. King, *One Hundred Philosophers: The Life and Work of the World's Greatest Thinkers*, cu trei ediţii în engleză (în speţă, la „Barron's Educational Series", Hauppauge,

De-ar fi fost mai „lungă", ori de-ar fi fost scrisă *„de un alt filosof"*, cartea propusă de Peter J. King ca *„ghid prin lumea celor mai mari gînditori"* i-ar fi cuprins, poate, *„pe unii dintre următorii* [filosofi, n. n., P. I.!]*, sau chiar pe toţi: pe Protagoras din Abdera, Straton din Lampsacos, Philon, Abraham ben David, Hallevi ibn Daud, Madhva, Levi ben Gershom, Julien Offroy de la Mettrie, Sir William Hamilton, Auguste Comte, Herbert Spencer, Henry Sidgwick, Ernst Mach, Alexius von Meinong, Henri Bergson, Pierre Duhem, Alfred North Whitehead, John McTaggart, Nishida Kitaro, Moritz Schlich, Otto Neurath, L. Susan Stebbing, C. D. Broad, Gilbert Ryle, J. L. Austin, J. L. Mackie, Philippa Foot, J. J. C. Smart, David Armstrong, Bernard Williams, Ronald Dworkin, Kwame Gyekye, Alvin Plantinga, John Searle, Robert Nozick, John McDowell şi Kwame Anthony Appiah"* [79].

Cum nu-i *„mai lungă"* decît este şi nici nu-i scrisă de *„alt autor"*, cartea în atenţie propulsează în fruntea clasamentului pe naţiuni pe gînditorii britanici (24 % din totalul personalităţilor filosofice selectate), respectiv: ☞ (1) John Scotus Eriugena (cca 815 - 877); ☞ (2) Roger Bacon (cca 1214 - 1294); ☞ (3) William din Ockham (1280 / 1285 - 1347 / 1349); ☞ (4) John Duns Scotus (cca 1266 - 1308); ☞ (5) Francis Bacon (1561 - 1626); ☞ (6) Thomas Hobbes (1588 - 1679); ☞ (7) Lady Anne Finch Conway (1631 - 1679) – de care aflăm că s-a născut *„la o săptămînă după moartea tatălui ei"*, iar că opera sa filosofică a avut drept surse filosofia carteziană, cabalistica şi *„propria suferinţă fizică"*, ce a făcut-o să încerce *„a reconcilia existenţa unui dumnezeu bun şi milostiv cu existenţa suferinţei şi a altor rele în lume"* [80]; ☞ (8) John Locke (1632 - 1704); ☞ (9) George Berkeley (1685 - 1753); ☞ (10) Thomas Reid (1710 - 1796); ☞ (11) David Hume (1711 - 1776); ☞ (12) Jeremy Bentham (1749 - 1832); ☞ (13) Mary Wollstonecraft (1759 - 1797) – remaracată, în lumea „cunoscătorilor profunzi", prin micul tratat *„Despre educaţia fiicelor"* (1786) şi printr-o *Revendicare a drepturilor oamenilor* (1790), scriere în care aborda *„necesitatea de a urma raţiunea şi de a abandona prejudecăţile"*, respectiv printr-o *Revendicare a*

New York, 2004) şi cu traduceri în limba chineză, în limba franceză, în limba greacă, în limba estoniană, în cea maghiară, italiană, norvegiană, respectiv portugheză

[79] Peter J. King, *O sută de filosofi. Viaţa şi opera celor mai mari gînditori ai lumii*, trad. din engl. de Liana Stan, Editura RAO, Bucureşti, 2006, p. 9

[80] *Ibidem*, p. 93

drepturilor femeilor (1792), în care căsătoria era descrisă *„drept prostituție legalizată“* [81]; ☞ (14) John Stuart Mill (1806 - 1873); ☞ (15) Lady Victoria Welby-Gregory [82] (1837 - 1912) – între altele, fondatoare a „Şcolii Regale de Broderie de artă“ din Anglia; ☞ (16) Francis Herbert Bradley (1846 - 1924); ☞ (17) Bertrand Arthur William Russell (1872 - 1970); ☞ (18) Sir Alfred Jules („Freddie“) Ayer (1910 - 1989); ☞ (19) Richard Mervyn Hare (1919 - 2002); ☞ (20) Sir Peter Frederick Strawson (1919 - 2006); ☞ (21) Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe [83] (1919 - 2001); ☞ (22) Sir Michael Anthony Eardley Dummett (născut în 1925); ☞ (23) David Wiggins (născut în 1933); ☞ (24) Susan Haack (născută în 1945).

După deconcertanta ofensivă a filosofilor britanici, călăuza nu tocmai imparțială prin lumea filosofilor de primă mărime ne dă întîlnire cu străvechii gînditori ai polisurilor greceşti, 13 la număr: ☞ (25) Thales / Θαλης din Milet (625 / 624 - 546 / 545); ☞ (26) Pythagora din Samos (580 / 572 - 500 / 490 î. e. n.); ☞ (27) Heraclit din Efes (550 / 535 - 480 / 475 î. e. n.); ☞ (28) Parmenide din Elea (cca 540 - 470 î. e. n.); ☞ (29) Zenon eleatul (cca 490 - cca 425 î. e. n.); ☞ (30) Socrate din Atena (cca 470 - 399 î.e.n.); ☞ (31) Platon / Πλάτων (428 / 427 - 348 / 347); ☞ (32) Aristotel din Stagira (384 – 322 î.e.n.); ☞ (33) Zenon / Ζήνων din Cition [84] (336 / 333 - 264 / 262 î.e.n.); ☞ (34) Epicur / ’Επίκουρος din Samos [85] (342 / 341 - 271 / 270 î.e.n.); ☞ (35) Sextus Empiricus / Σέξτος ’Εμπειρικός (cca 180 - sec. III); ☞ (36) Plotin (204 / 205 - 270); ☞ (37) Hypatia [86] (350 / 370 - 415).

Chiar şi în absența lui Henri Bergson, ori a lui Auguste Comte (mai puțin „populari“ şi mai puțin „importanți“, în judecata lui Peter J. King,

---

[81] Peter J. King, *op. cit.*, p. 115

[82] Autoare a volumelor *Links and Clues* / Legături şi indicii (1881), *What Is Meaning? Studies in the Development of Significance* (John Benjamins, ed., 1893, 1903; *Significs and Language: The Articulate Form of Our Expres sive and Interpretive Resources* / Teoria sensului şi limbajul (John Benjamins, ed., 1911), respectiv *Time As Derivative* / Timpul ca derivată (1907).

[83] Traducătoare a lui Ludwig Wittgenstein, prezentatoare a unor gînditori de marcă (precum Aristotel, Anselm de Canterburry, Toma d’Aquino, Hume şi Frege) aceasta s-a implicat în filosofia acțiunii (prin cartea din 1957, *Intention* / Intenția, respectiv prin cea din 2005, *Human Life, Action and Ethics: Essays*), în filosofia minții (*Metaphysics and the Philosophy of Mind* - 1981) şi în filosofia morală (*Ethics, Religion and Politics* - 1981)

[84] Oraş din partea estică a insulei Cypru, colonie feniciană, de unde şi denumirea filosofului, drept „Zenon fenicianul“. Cf. Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea a VII-a, cap. I, §. 1, n. 1, p. 462

[85] De fapt, dintr-o suburbie a Atenei, Gargettos !

[86] Despre care aflăm, de la Peter J. King, că este autoarea unor cărți pierdute …

decît Lady Anne Finch Conway, ori Mary Wollstonecraft !), filosofii francezi se plasează pe locul trei în noul clasament pe naţiuni, deci, cu o treaptă mai sus faţă de ierarhizările anterioare. Este vorba, acum, de zece nume, din totalul de o sută aduse în prim-planul prezentării, şi anume: ☞ (38) Pierre Abélard (1079 - 1142); ☞ (39) Pierre Gassend, respectiv Gassendi (1592 - 1655); ☞ (40) Marin Mersenne (1588 - 1648); ☞ (41) René Descartes (1596 - 1650); ☞ (42) Antoine Arnauld (1612 - 1694); ☞ (43) Nicholas Malebranche (1638 - 1715); ☞ (44) Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède şi de Montesquieu (1689 - 1755); ☞ (45) Jean-Jacques Rousseau (1712 - 1778); ☞ (46) Jean-Paul Charles Aymard Sartre (1905 - 1980); ☞ (47) Jacques Derrida (1930 - 2004).

Pe un relativ-modest loc IV urmează şirul de 10 filosofi germani [87]: ☞ (48) Nicolaus Cusanus, respectiv Nikolaus von Kues, numit, de fapt, Nikolaus Chrifftz, sau Krebs (1401 - 1464); ☞ (49) Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibniz (1646 - 1716); ☞ (50) Immanuel Kant (1724 - 1804); ☞ (51) Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831); ☞ (52) Karl Heinrich Marx (1818 - 1883); ☞ (53) Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844 - 1900); ☞ (54) Friedrich Ludwig Gottlob Frege (1848 - 1925); ☞ (55) Edmund Gustav Albrecht Husserl (1859 - 1938); ☞ (56) Martin Heidegger (1889 - 1976); ☞ (57) Rudolf Carnap (1891 - 1970).

Pe un foarte onorabil loc V, se instalează, în lista de o sută de filosofi remarcabili, cei 10 gînditori (mai mult sau mai puţin) nord-americani: ☞ (58) Charles Sanders Santiago Peirce (1839 - 1914); ☞ (59) William James (1842 - 1910); ☞ (60) John Dewey (1859 - 1952); ☞ (61) Willard Van Orman Quine (1908 - 2000); ☞ (62) Donald Herbert Davidson (1917 - 2003); ☞ (63) John Bordley Rawls (1921 - 2002); ☞ (64) Thomas Samuel Kuhn (1922 - 1996); ☞ (65) Thomas Nagel (născut din părinţi evrei, la Belgrad, în 1937); ☞ (66) Saul Aaron Kripke (născut în 1940); ☞ (67) David Kellogg Lewis (1941 - 2001).

Următorul loc în clasamentul ce se degajă din prezentările lui Peter J. King este ocupat de gînditorii chinezi, în special de cei antici, 9 la număr: ☞ (68) K'ung Fu-zi, respectiv Kŏng Fūzĭ, după numele latinizat: Confucius (551 - 479 î. e. n.); ☞ (69) Lăo Zi, Lao-Tzi, sau Lao-Zu, respectiv

[87] Tot atîţia cîţi şi francezii, cărora le acordăm ascendent în virtutea „dreptului celui dintîi sosit" pe tărîmul filosofiei, ca şi datorită ascendentului pe care l-a avut limba franceză la începuturile filosofiei germane.

Lao-Tze, sau Lao-Tseu (cca 570 - cca 490 î. e. n.) ☞ (70) Mo-tzî, respectiv Mo-tzu, sau Mo-di, după numele latinizat Micius (479 / 470 - 390 / 381 î. e. n.); ☞ (71) Meng-zi, respectiv Meng-tzu, după numele latinizat Mencius (cca 371 - 289 î.e.n.); ☞ (72) Han Fei, respectiv Han Fei-zi (280 - 233 î.e.n.); ☞ (73) Wang Chong, sau Wang Ch'ung, respectiv Zhongren (27 - 97); ☞ (74) Zhu Xi, respectiv Chu-shi, Chu Yulan-hui, sau Chu Wen-kung (1130 - 1200); ☞ (75) Wang Fuzhi, respectiv Wáng Fūzhī, după numele de curtoazie Ernong, iar după pseudonim Chuanshan (1619 - 1692); ☞ (76) Feng Youlan, respectiv Fung Yu-lan (1895 - 1990).

Pe locul VII, în „lista lui Peter J. King", se plasează filosofii selectați din spațiul indian, în număr de 5: ☞ (77) Acharya Nagarjuna (cca 150 - cca 230); ☞ (78) Adi Shankara, respectiv Sankaracaya, sau Shankara (cca 778 - cca 820); ☞ (79) centenarul Ramanuja [88] (1017 - 1137); ☞ (80) Sir Allama Muhammad Iqbal / لابقا دمحم مهالع (1877 - 1938); ☞ (81) Sarvepalli Radhakrishnan (1888 - 1975).

Le urmează, pe locul al VIII-lea, dar la paritate cu cei de dinainte, filosofii musulmani, ceva „mai tineri", în raport cu vîrstele istoriei: ☞ (82) Abd al-Masih ibn Ishaq al-Kindi, respectiv Abu-Yusuf Ya'qub ibn Ishaq Al-Kindi / يِدنكلا قاحسا نب بوقعي, după numele latinizat Alkindus (cca 801 - 873), cunoscut drept „filosoful arab"; ☞ (83) Abu Nasr Muhammad ibn al-Farakh al-Farabi, sau Abu Nasr al-Farabi / ىبارافد دمحم, cunoscut drept Muhammad ibn Muhammad ibn Tarkhan ibn Uzlagh al-Farabi, invocat în Europa ca Abunaser, respectiv Alfarabius [89], Al-Farabi, Farabi, sau Alfarabi (cca 872 - 950 / 951); ☞ (84) Abu Ali al-Husayn ibn Abd Allah ibn Sina / ابو علی الحسین ابن عبدالله ابنسینا, cunoscut drept Ibn Seena, respectiv Avicenna [90] (cca 980 - 1037); ☞ (85) Abu Hamed Mohammad ibn Mohammad at-Tusi al-Ghazzali / يِزالغا دمحا وُبأ, respectiv Algazel [91] (1058 - 1111); ☞ (86) Abdul Walid Muhammad ibn Ahmad ibn Rushd / أبو الوليد دمحم بن دمحأ بن دمحم بن رشد, pe scurt Ibn Rushd, respectiv Averroès [92] (1126 - 1198).

---

[88] Anii din paranteză se pare că nu-s greşit consemnaţi !

[89] De origine persană

[90] În greceşte: Αβιτζιανός. Menționăm că marele gînditor islamic este de origine persană.

[91] De asemenea, de origine persană

[92] Respectiv Averroës, sau Averrhoës, născut în Europa, la Cordoba, în Spania, şi mort în Africa, la Marrakech, în Marocul de astăzi

Următorul loc, al IX-lea, în lista „internaţională“ de mari filosofi, îl ocupă italienii, selectaţi cu 3 nume „reprezentative“: ☞ (87) (Sfîntul) Anselm din Aosta (regatul Burgundia, în nordul Italiei de astăzi), arhiepiscop de Canterbury [93] (1033 - 1109); ☞ (88) (Sfîntul) Toma din Aquino, respectiv Thomas Aquinas (1225 - 1274); ☞ (89) Niccolo di Bernardo dei Machiavelli, născut în Florenţa (1469 - 1527).

Lor li se alătură, pe a X-a poziţie în clasamentul urmărit, doi gînditori creştini din epoca crepusculară a lumii romane: ☞ (90) Aureliu Augustin (354 - 430), respectiv Sfîntul Augustin [94], din Hippona; ☞ (91) Anicius Manlius Torquatus Severinus Boëthius (480 - 524).

Restul, pînă la 100 de gînditori, sînt filosofi spanioli (2), austrieci (2), ganezi (2), olandezi (1), danezi (1), australieni (1), respectiv: ☞ (92) Moise Maimonide (1135 - 1204); ☞ (93) Francisco Suárez [95] (1548 - 1617); ☞ (94) Ludwig Josef Johann Wittgenstein (1889 - 1951); ☞ (95) Sir Karl Raimund Popper [96] (1902 - 1994); ☞ (96) Anthony

9°. Clasamentul pe naţiuni extras din lista de „100 de filosofi importanţi“ a lui Peter J. King (*întocmită în raport cu numărul personalităţilor din fiecare grup*) [97]

[93] Născut la Osta, în Piemontul burgund, devenit, cu timpul, Piemont italian.

[94] Născut pe teritoriul Algeriei de astăzi şi mort la Hippo Regius, în Africa de Nord

[95] Doctor *Eximius et Pius*

[96] Profesor, din 1937, în Noua Zeelandă, iar apoi la London School of Economics, ca cetăţean britanic

[97] În cele zece coloane figurează filosofii, mai mult sau mai puţin cunoscuţi: ☞ Mary Wollstonecraft şi Bertrand Russell, pentru spaţiul britanic (1); ☞ Hypatia, pentru zona greceasacă (2); ☞ Henri Bergson, în arealul francez (3); ☞ Karl Marx, pentru gîndirea germană (4); ☞ Saül Kripke, ca reprezentant al gîndirii nord-americane (5); ☞ Lao-Tze, ca reprezentant al gînditorilor chinezi (6); ☞ Adi Shankara, pentru spaţiul gîndirii indiene (7); ☞ Algazel, ca exponent al zonei islamului (8); ☞ Machiavelli, pentru gîndirea italiană (9); ☞ Sfîntul Augustin, ca exponent al filosofiei romane (10).

William Amo [98] (1703 - 1759); ☞ (97) Kwasi Wiredu (născut în 931); ☞ (98) Benedict (Baruch) Spinoza [99] (1632 - 1677); ☞ (99) Søren Aabye Kierkegaard (1813 - 1855); ☞ (100) Peter Albert David Singer [100] – fiul unor evrei vienezi, născut în oraşul Melbourne, din Australia, în 1946.

Întocmită după directiva postmodernistă a egalităţii de rase şi de sexe, selecţia extravagantă cu care ne întîmpină ghidul întocmit de autorul britanic satisface într-o manieră mai mult decît convingătoare legile bunului plac, iar meritul ei principal este că ne reaminteşte – dacă aceasta mai era necesar ! – că însăşi filosofia este un domeniu în care se operează cu judecăţile de gust.

6.4. Pentru a continua într-o tonalitate adecvată recensământul început în universul istoriografic al filosofiei, vom apela, în continuare, la serviciile unor autori italieni contemporani, ce nu au cum să cadă în păcatul de a scoate ţara lor în fruntea filosofilor pămînteni. În *Enciclopedia della Filosofia e delle Scienze Umane* [101], aceştia publică o listă cu reprezentanţii principalelor zone naţionale de gîndire filosofică [102].

„Tăietura" la care ne oprim priveşte desfăşurările de forţe filosofice din epoca renascentistă şi modernă, pînă în vremurile noastre „transmoderne", iar bilanţul se exprimă în 196 de nume selectate.

Din opera de omologare a autorilor în atenţie, rezultă că cea mai bine reprezentată – şi ca număr de gînditori, şi ca distribuţie pe cele 9 intervale ritmic-delimitate (secolul al XIV-lea; intervalul dintre secolul al XV-lea şi secolul al XVI-lea; secolul al XVI-lea; intervalul dintre secolul al XVII-lea şi secolul al XVIII-lea; secolul al XVIII-lea; intervalul dintre secolul al XVIII-lea şi secolul al XIX-lea; secolul al XIX-lea; intervalul dintre secolul al XIX-lea şi secolul al XX-lea; secolul al XX-lea) – este zona *AUSTRO-GERMANĂ* acoperită prin 58 de filosofi.

---

[98] Pe numele latinizat: Antonius Guilelmus Ano Afer, născut în regiunea Axim, pe teritoriul Ganei de astăzi. Este adoptat la curtea ducelui de Braunschweig – Wolfenbütel, din Saxonia de Jos, iar după studii la Halle şi Wittenberg, ajunge profesor de filosofie la Universitatea din Hale (în 1736), apoi la Iena (în 1740), după care revine în Gana, în 1746, lăsînd în urma sa o viziune epistemologică pătrunsă de convingerea, inspirată de Locke, că *„nu poate exista nimic în minte care să nu fi fost perceput de simţuri"* (Peter J. King, *loc. cit.*, p. 103)

[99] În portugheză: Bento de Espinosa, în bască: Benedict de Spinoza, iar în latină: Benedictus de Spinoza

[100] Fiu de transfugi austrieci ajuns în Australia, cu stagii postuniversitare şi activităţi didactice la Oxford, urmate de stadii de cercetare şi activităţi didactice la New York, apoi de angajamente didactice în Australia, şi, iarăşi, în Statele Unite ale Americii de Nord.

[101] Instituto Geografico De Agostini, Novara, 1996

[102] Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, pp. 350 - 351

Să-i trecem în revistă cu indicativele *„H“*, *„R“* sau (şi) *„K“*, dacă se regăsesc în listele lui Hegel, Russell şi, respectiv Peter J. King: ☞ (1) Nicolaus Cusanus[K] (1401 - 1464); ☞ (2) Martin Luther (1483 - 1546); ☞ (3) Heinrich Cornelius Agrippa von Netershein (1486 - 1535); ☞ (4) Johannes Althusius (1557 - 1638); ☞ (5) Johann Kepler (1571 - 1630); ☞ (6) Gottfried Wilhelm Leibniz[H,R,K] (1646 - 1716); ☞ (7) Christian Wolff[H] (1679 - 1754); ☞ (8) Alexander Gottlieb Baumgarten (1714 - 1762); ☞ (9) Immanuel Kant[H,R,K] (1724 - 1804); ☞ (10) Gotthold Ephraim Lessing (1729 - 1781); ☞ (11) Johann Gottfried Herder (1744 - 1803); ☞ (12) Friedrich Heinrich Jacobi[H] (1743 - 1819); ☞ (13) Johann Wolfgang Goethe (1749 - 1832); ☞ (14) Johann Christoph Friedrich Schiller (1759 - 1805); ☞ (15) Johann Gottlieb Fichte[H] (1762 - 1814); ☞ (16) Friedrich Daniel Ernst Schleiermaher (1768 - 1834); ☞ (17) Georg Wilhelm Friedrich Hegel[R] (1770 - 1831); ☞ (18) Novalis, respectiv Georg Philipp Frierich Freiherr von Hardenberg[H] (1772 - 1801); ☞ (19) Karl Wilhelm Friedrich von Schlegel[H] (1772 - 1829); ☞ (20) Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling[H] (1775 - 1854); ☞ (21) Arthur Schopenhauer (1788 - 1860); ☞ (22) Ludwig Andreas von Feuerbach (1804 - 1872); ☞ (23) Bruno Bauer (1809 - 1882); ☞ (24) Karl Heinrich Marx (1818 - 1883); ☞ (25) Friedrich Engels (1820 - 1895); ☞ (26) Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz (1821 - 1894); ☞ (27) Wilhelm Dilthey (1833 - 1911); ☞ (28) Ernst Mach (1838 - 1916); ☞ (29) Franz Clemens Honoratus Hermann Brentano (1838 - 1917); ☞ (30) Hermann Cohen (1842 - 1918); ☞ (31) Friedrich Wilhelm Nietzsche[K] (1854 - 1900); ☞ (32) Georg Simmel (1858 - 1918); ☞ (33) Wilhelm Windelband (1848 - 1915); ☞ (34) Friedrich Ludwig Gottlob Frege[K] (1848 - 1925); ☞ (35) Paul Natorp (1854 - 1924); ☞ (36) Sigmund Freud [103] (1856 - 1939); ☞ (37) Edmund Gustav Albrecht Husserl[K] (1859 - 1938); ☞ (38) Max(imilian) Carl Emil Weber (1864 - 1920); ☞ (39) Max Scheler (1874 - 1928); ☞ (40) Ernst Cassirer [104] (1874 - 1945); ☞ (41) Albert Einstein [105] (1879 - - 1955); ☞ (42) Moritz Schlick (1882 - 1936); ☞ (43) Otto Neurath

[103] Numele efectiv: Sigismund Schlomo Freud

[104] Evreu german

[105] Născut dintr-o familie evreiască

(1882 - 1945); ☞ (44) Ernst Simon Bloch (1885 - 1977); ☞ (45) Franz Rosenzweig [106] (1886 - 1929); ☞ (46) Karl Theodor Jaspers (1883 - 1969); ☞ (47) Ludwig Josef Johann Wittgenstein[K] [107] (1889 - 1951); ☞ (48) Martin Heidegger[K] (1889 - 1976); ☞ (49) Rudolf Carnap[K] [108] (1891 - 1970); ☞ (50) Hans - Georg Gadamer [109] (1900 - 2002); ☞ (51) Sir Karl Raimund Popper[K] (1902 - 1994); ☞ (52) Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno [110] (1903 - 1969); ☞ (53) Hans Jonas [111] (1903 - 1993); ☞ (54) Karl Rahner (1904 - 1984); ☞ (55) Hannah Arendt (1906 - 1975); ☞ (56) Karl Otto Apel (născut în anul 1922); ☞ (57) Paul Karl Feyerabend (1924 - 1994); ☞ (58) Jürgen Habermas (născut în anul 1929).

În zona secundă, animată de limba franceză, autorii italieni așează 44 de filosofi, toți cu „cetățenie franceză": ☞ (1) Jean Cauvin, zis Calvin (1509 - 1564); ☞ (2) Pierre de la Ramée[H] (1515 - 1572); ☞ (3) Jean A. Bodin (1529 - 1596); ☞ (4) Michael Eyquem de Montaigne (1533 - 1592); ☞ (5) Pierre Gassend, zis Gassendi[H, K] (1592 - 1655); ☞ (6) René Descartes[H, R, K], pe numele latinizat Renatus Cartesius (1596 - 1650); ☞ (7) Blaise Pascal (1623 - 1662); ☞ (8) Nicolas Malebranche[H, K] (1638 - 1715); ☞ (9) Pierre Bayle (1647 - 1706); ☞ (10) Bernard Le Bovier (respectiv Bouyer) de Fontenelle (1657 - 1757); ☞ (11) Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu[K] (1689 - 1755); ☞ (12) François Quesnay (1694 - 1774); ☞ (13) Voltaire, respectiv François-Marie Arouet (1694 - 1778); ☞ (14) Pierre-Louis Moreau de Maupertius (1698 - 1759); ☞ (15) Julien Offray de La Mettrie (1709 - 1751); ☞ (16) Gabriel Bonnot de Mably [112] (1709 - 1785); ☞ (17) Jean-Jacques Rousseau[H, K] (1712 - 1778); ☞ (18) Denis Diderot (1713 - 1784); ☞ (19) Etienne Bonnot de Condillac (1715 - 1780); ☞ (20) Claude-Adrienne Helvétius[H] (1715 - 1771); ☞ (21) Jean-Baptiste Le Rond d'Alembert (1717 - 1783); ☞ (22) Paul-Henry Thiry, baron d'Holbach, născut

[106] Filosof şi teolog evreu; a rezistat tentațiilor de a se converti la creştinism

[107] Din părinți evrei, convertiți la protestantism, din 1903; coleg cu Adolf Hitler la Realschule din Linz

[108] Din 1941, cetățean american

[109] Unul dintre filosofii centenari !

[110] Forțat să ia drumul exilului după venirea la putere a naziştilor în Germania, devine cetățean american.

[111] Plecat în Marea Britanie, iar apoi în Palestina, după instaurarea regimului nazist, revine în Europa ca membru al brigăzii speciale de evrei germani din armata Marii Britanii. Întors în Palestina, participă la războiul de independență ce consfințește înființarea statului Israel.

[112] Frate mai mic al filosofului Condillac

Paul-Henry Dietrich von Holbach[H] (1723 - 1789); ☞ (23) Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat, marchiz de Condorcet (1743 - 1794); ☞ (24) Donatien Alphonse Francois de Sade (1740 - 1814); ☞ (25) Antoine--Louis-Claude Destutt de Tracy (1754 - 1836); ☞ (26) Claude-Henri de Rouvroy, conte de Saint-Simon (1760 - 1825); ☞ (27) Pierre Maine de Biran, pe numele său complet Marie-François-Pierre Gontier de Biran (1766 - 1824); ☞ (28) François Marie Charles Fourier (1772 - 1837); ☞ (29) Isidore Marie Auguste François Xavier Comte (1798 - 1857); ☞ (30) Joseph Louis Jules Lequier (1814 - 1862); ☞ (31) Jules Henri Poincaré (1854 - 1912); (1859 - 1941); ☞ (34) Jacques Maritain (1882 - 1972); ☞ (35) Gaston Bachelard (1884 - 1962); ☞ (36) Gabriel Honoré Marcel (1889 - 1973); ☞ (37) Georges Canguilhem (1904 - 1995); ☞ (38) Emmanuel Lévinas [113] (1906 - 1995); ☞ (39) Paul Ricoeur (1913 - 2005); ☞ (40) Louis Althusser (1918 - 1990); ☞ (41) Jean-François Lyotard (1924 - 1998); ☞ (42) Gilles Deleuze (1925 - 1995); ☞ (43) Michel Foucault (1926 -1984); ☞ (44) Jacques Derrida[K] [114] (1930 - 2004).

Relativ păgubită, zona anglo-saxonă, ţinînd de graniţele arhipelagului britanic şi de teritoriile anglofone de peste mări, în speţă de Statele Unite al Americii de Nord, este confirmată de autorii italieni doar prin 40 de filosofi, asociaţi, aşadar, cu a treia forţă filosofică a lumii: ☞ (1) Thomas Morus [115] (1478 - 1535); ☞ (2) Francis Bacon[H,K] [116] (1561 - 1626); ☞ (3) Thomas Hobbes[R,K] (1588 - 1679); ☞ (4) Henry More (1614 - 1687); ☞ (5) John Locke[H,R,K] (1632 - 1704); ☞ (6) Isaac Newton[H] [117] (1643 - 1727); ☞ (7) John Toland (1670 - 1722); ☞ (8) Matthew Tindal (1656 - 1733); ☞ (9) Anthony Ashley Cooper, conte de Shaftesbury (1671 - 1713); ☞ (10) Samuel Clarke (1675 - 1729); ☞ (11) Anthony Collins (1676 - 1729); ☞ (12) Francis Hutcheson (1694 - 1746); ☞ (13) Thomas Reid[H,K] (1710 - 1796); ☞ (14) David Hume[H,R,K] (1711 - 1796); ☞ (15) Adam Smith [118] (1723 - 1790); ☞ (16) Adam Ferguson, cunoscut şi ca Ferguson din Raith (1723 - 1816); ☞ (17) Jeremy Bentham[K] (1748 - 1832);

---

[113] Născut, dintr-o familie evreiască (Jehiel Levyne / Levinas şi Déborah Gurvic), la Kaunas, în Lituania (după calendarul iulian, în vigoare la acea vreme, în Imperiul Ţarist: la 30 decembrie 1905)

[114] Născut la El Biar, în Algeria

[115] În engleză: Thomas More

[116] Cavaler din 1603, baron de Verulam din 1618 şi viconte de Saint Alban, din 1621

[117] După calendarul iulian în funcţiune la vremea respectivă, Newton s-a născut la 25 decembrie 1642 !

[118] Căzut în ghearele unei bande de ţigani, la 4 ani, dar recuperat de unchiul său

☞ (18) Thomas Robert Malthus (1766 - 1834); ☞ (19) Robert Owen (1771 - 1858); ☞ (20) David Ricardo [119] (1772 - 1823); ☞ (21) John Stuart Mill (1806 - 1873); ☞ (22) Charles Robert Darwin (1809 - 1882); ☞ (23) Herbert Spencer (1820 - 1903); ☞ (24) Charles Sanders Santiago [120] Peirce[K] (1839 - 1914); ☞ (25) William James[K] (1842 - 1910); ☞ (26) John Dewey[K] (1859 - 1952); ☞ (27) Bertrand Russell[K] (1872 - 1970); ☞ (28) George Edward Moore (1873 - 1958); ☞ (29) Gilbert Ryle (1900 - 1976); ☞ (30) Henry Nelson Goodman (1906 - 1998); ☞ (31) Willard Van Orman Quine[K] (1908 - 2000) ☞ (32) Alfred („Freddie“) Jules Ayer[K] (1910 - 1989); ☞ (33) John Langshaw Austin (1911 - 1960); ☞ (34) Donald Herbert Davidson[K] (1917 - 2003); ☞ (35) Richard Merwyn Hare[K] (1919 - 2002); ☞ (36) Peter Frederick Strawson[K] (1919 - 2006); ☞ (37) Thomas Samuel Kuhn[K] (1922 - 1996); ☞ (38) Hilary Whitehall Putnam (născut în 1929); ☞ (39) Richard McKay Rorty (1931 - 2007); ☞ (40) John Rogers Searle (născut în 1932).

Pe locul IV în clasamentul pe care ni-l facilitează *Enciclopedia de Filosofie şi Ştiinţe Umane*, coordonată de Virgilio Melchiorre, se înscriu cei 37 de filosofi din lista care urmează, legaţi de zona italiană a exprimării filosofice: ☞ (1) Leon Batistta Alberti (1404 - 1472); ☞ (2) Lorenzo (respectiv Laurentius) Valla (1407 - 1457); ☞ (3) Marcillio Ficino[H] (1433 - 1499); ☞ (4) Leonardo (di ser Piero) da Vinci (1452 - 1519); ☞ (5) Pietro Pomponazzi[H] (1462 - 1525); ☞ (6) Giovanni Pico della Mirandola (1463 - 1494); ☞ (7) Niccolò di Bernardo dei Machiavelli[K] (1469 - 1527); ☞ (8) Bernardino Telesio (1509 - 1588); ☞ (9) Giordano Bruno[H] (1548 - 1600); ☞ (10) Tommaso Campanella[H] (1568 - 1639); ☞ (11) Galileo Galilei (1564 - 1642); ☞ (12) Giambattista (respectiv Giovanni Batistta) Vico (1668 - 1744); ☞ (13) Ludovico Antonio Muratori (1672 - 1750); ☞ (14) Antonio Genovesi [121] (1713 - 1769); ☞ (15) Ferdinando Galiani (1728 - 1787); ☞ (16) Pietro Verri (1728 - 1797); ☞ (17) Cesare Beccaria (1738 - 1794); ☞ (18) Antonio Francesco Davide

[119] Al treilea din cei 17 copii ai unei familii evreieşti emigrată din Portugalia în Olanda, iar apoi în Anglia. La 21 de ani se converteşte la unitarieni, rupînd – pentru totdeauna – relaţia cu mama sa.

[120] Prenume pe care filosoful nord-american şi l-a adăugat, se pare, în semn de recunoştinţă pentru sprijinul necondiţionat pe care i l-a acordat, pe parcursul anilor, prietenul său William James (în spaniolă Santiago înseamnă tocmai „Sfîntul James“ !)

[121] Deşi e născut în 1713, venirea pe lume a gînditorului italian se raportează, de regulă, în contul anului 1712, aşa cum însuşi numele, din Genovese, ajunge – cu timpul – Genovesi

Ambrogio Rosmini Serbati (1797 - 1855); ☞ (19) Vicenzo Gioberti (1801 - 1852); ☞ (20) Carlo Cattaneo (1801 - 1869); ☞ (21) Bertrando Spaventa (1817 - 1883); ☞ (22) Roberto Ardigò (1828 - 1920); ☞ (23) Vilfredo Federico Damaso Pareto (1848 - 1923); ☞ (24) Benedetto Croce (1866 - 1952); ☞ (25) Piero Martinetti (1872 - 1943); ☞ (26) Giovanni Gentile (1875 - 1944); ☞ (27) Antonio Banfi (1887 - 1957); ☞ (28) Emilio Betti (1890 - 1968); ☞ (29) Antonio Gramsci (1891 - 1937); ☞ (30) Andrea Emo (1901 - 1983); ☞ (31) Nicola Abbagnano (1901 - 1990); ☞ (32) Gustavo Bontadini (1903 - 1990); ☞ (33) Ludovico Geymonat (1908 - 1991); ☞ (34) Giulio Preti (1911 - 1972); ☞ (35) Enzo Paci (1911 - 1976); ☞ (36) Mario Dal Pra (1914 - 1992); ☞ (37) Luigi Pareyson (1918 - 1991).

Pe un onorabil loc V în lista de 196 de filosofi, întocmită de autorii italieni, în *Enciclopedia filosofiei şi a ştiinţelor umane*, se înscriu reprezentanţii zonei olandeze, în număr de 7: ☞ (1) Erasmus[H] din Rotterdam [122], respectiv Desiderius Erasmus Roterdamus (1466 / 1469 - 1536); ☞ (2) Hugo de Groot, respectiv Huig Van Groot, pe numele latinizat Hugo Grotius[H] (1583 - 1645); ☞ (3) Cornelius Jansen, după numele latinizat Jansenius (1585 - 1638); ☞ (4) Christiaan Huygens (1629 - 1695); ☞ (5) Baruch (respectiv Benedict) Spinoza[H,K] (1632 - 1677); ☞ (6) Bernard de Mandevilli [123] (1670 - 1733); ☞ (7) Frans Hemsterhuis (1721 - 1790).

Urmează zona elveţiană, pe locul VI, zona rusă, pe locul VII, zona maghiară, pe locul VIII, cu cîte doi reprezentanţi, mai mult, sau mai puţin filosofi „pur sînge“: ☞ (1) Jean Charles Léonard de Sismondi (1723 -1842); ☞ (2) Karl Barth (1886 - 1968); ☞ (3) Yehuda Leyb Schwarzmann, respectiv Lev Isaakovici Şestov, după numele franţuzesc şi „literar“, Lev Şestov (1866 - 1938); ☞ (4) Nikolai Aleksandrovici Berdiaev, respectiv Berdjaev, sau Berdiaeff [124] (1874 - 1948); ☞ (5) György Lukács, respectiv Georg Lukács (1885 -1971); ☞ (6) Imre (Avrum) Lipschitz, nume preschimbat în Imre Molnár, iar apoi în Imre Lakátos [125] (1922 - 1974).

---

[122] Născut, probabil, cu numele de Gerrit Gerritszoon, respectiv Geert Geertszin, din părinţii Roger Gerard şi Margaret, fiică de medic

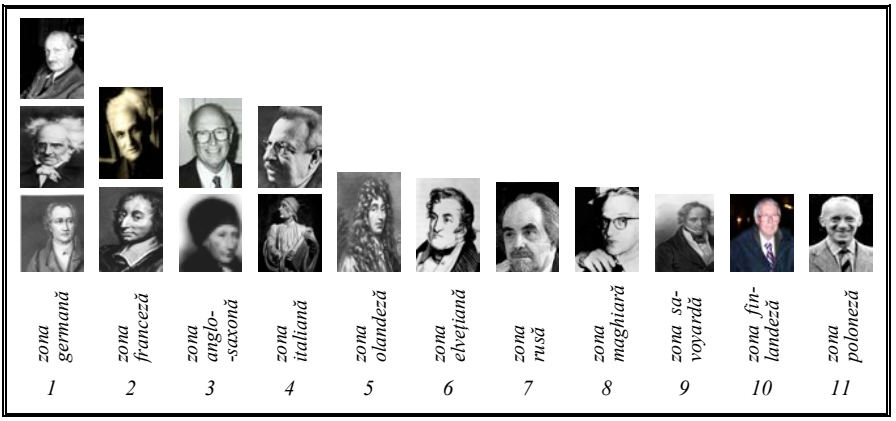
[123] A trăit mai mult în Anglia şi a publicat în engleză

[124] După criteriul locului în care şi-au desfăşurat activitatea şi al limbii în care şi-au scris opera, atît Şestov, cît şi Berdiaev s-ar putea plasa la zona franceză a filosofiei, după cum prin condiţia etnic-religioasă, s-ar integra în grupul filosofilor de origine ebraică.

[125] Din cauza persecuţiilor la care a fost supus ca evreu, în anii regimului fascist din Ungaria

La sfîrşitul clasamentului se aliniază filosofii reprezentînd „zona“ savoyardă, „zona“ finlandeză şi, respectiv, „zona“ poloneză, cu cîte un singur reprezentant: ☞ (1) Joseph-Marie, conte de Maistre (1753 - 1821); ☞ (2) Kaarlo Jaakko Hintikka (născut în 1929); ☞ (3) Alfred Teitelbaum [126], respectiv Alfred Tarski (1902 - 1983).

Faptul că nu toate numele din lista lui Peter J. King, de 100 de filosofi, se regăsesc în lista de 196 de filosofi, stabilită de autorii italieni (doar pentru epoca modernă !) subliniază, o dată în plus, extravaganţa şi reaua credinţă ce a prezidat prestaţia autorului britanic. Nu este mai puţin interesant, însă, să observăm care sînt filosofii moderni prezenţi în toate cele 4 liste prezentate. Doar 5, respectiv: Descartes, Locke, Leibniz, Hume şi Kant În tabelul (10°) reproducem diagrama în care se reflectă clasamentul pe naţiuni al filosofiei, întocmit – ca şi în cazul listei lui Peter J. King – după numărul filosofilor listaţi:

10°. Clasamentul pe zone lingvistice [127] al principalilor 196 de filosofi, selectaţi de către autorii italieni ai Enciclopediei de Filosofie şi Ştiinţe Umane, din 1996

Din lista întocmită de autorii italieni, am putea degaja inclusiv dinamica pe epoci istorice a mişcării filosofice, ţinînd, acum, de numărul gînditorilor luaţi în considerare pe fiecare interval.

[126] În transcrierea poloneză: Tajtelbaum

[127] Din cele 11 coloane ale vitrinei suprapuse, ne privesc: Johann Wolfgang Goethe, Arthur Schopenhauer şi Martin Heidegger (1); Blaise Pascal şi Jacques Derrida (2); Marsilio Ficino şi Benedetto Croce (3); Corneliu Jansenius şi Christian Huygens (4); Jean Charles Léonard de Sismondi (5); Nikolai Berdiaev (6); György Lukács (7); Joseph-Marie de Maistre (8); Jaakko Hintikka (9); respectiv Alfred Tarski (10)

Ceea ce se poate observa din diagrama de la pagina următoare, este curba ascendentă a numărului de filosofi cu valoare reprezentativă, conform scalei de la 1 (sec. XV – XVI), la IV (sec. XIX – XX).

11°. Dinamica cronologică a ponderii principalilor filosofi pe zone lingvistice [128]*, după lista întocmită de autorii italieni ai Enciclopediei de Filosofie şi Ştiinţe Umane, din 1996*

6.5. O ultimă discuţie relativă la modul în care sînt percepute direcţiile din mişcarea filosofică planetară ne-o prilejuieşte *„privirea de ansamblu“* realizată, în contul gîndirii reflexive din secolul recent încheiat, de Anton Hügli şi Poul Lübcke, doi autori danezi, cu stagii de cercetare şi de predare la Universităţi din Elveţia şi Anglia, respectiv din Germania şi Belgia. Ce rezultă din selecţia *„celor mai importante curente ale filosofiei europene şi americane din secolul al XX-lea“* ?

De la Hermann Cohen, cu al său discurs *Despre influenţa lui Kant asupra culturii germane* [129], din 1883 şi pînă la exponenţii *teoriei constructiviste a ştiinţei* [130], scena filosofică a lumii s-a împărţit, mai cu seamă, între următoarele 32 de orientări semnificative, asociate cu:

[128] Din cele cinci coloane ale vitrinei suprapuse cu filosofi din era modernă, ne privesc (de la stînga spre dreapta şi de sus în jos !): Martin Luther şi Thomas Morrus (1); Johannes Althusius şi Pierre Gassendi (2); Christian Wolff, Charles-Louis de Montesquieu, Francis Hutcheson şi Giambattista Vico (3); Claude-Henri de Saint-simon, Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, Jeremy Bentham şi Antonio Rosmini-Serbatti (4); respectiv Friedrich Wilhelm Nietzsche, Gabriel Marcel, John Dewey, George Edward Moore, Karl Barth şi Lev Isaakovici Şestov (5).

[129] Hermann Cohen, *Von Kants Einfluss auf die deutsche Kultur*, Berlin, 1883

[130] Paul Lorenzen, *Lehrbuch der konstruktiven Wissenschaftstheorie*, „Bibliographisches Institut“, Mannheim, 1987; reed. la „Metzler“, din Stuttgart, în 2000

☞ (1) şcoala *NEOKANTIANĂ* de la Marburg, reprezentată, mai ales, de Hermann Cohen (1842 - 1918) şi de Paul Natorp (1854 - 1924);

☞ (2) şcoala *NEOKANTIANĂ* de la Baden, asociată, în principal, cu Heinrich Rickert (1863 - 1936), cu Emil Lask (1875 - 1915), cu Wilhelm Windelband (1848 - 1915) şi cu Ernst Cassirer (1874 - 1945);

☞ (3) *FILOSOFIA VIEŢII*, angajîndu-l pe Wilhelm Dilthey (1833 - 1911);

☞ (4) *FENOMENOLOGIA*, iniţiată, sub zodia antipsihologismului, de către Edmund Gustav Albrecht Husserl (1859 - 1938), iar apoi îmbrăţişată, între alţii, de către Max Scheler (1874 - 1928), ce va evolua, ulterior, spre o *filosofie morală* cu întemeiere fenomenologică; de Theodor Lipps (1851 - 1914) şi de Alexander Pfänder (1870 - 1941);

☞ (5) *FENOMENOLOGIA*, asumată de către germanul Nicolai Hartmann (1882 - 1950) ca punct de plecare în unirea *teoriei cunoaşterii* cu *ontologia*, graţie unui proiect de „metafizică critică“ [131] a cunoaşterii;

☞ (6) *FENOMENOLOGIA*, ca termen de comparaţie pentru *filosofia existenţialistă* a lui Karl Theodor Jaspers (1883 - 1969);

☞ (7) *FENOMENOLOGIA*, ca loc al depăşirii orizontului husserlian, ilustrată prin „analitica *Dasein*-ului uman“, a lui Martin Heidegger (1889 - 1976);

☞ (8) filosofia raportată constitutiv la tradiţie, ilustrată prin *HERMENEUTICA* gînditorului centenar Hans-Georg Gadamer (1900 - 2002);

☞ (9) *„TEOLOGIA NATURII“*, reprezentată de Hans Jonas (1903 - 1993);

☞ (10) *„FILOSOFIA ÎN PERMANENTĂ DEZBATERE CU ISTORIA“*, aşa cum o cultivă Joachim Ritter (1903 - 1974) şi longevivii săi elevi – Robert Spaemann (născut 1927), Hermann Lübbe (născut în 1926) şi Odo Marquard (născut 1928), respectiv Hans Blumenberg (1920 - 1996);

☞ (11) *ŞCOALA DE LA FRANKFURT*, reprezentată prin Max Horkheimer (1895 - 1973), Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno (1903 - 1969), Walter Bendix Schönflies Benjamin (1892-1940), Ernst Simon Bloch (1885 - 1977), Jürgen Habermas (născut în 1929), Herbert Marcuse (1898 - 1979) şi Karl Otto-Apel (născut în 1922), asociat – mai curînd – ca termen de contrast, avînd în vedere poziţia sa de „filosof academic“ reticent la ideea *„includerii filosofiei, împreună cu alte ştiinţe, într-un efort de cercetare comun“* [132];

---

[131] Nicolai Hartmann, *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*, Vereinigung wissenschaftlicher Verleger, „Walter de Gruyter“, Leipzig, Berlin, 1921; reed. în 1925 şi 1941

[132] Anton Hügli şi Poul Lübcke, *Filosofia în secolul XX*, vol. I: *Fenomenologia, Hermeneutica, Filosofia existenţei, Teoria critică*, traducere din germană de către Gheorghe Pascu, Andrei Apostol, Cristian Lupu şi alţii, Editura „All“, Bucureşti, 2003, p. 346

☞ (12) *„NOUA FILOSOFIE" FRANCEZĂ*, ilustrată prin *intuiţionismul* lui Henri Bergson (1859 - 1941), evreu din părinţi polono-englezi;

☞ (13) *FILOSOFIA FRANCEZĂ, CA „ÎNTOARCERE LA CONCRET"*, elocventă în cazul „existenţialistului" Gabriel Marcel (1889 - 1972);

☞ (14) *FILOSOFIA FRANCEZĂ, ÎN CĂUTAREA* (dacă nu şi în „regăsirea" !) *LUI HEGEL* – episodul înscris cu succes prin exegeza gînditorului de inserţie rusă Alexandre Kojève (1902 - 1968), format la Berlin şi Heidelberg;

☞ (15) *FILOSOFIA FRANCEZĂ*, ca dezbatere publică în jurul *FENOMENOLOGIEI EXISTENŢIALISTE* şi al *DIALECTICII* – Jean Paul Sartre (1905 - 1980);

☞ (16) *FENOMENOLOGIA franceză*, sub chipul unei critici la adresa *cartezianismului* – Maurice Merleau-Ponty (1908 - 1961);

☞ (17) *FILOSOFIA* franceză şi, respectiv, de limbă *FRANCEZĂ*, derulată *SUB ZODIA STRUCTURALISMULUI* – Ferdinand de Saussure (1857 - 1913), Claude Lévi - Strauss (născut în 1908) şi Paul Ricoeur (1913 - 2005);

☞ (18) *FILOSOFIA DECONSTRUCŢIEI*, Jacques Derrida (1930 - 2004), respectiv *INTERPRETAREA ŞTIINŢEI* ca „genealogie", sau „arheologie" – Louis Althusser (1918 - 1990) şi Michel Foucault (1926 - 1984);

☞ (19) *FILOSOFIA, CA RECONSTRUCŢIE A SUBIECTULUI „ÎN CHIP DE OBIECT"*, *PRIN PSIHANALIZĂ* – ilustrată de Jacques-Marie-Émile Lacan (1901 - 1981);

☞ (20) *FILOSOFIA, CA AVENTURĂ POSTSTRUCTURALISTĂ ŞI CA RESEMNIFICARE A MODERNITĂŢII* – în cazul lui Jean - François Lyotard (1924 - 1998);

☞ (21) *PRAGMATISMUL AMERICAN* inspirat, în spaţiul trans-atlantic, de către Charles Santiago Sanders Peirce (1839 - 1914);

☞ (22) *FILOSOFIA ANALITICĂ*, dezvoltată, în Anglia, pe coordonatele *intuiţionismului etic* – George Edward Moore (1873 - 1958);

☞ (23) *FILOSOFIA ANALITICĂ*, sub auspicii logiciste (şi „semio-logice") – în cazul Friedrich Ludwig Gottlob Frege (1848 - 1925);

☞ (24) *FILOSOFIA ANALITICĂ*, între „lingvo-morfism" şi critica acestuia, prin prisma resemnificării limbii, ca o colecţie a unor „jocuri de limbaj" – Ludwig Josef Johann Wittgenstein (1889 - 1951);

☞ (25) *FILOSOFIA ANALITICĂ*, sub chipul *POZITIVISMULUI LOGIC* – Ernst Mach (1838 - 1916), Alfred Jules Ayer (1910 - 1989), Charles Leslie Stevenson (1908 - 1979) şi Rudolf Carnap (1891 - 1970) şi alţii;

☞ (26) *FILOSOFIA ANALITICĂ*, în orizontul limbajului comun – John Langshaw Austin (1911 - 1960) şi John Rogers Searle (născut în 1932);

☞ (27) *FILOSOFIA ANALITICĂ*, în chip de *FILOSOFIE A MINȚII*, sau *A MENTALULUI*, şi de *FILOSOFIE A ISTORIEI* – Gilbert Ryle (1900 - 1976), Patrick Gardner (născut în 1922), William Herbert Dry (născut în 1921), Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe (1919 - 2001) şi alţii;

☞ (28) *FILOSOFIA ANALITICĂ A ISTORIEI* – reprezentată de Peter Guy Winch (1926 - 1997); Arthur Coleman Danto (născut în 1924); Morton White (născut în 1917); Georg Henrik von Wright (1916 - 2003) şi alţii

☞ (29) *FILOSOFIA ANALITICĂ*, pe direcţia *metaeticii* şi a interferenţei problematicii morale cu *filosofia politică* – Richard Merwyn Hare (1919 - 2002), John Rawls (1921 - 2002) şi Robert Nozick (1938 - 2002);

☞ (30) *FILOSOFIA ANALITICĂ*, ca modalitate de reîntoarcere la „datele exterioare", la „teoria referirii" şi la „realism" – Willard Van Orman Quine (1908 - 2000), Peter Frederick Strawson (1919 - 2006), Michel Anthony Eardley Dummett (născut în 1925) şi alţii;

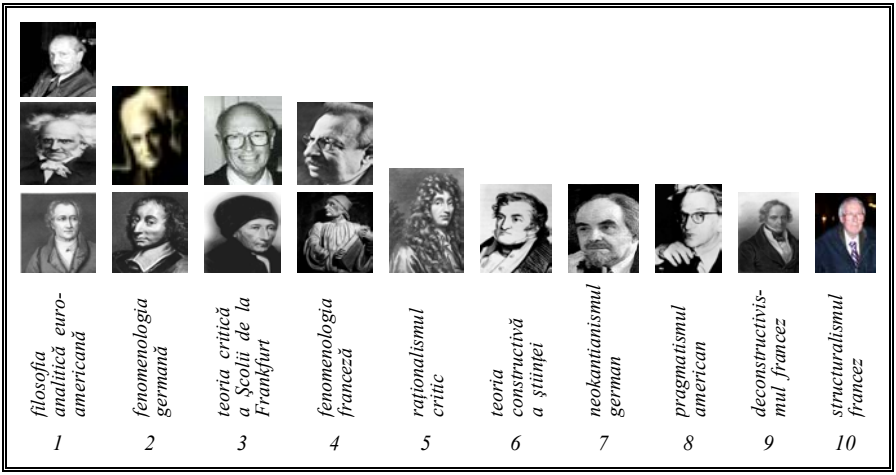
☞ (31) *ANTIPOZITIVISMUL* manifestat printr-o viziune procesualistă asupra cunoaşterii – Karl Raimund Popper (1902 - 1994), cu al său *RAŢIONALISM CRITIC*, Norwood Russell Hanson (1924 - 1967), Stephen Edelston Toulmin (născut în 1922), Thomas Samuel Kuhn (1922 - 1996) şi alţii;

☞ (32) *TEORIA CONSTRUCTIVĂ A ŞTIINŢEI*, promovată de reprezentanţii Şcolii de la Erlangen [133] – Paul Lorenzen (1915 - 1994), Jurgen Mittelstrass [134] (născut în 1936), Friedrich Kambartel (născut în 1935), Kuno Lorenz (1932 - 1994), Peter Janich (născut în 1942), Wilhelm Kamlah (1905 - 1976), Oswald Schwemmer (născut în 1941) şi alţii;

6.6. Prin cele semnalate se invederează şi ierarhia orientărilor în atenţie: ☞ (1) pe locul I se aşează, de departe, filosofia *ANALITICĂ*, cu manifestări în spaţiul britanic, în Austria, în Germania, în Franţa şi în Statele Unite ale Americii de Nord; ☞ (2) pe locul al II-lea, se impune *FENOMENOLOGIA* din spaţiul germanic; ☞ (3) pe locul al III-lea se plasează *„TEORIA CRITICĂ"*, promovată (nu numai) în Germania, de exponenţii Şcolii de la Frankfurt; ☞ (4) urmează *FENOMENOLOGIA* din spaţiul francez, pe locul al IV-lea; ☞ (5) *RAŢIONALISMUL CRITIC* şi viziunile procesualiste asupra ştiinţei, pe locul al V-lea; ☞ (6) *TEORIA CONSTRUCTIVĂ* a ştiin-

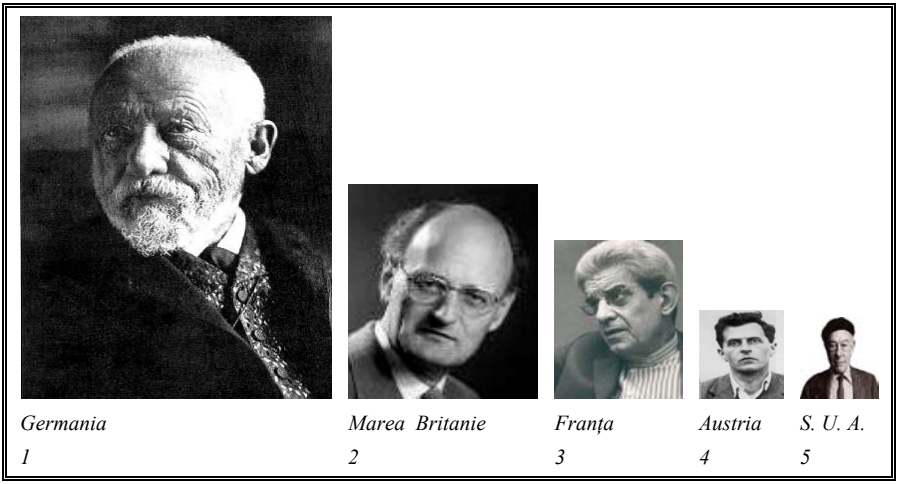
[133] Denumirea Şcolii se leagă de Universitatea la care a activat Paul Lorenzen, începînd cu 1962

[134] Doctor *honoris causa* al Universităţii „Humbold" din Berlin, al Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, al Universităţii din Pittsburgh, şi al celei din Tartu (Estonia)

12°. Clasamentul „tematic" al filosofilor din secolul al XX-lea, ierarhizate după spaţiul tipografic ce li se rezervă în panorama datorată lui Anton Hügli şi Poul Lübcke

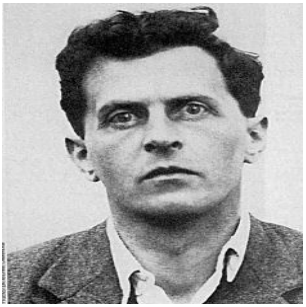
ţei, promovată de reprezentanţii Şcolii de la Erlangen, pe locul al VI-lea; ☞ (7) *NEOKANTIANISMUL* german, pe locul al VII-lea; ☞ (8) *PRAGMATISMUL* american, pe locul al VIII-lea; ☞ (9) *DECONSTRUCTIVISMUL* francez, pe locul al IX-lea; ☞ (10) *STRUCTURALISMUL* francez, pe locul al X-lea.

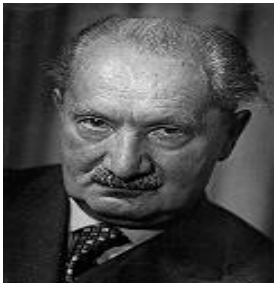
13°. Clasamentul pe naţiuni, aşa cum rezultă din panorama filosofiei secolului al XX-lea, propusă de Anton Hügli şi Poul Lübcke

În clasamentul pe naţiuni, filosofiile din veacul nu demult încheiat se distribuie, cum rezultă din spaţiul tipografic acordat de autorii danezi, în favoarea a cinci naţiuni: Germania, pe locul I; Marea Britanie, pe locul al II-lea; Franţa, pe locul al III-lea; Austria, pe locul al IV-lea; S. U. A. pe locul al V-lea.

6.7. Ajungînd la ierarhia personalităţilor filosofice din veacul trecut, vom constata o concordanţă cu ierarhia doctrinelor, cel puţin în cazul poziţiilor prime şi secunde: ☞ (1) Ludwig Wittgenstein, care se plasează pe locul I, aparţine *filosofiei analitice*, ea însăşi plasată pe locul I; ☞ (2) Martin Heidegger, aflat pe locul al II-lea, între individualităţile filosofice, reconfirmă poziţia secundă pe care o deţine *fenomenologia germană*; ☞ (3) Edmund Husserl, din poziţia a III-a în şirul personalităţilor, îl secondează pe Heidegger în cadrul *fenomenologiei germane*; ☞ (4) situat pe locul al IV-lea în rîndul personalităţilor filosofice, Quine i se

Wittgenstein
1

Heidegger
2

Husserl
3

Willard Van Orman Quine
4

Jean-Paul Sartre
5

Charles Peirce
6

Hans Blumenberg
7

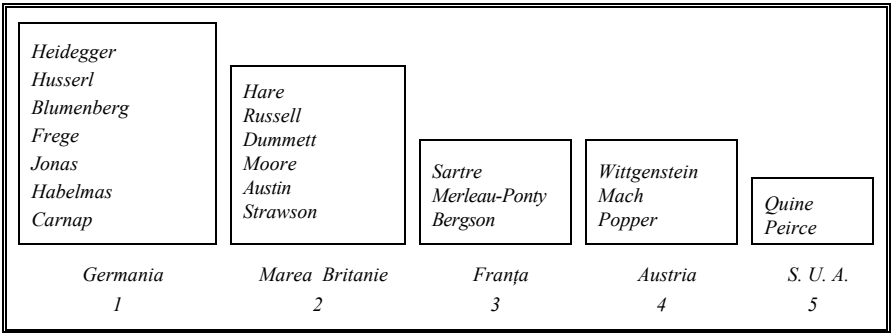

14°. Clasamentul „individualităţilor" filosofice din secolul al XX-lea, ierarhizate după spaţiul tipografic ce li se rezervă în panorama datorată lui Anton Hügli şi Poul Lübcke

alătură lui Wittgenstein, în cadrul *filosofiei analitice*; ☞ (5) Jeran-Paul Sartre, a V-a personalitate în clasamentul individual, stă cu o poziţie mai jos în raport cu locul pe care-l deţin fenomenologii francezi, în ansamblu.

Urmărind corelaţiile pînă la a XX-a poziţie din cadrul clasamentului individual, vom observa preeminenţa opţiunilor pentru filosofia analitică, din mediul anglo-saxon: Hans Blumenberg, Gottlob Frege, Richard Merwyn Hare, Ernst Mach, Hans Jonas, Bertrand Russell, Michel Anthony Eardley Dummett, George Edward Moore, Rudolf Carnap, John Langshaw Austin şi, respectiv, Peter Frederick Strawson, de pe poziţia (7), (8), (9), (10), (13), (14), (15), (16), (18), (19), respectiv (20).

Şcoala de la Frankfurt este reprezentată, în clasamentul personalităţilor, de ocupantul poziţiei (17) – Jurgen Habermas; *fenomenologia franceză*, de ocupantul poziţiei (12) – Maurice Merleau-Ponty; *raţionalismul*

15°. Forţa filosofică a naţiunilor pămîntene, după numărul gînditorilor plasaţi în primele 21 de poziţii ale clasamentului individual

critic, de ocupatul poziției (11) – Karl Raimund Popper, iar *pragmatismul american*, de ocupantul poziției (6) – Charles Santiago Sanders Peirce.

Celelalte orientări din clasamentul tematic al filosofiilor secolului revolut nu ies în evidență prin personalități din șirul primilor 20 de gînditori !

Dacă vom grupa după criteriul naționalității gînditorii consemnați la clasamentul individual, vom reconfirma ierarhia realizată în tabelul (15°), din pagina precedentă, în acord cu spațiul tipografic acordat respectivilor gînditori.

Cartea a III-a:
PLURALISMUL CONCEPȚIILOR DESPRE LUME ŞI OM, DIN PERSPECTIVA ONOMASTICII FILOSOFICE

O cale mai modestă, poate, de scrutare a universului filosofic, dar nu mai puțin revelatoare în lupta cu pluralismul, este cea a tăieturilor în orizontul *SINCRONIEI*, prin care învățăm a distinge între conflictele reale şi aparentele opoziții, pentru a pune în evidență complementaritatea intrinsecă şi diversitatea organică, inerentă oricărei forme de viață spirituală.

Capitolul 7: Nu de puține ori filosofiile se raportează ca parteneri de cuplu, din a căror împreunare se nasc filosofii cu „rating" sporit ...

7.1. Pentru a putea parcurge lumea luxuriantă (dacă nu şi halucinantă !) a *filosofiilor*, în beneficiul desluşirii unei unități fireşti în modul de a ființa al *filosofiei* pur şi simplu, o primă sarcină este aceea de a identifica filosofiile născute prin intenția celor care le-au înfiripat, de a reconcilia şi, astfel, de a depăşi *doctrine* şi *sisteme* aflate (într-un fel, sau altul) în conflict.

Este cazul „mitologiei gnostice", bunăoară, în care unii analişti s-au străduit să repereze *„elemente iudaice, samaritene şi poate iraniene, amalgamate prin «sincretism», sau topite prin «pseudomorfoză» (Jonas - Spengler) în creuzetul intelectual al Antichității tîrzii"* [1].

7.2. Dacă în cazul miturilor gnostice s-a putut contesta abordarea lor în postura unor *„structuri compozite"*, în condițiile în care ele sînt *„UNITĂȚI SINTAGMATICE INDISOLUBILE, proprii numai gnosticismului şi nici unui alt sistem ştiințific, religios etc."* [2], nu mai rămîne loc de discuții cînd este vorba de apologeții primelor veacuri din era creştină. Unii dintre ei proclamă şi ilustrează formula „încrucişării" dintre doctrine şi concepții cît se poate de distincte.

---

[1] Ioan Petru Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Editura „Nemira", Bucureşti, 1995, p. 79
[2] *Ibidem*, p. 80

Printre cei care solicită o deschidere a creştinismului către filosofia *„adevărată şi completă“* a gînditorilor greci se înscrie Justin din Sichem [3] (100 - 165), numit şi „Justin Martirul“ (pentru sfîrşitul tragic pe care i-l hărăzesc, lui şi încă altor şase creştini, autorităţile romane), respectiv „Justin Filosoful“. În concepţia gînditorului de care pomenim, ceea ce este adevărat în filosofia greacă provine de la Moise sau de la profeţi, pentru că cei ce au trăit o viaţă raţională, în acord cu logos-ul, au procedat creştineşte, chiar şi cînd nu au fost (sau nu aveau cum să fie) conştienţi de aceasta.

7.3. Un alt creştin favorabil filosofiei, Athenagora (cca. 133 - 190), va recurge la fondul de înţelepciune din gîndirea greacă pentru apărarea credinţei în unitatea lui Dumnezeu şi în capacitatea acestuia de a ne readuce la a doua viaţă, în condiţiile în care omul este o unitate între suflet şi trup.

7.4. Pentru Clement Alexandrinul [4] (150 - 217), urmaşul lui Pantaen [5] la conducerea Şcolii catehetice din capitala Egiptului, *„adevărul, care străluceşte în filosofia greacă, este parţial, dar este, totuşi, mereu adevăr“* [6]. Ca atare, se impune folosirea sa în cuvîntul creştin, iar Clement o probează prin însăşi titulatura conferită scrierii sale de bază, Στρωμάτεις / *Stromatele*, ceea ce – în limba greacă – înseamnă „covoare“, sau „ţesături“. O colecţie de *argumente diferite* ar trebui să fie, aşadar, orice cercetare asociată cu credinţa; pentru a fi „optimă“, aceasta trebuie să construiască, *„asupra fundamentului credinţei“*, magnifica şi splendida cunoaştere a adevărului [7]. Cel răsplătit cu atributul fericirii (μακάριος) şi cu harul sfinţeniei (αγίος) ne asigură de asumarea unei asemenea misiuni: *„Stromatele mele vor prezenta adevărurile* [creştine, n. n., P. I.] *amestecate în teoriile filosofilor, sau, mai bine zis, ascunse în ele, aşa cum se întîmplă cu partea comestibilă a nucilor, ascunse în coajă“* [8].

De unde decurge rolul gîndirii precreştine ? Din cel puţin patru motive: ☞ (1) creştinismul este continuarea naturală şi încununarea filosofiei

[3] Respectiv Flavia-Neapolis, actualul Nablus, din Iordania

[4] După numele latin: Titus Flavius Clemens

[5] Despre care se bănuieşte că a murit în anul 216

[6] Clément d'Alexandrie, *Les Stromates*, Les Éditions du Cerf, Paris, 2001, 6, 10, 83, 2; citat prin intermediul lui Damian Gheorghe Pătraşcu, *Patrologie şi patristică*, *secolele I - IV*, ediţia a II-a, vol. I, Editura „Serafica“, Roman, 2007, p. 124

[7] Clemens, *Strom.*, 5, 1, 5, 2; cf.: *Ibidem*, p. 214

[8] *Ibidem*, I, 1, 18; *apud*.: Damian Gheorghe Pătraşcu, *loc. cit.*, p. 215

greceşti: *„nu există decît o cale către adevăr, dar ea este ca un fluviu inepuizabil, în care se varsă toate celelalte rîuri, care provin din toate părţile“* [9]; ☞ (2) una dintre ramificările adevărului, filosofia (atît în configuraţia barbară, cît şi în înfăţişarea pe care i-au asigurat-o grecii) este locul în care se adună izvoarele culturii precreştine; ☞ (3) bunătatea intrinsecă a filosofiei se exprimă în rolul propedeutic al acesteia, pentru înţelegerea *Evangheliilor*: *„ceea ce Legea a fost pentru evrei, filosofia a fost pentru păgîni, pînă la venirea lui Christos“* [10]; ☞ (4) pe lîngă rolul îndeplinit în chip de *„exerciţiu preliminar“*, filosofia intervine şi în postura de apărătoare a *„adevărului veşnic“*, în faţa agresiunilor de ordin sofistic.

7.5. Elev al lui Clement şi exponent al Şcolii din Alexandria (între 203 şi 231), într-o etapă în care aceasta atinge apogeul, Origen, sau Origenes / Οριγένης (cca. 185 - 254) a recurs el însuşi la filosofia şi la cultura precreştină, în genere, în edificarea şi în apărarea gîndirii creştine, pe coordonate ce trimit la teza *subordinaţionismului* trinitar; la preexistenţa sufletelor şi inserţiunea lor în trupuri; la *escatologia* şi la *apokatastaza* tuturor creaturilor, sau reintegrarea lor finală în Christos; la corijarea alegorismului în exces prin interpretarea *tipologică* a faptelor şi a figurilor din Vechiul Testament, ca prefigurări şi anticipări ale Bisericii lui Christos.

7.6. O ilustraţie nu mai puţin elocventă a „soluţiei sincretice“ o exprimă *augustinismul* şi doctrina Sfîntului Augustin (pe numele laic: Aurelius Augustinus), unul din cei patru Părinţi ai Bisericii Catolice şi doctor al Bisericii de Apus (Tagaste [11], 354 - Hippona [12], 430), din care acesta se inspiră.

În paginile celui care se pregătise pentru cariera de retor şi care aderase la maniheism şi scepticism, pentru a se converti apoi, sub influenţa episcopului Ambrozie din Milano (cca. 339 - 397), la creştinism, în aprilie 387, *„se înalţă o structură unitară a Universului, un ansamblu colosal, sprijinit pe coloanele pitagoreismului şi platonismului, construit armonios, cu materialele luate din Scriptură şi din clasicii latini“* [13].

---

[9] Clemens, *Strom.*, 1, 5; după Damian Gheorghe Pătraşcu, *op. cit.*, p. 223

[10] *Ibidem*, 6, 17, 159; cf.: *Ibidem*, p. 222

[11] Din Numidia, adică actualul Souk-Ahras

[12] Hippo Regius, actualul Annaba, din Algeria

[13] Maria Betettini, *Augustin*, în: Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *Enciclopedie de filosofie şi ştiinţe umane*, trad. din italiană, „All Educational“, Bucureşti, 2004, p. 78. Cf. şi: Henri-Irenée Marrou, *Saint Augustin et le fin de la culture antique*, Paris, 1938, trad.

Ansamblul operelor lui Augustin, episcop de Hippo Regius, din 396, este ordonat în *Retractationes* (426 - 427).

7.7. În direcţia împăcării teologiei cu filosofia şi a sintetizării unei noi concepţii despre lume se înscrie strădania rabinului, a medicului, psihologului şi filosofului evreu Moise Maimonide (Cordoba, 1135 - Cairo, 1204), care, în opera sa principală, *Călăuza rătăciţilor* [14] (sau a nehotărîţilor !), scrisă în arabă (*Dalalat al-Ha'irin*), în 1190, iar apoi tradusă în ebraică (*More nevuchim*) încearcă să diferenţieze şi, totodată, să împace iudaismul rabinic, sau învăţătura *Torei*, desprinsă din primele cinci cărţi ale *Vechiului Testament* (în greceşte: *Pentateuh*), cu gîndirea de tip aristotelic, filtrată, însă, prin reflecţia arabă (Avicenna) şi prin cea ebraică, dar eliberată de neoplatonism.

7.8. Primatul augustinismului, ca principal suport al filosofiei creştine a trebuit să facă faţă, în secolul al XIII-lea, întîlnirii Occidentului cu filosofia aristotelică. Exponenţii acestei perioade s-au dovedit a fi: Albert cel Mare, Sfîntul Bonaventura şi Sfîntul Toma din Aquino [15].

Albertus Magnus [16] (Lauingen, 1195 - Cologne / Köln, 1280), călugăr dominican realist, doctor al Universităţii din Paris, în 1245, beatificat, în 1622, de către Papa Grigore al XV-lea, şi canonizat, în 1931, La Roma, de către Papa Pius al XI-lea, ne-a lăsat o operă a cărei ediţie (din 1899) însumează 38 de volume. Printre ele, vom întîlni şi *Summa Theologiae*, în care gînditorul creştin, celebru şi prin „descoperirea" lui Toma d'Aquino, va susţine: ☞ (1) autonomia ştiinţelor profane şi a experimentului, în raport cu credinţa; ☞ (2)

---

rom. (*Sfântul Augustin şi sfârşitul culturii antice*) de Dragan Stoianovici şi Lucia Wald, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1997; Étienne Gilson, *La Philosophie au Moyen Age: des origines patristiques à la fin du XIV-e siècle*, „Payot", Paris, 1944; trad. rom. (*Filosofia în Evul Mediu. De la începuturile patristice până la sfârşitul secolului al XIV-lea*), de Ileana Stănescu, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1995; Henri-Irenée Marrou, *Patristique et humanisme. Mélanges*, Éditions du Seuil, Paris, 1976; trad. rom. (*Patristică şi umanism*), de Cristina şi Costin Popescu, Editura „Meridiane", Bucureşti, 1996

[14] Moïse ben Maimoun (dit Maïmonide), *Le Guide des égarés: traité de théologie et de philosophie*, trad. de Salomon Munk, „Maisonneuve et Larose", 1990 (reimprimarea fotomecanică a ediţiei în 3 vol., din 1856 - 1866, reluată, la „Otto Zeller", Osnabrück, în 1964); idem, *La guida dei perplessi*, sub îngrijirea lui Mauro Zonta, „Utet", Torino, 2002; *idem*, *The Guide of the Perplex*, transl. with an introduction and notes by Shlomo Pines; University of Chicago Press, Chicago, 1963; *idem*, *Guía de perplejos*, edición a cargo de David Gonzalo Maeso, „Trotta", Madrid, 1994

[15] Născut cu 30 de ani înaintea discipolului, maestrul îi supravieţuieşte timp de 6 ani. Tulburat de sfîrşitul incredibil al lui Toma, aflat în drum, ca şi dînsul, spre Conciliul de la Lyon (convocat de Papa Grigore al X-lea, pe tema reconcilierii celor două biserici creştine, greco-bizantină şi latină), Albert cel Mare avea să exclame, cu durere, că *„Lumina Bisericii s-a stins" ...*

[16] Primul născut al Contelui de Bollstädt

caracterul distinct al teologiei şi filosofiei, dar şi posibilitatea reunirii lor într-o sinteză superioară, una din care tradiţia aristotelică (recuperată de Occidentul creştin din mediul intelectual musulman !) nu mai poate lipsi.

7.9. Sfîntul Bonaventura, iar pe numele laic Giovanni Fidanza (Bagnoregio / Toscana , 1217 / 1221 - Lyon / Franţa, 1274), canonizat în 1482, de către Papa Sixt al IV-lea, este un reprezentant de seamă al Şcolii franciscane [17] şi un „exemplu celebru" de conservatorism augustinian. Aceasta nu-l împiedică, însă, să convoace pe *„itinerarul minţii către Dumnezeu"* [18] atît teme din gîndirea Sfîntului Augustin şi a Sfîntului Anselm, încadrate în tradiţia neoplatonismului creştin, cît şi motive din gîndirea Stagiritului. S-a observat, chiar, că prin trimiterile la Aristotel, Bonaventura l-ar putea concura pînă şi pe Toma. Atît, doar, că „doctorul angelic" ilumina minţile, în timp ce „doctorul serafic" (numit, de Papa Leon al XIII-lea, un „prinţ al misticilor") aprindea inimile [19] …

7.10. Momentul de „magnitudine" al procesului de reconciliere, anunţat de primii apologeţi ai creştinismului pe coordonate ale „logos-ului însămînţător" (în greceşte: λόγος σπερματικός, iar în latină – *ratio seminalis*), va fi atins o dată cu *TOMISMUL*, printr-o „sinteză" între *aristotelism* şi *gîndirea creştină*, realizată, în secolul al XIII-lea, pe parcursul celebrelor *Summae*, de doctorul „angelic", „universal" şi „comun" (în latină: *„doctor angelicus"*, *„doctor universalis"* şi, respectiv *„doctor communis"*), din ordinul dominicanilor, Toma d'Aquino (1225 - 1274), intrat în procedura de canonizare în 1316 şi declarat sfînt al Bisericii Catolice în iulie 1323, de către Papa Ioan al XXII-lea, pentru ca Papa Pius al V-lea să-l înalţe (în 1567) la rangul de al V-lea părinte al Bisericii Apusene, alături de sfinţii Ambrozie (cca. 339 - 397), Augustin din Hipona (354 - 430), Ieronim [20] (cca. 347 - 420) şi Grigore I, cel Mare (cca. 540 - 604), Papă între 590 şi 604.

---

[17] Se pare că Sfîntului Francisc din Assisi (1181 / 1182 - 1226) îi datorează viitorul teolog vindecarea bolii, din anii copilăriei, cît şi preschimbarea numelui de botez, în Bonaventura

[18] Sfîntul Bonaventura, *Itinerarium mentis in Deum*, 1259; trad. rom. (*Itinerariul minţii în Dumnezeu*), note şi postfaţă de Gheorghe Vlăduţescu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1994; cf.: idem, *Despre reducerea artelor la teologie*, ediţie bilingvă, cu o traducere din latină (*De reductione artium ad theologiam*) de Horia Cojocaru, tabel cronologic, note şi comentarii de Alexander Baumgarten, Editura „Charmides", Bistriţa, 1999

[19] Atît în *Il Paradiso*, secţiunea finală a *Divinei Comedii* (1307 - 1331) cu care îşi încununează opera şi prin care îşi sfîrşeşte viaţa Dante Aleghieri, cît şi în *La disputa del Sacramento*, tabloul lui Raphael din perioada 1508 - 1509, Bonaventura ne apare drept egalul lui Toma

[20] Cel care, între 390 şi 406, a realizat traducerea – din greacă şi din ebraică – în limba latină, a textelor ce alcătuiesc *Biblia*; devenind, astfel, părintele *Vulgatei*

Pe urmele înaintaşului Albert cel Mare (1193 / 1206 - 1280), dar şi sub influenţa lui Aristotel, a Sfîntului Apostol Pavel (cca. 3 / 7 - 67), a Sfîntului Augustin (354 - 430), a lui Böethius (475 / 480 - 525), a Sfîntului Ioan Damaschin (? - 749), a lui John Scotus Eriguena (cca. 815 - 877), a Sfîntului Anselm (1033 - 1109); deasemenea, sub influenţa lui Avicenna (cca. 980 - 1037), sub cea a lui Averroes, respectiv ibn Ruşd (1126 - 1198), a lui ben Maimon, sau Maimonide (1138 - 1204), şi a lui Algazel (1058 - 1111), Toma a realizat celebrele „Sume teologice" (*Summa theologiae*), prin care şi-a propus să asigure o prezentare sistematică, concisă, globală şi riguroasă a problemelor legate de om, de lume şi divinitate, în acord cu nivelul de înţelegere al celor ce se instruiau în universităţile vremii [21], ajungînd la un grad de înstăpînire a temelor ce nu mai fusese atins de pe vremea Stagiritului.

În aprecierea lui Marie-Dominique Chenu [22], planul expunerii lui Toma reproduce scenariul plotinian al lumii ca emanaţie divină: se discută despre Dumnezeu ca *principiu* al fiinţei şi ca *scop final*; despre om şi despre relaţia sa cu divinitatea (în speţă, despre scopul omului, despre acţiunile umane, despre pasiuni şi obiceiuri, vicii şi păcate, legislaţie şi graţie divină); despre Christos, ca *partener al omenirii* pe traseul de întoarcere la divinitate şi despre *contextul creştin al acestei întoarceri* – iubirea divină, istoria şi contingenţa; despre întrupare, despre viaţa lui Christos, sacramente, botez, Euharistie, penitenţă, căsnicie etc.

7.11. Factor de legătură între cele două lumi creştine, episcop al Niceeiei din 1437, cardinal al Bisericii Romano-Catolice din 1439, iar ulterior „patriarh latin al Constantinopolului" [23] (din 1463), Ioan (respectiv Basilius) Bessarion (1395 / 1403 - 1472) a înţeles să-şi manifeste atitudinea ecumenică inclusiv în modul de raportare la filosofii „păgîni", militînd pentru o concepţie prin care să se depăşească antiteza dintre Platon şi Aristotel.

7.12. Un alt exemplu de „încrucişare" a unor viziuni şi concepţii distincte este *„sincretismul teologico-filosofic"*, promovat de către Pico della Mirandola [24], pe fondul interesului mai larg al membrilor „Acade-

[21] A fost profesor la Universitatea din Paris (între 1245 şi 1248), iar apoi, la Universitatea din Pisa

[22] Marie-Dominique Chenu, 1950, *Introduction à l'étude de Saint Thomas d'Aquin*, „Institut d'études médiévales" et „Jean Vrin"; Montreal et Paris, 1950; trad. rom. (*Toma d'Aquino şi teologia*), la Editura „Univers Enciclopedic", Bucureşti, 1998

[23] Titlu ceremonial pe i-l acordă Papa Pius al II-lea, la recomandarea lui Aeneas Silvius Piccolomini

[24] Eugenio Anagnine, *Giovanni Pico della Mirandola. Sincretismo Religioso-Filosofico, 1463-1494*, „Laterza", Bari, 1937. Cf. şi Mircea Florian, *Filosofia Renaşterii*, Cluj-Napoca, 2003, p. 96

miei" florentine de *„a funda pe platonism şi neoplatonism o nouă religie, cu tendinţă universală"*, în măsura în care respectiva grupare de cărturari umanişti *„consideră religia antică şi religia creştină ca două faze evolutive ale unei revelaţii primitive, avînd ca bază o morală a iubirii, care duce la un stat ideal, creat de voinţa omenească"* [25].

Aşa cum Toma d'Aquino îşi propusese să combine filosofia creştină cu moştenirea păgînă, şi în special cu cea aristotelică, Pico della Mirandola a ţintit spre un *„sincretism universal"*, în care să se armonizeze atît *trecutul* cu *prezentul*, *platonismul* cu *aristotelismul*, *filosofia* cu *religia*, (dar şi cu *noua ştiinţă a naturii* !), apoi, *Apusul catolic* cu *Răsăritul ortodox*, *creştinismul* cu *islamismul*, respectiv cu *mozaismul*, ori cu *chaldeismul*.

În acest scop, marele erudit elaborează celebrele 900 de *teze filosofice, cabalistice şi teologice*, pe care era gata să le apere împotriva oricui, în speranţa că, pe calea schimbului argumentat de idei, se va ajunge la o reconciliere între marile confesiuni ale umanităţii. Sub acelaşi impuls, al *„ecumenismului global"*, autorul insurgentelor „concluzii" (extrase din lecturi „filosofice" ale *Cabalei*, *Coranului* şi *Oracolelor caldeene*) va relua studiul cabalei şi al doctrinelor ezoterice în *Heptaplus*, sau *Discurs despre cele şapte zile ale creaţiei* [26] (1489), o interpretare mistico-alegorică, prin care se încearcă concilierea tezei biblice a creaţiei în şase zile cu emanatismul plotinian, iar apoi, în *De ente et uno* (1492).

7.13. Un alt umanist preocupat de vocaţia combinaţiilor generatoare de adevăr şi de audienţă este creatorul exegezei la *Noul Testament*: Desiderius Erasmus (1466 - 1536), cel socotit de Wilhelm Diltey [27], un *„Voltaire al secolului al XVI-lea"*. În *Enchiridion militis Christiani* (respectiv: *Manualul combatantului creştin*), din 1503, cel care avea să ofere (între 1514 şi 1516) o nouă transpunere în latină a *Noului Testament*, încearcă să concilieze filosofia moştenită de la greci şi romani cu „filosofia lui Christos", propunînd, astfel, un „breviar al religiozităţii reformate", adică un îndreptar al *„unei religii a spiritului pur apropiată de*

[25] Mircea Florian, *loc. cit.*, p. 92

[26] În latină: *Heptaplus id est de Dei creatoris opere*. Textul în atenţie, rămas de la gînditorul renascentist, va fi inclus în: Pico della Mirandola, *Opera omnia*, Basel, 1557

[27] Wilhelm Dilthey, *Weltaschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation*, ed. a IV-a, în: Diltheys *Gesammelte Schriften*, Band 2, „Vandenhoeck & Ruprecht", Leipzig, Berlin, 1940, p. 42; Mircea Florian, *op. cit.*, p. 111

aceea a lui Wycliff şi Hus, pe care o putem pune de acord cu înțelepciunea veche a lui Platon, Aristotel, Cicero, Seneca" [28].

7.14. Pe coordonatele sincretismului s-ar putea reține şi strădania renascentistului Francis Bacon de a uni *metafizica* cu *magia naturală*, la fel cum preconizează şi corelarea *fizicii* cu *mecanica*.

7.15. Pentru o sinteză filosofică care să ne aşeze mai presus de *materialism* şi *idealism*, avea să militeze, la începutul veacului al XIX-lea, Joseph-Marie Baron de Gérando (1772 - 1842), filosof, jurist, filantrop „de meserie", lingvist şi pedagog, fondator al antropologiei franceze. Concepția sa, centrată pe *filosofia experienței*, prinde contur prin memoriul *Despre influența semnelor asupra generării ideilor* [29], ce-i conferă primul loc la un concurs lansat de Institutul Franței; de asemenea, prin studiul *Despre generarea cunoştințelor umane* [30], răsplătit cu premiul Academiei din Berlin, în 1802, dar mai ales prin *Histoire comparée des systèmes de philosophie, considérés relativement aux principes des connaissances humaines* [31], din 1804.

7.16. Pe linia de gîndire a lui Maimonide, din secolul al XII-lea, Moise Mendelssohn (1729 - 1786), crescut pentru a ajunge rabin, dar cîştigat de patima filosofiei (dovadă şi premiul pe care i-l acordă, în 1763, Academia din Berlin, pentru *Abhandlung über die Evidenz in metaphysischen Wissenschaften* [32], la competiția în care Immanuel Kant va primi o „mențiune onorabilă" !), va juca pe cartea sincretismului, în încercarea de armonizare a *iudaismului* cu ideologia *iluministă*.

7.17. Cu dorința de a impune un echilibru între antiteze (şi de a se depăşi, astfel, nesfîrşitele confruntări dintre *empirismul* prin excelență britanic şi *raționalismul* de sorginte franco-olandezo-germană) s-a născut şi *„filosofia critică"*, de tip kantian, *„prima înfăptuire a metafizicii spi-*

---

[28] Mircea Florian, *op. cit.*, p. 111

[29] Joseph - Marie de Gérando, *De l'influence des signes sur la génération des idées*, 1799; retipărit în: *Corpus des oeuvres de philosophie en langue française*, „Fayard", Paris, 1990

[30] Idem, *De la génération des connaissances humaines*, Paris, 1802; retipărit în: *Corpus des oeuvres de philosophie en langue française*, „Fayard", Paris, 1990

[31] Pomenita „Istorie" apare în 3 vol., la Paris, în 1804; 2-ème édition, 4 vols., „Alexis Eymery", Paris, 1822 - 1823; retipărit în două volume la „Rey et Gravier", Paris, 1827; deuxième partie: *Histoire de la philosophie moderne. A partir de la renaissance des lettres jusqu'à la fin du dix-huitième siècle*, 4 vols.; 2-ème édition, Paris, 1847 - 1848

[32] În traducere românească: *Tratat asupra evidenței în cunoaşterea metafizică*

ritului“ [33], numită şi *„transcendentalism“*, dacă nu *„metafizică transcendentală“*, *„metafizică descriptivă“*, ori *„metafizică a experienţei“* [34].

Concilierea celor două opţiuni majore din filosofia anterioară *a cunoaşterii*, se divulgă, la Immanuel Kant, prin celebrul avertisment, conform căruia, *conceptele, respectiv ideile* (*GEDANKEN*) *fără conţinut sînt goale, iar intuiţiile fără concepte sînt oarbe* [35].

Aşadar, fără *sensibilitate* nu ne-ar fi dat şi nu ni s-ar revela nici un obiect, iar fără *intelect* nu am putea gîndi despre nici un obiect.

Atuul noii poziţii în gnoseologie şi epistemologie este dat, însă, de înţelegerea cunoaşterii ca act eminamente sintetic şi de directiva *criticii* facultăţilor discursive, în sensul justificării judecăţilor *sintetice A PRIORI*, *aducătoare* (sau *sporitoare*) *DE NOU*, iar în acelaşi timp *NECESARE* şi *UNIVERSALE*, ceea ce presupune: ☞ (1) respingerea *judecăţilor analitice A PRIORI*, după care se călăuzeau raţionaliştii; ☞ (2) respingerea *judecăţilor sintetice A POSTERIORI*, la cel mai mare preţ în viziunea empiriştilor.

7.18. Nu alta este intenţia ce l-a călăuzit pe Wilhelm Traugott Krug (1770 - 1842) spre *„sintetismul transcendental“*. Profesor la Universitatea din Frankfurt, între 1801 şi 1804, iar apoi la cea din Köningsberg, ca titular al catedrei de logică şi metafizică, pe care o ocupase Immanuel Kant, pînă la retragerea din activitate, survenită în 1796, gînditorul la care ne referim îşi propune să înfrîngă dualitatea dintre *gîndirea transcendentală*, sau *pură*, şi *lucrul în sine*, printr-o concepţie care să fie *„realism transcendental în indisolubilă legătură cu idealismul transcendental“* [36].

7.19. În ceea ce-l priveşte, Jean Gaspard Félix Lacher Ravaisson-Mollien (1813 - 1900) ajunge la *„pozitivismul spiritualist“*, printr-o insolită prelucrare „biranistă“ a *aristotelismului*. Este vorba de aşezarea în paradigma *spiritualismului*, dacă nu a *teosofismului mistic* (la care se opreşte François-Pierre-Gonthier Maine de Biran, după etapa *senzualis-*

---

[33] Mircea Florian, *loc. cit.*, p. 279

[34] Cf. Ilie Pârvu, *Epistemologia criticii raţiunii pure*, în: Niculae Mătăsaru (coord.), *Actualitatea filosofiei lui Immanuel Kant*, „Aius“, Craiova, 2007, pp. 117 sqq. Pentru un contur al unei astfel de metafizici, cf. Gustavo Bontadini, *Saggio di una metafisica dell'esperienza*, 1935; reed. la „Vita e Pensièro“, Milano, 1979, cu o notă a autorului din aprilie 1979

[35] Immanuel Kant, *Critica raţiunii pure*, traducere din germană de Nicolae Bagdasar şi Elena Moisiuc, studiu introductiv, glossar kantian şi indice de nume proprii: Nicolae Bagdasar, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 92

[36] Hegel, *Prelegeri de istoria filosofiei*, vol. 2, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, pp. 659 - 660

mului şi cea a *intelectualismului* !), dar şi de relansarea conceptului de *dispoziţie* [37] (*habitus*), de sorginte aristotelică [38], cu analiza căruia obţine titlul de doctor *ès-lettres* la Universitatea Sorbona, din Paris, în 26 decembrie 1838, prin teza *De l'habitude: Métaphysique et moral* [39].

Ceea ce va urmări gînditorul francez prin întreaga sa filosofie este să acorde primat *„experienţei conştiinţei"* şi să explice raportul dintre *natură* şi *spirit* prin favorizarea acestui din urmă termen. Într-un asemenea context, al transformării *spiritului* în *materie*, intră în joc conceptul de HABITUDINE: *natura*, descoperă Ravaisson-Mollien, nu este altceva decît *„limita descreşterii habitudinii"*, adică *„spiritul degradat"*.

Din faptul că *natura* este un rezultat al activităţii spiritului, teoreticianul *habitudinii* face o „cheie de boltă" a concepţiei *spiritualiste* pe care o înfăţişează ca filosofia „eroică" şi „aristocratică", la antipodul *pozitivismului*, în care vede o filosofie „plebee", aşa cum avea să se exprime în *„Raportul despre filosofia din Franţa în secolul al XIX-lea"* [40].

7.20. Asumîndu-şi misiunea de a perpetua filosofia lui Immanuel Kant, „neo-spiritualistul" Jules Lachelier (1832 - 1918) se întîlneşte cu opţiunea sincretistă a *„realismului spiritualist"*, prin preocuparea sa, încă din disertaţia doctorală legată de fundamentele inducţiei, de a face *reală* GÎNDIREA şi *inteligibilă* NATURA [41], căutînd obiectivitatea cunoaşterii şi experienţei umane în chiar faptul gîndirii. Miza opţiunii sale, în raport cu *empirismul* şi cu *spiritualismul* vremii, ţine de descoperirea *„gîndului ce nu gîndeşte, suspendat de gîndul ce gîndeşte el însuşi ..."*.

7.21. La formula *„pozitivismului spiritualist"*, Étienne Émile Marie Boutroux (1845 - 1921), discipol al spiritualistului Jules Lachelier (1832 - 1918), ajunge din ferma convingere că ştiinţa, în irepresibilă ex-

---

[37] Pe care îl aprofunda, cu trei decenii în urmă, Maine de Biran, în cartea *Sur l'influence de l'habitude sur la faculté de penser*, „Heinrichs", Paris, 1803

[38] De fapt, Stagiritul ne-a lăsat moştenire un cuplu de termeni: *habitus* (ca dispoziţie dobîndită) şi *habitudine*, în sens de activitate ce duce la manifestarea deplină a unei aptitudini.

[39] Teza *Despre habitudine* apare la Editura „Fournier" (din Paris, în 1838), iar la distanţă de 56 de ani, în „Revue de méthaphysique et de morale" (Paris, 1894), fiind, apoi, reeditată la „Felix Alcan" (din Paris), în 1927; ediţii mai recente ale aceleiaşi contribuţii aveau să apară la: „Payot" (Paris, 1997) şi, respectiv la „Allia" (Paris, 2007)

[40] Jean Gaspard Félix Lacher Ravaisson-Mollien, *Rapport sur la philosophie en France au XIX-ème siècle*, „Imprimerie impériale", Paris, 1868, retipărit la „Fayard", 1984

[41] Jules Lachelier, *Du fondement de l'induction* (teza de doctorat susţinută la Paris, în 1871), inclusă în: Jules Lachelier, *Oeuvres*, vol. 1, „Felix Alcan", Paris, 1902

pansiune, nu este incompatibilă cu religia [42]. Ca atare, autorul tezei despre *contingenţa legilor naturii* [43] (susţinută la Paris, în 1874), înţelege să reconfirme statutul metafizicii, ca demers legat de resemnificarea ştiinţei, dar şi autonom în raport cu aceasta. Prin propria-i filosofie [44], gînditorul francez încearcă, de fapt, să acordeze *raţionalismul leibnizian* cu elemente din *empirismul britanic* şi din *pozitivismul comtean*, aşa cum încearcă să reconcilieze *determinismul* cu *libertatea* şi să releve că *mecanicismul* nu exclude finalitatea, aşa cum *determinismul* nu exclude *contingenţa*.

7.22. Ca o tentativă de conciliere între *criticism* şi *realism* ne apar concepţiile ce îi conduc pe Alois Adolf Riehl (1844 - 1924), pe Oswald Külpe (1862 - 1915) şi pe Karl Gross (1861 - 1946) la *„realismul critic"*.

După Alois Riehl, filosofia nu poate fi altceva decît o ştiinţă (*Wissenschaft*), respectiv o critică a cunoaşterii (*Kritik der Erkenntnis*), iar în această postură, ea trebuie să pornească de la asumarea „lucrului în sine" în chip de *antecedent real* al cunoaşterii, fără de care nu s-ar putea explica dinamismul armăturii noastre cognitive, după cum nu s-ar putea fundamenta o teorie atît de importantă pentru Kant, cum este cea a *deducţiei transcendentale* a categoriilor [45].

La rîndul său, Oswald Külpe se va delimita atît de *realismul* naiv, cît şi de *idealism*. Împotriva celui dîntîi, va sublinia spointaneitatea actului de gîndire şi contribuţia sa creatoare la „realizarea" obiectului cunoscut; în detrimentul celeilalte poziţii extreme, filosoful trecut prin practica psihologiei va stărui asupra împrejurării că experienţa conştientă pretinde existenţa realităţilor independente [46] de subiectul cunoscător.

---

[42] Émile Boutroux, *Science et religion dans la philosophie contemporaine*, „Ernest Flammarion", Paris, 1908; retip., la aceeaşi editură, în 1913, 1917, 1918, 1922, 1947 şi, respectiv, 1957

[43] Cf.: Émile Boutroux, *De la contingence des lois de la nature*, „Germer Baillère", Paris, 1874; 2-ème éd., „Felix Alcan", Paris, 1895; idem, *De l'idée de loi naturelle dans la science et la philosophie contemporaine*, „Oudin et Alcan", Paris, 1895; reed. la „Jean Vrin", Paris, în 1950

[44] A se vedea, în special, volumul: *Nature et esprit*, „Jean Vrin", Paris, 1926. Cf. şi: Didier Gil, *La philosophie de la nature d'Emile Boutroux*, în: Olivier Bloch (éd.), *Les philosophies de la nature*, Actes du clolloque tenu à l'Université de Paris I, „Publication de la Sorbonne", Paris, 2000

[45] Alois Adolf Riehl, *Realistische Grundzüge. Eine philosophische Abhandlung der allgemeinen und nothwendigen Erfahrungsbegriffe*, „Leuschner und Lubensky", Graz, 1870; idem, *Der philosophische Kritizismus und seine Bedeutung für die positive Wissenschaft*, Band I: *Geschichte und Methode des philosophischen Kritizismus*; Band II, 1: *Die sinnlichen und logischen Grundlagen der Erkenntnis*; Band II, 2: *Zur Wissenschaftstheorie und Metaphysik*, Leipzig, 1876 - 1887

[46] A se vdea, în această privinţă: Oswald Külpe, *Die Realisierung: Ein Beitrag zur Grundlegung der Realwissenchaften*, 3 Bande (volumul secund şi volumul terţ fiind apărute sub îngrijirea lui August Messer), „S. Hirzel", Leipzig, 1912, 1920, respectiv 1923

Pe linia *realismului critic* neokantian, filosoful, psihologul şi esteticianul german Karl Gross avea să respingă teoria *paralelismului psiho-fiziologic* (sau *psiho-fizic*) şi să argumenteze valoarea cognitivă a gîndirii.

7.23. Sincretistă este, de asemenea, soluţia aferentă *empirio-criticismului*, curent filosofic născut – la sfîrşitul secolului al XIX-lea – din dorinţa de a pune de acord *criticismul kantian* cu *empirismul* şi cu *pozitivismul* vremii, graţie filosofului elveţian Richard Avenarius (1843 - 1896), cu care rezonează fizicianul austriac Ernst Mach (1838 - 1916), titular al catedrei de Filosofie a ştiinţelor inductive [47], în cadrul Universităţii din Viena, între 1895 şi 1901. Pe direcţia menţionată, a unui *pozitivism idealist*, avea să evolueze şi Hans Vaihinger (1852 - 1933), promotorul „ficţionalismului", cu mari şanse de reconsiderare a vehementelor sale contestaţii din trecut, într-o epocă de extindere a strategiilor *fuzzynes*-ului (prin abordarea logico-matematică a aproximaţiilor) şi de escaladare a metodologiei fractalilor [48]. Pe coordonate similare, în Rusia, avea să se manifeste Aleksandr Aleksandrovici Bogdanov (1873 - 1928), cu *empiriomonismul*, şi P. S. Iuşkevici, cu *empiriosimbolismul*.

7.24. O încercare cu totul personală de a depăşi (pentru a cîta oară în istoria filosofiei ?) *empirismul* şi *raţionalismul*, aparţine „intuiţionistului" Henri-Louis Bergson (1859 - 1941), iar ea se rezumă în formula *„spiritualism-iraţionalismului"*. Ceea ce ne spune gînditorul francez în cea mai cunoscută dintre cărţile sale [49], cu 31 de ediţii pînă în 1918, este că lumea, aflată într-o devenire neîntreruptă, mai exact, într-o *evoluţie creatoare*, se guvernează printr-un principiu de ordin spiritual: *elanul vital*.

La esenţa proceselor din domeniul vieţii, adică la *creativitate*, nu putem ajunge, după Bergson, prin *inteligenţa practică* şi prin *ştiinţa analitică*, ci

---

[47] Pe care Ernst Mach o va onora sub titulatura: „catedră de Istorie şi teorie a ştiinţelor inductive"

[48] Pentru semnificaţia termenului *fractal*, cf.: Benoît Mandelbrot, *Les objets fractals, forme, hasard et dimension*, „Flammarion", Paris, 1975 (trad. engl.: *Fractals: Form, chance and dimension*, „Freeman & Co.", San Francisco, 1977); idem, *The Fractal Geometry of Nature*, „Freeman & Co.", San Francisco, New York, 1982. În sfera abordărilor de ordin hermeneutic, noua metodologie a atras atenţia, la Iaşi, lui Nicu Gavriluţă, care deschide capitolul *Fractalii, exegeza inversă şi jocurile computaţionale*, în volumul *Culianu, jocurile minţii şi lumile multidimensionale* (Editura „Polirom", Iaşi, 2000), iar apoi obţine doctoratul cu o disertaţie privind *Fractalii şi timpul social*, publicată la Editura „Dacia", din Cluj-Napoca, în 2003. A se vedea şi Nicu Gavriluţă, *Mişcări religioase orientale*, Editura „ProvoPress", Cluj-Napoca, 2006.

[49] Henri Bergson, *L'Évolution créatrice*, „Felix Alcan", Paris, 1907

doar pe calea iraţională, a *intuiţiei artistice*, ca sesizare nemijlocită şi dezinteresată a realităţilor ultime. Focalizată prin conferinţa *Fantômes des vivants et recherche psychique*, susţinută la „*British Society for Psychical Research*“, în 1913, concepţia pomenită va fi legată de noul *„Discours de la méthode“* pentru ştiinţele psihice şi calitative.

7.25. Printr-o decizie sincretică s-a conturat inclusiv *„sistemul existenţei divine şi umane“*, propus de filosoful şi economistul de formaţie teologică şi juridică Serghei Nikolaevici Bulgakov [50] (1879 - 1944), într-un efort de surmontare, deopotrivă, a *idealismului* şi *materialismului*.

7.26. În ceea ce-l priveşte pe gînditorul italian, Emilio Chiocchetti (1880 - 1951), acesta recurge la termenul de *SINTETISM*, pentru a acoperi terminologic concepţia rezultată din împletirea *tomismului* cu *idealismul* [51].

7.27. Mereu în actualitate, *„realismul idealist“* este filosofia ce *„domină, probabil, gîndirea contemporană, sub egida ştiinţei“*, iar lui i se opune, între altele, *„răspunsul propus de teoria coerenţelor“* [52].

După unii autori, a asuma *„idealismul realist“* înseamnă a te împotrivi la *„realismul simţului comun“*, în sensul în care se opunea, cîndva, *realismul medieval* la poziţia *nominaliştilor* şi a *conceptualiştilor*, iar mai tîrziu, *raţionalismul*, faţă de *empirism* şi de *senzualism*.

Elocventă ne apare, în această privinţă, poziţia lui Charles Renouvier [53] (1815 - 1903), care se aliniază genului de *idealism monist*, sau *monadologic* – ce evită, deopotrivă, *realismul ABSTRACŢIILOR* şi *realismul ENTITĂŢILOR OBIECTIVE*, de la care ne parvin percepţii, pe *„imaterialistul“* solipsist George Berkeley (1685 - 1753) – pe *„asociaţionistul“* sceptic David Hume (1711 - 1776), pe *„criticistul“* transcendentalist Immanuel Kant (1724 - 1804) şi pe *„monistul voluntarist“* Arthur Schopenhauer (1778 - 1860).

7.28. La acelaşi capitol, al „fructelor hibridării“, în cîmpul cugetării, se poate accesa, astăzi, *hermeneutica transcendentală*, pilotată de

---

[50] În transcripţie chirilică: Сергей Николаевич Булгаков. Expulzat de autorităţile bolşevice în 1922, acesta studiază teologia în cadrul Institutului de cercetări ruseşti, din Praga, iar în 1924 concură la înfiinţarea Institut de théologie orthodoxe „Saint-Serge“, din Paris

[51] Cf.: Vergilio Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, p. 156

[52] Roger Nifle, *Théorie des cohérences, téorie de la connaisance*, în: „Journal permanent de l'humanisme méthodologique“, http: // Journal. Coherence. Com./ article 215. htm

[53] Charles Renouvier, *Les dilemmes de la métaphysique pure*, 2-éme édition, Presses Universitaire de France, Paris, 1991, ch. V, §§. LXV - LXVI, în special pp. 74 - 77

Karl Otto Apel [54], printr-o lectură semiotică a conceptului kantian de *A PRIORI*, văzut ca un limbaj *sui generis*. În perspectiva *„transcendentalismului lingvistic“* şi a *„eticii comunicării“* [55], cu care se asociază numele lui Karl Otto Apel, printre condiţiile necesare şi universale ale comunicării se înscriu: ☞ (1) *inteligibilitatea gramaticală* a discursului; ☞ (2) *adevărul* oricărei raportări la experienţă; ☞ (3) *veridicitatea* intenţiilor vorbitorului; ☞ (4) *conformitatea* cu regulile comunităţii de vorbitori.

Cu un impact logic şi semio-logic, astfel de reguli au şi o valenţă morală, în măsura în care prin ele se impune recunoaşterea egalităţii interlocutorilor din „comunitatea nelimitată a comunicării“.

Capitolul 8: Despre numele filosofilor şi cum se grupează ei pe criterii de abilitate doctrinară

Criteriul *teritorial* (sau *al locului*), la încrucişare cu cel *etnic*, cu crieriul *lingvistic* şi cu cel *cronologic* (sau *al timpului*) ne oferă, deja, însemne ale posibilităţilor de contaminare între moduri de gîndire filosofică.

La încadrarea şi la evaluarea unui filosof sau altul mai concură, cel puţin, patru categorii de circumstanţe: ☞ (1) *apartenenţa* sa *la o anumită şcoală* şi profilul doctrinar al construcţiei de ordin reflexiv pe care o reprezintă; ☞ (2) *filiaţia* (mărturisită, sau nu) în raport cu o anumită linie de gîndire; ☞ (3) dorinţa sa expresă de a resuscita potenţele ideatice dintr-o modalitate statornicită de filosofare; ☞ (4) intenţia hotărîtă de contrapunere a unei noi concepţii în raport cu modalitatea anterioară de gîndire.

8.1. În raport cu primul mijloc de caracterizare, filosofii sînt etichetaţi, „de cînd lumea“, drept filosofi *IONIENI*; filosofi *MILESIENI*; filosofi *ELEAŢI*; filosofi *PERIPATETICI*; filosofi *CINICI*; filosofi *MEGARICI*; filosofi *STOICI*; filosofi *ALEXANDRINI*; filosofi *SCOLASTICI*; filosofi *DIN ŞCOALA SCOŢIANĂ*; adepţi *AI ŞCOLII DE LA BADEN*; promotori şi susţinători *AI ŞCOLII DE LA FRANKFURT*; exponenţi *AI ŞCOLII DE LA MARBURG*; reprezentanţi *AI „ŞCOLII LITERARE“ DE LA OXFORD*; membri *AI CERCULUI* (pro-ştiinţific !) *DE LA VIENA* şi aşa mai departe.

---

[54] A se vedea, între multe altele: Karl Otto Apel, *Transcendental Semiotics as a First Philosophy*, Yale University Press, New Haven, 1986; idem, *From a Transcendental-Semiotic Point of View*, Manchester University Press, Manchester, 1998

[55] În germană: *Diskursethik*. Cf., în acest sens, Karl Otto Apel und Marcel Niquet, *Diskursethik und Diskursanthropologie. Aachner Vorlesungen*, „Karl Alber“, München, 2002

De la prima încadrare, filosofii ne mai apar ca *„METEMPSIHIŞTI“*, sau *„ATOMIŞTI“*; ca *„METAFIZICIENI“*, sau *„DIALECTICIENI“*; ca *„MATERIALIŞTI“*, sau *„IDEALIŞTI“*; ca *„NOMINALIŞTI“*, sau ca *„REALIŞTI“*; ca *„EMPIRIŞTI“*, sau ca *„RAŢIONALIŞTI“*; ca *„NEOREALIŞTI“*, ca *„FENOMENOLOGI“*, ori ca *„EXISTENŢIALIŞTI“* etc.

8.2. După a doua grilă a etichetării, constatăm cum filosofii s-au autointitulat, ori au fost taxaţi ca atare: drept *PITAGOREICI*, sau *SOCRATICI*; drept *PARMENIDIENI*, ori *HERACLITIENI*; *PLATONICIENI*, sau *ARISTOTELICIENI*; *PIRONIENI* [56], ori *EPICURIENI*; *AUGUSTINIENI*, sau *TOMIŞTI*; *CARTEZIENI*, *SPINOZIŞTI*, ori *LEIBNIZIENI*; *PASCALIENI*, sau *ROUSSEAUIŞTI*; *KANTIENI*, respectiv *FICHTEENI*, sau *HEGELIENI*; *MARXIŞTI*, *MACHIŞTI*, sau *NIETZSCHEENI*; *HUSSERLIENI* ori *HEIDEGGERIENI*; *KIERKEGAARDIENI*, sau *SARTRIENI*; *WEBERIENI*, ori *CROCEENI* şi aşa mai departe.

8.3. Cînd raportarea la un gînditor devine prea puţin relevantă, iar opţiunile înaintaşilor comportă necesare rectificări, se nasc filosofiile „de a doua generaţie“ (*NEOARISTOTELISM*; *NEOCONFUCIANISM*; *NEODARWINISM*; *NEOHEGELIANISM*; *NEOKANTIANISM*; *NEOPITAGOREISM*; *NEOPLATONISM*; *NEOTOMISM* şi aşa mai departe, respectiv *NEOCONSTRUCTIVISM*; *NEOCONTRACTUALISM*; *NEOCRITICISM*; *NEODOGMATISM*; *NEOEMPIRISM*; *NEOEVOLUŢIONISM*; *NEOIDEALISM*; *NEOMEDIEVALISM*; *NEOPĂGÎNISM*; *NEOPOZITIVISM*; *NEORAŢIONALISM*; *NEOREALISM*; *NEOROMANTISM*; *NEOSCEPTICISM*; *NEOSCOLASTICĂ*; *NEOSPIRITUALISM*; *NEOSTOICISM*; *NEOUTILITARISM* şi, tot astfel, *„NOUA FILOSOFIE FRANCEZĂ“*; *„NOUA FILOSOFIE A ŞTIINŢEI“* etc.), iar în mod corespunzător, filosofii se vor legitima: ca *NEOPITAGOREICI*; ca *NEOPLATONICIENI*; ca *NEOCOMUNITARIŞTI* (în filosofia politică); ca *NEOEVOLUŢIONIŞTI* (în gîndirea antropologică americană, de exemplu); ca *NEOHEGELIENI*; ca *NEOKANTIENI*; ca *NEONATURALIŞTI* (în filosofia morală); ca *„NEOPĂGÎNI“* [57] şi aşa mai departe.

8.4. Dacă nici particula *înnoitoare* nu este întru totul lămuritoare, intervin mecanismele determinării, sau ale specificării logice.

Vorbim, în acest caz: ☞ (1) de *neoaristotelismul GERMAN*, ori de cel *BRITANIC*; ☞ (2) de *neodarwinismul* în accepţia lui George John Romanes [58] (1848 - 1894), ori în cea a lui Sir Ronald Aylmer Fisher (1890 - 1962); ☞ (3) de *neohegelianismul ITALIAN*, sau de cel *FRANCEZ*; ☞ (4) de *neokantianismul*

---

[56] Respectiv *aporetici*, *sceptici*, *efectici* şi chiar *zetetici*

[57] În sensul conferit de către Alain de Benoist, în volumul *Comment peut-on être païen ?* („Albin Michel“, Paris, 1981; reed. în 2005), ori de către Salvatore Natoli, în studiul *I nuovi pagani. Una nuova etica per forzare le inerzie del tempo*, „Il Saggiatore“, Milano, 1995

[58] George John Romanes, *An examination of Weismannism*, „Longmans“, London, 1893

REALIST, în sensul lui Alois Riehl (1844 - 1924), de cel *LOGICIST*, ori de cel *NOOLOGIC*, în accepţia pe care i-o imprimă, la noi, Lucian Blaga; ☞ (5) de *neokantianismul MARBURGHEZ*[59], ori de cel promovat prin Şcoala de la Baden; ☞ (6) de *neopitagorismul* filosofilor antici, ori de cel specific promotorilor inteligenţei artificiale; ☞ (7) de *neoplatonismul PLOTINIAN*, ori de cel *FILONIAN*, de *neoplatonismul CONFORM CU ŞCOALA SIRIANĂ*, ori de cel aferent *ŞCOLII ATENIENE*; ☞ (8) de *neotomismul PIACENTIN*[60], ori de cel în direcţia lui Jacques Maritain etc.

În mod corespunzător, filosofii ni se recomandă, pe acest palier al omologării: ca *neopitagoreici DIN MEDIUL ROMAN*, între care Publius Nigidius Figulus (cca. 98 - 45 î. e. n.) şi filosofii cercului lui Sextus Empiricus (sec. II - III); ca *neoplatonicieni ŢINÎND DE ACADEMIA FLORENTINĂ*, iniţiată în secolul al XV-lea, prin strădania lui Marsilio Ficino; ca *neoaristotelicieni ÎN CÎMPUL FILOSOFIEI PRACTICE ACTUALE*, printre ei figurînd Alasdair Chalmers McIntyre, cu a sa *After Virtue*[61], din 1981; ca *neopozitivişti AI CERCULUI DE LA VIENA*, ori ca *neopozitivişti DIN ŞCOALA DE LA LVOV - VARŞOVIA*.

8.5. Cum nu toate filosofiile şi-au înscris prin însuşi numele de care se bucură condiţia „sincretică", să ne mulţumim şi cu relaţiile de rudenie mai slabe. Din acest punct de vedere, se pot invoca, bunăoară, *TIPURILE DE VIZIUNI ASUPRA LUMII* (în germană: *Weltanschauung*-uri), consemnate de Wilhelm Dilthey într-un efort de a desluşi esenţa filosofiei ca formă de viaţă şi de activitate spirituală.

O formă majoră de cristalizare a gîndului filosofic este *MATERIALISMUL* (sau *NATURALISMUL*), sub pecetea căruia evoluează numeroase concepte, de la Democrit, Epicur şi Lucretius Carus, din lume greco-romană, la britanicul Thomas Hobbes, în pragul epocii moderne, la enciclopediştii francezi din veacul al XVIII-lea şi pînă la materialiştii din epoca noastră.

În acest prim „tipar" al filosofiei pămîntene, se înscrie, după Dilthey, însuşi *POZITIVISMUL* configurat de Auguste Comte, în Franţa, ba chiar şi *EMPIRIOCRITICISMUL*, reprezentat de Richard Avenarius şi Ernst Mach.

Într-o a doua direcţie majoră se înscriu, după Wilhelm Dilthey, gînditori precum Heraclit, stoicii originari, Baruch Spinoza, Gottfried Wilhelm Leibniz, Anthony Ashley Cooper de Shaftesbury, Johann Wolf-

[59] Promovat de către gînditorii neokantieni din cadrul Şcolii de la Marburg

[60] Răspîndit prin Colegiul „Alberoni di Piacenza"

[61] Alasdair Chalmers McIntyre, *After Virtue. A Study in Moral Theory*, „University of Notre Dame" Press, Notre Dame, 1981, reed. în 1984; trad. fr. (*Après la vertu: Étude de théorie morale*), Presses Universitaires de France, Paris, 1997

gang Goethe, Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher şi Georg Wilhelm Friedrich Hegel, ca reprezentanţi, mai mult sau mai puţin tipici, ai *IDEALISMULUI OBIECTIV*.

A treia şi ultima clasă de încadrare a filosofilor este *IDEALISMUL LIBERTĂŢII*, asociat de Wilhelm Dilthey [62] cu gînditori distribuiţi, de asemenea, pe întregul ciclu al istoriei culturii europene, de la Cicero şi de la gînditorii creştini, la Immanuel Kant, Johann Gottlieb Fichte, Pierre Maine de Biran şi alţii.

8.6. Cel mai adesea, filosofii s-au născut pentru a se contrapune unii altora [63]. Aşa este cazul: ☞ (1) „actualiştilor“ şi „problematiciştilor“; ☞ (2) al „dualiştilor“ şi „moniştilor“; ☞ (3) al „holiştilor“ şi al promotorilor *atomismului*, în sens metodologic; ☞ (4) al „materialiştilor“ şi al „idealiştilor“; ☞ (5) al „obiectiviştilor“ şi „subiectiviştilor“; ☞ (6) al „optimiştilor“ şi „pesimiştilor“; ☞ (7) al „realiştilor“ şi al „spiritualiştilor“; ☞ (8) al „sceptic ilor“ şi al „dogmaticilor“; ☞ (9) al „umaniştilor“ şi al „speciiştilor“ etc.

Uneori, însă, intenţia „adversativă“ este asumată prin chiar numele noii doctrine. Ca dovadă, filosofii denumite prin termeni negativi, cum este cazul: ☞ (1) cu *„ACOSMISMUL“* [64]; cu creştinismul *ADOGMATIC*, în accepţia protestantismului liberal împărtăşit de Adolf von Harnack (1851 - 1930); cu *„AGNOSTICISMUL“* [65], cu *AMORALISMUL*, cu *„ATEISMUL“* etc.; ☞ (2) cu *„ANTIINTELECTUALISMUL“*, cu *ANTIISTORICISMUL*, cu *ANTIMETODOLOGIA* expusă de Paul Feyerabend în cartea din 1975, *Against Method* [66], pe linia „anarhismului“ metodologic şi a „dadaismului“ epistemologic, cu *ANTIREALISMUL* [67], cu *ANTITEISMUL*, respectiv cu *„ANTIUMANISMUL TEORETIC“* (promovat de către Louis

---

[62] Wilhelm Dilthey, *Esenţa filosofiei* (în germană: *Das Wesen der Philosophie*, 1907; ret. la „Reclam“, din Stuttgart, în 1984), traducere din limba germană, studiu introductiv şi note de Radu Gabriel Pîrvu, Editura „Humanitas“, Bucureşti, 2002, p. 129

[63] Este ceea ce îl determină pe Schelling să definească *SISTEMUL* propus de filosofi drept *„caracteristică esenţială a gîndirii care nu se structurează univoc, ci, mai curînd, după coprezenţa a două filosofii ireductibile şi nedespărţite, sau a două subsisteme filosofice, dogmatism şi criticism, filosofia spiritului* (*sau idealismul transcendental*) *şi filosofia naturii, filosofia negativă şi filosofia pozitivă“*. Cf.: Guido Boffi, *Schelling*, în: Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, p. 969)

[64] Eticheta este propusă de către Hegel, în raport cu filosofia spinozistă panteistă

[65] Termen introdus de naturalistul englez Thomas Henry Huxley (1825 - 1895), în anul 1869

[66] Paul Karl Feyerabend, *Against Method. Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*, „New Left Books“, London, 1975; trad. fr. (*Contre la méthode, esquisse d'une théorie anarchiste de la connaissance*), „Seuil“, Poaris, 1988; Cf. şi: Robert Aron, *Discours contre la méthode*, préface d'Arnaud Dandieu, „Plon“, Paris, 1974

[67] John O'Leary-Hawthorne, *Anti-Realism, Before and After Moore*, în: „History of Philosophy Quarterly“, nr. 12, 1995, pp. 443 - 467

Althusser, prin „recitirea“ *Capitalului*) etc.; ☞ (3) cu *„DECONSTRUCTIVISMUL“*; ☞ (4) cu *IMATERIALISMUL* [68] lui George Berkeley, din *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge* [69]; cu *„IMORALISMUL“* [70] şi *„IRAŢIONALISMUL“*; ☞ (5) cu *„INDETERMINISMUL“*; ☞ (6) cu *„NECONTRACTUALISMUL“*; ☞ (7) cu *„NONCOGNITIVISMUL“*, respectiv *„NONDESCRIPTIVISMUL“* (din metaetică), cu *„NONDUALISMUL“*, de orientare anti-gnosticistă şi aşa mai departe.

8.7. Am zăbovit asupra indicatorilor de suprafaţă ai relaţiilor de înrudire şi de opoziţie între doctrinele filosofice şi între exponenţii acestora.

În cele mai multe cazuri, filosofiile ni se prezintă, însă, ca nişte realităţi cu parametri ascunşi. Ce avem de făcut este să ne adîncim în articulaţiile concepţiilor de care ne ocupăm şi să desluşim, astfel, firul, respectiv contextul generării acestora. „O bază de date“ la dispoziţia cititorului de astăzi o constituie „prezentările“ filosofiei, în care fiecare gînditor este însoţit de o fişă cu indicative de tipul „influenţat de cutare, sau cutare gînditor“ şi „a influenţat, la rîndul său, pe cutare, sau cutare gînditor“.

Cu o astfel de introducere în universul filosofic ne obişnuieşte Diogene Laertios, pentru care şcoala ionică începe cu Thales, căruia *„îi urmă Anaximandru, acestuia Anaximene, după acesta Anaxagora, după Anaxagora Archelaos, iar după acesta Socrate, care introduse în filosofie studiul eticii; după el urmează ceilalţi filosofi socratici şi Platon, fondatorul* [71] *vechii Academii; după Platon urmează Speusip şi Xenocrate, apoi Polemon, Crantore şi Crates, după care veni Arcesilaos, întemeietorul Academiei mijlocii; după el Lacydes* [72]*, fondatorul noii Academii, după care urmă Carneade şi apoi Clitomah, şi astfel şirul se încheie cu Clitomah“* [73].

Un al doilea şir genealogic, semnalat de către Diogene Laertios, este cel care începe cu Socrate; după el *„urmează Antistene, după acesta, pe*

---

[68] În engleză: *immaterialism*. Presupunerea *materiei* rezidă în ideea abstractă a *„unui obiect fără determinări“*, ceea ce, după Berkeley, nu este reprezentabile şi nici perceptibil

[69] Editat de J. Pepyat, la Dublin, în 1710; pentru transpunerea în limba română, cf: George Berkeley, *Principiile cunoştinţei omeneşti*, „Societatea Română de Filosofie“, Bucureşti, 1932; idem, *Principiile cunoaşterii omeneşti*, Editura „Agora“, Iaşi, 1995; idem, *Tratat asupra cunoaşterii omeneşti*, Editura „Humanitas“, Bucureşti, 2004

[70] Termen lansat de către Gide prin romanul omonim (*L'immoraliste*, „Mercure de France“, Paris, 1902)

[71] În 387 î. e. n., anul cînd „publică“ dialogul *Menon*

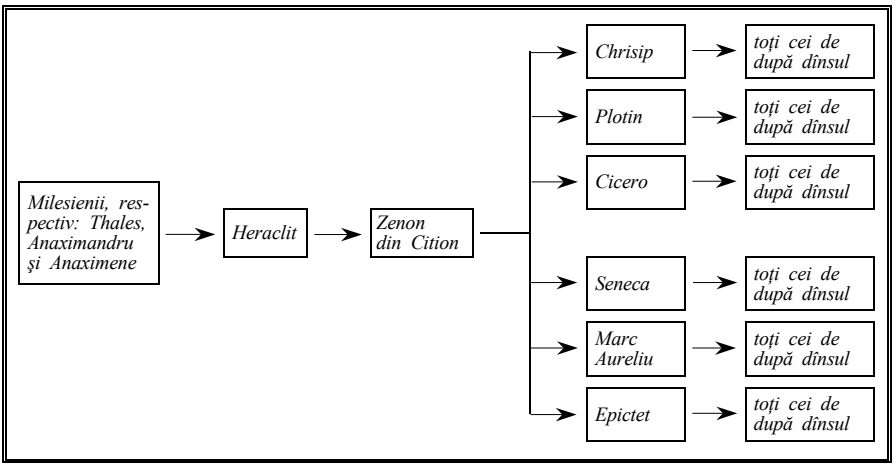
[72] Un gînditor originar din Cyrene

[73] Diogene Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor*, în traducerea românească a lui Constantin I. Balmuş, cartea I, Introducere, §. 14, Editura „Polirom“, Iaşi, 2001, p. 67

rînd, Diogene cinicul, Crates din Theba, Zenon din Cition, Cleanthe, Chrysippos" [74]. Cu acesta din urmă se încheie, de altfel, şcoala ionică.

8.8. Cît priveşte fluxul de influenţare pe direcţia *SCEPTICISMULUI*, el este surprins, de către acelaşi Diogene Laertios, printr-un arbore, al cărui lanţ central porneşte de la Pyrrhon, pentru a continua cu Timon / Τίμων (325 - 235 î. e. n.), apoi cu Euphranor [75] din Seleucia, Eubulos din Alexandria, Ptolemaios din Cyrene, Heracleides [76] (probabil Heracleides Lembos), Enesidem din Cnosos (sfîrşitul secolului I î. e. n.), Zeuxippos, concetăţeanul celui de dinainte, Zeuxis, supranumit „picioare-strîmbe", Antiochos [77] din Laodiceea, pe rîul Lycos, cu Menodotos din Nicomedea, Herodotos, fiul lui Arieus din Tars, dacă nu din Philadelphia, sau cu Sextus Empiricus (cca. 180 - sec. III) şi a se încheia cu Satorninos [78], numit Cythenas (probabil în sensul de „ascuns", sau „obscur").

8.9. Peste veacuri, stilul „genealogic" ilustrat în filosofie de către „doxograful" din Laertia, respectiv Cilicia, pare să fie încurajat de maniera în

16°. Seria influenţărilor din filosofia vechilor greci, avînd ca nod „central" pe filosoful Heraclit din Efes

[74] Diogene Laertios, *loc. cit.*, §. 15, p. 67

[75] În poziţii colaterale acestuia, se plasează Dioscurides, Nicolochos şi Prailos

[76] Un alt elev de-al lui Ptolemaios este Sarpedon

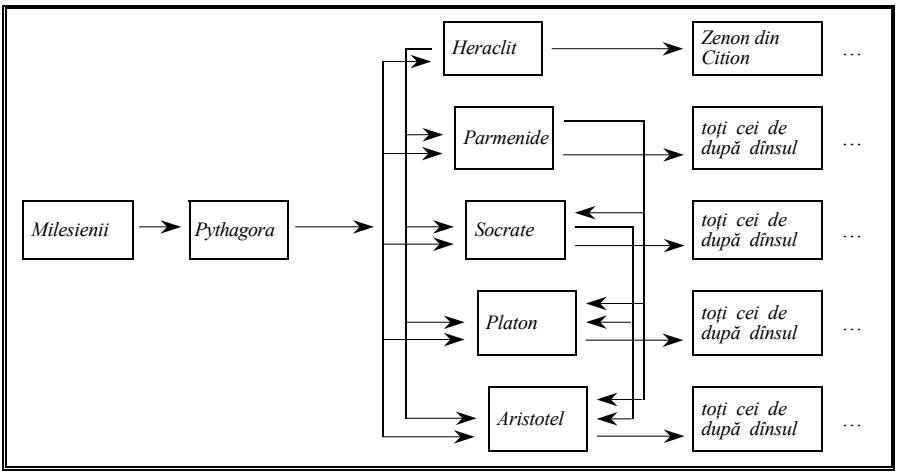
[77] Tot de Antiohos mai este influenţat şi Theiodas

[78] Din arborele reprodus lipsesc: Agrippa, posterior lui Enesidem, şi exponenţii scepticismului academic, Arcesilaos (cca. 316 - cca. 241 î. e. n.) şi Carneade (aprox. 160 î. e. n.)

care îi prezintă pe „marii filosofi“ Peter J. King, prin „ghidul“ la care ne-am referit în capitolul (6), din cartea a II-a. „Calculul vectorial“ al influenţelor contabilizate de autorul britanic se blochează, din păcate, de foarte multe ori, în noduri marcate de menţiunea *„a influenţat pe toţi cei ce i-au urmat“* …

Dacă pornim, bunăoară, de la milesieni, aflăm că aceştia l-au influenţat pe Heraclit, care, la rîndu-i, l-a influenţat pe Zenon din Cition, care i-a influenţat pe Hrisip, Plotin, Cicero, Seneca, Marc Aureliu şi Epictet, în condiţiile în care fiecare dintre pomeniţii stoici i-a influenţat pe toţi cei de după dînsul.

8.10. Într-o desfăşurare similară ne apare şi seria avîndu-l drept „nod central“ pe filosoful Pythagora: el este influenţat de milesieni, pentru ca, la rîndu-i, să-i influenţeze pe Zenon din Cition, pe eleatul Parmenide, respectiv pe atenienii Socrate, Platon şi Aristotel; la rîndul lor, aceştia au a înrîuri pe toţi gînditorii de după ei, de-a lungul a peste două mii de ani …

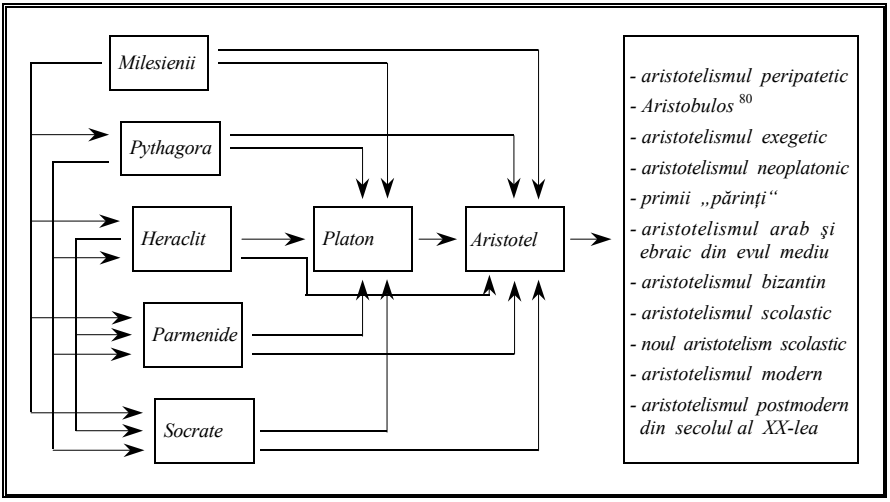
17°. Seria influenţărilor din filosofia vechii Elade, avînd ca nod „central“ pe filosoful Pythagora, din Samos

Înţelegem, astfel, că demersul hermeneutic al reconstituirii influenţelor nu este operă mecanică, sau de bilanţ contabil, ci un efort bazat pe ampla cunoaştere a marilor contribuţii şi de aprofundare a contextului în care cutare sau cutare filosofie şi-a făcut intrarea în lumea veşnic-agitată a cunoaşterii şi a creaţiei.

Mai înţelegem, totodată, că filosofiile nu se degradează cu trecerea timpului, ci – asemenea banilor bine plasaţi în afaceri – îşi sporesc va-

loarea de întrebuinţare şi valoarea intrinsecă de produse ale spiritului, pe măsura influenţării a tot mai multe filosofii, altfel spus, în directă relaţie cu numărul *SERIILOR ISTORICE* [79] ce o intersectează. Stagiritul, bunăoară, se defineşte drept gînditorul la care ajung vectorii gîndului productiv plecat de la milesieni, filtrat – sau nu – prin Pythagora, prin Heraclit, ori prin Platon.

La acelaşi Aristotel vin, însă, undele pythagorismului, ale heraclitismului, ale *parmenidismului*, ale *socratismului* şi ale *platonismului*.

18°. Aristotel, ca „punct de ajungere“, dar şi ca „punct de plecare“ în genealogia filosofiei europene

Ca „nod intermediar“, Aristotel din Stagira (un beneficiar al efervescenţei culturale din Atena) influenţează, la rîndu-i, nu mai puţin de 11 „tabere“ filosofice, de la urmaşii direcţi în conducerea Liceului, pe care l-a fondat, şi pînă la contemporanii oxfordieni, ori polonezi.

8.11. În cadrul *„ARISTOTELISMULUI PERIPATETIC“* [81], avem a consemna contribuţia lui Teofrast [82] / Θεόφραστος din Eresos, cetate aflată în insula Lesbos

[79] Asupra sintagmei, a se vedea: Alexandru D. Xenopol, *La théorie de l'histoire*, „Ernest Leroux“, Paris, 1908; Petru Ioan, *Perspective logice*, Editura „Junimea“, Iaşi, 1983, pp. 112 - 118

[80] Gînditor din Alexandria (sec. II î. e. n.)

[81] Urmărim etapele mişcării filosofice în cauză, după crochiul întocmit de către Enrico Berti, în: Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *Enciclopedie de filosofie şi ştiinţe umane*, Bucureşti, 2004, pp. 67 - 68

[82] De fapt Tyrtamus / Τύρταμος, numele sub care este cunoscut fiindu-i dat de maestrul din Stagira pentru „divina“-i exprimare (în greceşte: θεός / „zeu“; φράσις / „limbaj“ / „stil“ / „frază“)

(372 / 371 - 287 / 285), conducător al Liceului, din 322 î.e.n.; apoi, pe cea a lui Eudem din Rhodos; a lui Aristoxenos din Tarent (sec. IV î.e.n.); a lui Dicearh, respectiv Dicaearchus, sau Dicearchus / Δικαίαρχος din Messina (Sicilia), dacă nu din Messena [83] – Peloponez (375 / 350 - cca 285 î.e.n.); a lui Clearhos / Κλέαρχος din Soloi – cetate din insula Cipru (sec. IV - III î.e.n.) şi a lui Straton din Lampsacos (sec. III î. e. n.), supra-numit „fizicianul".

O figură relativ-distinctă face „aristotelicianul" Aristobulos din Paneas, evreu grec care a trăit în Alexandria secolului al II-lea î. e. n. şi s-a străduit să pună de acord fondul ideatic al filosofiei greceşti cu religia iudaică.

8.11.1. Celor pomeniți le urmează gînditorii ce reprezintă *ARISTOTELISMUL EXEGETIC*. Este vorba mai întîi de redescoperitorul scrierilor Sagiritului şi primul „editor" al acestora, Andronikos din Rhodos (pe la 60 î. e. n.), după cum este vorba de Boëthius / Βόηθος din Sidon (sfîrşitul secolului I î. e. n.), apoi de Nicolaos Damascenos / Νικόλαος Δαμασκηνός (sfîrşitul secolului I î. e. n. - începutul secolului I e. n.), de Aspasios / 'Ασπάσιος Herminos (cca 100 - cca 150 e.n.), de Aristocles din Messena, respectiv Messina (sec. II, sau III e.n.), de Sosigenes Peripateticul / Σωσιγένης o Περιπατητικός (sec. II e.n.), respectiv de Adrastos ('Αδραστος) din Afrodisia (secolul II e.n.), de Alexandru din Afrodisia [84] (sec. II - III), conducător al „Liceului" din Atena şi cel mai celebru dintre comentatorii eleni ai Stagiritului, şi de Themistius / Θεμίστιος din Paphlagonia (317 - cca 388).

8.11.2. Pentru ceea ce s-a putut numi *„ARISTOTELISM NEOPLATONIC"* depun mărturie, în primul rînd, Plotin / Πλωτήνος din Lykopolis – Egipt (204 / 205 - 270), apoi Iamblichos [85] / 'Ιάμβλιχος din Chalcis – Syria (245 / 250 - 325 / 330), Proclos [86] / Πρόκλος din Xanthos, în Lycia, pe teritoriul Bizanţului (412 - 485), respectiv Porfir / Πορφύριος din Tyr, pe atunci în Fenicia, Libanul de astăzi (233 / 234 - 305 / 309).

8.11.3. La rubrica *ARISTOTELISMULUI ARAB*, se cer evocate numele unor remarcabili traducători din opera Stagiritului sau / şi comentatori ai acesteia (în baza textelor originale, sau a diverselor transpuneri), dar şi gînditori originali, cu numeroase contribuții (în logică, în matematică, în metafizică, în etică, în

[83] După unii doxografi, este vorba de vechea Messena siciliană, astăzi Messina

[84] Din regiunea Caria, Asia Mică

[85] Respectiv: Iamblichus Chalcidensis

[86] Cunoscut şi sub apelația Proclus Lycaeus, supranumit şi „Succesorul" – în greceşte: „diadochos"

psihologie, în medicină, în farmacologie, sau în astronomie), aşa cum au fost: Alkindus (cca. 801 - 873), din tribul Kinda; Alfarabius (cca. 872 - 950 / 951), localizat în anii primelor studii în localităţile Farab şi Buhara; Avicenna din Buhara (cca. 980 - 1037), respectiv Averroes din Cordoba (1126 - 1198).

8.11.4. Pentru *ARISTOTELISMUL IUDAIC*, contează, cu deosebire, Moise Maimonide, născut, în 1135, la Cordoba, şi mort, în 1204, în Egipt, la Fostat, între altele, autor al unui *Tratat de logică* (în arabă: *Makala Fi-Sinat Al-Mantik*), incluzînd 17 ediţii, în latină (1527), în germană (1805, 1822, 1828, 1833), în franceză (1935), în engleză (1938), în ebraică etc. [87]

8.11.5. De *ARISTOTELISMUL BIZANTIN*, ţin, între alţii, gînditori creştini precum Mihail Psellos / Μιχαήλ Ψελλός (1017 / 1018 - cca. 1078), filosof, politician şi istoric; apoi Mihai din Efes, Ioan din Italia (secolul al XI-lea) şi elevul acestuia, Eustratiu din Niceea.

8.11.6. Printre primii creştini, se manifestă sub semnul aristotelismului: Anicius Manlius Torquatus Severinus Boëthius (480 - 524), Ioan Scotus / Scottus Eriugena (810 - 877), primul mare gînditor scolastic, şi (Sfîntul) Anselm, episcop de Canterbury [88], de origine italiană (1033 - 1109).

8.11.7. Pe linia lor se grupează toţi ceilalţi reprezentanţi ai aristotelismului scolastic. Într-un prim „val", este vorba: de Pierre Abélard (1079 - 1142), de (Sfîntul) Giovanni Fidanza Bonaventura (1221 - 1274); de (Sfîntul) Albert cel Mare [89], sau Albert din Cologne (1195 - 1280); de (Sfîntul) Toma din Aquino (1225 - 1274), realizatorul celei mai consistente şi mai ample „sinteze" dintre creştinism şi aristotelism; de Siger [90] de Brabant, în latină: Sigerius de Brabantia (1235 / 1240 - 1284); de Roger Bacon (cca 1214 - 1294); de Ioan Duns Scot (cca. 1266 - 1308); de William din Ockham (1280 / / 1285 - 1347 / 1349); de Nicholas Oresme [91] (1325 - 1382); de Jean

[87] Cf. Maimonide's, *Treatise on Logic* (the original arabic and three hebrew translations), American Academy for Jewish Research, New York, 1938; idem, *Terminologie logique*, traduit par Moïse Ventura, „Lipschutz", Paris, 1935 (volumul include versiunea ebraică a Tratatului lui Maimonide însoţit de o traducere în franceză); republié chez: „Jean Vrin", Paris, 1982 (în această nouă ediţie, la *Apendice*, se include şi o parte din textul arab transpus în caractere ebraice)

[88] Născut la Osta, în Piemontul burgund, devenit, cu timpul, Piemont italian.

[89] Pe numele latin: Albertus Magnus

[90] Respectiv Sigerus, Sighier, Sigieri, sau Sygerius

[91] Între altele: economist, matematician, fizician, astronom, filosof, psiholog, muzicolog, teolog şi traducător francez …

Buridan (cca. 1300 - cca. 1358); de Dante Alighieri [92] (1265 - 1321); de Pietro d'Abano [93] (cca. 1250 - cca. 1316); de Marcilio din Padova (cca. 1278 - 1343); de Biagio Pelacani [94] (1345 - 1416) şi mulţi alţii.

8.11.8. Un intermezzo „laic" pe fundalul aristotelismului scolastic aveau să-l marcheze, în anii de tranziţie spre epoca modernităţii: Pietro Pomponazzi (1462 - 1525); Francisco de Vitoria (cca. 1480 / 1483 - 1546), fondatorul şcolii de la Salamanca; Paulo Veneti / Paul din Veneţia (1369 / 1372 - 1429); Gaetano da Tiene (1387 - 1465); Nicoletto Vernia (cca. 1420 - 1499); Alessandro Achilini (1463 - 1512); Agostino Nifo, respectiv Augustini Niphi, sau Augustinus Niphus (cca. 1473 - 1538 / 1545); Jacopo (respectiv Giacomo, sau Iacobus) Zabarella [95] (1533 - 1589); Andrea Cesalpino (1519 - 1603); Girolamo Fracastoro (1478 - 1553); Cesare Cremonini (1550 - 1631) şi alţii.

8.11.9. Revenind la şirul de reprezentanţi ai aristotelismului scolastic, să-i mai notăm: pe Tommaso de Vio, cardinal Cajetan [96] (1463 - 1534); pe Francesco Silvestri din Ferrara (1474 - 1528); pe Domingo de Soto (1494 -1560); pe Piedro da Fonseca (1528 - 1599), un „Aristotel al portughezilor"; pe Francisco Suárez (1548 - 1617); pe Francisco Toletus, sau Francisco de Toledo (1532 - 1596); pe Benito Pereira (1535 ? - 1610); pe Juan de Mariana (1536 - 1624) şi pe Luis de Molina (1535 - 1600).

8.11.10. Printre aristoteliştii moderni, se regăsesc filosofi germani precum Jakob Thomasius (1622 - 1684); Gottfried Wilhelm Leibniz (1646 - 1716), studentul şi prietenul celui menţionat; Christian Freiherr von Wolff (1679 - 1754), iar nu în ultimul rînd, Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831).

8.11.11. Cu aristotelismul din veacul al XX-lea sîntem, deja, în faza unui întîrziat „neoaristotelism" [97] ! De el dau seamă gînditori europeni precum

---

[92] Autor, în postură de filosof, al unor scrieri de factură diversă, precum *De vulgari eloquentia* (neterminată), *De monarchia* (cca. 1313), *Il Convivio* (postum) şi altele

[93] Cunoscut şi ca Petrus de Apono, sau Aponensis

[94] Blasius de Parma, respectiv Blasius de Pelacanis, născut la Costamezana (Parma), doctor la Pavia şi mort la Parma; autor al unor comentarii la *Fizica* lui Aristotel, la scrierea *Despre suflet* etc.

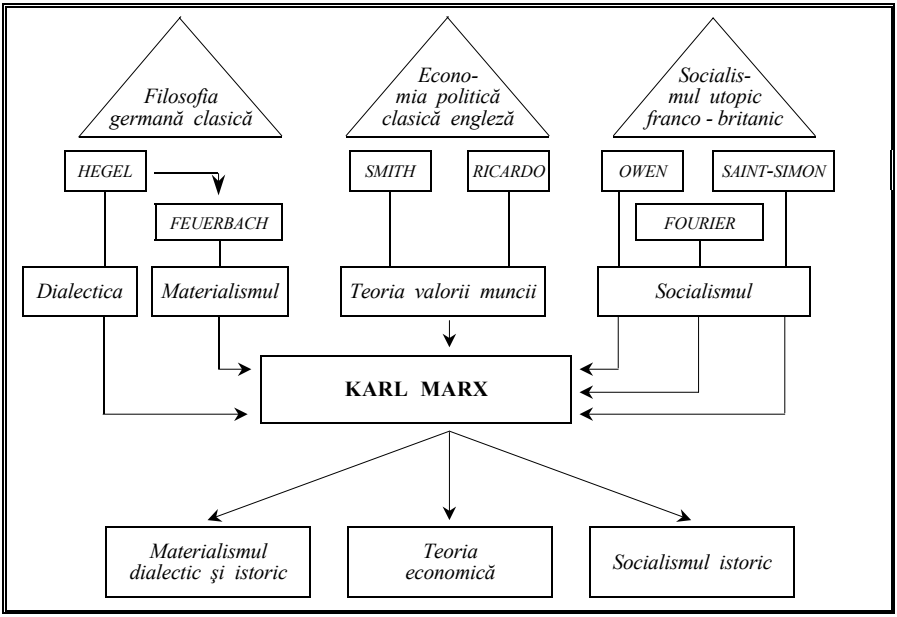
[95] Printre scrierile căruia se numără: *In duos Aristotelis libros* Posteriores Analyticos *commentarii*, Venezia, 1582; *In tres libros Aristotelis* Physicorum *commentarii*, Venezia, 1601; *De generatione et corruptione* et *Meteorologica* commentarii, Francoforte, 1602; De anima *commentarii*, Venezia, 1605

[96] Cunoscut inclusiv sub numele de Gaetanus, un redutabil adversar al lui Luther şi al Reformei

[97] O imagine asupra acestui fenomen din filosofia actuală ne conferă Paulo Volonte, în: *Enciclopedia della Filosofia e delle Sciense Umane*, Instituto Geografico De Agostini, Novara, 1996, *ed. cit.*, p. 737

Peter Frederick Strawson (1919 - 2006), John Langshaw Austin (1911 - 1960), Georg Henrik von Wright (1916 - 2003), Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe [98] (1919 - 2001), în spaţiul britanic, apoi reprezentanţi ai şcolii de la Lvov - Varşovia, între care Jan Łukasiewicz (1878 - 1956) şi Joseph Maria Bocheński (1902 - 1995); în fine, reprezentanţii filosofiei practice, resuscitată în America prin Alasdair Chalmers MacIntyre (născut în 1929).

8.12. Pentru că recursul la limbajul iconic nu ocoleşte nici pe prezentatorii filosofiei, să urmărim maniera în care Peter Kunzmann, Franz-Peter Burkhard şi Franz Wiedmann înţeleg să pună în evidenţă [99] *„sursele şi elementele marxismului“*, aşa cum sînt degajate ele de către Lenin, în *Trei izvoare şi trei părţi constitutive ale marxismului*.

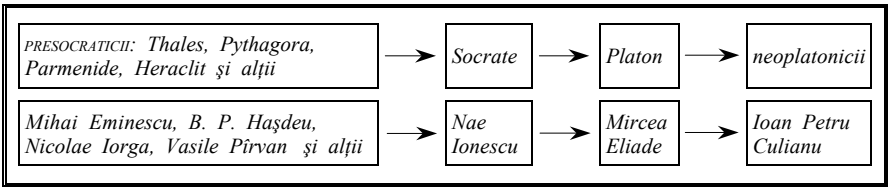
19°. Genealogia marxismului, ca filosofie şi ideologie socio-economică şi, respectiv, politică, aşa cum îi apare lui Vladimir Ilici Lenin

[98] Traducătoare a lui Wittgenstein, prezentatoare a unor gînditori de marcă (precum Aristotel, Anselm, Toma, Hume şi Frege) aceasta s-a implicat în filosofia acţiunii (prin cartea din 1957, *Intention* / Intenţia, respectiv prin cea din 2005, *Human Life, Action and Ethics: Essays*), în filosofia minţii (*Metaphysics and the Philosophy of Mind* - 1981) şi în cea morală (*Ethics, Religion and Politics* - 1981)

[99] În *Atlas de filosofie*, trad. din germană, „Enciclopedia Rao“, Bucureşti, 2004, p. 168

8.13. În orizontul filosofiei româneşti, o elocventă serie a influenţărilor ne este propusă – *„pe baza unei comparaţii pline de semnificaţii, între istoria noastră culturală modernă şi aceea, eminent prestigioasă, a antichităţii“* [100] – de Ioan Petru Culianu, urmînd diversele notaţii ale lui Mircea Eliade.

Dacă admitem, o dată cu gînditorul de care am pomenit, că Nae Ionescu a jucat, în cultura română din perioada interbelică, un rol asemănător cu cel îndeplinit, în secolul al V-lea î. e. n., de Socrate, la Atena, ar urma că Eminescu, Haşdeu, Iorga sau Pîrvan sînt „presocraticii“. În mod corespunzător, Mircea Eliade se aşează în orizontul lui Platon, aşa cum Ioan Petru Culianu ar trebui plasat, după Sorin Antohi, în perspectiva neoplatonismului.

20°. Seria formativă avînd în centru tripleta de aur a filosofiei ateniene şi reflexul ei în cultura română din perioada interbelică

Capitolul 9: O perspectivă asupra filosofiei sub auspicii lexico - logice

Asumată magistral de către Hegel drept modalitate de regăsire a etapelor prin care se ajunge la filosofia timpului prezent, perspectiva diacronică pare a se împotmoli, în vremurile noastre, într-un soi de *„istorie intelectuală“*, ca mod difuz de raportare la oameni ce *„nu intră în canonul marilor filosofi trecuţi în nefiinţă“* şi care *„de obicei nu sînt numiţi filosofi, dar sînt, cel puţin, cazuri de frontieră ale speciei“* [101].

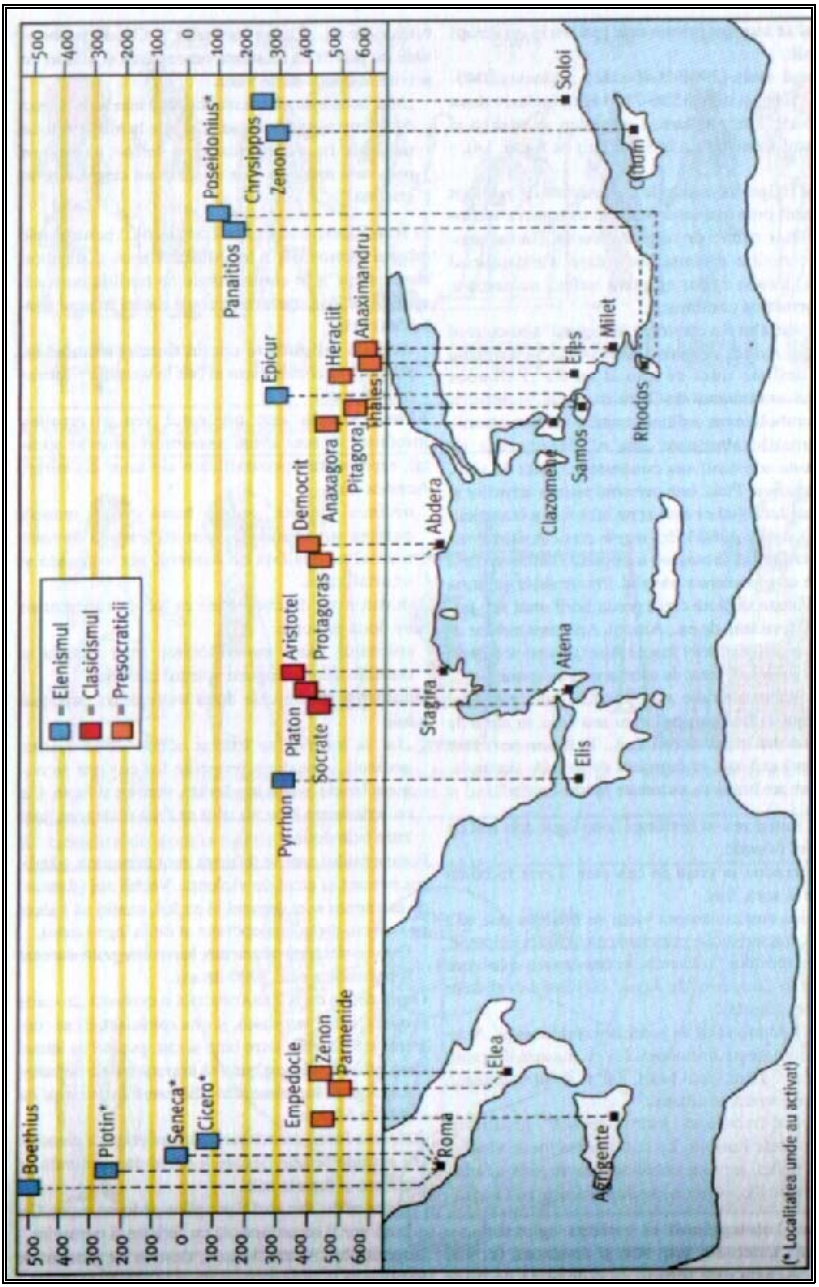
Reformulînd spusele *„filosofului de după filososie“* (l-am numit pe Richard Rorty !), istoria filosofiei ar trebui să se oprească la cei mai puţin filosofi, pentru a confirma astfel, că însăşi noţiunea de „istoriografie a filosofiei“ (nu-i aşa ?) a supravieţuit mai mult decît utilitatea sa [102].

---

[100] Sorin Antohi, *Postfaţă* la: Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, trad. din ital. (Assisi, 1978) de către Florin Chiriţescu şi Dan Petrescu, „Polirom“, Iaşi, 2004, p. 369

[101] Richard Rorty, *Adevăr şi progres. Eseuri filosofice 3*, Bucureşti, 1997, p. 210

[102] *Ibidem*, p. 214

21°. Filosofia pe harta spiritualităţii pământene din antichitate

În ceea ce ne priveşte, ne vom instala, de această dată, în orizonturile sincroniei şi vom încerca să trecem în revistă – cu riscul evocării unor termeni în relaţie de paronimie cu cei pomeniţi într-o subdiviziune a precedentului capitol – principalele mecanisme ce ne conduc la onomastica filosofică.

9.1. Un prim criteriu al grupării termenilor ce desemnează diverse construcţii filosofice ni-l asigură locul de unde emerg, ori unde prosperă concepţiile de un fel sau altul. În cazul vechilor greci, este vorba, de:

☞ (1) *filosofia* MILESIANĂ, pentru a da seamă de aportul unor gînditori eleni ce au trăit în secolele al VII-lea şi al VI-lea î. e. n., în cetatea Milet, de pe ţărmul Mării Ioniene – ne referim la Thales (625 / 624 - 546 / 545), Anaximandru, fiul lui Praxides (cca. 611 - 546 î.e.n.) şi, respectiv, Anaximene, fiul lui Eurystratos (586 / 585 - cca. 525 î. e. n.);

☞ (2) *filosofia* ELEATĂ, sau ELEATICĂ, prin care ne referim la contribuţia unor gînditori eleni din secolele al VI-lea şi al V-lea î. e. n., printre care Parmenide, Zenon şi Melissos, adică a celor care s-au manifestat ideatic în cetatea Elea, amplasată în sudul Peninsulei italice;

☞ (3) *filosofia* IONICĂ, ce acoperă moştenirea globală pe care elenii continentali şi europenii, în genere, dacă nu toţi pămîntenii, o datorează, în filosofie, gînditorilor din colonii greceşti plasate în Asia Mică [103] – fie ei milesieni, efeseni, precum Heraclit, ori colofonieni, aşa cum este Xenofanes (570 - 480 î. e. n.), dar şi celor pe care aceştia îi influenţează; după Diogene Laertios [104], Şcoala ionică începe cu Thales din Milet (625 / 624 - 546 / 545) şi cu Anaximandru din Milet (aproximativ 611 - 546 î.e.n.) şi se termină cu Sphairos (sec. III î.e.n.) din Bosfor (partea de est a ismului care leagă Marea Neagră de Marea de Azov, pe locul în care se află astăzi oraşul Kerci, din sudul Ucrainei), respectiv cu Chrisippos din Soloi (282 - 209 î.e.n.), sau din Tars, ambele din regiunea Cilicia, al treilea scolarh al şcolii stoice, în ea integrîndu-se inclusiv gînditorii continentali;

În total, şcoala ionică conţine cel puţin 50 filosofi remarcabili, pe intervalul dintre cei pomeniţi, înscriindu-se: ➢ Anaximene din Milet (aprox. 546 î.e.n.); ➢ Anaxagoras din Clasomene (500 - 428 î.e.n.); ➢ Archelaos (aprox. 440 î.e.n.), din Atena, sau din Milet; ➢ Socrate din Atena (469 - 399 î. e. n.); ➢ Xenofon (430 - 354 î. e. n.), fiul lui Gryllos, cetăţean atenian; ➢ Aischines (aprox. 400 î. e. n.), cetăţean al Atenei; ➢ Aristip (cca. 435 - 350 î. e. n.), din Cyrene; ➢ Phaidon (aprox. 400 î. e. n.), din Elis; ➢ Eucleides (aprox. 400

[103] A se înţelege inclusiv insulele adiacente, precum Clazomene, Samos, Rhodos şi Citium

[104] Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea I, Introducere, §§.13 - 14, p. 67

î. e. n.), din Megara; ➢ Stilpon (aprox. 320 î. e. n.), cetăţean al Megarei; ➢ Criton (aprox. 420 î. e. n.), cetăţean al Atenei; ➢ Simon (aprox. 420 î. e. n.), din Atena; ➢ Glaucon, probabil fratele lui Platon, atenian; ➢ Simmias din Theba (aprox. 400 î. e. n.); ➢ Cebes (aprox. 400 î. e. n.), de asemenea teban; ➢ Menedem (cca. 350 - 276 î.e.n.), din Eretria, ţinînd de şcoala lui Phaidon; ➢ Platon (428 / 427 - 348 / 347 î. e. n.), din Atena; ➢ Speusip (aprox. 407 - 339 î. e. n.), din Atena; ➢ Xenocrate (396 - 314 î. e. n.), al treilea scolarh al Academiei, fiul lui Agathenor din Chalcedon; ➢ Polemon (aprox. 310 î. e. n.), al patrulea scolarh al Academiei, fiul lui Philostratos, atenian din districtul Oia; ➢ Crates (aprox. 300 î. e. n.), al cincilea scolarh, şi ultimul, din cadrul vechii Academii platoniciene, atenian din districtul Thria; ➢ Crantor (aprox. 310 î. e. n.), din Soloi, oraş din Cilicia; ➢ Arcesilaos (cca. 316 - 240 î. e. n.), originar din Pitane / Aiolida, partea vestică a Asiei Mici; ➢ Bion (aprox. 300 î. e. n.), originar din Borysthenes (Niprul de azi), după unii tot una cu localitatea Olbia, în sudul Rusiei, colonia Miletului; ➢ Lacides (aprox. 240 î. e. n.), din Cyrene, întemeietorul noii Academii; ➢ Carneade (aprox. 160 î. e. n.), din Cyrene, după unii, adevăratul întemeietor al noii Academii; ➢ Clitomah (aprox. 130 î. e. n.), din Cartagina, după numele originar din Phaleron; ➢ Heracleides (cca 390 - cca 322), adevărat Hasdrubal; ➢ Aristotel (384 - 322), din Stagira, oraş din peninsula Chalcidică -Macedonia; ➢ Theofrast (372 / 371 - 287 / 285 î. e. n.), al doilea scolarh al şcolii peripatetice, din Eresos, pe coasta de vest a insulei Lesbos; ➢ Straton (mort în 269 î. e. n.), din Lampsacos, urmaşul lui Theofrast la conducerea Liceului din Atena; ➢ Lycon (299 - 225 î. e. n.), fiul lui Astyanax, din Troada, urmaş al lui Straton; ➢ Demetrios (cca. 350 - 280 î. e. n.), 360 - cca. 330 î. e. n.), născut la Heracleia, în Pont, în partea de nord a Asiei Mici; ➢ Antistene (cca. 444 - 368 î. e. n.), fiul lui Antisthenes din Atena; ➢ Diogene cinicul (404 - 323 î. e. n.), din Sinope; ➢ Monimos (aprox. 340 î. e. n.), din Siracuza; ➢ Onesicritos (aprox. 330 î. e. n.), din Egina, sau poate din Astypalaia - una dintre insulele Sporade, cu o cetate omonimă; ➢ Crates cinicul (aprox. 328 î. e. n.), teban la origine (căsătorit, se pare, cu Hipparchia); ➢ Metrocle (aprox. 350 î. e. n.), din Maronea, oraş pe coasta de sud a Traciei; ➢ Hipparchia, sora lui Metrocle; ➢ Menip (aprox. 300 î. e. n.), de origine fenician; ➢ Menedem (aprox. 300 î. e. n.), discipol al lui Colotes din Lampsacos; ➢ Zenon stoicul (336 / / 333 - 264 / 262 î.e.n.), din Cition, Ciprul de astăzi; ➢ Ariston (aprox. 240 î.e.n.), din Chios; ➢ Herilos (260 î.e.n.), din Cartagina; ➢ Dionysios (sec. III î.e.n.), originar din Heraclea; ➢ Cleante (331 - 232 î.e.n.), născut în Assos, oraş din Asia Mică.

Reluînd inventarul, vom spune că, în cazul grecilor, mai putem admite cel puţin încă zece direcţii de gîndire, ceea ce ne permite să vorbim de:

☞ (4) *filosofia* ACADEMIEI ateniene, pentru a desemna concepţia gînditorilor din şcoala întemeiată de către Platon, cu sediul în „parcul“ consacrat de atenieni eroului Akademos; după moartea întemeietorului, instituţia va fi condusă de către Speusippos (fiu al Potonei, sora ilustrului Platon), iar mai tîrziu, va renaşte ca „Academie ascetică“ (prin Arcesilaos şi prin Carneade), ori în chip de „Academie eclectică“, prin Filon din Larissa şi prin Antioh din Ascalon;

☞ (5) de *filosofia* LICEULUI, în sensul de concepţie a celui care a optat pentru „şcoala“ întemeiată de atenieni în onoarea lui Appolo Lykios, drept sediu de iradiere a învăţăturilor sale – ne referim, evident, la platonicianul Aristotel din Stagira; în sens mai larg, „filosofia Liceului“ va fi tot una cu „şcoala aristotelică (sau peripatetică)“, chiar şi atunci cînd susţinătorii Stagiritului nu

vor mai fi greci şi, deci, nu vor mai fi în contact cu lumea ateniană; în istoria filosofiei, se disting trei perioade ale Liceului postaristotelic: ☞ (a) cea în care Teofrast (372 / 371 - 287 / 285), Ariston din Chios (sec. III î. e. n.), Cristolaos, Diodor din Tyr, Straton din Lampsacos şi alţii fac ca interesul ştiinţific să precumpănească asupra celui filosofic; ☞ (b) etapa în care, prin Andronicos din Rhodos (sec. I î.e.n.), şef al şcolii peripatetice din Roma în jurul anului 58 î.e.n. şi editor al scrierilor Stagiritului, prin Boethus / Βόηθος din Sidon (sec. I î.e.n.) şi prin Nicolaus din Damasc / Νικόλαος Δαμασκηνός [105], din era augustiniană, dobîndeşte ascendenţă lectura Stagiritului pe coordonate *naturaliste* şi sînt acceptate idei de-ale stoicilor; ☞ (c) etapa în care Alexandru din Aphrodisia, Aristocles din Messena, Aspasius din Aphrodisia, Ptolemeu, Chennos din Alexandria şi alţii consacră prima formă de *neoaristotelism*;

☞ (6) *filosofia* CIRENAICĂ, semnalată astfel datorită numelui cetăţii greceşti din care descinde socraticul Aristippos (cca. 435 - 356 / 350 î.e.n.), înfloritoarea Cyrene, de pe coastele Africii; întemeietorului acestei şcoli „mici socratice“ i se adaugă nume precum cel al lui Egesius (cca. 300 î.e.n.), Teodor din Cirene (sec. IV - III î. e. n.) şi alţii;

☞ (7) *filosofia* CINICĂ, denumită în acest fel după numele locului public „Cynosarges“, din Atena, la poalele dealului Lycabettos [106], în care se desfăşura „socraticul“ Antistene, *„omul cel mai plăcut în conversaţie, şi cel mai temperat în orice lucru“* [107], bănuit că se trăgea dintr-o mamă de origine tracă; în evoluţia acestei direcţii de gîndire şi de atitudine se remarcă etapa de maximă strălucire, datorată lui Diogene din Sinope (cca. 412 - 322), şi etapa „de masificare“, sau de asumare a unor manifestări exterioare, respectiv a unui „mod de viaţă“, aceasta în epoca stăpînirii romane. Printre reprezentanţii greci ai şcolii, Diogene Laertios menţionează pe Monios, pe Crates, de origine teban, pe Metrocle (secolul IV î. e. n.) şi pe sora acestuia, Hipparchia, născuţi la Maroneea, în Tracia, apoi pe Menip, respectiv Menippus, de origine fenician, născut în Asia Mică, la Sinope (reperat pe la 250 î. e. n.), şi pe Meneden;

☞ (8) *filosofia* ELISIACĂ, fondată prin şcoala lui Phaidon (aprox. 400 î. e. n.), discipolul lui Socrate, şi continuată de Menedem, care i-a transferat sediul în Eritreia (motiv pentru care se şi vorbeşte de „şcoala din Elis-Eritreia“);

---

[105] La origine: evreu sirian, „elenizat“

[106] Acolo unde se afla un templu al lui Heracles şi un gimnaziu (loc pentru exerciţii fizice). În greceşte, Cynosarges înseamnă „cîine alb“, sau „cîine gras“, dar se pare că însuşi Antistene era socotit „cîine veritabil“ / αωπλοκυαων (cf. Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea VI, cap. I, §. 13, p. 196)

[107] Cum pare să-l fi caracterizat Xenofon. Cf. Diogene Laertios, *loc. cit.*, §. 15, p. 197

☞ (9) *filosofia* ITALICĂ, asociată şcolilor afirmate în coloniile greceşti din actuala Italie, cu tot cu insula Sicilia; după Diogene Laertios, ar fi vorba de filosofia reprezentată, succesiv: ➢ de Ferekyde [108] din Syros (aprox. 540 î.e.n.), elev al lui Pittacos; ➢ de Pythagora din Samos (cca. 580 - cca. 500); ➢ de Telauges, fiu al celui de dinainte; ➢ de Xenofanes din Colofon (570 - 480 î. e. n.); ➢ de Parmenide din Elea (cca. 540 - 470 î. e. n.); ➢ de Zenon din Elea (cca. 490 - cca. 425 î.e.n.); ➢ de Leucip (pe la 450 î.e.n.), născut, după unii, la Elea, iar după alţii, la Abdera, respectiv la Milet; ➢ de Democrit din Abdera (cca. 460 - 370 î.e.n.), în fine, elevilor acestuia (printre care Nausiphanes şi Naucydes) urmîndu-le Epicur [109];

După selecţia operată, rămîn în afara şcolii ionice şi a celei italice 14 gînditori, cărora le sînt dedicate capitole în cărţile a VIII-a şi a IX-a din *Vieţile şi doctrinele filosofilor*. Şase dintre ei ne sînt, însă, prezentaţi chiar de Laertios, ca *pitagoreici*, respectiv: ➢ Epicharmos din Cos (cca. 550 - 460 î. e. n.), elev al lui Pythagora; ➢ Archytas din Tarent (aprox. 400 î. e. n.), salvatorul lui Platon, pe cînd acesta era să fie omorît de către Dionysios; ➢ Alcmaion din Crotona, discipol al lui Pythagora; ➢ Hippasos din Metapont (sec. IV î. e. n.); ➢ Philolaos din Crotona (aprox. 440 î. e. n.); ➢ Eudoxos din Cnidos (cca. 550 - 460 î. e. n.), elev de-al lui Archytas. Melissos din Samos (aprox. 440 î. e. n.), elev al lui Parmenide şi foarte asemănător în doctrină cu acesta, nu poate sta decît acolo unde stau eleaţii, în şcoala ionică, de care ar trebui să mai ţină: ➢ Protagoras (490 / 481 - 420 / 411 î. e. n.), născut la Abdera, fost elev al lui Democrit; ➢ Diogene din Apollonia, respectiv Diogenes Apolloniates (aprox. 460 î. e. n.), socotit de Antisthenes drept discipol al lui Anaximene, deşi a trăit pe timpul lui Anaxagora; ➢ Anaxarh (aprox. 340 î. e. n.), născut la Abdera; ➢ Pyrrhon (cca 360 - cca 270 î. e. n.), cetăţean de onoare al Atenei; ➢ Timon din Phlius (325 / 320 - 230 / 235 î. e. n.), fiul lui Timarchos de neam din Phlius, stabilit cu soţia la Elis. S-ar părea că rămîn pe dinafara celor două şcoli, doar Heraclit din Efes (550 / 535 - 480 / 475 î. e. n.), cel care pretindea să le fi învăţat pe toate de la sine însuşi, dar nu este exclus să fi fost discipolul lui Xenofanes, şi Empedocle din Agrigent (492 / 484 - - 432 / 424 î.e.n.): locul său în şcoala italică i-ar putea fi garantat de însăşi cetăţenia siciliană.

☞ (10) *filosofia* STOICĂ, numită astfel după locul în care preda, în cursul plimbărilor *„în sus şi în jos“* [110], Zenon „fenicianul“, originar din Cipru: colonada pictată, respectiv „porticul colorat“ (în greceşte: ἡ ποικίλη στοά) – un spaţiu cu coloane ce susţineau un acoperiş sub care se putea plimba lumea, în aer liber, fără a mai înfrunta arşiţa soarelui [111];

[108] După Theopomp, s-ar părea că este cel dintîi autor de limbă greacă preocupat *de natură* şi *de originea zeilor*. Cf. Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea I, cap. XI, §. 116, ediţia menţionată p. 92

[109] Cf. Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea a IX-a, cap. VI, §. 30, p. 293

[110] Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea a VII-a, cap. I, §. 5, p. 220

[111] Din relatarea lui Diogene Laertios (*loc. cit.*, §. 5, p. 220), alegerea acestui loc (probabil în 301 î. e. n.) pentru lecţiile oferite de Zenon, trebuia să-i ţină la distanţă pe nechemaţi, întrucît acolo fuseseră omorîţi aproape 1500 de atenieni, la terminarea războiului peloponeziac, în timpul guvernării celor 30 de tirani (între care şi Critias, unchiul lui Platon !), instauraţi de spartanii învingători.

☞ (11) *filosofia* ALEXANDRINĂ, cu referire la coloratura concepţiilor împărtăşite de către gînditorii din noua capitală a Egiptului [112], în epoca coagulării teologiei creştine; este vorba de aportul unor gînditori precum Filon Iudeul / Φίλων ›αλεξανδρεύς (20 / 12 î.e.n. - cca. 50 / 54 e.n.), Titus Flavius Clemens (cca. 150 - 210 / 216) şi Origene / ’Οριγένης, cunoscut drept Origen Adamantius [113] (cca. 185 - cca. 254);

☞ (12) *filosofia* ATENIANĂ, ca ansamblu al concepţiilor împărtăşite în perioada clasică a filosofiei greceşti, cînd viaţa spirituală s-a derulat cu cea mai mare intensitate la Atena, acolo unde s-au şi format, de altfel, reprezentanţii de primă mărime ai spiritualităţii elene – Socrate, Platon şi Aristotel; tot aici aveau să prindă contur filosofiile ce vor iradia în cultura elenistică, iar apoi în cea romană – ne referim la *stoicism*, la *scepticism* şi la *epicurism*;

☞ (13) *filosofia* ELENISTICĂ, cu referire la contribuţiile unor gînditori ce s-au manifestat în centrele spirituale, de inspiraţie grecească, din arealul străbătut de Alexandru cel Mare în Africa (cazul Alexandriei, deja pomenite, pe ţărmul mediteran al Egiptului) şi în Asia, precum este cazul Şcolii din Antiohia, bunăoară, devenită celebră prin întemeietorul ei, Lucian din Samosata / Λουκιανός ο Σαμοσατεύς (cca. 125 - 180), prin Ioan Gură de Aur / Ιωάννης ο Χρυσόστομος (344 / 354 - 407), Teodor din Mopsuestia – Cilicia Campestris (cca. 350 - 428), Diodor / Διόδωρος din Tars [114] (mort, probabil în 390 e. n.) şi alţii;

Trecînd din lumea grecească, elenică şi elenistică, spre cea europeană *lato sensu*, inventarul principalelor direcţii de gîndire reflexivă, după criteriul locaţiei ne îngăduie cel puţin următoarele înregistrări:

☞ (14) *filosofia* BIZANTINĂ, în orizontul căreia se remarcă, între alţii, (Pseudo) Dionisie Areopagitul [115]; Maxim Mărturisitorul (580 - 662); Georgios Gemistos Plethon (cca. 1355 - 1452), deja pomenit; Ghenade / Γεννάδιος al II-lea, Patriarh al Constantinopolului, între 1454 şi 1464, pe numele laic Georgios Kourtesios Scholarios / Γεώργιος Κουρτέσιος Σχολάριος (cca.

[112] Botezată după numele marelui cuceritor, macedoneanul Alexandru cel Mare

[113] A se înţelege: cel „de necucerit“, sau „de neînfrînt“, o caracterizare trimiţînd la participiul negativ al verbului δαμάζω – „a îmblînzi“, sau „a domestici“.

[114] Oraş şi district din Turcia actuală, între Mersin şi Adana

[115] Autorul necunoscut al unor scrieri teologice, apărute la sfîrşitul secolului al V-lea, sub semnătura (Sfîntului) Dionisie Areopagitul (din secolele I - II)

1405 - cca. 1473); Grigore din Trapezunt [116], respectiv Georgios Trapezuntios, sau Georgius Trapezuntius (1395 - 1486); Ioan Argiropulo (1415 - 1487);

☞ (15) *filosofia SCOLASTICĂ*, cu referire la doctrina filosofică din Evul Mediu occidental (sec. VI - XIV), desfăşurată, cu predilecţie, în şcolile monastice şi în cele de pe lîngă catedrale, iar mai tîrziu în universităţi;

☞ (16) *filosofia ŞCOLII SCOŢIENE*, numită astfel după spaţiul, respectiv regiunea, sau locul din care Thomas Reid (1710 - 1796), urmat de către Dugald Stewart (1753 - 1828), Thomas Brown (1778 - 1820), Sir James Mackintosh (1765 - 1832), Sir William Hamilton (1788 - 1856) şi James McCosh (1811 - 1894) reiau şi dezvoltă temele iluministe, în special pe cele din gnoseologie, în contra scepticismului [117];

☞ (17) *filosofia DE LA CAMBRIDGE*, ca mişcare cu accente neoplatonice, răspîndită în Anglia secolului al XVII-lea de Benjamin Whichcote (1609 - 1683), Nathaniel Culverwell (1619 - 1651), Ralph Cudworth (1617 - 1688) şi Henry More (1614 - 1687); într-o accepţie mai liberă, sintagma s-ar potrivi şi filosofiei profesate, la distanţă de două veacuri, la Cambridge, de către Bertrand Russell (1872 - 1970), în direcţia „atomismului logic";

☞ (18) *filosofia CERCULUI DE LA VIENA*, afirmată, în capitala Austriei, de către: ➢ Moritz Schlick (1882 - 1936), cu doctorat în fizică sub coordonarea lui Max Planck; ➢ Otto Neurath (1852 - 1945), cu doctorat în matematică la Berlin şi cu deschidere spre sociologie şi economie politică; ➢ Hans Hahn (1879 - 1934), cu studii juridice şi matematice, în acest din urmă domeniu trecîndu-şi doctoratul; ➢ Philipp Frank (1884 - 1966), fizician, matematician şi filosof, doctor în fizică la Universitatea din Viena, sub coordonarea lui Ludwig Boltzmann, recomandat de Einstein ca succesor la Catedra de fizică a Universităţii Germane din Praga; ➢ Friedrich Waismann (1896 - 1959), cu studii în fizică, filosofie şi matematică; ➢ Edgar Zilsel (1891 - 1944), cu aceeaşi triplă deschidere, spre fizică, matematică şi filosofie, ca şi precedentul membru; ➢ Bela von Juhos (1901 - 1971); ➢ Kurt Gödel (1906 - 1978), cu studii în filosofie şi doctorat în logică matematică, la Hans Hahn; ➢ Herbert Feigl, cu studii în fizică şi filosofie, iar cu doctoratul în *analiza episte-*

[116] După originea strămoşilor: Trapezuntul, sau Trebizonda, astăzi Trabzon, oraş situat pe ţărmul sud-estic al Mării Negre, în Turcia actuală, din 1204 şi pînă în 1261, capitală a unei entităţi desprinse din Imperiul bizantin. Gînditorul în atenţie derscinde din Creta

[117] Sub presiunea teoriei relativităţii axiologice, „Şcoala scoţiană" înseamnă „Şcoala din Scoţia", dar şi şcoala animată de gînditori scoţieni. Ea s-ar putea, deci, invoca şi în legătură cu criteriul etnic !

mologică a rolului probabilităţii şi inducţiei în ştiinţele naturii; ➢ Victor Kraft (1880 - 1975), cu studii în filosofie, geografie şi istorie, iar cu doctorat în problematica vizînd *cunoaşterea lumii externe*; ➢ Karl Menger (1902 - 1985), cu studii de ştiinţe sociale şi cu doctorat în matematică; ➢ Rudolf Carnap (1891 - 1970), cu studii în fizică şi filosofie; întrucît disertaţia despre *teoria axiomatică a spaţiului şi timpului* li s-a părut fizicienilor prea filosofică, iar filosofilor prea „fizicalistă", a reluat „calvarul", cu o teză despre *teoria spaţiului*, dintr-o perspectivă ortodoxă, kantiană, sub îndrumarea lui Bruno Bauch; în „proximitatea" lui Carnap, s-a constituit cercul berlinez de „filsofie ştiinţifică", reprezentat de către: ➢ Hans Reichenbach (1891 - 1953), cu studii în inginerie, fizică, matematică şi filosofie, iar doctoratul despre *teoria probabilităţii*; ➢ Walter Dubislav (1895 - 1937), doctor în matematică, cu o teză despre *teoria definiţiei şi a demonstraţiei în perspectiva logicii matematice*; ➢ Kurt Grelling (1886 - 1942), logician cu doctorat despre *dezvoltarea aritmeticii în teoria axiomatică a mulţimilor*, la David Hilbert; ➢ Carl Gustav Hempel (1905 - 1997), cu studii în matematică, fizică şi filosofie, iar doctoratul despre *teoria probabilităţii*;

☞ (19) *filosofia* ŞCOLII DE LA FRANKFURT, denumire a orientării împărtăşite de membrii grupului de intelectuali reuniţi la Institutul pentru Cercetări Sociale din Frankfurt pe Maine, mutat – după venirea la putere a naziştilor – la Geneva, apoi la Paris, iar în cele din urmă la New York, de unde n-a mai revenit în Europa: ➢ filosoful Herbert Marcuse (1898 - 1979); ➢ psihanalistul Erich Fromm (1900 - 1980); ➢ sociologul din cîmpul literaturii Leo Löwenthal (1900 - 1993); ➢ politologul Franz Leopold Neumann (1900 - 1954); pentru completarea grupului, mai sînt de menţionat: ➢ filosoful şi sociologul Max Horkheimer (1895 - 1973); ➢ economistul Henryk Grossmann (1881 - 1950); ➢ economistul, sociologul şi filosoful Friedrich Pollock (1894 - 1970); ➢ sinologul şi istoricul Karl August Wittfogel (1896 - 1988); ➢ istoricul Franz Borkenau (1900 - 1957); ➢ sociologul, filosoful, pianistul, muzicologul şi compozitorul Theodor Ludwig Wiesengrund Adorno [118] (1903 - 1969); ➢ criticul literar, eseistul, traducătorul şi filosoful Walter Bendix Schönflies Benjamin (1892 - 1940).

9.2. Cel mai adesea la încrucişare cu factorul *temporal* (în raport cu care vorbim de filosofie VECHE şi NOUĂ, de filosofie ANTICĂ, MEDIEVALĂ, MO-

[118] Numele Wisengrund este moştenit de la tată, iar pe cel de Adorno îl preia de la mamă

DERNĂ şi *POSTMODERNĂ*; de filosofia *INTERBELICĂ* şi de cea *POSTBELICĂ*; de filosofia *POSTCRITICĂ* [119], de cea *POSTCONSTRUCTIVISTĂ*, sau de cea *POSTEMPIRISTĂ*, de cea *POSTSTRUCTURALISTĂ*, respectiv de cea *POSTUTILITARISTĂ* [120]), criteriul *etnic* intervine în diferenţierea de primă instanţă a filosofilor şi a filosofiilor.

Vorbim în acest sens, pentru a desemna genul în cauză, de filosofia *greacă*, de cea *indiană*, de cea *chineză*, de cea *ebraică* ori de cea *romană*, în epoca antichităţii, după cum vorbim de filosofia *arabă* (mai corect ar fi să vorbim de filosofia *musulmană* !), de filosofia *ebraică* şi de filosofia *european-creştină*, din Evul Mediu; vorbim, apoi, de filosofia *franceză*, de cea *italiană*, *germană*, *engleză*, *scoţiană*, *spaniolă*, *olandeză* şi aşa mai departe, în epoca modernă, ori de filosofia *nord-americană*, de filosofia *austriacă*, de filosofia *românească*, de cea *rusă* etc. din contemporaneitate, adică de după primul război mondial.

Sintagmele pomenite intervin, de regulă, în sens cumulativ. Filosofia *greacă* din antichitate, bunăoară, este suma tuturor concepţiilor conturate în circa un mileniu, de la Thales şi Pythagora, originari din Ionia, pînă la filosofii elini afirmaţi la Alexandria, la Damasc, la Roma, la Antiohia, sau la Bizanţ.

Eticheta pomenită nu se poate aplica *tale quale* nici uneia dintre direcţiile afirmate prin şcoli şi gînditori remarcabili din Grecia peninsulară ori din coloniile greceşti din Italia şi din Asia Mică, oricît de mare s-ar fi dovedit influenţa acesteia şi oricît de mult s-ar fi perpetuat ecourile sale.

La fel se întîmplă şi cu filosofia *germană*, care nu e reductibilă, pur şi simplu, la metamorfozările *filosofiei spiritului*.

La rîndu-i, filosofia *franceză* nu încape în matricea *cartezianismului*, oricît de profundă s-ar fi dovedit pecetea *cogito*-ului şi oricît de percutant ar fi fost nervul raţionalist al meditaţiilor în atenţie.

Se poate vorbi, deci, de accente şi de laitmotive, dacă nu de constante spirituale, de la un spaţiu cultural, la altul: de gustul pentru prevalenţa *logos*-ului la gînditorii greci; de opţiunea spre *nominalism* şi *realism* (iar uneori, spre *imaterialism* şi spre *solipsism* !) a gînditorilor britanici; de înclinaţia spre *idealism* şi *romantism* a filosofilor germani, de fascinaţia pe care o exercită sentimentul religios la gînditorii ruşi, de importanţa acordată atitudinii practice în gîndirea filosofilor de peste Ocean.

---

[119] Michael Polany (1891 - 1976), *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*, University of Chicago Press, Chicago, 1958

[120] Amartya Sen şi Bernard Williams (eds.), *Utilitarianism and beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982

Atenție, așadar, la utilizarea terminologiei ! Sintagma de tip „filosofia cutărei, sau cutărei etnii“ – iar cu atît mai puțin *„filosofia cutării populații din granițele cutărui sau cutărui stat“* [121] – nu are și, de regulă, nu poate avea accepții sau utilizări *intensionale* ! Ea operează extensional, pentru a desemna și pentru a delimita ansambluri netotalizate de articulații reflexive și pentru a le diferenția pe unele de altele.

9.3. Ajunși la criteriul *auctorialității*, vom observa că etichetările din lumea producțiilor filosofice încep prin sintagme genitivale („filosofia *lui Pythagora*“, „concepția filosofică din opera exoterică *a lui Aristotel*“, „viziunea filosofică *a scrierilor tîrzii ale lui Platon* “, „cugetrea filosofică subiacentă *poeziei eminesciene*“ etc.), ori prin construcții cu determinări adjectivale („filosofia *husserliană*“, „concepția [filosofică] *aristoteliciană*“, „viziunea *leibniziană*“ și așa mai departe), pentru a dobîndi, cînd este posibil, statutul unor denumiri mai abstracte: *aristotelism*, *augustinism* (sau *augustinianism*), *cartezianism*, *confucianism*, *hegelianism*, *kantianism*, *leibnizianism*, *leninism*, *occamism*, *pitagoreism*, *platonism*, *scotism*, *spinozism* și așa mai departe.

Astfel de apelații nu reprezintă regula, ci – mai curînd – excepția, iar nu valoarea intrinsecă a unei plăsmuiri o consacră sub patronimul corespunzător. Intervine doar „bunul simț“, care ne face să vorbim de pitagorism, de platonism, și de epicurism iar nu de „zenonism“, de „chrisipism“ și de „antistenism“, ori de „brunoism“ și de „whiteheadism“, bunăoară.

Pentru a avea o idee asupra ponderii acestui mecanism de etichetare a filosofiilor, redăm, în tabelul de mai jos, concepțiile ce-și trag de-

Filosofii din zona			
ANGLO-SAXONĂ	*FRANCEZĂ*	*ITALO-ELVEȚIANĂ*	*AUSTRO - GERMANĂ*
baconism *DARWINISM (SOCIAL)* *humeism* *maltusianism **	*bergsonism* *CALVINISM ** *CARTEZIANISM* *durkheimism* *foucaultism* *fourierism* *rousseauism* *SADISM ** *saintsimonism*	*croceanism* *MACHIAVELISM ** *sismondism*	*brentanism* *fichtianism* *fregeanism* *freudism* *heideggerianism* *hegelianism* *husserlianism* *kantianism* *LEIBNIZIANISM* *LUTERANISM ** *machism** *marxism*

22°. Nume de filosofii cu origine patronimică, confirmate prin articole în Enciclopedia *italiană a* filosofiei și a științelor umane

[121] Filosofia *australiană*, să spunem, în raport cu cea *britanică*; filosofia *austriacă*, în raport cu cea *germană*; filosofia *belgiană*, în raport cu cea *franceză* și așa mai departe.

numirea din numele celor ce le-au pus în circulaţie, aşa cum se extrag ele din lista de 196 de filosofi, selectaţi în *Enciclopedia* autorilor italieni, la care ne-am referit de mai multe ori în cursul expunerii.

Cota de transformare a *adjectivelor patronimice* („cartezian", „crocean", „marxist" etc.), corespunzătoare *formelor genitivale* ale numelui proprii de filosofi („a lui Descartes"; „a lui Croce"; „a lui Marx" etc.), în *nume abstracte de concepţii, sau doctrine filosofice* (*„cartezianism"*, *„croceanism"*, *„marxism"* etc.), este – în cazul listei cercetate – doar de 14,2 % (28, în raport cu totalul de 196 de filosofi). Să se observe, însă, că, din cele 28 de nume asociate filosofilor listaţi de autorii italieni, doar cele marcate, în tabelul (22º), prin căpităluţe (nu mai mult de 7, adică doar 3,5 %) se regăsesc printre titlurile de articole consacrate, în enciclopedia la care ne referim, concepţiilor, sau doctrinelor filosofice [122].

Chiar şi aşa, din totalul de 28 de nume de filosofii, derivate din sintagme patronimice (cele menţionate în tabelul de mai sus), cel puţin 6 sînt încărcate de sensuri *conotative*, dacă nu *peiorative*, datorită contextelor polemice în care s-au vehiculat (în cazul „malthusianism"-ului, de exemplu, ori în cel al „machism"-ului), ori dau seamă de realităţi complementare cu filosofia *stricto sensu* – opţiuni *CONFESIONALE* (ca în cazul *„calvinismului"*, explicat de autorii enciclopediei prin definiţia *„complex de doctrine teologice, practico-pastorale şi etico-politice, care se inspiră din Reforma genoveză a lui Jean Calvin"*, şi în cel al *„luteranism"*-ului, definit ca *„instituţie eclesiastică, apărută în urma Reformei lui Martin Luther, în secolul al XVI-lea"*); *ATITUDINI condamnabile* (în cazul *„machiavelism"*-ului), sau *PERVERSIUNI* (ca în cazul *„sadism"*-ului).

Situaţia se poate schimba de la un dicţionar la altul, dar ceea ce trebuie reţinut este faptul că abstractivul patronimic reprezintă un termen generic ce desemnează un grad avansat de receptare a contribuţiei gînditorului în cauză: prezenţa masivă în gîndirea unei epoci a ideilor respectivului gînditor; adeziunea altor filosofi la ideile expuse; decantarea unor atitudini de ordin teoretic, ori metodologic, în legătură cu opera gînditorului în atenţie şi aşa mai departe.

De la un timp, însuşi termenul generic preia nota numelui propriu din care derivă şi este supus mecanismelor proliferării prin *specificarea logică*.

---

[122] Faptul că autorii italieni nu deschid un registru kantianismului se explică prin aceea că tratează despre *criticism*, iar absenţa unui articol care să vizeze hegelianismul se justifică prin inserarea articolelor despre *DREAPTA* şi *STÎNGA hegeliană*, respectiv a unui articol despre *neohegelianism*.

În cazul concepţiei inaugurate de filosoful *cogito*-ului, vorbim, astăzi, de „cartezianismul *filosofic*“ *stricto sensu*, de „cartezianismul *matematic*“, de „cartezianismul *metodologic*“, de „cartezianismul *ştiinţific*“, de „cartezianismul *lingvistic*“ [123], iar şirul s-ar putea continua.

În perspectiva filosofiei criticiste, trebuie să disociem între „kantianismul din perioada precritică“ şi „kantianismul din perioada criticistă“, de *kantianismul LINGVISTIC* [124] şi aşa mai departe.

Ca reactivare a filosofiei pomenite, *NEOKANTIANISMUL* cunoaşte, la rîndu-i, multiple diferenţieri: ☞ (1) după locul de constituire a centrelor de interes: *neokantianismul ŞCOLII DE LA MARBURG*, *neokantianismul ŞCOLII DE LA BADEN* etc.; ☞ (2) după spaţiul etno-cultural în care se dezvoltă: *neokantianismul GERMAN*; *neokantianismul FRANCEZ*; *neokantianismul ITALIAN*; *neokantianismul ROMÂNESC* etc.; ☞ (3) după domeniile filosofice pe care le afectează: *neokantianismul „LOGIC“*, cu implicaţii în teoria cunoaşterii, în teoria categoriilor, în epistemologie şi în logica ştiinţei [125] etc.; *neokantianismul AXIOLOGIC*, îndatorînd filosofia valorilor şi a culturii, antropologia filosofică, filosofia formelor simbolice, estetica [126] etc.; ☞ (4) după doctrina propulsată: *neokantianismul* exprimat (de Otto Liebmann, Johannes Volkelt, Friedrich Paulsen şi alţii) prin „metafizica critică“, *neokantianismul* asociat cu realismul critic (Alois Riehl, Oswald Külpe, Karl Groos), *neokantianismul* pe direcţia psihologismului (Jakob Friederich Fries), *neokantianismul* de factură fiziologică (Hermann Ludwig von Helmholtz), *neokantianismul* orientat spre materialism (Friedrich Albert Lange şi Karl Vorländer), *neokantianismul* orientat sprer relativism (Georg Simmel) şi aşa mai departe.

Marxismul, ca ansamblu de atitudini teoretice şi practice ce fac trimitere la opera lui Karl Marx, a generat, deja, mai multe varietăţi: ☞ *„marxismul CRITIC“*, ilustrat de Georg Lukács (1885 - 1971), Karl Korsch

---

[123] Petru Ioan, *Logică şi filosofie. Restanţe, radiografii, retrospective*, Institutul European (seria „Sinteze“), Iaşi, 1996, pp. 186 - 194

[124] Cf. George D. Romanos, *Quine and Analytic Philosophy: The Language of Languages*, M. I. T. Press“, „Bradford Books“, Cambridge, Massachusetts, 1983

[125] Hermann Cohen, *Logik der reinen Erkenntnis*, „Bruno Cassirer“, Berlin, 1902; Paul Natorp, *Die logischen Grundlagen der exakten Wissenschaften*, „Teubner“, Leipzig, Berlin, 1910; Ernst Cassirer, Zur Logik der Kulturwissenschaften. Fünf Studien, în: „Göteborgs Högskolas Årsskrift“, vol. 48, nr. 1; „Wettergren & Kerbers“, Göteborg, 1942; engl. trans. (*The Logic of the Humanities*) by C. S. Howe, Yale University Press, New Haven, 1961

[126] Jonas Cohn, *Allgemeine Ästhetik*, „Engelmann“, Leipzig, 1901; Hermann Cohen, *Ästhetik des reinen Gefühls*, 2 vols., „Bruno Cassirer“, Berlin, 1912

(1886 - 1961), sau Antonio Gramsci (1891 - 1937); ☞ *marxismul ANTI-LENINIST* [127], dacă nu şi *„marxismul LENINIST“*, concurat de sintagma *marxism-leninism*; ☞ *AUSTRO-marxismul*, afirmat, la începutul veacului trecut, prin opera lui Max Adler (1873 - 1937), Karl Vorländer (1860 - 1928), Rudolf Hilferding (1877 - 1941), Karl Renner (1870 - 1950) şi Otto Bauer (1881 - 1938); ☞ *„FREUDO-marxismul“*; ☞ *„NEOMARXISMUL“* etc.

Filosofia cu cea mai mare audienţă din ultimele 24 de veacuri, *PLATONISMUL*, este resemnificată prin varii şi varii orientări; vorbim, în acest sens, de *platonismul ŞCOLII ALEXANDRINO-ROMANE*, de *platonismul ŞCOLII SIRIENE*, de *platonismul ŞCOLII ATENIENE* şi aşa mai departe.

9.4. Diferenţierea după locul, ori după timpul filosofării, respectiv după numele celui ce răspîndeşte un anume fel de filosofie, se menţine la nivelul circumstanţelor. Mai aproape de conţinutul intrinsec sînt denumirile legate de referentul discuţiei şi al discursului încropit. Aşa se întîmplă cu tipurile de filosofie incluse în schiţa de dicţionar pe care o derulăm în cele ce urmează:

☞ *ACTUALISM* (respectiv *„idealism actual“*) – filosofie încercată de italianul Giovanni Gentile (1875 - 1944) prin poziţionarea realităţii în *actul* gîndirii şi în spiritul ca *act*

☞ *AGNOSTICISM* – concepţie teosofică prin care se refuză raţiunii şansa de accedere la „adevărata realitate“, pe calea ştiinţei pozitive

☞ *ATEISM* – viziune mai mult, sau mai puţin articulată, în care divinităţii nu i se acordă nici un rol în geneza şi funcţionarea universului, iar concepţiilor prin care se afirmă existenţa lui Dumnezeu şi implicarea sa în destinul omului şi-al lumii li se contestă consistenţa logică

☞ *ATOMISM*$_1$ – concepţie *cosmogonic-cosmologică* prin care lumea, diversitatea fenomenală a acesteia şi transformările inerente oricărei realităţi se explică prin configuraţia şi prin dinamismul unor particole „indivizibile“ (*atomii*)

☞ *ATOMISM*$_2$ – viziune *logic-metodologică* opusă *holismului*, manifestată prin privilegierea părţilor, în dauna întregului şi a aspectelor particulare în dauna celor generale

☞ *COGNITIVISM* – concepţie din psihologie, după care procesele şi fenomenele mentale trebuie studiate prin analogie cu cele ce ţin de elaborarea şi de procesarea informaţiilor

☞ *CONCEPTUALISM* – încercare de compromis între *nominalism* şi *realism*, rezumată prin dictonul *universalia post rem*: cele generale (conceptele) sînt în mintea noastră şi, deci, vin după lucruri

☞ *CONCRETISM* – vezi *reism*

☞ *CONSTRUCTIVISM* – concepţie prin care se relevă aportul subiectului cunoscător la constituirea, ori la „construirea“, respectiv „reconstrucţia“ realităţii cercetate; termenul se opune *deconstructivismului*

☞ *CONTRACTUALISM* – concepţie, respectiv doctrină, după care, în acord cu sofiştii şi cu Epicur, originea societăţii şi a Statului rezidă în „pactul de uniune“, ce dă naştere societăţii, respectiv în „pactul de supunere“, ce dă naştere suveranităţii; concepţiei în atenţie i se opune *necontractualismul*, inaugurat în veacul trecut de John Rawls [128]

☞ *CONVENŢIONALISM* – concepţie epistemologică, după care nu orice enunţ din ştiinţă dă seamă de realitatea obiectivă şi este disponibil pentru proba confirmării, sau a infirmării de experienţă

☞ *CREAŢIONISM* – viziune caracteristică Evului Mediu, în care sufletul apare ca fiind creat şi integrat în corp în chip nemijlocit de către Dumnezeu; prin decizia Curţii Supreme a Statelor Unite ale Americii din 1987, o astfel de con-

[127] Hermann Gorter, Anton Pannekoek, Sylvia Pankhurst and Otto Ruhl, *Non-Leninist Marxism: Writings on the Workers Councils*, „Red and Black Publishers“, St. Petersburg, Florida, 2007

[128] John Rawls, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, 1971

cepție este scoasă în afara sălilor de curs din învățământul public, o rezoluție similară fiind asumată de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, pe 4 octombrie 2007

☞ *CRITICISM* – termen prin care Immanuel Kant își denumește cercetarea asupra rațiunii și a celorlalte facultăți cognitive: intelectul și sensibilitatea

☞ *CVIETISM* – doctrină (și mișcare) mistico-religioasă prin care viața spirituală se direcționează spre pasivitatea sufletului în fața divinității, pe liniștirea spiritului și pe rugăciunea minții, în efortul de comuniune totală cu Dumnezeu

☞ *DAOISM* – vezi *taoism*

☞ *DEISM* – filosofie centrată pe ideea de ființă originară, indeterminabilă, asociată de Immanuel Kant (în *Critica rațiunii pure*) cu ideea de *teologie transcendentală*

☞ *DETERMINISM* – principiu și doctrină conform cărora orice proces din univers este necesar-determinat, realitatea fiind structurată de raporturi determinate și stabile, matematic-exprimabile

☞ *DIALOGISM* – concept legat de teoria lui Mihail Bakhtin [129] (1895 - 1975), după care orice text este rescrierea altor texte, iar orice enunț este eterogen, în măsura în care reia alte enunțuri

☞ *DIFUZIONISM* – orientare (din etnologie, filosofia culturii și antropologia socială) după care ceea ce primează în dezvoltarea societății și a culturii este „difuzarea" valorilor, în măsura în care diversele tehnologii, stiluri și tradiții culturale se pot transmite la mari distanțe, fără implicarea necesară a migrării celor ce le creează, ori doar le „depozitează"

☞ *DINAMISM* – termen desemnînd doctrina din fizică conform căreia materia este animată de forțe imanente, respectiv doctrina din estetică, opusă idealului de frumusețe imobilă și perfectă

☞ *DOGMATISM* – termen prin care Kant identifică doctrinele metafizice ce nu s-au confruntat cu „critica rațiunii", iar Fichte și Schelling desemnează realismul gnoseologic, atent doar la ascendentul „obiectului" în actul cunoașterii

☞ *DUALISM* – concepție, respectiv doctrină prin care geneza și evoluția unui anumit gen de realitate se explică prin recursul la două principii ireconciliabile

☞ *ECHIPROBABILISM* – concepție etico-morală subsumată *probabilismului*, după care orice opinie morală trebuie urmată, dacă este la fel de probabilă cu opusa sa contrarie

☞ *ECLECTISM* – denumire (revendicată de Victor Cousin) pentru concepțiile ce caută adevărul și soluția problemelor cercetate prin medierea și concilierea unor doctrine, sau poziții rivale

☞ *EGALITARISM* – doctrină politico-juridică ce nu recunoaște nici un privilegiu natural, pretinzînd ca cetățenii să fie tratați imparțial, indiferent de naștere, de relații și de avuție

☞ *EMOTIVISM* – doctrină etică (opusă *cognitivismului*), după care judecățile de valoare sînt destinate să exprime și să genereze atitudini, iar nu să rostească adevărul, ori să frizeze falsitatea

☞ *EMPIRISM* – filosofie care (prin John Locke, John Stewart Mill și alții) fixează originea și fundamentul cunoașterii omenești în experiența sensibilă (în greceşte: ¦μπειρία), derivată din realitatea spațio-temporală

☞ *ENERGETISM* – filosofie care dă întîietate energiei și celorlalte concepte termo-dinamice în raport cu termenii subiacenți modelului mecanicist al realității – în cazul lui Wilhelm Ostwald (1853 - 1932), respectiv al lui Pierre Duhem (1861 - 1916), ori al lui Ernst Mach (1838 - 1916) –, sau care consideră materia fizică, materia vie și materia neuro-psihică drept forme de organizare și de sistematizare a energiei, în cazul lui Ștefan Lupașcu [130] (1900 - 1988)

☞ *EVOLUȚIONISM* – aplicație a ideii de evoluție într-o interpretare globală a realității, așa cum procedează, bunăoară, Herbert Spencer (1820 - 1903), creatorul termenului, sub influența lui Charles Darwin

☞ *EXISTENȚIALISM* – filosofie ce readuce în atenție existența drept mod de-a fi al omului, în singularitatea și precaritatea sa; termenul va fi pus în circulație de către Jean - Paul Sartre (1905 - 1980), în cartea-manifest, din 1946, despre *Existențialismul ca un umanism* [131]

---

[129] Mihail Bakhtin, *Le Principe dialogique*, „Seuil", Paris, 1981; idem, *The Dialogic Imagination: Four Essays*, Michael Holquist (ed.), University of Texas Press, Austin, 1994; idem, *Discursul dialogic*, traducere din rusă la Editura „Atos", București, 2001

[130] Cf. Petru Ioan, *Ștefan Lupașcu și cele trei logici ale sale*, Editura „Ștefan Lupașcu" (seria „Radiografii"), Iași, 2000, în special cap. 3, 4, și 11

[131] Jean - Paul Sartre, *L'existentialisme est un humanisme*, „Nagel", Paris, 1946

☞ *FATALISM* – doctrină împărtăşită, la noi, de către Vasile Conta, gînditorul după care toate evenimentele din lume (întîmplările şi acţiunile umane inclusiv) depind de soartă, de o cauză absolută şi incognoscibilă [132]

☞ *FORMALISM* – orientare din filosofia fundamentelor (distinctă atît de *logicism*, cît şi de *intuiţionism*, sau *matematism*), iniţiată de David Hilbert, după care, atît logica, cît şi matematica îşi află justificarea în propriile construcţii

formale, în măsura în care acestea satisfac cerinţa autoconsistenţei şi a completitudinii

☞ *FENOMENALISM* – concepţie prin care scoţianul David Hume (1711 - 1776) înţelegea să repereze realitatea în fluxul de „impresii senzoriale", sau de „fenomene" (în greceşte, *τα φαινόμενα*), unificate prin asociaţii psihice

☞ *FUNCŢIONALISM* – (1) concepţie (iniţiată de membrii Cercului lingvistic de la Praga), după care limbajul trebuie studiat în raport cu intenţiile şi funcţiile comunicării; (2) orientare (din psihologia sfîrşitului de secol XIX şi începutul secolului al XX-lea), după care procesele mentale trebuie studiate în raport cu „funcţia acestora", ca expresii ale operării întregului organism; (3) direcţie (din sociologie şi antropologie) după care structurile sociale şi comportamentele umane trebuie studiate în raport cu activităţile (sau funcţiile) apte să ducă la satisfacerea anumitor nevoi

☞ *GESTALTISM* – concepţie (izvorîtă din psihologia de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea) potrivnică atitudinilor atomizante, ce tind să desluşească atribuţiile întregului din caracteristicile părţilor, luate separat

☞ *HILEMORFISM* – concepţie, de origine aristotelico-scolastică, după care, în orice întrupare „substanţială", *FORMA* / *morphé*, respectiv *μορφή* este factorul activ şi dinamic, *MATERIEI* / *hýle*, respectiv *υλε* (ca potenţialitate) revenindu-i calitatea de substrat pasiv şi indeterminat

☞ *HILOZOISM* – doctrină (desemnată printr-un termen derivat din cuvintele greceşti *υλε* / *materie* şi *ζωή* / *viaţă*) conform căreia întreaga realitate este însufleţită, iar originea tuturor lucrurilor şi a tuturor realităţilor se exprimă prin caracteristicile intrinseci ale substratului originar

☞ *HOLISM* – concepţie al cărei nume derivă din grecescul *ολος* / *holos* („întreg") şi trimite spre o interpretare a realităţilor, proceselor şi fenomenelor, în postură de totalităţi şi de sisteme, în care părţile componente îşi pierd individualitatea

☞ *IDEALISM* – viziune ce acordă preeminenţă *„formelor abstracte"* şi *„reprezentărilor mentale"* asupra realităţii, de unde rezultă că *„fenomenele sînt reprezentări ale spiritului"*, că *„doar gîndirea este realitatea certă"*, că *„realitatea derivă dintr-un principiu spiritual"*, că *„finitul este ideal"* şi aşa mai departe

☞ *IDONEISM* – concepţie (inaugurată de Ferdinand Gonseth) ce reclamă deschiderea spre experianţă, altfel spus, repunerea în discuţie a tuturor datelor dintr-o sferă sau alta a cunoaşterii

☞ *IMANENTISM* – concepţie după care efectul unei acţiuni rămîne în cadrul acesteia, iar prin extensie: concepţia conform căreia realitatea experienţei este una absolută; imanentismul coincide, în acest caz, cu *panteismul*; în plan gnoseologic, imanentistă este concepţia după care realitatea este una şi aceeaşi cu domeniul cunoaşterii; în perspectivă teologică, imanentismul derivă sentimentul religios din activitatea imanentă a spiritului, în măsura îm care Dumnezeu însuşi îi este imanent oricărui individ uman

☞ *INDIVIDUALISM* – (1) concepţie (politică) prin care se acordă prioritate indivizilor (ca entităţi umane separate şi autonome) în raport cu colectivitatea şi comunitatea; (2) orientare (în metodologie) după care în explicarea fenomenelor şi faptelor sociale trebuie să pornim de la motivaţiile şi de la comportamentele indivizilor [133]

☞ *INTUIŢIONISM* – (1) filosofie ce supraliciteză rolul intuiţiei în cunoaşterea adevărului despre lume şi om, ori în apropierea de absolut; (2) orientare în filosofia matematicii, asociată cu soluţia de tip matematist

☞ *IRAŢIONALISM* – concepţie prin care se contestă raţionalitatea existenţei şi posibilitatea cunoaşte-

---

[132] Pentru poziţia românească în această problemă, a se vedea Vasile Conta, *Teoria fatalismului*, 1875 - 1876; trad. fr. (*La théorie du fatalisme*), „G. Mayolez", Bruxelles, 1877; reed. D. Rosetti-Tescanu, cu o prefaţă de Ludwig Büchner, Paris, 1895

[133] Sintagma „individualism metodologic" a fost propusă de Joseph Alois Schumpeter (1883 - 1950), pentru a defini doctrina lui Karl Menger (1840 - 1921), fondatorul şcolii austriece de economie

rii adecvate, prin mijloace discursive, a acesteia din urmă; spre deosebire de *scepticism* şi *relativism*, *iraţionalismul* supralicitează momentele iraţionale ale spiritului (voinţa, intuiţia şi sentimentul) în cunoaşterea realităţii autentice

☞ *ISTORICISM* – concepţie după care – în maniere mai mult sau mai puţin distincte, de la Giambattista Vico (1668 - 1744), Adam Ferguson (1723 - 1816), Anne Robert Jacques Turgot, baron de Laune (1727 - 1781), Voltaire (1694 - 1778), Marie Jean Antoine Nicolas de Condorcet (1743 - 1794), la „iluminiştii" Gotthold Ephraim Lessing (1729 - 1781) şi Johann Gottfried Herder (1744 - 1803), apoi la „idealiştii" Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775 - 1854) şi Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831), respectiv la „neohegelienii" Benedetto Croce (1866 - 1952) şi Robin George Collingwood (1889 - 1943), la Wilhelm Dilthey (1833 - 1911), la „neokantienii" Wilhelm Windelband (1848 - 1915), Heinrich Rickert (1863 - 1936) şi Georg Simmel (1858 - 1918), la Max Weber (1864 - 1920), Ernst Troeltsch (1865 - 1923), pînă la Friedrich Meinecke [134] (1862 - 1954), la Oswald Arnold Gottfried Spengler (1880 - 1936) şi alţii – se consideră că existenţa umană este o realitate intrinsec-istorică, iar ca atare ea poate fi înţeleasă doar istoric [135]

☞ *INSTRUMENTALISM* – concepţie epistemologică (opusă „realismului") după care funcţia teoriilor ştiinţifice nu este cunoaşterea (respectiv descrierea) realităţii, ci organizarea, în cadre coerente, a datelor fenomenale observate; ca atare, desfăşurările ştiinţei sînt doar „instrumente de calcul", adică mijloace prin care se potenţează predicţiile cu privire la fapte

☞ *LAXISM* – orientare etică subsumată *probabilismului*, după care, în absenţa unei interdicţii evidente, orice acţiune poate fi înfăptuită, dacă există temeiuri în favoarea acesteia

☞ *LOGICISM* – direcţie din cercetarea fundamentelor, prin care se conferă logicii rolul de fundament al construcţiilor matematice

☞ *MATEMATICISM*, sau *MATEMATISM* – (1) concepţia despre lume, ce nu recunoaşte nimic altceva în afară de formula matematică; (2) viziune opusă *logicismului*, după care creaţia matematică este rodul intuiţiei, logica intervenind în stadiul organizării discursive a adevărurilor matematice astfel dobîndite; în acest sens, *matematismul* este tot una cu *intuiţionismul* de tip logico-*matematic*, lansat de Luitzen Egbertus Jan Brouwer (1881 - 1966)

☞ *MATERIALISM* [136] – orientare filosofică prin care substratul fenomenologic al realităţii direct-, sau indirect-„observabile" se identifică cu *materia*, în postura de *atomi*, de *corpuri*, ori de *substanţe* corporale; în măsura în care materia este asumată ca singura formă a *existenţei*, de ea depinde însăşi viaţa psihică, respectiv viaţa spirituală

☞ *MELIORISM* – termen pus în circulaţie de scriitoarea britanică George Eliot (1819 - 1880), de filosoful Herbert Spencer (1820 - 1903) şi alţii, pentru a desemna concepţia după care lumea nu este nici cea mai bună cu putinţă, dar nici nu stă sub semnul iremediabil al răului, ea putînd fi ameliorată şi aflîndu-se în curs de ameliorare

☞ *MISTICISM* – orice concepţie şi orice atitudine prin care se admite existenţa unor forţe supranaturale cu care omul ar putea comunica pe calea revelaţiei, a intuiţiei şi a extazului

☞ *MONISM* – termen introdus de Christian Wolff [137] pentru a indica filosofiile raportate la un singur fel de substanţă, la un singur principiu şi la un singur fel de fundament; orice concepţie monistă (de la Parmenide, la Spinoza, Hegel,

---

[134] Între altele, autor al volumelor *Die Entstehung des Historismus*, Bd. 1, *Vorstufen und Aufklärungshistorie*, Bd. 2, *Die deutschen Bewegung* (Verlag „Oldenbourg", München, 1936), respectiv *Vom geschichtlichen Sinn und vom Sinn der Geschichte* („Koehler und Amelang", Leipzig, 1939)

[135] Cf. şi Fulvio Tessitore, *Introduzione allo storicismo*, „Laterza", Roma-Bari, 1991

[136] Termenul începe să circule la mijlocul secolului al XVII-lea, probabil pentru prima dată, în *Dictionnaire historique et critique* (două volume, „Reiner Leers", Rotterdam, 1696 / 1697), datorat lui Pierre Bayle (1647 - 1706). Cum nici măcar filosofia nu este o ştiinţă „exactă", după unii, termenul de „materialism" ar fi fost inventat de către Leibniz (în 1702), iar el ar fi fost revendicat, pentru prima dată, de Julien Offray La Mettrie, pe la 1748.

[137] În *Psychologia rationalis*, din 1723. În spaţiul transatlantic, orientarea în atenţie este promovată prin „The Monist", publicaţie întemeiată de Paul Carus (1852 - 1919), filosof german plecat din

Bradley, Croce, Gentile şi Heickel) se opune *dualismului* şi *pluralismului*

☞ *NATURALISM* – concepţie prin care se privilegiază existenţa şi elementele realităţii naturale: ☞ (1) în sensul folosit de Kant, termenul semnifică primatul simţului comun în raport cu elaborările teoretice; ☞ (2) într-o a doua accepţie (conformă cu „naturalismul metafizic [138]“ din S. U. A.), termenul trimite la concepţia după care valabile sînt doar elaborările ce ţin de ştiinţele moderne ale naturii şi care exclud entităţi ce trec dincolo de domeniul fenomenelor observabile; ☞ (3) într-o a treia accepţie (specifică „fiziocraţilor“ din secolul al XVIII-lea), termenul trimite spre credinţa în existenţa unei ordini naturale spontane a vieţii sociale

☞ *NATURALISM ETIC* – termen generic pentru concepţiile, subsumate „naturalismului metafizic“ afirmat în Statele Unite, la graniţa dintre secolele al XIX-lea şi al XX-lea, conform cărora enunţurile morale pot fi exprimate şi fără recursul la termeni etici, adică doar prin termeni relativi la proprietăţi naturale; pe poziţii distincte se plasează, în această privinţă, George Edward Moore (1873 - 1958), atent la *„eroarea naturalistă“*, care se comite o dată cu descrierea binelui exclusiv prin proprietăţi observabile

☞ *NOMINALISM* – orientare filosofică în acord cu care *universaliile*, respectiv *conceptele* mai mult sau mai puţin generale („binele“, „frumuseţea“, „dreptatea“, „virtutea“ etc.), şi, tot astfel, *proprietăţile*, *relaţiile*, sau *raporturile*, mai mult sau mai puţin abstracte (*roşul*, *frumosul*, *prietenia*, *rectitudinea* etc.), sînt doar *nume* (în latineşte: *nomina*), utile la „împachetarea“ entităţilor singulare

☞ *OBIECTIVISM* – viziune asupa realităţii şi cunoaşterii (opusă *subiectivismului*), prin care se subliniază prioritatea realităţii asupra conştiinţei şi a „obiectivului“ asupra „subiectivului“

☞ *OCAZIONALISM* – doctrina filosofică apărută (în a doua jumătate a secolului al XVII-lea [139]), din nevoia de a explica raportul dintre suflet şi corp; după continuatorii lui Descartes, raportul dintre cele două „substanţe“ (*RES EXTENSA* şi *RES COGITANS*) se poate explica doar prin acţiunea lui Dumnezeu, în sensul că, la modificări de o anumită manieră ale corpului, Dumnezeu produce în suflet o anumită senzaţie, sau un anumit gînd; aceasta însemnînd că ceea ce oferă fiinţele este o cauzalitate „ocazională“, acţiunea divină fragmentîndu-se în atîtea voinţe particulare, cîte evenimente sînt produse

☞ *OPERAŢIONALISM* – concepţie epistemologică [140] conform căreia semnificaţia noţiunilor utilizate în ştiinţă este dată de seria operaţiilor efectuate în cursul folosirii, sau punerii la probă a acestora;

☞ *OPTIMISM* – termen folosit pentru prima dată în 1737, pentru a defini doctrina expusă de Leibinz în *Teodicee*, doctrină pe care o va simplifica şi ridiculiza Voltaire în *Candide ou l'Optimisme*, din 1759; conform concepţiei în atenţie, fiinţa se identifică cu binele; i se opune *pesimismul*

☞ *ORGANICISM* – doctrină filosofică, cu ascendenţă în gîndirea antică, în *naturalismul* renascentist şi în filosofia naturii, din epoca romantică, conform căreia natura şi societatea se manifestă asemenea organismelor însufleţite [141]

☞ *PERFECŢIONISM* – doctrină prin care perfecţionarea de sine a omului, în acord cu principiul bunătăţii, este socotită drept scop al moralităţii; în filosofia anglo-saxonă din zilele noastre, termenul se raportează la efortul pentru şi la încrederea în progresul socio-uman

---

Germania lui Bismark în Statele Unite, în 1884, unde va publica 75 de cărţi şi 1500 de articole pe teme de istorie, politică, filosofie, religie, logică, matematică, antropologie, ştiinţe sociale.

[138] Mişcare reprezentată de George Santayana (1863 - 1952), Morris Raphael Cohen (1880 - 1947), John Dewey (1859 - 1952), Ernest Nagel (1901 - 1985), Sidney Hook (1902 - 1989) şi alţii

[139] Prin iniţiativa lui Louis de La Forge (1632 - 1666), Géraud de Cordemoy (1626 - 1684) şi Nicolas Malebranche (1638 - 1715), din Franţa, respectiv prin cea a lui Johannes Clauberg (1622 - 1665), din Germania, flancat de Arnold Geulincx (1624 - 1669), din Olanda

[140] Elaborată de fizicianul american, laureat al Premiului Nobel, Percy Williams Bridgman (1882 - 1961), în studiul *The Logic of Modern Physics*, „MacMillan“, New York, 1927

[141] O astfel de concepţie se regăseşte în „filosofia organiscismului“, împărtăşită de Alfred North Whitehead (1861 - 1947), în *An Enquiry Concerning the Principles of Natural Knowledge* (Cambridge University Press, Cambridge, 1919) şi *The Concept of Nature* („Cambridge University

☞ *PERSONALISM* – filosofie *a persoanei* [142], reprezentată, între alții, de Borden Parker Bowne [143] (1847 - 1910), Ralph Tyler Flewelling [144] (1871-1960) și Edgar Sheffield Brightman [145] (1884 - 1953), în Statele Unite ale Americii de Nord; de către Charles Bernard Renouvier [146] (1815 - 1903), de către Emmanuel Mounier [147] (1905 - 1950), de Paul - Ludwig Landsberg [148] (1901 - 1944) și alții în Franța; de Giorgio Campanini, Ada Lamacchia, Virgilio Melchiorre (născut în 1931) și alții, în Italia

☞ *PERSPECTIVISM* – concepție după care nu există nici cunoștințe și nici valori absolute, iar în orice activitate culturală și în orice creație spirituală se răsfrîng situația istorică în care acestea se produc, reprezentarea, sentimentele, voința, altfel spus, experiența trăită a celor în cauză [149]

☞ *PESIMISM* [150] – viziune care, în filosofia antică, se subsumează concepțiilor dualiste, precum *platonismul*, prin care materia se identifică cu principiul răului; în contrast cu teza hegeliană a identității dintre *real* și *rațional*, Arthur Schopenhauer va socoti lumea ca manifestare a unei forțe oarbe și iraționale; îl va seconda, pe această linie Søren Kierkegaard, prin recursul la categorii de tipul *angoasei*, *neantului*, *disperării* și *culpei*, resuscitate în secolul trecut de „existențialiștii" germani și francezi

☞ *PLURALISM* (din lat. *pluralis*: „compus din mai multe elemente") – concepție opusă *monismului*, conform căreia, la alcătuirea universului, concură mai multe esențe de sine stătătoare, independente, sau corelative [151]; în sfera socialului, concepția în atenție se exprimă în multiplicarea factorilor cu rol determinant (concurenți, sau interferenți), iar în plan gnoseologic, ea acreditează multiplicitatea adevărurilor și a căilor de accedere la adevăr

☞ *POZITIVISM* [152] – filosofie inaugurată în Franța, de către Auguste Comte, cu puncte de sprijin în anumite formulări datorate lui Jean-Baptiste Le Rond d'Alembert (1717 - 1783), lui Anne Robert Jacques Turgot, baron de Laune (1727 - 1781), și lui Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat,

---

Press, Cambridge, 1920); de asemenea, în *Principles of Sociology* (3 vol., „D. Appleton and Co.", New York, 1876, 1882, respectiv 1896), ale lui Herbert Spencer (1820 - 1903).

[142] Termenul, ca atare, este introdus de către George Holmes Howison (1834–1916), în polemică cu Josiah Royce și, în general, cu idealismul absolut. Intre altele, gînditorul american este autorul volumului *Limits of Evolution, and Other Essays Illustrating the Metaphysical Theory of Personal Idealism* („The Macmillan Company", New York, 1901).

[143] Borden Parker Bowne, *Personalism* („Houghton Mifflin", Boston, 1908)

[144] Autor al volumelor *Personalism and the Problems of Philosophy* („Methodist Book Concern", New York, 1915), respectiv *Bergson and Personal Realism*, „Abington Press", New York, 1919

[145] Printre altele, autorul, respectiv editorul, volumelor: *Is God A Person ?* („Association Press", New York, 1932); *Personality and Religion* („Abingdon", New York, 1934); *Persons and Values* („Boston University Press", 1952); *Personalism in Theology: A Symposium in Honor of Albert Cornelius Knudson* („Boston University Press", 1943).

[146] Autor al volumului *Le Personnalisme, suivi d'une Étude sur la perception externe et sur la force*, apărut la casa de editură „Felix Alcan", Paris, 1903

[147] Fondator al revistei de orientare personalistă „Esprit" și autor, între altele, al volumului *Le Personnalisme*, P. U. F. (coll. „Que sais-je ? "), Paris, 1950

[148] Intre altele, autor al unei Introduceri în antropologia filozofică (*Einfuhrung in die philosophische Antropologie*, 1934) și al volumelor *Essai sur l'experience de la mort*, respectiv *Le probleme moral du suicide* (1937 și 1951), reeditate la „Seuil", Paris, în 1993

[149] Printre reprezentanți: Wilhelm Dilthey (1833 - 1911), Friedrich Nietzsche (1844 - 1900), Oswald Spengler (1880 - 1936), Maurice Blondel (1861 - 1949), Ortega y Gasset (1833 - 1955) și alții

[150] Termen introdus de Samuel Taylor Coleridge (1772 - 1834), la sfîrșitul secolului al XVIII-lea

[151] Pentru prima împrejurare, dă seama poziția lui Johann Friedrich Herbart (1776 - 1841); pentru cea de a doua, concepția despre „armonia prestabilită", a lui Leibniz

[152] Termenul ca atare, a fost propagat, mai întîi, de Claude Henri de Saint Simon (1760 - 1825), de la care îl preia fostul secretar al acestuia (în perioada dintre 1817 și 1824): Auguste Comte.

marchiz de Condorcet (1743 - 1794), prin care – contrar balansului hegelian dintre pozitivitate şi negativitate – cunoaşterea este direcţionată doar către realitatea factuală şi doar spre stările de lucruri experimentale „pozitive“, spre comportamentul regulat al fenomenelor, comportament ce este comprehensibil, în cadrul ştiinţelor „pozitive“, exclusiv prin *legi*, iar nu prin „cauze“

☞ *PRESCRIPTIVISM*, sau *NONCOGNITIVISM LINGVISTIC* – direcţie în metaetică ilustrată de Richard Mervyn Hare (1919 - 2002), prin despărţirea enunţurilor morale de adevăr şi falsitate şi prin asocierea lor cu criteriile de logicitate aferente prescripţiilor

☞ *PROBABILIORISM* – orientare etico-morală subsumată *probabilismului*, în acord cu care, dintre două opinii morale, trebuie s-o asumăm pe cea cu maximă probabilitate

☞ *PROBABILISM* – concepţie lansată de către reprezentanţii noii Academii platonice (prin Arcesilas şi Carneade), conform căreia raţiunea nu poate discerne între adevărat şi fals, datorită lipsei unui criteriu capabil să le separe; certitudinea absolută fiind imposibilă, urmează să ne mulţumim cu adevăruri aproximative (sau probabile), mai mult, sau mai puţin „credibile“; în vremurile noastre, laureatul premiului Nobel, Louis Victor (duce) de Broglie [153] (1892 - 1987), va asocia *probabilismul* cu *„determinismul slab, sau „imperfect“*

☞ *PROBABILISM ETIC* – concepţie (apropiată *laxismului*, *echiprobabilismului*, *probabiliorismului* şi *tutiorismului*) teoretizată de filosoful catolic Bartolomeus de Medina (1527 - 1581) şi dezvoltată de către iezuiţi, în secolul al XVII-lea, împotriva căreia se manifestă Blaise Pascal [154]; în acord cu această concepţie, orice acţiune plasată în afara unor interdicţii se poate desfăşura, conform unei opinii probabile, apte să o justifice

☞ *RAŢIONALISM* (de la latinescul *ratio,-onis*) – concepţie (opusă *dogmatismului*, *empirismului* şi *senzualismului*) ce acordă raţiunii (iar nu credinţei, de vreun fel sau altul !) primatul în cunoaştere, ca sursă, dar şi ca instanţă în acreditarea rezultatelor acesteia

☞ *RAŢIONALISM CRITIC* – filosofia lui Karl Raimund Popper (1902 - 1994), după care apropierea de adevăr nu se poate realiza prin demonstraţie, ci doar prin denunţarea, progresivă, a erorilor

☞ *RAŢIONALISM ETIC* (sau *MORAL*) – concepţie metaetică (ilustrată de Platon, respinsă de către David Hume şi relansată de către Immanuel Kant, iar astăzi relansată de Michael Smith [155]) în acord cu care adevărurile şi principiile morale sînt cognoscibile *a priori*, pe calea raţiunii

☞ *REALISM*, viziune filosofică opusă, mai întîi, *nominalismului* – în cazul lui Averroès (1126 - 1198), ori al lui Toma din Aquino (1225 - 1274), iar mai aproape de noi, în cazul lui Charles Sanders Peirce (1839 - 1914) – iar apoi *idealismului*, sub deviza că *realitatea* este conţinutul universal al *conceptului* şi *experienţei*, „obiectul“ *gîndirii* şi punctul de plecare al *cunoaşterii*, independent de spiritul, sau de eul cunoscător: ne referim, de această dată, la ceea ce Immanuel Kant va denumi *„realism TRANSCENDENTAL POZITIV“*, sau *„realism INGENUU“*, cum i se va spune mai tîrziu, în opoziţie cu propriul său *idealism transcendental*, după care realitatea poate fi cunoscută doar în măsura în care este dependentă de instanţa cunoscătoare, graţie intuiţiei pure de spaţiu şi de timp şi schemelor transcendentale de filtare a acesteia

☞ *REISM* (sau *concretism*), de la latinescul: *res*, *rei* – filosofie „şi mai realistă“ decît realismul însuşi; în concepţia lui Tadeusz Kotarbiński (1886 - 1981), reprezentînd o viziune asupra *lucrurilor*, ce este inspirată de „ontologia“ lui Stanisław Leśniewski (1886 - 1939), şi suportă controlul prin mecanismul sistematizării ipotetico-deductive. pornind de la axiome conform cărora *conceptele abstracte* trebuie reduse la *obiecte concrete*, iar *obiectele* nu trebuie asumate ca *stări*, *proprietăţi* sau *relaţii*

☞ *RELATIVISM* – concepţie după care orice cunoaştere este relativă şi depinde, astfel, de punctul de vedere al subiectului, ca *„măsură a tuturor lucrurilor, a celor ce sînt, pentru ceea ce sînt, şi a celor ce nu sînt, pentru ceea ce nu sînt“* [156]; în afara sofiştilor, pe această coordonată

---

[153] În *La physique quantique restera-t-elle indéterministe ?*, „Gauthier-Villars“, Paris, 1953; cf. şi Richard L. Franklin, *Freewill, Determinism and the Sciences*, „Diogenes“, nr. 31, 1983, pp. 50 - 68

[154] În *Les Provinciales*, Paris, 1656 - 1657; reed. la „Flammarion“, Paris, 1936; trad. rom. (*Scrisori provinciale*), de George I. Ghidu, cu o prefaţă de Micaela Slavescu, „Mondero“, Bucuresti, 1998

[155] În *The Moral Problem*, „Blackwell Publishers“, Oxford, 1994

s-au ilustrat: scepticii antici, moraliştii francezi de la sfîrşitul secolului al XVI-lea [157], libertinii eruditi [158] din Franţa primei jumătăţi a secolului al XVII-lea, autorul anonim al tratatului *Teophrastus redivivus* [159], William Hamilton (1788 - 1856), exponenţii empirio-criticismului, „istoriciştii" promotori ai unei *Weltanschauungs-Philosophie* şi alţii

☞ *RELATIVISM* (respectiv *SCEPTICISM*, sau *SUBIECTIVISM*) *ETIC* – teză şi concepţie [160], de ordin metaetic, privitoare la inexistenţa valorilor obiective, sau a faptelor morale în sine

☞ *RELAŢIONISM* – concepţie după care realitatea se reduce la sistemul subiacent de relaţii; în plan social, după Karl Mannheim (1893 - 1947), unul dintre fondatorii sociologiei cunoaşterii, a susţine o poziţie relaţionistă revine la a considera că orice aserţiune se poate formula şi poate dobîndi semnificaţie doar într-un context relaţional

☞ *ROMANTISM* – orientare filosofică, în special din Germania sfîrşitului de secol XVIII şi începutul celui de al XIX-lea, care (prin Schelling, Fichte, Hegel şi Schleiemacher) proclamă nevoia întoarcerii conştiinţei umane la „unitatea, puritatea şi armonia sa originară"

☞ *SCEPTICISM* – atitudine şi concepţie filosofică, din epoca elenistică, care se opun *„dogmatismului"*, prin punerea la îndoială a posibilităţii de a cunoaşte adevărul şi de a fundamenta satisfăcător doctrinele de un fel sau altul

☞ *SCEPTICISM ETIC* – vezi relativism etic

☞ *SCIENTISM* [161] – manifestare a încrederii nelimitate în capacitatea şi în posibilitatea ştiinţei de a explica realitatea de un fel sau altul

☞ *SENZUALISM*, respectiv cu *senzaţionism* [162] – viziune opusă *raţionalismului*, prin care – la Thomas Hobbes (1588 - 1679), la Pierre Gassendi (1592 - 1655), la John Locke (1632 - 1704), la Etienne Bonnot de Condillac [163] (1715 - 1780) şi alţii – actele de cunoaştere şi conştiinţa în genere sînt reduse la senzaţii (în latină: *sensus*) şi la modificări ale simţirii

☞ *SOLIDARISM* – viziune degajată din opera socialiştilor utopici, centrată pe ideea *solidarităţii* între membrii diverselor comunităţi

☞ *SPIRITUALISM* – orientare filosofică prin care spiritul sau conştiinţa se asumă ca presupoziţie a oricărei cercetări; impus în opoziţie cu *materialismul*, cu *pozitivismul*, dacă nu şi cu *idealismul*, termenul a fost utilizat pentru prima dată de Victor Cousin (1792 - 1867), pentru a-şi delimita propria concepţie filosofică, dar fundamentarea sa începe cel puţin de la Augustin, pentru a continua cu Montaigne, Descartes, Malebranche, Pascal, Maine de Biran, J. Lequier, Felix Ravaisson, Charles Renouvier, Jules Lachelier, Étienne Émile Marie Boutroux, Maurice Blondel, Louis Lavelle, R. Lesenne şi Henri Bergson (în Franţa), cu Johann Gottlieb Fichte, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling şi Rudolf Hermann Lotze (în

---

[156] Fraza este pusă de Platon (în dialogul *Theaitetos*) în gura personajului Protagoras

[157] În speţă Michael Eyquem de Montaigne (1533 - 1592) şi Pierre Charron (1541 - 1603)

[158] Cu deosebire François La Mothe Le Vayer (1588 - 1672)

[159] Cf. ediţia în două volume a scrierii în discuţie, realizată de Guido Canziani şi Giani Paganini, la „La Nuova Italia Editrice", Firenze, 1981, respectiv 1982

[160] Apărată, între alţii, de către australianul John Leslie Mackie (1917 - 1981), prin *Ethics: Inventing Right and Wrong* („Viking Press", New York, 1977), prin *Hume's Moral Theory* („Routledge & Kegan Paul", London, 1980), respectiv prin *Persons and Values* (*Selected Papers*, volume 2), „Oxford University Press", Oxford, 1985

[161] Termen introdus de pozitiviştii secolului al XX-lea, într-un efort de legitimare a cercetării ştiinţifice în domeniul vieţii spirituale. Reacţii potrivnice la această iniţiativă aveau să manifeste Étienne Émile Marie Boutroux (1845 - 1921) şi Henri Bergson (1859 - 1941), prin asocierea scientismului cu exaltarea naivă şi supralicitarea necritică a rezultatelor ştiinţei

[162] În engleză: *sensationism*, iar în franceză: *sensationnisme*. Termenul ca atare („senzualism") apare mult mai tîrziu, în a doua ediţie a cărţii francezului de origine italiană Joseph - Marie de Gérando (1772 - 1842), *Histoire comparée des systèmes de philosophie, considérés relativement aux principes des connaissances humaines* (3 vol., „Henrichs", Paris, 1804)

[163] Autor al celebrului „tratat despre senzaţii" (*Traité des sensations*), Paris, 1754

Germania), cu Charles Secrétan (în Elveţia), cu James Martineau, J. Ward, A. Sethpringle-Patisson (în Anglia), cu Antonio Rosmini Serbati, Vincenzo Gioberti, Piero Federico Giuseppe Celestino Mario Martineti, B. Varisco, A. Carlini, L. Stefanini, Michele Federico Sciacca (1908 - 1975), ori Pantaleo Carabellese (1877 - 1948), în Italia şi aşa mai departe

☞ *STRUCTURALISM* – concepţie metodologică opusă *istoricismului*, conturată la confluenţa epistemologiei neokantiene cu lingvistica structurală (iniţiată de Ferdinand de Saussure), ce acordă prioritate studiului structural al sistemelor

☞ *SUBIECTIVISM* – atitudine, dar şi concepţie filosofică (asociată *individualismului*, *relativismului*, respectiv *psihologismului*) după care ceea ce prevalează în explicarea lumii şi a vieţii este punctul de vedere al subiectului

☞ *SUBIECTIVISM ETIC* – vezi *RELATIVISM ETIC*

☞ *SUBSTANŢIALISM* – concepţie după care există realităţi permanente, ideile generale având ele înseşi o existenţă substanţială; în plan ontologic, *substanţialismul* se opune *energetismului*

☞ *TEHNOCRATISM* – termen derivat din paronimul *„tehnocraţie“* [164], pentru a marca orientarea de ordin sociologic şi politologic, potrivit căreia rolul conducător în societatea modernă şi postmodernă revine tehnocraţilor, specialiştilor în diversele domenii tehnico-ştiinţifice

☞ *TEISM* – filosofie şi atitudine de viaţă centrată pe ideea de divinitate unică şi transcendentă, viziune asociată de Immanuel Kant (în secţiunea dedicată „dialecticii transcendentale“ din a sa *Critică a raţiunii pure*) cu ideea de *teologie naturală*

☞ *TRANSCENDENTALISM* – concepţie prin care se consideră (contrar *empirismului*) că formele *a priori* ale subiectului (intuiţii, categorii, sau idei) sînt condiţii ale cunoaşterii oricărui obiect şi a oricărei realităţi; în sens larg, ţin de această orientare *criticismul kantian* şi filosofiile idealiste care se inspiră din kantianism (ca în cazul lui Johann Gottlieb Fichte, Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, sau Arthur Schopenhauer); în sens restrîns, *transcendentalismul* indică poziţia lui Ralph Waldo Emerson (1803 - 1882) şi aderenţilor săi, Frederic Hedge (1805 - 1890), respectiv Orestes Brownson (1803 - 1876), care se opun *iluminismului*, *materialismului*, *empirismului* şi *utilitarismului*, ce încadrau viaţa spirituală americană pe fundalul *dogmatismului teologiei unitariene*

☞ *TRĂIRISM* – concepţie ce proclamă primatul vieţii asupra raţiunii, iar a „trăirii“ mistice asupra cunoaşterii logic-discursive, ilustrată în filosofia românească interbelică de Nae Ionescu, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu şi alţii, prin colaborări la „Gîndirea“ şi „Cuvîntul“, iar după constituirea Cercului „Criterion“, prin textele din „Axa“ (1932 - 1933), „Iconar“ (1935 - 1937) şi alte publicaţii

☞ *VITALISM* – doctrină – de la care se reclamă, în zilele noastre, gînditori precum Georges Canguilhem (1904 - 1995), Gilles Deleuze (1925 - 1995), sau Hans Jonas (1903 - 1993) – atentă la specificul fenomenului *vital* şi la ireductibilitatea acestuia în raport cu explicaţii de ordin mecanicist, ori fizico-chimic

☞ *TUTIORISM* – orientare etică subsumată *probabilismului*, conform căreia acţiunile umane trebuie să se conformeze opiniilor cu cea mai mare relevanţă

☞ *VOLUNTARISM* [165] – viziune ce începe să se profileze în scolastica tîrzie – o dată cu Ioan Duns Scotus (sec. IX), sau cu William din Ockham (sec. XIII - XIV) – şi la începuturile filosofiei moderne, prin Descartes, bunăoară; miza concepţiei la care ne referim (cu impact asupra metafizicii, dar şi asupra psihologiei, a sociologiei, sau a teologiei) se exprimă în primatul *voinţei* asupra *intelectului* şi *afectivităţii*, în lumea umană, cel puţin, dacă nu şi la scara universului în ansamblu

☞ *UTILITARISM* – concepţie etico-morală [166] prin care judecata morală se leagă de criteriul „maximei fericiri a majorităţii“, altfel spus, de calculul consecinţelor unei acţiuni în raport cu subiecţii pe care aceasta îi afectează

---

[164] Termenul din urmă pare să fi fost utilizat prima dată de William Henry Smyth (*Industrial Management*, 1919); el capătă utilizare curentă prin cartea lui James Burnham, din 1941, cu titlul *The Managerial Revolution: What is Happening in the World*, „The John Day Company“, New York, 1941

[165] Termenul ca atare (derivat din latinescul *voluntas,-atis*) este introdus de sociologul german Ferdinand Tönnies (1855 - 1937) şi capătă utilizări curente datorită psihologului Wilhelm Maximilian Wundt (1832 - 1920) şi filosofului Friedrich Paulsen (1846 - 1908), succesorul, la Berlin, al celebrului istoric al filosofiei antice greceşti Eduard Zeller.

[166] Fondată – în spaţiul britanic – de Jeremy Bentham (1749 - 1832) şi John Stuart Mill (1806 - 1873). Cf.: Sir Bernard Arthur Owen Williams (1929 - 2003) and J. J. C. Smart, *Utilitarianism: For and Against*, Cambridge University Press, Cambridge, 1973

9.5. Cînd şi denumirile – fie ele *TEMATICE* (respectiv *DOCTRINARE*), ori legate de circumstanţe spaţio-temporale şi de identitatea iniţiatorilor de construcţii reflexive – intră în faza diferenţierilor, luăm act de „subvarietăţi" ale filosofiilor, generate, din punct de vedere logic, prin mecanismele *specificării* (sau *determinării*) genului şi, respectiv, ale *diviziunii* acestuia, în favoarea unor noţiuni, sau concepte, cu sferă mai restrînsă:

– *APRIORISMUL*, apărut ca filosofie a cunoaşterii, prin iniţiativa lui Kant, ajunge să genereze el însuşi noi filosofii, precum *apriorismul ETNIC* (ilustrat, la noi, de către Lucian Blaga), ori *apriorismul PRAGMATIC* , de care vorbeşte Eugeniu Sperantia, în 1922

– *ATEISMUL*, filosofie apărută ca o contrapondere la diversele forme de *teism* (mozaic, creştin, islamic etc.), generează, la rîndul său, variante precum *ateismul POZITIV* (sau *ateismul „TARE"*) şi *ateismul NEGATIV*, sau *ateismul „SLAB"*

– *ATOMISMUL*, o concepţie prin excelenţă „ontologică", conduce, prin mecanismul determinării, sau al specificării, la *atomismul LOGIC*, reprezentat de către Bertrand Russell [167] (care se opune, astfel, la ceea ce el numeşte *„holism logic"*), de Ludwig Wittgenstein (în etapa *Tratatului logico-filosofic*), de Rudolf Carnap şi alţii

– *CONVENŢIONALISMUL*, filosofie de factură gnoseologică şi metodologică, suportă determinări precum aceea prin care se ajunge la *convenţionalismului NEOPOZITIVIST*

– *EMPIRISMUL*, una dintre primele filosofii moderne, cu vocaţie gnoseologică, epistemologică şi metodologică, dar cu profunde rădăcini istorice în gîndirea greacă şi în cea orientală, ni se înfăţişează, astăzi, sub multiple versiuni „de a doua generaţie": ☞ (1) *empirismul MATERIALIST* (profesat, printre alţii, de materialiştii francezi din secolul al XVIII-lea) şi *empirismul IDEALIST - SUBIECTIV*, ilustrat, bunăoară, de George Berkeley şi de Ernst Mach; ☞ (2) *empirismul SOCIAL*, ca manifestare a *pozitivismului sociologic*; ☞ (3) *empirismul LOGIC*, ca filosofie impusă la începutul secolului trecut în Austria şi dezvoltată, apoi, în spaţiul britanic şi german, prin membrii cercului de la Viena, prin Ludwig Wittgenstein, prin membrii *Asociaţiei* berlineze *pentru filosofia empirică*, respectiv prin promotorii „atomismului logic"; ☞ (4) *empirismul INDUCTIVIST*; ☞ *empirismul PSIHOLOGIST*

– *EVOLUŢIONISMUL* cunoaşte el însuşi varietăţi precum: *evoluţionismul PLAT* (şi *ANTIDIALECTIC*), în genul *PREFORMISMULUI biologic*, şi *evoluţionismul SOCIO-CULTURAL*, acesta din urmă fiind dezvoltat, sub influenţa „organicistului" Herbert Spencer (1820 - 1903), de către Lewis Henry Morgan (1818 - 1881) şi de Sir Edward Burnett Tylor (1832 - 1917)

– *FUNCŢIONALISMUL*, o concepţie relativ „tînără", cu vocaţie metodologică, se diferenţiază, genetic, prin domeniile în care se afirmă (lingvistica, psihologia, sociologia, antropologia şi aşa mai departe), dar nu ocoleşte nici calea specificării intrinseci, de vreme ce, în dicţionare, figurează, deja, sintagma *funcţionalism STRUCTURAL*, în contul lui Talcott Edgar Frederick Parsons (1902 - 1979)

– *IDEALISMUL*, la fel de vechi ca şi filosofia, s-a diversificat, de-a lungul veacurilor, în numeroase orientări, între care: ☞ *idealismul ABSOLUT*, ilustrat de Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831), respectiv de neohegelieni, precum Josiah Royce (1855 - 1916); ☞ *idealismul DOGMATIC*, asociat cu George Berkeley (1685 - 1753), bunăoară; ☞ *idealismul ETIC*, sau *SUBIECTIV*, în cazul lui Johann Gottlieb Fichte (1762 - 1814); ☞ *idealismul FIZIC*, reprezentat de către Ernst Mach (1838 - 1916), Henri Poincaré (1854 - 1912), sau Pierre Duhem (1861 - 1916), şi amplu criticat de către Lenin, în *Materialism şi empiriocriticism*, din 1909; ☞ *idealismul FIZIOLOGIC*, asociat cu Johannes Müller Argoviensis (1828 - 1896), Hermann Ludwig von Helmholtz (1821 - 1894) şi alţii;

[167] Bertrand Williams Russel, *The Philosophy of Logical Atomism*, în: „ Monist", nr. 28, 1918, pp. 495 - 527; nr. 29, 1919, pp. 32 - 63, 190 - 222, 345 - 380

☞ *idealismul LOGIC*, promovat de Paul Natorp (1854 - 1924); ☞ *idealismul METODOLOGIC*, legat de Hermann Cohen (1842 - 1918); ☞ *idealismul OBIECTIV*, printre exponenţii căruia se numără Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775 - 1854); ☞ *idealismul PE BAZE PERSONALISTE* (J. Royce); ☞ *idealismul PROBLEMATIC*, cu care se asociază René Descartes (1596 - 1650); ☞ *idealismul ROMANTIC*, asociat, de exemplu, cu Jean Gaspard Félix Ravaisson-Mollien (1813 - 1900), şi *idealismul NEOROMANTIC*, reprezentat, între alţii, de Wilhelm Wundt (1832 - 1920); ☞ *idealismul RELIGIOS*; ☞ *idealismul SOCIAL*, căruia i se dedică cartea din 1920 a lui Paul Natorp [168]; ☞ *idealismul SPECULATIV*; ☞ *idealismul SUBIECTIV*, ilustrat de „empiriştii" George Berkeley şi David Hume, de „empirio-criticistul" Ernst Mach şi, într-o anumită măsură, de unii „neopozitivişti"; ☞ *idealismul TRANSCENDENTAL*, sau *CRITIC*, avîndu-l ca exponent pe Immanuel Kant (1724 - 1804)

– *INTUIŢIONISMUL*, cultivat în Franţa de Henri Bergson (1859 - 1941), Édouard Louis Emmanuel Julien Le Roy (1870 - 1954) şi Maurice Blondel (1861 - 1949), iar în Germania de Wilhelm Dilthey (1833 - 1911), Eduard Spranger (1882 - 1963) şi Oswald Arnold Gorrfried Spengler (1880 - 1936), ca „filosofi ai vieţii", cunoaşte, el însuşi, stratificări şi compartimentări – ca dovadă: ☞ *intuiţionismul LOGICO-MATEMATIC*, conturat de Luitzen Egbertus Jan Brouwer (1881 - 1966) şi continuatorii acestuia; ☞ *intuiţionismul (META)ETIC*, legat de numele lui George Edward Moore (1873 - 1958); ☞ *intuiţionismul INTEGRAL*, promovat de Nicolae Onufrievici Losski (1870 - 1965)

– *ISTORICISMUL* se multiplică şi el, după criteriul etnic (*istoricismul ITALIAN*, *istoricismul GERMAN* şi aşa mai departe), după crieteriul temporal (*istoricismul MODERN*, *istoricismul POSTMODERN* etc.), ori după cel doctrinar, prin care ajungem, bunăoară, la *istoricismul ABSOLUT*, ilustrat de Benedetto Croce (1866 - 1952)

– *MATERIALISMUL*, ca direcţie majoră în filosofia oricărei epoci, cunoaşte, asemenea *idealismului*, nenumărate orizonturi ale diferenţierii; într-o ordine strcit lexico-grafică, consemnăm: ☞ *materialismul ATOMIST*, sau *ATOMISTIC*, reprezentat de Leucip (sec. V î.e.n.), Democrit (sec. V - IV î.e.n.), Epicur [169] (sec. IV - III î.e.n.) şi Titus Lucretius Carus (sec. I î. e. n.); ☞ *materialismul CULTURAL*, ca direcţie de cercetare în antropologie; ☞ *materialismul DIALECTIC*, amenajat de Friedrich Engels (1820 - 1895), Gheorghii Valentinovici Plehanov (1856 - 1918) şi Vladimir Ilici Lenin, născut Ulianov (1870 - 1924), în vecinătatea acestuia insinuîndu-se *„materialismul DINAMISMULUI"*, de care vorbeşte Mario Bunge; ☞ *materialismul ECONOMIC*, ca explicaţie reducţionistă a vieţii sociale; ☞ *materialismul ISTORIC*, avansat de Karl Heinrich Marx (1818 - 1883) şi Friedrich Engels, o dată cu *Die Deutsche Ideologie*, din 1845 - 1846; ☞ *materialismul MECANICIST*, pe linia lui Thomas Hobbes (1588 - 1679), bunăoară; ☞ *materialismul NATURALIST*, respectiv *ŞTIINŢIFIC-NATURALIST*, denumit uneori, în mod impropriu, şi *materialismul ISTORIC-NATURALIST*, reprezentînd, de regulă, o explicaţie *materilist-mecanicistă* şi chiar *empirist-plată*; ☞ *materialismul RAŢIONAL*, prin Gaston Bachelard [170] (1884 - 1962); ☞ *materialismul ŞTIINŢIFIC*, impus din perspectiva diverselor ştiinţe, prin distanţare de filosofia speculativă şi de ideologia religioasă; am putea spune că *materialismul ştiinţific* este tot una cu *materialismul naturalist* [171]; ☞ *materialismul VULGAR*, datînd de la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd Friedrich Karl Christian Ludwig Büchner (1824 - 1899), Karl Christoph Vogt (1817 - 1895) şi Jakob Moleschott (1822 - 1893) şi-au făcut cunoscute ideile, după care însăşi conştiinţa este o formă de materie

– *NEOPOZITIVISMUL*, filosofie „de a doua generaţie", s-a manifestat aproape din start sub semnul diversităţii, impunîndu-se ca *„neopozitivism ATOMIST-LOGIC"* (prin Şcoala de la Cambridge, mai întîi) şi ca *„neopozitivism LITERAR"* (prin Şcoala de la Oxford), continuat, apoi, prin filosofia analitică americană

– *NEOREALISMUL* se impune, de asemenea, sub semnul specificării, în raport cu orizontul problematic (*neorealism ONTOLOGIC*; *neorea-*

[168] Paul Natorp, *Sozialidealismus*, „Julius Springer", Berlin, 1920

[169] Mergînd cu specificare şi mai departe, ajungem la *materialismul DEMOCRITIAN*, la cel *EPICURIAN* etc.

[170] Una din cărţile filosofului francez de orientare neoraţionalistă se intitulează ca atare: *Le Matérialisme rationnel* şi apare la: Presses Universitaires de France, Paris, în 1953

[171] Cf., de exemplu, Mario Bunge, *Scientific Materialism*, „Donald Reidel P. C.", Dordrecht, 1981

lism EPISTEMOLOGIC; *neorealismul* ÎN ETICĂ [172] etc.), în raport cu spaţiul de manifestare (*neorealism* AUSTRIAC, *neorealism* BRITANIC; *neorealism* AMERICAN [173] etc.) şi aşa mai departe

– NONCOGNITIVISMUL, respectiv NONDESCRIPTIVISMUL, ca orientare potrivnică *„intelectualismului etic“*, cunoaşte el însuşi tendinţe şi varietăţi, una dintre ele fiind *„noncognitivismul“* LINGVISTIC, sau PRESCRIPTIVISMUL

– NOMINALISMUL gînditorilor medievali se înalţă la demnitatea *genului* şi a *generalităţii*, din momentul în care construim sintagme precum *„nominalismul* MODERN*“* şi *„nominalismul* POSTMODERN*“*, acesta din urmă suportînd el însuşi calificative, ca în cazul *nominalismului* CONSTRUCTIV, legat de numele americanilor Henry Nelson Goodman (1906 - 1998), respectiv Willard Van Orman Quine [174] (1908 - 2000)

– OPTIMISMUL, în măsura în care denumeşte o concepţie despre lume şi viaţă, ilustrează fenomenul segregării, sau al diversificării, prin acreditarea unor termeni compuşi precum *„optimismul* ONTOLOGIC*“*, *„optimismul* GNOSEOLOGIC*“* sau *„optimismul* AXIOLOGIC*“*

– PERSONALISMUL, ca filosofie cu o nedisimulată înclinaţie spre *fideism*, se reconfigurează, la rîndul său, în chip de: ☞ (1) *personalism* REALIST – prin Jacques Maritain (1882 - 1972), Nikolai Berdiaev (1874 - 1948), Douglas Clyde MacIntosh (1877 - 1948), Georgia Elma Harkness (1891 - 1974) şi alţii; ☞ (2) *personalism* IDEALIST, prin Thomas Hill Green (1836 - 1882), Mary Whiton Calkins (1863 - 1930), Gabriel Marcel (1889 - 1973) şi alţii; ☞ (3) *personalism* ENERGETIC, în cazul lui Constantin Rădulescu - Motru [175] (1868 - 1957); ☞ (4) *personalism* ONTOLOGIC, în cazul italianului Luigi Pareyson [176] (1918-1991), de exemplu; ☞ (5) *personalism* PEDAGOGIC, prin Emmanuel Mounier (1905 - 1950), Armando Rigobello (născut în 1924), Luigi Stefanini (1891 - 1956) şi mulţi alţii;

– POZITIVISMUL, plasat de unii interpreţi la marginea filosofiei propriu-zise, capătă consistenţă pe măsura diversificării sale; vorbim, în acest sens, de: *pozitivismul* ŞTIINŢIFIC, de *pozitivismul* RELIGIOS, de *pozitivismul* JURIDIC, de *pozitivismul* LOGIC (respectiv NEOPOZITIVISMUL), de *pozitivismul* SOCIOLOGIC, de *pozitivismul* CLASIC şi de cel CONTEMPORAN etc.

– RAŢIONALISMUL, ca orientare majoră a filosofiei moderne, îndatorată lui René Descartes, Baruch Spinoza (1632 - 1677), lui Gottfried Wilhelm Leibniz (1646 - 1716) şi continuatorului acestuia, Christian Wolff (1679 - 1754), se stratifică o dată cu impunerea: ☞ (1) *raţionalismului* NON-DOGMATIC, cum este cel pe care-l practică Voltaire (1694 - 1778), să spunem, ori Denis Diderot (1713 - 1784); ☞ (2) a *raţionalismului* TEIST, pe linia lui George Washington (1732 - 1799), John Adams (1735 - 1826), Benjamin Franklin (1706 - 1790), James Wilson (1742 - 1798) şi Thomas Jefferson (1743 - 1826); ☞ (3) a *raţionalismului* CRITIC, în maniera lui Karl Raimund Popper (1902 - 1994); ☞ (4) a *raţionalismului* APLICAT, în genul celui practicat de către Gaston Bachelard [177]; ☞ (5) a *raţionalismului* ETIC, pe linia lui Platon şi a lui Immanuel Kant, dar şi a contemporanului Michael Smith [178]; ☞ (6) a *raţionalismului* ŞTIINŢIFIC (Albert Einstein,

[172] Christian Piller, *The New Realism in Ethics*, în: Thomas Baldwin (ed.), *The Cambridge History of Philosophy 1870 – 1945*, „Cambridge University Press“, Cambridge, 2003, pp. 277 - 288

[173] Edwin B. Holt et al., *The Program and First Platform of Six Realists*, în: „Journal of Philosophy“, nr. 7, 1910, pp. 393 - 401; René Kremer, *Le néo-réalisme américain*, „Felix Alcan“, Paris, 1920; Lars Bowman, *Criticism and Construction in the Philosophy of the American New Realism*, „Almquist & Wiksell“, Stockholm, 1955

[174] Gînditorii evocaţi sînt coautori ai studiului *Steps Toward a Constructive Nominalism*, din „Journal of Symbolic Logic“, vol. 12, nr. 4, 1947, pp. 105 - 122

[175] Autor al cărţii omonime: *Personalismul energetic*, „Casa şcoalelor“ , Bucureşti, 1927

[176] Între altele, autor al cărţii *Filosofia della libertà* („Il Melangolo“, Genova, 1989) şi al articolului *Du personnalisme existentiel à l'ontologie de la liberté* („Notes et documents”, Institut International Jacques Maritain, nouvelle série, nr. 14, avril - juin 1986, pp. 18 - 39)

[177] *Le rationalisme appliqué* este titlul uneia din cărţile acestuia, apărută la P. U. F., Paris, în 1949.

[178] Michael Smith, *The Moral Problem*, „Blackwell Publishing“, Malden, 1994

Gaston Bachelard, Ferdinand Gonseth şi alţii)

– *REALISMUL*, o direcţie cardinală a filosofiei din toate timpurile, acoperă, astăzi, o plajă viu-colorată de preocupări, în condiţiile în care se vorbeşte: ☞ (1) de *realismul CONCRET* şi de cel *ABSTRACT* (N. O. Loski); ☞ (2) de *realismul „INTERN"*, sau *realismul „CU FAŢĂ UMANĂ"*, aşa cum îl asumă Hilary Whitehall Putnam [179]; ☞ (3) de *realismul NAIV* şi de cel *CRITIC*, respectiv de *realismul NEOKANTIAN*, pe filiera concepţiei lui Roy Wood Sellars [180] (1880 - 1973), Richard Hönikswald (1875 - 1947), Alois Adolf Riehl (1844 - 1924), George Santayana (1863 - 1952), sau Karl Groos (1861 - 1946); ☞ (4) de *realismul ETIC* şi de cel *FIZIC* [181]; ☞ (5) de *realismul MEDIEVAL-MODERAT*, aşa cum este *realismul TOMIST*; ☞ (6) de *realismul METAFIZIC*, reprezentat de Hillary Putnam, şi de cel *ŞTIINŢIFIC* [182], avînd ca exponenţi pe Émile Meyerson [183] (1855 - 1933), Wilfred Stalker Sellars (1912 - 1989) şi alţii; ☞ (7) de *realismul NON-DIRECT*, în accepţia lui Kant, la care ne întoarce David Malet Armstrong, deja menţionat; ☞ (8) de *realismul PSIHOLOGIC*, în cazul lui Charles Sanders Peirce, bunăoară; ☞ (9) de *realismul RELIGIOS*, sau *TEIST*, în sensul conferit de către William Pepperell Montague [184] (1873 - 1953); ☞ (10) de *realismul SPIRITUALIST*, în acord cu poziţia lui Louis Lavelle (1883 - 1951); ☞ (11) de *realismul TRANSCENDENTALIST*, reprezentat de către Eduard von Hartmann, iar înşiruirea s-ar putea continua

– *SPIRITUALISMUL*, opus *materialismului*, *pozitivismului* şi *realismului*, se diversifică: ☞ (1) prin formele de idealism pe care le promovează – de tip *personalist*, *neotomist*, *fenomenologic* etc.; ☞ (2) prin ariile de manifestare şi de difuzare, caz în care vorbim de spiritualismul *francez*, *german*, *elveţian*, *italian* etc.; ☞ (3) prin aria problematică în care ancorează, ceea ce ne permite să vorbim de *spiritualismul CREŞTIN*, de *spiritualismul EXISTENŢIAL*, cu acesta din urmă identificîndu-se Louis Lavelle (1883 - 1951)

– *TRANSCENDENTALISMUL*, concepţie antiempiristă, suprapusă, pînă la un punct apriorismului, se supune procesului de metamorfoze nu numai după criteriul auctorialităţii (caz în care putem vorbi de *transcendentalismul KANTIAN*, *FICHTEAN*, *SCHOPENHAUERIAN* şi aşa mai departe), dar şi prin vectorul focalizării, caz în care vom lua seamă la sintagme precum cea introdusă de Heinrich Rickert şi Wilhelm Windelband (*„transcendentalism LOGIC"*), ori cea cu care se asociază Mario dal Pra (1914 - 1992): prin *transcendentalismul PRAXISULUI*

– *VOLUNTARISMUL* suportă, la rîndu-i, pecetea diferenţierii, devenind, în cazul lui Arthur Schopenhauer, *voluntarism METAFIZIC*, în sensul concepţiei după care în *voinţă* trebuie căutată esenţa lumii, determinată, în aparenţele fenomenale, prin *reprezentare*

9.6. Dacă nu-şi divulgă „substanţa" ideatică printr-o denumire cu semnificant transparent, concepţiile şi doctrinele filosofice rămîn să ni se înfăţişeze

---

[179] *Realism with a Human Face* este titlul cărţii sale din 1990, apărută (la Harvard University Press, Cambridge, Massachusets) după „Realism şi raţiune" (*Realism and Reason. Philosophical Papers*, vol. 3, Cambridge University Press, Cambridge, 1983; 2002), „Multiplele feţete ale realismului" (*The Many Faces of Realism*, „Open Court", La Salle, Illinois, 1987), respectiv, „Reprezentare şi substanţă" (*Representation and Reality*, „MIT Press", Cambridge, Massachusetts, 1988)

[180] Tatăl filosofului nord-american fiind Wilfrid Stalker Sellars (1912 - 1989)

[181] Roy Wood Sellars, *The Philosophy of Physical Realism*, „Macmillan", New York, 1932

[182] David Malet Armstrong, *Universals and Scientific Realism*, vol. 1: *Nominalism and Realism*; vol. 2: *A Theory of Universals*, Cambridge University Press, Cambridge, 1978. Cît priveşte concepţia autorului menţionat în problema urmărită, ea se exprimă în aşa-numitul *„realism DIRECT"*

[183] Printre scrierile acestuia figurînd, între altele: *Identité et Réalité*, Les Éditions „Félix Alcan", Paris, 1926; idem, *Réel et déterminisme dans la physique quantique*, „Hermann & C-ie", Paris, 1933

[184] William Pepperell Montague, *The New Realism: Cooperative Studies in Philosophy* (apărută la „Macmillan Company", New York, 1912) este titlul cărţii cu valoare de manifest, sau de program, la care William Pepperrell Montague contribuie împreună cu Edwin Bissell Holt (1873 - 1946), Walter T. Marvin, Ralph Barton Perry (1876 - 1957) şi Edward Gleason Spaulding (1873 - 1940)

prin sintagme *genitivale* (de tipul *„filosofia cutărui domeniu“*, sau *„filosofia cutărei probleme“*), ori prin sintagme construite cu *adnume* adjectival (de tipul *„filosofia de cutare fel“*), ce ne trimit, pur şi simplu, la domeniul de referinţă.

Avem, în acest caz, a reface, minidicţionarele mai sus etalate, prin două rute interferente. Într-o primă desfăşurare a minidicţionarului în atenţie, vom urmări exemple de diversificare în lumea filosofiilor, asociate cu denumiri realizate prin sintagme genitivale, de tipul *„filosofia cutărui, sau cutărui domeniu“*, respectiv *„filosofia cutărei, sau cutărei probleme“*:

☞ *filosofia* BANULUI, propusă, între alţii, de Georg Simmel [185] (1858 - 1918), unul dintre primii sociologi germani, şi Vittorio Mathieu [186], un filosof *„al aventurii“*, *„al modernităţii“*, *al istoriei* şi *al culturii*, teoretician al artei etc.

☞ *filosofia* CREAŢIEI, ca perspectivă integratoare asupra înţelegerii *naturii, mecanismelor* şi *finalităţii* actului novator

☞ *filosofia* CUVÎNTULUI: denumire (pe vremea lui Eufrosim Poteca !) pentru *filosofia* LIMBAJULUI

☞ *filosofia* DIALOGULUI, dezvoltată inclusiv în legătură cu fundamentele eticii ambientale (pornind de la ireductibilitatea relaţiei „eu – tu“ la raportul dintre conştiinţă şi realitatea obiectivă), în cazul lui Martin Buber, ori din perspectiva relaţiei dintre logică şi etică [187]

☞ *filosofia* EDUCAŢIEI, ca studiu asupra naturii, procesului, scopurilor şi idealurilor, formă-rii şi remodelării indivizilor în cadrul social [188];

☞ *filosofia* EVOLUŢIEI, ca domeniu de resemnificare a datelor ştiinţei în care s-au ilustrat cu deosebire „pozitivistul“ Herbert Spencer şi „intuiţionistul“ Henri Bergson [189];

☞ *filosofia* EXPRESIEI: ramură a filosofiei ilustrată de Giorgio Colli, călăuzit de gîndul că *„lumea pe care-o privim şi, în general, orice configuraţie particulară este o expresie a unui lucru necunoscut“* [190];

☞ *filosofia* FACULTĂŢILOR *active şi morale ale omului*: direcţie de înaintare pe calea reflecţiei filosofice, urmată de către scoţianul Dougald

---

[185] Provenit dintr-o familie evreiască foarte bogată, trecută la creştinism, tatăl romano-catolic, iar mama luterană. Cartea ce motivează deschiderea rubricii în atenţie este faimoasa *Philosophie der Geldes* („Filosofia banilor“), publicată de „Duncker & Humblot“, la Leipzig, în 1900

[186] Vittorio Mathieu, *Filosofia del denaro: dopo il tramonto di Keynes*, „Armando“, Roma, 1985

[187] Cf. Guido Calogero (1904 - 1986), *Logo e dialogo*, Edizioni di Comunità, Milano, 1950; Mario Peretti, *La filosofia del dialogo di Guido Calogero*, în: „Rivista di filosofia neoscolastica“, vol. 60, nr. 1, 1968, pp. 70 - 95; şi aşa mai departe

[188] Cf., între altele: Carleton Washburne, *A Living Philosophy of Education*, „John Day Comp.“, New York, 1940; Nanine Charbonnel, *Philosophie du modèle*, Presses Universitaires de Strasbourg, 1993; Olivier Reboul, *La philosophie de l'éducation*, 9-e éd., P. U. F. (coll. „Que sais-je ?“), Paris, 2001

[189] Cf. Herbert Spencer, *Principles of Biology*, vol. 1 (part. III: *The Evolution of Life*), vol. 2 (part. V: *Morphological Development*; Part V: *Physiological Development*), „Williams and Norgate“, London, 1864, 1867; reed. 1898; idem, *Essays: Scientific, Political, and Speculative*, vol. 1 (incluzînd „The Development Hypothesis“, „Progress: Its Law and Cause“, „The Factors of Organic Evolution“ etc.), „Longman, Brown, Green, Longmans and Roberts“, London, 1858; reed. 1891; Henri Bergson, *Creative Evolution*, „Félix Alcan“, Paris, 1907; Ferdinand Canning Scott Schiller (1864 - 1937), *Riddles of the Sphinx: A Study in the Philosophy of Evolution by a Troglodyte*, „Swan, Sonnenschein, and Co.“, London, 1891

[190] Giorgio Colli, *La Filosofia dell'espressione*, „Adelphi“, Milano, 1969

Stewart, ca filosof al simţului comun [191]

☞ *filosofia FIZICII*, în speţă *filosofia MECANICII CUANTICE*, cea mai frecventată dintre filosofiile ştiinţei, aliniată *filosofiei MATEMATICII*, *filosofiei ISTORIEI*, *filosofiei BIOLOGIEI*, *filosofiei LOGICII*, *filosofia LINGVISTICII* şi aşa mai departe

☞ *filosofia IDENTITĂŢII* (în germană: *Identitätsphilosophie*): sintagmă lansată de Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling (1775 - 1854), pentru a-şi desemna sistemul filosofic, în care divinitatea se confundă cu forţele şi legităţile universului; pentru etapa următoare a gîndirii sale, acelaşi Schelling se va folosi de eticheta *filozofie pozitivă*

☞ *filosofia IMANENŢEI*, respectiv *filosofia IMANENTĂ* (în germană: *Immanenzphilosophie*): ramură a cugetării filosofice, articulată la sfîrşitul secolului al XIX-lea, în Germania, în orizontul criticii „de la dreapta" a kantianismului şi criticismului, de către Anton von Leclair (1848 - 1917), Wilhelm Schuppe [192] (1836 - 1913), Richard Ritter von Schubert-Soldern (1852 - 1924 / 1935) şi Johannes Rehmke (1848 - 1930)

☞ *filosofia ISTORIEI*: sintagmă introdusă de Voltaire (1694 - 1778), pentru a desemna domeniul cugetării prin care se atacă sensul, legităţile şi unitatea procesului istoric, problemele articulării şi ale resemnificării discursului istoric, reprezentat, între alţii, de Giambattista Vico (1668 - 1744), de Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu (1689 - 1755), de Jean Jacques Rousseau (1712 - 1778), de Immanuel Kant (1724 -1804), de Johann Gottfried Herder (1744 - 1803), de Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831), de neokantienii şi de către exponenţii filosofiei vieţii, de neohegelieni, iar la noi de către Alexandru D. Xenopol (1847 - 1920), de Nicolae Iorga (1871 - 1940), de Vasile Pârvan (1882 - 1927) şi alţii

☞ *filosofia IUBIRII*: direcţie a cugetării cu ascendent la primii gînditori greci (Hesiod, Empedocle, Platon) şi în toată gîndirea creştină, culminînd cu epoca Renaşterii

☞ *filosofia LIBERTĂŢII*: ramură a filosofiei, conturată, în cazul elveţianului Charles Secrétan (1815 - 1895), la încrucişarea tradiţiei *spiritualismului* francez cu filosofia tîrzie a lui Schelling şi cu anumite preocupări din cadrul *personalismului creştin*; printre exponenţii domeniului în atenţie, mai menţionăm pe Luigi Pareyson (1918 - 1991) şi pe Rudolf Steiner [193] (1861 - 1925)

☞ *filosofia LIMBAJULUI*: ramură a filosofiei şi, totodată, disciplină filosofică vizînd structura şi funcţionarea limbilor (naturale şi nu numai), raporturile limbii şi ale limbajului cu realitatea, cu acţiunea şi cunoaşterea [194]

☞ *filosofia LOGICII*: ramură a filosofiei ştiinţei şi, totodată, orizont al metafilosofiei, în condiţiile în care logica a fost, de-a lungul veacurilor, o parte a filosofiei, ori preambulul acesteia; o dată „autonomizată", sub auspicii ale matematizării şi formalizării, logica revine la filosofie, la nivelul *meta-teoriei*, în legătură cu statutul conceptelor sale fundamentale, cu destinul metodelor de care se slujeşte şi cu finalitatea demersurilor întreprinse [195]

---

[191] Dugald Stewart (1717 - 1785), *The Philosophy of the Active and Moral Powers of Man*, 2 vol., „Adam Black", Edinburg, 1828

[192] Autor al cărţii despre „filosofia imanentă" (*Die immanente Philosophie*, 1897), dar şi al cărţii privind „logica gnoseologică" (*Erkenntnistheoretische Logik*, 1878)

[193] Charles Secrétan, *La Philosophie de la liberté*, 1848; Luigi Pareyson, *Filosofia della libertà*, „Il Melangolo", Genova, 1989; Rudolf Steiner, *Die Philosophie der Freiheit. Grundzüge einer modernen Weltanschauung – Seelische Beobachtungsresultate nach naturwissenschaftlicher Methode*, „Emil Felber", Berlin, 1894

[194] Friedrich Karl Wilhelm von Schlegel, *Philosophische Vorlesungen insbesondere über Philosophie der Sprache und des Wortes*, „Carl Schaumburg und Comp.", Wien, 1830; John Rogers Searle, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University, London, 1969; Friedrich Waismann, *Logik - Sprache - Philosophie*, „Reclam", Stuttgart, 1976

[195] Cf., între altele, Hugo Dingler, *Philosophie der Logik und Arithmetik*, Munich, 1931; Crizantema Joja (coord.), *Orientări contemporane în filosofia logicii*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991; Michael Dummet, *Philosophie de la logique*, Éditions de Minuit, 1991; Hilary Putnam, *La philosophie de la logique*, trad. de l'anglaise par Patrick Peccatte, Éditions de l'Éclat, Combas, 1996; Serge Durno, *Philosophie de la logique*, „Manuscrit", Paris, 2006; Willard Van Orman Quine, *Philosophie de la logique*, „Aubier", Paris, 2008; etc.

☞ *filosofia* LOIALISMULUI: direcţie de înaintare în reflexia asupra moralităţii, încercată de către Josiah Royce [196] (1855 - 1916)

☞ *filosofia* MAGIEI: direcţie de preocupări (subsumată, în Renaştere, filosofiei *naturii*, iar, mai tîrziu, filosofiei *culturii*) ilustrată, la noi, de Eugeniu Sperantia, prin cartea omonimă [197] din 1916, de Lucian Blaga şi alţii

☞ *filosofia* MINŢII [198], respectiv *a* MENTALULUI, sau *a* INTELECTULUI: ansamblu de reflecţii asupra *minţii*, în raportul ei cu lumea exterioară şi cu corpul

☞ *filosofia* MIŞCĂRII: sintagmă invocată de Julien Benda [199], pentru a defini bergsonismul

☞ *filosofia* MITOLOGIEI: sintagmă ce intervine în titlul scrierilor lui Schelling [200]

☞ *filosofia* MITULUI: domeniu de preocupări ilustrat, bunăoară, de Friedrich Wilhelm Joseph Schelling [201] (1775 - 1854) şi de Ernst Cassirer [202] (1874 - 1945), în condiţiile în care MITOLOGISMUL este, mai curînd, numele pe care-l poartă explicarea sistematică a miturilor, respectiv pasiunea pentru mitologie, sau cultul mitologiei

☞ *filosofia* MORALEI, respectiv *filosofia* MORAVURILOR: secţiunea mediană a filosofiei, în concepţia gînditorilor eleniştI [203]; vezi şi: *filosofia practică*, respectiv *filosofia morală*

☞ *filosofia* MUNCII: direcţie de preocupări filosofice semnalată prin titlul uneia dintre cărţile rămase în manuscris de la gînditorul clujean Eugeniu Sperantia (1888 - 1972)

☞ *filosofia* NATURII (în germană: *Naturphilosophie* [204] !), sau *filosofia naturală*, la William din Ockham (*philosophia naturalis*), în condiţiile în care NATURALISMUL trimite, mai curînd, la un curent artistic şi literar

☞ *filosofia* RELIGIEI: ansamblu de reflecţii asupra fenomenului religios, în condiţiile în care *fideismul*, respectiv *providenţialismul*, reprezintă nu doar doctrine, ci şi principii explicative, dacă nu certitudini în problemele de viaţă [205]

---

[196] Josiah Royce, *The Philosophy of Loyalty*, „Macmillan“, New York, 1908

[197] Eugeniu Sperantia, *Contribuţiuni la filosofia magiei*, Cluj, 1916

[198] Cf., între alţii, Wilfrid Stalker Sellars, *Empiricism and the Philosophy of Mind*, in: *The Foundations of Science and the Concepts of Psychoanalysis, Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. 1, H. Feigl and M. Scriven (eds.), University of Minnesota Press, Minneapolis, 1956; John Searle, *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*, „Cambridge University Press“, Cambridge, 1983; etc.

[199] Julien Benda, *Le Bergsonisme, ou une philosophie de la mobilité*, „Mercure de France“, Paris, 1912

[200] Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, *Philosophie der Mythologie* / Vorlesung, 1842 (trad. franc., *Leçons inédites sur la philosophie de la mythologie*, „Jerome Millon“ Editions, Grenoble, 1997); idem, *Philosophische Entwürfe und Tagebücher*, Band 12: *Philosophie der Mythologie und reinrationale Philosophie*, 1846

[201] Cf., între altele, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, *Philosophie der Offenbarung* („Filosofia revelaţiei“) / *Vorlesung*, 1854; retipărit la „Suhrkamp“, Frankfurt, 1977; trad. fr. (*Philosophie de la Révélation*), 3 vol., P. U. F., Paris, 1989, 1991, respectiv 1994

[202] Prin *Philosophie der symbolischen Formen*. (Bd. 1: *Die Sprache*, 1923; Bd. 2: *Das mythische Denken*, 1925; Bd. 3: *Phänomenologie der Erkenntnis*, 1929), respectiv prin *Sprache und Mythos. Ein Beitrag zum Problem der Gotternamen*, „B. G. Teubner“, Leipzig / Berlin, 1925

[203] Cf., între alţii: Immanuel Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, Editura „Humanitas“, Bucureşti, 2006; Adriano Tilgher, *La filosofia delle morali. Studio sulle forze, le forme, gli stili della vita morale*, „Dott G. Bardi“, Roma, 1937; Teodor Vidam, *Introducere în filosofia moralei*, Editura „Inter-tonic“, Cluj-Napoca, 1994

[204] Cf., în această privinţă: F. W. J. Schelling, *Ideen zu einer Philosophie der Natur als Einleitung in das Studium dieser Wissenschaft* (1797); reed. (de „P. Krüll“-Verlag, din Landshut) în 1803; idem, *Bruno oder über das göttliche und natürliche Prinzip der Dinge* (1802); Hugo Dingler, *Geschichte der Naturphilosophie*, Berlin, 1932

[205] Printre numeroase alte contribuţii, cf.: Heinrich Scholz, *Religionsphilosophie*, Verlag von Reuther & Reichard, Berlin, 1922; Edgar S. Brightman, *A Philosophy of Religion*, „Prentice-Hall“, New York,

☞ *filosofia* REVELAŢIEI: sintagmă prezentă în titlul uneia din scrierile rămase de la Schelling, evocată în legătură cu *filosofia mitului*

☞ *filosofia* SOCIETĂŢII: sintagmă ce desemnează o ramură a filosofiei, complementară *filosofiei* NATURII şi *filosofiei* MINŢII; vezi *filosofia* SOCIALĂ

☞ *filosofia* SPIRITULUI: (1) sintagmă prin care, la Hegel, bunăoară, se acoperă întreaga explicaţie filosofică asupra realităţii şi gîndirii (prin *filosofia spiritului subiectiv*, *a spiritului obiectiv* şi, respectiv, *a spiritului absolut*); (2) în perspectiva filosofiei analitice, studiul filosofic al naturii spiritului, sau al mentalului, respectiv, al evenimentelor, funcţiilor şi proprietăţilor mentale ale conştiinţei, în raport cu corpul [206]

☞ *filosofia* STILULUI: direcţie a cugetării din ultimele veacuri, la concurenţă cu filosofia culturii, cu filosofia artei, cu filosofia creaţiei, cu stilistica, psihologia şi alte discipline [207]

☞ *filosofia* TEHNICII: domeniu de reflecţie asupra naturii şi efectelor sociale ale producţiei de bunuri reglate de cunoaşterea precisă a unor reguli, în condiţiile în care TEHNOCRATISMUL (dacă nu *thenicismul*) reprezintă (în sociologie şi în politică) o variantă modernă a teoriei „elitelor“, iar termenul înrudit, *tehnologismul*, intervine mai curînd în contexte critice, pentru a acuza efectele deplorabile pe care le induce în planul cunoaşterii şi creaţiei de valori excesul tehnologic

☞ *filosofia* VALORILOR: orientare în cîmpul cugetării filosofice şi domeniu de reflecţie statornicite prin aportul gînditorilor neokantieni din Şcoala de la Baden, reprezentată de Wilhelm Windelband, Henrich Rickert şi alţii

☞ *filosofia* VIEŢII: orientare în filosofia de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea ţintind spre dimensiunea psihică şi spirituală a vieţii, prin formula *intuiţionismului istoric* (în cazul lui Wilhelm Dilthey), sau prin cea a *spiritualismului iraţionalist*, în cazul lui Henri Bergson; în ansamblul de preocupări ce se subsumează sintagmei în atenţie, se disting neoromanticii germani (Friedrich Nietzsche, Wilhelm Dilthey, Georg Zimmel, Oswald Spengler, Eduard Spranger, Hermann Keyserling şi alţii), neospiritualiştii francezi (Alfred Fouillée, Jean-Marie Guyau, Jules Lachelier, Felix Ravaisson, Emile Boutroux şi alţii), neoumaniştii spanioli (Miguel de Unamuno şi José Ortega y Gasset), trăiriştii români şi alţii

Să urmărim, în continuare, o parte din şirul impresionant al diversificărilor impuse, în lumea concepţiilor şi a doctrinelor filosofice, mai vechi, sau mai recente, prin mecanismul determinărilor adjectivale, generînd sintagme de tipul *„filosofia de cutare, sau de cutare fel“*:

☞ *filosofie* ANALITICĂ: orientare în filosofia veacurilor din urmă, legată de opţiunea empiristă şi de „criticismul“ lingvistic, sau semio-logic;

☞ *filosofie* CREŞTINĂ: filosofia resemnificată şi reconfigurată prin prisma valorilor şi a exigenţelor creştinismului; vezi *filosofia* RELIGIEI [208];

☞ *filosofie* ERMETICĂ, sau *ermetism*: orientare mistico-spirituală conturată în secolul al II-lea sub forma „ermetismului popular“ şi, respectiv, a „ermetismului doct“, delimitat prin *Corpus hermeticum*, tradus integral în latină, pentru prima dată, de Marsilio Ficino;

1950; Italo Mancini (1925 - 1993), *Filosofia della religione*, „Abete“, Roma, 1968; Leszek Kolakowski, *Religion. If there is no God... on God, the devil, sin and other worries of the so-called philosophy of religion* (essays), Oxford University Press, Oxford, New York etc. 1982

[206] Cf., între alţii: Dugald Stewart (1753 - 1828), *Elements of the Philosophy of the Human Mind*, vol. 1 - 3, 1792, 1814, respectiv 1827; Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Filosofia spiritului*, Editura Academiei, Bucureşti, 1965; Jean-Louis Vieillard-Baron (coord.), *La philosophie de l'esprit: Blondel, Lavelle, Marcel*, Hildesheim, Olms, 1992

[207] Herbert Spencer, *The Philosophy of Style*, 1852, reed. la „Kessinger Publishing“, Whitefish, Montana, 2004; Lucian Blaga, *Filozofia stilului*, „Cultura Naţională“, Bucureşti, 1924; Gilles-Gaston Granger, *Essai d'une philosophie du style*, „Armand Colin“, Paris, 1968; reed. la „Odile Jacob“, Paris, 1988

[208] Cf., între alţii: Henrik Steffens (1773 - 1845), *Christliche Religionsphilosophie*, 2 Bände, Breslau, 1839

☞ *filosofie* EXISTENŢIALĂ (în germană: *Existenzphilosophie*): expresie introdusă de Fritz Heinemann, în 1929, pentru a descrie [209] orientările din filosofia vremii centrate pe problematica existenţei concrete a individului; vezi *filosofia* EXISTENŢEI, respectiv *a* FIINŢEI, sau *a* CORPULUI

☞ *filosofie* FĂURITOARE: sintagmă de sorginte platoniciană, cu înţeles de filosofie a creaţiei

☞ *filosofie* FENOMENOLOGICĂ: sintagmă folosită, între alţii, de către Edmund Gustav Albrecht Husserl, pentru a desemna direcţia filosofică inaugurată pe coordonate vehement-antipsihologiste [210]

☞ *filosofie* FORMALĂ: sintagmă utilizată de Christian Wolff, de Immanuel Kant şi alţii, pentru nucleul dur al filosofiei, care este logica, respectiv dialectica, sau canonica [211]

☞ *filosofia* IMANENTĂ: sintagmă folosită de unii autori cu referire la *filosofia* IMANENŢEI

☞ *filosofie* LINGVISTICĂ: domeniu de reflecţie filosofică în orizontul căreia problemele filosofice sînt abordate ca probleme semiotice (sintactico-semantico-pragmatice)

☞ *filosofie* MAGICĂ [212]: sintagmă prezentă în titlul unei cărţi ce ne întoarce la tradiţia ordinului magic „Aurum Solis“, fondat în 1897, de George Stanton şi Charles Kingold

☞ *filosofie* MATERIALĂ: sintagmă relativ-sinonimă cu „filosofia reală“, aflată în opoziţie cu „filosofia formală“, sau „raţională“ [213]

☞ *filosofie* MORALĂ: direcţie majoră a filosofiei din toate timpurile [214]; vezi *filosofia moralei*, sau *a moravurilor*, respectiv *filosofia practică*

☞ *filosofie* NATURALĂ: nume pentru ramura filosofiei ce avea să se fixeze prin denumirea de „filosofia naturii“ [215]; vezi *filosofia* NATURII

☞ *filosofie* NEGATIVĂ: avatar al filosofiei ca sistem, în concepţia lui Schelling, cu trimitere spre filosofia logică, sau speculativă

☞ *filosofie* POETICĂ, respectiv *filosofia* FĂURITOARE: „parte“ a filosofiei, care, în concepţia Stagiritului, acoperă poetica *stricto sensu*, astronomia şi muzica; vezi şi *filosofia* CREAŢIEI

☞ *filosofie* POSTMODERNĂ: direcţie de gîndire influenţată de fenomenologie, structuralism şi existenţialism, de ultimul Wittgenstein şi de filosofia analitică anglo-saxonă; pentru că prinde contur în Franţa anilor ‘50, respectiva mişcare este desemnată de unii americani drept „French theory“ [216]

☞ *filosofie* POZITIVĂ: (1) avatar al filosofiei ca sistem, în concepţia lui Schelling, trimiţînd spre religie şi mitologie; (2) nume alternativ pentru *pozitivism* [217]

☞ *filosofie* PRIMĂ: sintagmă folosită de Aristotel pentru ceea ce avea să se fixeze sub nu

---

[209] Fritz Heinemann (1889 - 1970), *Neue Wege der Philosophie. Geist, Leben, Existenz*, „Quelle und Meyer“, Leipzig, 1929

[210] Edmund Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, Tübingen, 1913; reed. la „Niemeyer“, Tübingen, 1980

[211] Cf., între alţii: Richmond H. Thomason (ed.), *Formal Philosophy. Selected Papers of Richard Montague*, Yale University Press, New Haven, 1974

[212] Melita Denning (alias Vivian Godfrey), Osborne Phillips (alias Leon Barcynski), *The Foundations of High Magick. The Magical Philosophy*, „Castle Books“, Edison, New Jersey, 2000

[213] Cf., între alţii: Isac Newton, *Philosophia Materialis Principia Mathematica*, în: Lawence T. Lorimer (ed.), *Encyclopedia Americana*, „Grolier Incorporated“, Danbury, 1988, pp. 288 - 292

[214] Alan Montefiore, Valentin Mureşan (coord.), *Filosofia morală britanică*, „Alternative“, Bucureşti, 1998; Paul Alexandre René Janet, *Histoire de la philosophie morale et politique, dans l'antiquité et les temps modernes*, „Adamant Media Corporation“, Boston, 2001

[215] Cf., între alţii: William Ockham, *Summula philosophiae naturalis*, 1319 - 1321; reed. de Stephen F. Brown, în: *Opera philosophica*, vol. 6, „St. Bonaventure“, New York, 1984

[216] Cf., între alţii: Jean - François Lyotard, *La Condition postmoderne: rapport sur le savoir*, Editions de *Minuit* (collection „Critique“), Paris, 1979; trad. rom. (*Condiţia postmodernă: raport asupra cunoaşterii*) de Ciprian Mihali, „Idea Design“, Cluj-Napoca, 2003; Merold Westphal (ed.), *Postmodern Philosophy and Christian Thought*, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, 1999

[217] Auguste Comte, *Cours de philosophie positive*, 1830 - 1842; reed. la „Hermann“, Paris, 2 vol., 1975

mele de metafizică; în raport cu acest nucleu al cugetării, celelalte compartimente ale cunoaşterii reflectate reprezintă *„filosofii secunde“*

☞ *filosofie* RAŢIONALĂ: nume dat logicii (ca *organon* al întregii cunoaşteri), în tradiţia sistematizărilor filosofice; vezi şi *filosofie formală*

☞ *filosofie* REALĂ [a universului]: sintagmă relativ-sinonimă cu „filosofia materială“ şi opusă „filosofiei raţionale“, sau „formale“ [218]

☞ *filosofie* RELIGIOASĂ: sintagmă relativ-sinonimă cu „filosofia religiei“ [219]

☞ *filosofie „*SECUNDĂ*“*: nume sub care apar diversele filosofii „teoretice“, „practice“, sau „poetice“, în chip de orizonturi complementare ale filosofiei prime [220]

☞ *filosofie* SPECULATIVĂ: în termeni kantieni, filosofia bazată pe utilizarea raţiunii dincolo de limitele experienţei; pentru Hegel, aceasta este adevărata filosofie, în măsura în care realitatea însăşi coincide cu raţionalitatea gîndirii [221]

☞ *filosofie* TEHNICĂ: sintagmă din repertoriul filosofiei fichteene, tratată cu suspiciune în vremurile din urmă, ca „abstracţie speculativă“ [222]

☞ *filosofie* TEORETICĂ: denumire generică a preocupărilor asociate cunoaşterii contemplative; în sistematica lui Aristotel, în sfera filosofiei teoretice se aşează *metafizica*, *matematica* şi *fizica*

9.7. O subcategorie a sintagmelor de tipul celor de care ne-am ocupat în secvenţele precedente este aceea a construcţiilor nominale din care s-au desprins denumiri (în chip de nume compuse !) pentru *„*PĂRŢILE*“* filosofiei şi pentru DISCIPLINELE socio-umane aferente, dacă nu chiar discipline „realiste“, sau „naturale“. Nu vor lipsi nici situaţiile în care o nouă ramură filosofică se naşte după înfiripărea unei anumite discipline ştiinţifice *stricto sensu*. Să urmărim, oricum, sintagme precum cele din minidicţionarul mai jos reprodus:

☞ *filosofia* ACŢIUNII, iniţiată de Maurice Blondel [223] (1861 - 1949), cu titlul *Acţiunea*, în condiţiile în care *acţionalismul* ne apare mai curînd ca un principiu explicativ ce plasează drept concept central *acţiunea*, în diversele ştiinţe socio-umane, iar *pragmatismul* şi, respectiv, *pragmaticismul* (de la

☞ ştiinţa asociată: PRAXIOLOGIA (de la cuvintele greceşti: *πραξις* / „acţiune“ şi *λόγος* / „teorie“, „limbaj“, „ştiinţă“), lansată, în veacul

[218] Tommaso Campanella, *Realis philosophiae epilogisticae partes quatuor*, Tobias Adami (ed.), „G. Tampachius“, Frankfurt, 1623; Juan Caramuel y Lobkowitz (1606 - 1682), *Rationalis et realis philosophia*, Louvain, 1642; Joseph Bayma (1816 - 1892), autor a trei volume despre *Philosophia realis*, imprimate în „regie proprie“, între 1860 şi 1867, cînd se afla în Anglia

[219] Cf., între foarte mulţi alţi autori: Lucian Laberthonnière (1860 - 1932), *Essais de philosophie religieuse*, „Lethielleux“, Paris, 1903

[220] Printre alte contribuţii în materie, cf.: Manfred Riedel, *Fur eine zweite Philosophie: Vortriige und Abhandlungen*, „Suhrkamp“, Frankfurt, 1988

[221] Johann Nicolaus Tetens (1736 - 1807), *Uber die allgemeine speculativische Philosophie*, „Biitzow und Wismar“, 1775; Francis Bowen (1811 - 1890), *Critical Essays on the History and Present Condition of Speculative Philosophy*, „Williams“, Boston, 1842

[222] Cf.: Mary Whiton Calkins, *The Persistent Problems of Philosophy: An Introduction to Metaphysics through the Study of Modern Systems*, 5-th ed., „The Macmillan Comp.“, New York, 1925, p. 318

[223] Maurice Blondel, *L'Action*, vol. 1: *Le problème des causes secondes et le pur agir*; vol. 2: *L'Action humaine et les conditions de son aboutissement*, „Alcan“, Paris, 1936, respectiv 1937. Ultimul volum menţionat reia, în mare parte, cu anumite modificări, conţinutul unui studiu anterior (*L'Action: Essai d'une critique de la vie et d'une science de la pratique*, „Alcan“, Paris, 1893)

grecescul *πράγμα*: *acţiune*), impuse de gînditorii americani la sfîrşitul secolului al XIX-lea, ţin mai curînd de filosofia cunoaşterii în domeniile sale dinamic - voluntare;	al XX-lea, de logicianul şi filosoful polonez Tadeusz Kotarbińsky (1886 - 1981);

☞ *filosofia* ARTEI [224], ca parte componentă a *filosofiei* POETICE, sau a *filosofiei* FĂURITOARE, în sensul lui Platon şi al lui Aristotel, iar în termeni actuali: ca parte a *filosofiei* CREAŢIEI *toto genere*;	☞ ştiinţa asociată: ESTETICA (de la cuvîntul grecesc αισθησις / *senzaţie*, sau *percepţie*), ca studiu al operelor de artă şi al faptului artistic în genere, respectiv ştiinţa frumosului natural, adică o teorie a sentimentului, a gustului, a frumuseţii şi a geniului, cum rezultă din *Critica* (kantiană a) *facultăţii de judecare* [225];

☞ *filosofia* CREAŢIEI [226], domeniu de reflecţie asociat, de-a lungul veacurilor, cu CREAŢIONISMUL – teza, respectiv doctrina teologică a creării omului şi a lumii *ex nihilo*, ori *ab aliquo*, de către Dumnezeu;	☞ ştinţe asociate: ☞ (1) CREATOLOGIA [227], respectiv INVENTICA, sau NOVATICA, teorie generală privitoare la resorturile şi la căile actului novator, în speţă ale celui de invenţie şi inovaţie în tehnică; ☞ (2) POETICA, în sensul aristotelic, de teorie a creaţiei literare; ☞ (3) METAPOETICA, în sensul pe care i-l conferă, bunăoară, Alexandru Husar [228];

☞ *filosofia* CULTURII: domeniu şi, totodată, disciplină filosofică autonomă, ajunsă la conştiinţa de sine în secolul al XIX-lea (la concurenţa filosofiei gînditorilor romantici cu exponenţii teoriei evoluţioniste a mediului, cu neokantianismul, cu „filosofia vieţii", cu energetismul etc.), prin care se desluşeşte geneza, dezvoltarea, morfologia şi funcţionarea culturii ca fenomen spiritual;	☞ ştiinţa asociată: CULTUROLOGIA, ca teorie generală *„despre cultură şi civilizaţie"*; termenul a fost prima dată folosit de către Friedrich Wilhelm Ostwald (1853 - 1932), în *Energetische Grundlagen der Kulturwissenschaft* [229], din 1909;

☞ *filosofia* CUNOAŞTERII, sintagmă ce desemnează o ramură principală a filosofiei, convergentă cu *filosofia* NATURII şi cu *filosofia* SOCIALULUI; utilizarea ei este indispensabilă, în condiţiile în care termenul *cognitivism* are utilizări particularizatoare, trimiţînd la una din orientările *metaetice*, opuse	☞ ştiinţe asociate: GNOSEOLOGIE (de la cuvintele greceşti γνόσις / „cunoaştere" şi λόγος), respectiv *„COGNITOLOGIA"* [230], ca teorie filosofică, preocupată de *„modul în care cunoaştem realitatea"* [231]; (2) SOCIOLOGIA CUNOAŞTERII, ca teorie a interacţiunii structurilor sociale cu producţiile culturale; (3) ŞTIINŢA COGNIŢIEI (*cognitive*

[224] Respectiv *filosofia artei şi literaturii*, cum sună, oarecum excesiv, prin tenta pleonastică, titlul uneia dintre cărţile semnate de Constantin Leonardescu

[225] Într-o accepţie alternativă, estetica reprezintă *gîndirea filosofică asupra experienţei simţurilor*, ca în cazul disciplinei ce precede *logica transcendentală*, în desfăşurarea *Criticii raţiunii pure*

[226] Traian-Dinorel Stănciulescu, *Introducere în filosofia creaţiei umane*, „Junimea", 1999; 2005

[227] Cf. Traian Dinorel Stănciulescu (coord.), *Tratat de creatologie*, Editura „Performantica", Iaşi, 1998

[228] Alexandru Husar, *Metapoetica - Prolegomene*, Editura „Univers", Bucureşti, 1973

[229] Verlag von Dr. Werner Klinkhardt, Leipzig, 1909. Cf. şi: Leslie Alvin White, *A Problem in Kinship Terminology*, în „American Anthropologist", vol. 41, 1939, pp. 566 - 573

[230] Termen rebarbativ, folosit mai mult în mediile filosofice transprutene, avîndu-şi sorgintea în latinescul *cognitio, -onis* / „cunoaştere"

[231] Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, p. 398

emotivismului, bunăoară, respectiv la una dintre orientările din psiholozgia ştiinţifică;

science), apărută la graniţa gnoseologiei cu informatica; (4) *EPISTEMOLOGIA*;

☞ *filosofia EDUCAŢIEI*, ca modalitate de interogare asupra felului de viaţă de care ar trebui să se bucure omul şi a modului în care ar trebui condusă evoluţia acestuia în stadiul copilăriei, printre exponenţii acesteia înscriindu-se Platon, Descartes, Rousseau, Fichte, Kant, Schiller, Wilhelm von Humboldt, John Dewey şi mulţi alţii [232];

☞ ştiinţe asociate: *PEDAGOGIA* (de la cuvîntul grecesc: παιδαγωγός / „pedagog“, „educator“), ca teorie generală a învăţării şi învăţămîntului, respectiv ansamblul disciplinelor subiacente şi conexe pedagogiei, numite ca atare, în spaţiul anglo-saxon: „ştiinţe ale educaţiei“;

☞ *filosofia EXISTENŢEI*, respectiv *filosofie EXISTENŢIALĂ*, *filosofie A CORPULUI* (sau *FILOSOFIA CORPORALITĂŢII*), *A FIINŢEI* (sau *A FIINŢĂRII*), *A SUBSTANŢEI* etc., deschidere frontală a filosofiei, resuscitată în veacul din urmă în orizontul existenţei şi al fiinţării umane; alimentează *ontologia*, ca disciplină filosofică [233];

☞ ştiinţa asociată: *ONTOLOGIA* (de la cuvintele greceşti ov, ca participiu neutru al verbului ειναι / „a fi“, „a exista“, cu înţelesul de „fiinţă“, „existenţă“, sau *„ESTIME“* şi λόγος / „ştiinţă“, „teorie“ etc.), doctrina *„care studiază esenţa fiinţei şi semnificaţiile ei fundamentale“* [234];

☞ *filosofia HERMENEUTICĂ*: sintagmă desemnînd exerciţiul filosofiei, în chip de interpretare a existenţei şi a manifestărilor umane, la un Martin Heidegger [235] (1889 - 1976), bunăoară;

☞ *filosofia INTERPRETĂRII*, orizont al reflecţiei filosofice, în care se manifestă, în veacul din urmă, Luigi Pareysón (1918 - 1991) şi Umberto Eco [236] (născut în 1932), în Italia, respectiv Karl Ameriks (născut în 1947), Susan Sontag (1933 - 2004) şi alţii, în Statele Unite ale Americii de Nord;

☞ ştiinţa asociată: *HERMENEUTICA* (de la cuvîntul grecesc ©ρμηνεία / / „interpretare“, sau „explicaţie“), ca teorie, artă, respectiv tehnică a resemnificării textelor şi a creaţiilor culturale în general;

---

[232] Printre contribuţiile mai recente, sînt de menţionat şi cele semnate de Nanine Charbonnel (*Philosophie du modèle*, Presses Universitaires de Strasbourg, 1993), sau Olivier Reboul: *La philosophie de l'éducation*, 9-e éd., P. U. F. (coll. „Que sais-je ? “), Paris, 2001.

[233] Max Müller (1906 - 1994): *Existenzphilosophie im geistigen Leben der Gegenwart*, „F. H. Kerle“-Verlag, Heidelberg, 1949; *Existenzphilosophie*: *von der Metaphysik zur Metahistorik*, Hrsg. von Alois Halder, „Alber“-Verlag (seria „Alber-Broschur Philosophie“), Freiburg, 1986; Luigi Pareyson, *La filosofia dell'esistenza e Karl Jaspers* („Loffredo“, Napoli, 1940), „Marietti“, Casale Monferrato, 1983

[234] Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, p. 771

[235] Otto Pöggeler, *Heidegger und die hermeneutische Philosophie*, „Alber“, Freiburg / München, 1983; idem, *Schritte zu einer hermeneutischen Philosophie*, „Alber“, Freiburg / München, 1994

[236] Cf. Luigi Pareysón, *Verità e interpretazione* („Mursia“, Milano, 1971); idem, *Filosofia dell'interpretazione* („Rosenberg & Sellier“, Torino, 1988); Karl Ameriks, *Kant and the Historical Turn: Philosophy as Critical Interpretation*, „Clarendon Press“, Oxford, 2006; Susan Sontag, *Against Interpretation* („Dell Publishers“, New York, 1966), trad. rom. (*Împotriva interpretării*) de Mircea Ivănescu, Editura „Univers“, Bucureşti, 2000; Umberto Eco, *I limiti dell'interpretazione* („Bompiani“, Milano, 1990), trad. rom. (*Limitele interpretării*), Editura „Pontica“, Con-

☞ *filosofia* MORALĂ, respectiv *filosofia* PRACTICĂ (în sensul gînditorilor greci, resuscitat de John Locke, Immanuel Kant şi mulţi alţi gînditori moderni, sau postmoderni !), ca *filosofie „aplicată“*, înglobînd inclusiv reflecţia asupra politicului şi a relaţiilor domestice, de familie;	☞ ştiinţa asociată: ETICA (de la grecescul εθος – *obicei*, *obişnuinţă*), ca subdiviziune sau „parte“ frontală a filosofiei, alături de *logică* şi *fizică* (în sens de *ontologie*); de asemenea, BIOETICA, GEOETICA şi, în general, ECOETICA;
☞ *filosofia* OMULUI, aşa cum este abordată, bunăoară, de către Thomas Hobbes (în *De homine*, 1658), în condiţiile în care UMANISMUL (de la latinescul *humanus*: „omenesc“) reprezintă o mişcare culturală, în perioada premodernă, a Renaşterii interesului pentru moştenirea spirituală greco-latină; o reacţie faţă de ascetismul medieval şi mişcarea slujită cu mijloacele Inchiziţiei; un început pe calea unei ideologii laice; un mod de revalorizare a vieţii active; o nouă manieră de a face ştiinţă şi cultură; o concepţie inedită asupra adevărului şi a criteriilor de veridicitate;	☞ ştiinţa asociată: ANTROPOLOGIA (de la cuvintele greceşti ανθρωπος / / „om“ şi λόγος), ca ansamblu al disciplinelor deschise problematicii umane;
☞ *filosofie* POLITICĂ: domeniu de reflecţie, subsumat filosofiei practice, în sensul platonico-aristotelic, vizînd natura şi funcţionarea statului şi a guvernului, articulaţiile politicii, regimul proprietăţii şi al dreptului, exerciţiul autorităţii şi aşa mai departe [237];	☞ ştiinţa asociată: POLITOLOGIA (de la cuvintele greceşti πολιτεία / „formă de guvernămînt“, „politică“, „stat“, „comunitate“ şi λόγος), ca ansamblu de discipline vizînd fenomenele politice;
☞ *filosofia* SOCIALĂ: domeniu de reflecţie asupra identităţii individului în raport cu societatea şi asupra sensului activităţilor umane, ce capătă o turnură aparte o dată cu *Eseurile* lui Montaigne; recursul la sintagma în atenţie este impus de faptul că SOCIALISMUL este numele unei doctrine sau ideologii politice, al unei mişcări politice şi al regimului politic aferent, respectiv numele unui sistem economic - social - politic, iar SOCIOLOGISMUL este numele unei forme de reducţionism în explicarea faptelor sociale;	☞ ştiinţa asociată: SOCIOLOGIA (de la latinescul *socius* / „tovarăş“, sau „asociat“ şi de la grecescul λόγος / „ştiinţă“, respectiv „teorie“, sau „limbaj“), ca disciplină generală vizînd procesele sociale, relaţiile dintre indivizi în cadrul comunităţilor umane şi instituţiile specifice unei anumite ordini sociale;
☞ *filosofia* ŞTIINŢEI şi / sau a cunoaşterii ştiinţifice: domeniu de reflecţie asupra naturii şi valorii demersurilor întreprinse în numele ştiinţei, în condiţiile în care SCIENTISMUL este numele unei atitudini excesive de supralicitare necritică a im-	☞ ştiinţe asociate: EPISTEMOLOGIA (de la cuvintele greceşti ¦πισθήμη / „ştiinţă“ şi λόγος), ca disciplină generală asupra cunoaşterii ştiinţifice; SCIENTICA (de la latinescul *scientia* / „ştiinţă“), ca *„şti-*

stanţa, 1990; *idem*, *Interpretation and Overinterpretation* („Cambridge University Press“, 1992), trad. rom. (*Interpretare şi suprainterpretare*), Editura „Pontica“, Constanţa, 2004

[237] Cf., între alţii: Leo Strauss, *What is Political Philosophy? And Other Studies*, „University of Chicago Press“, Chicago, 1959; Leo Strauss and Joseph Crospey (eds.), *History of Political Philosophy*, 3rd edition, 1963; reed. 1972, 1987

portanţei rezultatelor ştiinţifice, după ce fusese introdus de pozitivişti, ca nume pentru „adevărata filosofie“, într-o pornire antimetafizică; *ISTORIOSOFIA*, *TEOSOFIA*, *BIOSOFIA*, *ANTROPOSOFIA* etc. sînt versiuni mai puţin ortodoxe ale unor filosofii particularizatoare, legate de anumite ştiinţe;

inţa despre ştiinţă“; *SCIENTOLOGIA* reprezentînd, deopotrivă, *scientica*, sau *metaştiinţa*, respectiv secta, fondată în S. U. A. de Lafayette Ronald Hubbard (1911 - 1986), ţintind *„să depăşească stadiul ordinar al conştiinţei de sine“* [238];

☞ *filosofia UNIVERSULUI*: sintagmă mai puţin uzitată [239], ce trimite la reflecţia de maximă anvergură, legată de natura şi derularea realităţii înconjurătoare; pentru a fi în acord cu cerinţa maximei cuprinderi, ar trebui să ne raportăm şi la sintagma „filosofie a pluriversului“, la care ne îndeamnă discuţia inaugurată de William James în jurul ideii de „plurivers“;

☞ ştiinţa asociată: *COSMOLOGIA* (de la cuvintele greceşti κόσμος / „univers“ / „ordine“ / „frumuseţe“, şi λόγος), ca diviziune a filosofiei privitoare la existenţă, constituită într-o *„teorie generală asupra lumii“*, cum o socotea Christian Wolff [240], dar şi ca ştiinţă a funcţionării şi a explicării universului, complementară *COSMOGONIEI*, ca teorie asupra naşterii sau generării universului;

☞ *filosofia VALORILOR*: orientare filosofică de sorginte neokantiană, prin care se dezvoltă doctrina despre primatul raţiunii practice şi despre ascendentul lui „trebuie“ asupra lui „este“; legitimitatea noului domeniu de reflecţie este susţinută de distincţia operată de Heinrich Rickert, între „lumea realităţii“, „regatul valorilor“ şi „regatul sensurilor“;

☞ ştiinţa asociată: *AXIOLOGIA* (de la grecescul αξία / „preţ“ / „valoare“, respectiv αξιόλογος / „important“ / „preţios“ / „valoros“), ca teorie (mai mult, sau mai puţin filosofică) şi ca ştiinţă (de sorginte neokantiană) a valorilor [241].

9.8. Pentru ca sarcina autorului dornic de clasificări şi compartimentări mai mult sau mai puţin sistematice să devină şi mai complicată, se cuvine să nu uităm de existenţa filosofiilor născute din start cu alură disciplinară. Printre ele: (1) *aletologia* (de la cuvintele greceşti αλήθεια / „*adevăr*“ şi λόγος / „limbaj“ / „teorie“ / „ştiinţă“), prezentată [242], în 1764, de Johann Heinrich Lambert (1728 - 1777), drept ştiinţă referitoare la elementele primare ale cunoaşterii, respectiv ale conceptelor simple şi ire-

[238] *Encyclopaedia universalis*, suppliment, tome 2, Paris, 1980, p. 1295

[239] O reperăm, bunăoară, la Francesco Patrizi, în: *Nova de Universis philosophia. Ad calcem adiecta sunt Zoroastri oracula CCCXX ex Platonicis collecta, etc.*, Ferrara / Venezia, 1591, respectiv 1593

[240] Cf. Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, p. 192

[241] O introducere neconvenţională în cîmpul acesteia ne propune Nicolae Rîmbu (în *Studii de filosofia culturii şi axiologie*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 2006, 420 p.), după ce, în prealabil, autorul ieşean ne oferise un decupaj extrem de atractiv al *Filosofiei valorilor*, la Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1997

[242] În *Neues Organon, oder Gedanken über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung wom Irrthum und Schein*, ersten Band, *Dianoiologie und Alethiologie* (*oder die Lehre von der Wahrheit*), Leipzig, 1764; retip. în: J. H. Lambert, Herausgegeben von Hans-Werner Arndt, I, *Neues Organon*, 1. Band, „Georg Olms“ Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1965

ductibile, iar de către Johann Bernhard Basedow [243] (1724 - 1790), principalul reprezentant al iluminismului german în cîmpul educației, drept *metafizică*, sau *filosofie a existenței*, *teorie a cunoaşterii* şi *metodologie*; (2) *fenomenologia*, deja evocată în cîteva rînduri; ☞ (3) *monadologia*, ca viziune (leibnizianã) asupra substanței sub zodia multiplicității şi a identității indiscernabilelor, iar înşiruirea s-ar putea continua.

[243] În *Philalethie*: *Neue Aussichten in die Wahrheiten und Religion der Vernunft bis in die Gränzen der glaubwürdigen Offenbarung; dem denkenden Publico eröffnet*, „Iversen", Altona, respectiv Lübeck, 1764. Întîmplarea a făcut ca „filosoful popular" în atenție să accepte, în 1774, invitația prințului Franz Leopold Friedrich de a organiza, la Dessau, un gimnaziu cu numele *Philanthropin*.

Cartea a IV-a:
DESPRE SISTEMUL FILOSOFIC, CA LOC ÎN CARE SINCRONICUL SE LASĂ CUCERIT DE CĂTRE DIACRONIC

Capitolul 10: De cînd se organizează filosofia în sisteme ?

10.1. Excedaţi de numărul foarte mare de concepţii filosofice, ne-am putea aştepta ca, dintre ele, doar foarte puţine să se înalţe la demnitatea de *SISTEME FILOSOFICE*, ceea ce ne-ar da speranţa că se luminează orizontul lumii în care ne mişcăm sub semnul denunţatei babilonii şi anarhii…

Pentru că, după unii istoriografi ai fenomenului în atenţie, *„epoca sistemelor filosofice clasice* [indiene, n. n., P. I.]*“* [1] începe în jurul anului 500 î. e. n., firesc este să ne întrebăm ce este un *sistem* în genere ?

O compunere, respectiv o *punere laolaltă*, adică o *reuniune*, sau o *conexiune* (în greceşte: *το σύστημα*). În cazul filosofiei, *SISTEM* va însemna *„o totalitate discursivă organizată riguros“*. La înaintaşii greci, se pare că termenul în atenţie s-a folosit mai întîi de către istorici, pentru a arăta că lumea este *„o unitate organică şi animată“* [2].

În concepţia lui Sextus Empiricus, *sistemul* desemnează *„ansamblul alcătuit din premise şi concluzie“* în procesul logico - discursiv, adică *raţionamentul*, ceea ce rezonează cu numele pe care i-l dăduse inferenţei Stagiritul în orizontul logicii termenilor: acela de *συλλογισμός*, ceea ce ne duce cu gîndul la punerea laolaltă a unor propoziţii.

Peste veacuri, termenul în atenţie se instalează în chiar titlul unor scrieri filosofice. Ralph Cudworth (1617 - 1688), bunăoară, intervine, în 1678, cu *The True Intellectual System of the Universe* [3], iar doi ani mai tîrziu, Pierre Sylvain Régis (1632 - 1707) propune, în 1690, un *sistem*

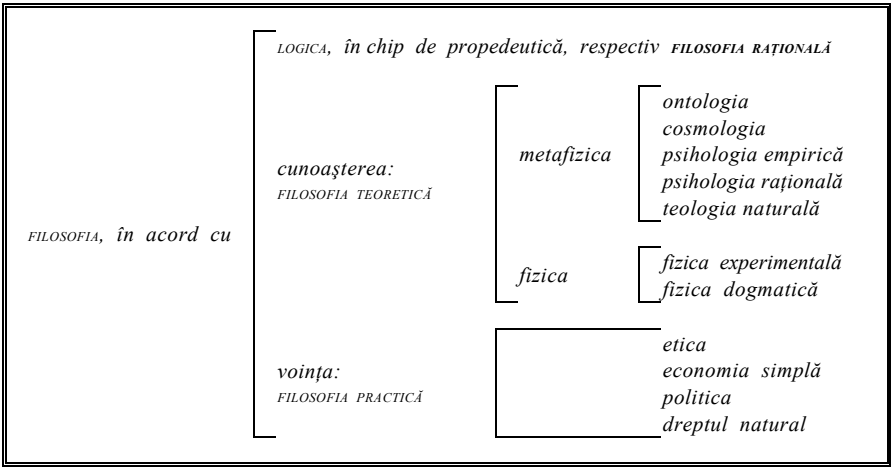
[1] Peter Kunzmann, Franz-Peter Burkhard, Franz Wiedman, *Atlas de filosofie*, Bucureşti, 2004, p. 15

[2] Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *Enciclopedia de Filosofie şi Ştiinţe Umane*, traducere din limba italiană, „ALL Educational“, Bucureşti, 2004, p. 1015

[3] *The True Intellectual System of the Universe: the first part, wherein all the reason and philosophy of atheism is confuted and its impossibility demonstrated*, Roger Daniel ed., London, 1678

de filosofie cuprinzînd metafizica, fizica şi morala [4]. Este de presupus că ideile autorilor menţionaţi revin, într-un fel sau altul, în *Système nouveau de la nature et de la communication des substances, aussi bien que de l'union qu'il y a entre l'âme et le corps*, oferit de către Leibniz [5] în 1695, cînd John Locke îşi publica *Raţiunea creştinismului* [6].

10.2. Continuatorul şi propovăduitorul tiparului leibnizian de construcţie filosofică [7], Christian Freiherr von Wolff (1679 - 1754), cu care autorul *Noilor încercări asupra intelectului omenesc* [8] a corespondat pe parcursul a 12 ani, din 1704, pînă în 1716, va fi şi cel care impune definitiv utilizarea ter-

23°. Sistemul filosofiei, în concepţia raţionalistă a lui Christian Wolff

[4] Pierre Sylvain Régis, *Système de Philosophie, contenant la Logique, la Métaphysique, la Physique et la Morale*, 3 vol., De l'Imprimerie de Denys Thierry, aux dépens d'Anisson, Posuel et Rigaud, Paris / Lyon, 1690

[5] Cf., între alţii: Ernst Cassirer, *Leibniz System in seinen wissenschaftlichen Grundlagen*, „Elwertsche Verlagsbuchhandlung" - Verlag, Marburg, 1902

[6] John Locke, *The reasonableness of Christianity, as delivered in the scriptures*, printed for Awnsham and John Churchil, London, 1695

[7] Cînd se vorbeşte de „filosofia leibniziano - wolffiană", se înţelege tocmai faptul că *„principala contribuţie a lui Wolff la istoria gîndirii a fost aceea de a sistematiza gîndirea lui Leibniz"*. Cf. Paolo Voronte, *Sistem*, în: Virgilio Melchiore, loc. cit., p. 1015.

[8] Gottfried Wilhelm Leibniz, *Nouveaux Essais sur l'entendement humain*, 1765; trad. germ. (*Neue Abhandlungen über den menschlichen Verstand*) de Ernst Cassirer, 3 ed., „Felix Meiner"-Verlag, Leipzig, 1915; trad. rom. (*Noi eseuri asupra intelectului omenesc*), de Marius Tianu, cu un studiu introductiv de Mircea Flonta, Editura „All", Bucureşti, 2003

menului în cîmpul filosofiei: *„se numeşte SISTEM* – spune acesta – *un ansamblu de adevăruri legate între ele, cît şi cu principiile lor“* [9].

Aplicată la filosofie, ca *„ştiinţă a posibilului“*, respectiv ca ştiinţă *„a oricărui lucru* […]*, independent de faptul că el există sau nu“* [10], definiţia wolffiană se asociază cu înserierea a nu mai puţin de 12 discipline, ca specii ale speciilor genului în atenţie, altfel spus: ca părţi ale filosofiei *RAŢIONALE* (doar una singură !), ori ca părţi ale filosofiei *TEORETICE* (7 la număr !) şi ale filosofiei *PRACTICE* (în total: 4 !).

Iată, acum, şi scrierile menite a ilustra subdiviziunile filosofiei: *Filosofia primă, sau Ontologia* [11] (1729), în legătură cu prima disciplină metafizică: *Cosmologia generală* [12] (1731), *vis-à-vis* cu a doua disciplină metafizică; *Psihologia empirică* [13] (1732), în raport cu cea de-a treia disciplină metafizică; *Psihologia raţională* [14] (1734), aferentă celei de-a patra discipline metafizice; *Teologia naturală* [15] (1736 - 1737), pe linia celei de-a cincea discipline metafizice; *Filosofia morală* (1750 - 1753) şi *Filosofia practică universală* [16] (1738 - 1739), conexată primelor trei discipline ţinînd de filosofia practică, respectiv *eticii*, *economiei simple*, şi *politicii* [17]; *Dreptul natural* (8 vol., 1740 - 1748), *Drep-*

---

[9] Christian Wolff, *Philosophia rationalis sive logica, methodo scientifica pertractata et ad usum scientiarum atque vitae aptata*, Frankfurt, 1728; apud: Virgilio Melchiore, *loc. cit.*, p. 1014

[10] Paolo Voronte, *Wolff*, în: Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, p. 75

[11] Christian Wolff, *Philosophia prima, sive Ontologia, methodo scientifica pertractata qua omnis cognitiones humanae principia continentur*, Frankfurt / Leipzig, 1731

[12] Idem, *Cosmologia generalis, methodo scientifica pertractata qua ad solidam, inprimis Dei atque naturae, cognitionem via sternitur*, Frankfurt / Leipzig, 1731

[13] Idem, *Psychologia empirica, methodo scientifica pertractata qua ea, quae de anima humana indubia experientiae fide constant, continentur et ad solidam universae philosophiae practicae ac theologiae naturalis tractationem via sternitur*, Frankfurt / Leipzig, 1732

[14] Idem, *Psychologia rationalis, methodo scientifica pertractata qua ea, quae de anima humana indubia experientiae fide innotescunt, per essentiam et naturam animae explicantur, et ad intimiorem naturae ejusque autoris cognitionem profutura proponuntur*, Frankfurt / Leipzig, 1734

[15] Idem, *Theologia naturalis, methodo scientifica pertractata*, 2 vol., Frankfurt / Leipzig, 1736 - 1737. Menţionăm că, în 1737, Francesco Algarotti (1712 - 1764) publica *Neutonianismo per le dame* (adică: *Newtoniasmul pentru femei*), Napoli, 1737

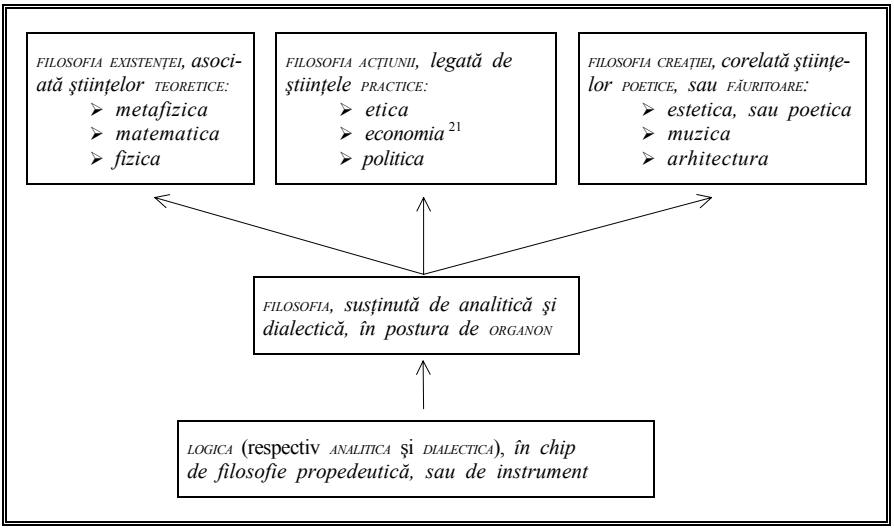
[16] Idem, *Philosophia practica universalis, methodo scientifica pertractata*, 2 vol., Frankfurt / Leipzig, 1738 - 1739. Sîntem în anul în care David Hume îşi publica, la Editura „John Noon“ din Londra, primele două volume din *Tratatul despre natura umană* (în engleză: *A Treatise of Human Nature. Being an Attempt to Introduce the Experimental Method of Reasoning into Moral Subjects*), iar lui Alexander Gottlieb Baumgarten îi apare, în latină, *Metaphysica*, la „Hemmerde“, din Halle.

[17] În orizontul acestora, Christian Wolff mai poate fi invocat: cu *Philosophia moralis sive Ethica, methodo scientifica pertractata* (4 vol., Halle, 1750 - 1753), cu *Oeconomica, methodo scientifica pertractata* (2 vol., Halle, 1754 - 1755), respectiv cu *Vernünftige Gedanken von dem ge-*

tul civil (1749) şi, respectiv, *Dreptul internaţional* [18] (1750), în legătură cu cea de-a patra disciplină ce ţine de filosofia practică.

10.3. Ceea ce se ascunde în schema wolffiană a părţilor filosofiei este clasificarea aristotelică (şi, totodată, platonică) a ştiinţelor [19], iar principiul respectivei organizări este chiar distincţia dintre cele trei forme de „raţionalitate", luate de Stagirit şi de înaintaşul acestuia în considerare.

După cum subliniază Jean Tricot [20], ştiinţa *TEORETICĂ* este cea care contemplă adevărul în chip dezinteresat; ştiinţa *PRACTICĂ* consideră acţiunea omului care nu produce nimic distinct de agentul însuşi al acţiunii;

24°. Sistemul filosofiei aristotelice, pus de acord cu schema clasificatorie a celor „10 ştiinţe"

sellschaftlichen Leben der Menschen und insbesondere dem Gemeinwesen zur Beförderung der Glückseligkeit des menschlichen Geschlechts, Frankfurt / Leipzig, 1721

[18] Christian Wolff, *Jus Naturae, methodo scientifica pertractatum*, 8 vol., Frankfurt / Leipzig / Halle, 1740 - 1748, respectiv *Jus Gentium, methodo scientifica pertractatum in quo jus gentium naturale ab eo, quod voluntarii, pactitii et consuetudinarii est, accurate distinguitur*, Halle, 1749. Cf. şi: *Institutiones juris naturae et gentium in quibus ex ipsa hominis natura continuo nexu omnes obligationes et jura omnia de deducuntur*, Halle, 1750

[19] Cf. Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969, p. 135

[20] În Aristote, *Traité du Ciel*, traduction et notes, Paris, 1962, pp. II - VIII, citat în: Aristotel, *Fizica*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. XXXIII, nota 3

[21] Respectiv: *hrematistica*, ca artă *a dobîndirii aurului* şi, deci, *a îmbogăţirii*

ştiinţa *FĂURITOARE*, sau *POETICĂ*, este ştiinţa producerii unei opere distincte de agentul însuşi. Iată cum ar arăta sistemul *FILOSOFIEI* (şi, totodată, *AL ŞTIINŢEI*) aristotelice cu amenajările terminologice de rigoare:

Ce apare la Aristotel şi nu se regăseşte la Christian Wolff, dar nu va lipsi din alte configuraţii ale conceptului modern de filosofie, este *matematica*. Apar, de asemenea, *estetica*, respectiv *muzica* şi *arhitectura*, discipline subsumabile *poeticii* şi, deci, *ESTETICII*, o diviziune majoră a filosofiei, de la Immanuel Kant încoace. Ceea ce lipseşte din schema aristotelică şi se regăseşte la Wolff este *cosmologia*, pe care am putea s-o întrevedem în orizontul *FILOSOFIEI PRIME* (sau al *METAFIZICII*) şi în cel al *FIZICII*.

Lipseşte, apoi, *psihologia*, ştiinţa menţionată ca atare, abia în Evul Mediu, de către Domingo Gundisalvo [22] (cca. 1110 - 1181), bunăoară [23], iar mai tîrziu, de către Rudolf Göckel [24] (1547 - 1628), dar pe care Stagiritul o deserveşte, totuşi, în *corpus*-ul operei sale, inclusiv în scrierea privitoare la suflet (*Περι ψυχής*). În fine, lipseşte *dreptul*, invenţie a romanilor, pe care l-am putea subsuma *politicii*.

Arcul peste timp pe care îl propunem vine să risipească situaţia de impas pe care ne-o procură disonanţa dintre constatarea comună tuturor istoricilor filosofiei – cum că Platon şi Aristotel sînt cei mai mari filosofi ai tuturor timpurilor – şi impresia că începuturile filosofiei sistematice trebuie plasate la gînditorii moderni ce folosesc *expresis verbis* termenul de *SISTEM*, adică abia din vremea marcată de anul naşterii lui Christian Wolff.

Să evocăm, acum, şi scrierile păstrate din opera Stagiritului, menite să susţină cele zece părţi ale filosofiei (tot atîtea cîte şi *categoriile* !):

☞ *Organon*-ul, cu cele şase cărţi: ☞ (1) *Categoriile* / Κατηγορίαι; ☞ (2) *Despre interpretare* / *Περι ερμηνείας*; ☞ (3) *Analiticile prime* / *'Αναλυτικά πρότερα*; ☞ (4) *Analiticile secunde* / *'Αναλυτικά ύστερα*; ☞ (5) *Topica* sau *Dialectica* / *Τοπικοί*; ☞ (6) *Respingerile sofistice* / *Σοφιστικοί έλεγχοι*); ☞ (7) *Retorica* / *Ρητορική* [25], în cazul *PROPEDEUTICII*, sau *introducerii* la sistem;

---

[22] În spaniolă, Domingo Gonzales, iar în latină Dominicus Gundisalvi, menţionat inclusiv drept Gundisalvi din Toledo, ca autor al cărţii *De divisione philosophiae*; cf. ediţia lui L. Baur, Miinster, 1903

[23] Alături de *fizică*, de *metafizică*, de *politică* şi *economie*, în completarea *artelor liberale tradiţionale*: *gramatica*, *retorica*, *dialectica*, *matematica*, *geometria*, *muzica* şi *astronomia*

[24] Respectiv Rudolf Goclenius, autor al unui *Lexicon philosophicum*, apărut în 1613

[25] Plasată, în posteritatea Stagiritului, printre ştiinţele practice, ca un soi de anexă a eticii, respectiv a politicii - de care se leagă genul *epidictic* al oratoriei şi cel *politic*, respectiv genul *judiciar*.

☞ *Despre filosofia primă* (sau *Metafizica*) / *Περι της πρώτης φιλοσοφίας*, respectiv *Μετα τα φυσικά* [26], în orizontul primei părţi a filosofiei teoretice [27], tradusă în latină, iar apoi în arabă, în 849;

☞ *Fizica* / *Φυσική ακρόαση* [28], în cazul părţii secunde din filosofia teoretică; alături de *Fizică* se cer luate în considerare, însă, şi scrierile: ☞ (1) *Despre cer* / *Περι ουρανού*; ☞ (2) *Despre generare şi distrugere* / *Περι γενέσεως και φθοράς*; ☞ (3) *Despre meteori* / *Μετεωρολογικά*, respectiv *Περι μετεωρον* ?

☞ *Etica lui Eudem* / *'Ηθικά Ευδήμεια*, *Etica mare* / *'Ηθικά μεγάλα*, respectiv *Etica Nicomahică* / *'Ηθικά Νικομάχεια*, pentru prima parte a *FILOSOFIEI PRACTICE*, legată de „salvarea" îndividului în raport cu semenii;

☞ *Economica* / *Οικονομικά*, sau *Hrematistica*, ca artă a îmbogăţirii şi a gestionării bunurilor, în cazul părţii omonime din filosofia practică;

☞ *Politica* / *Πολιτικά*, respectiv *Constituţia ateniană* / *Αθηναίων Πολιτεία*, în cazul ultimei părţi din filosofia (şi din ştiinţa) practică;

☞ *Poetica* / *Ποιητική*, în cazul primei subdiviziuni din filosofia făuritoare, sau filosofia creaţiei, respectiv *Retorica* / *Ρητορική*

În absenţa unui cadru mai adecvat de omologare, credem că în orizontul filosofiei ca *ştiinţă a acţiunii* ar trebui să clasăm şi grupul scrierilor *BIOLOGICE*, respectiv: ☞ (1) *Istoria animalelor* / *Περι ζώων ιστορίας*; ☞ (2) *Despre părţile animalelor* / *Περι ζώων μορίων*; ☞ (3) *Despre mişcarea animalelor* / *Περι ζώων κινήσεως*; ☞ (4) *Despre generarea animalelor* / *Περι ζώων γενέσεως*; ☞ (5) *Despre mersul animalelor* / *Περι ζώων πορείας*.

În acelaşi orizont am putea plasa şi grupul scrierilor *PSIHOLOGICE*: ☞ (1) *Despre suflet* / *Περι ψυχής*; ☞ (2) *Despre simţuri şi sensibile* / *Περι αισθήσεως και αισθητών*; ☞ (3) *Despre memorie şi aducere aminte* / *Περι μνήμης και αναμνήσεως*; ☞ (4) *Despre somn şi vise* / *Περι ύπνου και εγρηγορήσεως*; ☞ (5) *Despre divinaţie prin somn* / *Περι μαντικής της εν τοις ύπνοις*; ☞ (6) *Despre respiraţie* / *Περι ενυπνίων*; ☞ (7) *Despre lungimea şi scurtimea vieţii* / *Περι μακροβιότητος και βραχυβιότητος*; ☞ (8) *Despre viaţă şi moarte* / *Περι ζωής και θανάτου*; ☞ (9) *Despre tinereţe şi bătrîneţe* / *Περι νεότητος και γήρως*.

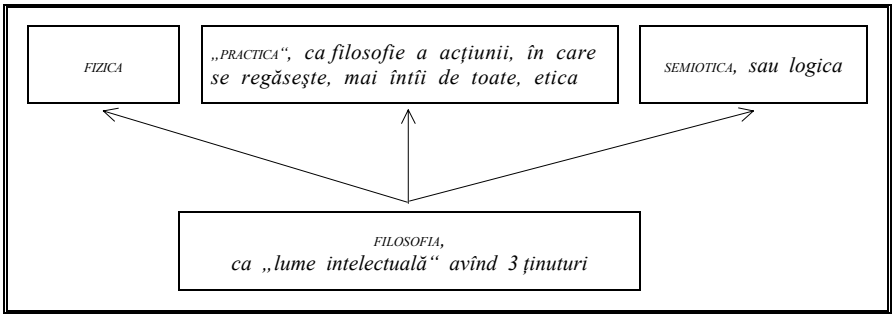
[26] După cum notează şi Dan Bădărău, în *Studiu introductiv* la *Metafizica* (Editura Academiei, Bucureşti, 1965, p. 6), termenul compus de „metafizică" apare într-un singur cuvînt, pentru prima oară, în catalogul operelor Stagiritului, întocmit de către Hesichius, în secolul al VI-lea

[27] Nu trebuie uitat, însă, că, în cartea a XI-a din *Metafizică*, Stagiritul dezvoltă *teologia naturală*.

[28] Tratatul este amintit de Aristotel şi sub denumirea *Τα περι φύσεως* / *Despre natură*, sau *Περι τας αρχάς* / *Despre principii* (cărţile I - II) şi *Τα περι κυνήσεως* / *Despre mişcare* (cărţile III - VIII)

10.4. O astfel de simplificare se menţine la John Locke (1632 - 1704), gînditorul care, în ultimul capitol (al XXI-lea !) al cărţii a IV-a din *An Essay Concerning Human Understanding* (1690) disociază între: ☞ (1) FIZICĂ (în greceşte: *φυσική*), sau *„filosofia naturală“*; ☞ (2) PRACTICĂ (în greceşte: *πραχτική*), incluzînd, în primul rînd, *etica*; ☞ (3) SEMIOTICĂ (în greceşte: *σημειωτική*), sau LOGICĂ (în greceşte: *λογική*) – în chip de ramuri ale filosofiei, dacă acesta este numele *„tuturor celor ce pot intra în sfera intelectului uman“* [29].

De ce acestea şi de ce atîtea ? Pentru că *„cineva nu-şi poate întrebuinţa gîndirea decît fie examinînd lucrurile înseşi, pentru A DESCOPERI ADEVĂRUL, fie folosind lucrurile care sînt în puterea sa (adică propriile sale acţiuni), pentru A AJUNGE LA PROPRIILE SALE ŢELURI, fie întrebuinţînd semnele de care se serveşte mintea în ambele cazuri, pentru a le orîndui cum trebuie, în scopul de A OBŢINE CUNOŞTINŢE MAI CLARE. Toate trei, adică: LUCRURILE, astfel cum le putem cunoaşte în ele înseşi; ACŢIUNILE, în măsura în care depind de noi, în scopul de a obţine fericirea şi folosirea potrivită a SEMNELOR, în scopul de a obţine cunoaşterea sînt* toto celo *deosebite şi-mi par că sînt cele TREI ŢINUTURI ALE LUMII INTELECTUALE cu totul separate şi distincte unele de altele“* [30].

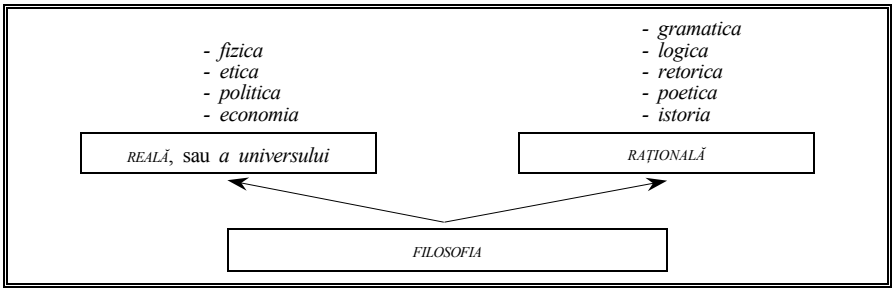

FIZICA
„PRACTICA“, ca filosofie a acţiunii, în care se regăseşte, mai întîi de toate, etica
SEMIOTICA, sau logica
FILOSOFIA,
ca „lume intelectuală“ avînd 3 ţinuturi

25°. Sistemul filosofiei ca „lume intelectuală“, în concepţia britanicului John Locke, din 1690

10.5. Cum mult înaintea lui John Locke şi a lui Christian Wolff, sistemul antic al cunoştinţelor, ca ansamblu de discipline, era reconfigurat printr-o schemă de pornire binară de către Tommaso Campanella, gînditorul după care

[29] John Locke, *Eseu asupra intelectului omenesc*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 330
[30] *Ibidem*, p. 331

filosofia este *REALĂ*, sau *RAŢIONALĂ*, în *filosofia reală* incluzîndu-se 4 domenii de aprofundare, iar în *filosofia raţională*, alte 5 cîmpuri epistemice.

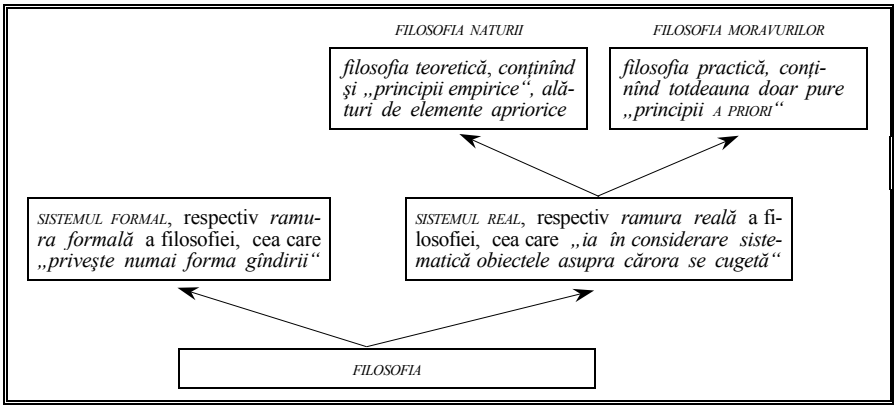
26°. Sistemul filosofiei în concepţia italianului Tommaso Campanella, din 1623 şi, respectiv, 1638

După cum se observă din tabelul (26°), dihotomia „real" / „raţional" concurează distincţia platonică dintre „teoretic" şi „practic", resuscitată de foarte mulţi gînditori şi în epoci foarte diferite, de Immanuel Kant inclusiv.

Ce regăsim, însă, în prima ramură a filosofiei ? Una dintre „ştiinţele teoretice" în tradiţia platonico-aristoteliciană, alături de toate cele 3 discipline ţinînd de filosofia practică. Mult mai eterogenă, a doua compartimentare subsumează: ☞ (1) logica, sau *FILOSOFIA INSTRUMENTALĂ*, cum îi spuneau medievalii – *philosophia instrumentalis*; ☞ (2) o disciplină conexă uneia dintre ştiinţele practice, în sens platonic şi aristotelic – retorica; ☞ (3) una dintre disciplinele făuritoare din sistemul aristotelic – poetica; ☞ (4) o disciplină lansată de filosofii din epoca postaristotelică – gramatica; ☞ (5) o disciplină ţinînd de gîndirea modernă – istoria.

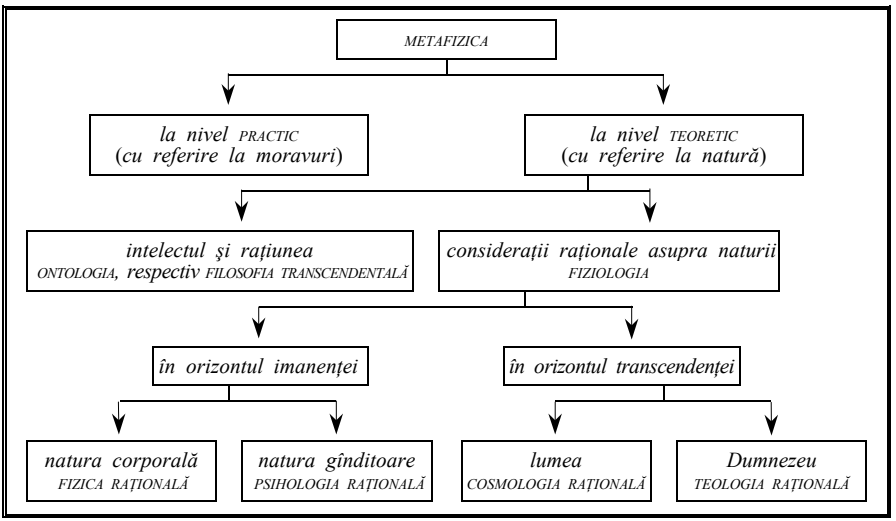
Iată, acum, şi compromisul dintre sistematizarea moştenită de la Stagirit şi cea recomandată (sau poate doar acceptată !) de către Campanella. Ne referim la arborele porfirian asumat de către Immanuel Kant prin împărţirea filosofiei [31] în „sistemul formal", sau „ramura formală" (identificată cu *logica*) şi în „sistemul real", respectiv „ramura materială", departajată, la rîndu-i, în „filosofia teoretică" (sau *FILOSOFIA NATURII*) şi „filosofia practică, sau morală", respectiv *FILOSOFIA MORAVURILOR*.

[31] În *Critica facultăţii de judecare*, Bucureşti, 1981, pp. 65, 393. Aparenta contradicţie în care se plasează Kant vorbind cînd de două, cînd de trei feluri de filosofie se datorează raportării sale indistincte la „filosofia reală", ca „filosofie pur şi simplu". Cînd autorul *Criticilor* admite că *„filosofia nu poate avea, ca sistem, decît două părţi"* (p. 399), el se referă (cum o făcuse şi la p. 65) la *„filosofia reală"*. Altminteri, la părţile acesteia li se adaugă şi *logica*, în chip de *„filosofie formală"* !

FILOSOFIA NATURII
FILOSOFIA MORAVURILOR
filosofia teoretică, conținînd și „principii empirice", alături de elemente apriorice
filosofia practică, conținînd totdeauna doar pure „principii A PRIORI"
SISTEMUL FORMAL, respectiv ramura formală a filosofiei, cea care „privește numai forma gîndirii"
SISTEMUL REAL, respectiv ramura reală a filosofiei, cea care „ia în considerare sistematică obiectele asupra cărora se cugetă"
FILOSOFIA

27°. Tripartiția filosofiei, în versiunea promovată de Immanuel Kant, prin Critica facultății de judecare

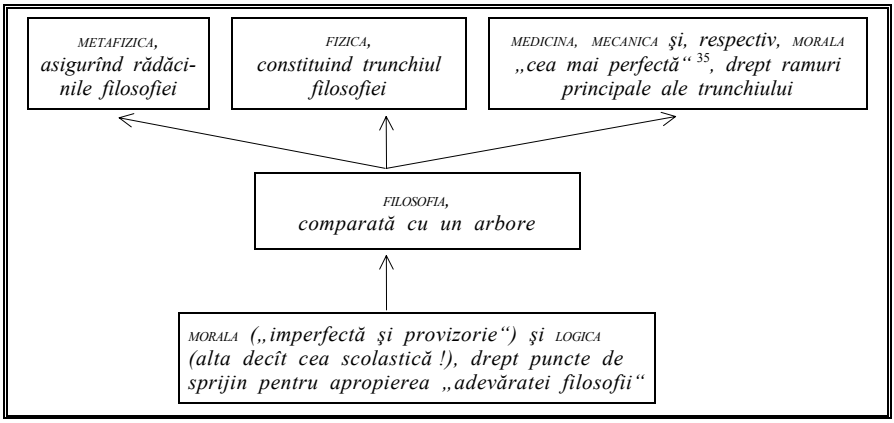
Pornind de la *„arhitectonica rațiunii pure"*, acelaşi sistem kantian ne apare ca ansamblu de 7 discipline, unele la nivel *practic*, iar altele la nivel *teoretic*, acestea din urmă delimitîndu-se, mai departe, după orizontul în care se constituie: cel *al imanenței*, sau cel *al transcendenței*.

METAFIZICA
la nivel PRACTIC (cu referire la moravuri)
la nivel TEORETIC (cu referire la natură)
intelectul și rațiunea ONTOLOGIA, respectiv FILOSOFIA TRANSCENDENTALĂ
considerații raționale asupra naturii FIZIOLOGIA
în orizontul imanenței
în orizontul transcendenței
natura corporală FIZICA RAȚIONALĂ
natura gînditoare PSIHOLOGIA RAȚIONALĂ
lumea COSMOLOGIA RAȚIONALĂ
Dumnezeu TEOLOGIA RAȚIONALĂ

28°. Sistemul filosofiei, așa cum rezultă din arhitectonica kantiană a (criticii) rațiunii [32]

[32] Cf.: Peter Kunzmann, Franz-Peter Burkhard, Franz Wiedman, *loc. cit.*, p. 140

10.6. O împărţire a filosofiei relativ-asemănătoare cu cea aristotelică mai propusese, înaintea lui John Locke şi Christian Wolff, autorul *Discursului asupra metodei*. Ne referim la „scrisoarea“ pe care gînditorul raţionalist o trimite, din Olanda, prietenului-traducător Claude Picot, în 1647, pentru a-i servi ca prefaţă la versiunea în franceză a scrierii din 1644, *Principia philosophiae* [33] , acolo unde se propune celor dornici să se instruiască următoarea „arie curiculară“ (dacă ne putem exprima astfel !): ☞ (1) apropierea de o MORALĂ provizorie, dar suficientă pentru *„a-şi regla condiţiile vieţii“*; ☞ (2) îmbrăţişarea unei LOGICI *„care te învaţă să-ţi conduci bine raţiunea pentru a descoperi adevărurile pe care pînă atunci le ignorai“*; ☞ (3) orientarea spre *„adevărata filosofie“*, care este ca *„un arbore, ale cărui rădăcini sînt METAFIZICA, trunchiul este FIZICA, iar ramurile* […] *sînt toate celelalte ştiinţe, cele mai importante reducîndu-se la cele trei care sînt principale, la MEDICINĂ, la MECANICĂ, şi la MORALĂ“* [34].

METAFIZICA, asigurînd rădăcinile filosofiei
FIZICA, constituind trunchiul filosofiei
MEDICINA, MECANICA şi, respectiv, MORALA „cea mai perfectă“ [35], drept ramuri principale ale trunchiului
FILOSOFIA, comparată cu un arbore
MORALA („imperfectă şi provizorie“) şi LOGICA (alta decît cea scolastică !), drept puncte de sprijin pentru apropierea „adevăratei filosofii“

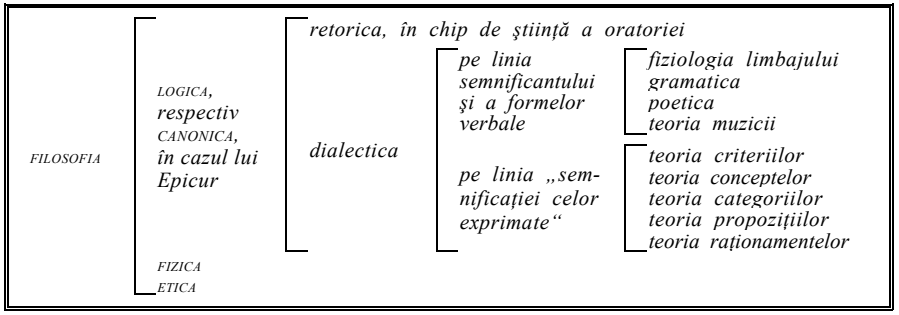
29°. Arborele cunoaşterii, în concepţia lui Descartes, din prefaţa ediţiei franţuzeşti a „Principiilor filosofiei“

[33] În latină, scrierea carteziană în atenţie apare prin oficiul casei „Elzevier“, la Amsterdam, în 1644, iar traducerea franţuzească, realizată de Claude Picot (supervizat de autor !), se publică, prin l'Imprimerie de Pierre Des - Hayes, la Paris, în anul 1647.

[34] René Descartes, *Les principes de la philosophie* (texte imprimé), trad. française de Claude Picot, ediţie beneficiind de introducerea, respectiv „aprecierile filosofice şi critice“ ale lui Henry Joly, Delalain frères, Paris, 1885, p. 8. Prezenţa *medicinii* în rîndul ştiinţelor fundamentale, sau ireductibile nu ar trebui să ne surprindă, de vreme ce, pentru Nicolaus Cusanus, aceasta este ştiinţa supremă, ce înbrăţişează, în egală măsură, cerul şi pămîntul

[35] Presupunînd cunoaşterea deplină a tuturor celorlalte ştiinţe

10.7. Noul model de sistematizare filosofică, asumat de către Descartes, în 1647, şi reluat, cu unele omisiuni (în ceea ce priveşte „restul ştiinţelor" din vecinătatea *fizicii*) de Pierre Sylvian Régis, în 1690, nu face decît să reactiveze, cu oarecare adaosuri, „despărţămintele" filosofiei împărtăşite de gînditorii elenişti, de stoici, în speţă, şi de epicureici, care, la rîndul lor, nu fac decît să simplifice schema predecesorului din epoca filosofiei greceşti „clasice". În concepţia respectivilor gînditori, „părţile filosofiei" sînt *fizica*, *etica* şi *dialectica*: *„FIZICA este partea ce se ocupă de univers şi de tot ce cuprinde el; ETICA e partea care tratează despre viaţă şi despre toate cîte sînt în raport cu noi; DIALECTICA se ocupă cu raţionamentele din cuprinsul celor două discipline precedente. Fizica a înflorit pînă pe vremea lui Archelaos, etica* […] *a fost creată de Socrate, iar dialectica a început cu Zenon din Elea"* [36].

30°. Sistemul filosofiei, în concepţia gînditorilor elenişti, după care disciplina în atenţie se compune din trei părţi, precum oul, format din coajă, din albuş şi din gălbenuş

10.8. Pentru că ne interesează felul în care s-au influenţat gînditorii moderni în privinţa modului de gestionare a conceptului de *filosofie*, trebuie să observăm că întregul secol al XVII-lea stă sub semnul sistemicităţii.

Termenul ca atare intervine, probabil pentru prima dată [37], în scrierea postumă a lui Bartholemäus Keckermann (1571 / 1573 - 1608), despre *Sistemul sistemelor* [38]. În aceeaşi vreme, Clemens Timpler (1568 - 1624)

[36] Dioegene Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor*, cartea I, *Introducere*, §. 13, „Polirom", Iaşi, 2001, p. 68. Menţionăm că ceea ce la stoici reprezintă *dialectica* (într-o accepţie mult extinsă faţă de sensul pe care i-l conferise Stagiritul, cînd o suprapunea *topicii*), la Epicur va fi *canonica*.

[37] După Anton Dumitriu, *Istoria logicii*, Bucureşti, 1969, p. 459

[38] Bartholomäus Keckermann, *Systema systematum*, Hanoviae, 1613

publică, la Hanovra, în 1607, un *Sistem metodic al fizicii sau al filosofiei naturale* [39], după cum, la rîndul său, Johannes Förster (1576 - 1613) va propune un *sistem al problemelor teologice* [40]; pe aceleaşi coordonate de gîndire, Johann Heinrich Alsted (1588 - 1638) avea să tipărească, în 1614, un *Sistem armonios al logicii* [41], pentru ca – la distanţă de peste 6 decenii – Johann Adam Scherzer, respectiv Schertzer (1628 - 1683) să aducă în atenţia contemporanilor săi, la 1680, un *Sistem al teologiei* [42].

Pe această linie „sistematică" se aşează, aşadar, Ralph Cudworth, Pierre Sylvain Régis, Leibniz şi Wolff, de care am pomenit mai sus.

10.9. Cel puţin în logică, viziunea „sistematică" la care ne referim este cît se poate de vizibilă şi în Anglia primelor decenii ale secolului al XVII-lea.

După cum semnalează, la noi, Anton Dumitriu, în această perioadă, la Oxford, ori la Londra, în 1614, în 1615 şi în 1628, apar mai multe scrieri pătrunse de spiritul concepţiei lui Keckermann, sub semnătura lui Edovardus [43] Brerewood (1565 - 1613), a lui Robert Sanderson [44] (1587 - 1663) şi, respectiv, a lui Cristopher Airay [45] (1601 - 1670).

În Germania, acelaşi Bartholemäus Keckermann, de care am pomenit mai sus, stă la originea unor idei expuse înainte de apariţia *Sistemului sistemelor*, în „Analele" lui Jakob Martini (1570 - 1649), dintre care una este sugestiv intitulată: *Zece teme contra sistemului logic keckermanian* [46] (1610).

10.10. Nu mai puţin semnificativă este şi împărţirea pe care o făcea, la 1605, în cîmpul filosofiei şi al cunoaşterii în genere, Francis Ba-

---

[39] *Physicae Seu Philosophiae Naturalis Systema Methodicum*, Hannover, 1607

[40] Johannes Förster, *Systema problematum theologicorum de praecipuis horum temporum controversiis inter Lutheranos… ex una eorumque adversarios: Jesuitas, Zwinglio - Calvinianos ac Photinianos*, Wittenberg, 1610

[41] Johannes Henricus Alstedius, *Logicae systema harmonicum: in quo universus bene disserendi modus ex authoribus Peripateticis juxtà et Raméis traditur. Per Praecepta Brevia, Canones Selectos, et Commentaria Dilucida. Quibus non solùm scientia nobilissimae artis, sed etiam usus, et is quidem inprimis continetur*, Herborn, 1614

[42] *Systema Theologiae*, *XXIX definitionibus absolutum*, Lipsiae (Leipzig), 1680

[43] Edward Brerewood, *Enquiries touching the Diversity of Languages, and Religions through the Cheife Parts of the World*, printed at Eliot's Court Press, for Iohn Bill, London, 1614

[44] Robertus Sandersonus, *Logicae Artis Compendium*, Oxford, 1615; 2nd edition, „Lichfield and Short", Oxford, 1618

[45] Christopher Airay, *Fasciculus praeceptorum logicorum in gratiam juventutis academicae compositus et nunc primaem typis donatus*, Oxford, 1628

[46] Jakob Martini, *Themata decem contra systema logicum Keckermannianum*, 1610

con, în *Despre valoarea şi progresele ştiinţei*, carte publicată mai întîi în englezeşte [47], iar apoi (într-o versiune extinsă), în latină [48].

Plasată în vecinătatea *ISTORIEI* (care se supune, cu preponderenţă, *memoriei*) şi a *POEZIEI* (însufleţită de *imaginaţie*), *FILOSOFIA* este un exerciţiu al raţiunii şi se prezintă, după Bacon, sub două forme: filosofia *„SUPRANATURALĂ“*, sau *„ştiinţa lui Dumnezeu“*, şi filosofia *„NATURALĂ“*.

Cea dintîi „se descompune“, la rîndu-i, în: ☞ (1) *TEOLOGIA „revelată“*; ☞ (2) *TEOLOGIA „naturală“*; ☞ (3) *PNEUMATOLOGIA* sau *„ştiinţa sufletului“*.

Filosofia (respectiv ştiinţa !) *NATURALĂ* se dezvoltă: ☞ (1) în raport cu natura propriu-zisă; ☞ (2) în raport cu umanitatea.

Ţin de „filosofia naturii“: ☞ (1) *„FIZICA concretă“*; ☞ (2) *„FIZICA abstractă“*; ☞ (3) *METAFIZICA*, legată de forme şi de clase; ☞ (4) *METAFIZICA*, legată de cauze finale; ☞ (5) *MECANICA*; ☞ (6) *MAGIA* naturală, ca ştiinţă, sau filosofie naturală practică, la fel cu precedenta.

Un „apendice“ al tuturor acestor ştiinţe sau filosofii *ale naturii* este *MATEMATICA*, ea însăşi de două feluri: *pură* şi *mixtă*. Cea dintîi include *GEOMETRIA*, *ARITMETICA* şi *ALGEBRA*; cea de a doua se suprapune (teoriei asupra) perspectivei; *MECANICA*, *ASTRONOMIA*, *COSMOGRAFIA*, *ARHITECTURA* şi *ARTA MAŞINILOR*.

Cît priveşte filosofia (sau ştiinţa) *PRACTICĂ* pe direcţia umanităţii (adică *antropologia)*, aceasta îi apare lui Francis Bacon: ☞ (1) drept „ştiinţă a omului ca om“; ☞ (2) ca ştiinţă a omului în raport cu societatea.

Cea dintîi este, la rîndu-i: ☞ (1.1) ştiinţă a corpului uman (bunăoară *stomatologia*, sau *medicina*); ☞ (1.2) ştiinţă a sufletului (în speţă a celui raţional), pe linia *logicii* şi a *moralei*, sau a *eticii*.

Cea de-a doua ştiinţă umană, raportată la structura şi funcţionarea statului, este reprezentată de *politică*. Să recapitulăm, aşadar, cele pomenite, printr-o schemă din care vom trage cîteva concluzii.

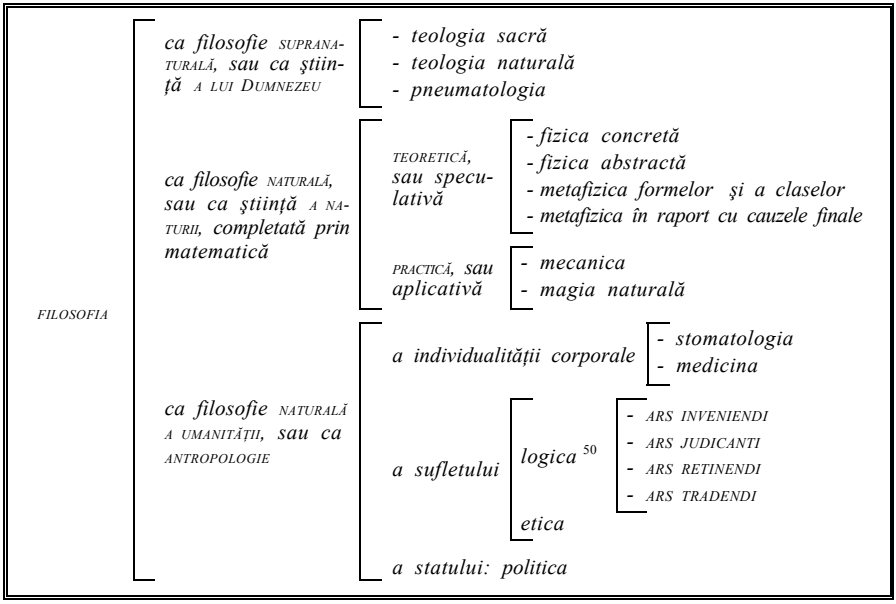
Prima concluzie este aceea că, în afara *economiei politice* şi a ştiinţelor *poetice* [49], toate distincţiile aristotelice se regăsesc drept „porţi ale filosofiei“ şi la Francis Bacon. Înseşi surplusurile din schema baconiană nu rămîn toate fără corespondent la Aristotel, în condiţiile în care *filoso-*

---

[47] *The Two Books of Francis Bacon. Of the proficience and advncement of Learning, divine and humane*, To the King. At London. Printed for Henrie Tomes, Holborne, 1605

[48] Francisci Baconis de Vervlamio, *De Dignitate et Augmentis Scientiarum* (9 books), William Rawley ed., London, 1623

[49] Legate, acum, cu excepţia arhitecturii, de poezie şi, deci, de imaginaţie.

31°. Sistemul filosofiei, în concepţia lui Francis Bacon, după care disciplina în atenţie se compune din trei părţi, cu subdiviziunile şi sub-subdiviziunile de rigoare [51]

fia primă a acestuia este şi o *teologie*, iar ştiinţa sufletului este practicată „peste aşteptările sistemului". Cu adevărat înnoitoare sînt, aşadar, „mecanica", „magia", şi „medicina", trei discipline legate de raţiunea „practică practică", pe gustul filosofilor empirici din era postaristotelică.

10.11. Pentru a întregi perspectiva asupra modului în care s-a înfăţişat filosofia, cînd foarte sumar, cînd foarte laborios fragmentată, să vedem ce schimbări aveau să parvină în concepţia europenilor despre filosofie şi ştiinţele aferente pe parcursul a 146 de ani. Ne oprim, deci, la sche-

[50] Prezentată de filosoful britanic: ☞ (1) ca *ars inveniendi* – arta de a inventa, sau de a descoperi, pe calea „vînătorii" de fapte şi a interpretării naturii; ☞ (2) ca *ars judicandi* (pe calea raţionamentelor inductive şi deductive), arta de a gîndi corect; ☞ (3) ca *ars retinendi*, arta de a reţine, graţie memoriei şi mnemotehnicii; ☞ (4) ca *ars tradendi*, arta de a transmite (de a reprezenta şi de a comunica cu, sau fără, ajutorul cuvintelor, adică prin vorbire şi scriere, respectiv prin semne figurative – hieroglife – şi nefigurative – caractere reale, aceasta antrenînd semnele, caracteristici ale *gramaticii*, *retoricii*, *oratoriei*, *criticii literare* şi *pedagogiei*.

[51] Pentru întortocheatele întabulări ale „activităţilor intelectuale" de care se ocupă Francis Bacon, a se vedea Kuno Fischer, *Geschichte der neueren Philosophie*, Band 10, Jubiläumsausgabe, Verlag „Carl Winter", Heidelberg, 1904, p. 225; Anton Dumitriu, *op. cit.*, pp. 478 - 479

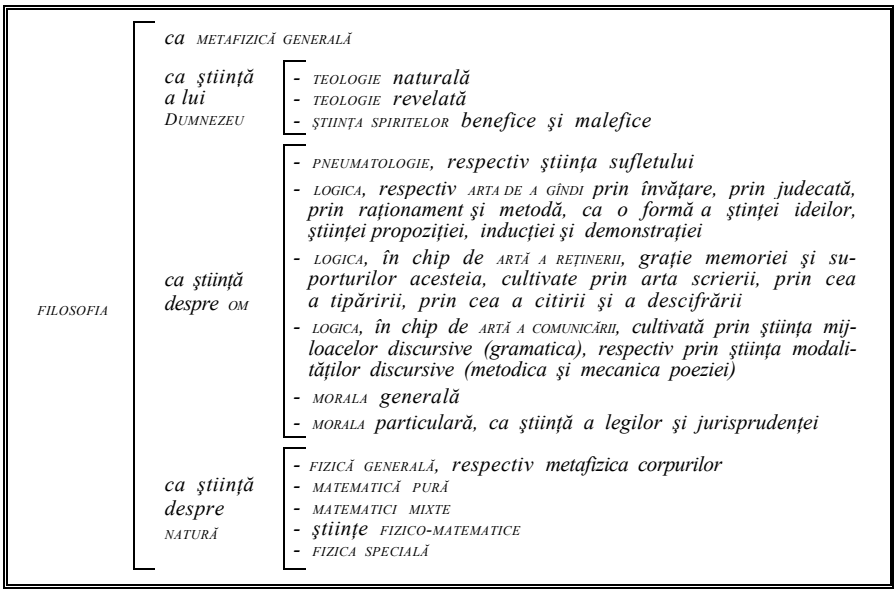
ma clasificatorie din primul volum al *Enciclopediei* [52] apărute, începînd cu 1751, la Paris, sub coordonarea lui Denis Diderot (1713 - 1784) şi a lui Jean-Baptiste Le Rond d'Alembert (1717 - 1783).

În aceeaşi vecinătate cu *ISTORIA* (sacră, ecleziastică, civilă propriu-zisă, literară şi naturală), respectiv cu *POEZIA* (sacră şi profană, aceasta din urmă ca literatură *stricto sensu*, ori ca muzică, arte plastice, arhitectură şi gravură), aşa cum era la Francis Bacon, *FILOSOFIA* se organizează în *Enciclopedia* iluminiştilor francezi, pe patru etaje:

- (1) ca *METAFIZICĂ GENERALĂ*, respectiv *ontologie*, sau *ştiinţă a fiinţei* în general (a posibilităţii, a existenţei, a duratei etc.);
- (2) ca *ŞTIINŢĂ A LUI DUMNEZEU*, respectiv: ☞ (1) ca *teologie naturală*; ☞ (2) ca *teologie revelată*; ☞ (3) ca *ştiinţă a spiritelor benefice şi a celor malefice*, divinaţie, magie neagră şi aşa mai departe;
- (3) ca *ŞTIINŢĂ DESPRE OM*, aceasta însemnînd: ☞ (1) *pneumatologie*, ca ştiinţă (*raţională*, respectiv *sensibilă*) a sufletului; ☞ (2) *logica*, în chip de *ARTĂ DE A GÎNDI*, prin *învăţare*, *judecată*, *raţionament* şi *metodă*, conform *ştiinţei ideilor, ştiinţei propoziţiilor*, *inducţiei* şi *demonstraţiei* (prin *analiză*, respectiv prin *sinteză*); ☞ (3) *logica*, în chip de *ARTĂ A REŢINERII*, sau *a retenţiei*, graţie *memoriei* (a celei naturale, sau a celei artificiale, apelînd la prenoţiuni, ori la iconism !) şi diverselor suporturi ale memoriei – scriere şi imprimare – cultivate prin artele scrierii, tipăririi, citirii şi descifrării; ☞ (4) *logica*, în chip de *ARTĂ A COMUNICĂRII*, cultivată prin *ştiinţa mijloacelor discursive*, respectiv *gramatica* (ce antrenează inclusiv *sintaxa*, *filologia critică* şi *pedagogia*), respectiv prin *ştiinţa modalităţilor discursive*, adică prin *retorică* şi prin mecanica poeziei (sau versificarea); ☞ (5) *morala generală*, ca *ştiinţa binelui şi răului* în general, a obligaţiilor în general, a virtuţilor şi a necesităţii de a fi virtuoşi; ☞ (6) *morala particulară*, ca ştiinţă a legilor şi a jurisprudenţei (naturală, economică şi politică);
- (4) ca *ŞTIINŢĂ A NATURII*, respectiv: ☞ (1) ca *metafizică a corpurilor*, sau *FIZICĂ GENERALĂ* – a întinderii şi a impermeabilităţii; ☞ (2) ca *MATEMATICĂ PURĂ* (aritmetică şi algebră, respectiv calcul diferenţial şi integral; geometrie elementară (inclusiv arhitectura miliatră şi tactică), respectiv geometrie *transcendentală* – teoria curbelor; ☞ (3) ca *MATEMATICI MIXTE*, respectiv *me-*

[52] *Encyclopedie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des metiers*, mis en ordre et publié par M. Diderot, et quant à la partie mathématique, par M. d'Alembert, Paris, 1751. Pentru tabela ce conţine *„sistemul figurat al cunoştinţelor umane"*, respectiv *sistemul filosofiei*; cf.: Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, pp. 280 - 283

canică (incluzînd *statica* propriu-zisă, *hidrostatica*, *dinamica* propriu-zisă, *balistica* şi *hidrodinamica*), *astronomie* (geometrică, adică uranografie, geografie, hidrografie, respectiv cronologie gnomonică) şi *optică* (optică propriu-zisă, *dioptrică*, perspectivă, respectiv *catoptrică*), *acustică*, *pneumatică* şi *arta conjecturii*, sau *analiza cazurilor*; ☞ (4) ca abordare FIZIO-MATEMATICĂ; ☞ (5) ca FIZICĂ SPECIALĂ, respectiv *zoologie* (a se înţelege anatomie, fiziologie, medicină umană, medicină veterinară, domesticire, vînătoare, pescuit şi vînătoarea cu şoimi !), ca *astronomie fizică* şi *astrologie* (judiciară şi fizică), ca *meteorologie*, *cosmologie* (respectiv uranologie, aerologie, geologie şi hidrologie), ca *botanică* (inclusiv agricultură şi grădinărit !), ca *mineralogie* şi, respectiv, *chimie* - inclusiv *metalogie*, *alchimie* şi *magie naturală* !

FILOSOFIA
ca METAFIZICĂ GENERALĂ
ca ştiinţă a lui DUMNEZEU
- TEOLOGIE naturală
- TEOLOGIE revelată
- ŞTIINŢA SPIRITELOR benefice şi malefice
ca ştiinţă despre OM
- PNEUMATOLOGIE, respectiv ştiinţa sufletului
- LOGICA, respectiv ARTA DE A GÎNDI prin învăţare, prin judecată, prin raţionament şi metodă, ca o formă a ştiinţei ideilor, ştiinţei propoziţiei, inducţiei şi demonstraţiei
- LOGICA, în chip de ARTĂ A REŢINERII, graţie memoriei şi suporturilor acesteia, cultivate prin arta scrierii, prin cea a tipăririi, prin cea a citirii şi a descifrării
- LOGICA, în chip de ARTĂ A COMUNICĂRII, cultivată prin ştiinţa mijloacelor discursive (gramatica), respectiv prin ştiinţa modalităţilor discursive (metodica şi mecanica poeziei)
- MORALA generală
- MORALA particulară, ca ştiinţă a legilor şi jurisprudenţei
ca ştiinţă despre NATURĂ
- FIZICĂ GENERALĂ, respectiv metafizica corpurilor
- MATEMATICĂ PURĂ
- MATEMATICI MIXTE
- ştiinţe FIZICO-MATEMATICE
- FIZICA SPECIALĂ

32°. Sistemul filosofiei, în prezentarea enciclopediştilor francezi, după care disciplina în atenţie se compune din patru părţi, cu diviziunile şi subdiviziunile de rigoare

10.12. Pe cît de frapantă este relaţia de emergenţă între poziţia lui Francis Bacon din pragul veacului al XVII-lea şi „sistemul figurat al cunoştinţelor umane“, din primul volum, apărut în 1751, al *Eenciclopediei* franceze, pe atît de evidentă este amprenta pe care a exercitat-o asupra configuraţiei mai sus reproduse metafora *„arborelui cunoaşterii“* şi a *„arbo-*

relui adevăratei filosofii", dezvoltată de Cartezius, în prefața din 1647, la care ne-am referit, deja, în cursul expunerii anterioare.

Ce ne spune Descartes că trebuie să conțină filososfia ?: trei ținuturi disciplinare (*metafizica*, respectiv *fizica* şi *toate celelalte ştiințe*), aflate sub cauțiunea unei *LOGICI* în acord cu exigențele descoperirii adevărului.

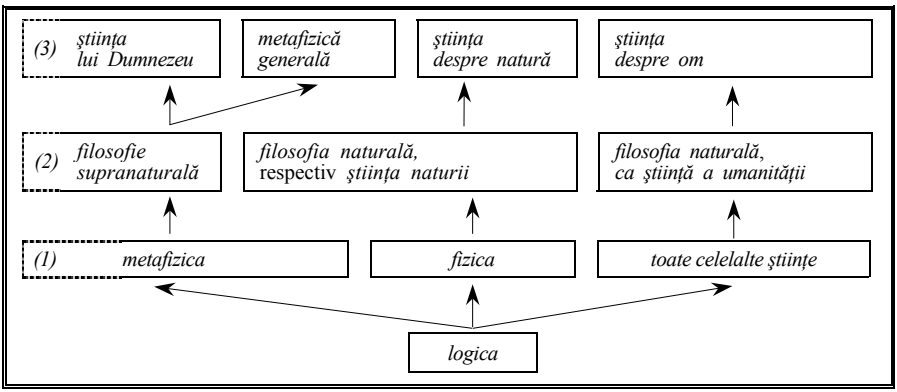
Toate acestea se regăsesc, ca atare, pe harta asociată filosofiei, în „sistemul" enciclopedist al cunoştințelor umane, propus de iluminiştii francezi.

Se regăseşte *LOGICA* – ce e drept, cu doar trei din cele patru finalități, hărăzite de către Francis Bacon – în compania ştiințelor legate de morală şi moravuri, exact aşa cum, la René Descartes, regulile logice „de metodă" divulgate în economia *Discursului asupra metodei*, îşi află compania în numeroasele considerații despre etică şi comportament.

Se regăseşte, apoi, elementul de noutate în raport cu schema baconiană a filosofiei, şi anume *METAFIZICA* (sau *prima philosophia*), în postura de *ontologie*, sau *ştiință a ființei*, flancată de *teologie*, ca ştiință despre Dumnezeu.

În versiunea enciclopedistă a „globului intelectual" întîlnim, în al treilea rînd, *FIZICA* (cea *generală*, cît şi cea *specială*), flancată, tot ca la Francis Bacon, de *matematici* şi supraordonată restului ştiințelor naturii (cele privind realitatea macroscopică; cele despre viață, despre mediu şi aşa mai departe).

Şi iată cum schema aristotelică de compartimentare a cunoaşterii (ştiințifice şi, în egală măsură, filosofice), schemă resuscitată prin „ridicarea topografică" realizată de Francis Bacon, se întîlneşte cu schema cartezian a filosofiei, derivată, de asemenea, din clasificarea aristotelică ...

33°. Schema „enciclopedistă" a filosofiei (3), prin raportare la partajul operat de Francis Bacon (1) şi la cel întreprins de René Descartes (2)

10.13. De ce ne-ar surprinde preeminenţa aceluiaşi resort aristotelico-baconiano-cartezian în sistemul filosofiei hegeliene, ca *„filosofie ştiinţifică“* [53] ?

Nu este Hegel filosoful ce-şi *„dobîndeşte componentele de bază, pe de o parte, din iluminism* [54], *pe de altă parte, din gîndirea clasică (Platon şi Aristotel), respectiv din dragostea pentru lumea greacă“* [55] ?

Figurează *LOGICA* la loc de cinste în sistemul clasificării ştiinţelor la Aristotel, este ea o componentă foarte atrăgător înfăţişată în „globul intelectual“ [56] preconizat de Francis Bacon, intervine ea în fruntea sistemului filosofiei conceput de Christian Wolff, este ea invocată, de către Descartes, în „adîncurile“ ce alimentează „arborele adevăratei filosofii“, se regăseşte ca „ţinut al lumii intelectuale“, în concepţia lui John Locke, cum ar fi putut lipsi, atunci, din sistemul lui Hegel ? Nu numai că nu lipseşte, dar ea ni se înfăţişează, acum, pentru prima dată în mod explicit, într-o dublă ipostază: ca logică *„SUBIECTIVĂ*, în orizontul „teoriei conceptului“, şi ca logică *„OBIECTIVĂ“*, în orizontul „teoriei fiinţei“ şi al „teoriei esenţei“. Altfel spus, după Hegel, logica este *„ştiinţa Ideii, în şi pentru sine“* [57].

Ce mai apare în conceptul relativ-comun de *filosofie* şi de *sistem filosofic* ? La stoici, la Descartes, la John Locke şi la Christian Wolff, intervine *FIZICA*; la Francis Bacon, întîlnim *FIZICA* şi *MECANICA*, susţinute de *MATEMATICI*; la enciclopediştii francezi, vom regăsi *FIZICA GENERALĂ* şi *FIZICA SPECIALĂ*, acompaniate, şi de această dată, de către *MATEMATICI*.

În cazul sistemului (enciclopedic) hegelian intervine *FILOSOFIA NATURII*, ca înfăşurare a *mecanicii*, a *fizicii* (anorganice) şi, respectiv, a *fizicii organice*, a se înţelege: *„ştiinţa Ideii, în fiinţarea ei în altul“* [58].

A treia componentă majoră a filosofiei ia chipul *metafizicii*, ca filosofie primă, la Aristotel; ca *filosofie supranaturală* şi ca *filosofie naturală* a claselor şi a cauzelor finale, la Francis Bacon; ca *metafizică*, pur şi simplu, la René Descartes; ca *METAFIZICĂ*, în postura unei supraştiinţe cu cvadruplă deschidere, *onto-logică*, *cosmo-logică*, *psiho-logică* şi *teo-logică*, la Christian Wolff şi la enciclopediştii francezi.

---

[53] Hegel, *Enciclopedia ştiinţelor filosofice*, Partea I: *Logica*, Editura Academiei, Bucureşti, 1962, p. 5

[54] Am semnalat, deja, că însăşi concepţia despre sistemul filosofiei pe care o împărtăşeşte iluministul şi raţionalistul Cristhian Wolff îşi trage seva din clasificarea aristotelică a ştiinţelor !

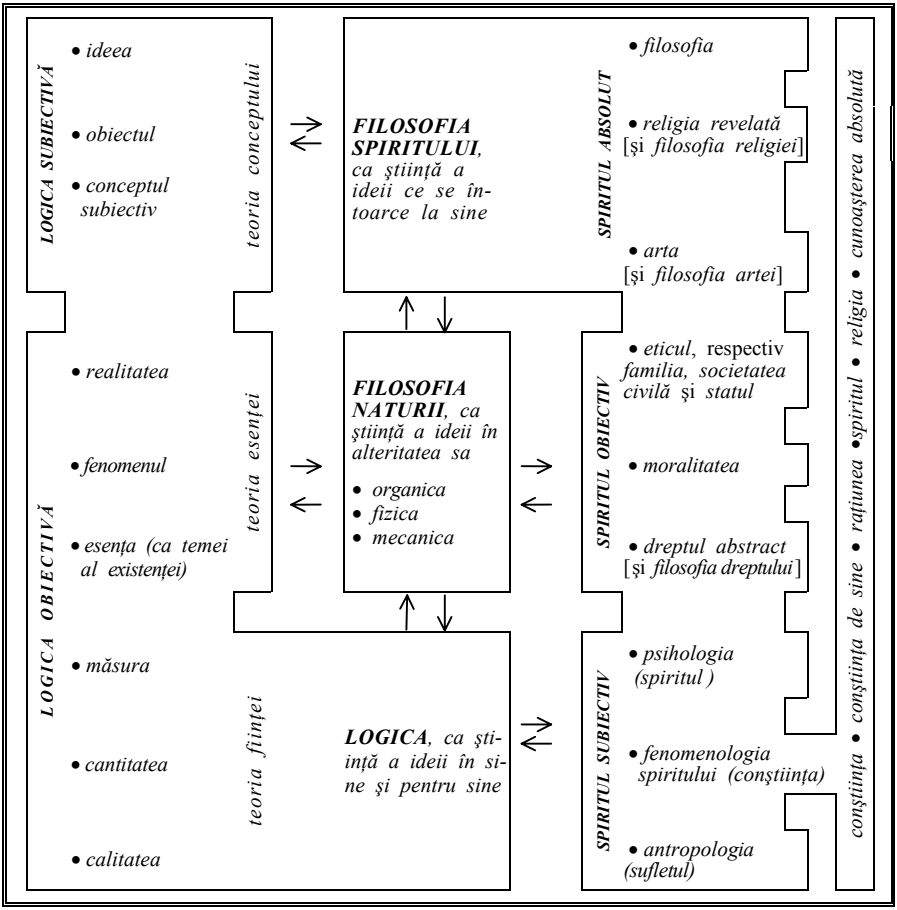
[55] Franco Beasutti, *Hegel*, în: Virgilio Melchiorre, *loc. cit.*, p. 425

[56] Cf. F. H. Heinemann, *Globus Intellectualis*, în: „Philosophy“, vol. 19, nr. 74, 1944, pp. 242 - 260

[57] Hegel, *Enciclopedia ştiinţelor filosofice*, Partea I: *Logica*, Editura Academiei, Bucureşti, 1962, p. 59

[58] *Ibidem*, p. 59

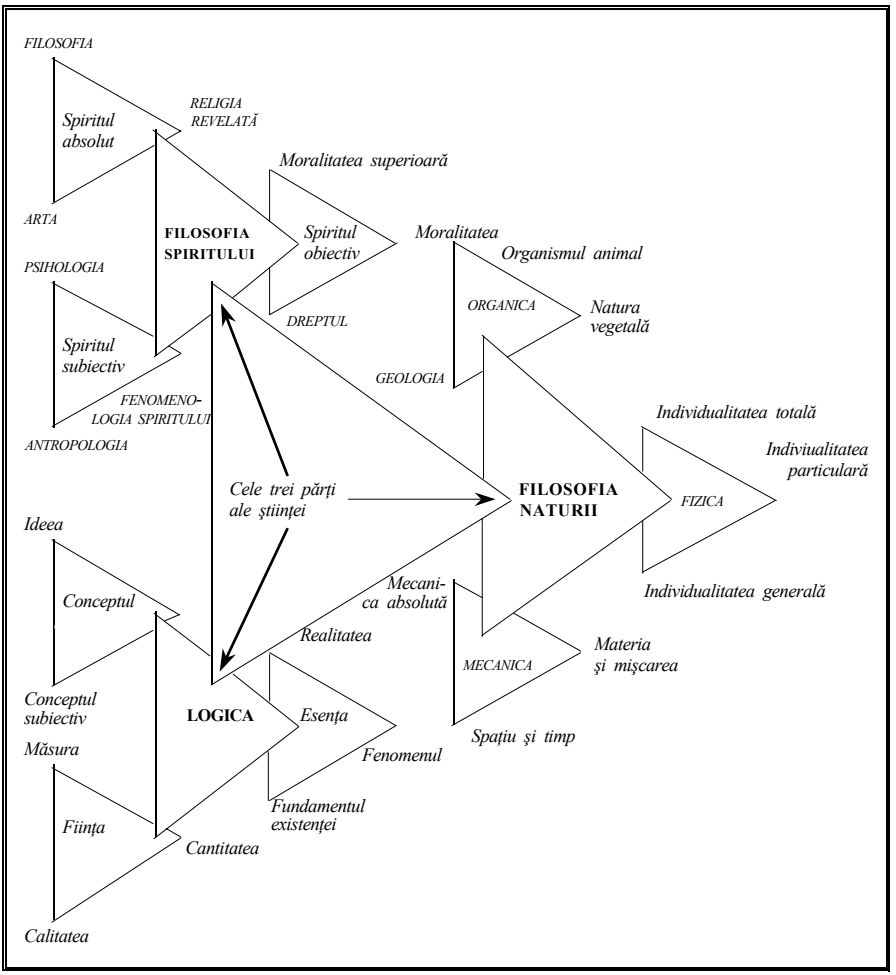
În deplină concordanţă cu delimitările evocate, Hegel intervine cu *FILOSOFIA SPIRITULUI*, ştiinţă *„a Ideii ce, din fiinţarea ei în altul, se reîntoarce în sine“*. O astfel de ştiinţă trebuie să asigure cunoaşterea *„cea mai concretă“*, de aceea *„cea mai înaltă“* şi *„cea mai grea“* [59], adică cunoaşterea de sine a spiritului, ca spirit absolut; ea va avea deschidere: ☞ (1) spre *suflet* şi spre *antropologie*; ☞ (2) spre *conştiinţă* şi spre

34°. Sistemul hegelian al filosofiei ca enciclopedie a ştiinţelor

[59] Idem, *Fenomenologia spiritului*, trad. rom., Editura Academiei, Bucureşti, 1966, p. 5

fenomenologia spiritului; ☞ (3) spre *spirit* şi spre *psihologie*; ☞ (4) spre *drept* şi spre *ştiinţele juridice*; ☞ (5) spre *moralitate* şi spre ştiinţa corespunzătoare – *etica*; ☞ (6) spre *lumea morală* (familie, societate civilă şi stat), respectiv spre *politic* şi *politologie*; ☞ (7) spre *artă* şi spre ştiinţa corespunzătoare – *estetica*; ☞ (8) spre *religia revelată*

35°. Sistemul hegelian al filosofiei, după Peter Kunzmann, Franz-Peter Burkard şi Franz Wiedmann [60]

[60] Peter Kunzmann, Franz-Peter Burkard şi Franz Wiedmann, *loc. cit.*, p. 154

(şi spre *teologie*); ☞ (9) spre *filosofia primă*, ca formă de „cunoaştere absolută", sau ca „metafizică", cum sîntem obişnuiţi a-i spune.

Pentru că reprezentarea rectangulară nu blochează libertarea metodologică, în pagina precedentă am reprodus şi schematizarea multi-triunghiulară pe care o asigură sistemului hegelian al filosofiei autorii germani ai *Atlasului* din 1991.

10.14. Cu aceasta, ceea ce trebuia de dovedit sperăm să fi demonstrat, deja. Dacă filosofia este, în mod necesar, un *sistem* [61], iar dacă sistemul filosofic nu variază, în chip dramatic (şi nici măcar întru totul spectaculos !), de la un gînditor la altul, ori de la o epocă filosofică la alta, urmează că pluralitatea construcţiilor filosofice şi chiar pluralitatea filosofiilor înseşi nu înseamnă, neapărat, babilonie, şi nici neapărat anarhie.

O observaţie s-ar mai impune, pentru a nu lăsa impresia că lupta dintre ideologii se mută în planul sistemelor, iar construcţiile filosofice ar fi doar nişte instantanee fotografice, ce dau seama doar de timpul în care au fost plăsmuite.

Pentru a lua distanţă de percepţia curentă a sistemelor filosofice ca *„închideri speculative"* şi *a priori* ale cunoaşterii dintr-o epocă sau alta, un gînditor neoraţionalist şi-a numit concepţia *idoneism*, pentru a sublinia că filosofia trebuie să rămînă deschisă la confruntarea cu datele realului, cu experienţa, pentru a fi aptă la reconfigurări în raport cu scopurile şi cu intenţiile asumate.

Nimic mai salutar decît o astfel de „expectaţie" ! Atît, doar, că termenul în atenţie, pus în circulaţie în primele decenii al celei de-a doua jumătăţi din veacul trecut, de către Ferdinand Gonseth [62] (1890 - 1975), este permeabil şi unor filosofii anterioare, la modul cel mai exemplar.

Este cazul sistemului hegelian, inaugurat printr-o ştiinţă a *„experienţei conştiinţei"* [63], cum este *Fenomenologia spiritului*, din 1807, o ştiinţă menită

---

[61] Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, p. 425. După Hegel, *ştiinţa gîndului liber şi absolut*, care, *„în întreaga lui universalitate* […] *este ideea, sau absolutul"*, respectiv filosofia, *„este, prin esenţă, sistem, iar o filosofie fără sistem nu poate avea nimic ştiinţific"* (Hegel, *Enciclopedia ştiinţelor filosofice*, Partea I: *Logica*, Bucureşti, 1962, p. 55). Gînditorul german ne previne însă, că în mod greşit se înţelege prin *SISTEM „o filosofie sprijinită pe un principiu limitat, deosebit de alte principii; dimpotrivă, principiul adevăratei filosofii este ca ea să conţină în sine toate principiile particulare"* (Hegel, *op. cit.*, p. 55)

[62] A se vedea, între altele: Ferdinand Gonseth, *Présentation et défense de l'idoneïsme*, în: „Revue de théologie et de philosophie", nouvelle série 27, 1939, pp. 260 - 287, în special 284 - 285; idem, *La métaphysique et l'ouverture à l'expérience*, échange de textes faisant suite à des entretiens du Centre romain de comparaison et de synthèse, P. U. F., Paris, 1960; „L'Age d'Homme", Lausanne, 1973; idem, *Le referentiel, univers obligé de médiatisation*, „L'age d'homme", Lausanne, 1975

[63] Hegel, *Filosofia spiritului*, trad. rom., Editura Academiei, Bucureşti, 1965, p. 58

să surprindă avatarurile spiritului, respectiv „momentele" în devenirea spiritului şi „figurile" în care acestea se combină, de la „conştiinţa nemijlocită" şi pînă la „cunoaşterea absolută", atinsă prin *„spiritul care se ştie ca spirit"* [64] şi prin care se elimină orice formă de alteritate între „subiectul" şi „obiectul" cunoaşterii, obţinîndu-se conceptul de ştiinţă, respectiv sistemul ştiinţei).

Pe lîngă această consfinţire din start a deschiderii spre experienţa conştiinţei, a cunoaşterii ştiinţifice [65], mai este de observat şi o sensibilă extensie a conceptului de *sistem filosofic*. Ne amintim că, în viziunea Stagiritului asupra ansamblului cunoaşterii elaborate, nu era loc pentru *ISTORIE*. Cînd Francis Bacon o admite în al său „glob intelectual" [66], el o aşează la marginea din stînga a filosofiei, sub incidenţa *memoriei*, pentru ca, la cealaltă margine, filosofia să fie străjuită de *poezie*, ca operă a imaginaţiei. Situaţia este aceeaşi şi în viziunea enciclopediştilor, doar că *poesis*-ul se extinde, acum, la toate artele – ale scrierii, ale formelor plastice şi ale sunetului.

Ce face Hegel în raport cu predecesorii din cîmpul cugetării este să plaseze, inclusiv arta, în cîmpul de reflexie al filosofiei – care este devenirea spiritului în conştiinţa sa, iar conştiinţa de sine a acesteia (*ESTETICA*) în conceptul de filosofie, ca *„enciclopedie a ştiinţelor"*.

Istoria, pe de altă parte, devine pol substanţial al filosofiei şi al logosului pe care aceasta îl cultivă, pentru că, în toate scrierile gînditorului dialectician şi în toate compartimentele sistemului său, *logicul* este doar contraponderea *istoricului*. Iată de ce definiţia dată de Hegel *filosofiei* [67], ca *„timpul propriu-zis, concentrat în gînduri"* nu contravine concepţiei după care filosofia se înfăptuieşte ca *„enciclopedie a ştiinţelor"*.

La Hegel, cel puţin, graţie nervului său dialectic, sistemul filosofic *„nu este un cadru rigid, fixat o dată pentru totdeauna, ci, prin natura sa, este impregnat cu istoricitate şi, prin urmare, sortit să evolueze şi mai departe"* [68]. Sistemul hegelian împărtăşeşte, de fapt, soarta

---

[64] Idem, *Fenomenologia spiritului*, trad. rom., Editura Academiei, Bucureşti, 1966, p. 458

[65] Hegel se exprimă, nu o dată, despre propria construcţie în termenii *filosofiei ştiinţifice*. Cf. *Enciclopedia ştiinţelor filosofice*, Partea I: *Logica*, Bucureşti, 1962, p. 5

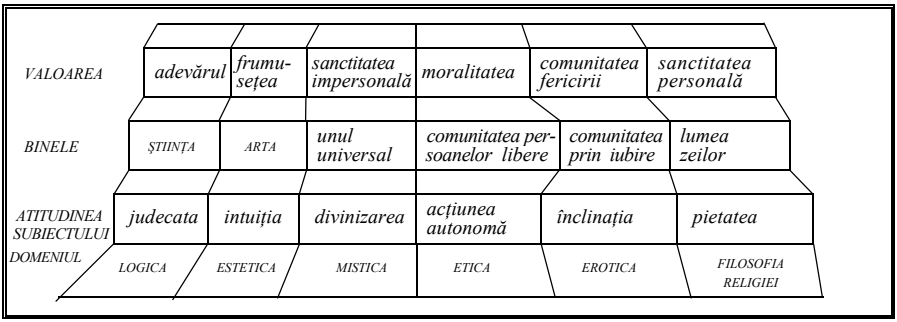
[66] *Noosfera* cu care operează, între alţii, bioeticienii şi geoeticienii zilelor noastre, pe urmele lui Valdimir Ivanovich Vernadsky (1863 - 1945)

[67] În: Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts, oder Naturrecht und Staatswissenschaft*, 1821; traducere românească (*Principiile filozofiei dreptului, sau elemente de drept natural şi de ştiinţă a statului*) de Virgil Bogdan şi Constantin Floru, la Editura Academiei, din Bucureşti, în 1969, p. 18

[68] Franco Biasutti, *loc. cit.*, p. 26

cunoaşterii absolute, care, *„departe de a fi atoateştiutoare* […] *este, mai degrabă cunoaşterea cea mai săracă, goală şi abstractă, cea a unui început, a unei opriri a timpului care delimitează orizontul de sens al epocii nou-apărute, fără a-i cunoaşte, încă, întreaga alcătuire interioară. De aceea cunoaşterea absolută este, propriu-zis, constituită din cunoaşterea acelei «ghinde» care încă n-a devenit «stejar», aşa cum este, actualmente, «noua lume», înainte de manifestarea sa deplină, cu toate caracteristicile specifice“* [69].

10.15. Pentru a-l confirma pe Hegel, în spiritul, iar nu în litera hegelianismului, să încheiem inventarul schematizărilor filosofiei ca ansamblu multidisciplinar cu viziunea unui gînditor din şcoala neokantiană „sud-vest germană“: Heinrich Rickert. În concepția acestuia, *LUMEA OBIECTELOR* îşi dă întîlnire cu *LUMEA VALORILOR* într-o lume a *realizării de sens*, de care dau seamă atitudinile subiectului şi „formele simbolice“ corespunzătoare: ☞ (1) *LOGICA*, în serviciul *adevărului* şi al *ştiinței*; ☞ (2) *ESTETICA*, conectată la imperiul *frumuseții* şi al *artei*; ☞ (3) *ETICA*, subordonată *moralității* şi *comunității persoanelor libere*; ☞ (4) *MISTICA*, țintind spre „sanctitatea impersonală“ şi spre „marele tot“; ☞ (5) *EROTICA*, în legătură cu „comunitatea fericirii“ şi „comunitatea prin iubire“; ☞ (6) *FILOSOFIA RELIGIEI*, făcînd trimitere la divinitatea personificată şi la „lumea zeilor“ [70].

36°. Sistemul valorilor şi al formelor corespunzătoare de spiritualitate, în concepția lui Heinrich Rickert

[69] Remo Bodei, *Scomposizioni. Forme dell'individuo moderno* (*Diferențieri. Forme ale individului modern*), „Einaudi“, Torino, 1987, p. 201. Cf. Franco Biasutti, *loc. cit.*, p. 428

[70] Peter Kunzmann, Franz-Peter Burkard şi Franz Wiedmann, *loc. cit.*, p. 174

Ce rămîne în afara sistemului rickertian al valorilor, dar figurează la Hegel este *filosofia naturii*, *antropologia*, *fenomenologia* şi *psihologia*.

Pe cea dintîi o subsumează, însă, logica, pusă în serviciul întregii ştiinţe; dacă nu psihologia *toto genere*, cel puţin *psihanaliza* şi, într-o oarecare măsură, *antropologia* se întîlnesc, la rîndul lor, cu domeniul *eroticii*.

Capitolul 11: Opoziţia, ca principiu generator al sistemelor şi al construcţiilor filosofice, în concepţia lui Franz Kröner

11.1. În faţa evidenţei, pluralitatea de *sisteme filosofice* şi de *filosofii*, în genere, ce par a fi la fel de îndreptăţite, poziţia unora s-a manifestat pe direcţia mai vechiului argument împotriva filosofiei ca ştiinţă, resuscitat în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, de către pozitivişti.

Mult mai perspicace s-a dovedit, însă, ideea unei cercetări „dezangajate" a structurii diverselor construcţii filosofice, sub cauţiunea unei noi discipline: *SISTEMATOLOGIA*. Fondatorul ei, Franz Kröner [71], crede că o astfel de abordare *metafilosofică*, dacă nu *„extrafilosofică şi neutrală"* ar fi *„singurul răspuns la problema* anarhiei sistemelor*"*.

După autorul demersului de care pomenim, încercările anterioare de a domina problema în atenţie, a proliferării *anarhice a sistemelor* se dovedesc nesatisfăcătoare. Ele se rezumă la următoarele 5 soluţii:

☞ (1) a înfrînge anarhia prin *ignorarea ei*, în măsura în care adevărul filosofic este cuprins în *sistemul de referinţă*, iar toate celelalte construcţii de pînă la el sînt erori, ori prefigurări ale singurei doctrine acceptabile;

☞ (2) a diminua impactul negativ al multiplicităţii prin desluşirea unor afinităţi, sau semne vădite de „coexistenţă paşnică" între concepţii ce sînt antagoniste numai dacă ne poziţionăm la acelaşi nivel de receptare;

☞ (3) a urmări liniile de convergenţă între filosofiile (respectiv sistemele filosofice) mai mult sau mai puţin îndepărtate unele de altele;

☞ (4) a vedea în fiecare filosofie o *perspectivă*, sau o *faţetă* a adevărului, în măsura în care universul e mult prea vast şi mult prea adînc pentru a se lăsa cuprins, sau penetrat, printr-o singură elaborare de ordin speculativ, ori printr-un singur sistem „metafizic" şi „metaştiinţific";

---

[71] Franz Kröner *Die Anarchie der philosophischen Systeme*, „Felix Meiner", Leipzig, 1929, p. 143. Cf. Mircea Florian, *Curs de introducere în filosofie*, Universitatea Bucureşti, 1942 - 1944, p. 530

☞ (5) a socoti, în perspectivă dialectică, fiecare sistem drept un „moment" dintr-o mişcare infinită a *„spiritului obiectiv"* [72].

Să reordonăm şi să completăm inventarul reprodus ! La una dintre extremele intervalului de care ne ocupăm, ne întîlnim cu ceea ce am putea numi *ecumenismul filosofic maximal*: într-un fel, sau altul, toate filosofiile îşi merită existenţa şi au un drept la viaţă în cetatea spiritului.

De o asemenea poziţie dă seamă, bunăoară, soluţia (5), a „momentanizării" [73], urmată de către Hegel, în *Prelegeri de istoria filosofiei*, pornind de la convingerea că orice sistem este caduc şi are o existenţă limitată, iar cînd *„filosofia îşi pictează cenuşiul ei pe cenuşiu, atunci o formă a vieţii a îmbătrînit, şi un cenuşiu pe cenuşiu, ea nu poate fi întinerită, ci numai cunoscută; bufniţa Minervei nu-şi începe zborul decît în căderea serii"*[74].

În aceeaşi ordine de idei se aşează şi soluţia (4), a *perspectivismului*, cu care l-am putea asocia pe chiar denunţătorul „anarhiei sistemelor filosofice": germanul Max Frischeisen - Köhler [75]...

I se alătură soluţia (3), a *convergenţei*, de care se foloseşte neohegelianul Bernard Bosanquet [76] (1848 - 1923), gînditorul britanic după care *filosofia unică*, chiar dacă n-a luat, încă, fiinţă, este în curs de realizare, prin corectarea mutuală şi treptată a sistemelor existente, adică prin „echilibrarea", sau prin „acordarea" între ele a extremelor.

Favorabilă înţelegerii şi reconcilierii ne apare, în fine, soluţia (2), cea pe care Franz Kröner o reperează în propunerea kantiană a *disocierii* punctelor de vedere: *realismul* se poate susţine în sfera empirică, cu aceleaşi drepturi precum *idealismul* în sfera transcendentală.

În capitolul (7), din cartea a III-a, am atins, cumva, acest fenomen, al „împăcării" între puncte de vedere divergente, în legătură cu *SINCRETISMUL*, ca mecanism al generării filosofiilor, pe calea „acuplării" şi a subsumării.

La celălalt capăt al tunelului, ne întîmpină poziţiile nihiliste, pătrunse de convingerea că toate filosofiile, fără excepţie, sînt de domeniul trecutului. În primul rînd, „soluţia" profesată de sceptici şi ignorată de Franz Kröner.

---

[72] Apud: Mircea Florian, *loc. cit.*, pp. 531 - 536

[73] Barbarismul îi aparţine lui Mircea Florian !

[74] Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Principiile filozofiei dreptului, sau elemente de drept natural şi de ştiinţă a statului*, Editura Academiei, Bucureşti, 1969, p. 20

[75] Max Frischeisen-Köhler (Hrsg.), *Moderne Philosophie: ein Lesebuch zur Einführung in ihre Standpunkte und Probleme*, „Enke", Stuttgart, 1907, p. 47. Cf. şi: Mircea Florian, *loc. cit.*, p. 527

[76] În: *The Meeting of Extremes in Contemporary Philosophy*, „Macmillan", London, 1921

După Pyrrhon şi după Sextus Empiricus, bunăoară, nici o filosofie „dogmatică“ nu este mai îndreptăţită decît celelalte şi nici una nu este mai adevărată decît celelalte. În acelaşi orizont, al judecăţii metafilosofice, ne aduc reprezentanţii „virajului lingvistic“ din vremurile noastre.

În concepţia lor, filosofia „de după filosofie“ ori este *similifilosofie* (aceasta însemnînd: retorică, hermeneutică, istoriografie, genealogie sau arheologie, povestire şi aşa mai departe), ori nu este deloc…

Ceva mai nuanţată ne apare soluţia (1) din inventarul lui Franz Kröner, adică atitudinea naiv - absolutistă: toate sistemele filosofice sînt erori ale spiritului, ori reprezintă simple anticipaţii ale „noii filosofii“.

De această boală, a *holomeriei* [77] (toţi greşesc, în afară de ultimul venit în cîmpul filosofiei !), se pare că au avut parte mai toţi creatorii de sisteme, în strădania lor de a-şi asigura dreptul la „libera circulaţie“.

Cum nu este de presupus că martorii şi diagnosticienii colapsului filosofic s-au aşezat cu toţii pe poziţii extremiste, în soluţia de care tocmai am pomenit se întrevede şi *poziţia mediană*. Dacă nu e firesc nici să respingem toate sistemele (ca în poziţia NIHILISTĂ !), nici să acceptăm toate sistemele (ca în poziţia promiscuităţii babiloniene), cel mai corect ar fi să admitem că sînt filosofii şi filosofii, că între ele sînt şi *afinităţi*, respectiv relaţii de *înrudire* şi de *influenţare*, după cum există şi *rivalităţi*, ba chiar diferenţe ireconciliabile.

De la Curtea Marţială, unde se dau sentinţe privind dreptul de viaţă, ori se pronunţă sentinţe capitale fără şanse de recurs, să ne retragem, aşadar, la curtea de arbitraj, pentru a tranşa formele şi gradele tensiunii dintre filosofi.

Din perspectiva *sistematologiei* lui Franz Kröner, lupta trebuie dusă pe două fronturi: ☞ (1) împotriva absolutismului unui singur sistem, revendicat prin cele patru proceduri ce merg pe linia ECUMENISMULUI; ☞ (2) împotriva istoricismului nihilist, prin care se acreditează admiterea unei diversităţi halucinante de filosofii cu drepturi depline, făcînd din produsele filosofilor „material de studiu“ pentru psihologia gînditorilor, ori pentru istoria culturii.

Ce-ar însemna, efectiv, o astfel de luptă ? După Franz Kröner, a da răspuns la trei probleme: ☞ (1) dacă este posibilă fundamentarea *absolută* şi *compactă* a unui sistem filosofic ?; ☞ (2) dacă este posibil ca un sistem să rezolve definitiv toate chestiunile din cadrul acestuia ?; ☞ (3) dacă este

---

[77] Prin care o parte se identifică cu întregul, conform înţelesului pe care îl asociază termenului Constantin Noica, în: *Scrisori despre logica lui Hermes*, „Cartea Românească“, Bucureşti, 1986, p. 38. Pentru afecţiuni complementare ale spiritului, cf.: Constantin Noica, *Spiritul românesc în cumpătul vremii*, Editura „Univers“ (colecţia „Eseuri“), Bucureşti, 1978, pp. 27 sqq.

posibil ca un sistem să cuprindă în sine toate resursele de înnoire, în acord cu un principiu precum cel al *„consecinţelor multilaterale“* ?

În caz că este afirmativ răspunsul la ultima întrebare, Franz Kröner crede că multiplicarea sistemelor şi a viziunilor filosofice (în virtutea „nesaturaţiei interne“ a oricărei construcţii !) trebuie legată de mecanismele *OPOZIŢIEI* !

Aceasta este *dual*ă (respectiv *antinomică*), sau *pluralĕ*, respectiv *antistatică* [78], iar cum tensiunea dintre *teză* şi *antiteză* se manifestă în interiorul unuia şi aceluiaşi sistem, ori la exterior, prin divergenţa dintre două sau mai multe sisteme, ar urma să trecem în revistă patru posibile opoziţii între elaborările filosofice cu tentă sistematică: ☞ (1) opoziţia *ENDO-ANTINOMICĂ*, cînd teza şi antiteza sînt subîntinse unuia şi aceluiaşi sistem; ☞ (2) opoziţia *ECTO-ANTINOMICĂ*, cînd teza se află într-un sistem, iar antiteza este cuprinsă în opusul acesteia; ☞ (3) opoziţia *ENDO-ANTISTATICĂ*, cînd tezele contrare (pentru că n-ar putea să fie contradictorii fără a ruina *ab initio* întreaga construcţie !) se regăsesc într-unul şi acelaşi sistem; ☞ (4) opoziţia *ECTO-ANTISTATICĂ*, cînd tezele contrare se distribuie în sisteme filosofice distincte şi opuse.

11.1.1. Cu prima formă de opoziţie ne întîlnim, bunăoară, în cadrul *DUALISMULUI* [79], ce garantează legitimitatea, autonomia şi ireductibilitatea unor factori opuşi, precum *sufletul* şi *corpul*, respectiv *gîndirea* / *RES COGITANS* şi *existenţa* / *RES EXTENSA* – cele două *substanţe* carteziene, ce iau chipul *atributelor* uneia şi aceleiaşi substanţe, în cazul lui Baruch Spinoza.

În matricea aceluiaşi gen de opoziţie logică „intrafilosofică“, am putea aşeza *maniheismul*, apărut în Persia secolului al III-lea, prin contrapunerea radicală a binelui şi răului [80], ca principii divine.

Am putea, de asemenea, să ilustrăm tipul de opoziţie la care neam oprit, prin mişcările *gnostice*, afirmate în primele secole creştine, în

---

[78] De la grecescul ήτάσις - εως – „revoltă“ / „răscoală“

[79] Cuvîntul pare a fi fost inventat, pe la 1700, pentru a caracteriza doctrina iraniană a celor două spirite. *„Mai tîrziu, savanţii au descoperit că miturile dualiste au răspîndire universală şi cunosc nenumărate transformări la toate nivelurile culturale şi într-un mare număr de religii, de la cele care fac obiectul etnologiei, şi pînă la «marile religii», precum budhismul, creştinismul, religia greacă, hinduismul, Islamul, iudaismul etc. Definiţia cea mai simplă a dualismului este OPOZIŢIA A DOUĂ PRINCIPII. Aceasta implică o judecare de valoare (bun / rău) şi o polarizare ierarhică a realităţii la totate nivelurile: cosmologic, antropologic, etic etc.“*. Cf.: Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu, în colaborare cu Hilary S. Wiesner, *Dicţionar al religiilor*, Iaşi, 2007, p. 187

[80] Este vorba de viziunea dualistă a celui care se considera întruchiparea fizică a „Paracletului“, Manes-Mani (216 - 277 e.n.), voziune ce avea să devină „religie a luminii“, în tot teritoriul Imperiului Persan.

măsura în care le este comună contrapunerea dualistă dintre *elementul divin* (sau *pneumatic*), şi *lumea-materie*, respectiv dintre *„scînteia divină“* (pneumatică şi luminoasă), respectiv lumea inferioară, sau *corpul*, în care elementul *pleromatic* se află în captivitate.

În general, au de-a face cu dualismul logic *endogen* filosofiile, sau interpretările filosofice prin care sunt contrapuse *realitatea* şi *aparenţa*, *realul* şi *idealul*, *natura* şi *spiritul*, *substanţa* şi *energia*, *atomii* şi *vidul*, *materia* şi *forma*, *existenţa* şi *esenţa* şi aşa mai departe.

11.1.2. Pentru opoziţia *ECTO - ANTINOMICĂ*, după Mircea Florian [81], stau mărturie cupluri filosofice precum *realismul* şi *idealismul*, *determinismul* şi *indeterminismul*, *monismul* şi *pluralismul*, respectiv *obiectivismul* şi *subiectivismul*. Nu este greu de observat tendinţa sistemelor de gîndire endo-antinomice, de „a se sparge“ în construcţii *ECTO - ANTINOMICE*. Iată cîteva ilustraţii pentru fenomenul segregaţionist în atenţie:

CONCEPTE DUALE ÎN SISTEME FILOSOFICE ENDO-ANTINOMICE	*CUPLURI CORESPUNZĂTOARE DE SISTEME FILOSOFICE ECTO-ANTINOMICE*
realitate şi *aparenţă*	*realism* şi *fenomenalism* [82]
real şi *ideal*	*realism* şi *idealism*
natura şi *spiritul*	*naturalism* şi *spiritualism*
substanţa şi *energia*	*substanţialism* şi *energetism*
materia şi *forma*	*materialism* şi *formalism*
existenţa şi *esenţa*	*existenţialism* şi *esenţialism* [83]
determinare (necesitate) şi *nedeterminare (întîmplare)*	*determinism* şi *indeterminism*
unul şi *multiplul*, respectiv *unitate* şi *multiplicitate*	*monism* şi *pluralism*
obiect şi *subiect*, respectiv *obiectiv* şi *subiectiv*, sau *obiectivitate* şi *subiectivitate*	*obiectivism* şi *subiectivism*
materie (sau *corporalitate*) şi *spirit*	*materialism* şi *spiritualism* [84]
parte şi *întreg*	*atomism* şi *holism*

[81] Mircea Florian, *Curs de introducere în filosofie*, Universitatea Bucureşti, 1942 - 1944, p. 541

[82] Nume sub care mai circulă şi neopozitivismul, în sociologie cel puţin

[83] Ca viziune ce acordă primat *esenţei*, asupra *existenţei*

[84] Respectiv *deism*, *teism* sau *fideism*

imanenţă şi *transcendenţă*	*imanentism* şi *transcendentalism*
divinitate (*omniprezentă*) şi *lume* [85]	*panteism* şi *materialismul anticreaţionist*
creaţie şi *autodevenire*	*creaţionism* şi *evoluţionism*
divinitate reală şi *divinitate ficţională*	*teism* şi *antiteism* (respectiv *ateism*)

37°. Relaţii de corespondenţă între familii de concepte opuse, din interiorul sistemelor endoantinomice, şi sistemele ectoantinomice, rezultînd prin „spargerea" celor dintîi

11.1.3. Pentru cazul opoziţiei *endo-antistatice*, Franz Kröner se opreşte la sistemele în care „coabitează", într-un fel sau altul, cel puţin trei principii, aşa cum sînt cele în care intervin: *ideea*, *voinţa* şi *inconştientul* (sau *fantezia*). Le-am putea alătura construcţii precum cele în care intervin: ☞ (1) *actualizarea*, *potenţializarea* şi *starea intermediară*, de *semiactualizare* / *semipotenţializare*, la Ştefan Lupaşcu [86], bunăoară; ☞ (2) *primeitatea* / *FIRSTNESS*, *secundeitatea* / *SECONDNESS* şi *terţietatea* / *THIRDNESS*, la Charles Sanders Santiago Peirce, a cărui „metafizică ştiinţifică" se opune „metafizicii ontologice", a trecutului; ☞ (3) *teză*, *antiteză*, *sinteză* şi *parateză*, la Alexandre Kojève [87] (1902 - 1968); ☞ (4) *substanţă*, *energie* şi *informaţie*; ☞ (5) metodă unică, refuzul oricărei metode, respectiv admiterea unui spectru de metode; ☞ (6) acceptarea posibilităţii de cunoaştere ultimă, refuzul acesteia, respectiv îndoiala şi „nepronunţarea"; ☞ (7) dumnezeu, om, vieţuitoare nerаţională; ☞ (8) realitate anorganică, viaţă, conştiinţă, în perspectiva viziunii energetiste şi dinamic - contradictorii a lui Ştefan Lupaşcu; ☞ (9) intuiţie, intelect, raţiune; ☞ (10) matematicul, logicul şi logico - matematicul, în filosofia fundamentelor, dezvoltată în ultimele două veacuri etc.

11.1.4. Corespunzător celor evocate în legătură cu opoziţia *endo-antistatică*, vom avea de-a face cu trio-uri (dacă nu şi cu familii mai numeroase) de concepţii *ectoantistatice*, precum *intelectualismul*, *emotivismul* şi *voluntarismul*. De fapt, este cazul să observăm (aşa cum nu o face Franz Kröner !)

---

[85] La Nicolaus Cusanus: Dumnezeu (sau *UNUL*) şi *PLURALITATEA* corpurilor, între care se aşează *SPIRITUL* (miez), sau „îngerul", şi *CALITATEA* (*qualitas*), iar chiar în centrul şirului pentadic *SUFLETUL*, respectiv *„copula mundi"*, întrucît în el se zbate mişcarea în jos (spre însufleţirea corpului pieritor) şi mişcarea în sus (spre unirea mistică cu divinitatea)

[86] Cf. Petru Ioan, *Ştefan Lupaşcu şi cele trei logici ale sale*, Editura „Ştefan Lupaşcu" (colecţia „Radiografii"), Iaşi, 1999, cu deosebire pp. 31 - 58

[87] Pe numele „de acasă": Александр Владимирович Кожевников

că unui sistem *endostatic* îi pot corespunde trei, sau mai multe sisteme ectostatice, aşa cum se poate constata din tabelul (38°), de mai jos.

CONCEPTE DUALE ÎN SISTEME ENDO-ANTISTATICE	FAMILII CORESPUNZĂTOARE DE SISTEME ECTO-ANTISTATICE
idee - trăire afectivă - voinţă	*intelectualism - emotivism - voluntarism*
primeitate - secundeitate - terţietate, respectiv unitate - dualitate - multiplicitate	*monism - dualism - pluralism*
metodă unică - refuzul metodelor - admitere a unui spectru de metode	*absolutism metodologic - anarhism metodologic - pluralism metodologic*
acceptare a posibilităţii de cunoaştere ultimă - refuzul acesteia - îndoiala şi „nepronunţarea“	*optimism metodologic - agnosticism - scepticism*
dumnezeu - om - vieţuitoare neraţională	*teocentrism - antropocentrism - biocentrism*
realitate anorganică - viaţă - conştiinţă	*etica macrofizică - etica biologică - etica neuropsihică*
senzaţie / intuiţie - intelect - raţiune	*senzualism / intuiţionism - intelectualism - raţionalism*
matematic - logic - logico / matematic	*intuiţionism logico - matematic – logicism – formalism*

38°. Relaţii de corespondenţă între familii de concepte opuse, din interiorul sistemelor endostatice, şi sistemele ectoantistatice, rezultînd prin „spargerea“ celor dintîi

Cum „logica filosofiei“ o ia înaintea istoriei filosofiei, vom observa că nu toate conceptele prime din sistemele *endoantistatice* şi-au aflat, deja, consacrarea, prin filosofii organizate în sisteme *ectoantistatice*.

După cele prezentate, semnalăm şi cîteva triade de concepţii încadrîndu-se în tipul „prezenţă – împotrivire la prezenţă – absenţă“.

Este cazul, bunăoară, cu *teismul* şi *ateismul*, respectiv *antiteismul*. De asemenea, cu *cosmismul* (ca mişcare filozofică şi culturală, din Rusia începutului de secol XX; numeroase dintre ideile cosmismului au fost dezvoltate mai târziu în teoria *transumanistă*) şi *acosmismul* (ca viziune opusă panteismului, ce neagă realitatea universului, recomandînd „atingerea absolutului“ printr-o „identificare de ordin conceptual, sau intelectual“), respectiv *anticosmismul*, ca repudiere a încarnării şi ca dorinţă de revenire la forma spirituală pură.

Alt exemplu de triadă a concepţiilor filosofice, pe structura *„T“ / „non T“ / „anti - T“* ni-l furninzează *moralismul*, *amoralismul* şi, respectiv, *imoralismul*; apoi, *raţionalismul*, *iraţionalismul* şi, respectiv, *antiintelectualismul*.

11.2. Urmărind principalele articulaţii din *sistematologia filosofică*, Mircea Florian nu ezita, la vremea sa, să-şi exprime dezamăgirea în legă-

tură cu principiul ales de gînditorul austriac pentru a da seama de segregarea şi de multiplicarea construcţiilor filosofice. Soluţia adoptată i se părea cercetătorului în atenţie ca fiind una prea aproape de dialectica lui Hegel !

Aceasta nu-l împiedică pe filosoful şi istoricul român al filosofiei să îi recunoască lui Franz Kröner cel puţin şapte merite: ☞ (1) de a se fi opus în chip vehement sloganului privitor la „decesul" filosofiei; ☞ (2) de a fi respins în chip convingător identificarea *filosofiei* (mai mult sau mai puţin sistematice) cu *istoria filosofiei*; ☞ (3) de a nu fi admis o *philosophia perennis*, ca desfăşurare „absolută", „definitivă" şi „supraistorică"; ☞ (4) de a se fi împotrivit, în egală măsură, istorismului nihilist, asociat cu împingerea filosofiei spre zonele de „confesiune speculativă" şi de „poezie cu concepte", dacă nu spre arbitrar [88]; ☞ (5) de a fi nuanţat înţelegerea dinamicii filosofice, prin luarea în considerare a *„problemelor restante"* din cuprinsul sistemelor ce dau naştere altor sisteme – fie ca probleme proprii (*„lucrul în sine"* kantian, bunăoară), fie ca probleme de compensaţie, cum e cazul cu opoziţia kantiană dintre *formă* şi *conţinut*, poziţie proiectată la Hegel, pe fundalul metamorfozelor *Ideii*; ☞ (6) de a nu fi admis că sistemele filosofice participă la un *bellum omnium contra omnes*, ca unele ce ar fi deopotrivă de adevărate, ori deopotrivă de false; ☞ (7) de a fi înfruntat pesimismul, inspirat de profeţii „sfîrşitului" filosofiei, printr-o atitudine tonifiantă, încurajată de convingerea că filosofia are atuuri să judece singură şi să găsească, în exponenţii veritabili, drumul spre revigorare [89].

Capitolul 12: Alţi gînditori români plasaţi în „zarea matricială" a valorizării antinomicului

12.1. Contradicţia, acea otravă la fel de necesară spiritului precum fosforul pentru creier [90], dobîndeşte – alături de „opoziţie", de „antinomic" şi „dialectic", de „antitetic", de „dualism", de „dualism contradictoriu" şi de restul congenerelor – un loc central în filosofia mai multor gînditori de marcă din cultura românească a veacului nu demult încheiat.

---

[88] Cum susţine, după Mircea Florian, un Hugo Dingler (1881 - 1954)

[89] Mircea Florian, *loc. cit.*, în special pp. 528, 530, 538, 543, 547, 548

[90] Cum foarte sugestiv o defineşte François Paulhan, în cartea sa *Logique et contradiction*, apărută la casa editorială „Félix Alcan", Paris, 1911, p. 182

După Mircea Florian, bunăoară, în cercetarea filosofică (şi nu doar în ea !) este esenţial *„să ştim precis ce înseamnă raportul de contradicţie“* [91].

În concepţia gînditorului raţionalist român, problema opoziţiei este problema capitală, atît a filosofiei, cît şi a logicii: *„întreaga istorie a filosofiei este străduinţa fără rezultat de a rezolva opoziţiile, de a înmuia, a netezi şi a şterge antitezele lumii“*, încît *„lupta cu opoziţia marchează cu o dîră roşie de sînge calea istorică a filosofiei“* [92].

Fără a fi explicitată în economia concentrată a formalului, perspectiva de care vorbim se conturează, la Mircea Florian, în acelaşi joc al „lumilor posibile“ prin care pot umbla doi termeni oarecare, să-i notăm cu *„A“* şi *„B“*. Eventualele subcompartimentări urmează diferenţa de potenţial între extremii antitetici (sau heterotetici) şi regimul unor factori de intermediere.

Primele două combinaţii, în spaţiul *diferenţei logice* (*„A, dar nu şi B“*) şi al *diferenţei logice converse* (*„nu A, ci B“*), corespund tipului *reductiv* de soluţionare a contradicţiei: *„monismului“*, *„singularismului“*, sau *„henismului“* (de la grecescul *hen*, care înseamnă „unu“).

Soluţie *radicală*, după Karl Gross [93], şi de *simplificare*, în etichetarea lui Mircea Florian, niciodată consecventă [94], *MONISMUL* întruneşte avantajele şi inconvenientele descrise de William James [95]: ☞ (1) dăruieşte lumii demnitate şi valoare; ☞ (2) îi susţine raţionalitatea şi inteligibilitatea, prin asumpţia conexiunii şi sintezei la scară universală; ☞ (3) nu se poate acorda, în schimb, cu experienţa morală şi de viaţă, mereu „dramatică“ şi „plurală“; ☞ (4) ţine de o atitudine mai puţin ştiinţifică, în măsura în care ocoleşte disjuncţiile şi ocultează diversitatea; ☞ (5) este nevoit să înfrunte pluralitatea pe care o dictează faptele la fiecare treaptă a realului, sacrificînd, astfel, sensibilul şi naturalul, degradînd natura şi lumea materială.

În a treia „lume logică“ posibilă, de factură *rejectivă* şi *ninistă* (*„nici A, nici B, ci unul sau mai mulţi C“*), se pliază modul interpolar al depăşirii contradicţiei [96]. În acest caz, Mircea Florian vorbeşte de o soluţie filosofică

---

[91] Mircea Florian, *Recesivitatea ca structură a lumii*, vol. I, Editura „Eminescu“, Bucureşti, 1983

[92] *Ibidem*, pp. 256, respectiv 84

[93] Karl Gross, *Aufbau der Systeme*, 1924, pp. 315 - 316; *apud*. Mircea Florian, *loc. cit.*, p. 99

[94] Mircea Florian, *loc. cit.*, p. 64

[95] William James, *Introduction à la philosophie*, pp. 165 - 167, 174; trimiterea este realizată, după o ediţie neprecizată, de Mircea Florian, în *loc. cit.*, pp. 99 - 100

[96] O astfel de metodă este practicată de Herbert Spencer, atunci cînd introduce *incognoscibilul* între *ştiinţă* şi *religie*, respectiv *ereditarul* între *empirism* şi *criticism*. În opinia lui Giovanni Papini

globală, cea „a complicării", subsumînd *„intercalarea unui termen sintetic"* sau a unei *„serii de termeni continui, care apropie extremele, fără a le desființa"*. Soluția *tripartită* urmează, la rîndu-i, două căi, după cum cel de *„al treilea termen"*: ☞ (1) este pur și simplu la mijloc, umplînd *„hiatul universal"* [97] dintre cele două extreme; ☞ (2) ocupă o poziție superioară față de extremele date, ca un *„dincolo / după"* sau un *„dincoace / înainte"* de acestea.

<table>
<tr><td colspan="4">Termeni polari: A şi B</td></tr>
<tr><td>+ –</td><td>– +</td><td>– –</td><td>+ +</td></tr>
<tr><td colspan="4">Relații formale între poli</td></tr>
<tr><td>A ~B</td><td>~A B</td><td>~A ~B</td><td>A B</td></tr>
<tr><td colspan="4">Atitudini metodologice corespunzătoare</td></tr>
<tr><td colspan="2">MONISM [98]</td><td>PLURALISM</td><td>DUALISM</td></tr>
<tr><td colspan="4">Soluții subsumate atitudinilor metodologice fundamentale</td></tr>
<tr><td colspan="2" rowspan="2">Soluții „radicale": pe linia reducționismului de ordin metodologic</td><td>Soluția TRIPARTITĂ:
- Interpolarea
- Depășirea polilor printr-un termen superior</td><td rowspan="2">Soluția:
- coordonării isostenice și isotimice a opușilor
- subordonării recesive
- disocierii, sau a transfigurării antinomiilor</td></tr>
<tr><td>Soluția PLURIPARTITĂ</td></tr>
</table>

39°. Confruntări ale termenilor polari, după concepția lui Mircea Florian

Într-un caz, ne găsim în compania lui Platon și în cea a lui Aristotel, promotorii *synechismului* [99] și maeștri în arta interpolării, ca artă a reperării *virtuții* în chip de *mijlocie a extremelor vicioase*, și, tot astfel, ca artă a impunerii *adevărului* ca poziție intermediară între susțineri opuse.

În celălalt caz, ne întîlnim – după Mircea Florian – cu soluția spinozistă și cu cea hegeliană, și una și alta evoluînd într-o direcție monistă și finalistă, către un *terminus ad quem*: Dumnezeu, respectiv Ideea absolută.

(din *Amurgul filosofilor*, trad. din ital., „Uranus", București, 1991, pp. 154 - 155), calea preconizată *„poate fi excelentă dacă vrei să aduci pace sufletelor obosite de disputele seculare și gata să renunțe la analiză spre a se culca liniștite cu capul pe perna compromisului"*.

[97] În latină: *hiatus irrationalis*

[98] Respectiv *singularism*, sau *henism*. O formă *sui generis* de monism (mai exact de „non-dualism") regăsim la Rāmānuja (1017 - 1137), după care simplitatea fundamentală a lui *brahman* nu exclude „diversitatea (*viśista*) internă" a respectivului principiu.

[99] Termen derivat din grecescul συνεχης – „continuu"

Cît priveşte varianta *pluripartită* (depotenţarea opoziţiei prin multiplicarea termenilor contrari, intermediari), Mircea Florian o consideră rară, dar şi reductibilă la soluţia precedentă, a tripartiţiei şi a interpolării.

În „lumea" strict-conjunctivă (*„şi A, şi B"*) îşi află învecinarea soluţii dialectice, ce proclamă şi conservă *dualismul*: prin echilibrarea opuşilor; prin dezechilibrarea acestora; prin disocierea termenilor cu pricina.

Soluţia prin coordonare şi egalizare – considerarea opuşilor ca *isostenici* (de aceeaşi putere) şi *isotimici* (cu aceeaşi valoare) – reprezintă, după Mircea Florian, un „compromis" şi, în acelaşi timp, o *„condamnare la inacţiune a gîndirii"*. Un *compromis*, întrucît relaţia în atenţie *„acceptă dualitatea, dar îi răpeşte vîrful înţepător"*.

O *condamnare la inacţiune*, spune gînditorul român, pentru că „pacea provizorie" obţinută prin identificarea polilor „paralizează pentru moment antagonismul". Apoi o astfel de soluţionare nu ne arată nici în ce chip şi nici cu ce preţ se obţine *„simetria unor termeni disimetrici"*.

Calea asimetriei şi diferenţei de potenţial dintre opuşii *„A"* şi *„B"* (subordonarea polului recesiv faţă de polul dominant: *„în mai mare măsură A decît B"*) este încercată de însuşi autorul inventarului de care dăm seamă.

Surprinzînd şi aplicînd un procedeu de „temperare" a dualităţii dintre „deosebire" şi „asemănare", „multiplu" şi „unu", „individual" şi „general", „compus" şi „simplu", „parte" şi „totalitate", „noutate" şi „identitate", „discontinuu" şi „continuu", „eterogen" şi „omogen", „calitate" şi „cantitate", „materie" şi „formă", „relativ" şi „absolut", „imanent" şi „transcendent", „determinism" şi „libertate" etc., etc., Mircea Florian înţelege să acceadă la o *filosofie a filosofiei* şi chiar la o *logică a gîndirii filosofice*, sugerată de aprofundarea raportului dintre materie şi spirit (*corp* şi *suflet*), respectiv a celui dintre *noutate* şi *repetiţie*.

Despre *TIPUL DISOCIATIV* (*„într-un anume fel A şi altfel B"*), prin care este depăşită şi, totuşi, se conservă dualitatea, filosoful recesivităţii ne previne că este *„foarte răspîndit în filosofie, religie şi chiar ştiinţă"*.

Aflăm, de asemenea: ☞ (1) că el se exemplifică istoric prin opoziţia dintre *credinţă* şi *ştiinţă*, sau prin aceea dintre *determinism* şi *libertate*, aceasta din urmă vizată inclusiv ca *„indeterminism"*; ☞ (2) că respectivul mod de rezolvare a antinomiilor nu are o aplicaţie generală; ☞ (3) că el reprezintă, în fapt, „forma larvară" a soluţiei interponende.

Care este preţul obţinut de înfruntarea situaţiilor de polaritate şi de antagonism ? Un autentic eroism, după Mircea Florian, de vreme ce *„lupta cu balaurul opziţiei nu a dus la înfrîngerea, la moartea gîndirii, ci dimpotrivă, la intensificarea lucidităţii, la exasperarea ei“* [100].

12.2. Tema dualului antitetic şi antinomic este asociată de Constantin Noica [101] (1909 - 1987) cu *„miezul gîndirii noastre“*, de unde avertismentul că *„cine nu are alt înţeles al contradicţiei, măcar implicit, nu filosofează“*.

În concepţia gînditorului ce-a dat întîlnire *ontologiei* cu *sentimentul românesc al fiinţei* [102], filosofia nu poate subzista decît ca *„intrare în dialectic, adică în contradicţia unilaterală“* [103], la care – după cum tocmai am semnalat mai sus – Mircea Florian se raportase sub semnul *recesivităţii*.

12.3. Provocare a realului, ori determinare a spiritului, *opoziţia* (sau contradicţia) nu poate fi ocolită de ştiinţă, şi nici de către logică. O spune un economist şi un statistician, iar în subsidiar un filosof al ştiinţei de talia româno-americanului Nicholas Georgescu - Roegen, asigurîndu-ne că, foarte adesea, gîndim cu noţiuni *nearitmomorfice* sau *dialectice*, împotriva cărora *„nimeni nu poate avansa vreun argument* [...] fără să recurgă mereu la ele !“ [104].

O dovadă în sensul celor reproduse desluşim în încercarea altui gînditor român, Lucian Blaga, de acreditare a unei noi logici, în speţă *„logica cunoaşterii luciferice“*, a unui nou raţionalism – *„raţionalismul ecstatic“* – şi a unui nou intelectualism – *„intelectualismul ecstatic“* [105].

Stă mărturie, pentru o astfel de apreciere, strădania de o viaţă a lui Ştefan Lupaşcu de a fundamenta o nouă filosofie – *„filosofia dualistică“* [106], o nouă dialectică şi chiar o nouă logică – toate *dinamice*, *energetice* şi *antagonistice*.

---

[100] Mircea Florian, *op. cit.*, p. 84

[101] Cuvînt înainte la: Stéphane Lupasco, *Logica dinamică a contradictoriului*, traducere din franceză de Vasile Sporici, Editura Politică, Bucureşti, 1980, p. 7

[102] Aprecierea aparţine regretatului Octavian Vuia, *Dimensiunile cugetării româneşti*, în: „Revista de Studii Româneşti“, nr. 19, 1982, p. 138

[103] Constantin Noica, *Devenirea întru fiinţă*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 112

[104] Nicholas Georgescu - Roegen, *Legea entropiei şi procesul economic*, traducere din engleza americană, Editura Politică (seria „Idei contemporane“), Bucureşti, 1981, p. 112

[105] Lucian Blaga, *Cunoaşterea luciferică*, Institutul de arte grafice „Dacia Traiana“, Sibiu, 1933, ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1983, p. 409

[106] Gaston Bachelard, *La philosophie du non. Essai d'une philosophie du nouvel esprit scientifique*, IV - éme édition, Presses Universitaires de France, Paris, 1966, p. 136

Tot în orizontul semnalat se remarcă pasiunea cu care pledează pentru un nou etos – *„etosul orientării“* – şi pentru o nouă dilectică, a *„devenirii întru fiinţă“*, Constantin Noica. De asemenea, sînt de amintit şi paşii intreprinşi pe linia unui *„nou organon“* de către Athanase Joja (1904 - 1972), iar şirul căutărilor şi al provocărilor de acest fel ar putea continua.

Angajamente precum cele semnalate aduc la rampă problema nu tocmai simplă dacă *motivul contradicţiei*, al *antinomiei* şi-al *opoziţiei*, în genere, străbate cu fatalitate gîndirea românească, dacă ni se impune ca temă de împrumut, ori dacă este prilejul ce ne înscrie specific într-un soi de metafilosofie universală, menită a da întîlnire, la anumite intervale şi în anumite spaţii culturale, unor modalităţi distincte de raportare la cunoaştere şi lume, la lumea cunoaşterii şi la cunoaşterea cunoaşterii înseşi.

Cum întrebările bănuite depăşesc preocupările autorului, în cele ce urmează vom parcurge, sub două pavilioane, ceea ce am putea numi *matrice logică a valorizărilor gîndirii asupra antinomicului,* zăbovind, mai întîi, asupra poziţiei pe care o ocupă Lucian Blaga, atît prin noutatea logică şi epistemologică a soluţiei, cît şi prin modul concesiv în care înţelege să se integreze în intervalul deschis al formelor de paradoxie intelectuală.

12.4. *De la „recesivitate“, la „transfigurare“, sau despre drumul invers al omologării contribuţiilor filosofice*. Atras de sensul metodologic [107] al *dogmei* ca formulă „metafizică“ şi „intelectuală“ *antinomică*, Lucian Blaga îşi asigură, în *Eonul dogmatic* (din 1931), un univers de discurs ce mai include încă patru tipuri de „structuri antinomice“ şi „antitetice“, de această dată „profane“, sau „enstatice“. Este vorba: ☞ (1) de antinomii ale *eleatismului*; ☞ (2) de antinomii ale *intuiţionismului* şi *pozitivismului* pur; ☞ (3) de antinomii ale *raţionalismului*; ☞ (4) de antinomii ale *dialecticii*.

12.4.1. Antinomiile (respectiv aporiile) datorate gînditorilor eleaţi sînt vizate de filosoful român în postura unor *contradicţii logice ale concretului*, destinate să impună *logicul „ca exclusiv existent“*.

În paginile *Eonului dogmatic*, un *„ultim mare reprezentant al acestei străduinţe“* (de a coborî sensibilul *„la simpla iluzie“* şi de a înlătura pe această cale tensiunile *„din experienţa cosmică a omului“*) ne este prezentat de Lucian Blaga în persoana lui Johann Friedrich Herbart.

[107] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, p. 198

12.4.2. Prin simetrie, antinomiile sau paradoxiile *intuiționismului* filosofic (așa cum este el ilustrat în Franța, de Henri Bergson) și cele ale *pozitivismului pur* sînt reperate de autorul inventarului urmărit drept *contradicții ale concretului*, menite a degrada logicul *„la valoarea de ficțiune"* și de a propulsa concretul ca *„exclusiv existent"*.

12.4.3. Clasa cea mai amplă a antinomiilor *raționalismului* se recrutează din „metafizica" indiană și din cea chineză, din neoplatonism, din filosofia europeană, de la Nicholaus Cusanus și Giordano Bruno, pînă la Schelling.

Unele *„formule metafizice"* dintre cele luate în discuție de către Lucian Blaga sînt considerate drept antinomii „la figurat", întrucît ele s-au statornicit între termeni *„insuficienți pentru a exprima acategorialul"* [108].

Alte „conflicte" ale spiritului cu sine însuși sînt evoluate, aflîndu-și soluția în transcendentul acategorial (altfel spus, în *„coincidența antitetică de termeni"* – un fel de stare *T*, de *„nici actual, nici potențial"*, cum va spune, cam în același timp cu Blaga, în teza de la Sorbona, Ștefan Lupașcu [109]), ori în *„punctul neutru dintre doi poli opuși"*. Într-un caz, ca și în celălalt, paradoxiile „raționaliste" suportă un *modus vivendi* între *logic* și *concret*.

12.4.4. Ilustrate cel mai elocvent de către Hegel, antinomiile dialectice sînt recenzate de Lucian Blaga ca paradoxii cu soluție în *concret*, mai exact: *„într-un al* treilea *concept concret"*, o fomațiune *„care se bucură în același timp de privilegiile abstracțiunii și de virtuțile concretului"*, în calitate de „sinteză" a conceptelor opuse.

Categoria nou-introdusă de Blaga, cea a *ANTINOMIILOR DOGMATICE*, include alcătuiri frastice precum *Dumnezeu este o „ființă" în* trei *„persoane" / o substanță în* trei *„ipostaze"*; *în Isus Christos sînt două naturi (omenească și dumnezeiască), dar numai o persoană* și așa mai departe.

Lucian Blaga le consideră *ANTINOMII*, sau *PARADOXII „nu numai pe plan logic, precum cele dialectice, ci și față de concret"*.

Soluția lor este una *„irealizabilă cunoașterii; ea este postulată în transcendent"*, într-un „obiect" căruia nu-i mai corespunde un „concept sintetic", respectiv într-o zonă care este *„inaccesibilă și contrară logicii"*.

---

[108] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, București, 1983, , pp. 230, 237, 240

[109] Trialogul între Ștefan Lupașcu, publicista franceză Solange de Mailly - Nesle și fizicianul Basarab Nicolescu (reprodus în: Stéphane Lupasco, *L'homme et ses trois étiques*, Éditions du Rocher, Paris, Monaco, 1986) proiectează starea *T* în orizontul *„conștiinței conștiinței"* și al *„cunoașterii cunoașterii"* (p. 119), al *„cunoașterii contradicției fundamentale"* și al *„relației omului cu Dumnezeu"* (p. 139)

Faţă de concret, antinomiile „dogmatice“ manifestă o ambivalenţă: elementele *„p“* şi *„non-p“*, respectiv *teza* şi *antiteza*, sînt *„afirmate de concret“*; în schimb, îmbinarea lor în formula *„p şi non-p“* este *„negată de concret“*. Asemenea conflicte cu sine ale intelectului se sting, după Lucian Blaga, prin *transfigurare*, adică *„prin scindarea unor concepte solidare“* („fiinţă“ – „persoană“ în dogma *Dumnezeu este sub raportul esenţialităţii unul şi multiplu în acelaşi timp*); „subiect“ – „persoană“, în dogma „transsubstanţializării“: *o substanţă persistă şi în acelaşi timp se preface*).

Dintre clasele enumerate, primele patru (paradoxiile *eleatice*; cele *intuiţioniste* sau *pozitiviste*; cele *raţionaliste* şi cele *dialectice*) sînt specifice metafizicii „profane“, ca unele ce-şi află totdeauna o soluţie, *„fie în zona concretului, fie în zona logicului“*, dacă acceptăm că sub incidenţa acestui din urmă termen intră şi acategorialul. Ultima grupare, a antinomiilor *transfigurate* sau *dogmatice*, *„nu face şi nici nu poate să facă apel la concret“*. Astfel de conflicte ale intelectului nu plonjează nici în acategorial, *„deoarece utilizează concepte intelectuale“*.

Pe logică, antinomiile *transfigurate* nu se pot sprijini, deoarece în dogmă *„totul se petrece ca şi cum noţiunile ar avea, în afară de funcţia lor logică, şi o altă funcţie, aceea anume de a articula un ce transcendent de neînţeles prin intelect, de neconstruit prin intuiţie“* [110].

Termenii raporturilor antitetice luate în considerare de Lucian Blaga: logicul („L“) şi concretul („C“)			
+ –	– +	+ +	– –
„Spaţii de joc“ ale raporturilor logice în atenţie			
L ~C	*~L C*	*L C*	*~L ~C*
Atitudini metodologice corespunzătoare spaţiilor decelate			
MONISM	*MONISM*	*DUALISM*	*NINISM*
Tipuri de structuri antitetice degajate de Lucian Blaga, în Eonul dogmatic*, ca forme de intelecţie, dar şi ca formule metafizice, în limitele cunoaşterii profane, sau ale celei superioare*			
antinomii ELEATICE	*antinomii INTUIŢIONISTE*	*antinomii RAŢIONALISTE* *antinomii DIALECTICE*	*antinomii DOGMATICE, sau TRANSFIGURATE*

40°. Soluţii desluşite de către Lucian Blaga în problema relaţiei dintre „logic“ şi „concret“

[110] Caracterizările mai sus reproduse se regăsesc în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, pp. 242; 236; 232; 216; 218; 234; 236; 242; 243; 219

Termenii ultimi în relația aprofundată de către Lucian Blaga fiind *logicul* şi *concretul*, am putea aşeza cele cinci familii de formule metafizice în banala paradigmă tetralogică, a raporturilor diadice şi bivalente (primul, dar nu şi secundul; nu primul, ci secundul; şi primul şi secundul; nici primul, nici secundul), nu alta decît matricea urmată în *„deducerea metafizică“*, în stil kantian [111], a elementelor cosmogonice (Aristotel), a tipurilor de judecăți logice şi epistemice (Immanuel Kant), a predicamentelor, a făgaşurilor aplicației ca relație între teorie şi practică şi aşa mai departe.

În tabelul „logic“ astfel obținut, primele două coloane închid manifestările *exclusivismului* metodologic, respectiv ale „reducționismului“ sau „monismului“; combinația înscrisă în a treia coloană asigură un cadru teoretizărilor în orizontul *dualismului,* iar valorizarea din ultima coloană este permeabilă poziției pe care o adoptă Blaga – transfigurarea ca modalitate de a surmonta în egală măsură şi *logicul* şi *concretul*, şi *sensibilul* şi *inteligibilul*.

La seria de soluții mai sus prezentate, în problema dualismului antagonic, Lucian Blaga a ajuns pe cale inductivă, urmînd circuitul dintre *logic* şi *concret*. Mircea Florian, la care ne-am referit în paragraful (12.1), se lasă condus într-o manieră deductivă, printr-un demers „fundamental“, cu „aplicații“ la zeci şi zeci de cupluri de categorii polare, aşa cum s-a văzut în tabelul (39°).

Ce-i aseamănă şi ce-i deosebeşte pe cei doi remarcabili gînditori români în bătălia la care se angajează, pentru controlarea antinomicului ?

Mai întîi, este de observat că autorul *Trilogiilor* din filosofia românească oscilează în privința terminologiei cu iz iconoclastic.

Pe alocuri, aflăm că *„atributul de* antilogic *e înlocuibil prin atributul de «metalogic»“*, atunci cînd se aplică *„antinomiei dogmatice“*.

Structura pomenită, a *antinomiei dogmatice*, nu se poate socoti *ne-logică* sau *anti-logică* doar pentru că nu admite soluții.

Eliminăm, însă, o astfel de eventualitate, întrucît paginile din *Eonul dogmatic* oferă şi noului tip de paradoxie o soluție. Nu asemănătoare cu soluțiile oferite antinomiilor raționaliste şi celor dialectice, dar, totuşi, o soluție, sau măcar o *simili-soluție*. *„Neatinsă de mintea omenească“* pentru că este *„postulată de transcendent“*, *transfigurarea „ține oarecum loc de soluție“*. Ea *„trebuie înțeleasă în funcție de o soluție, deşi inaccesibilă“*.

---

[111] Pentru unele utilizări ale paradigmei tetralogice, cf.: Petru Ioan, *Petre Botezatu şi idealul deducției metafizice*, în: „Revista de Filosofie“, 1, 1988, pp. 66 - 74. Cf. şi: Petru Ioan, *Logică şi filosofie: restanțe, radiografii, retrospective*, Institutul European, 1996, cap. 11 („Ilustrații ale «deducției metafizice» în opera logico-filosofică a lui Petre Botezatu“), pp. 259 sqq.

Blaga însuşi ne previne că ceea ce este „monstruos“ şi „diform“ în dogmatic *„se vădeşte, în lipsa sa de sens, plin de* alt *sens“*, chiar dacă este vorba de un sens *„cu care nu putem avea nici un contact uman“*.

Oricum, dacă se întîmplă că *„tipul ideaţiei dogmatice nu se poate justifica pe cale simplist - logică* [...], *nu înseamnă că* [...] *n-ar putea să fie justificat pe o cale logică mai complicată“*. Această *cale logică mai complicată* ne va apare, curînd, în deplină compatibilitate cu logica obişnuită ...

Mulţi reformatori au socotit logica moştenită pe măsura ştiinţei şi au încercat să desluşească o *„logică mai complicată“* pentru uzul filosofiei.

Este ceea ce nu acceptă filosoful „minus-cunoaşterii“, atent la tipurile de articulare judicativă şi la metodele gîndirii matematice *„care admit să fie aşezate în paralel cu formulele şi metoda dogmatică“*: ☞ (1) *construcţiile teoretice de limită*, *„cu un capăt în concret şi cu celălalt în abstract“ – punctul* ca *„ceea ce este spaţial şi fără extensiune“*, *linia* ca *„împreunare de două puncte, fără grosime“* etc. pot genera un conflict între logic şi concret, dacă nu le concepem drept *„ceva început concret, dar realizat în cadru logic“*; ☞ (2) *construcţiile procesului logic infinit – „spaţiul infinit“*, *„timpul infinit“*, *„numărul infinit“* şi aşa mai departe ne dau, prin structura lor, prilejul să aflăm că uneori în domeniul logic *„este posibil ceea ce în zona concretului e imposibil“*; ☞ (3) *metoda erorilor contrarii*, care se aplică în formele ce ţin în echilibru un dezacord logic printr-un contra-dezacord, aşa cum se relevă în definiţia „cercul *e o elipsă cu distanţa între focare egală cu zero“*; ☞ (4) *analogii matematice ale dogmaticului*, de tipul construcţiei, de exemplu, ce reprezintă *„o lărgire neîngăduită a unei operaţii asupra unui concept care o refuză"*; ☞ (5) *echivalente matematice ale dogmaticului* – simbolul *Alef*, de exemplu, propus de către Cantor pentru *„o mărime transfinită care rămîne identică cu sine, orice mărime finită s-ar scădea din ea“*, generează o antinomie în perfectă asemănare structurală cu formula lui Philon, potrivit căreia *„substanţa primară nu suferă nici o scădere prin emanaţiile ce se desprind din ea“*.

În scindarea unor concepte sau noţiuni solidare, precum sînt cele de „putere“ şi „sumă“, Lucian Blaga recunoaşte calea ce a făcut posibilă *„o întreagă matematică a transfinitelor, o matematică cu încheieturi absolut - logice“*.

Nu mai puţin logică este calea transfigurării în domeniul fizicii cuantice şi al celei relativiste. Dacă *„lumina este ondulaţie şi totodată este*

alcătuită din cuante discontinui", aceasta se întîmplă exact în măsura în care, pe de o parte, *„lumina este ondulaţie ca act, sub aspectul continuităţii"*, iar pe de altă parte, ea *„este alcătuită din cuante de energie"*.

Lucian Blaga merge, însă, mai departe de *„perfectul paralelism"* şi recunoaşte rolul anticipator al schimbărilor din ştiinţa începutului de veac al XX-lea pentru modul de a pune, filosofic, problema unui nou *„tip de ideaţie"*, ECSTATICĂ, *dogmatică*, sau LUCIFERICĂ: *„noi înşine"* – declară autorul *Eonului dogmatic*, cu prilejul evocării teoriei relativităţii, a teoriei cuantelor şi a teoriei entelehiei, pe care o face în dispreţul vădit la adresa oricărui izolaţionism metafizic ! – *„folosim momentul pentru a face mărturisirea: am fost mînaţi spre analiza dogmei de nedumeririle ce le-au stîrnit în noi tocmai teoriile în chestiune"*.

Relativizarea şi contextualizarea înţelesurilor acordate în mod curent unor termeni cu utilizare în ştiinţă şi filosofie, operaţii practicate de Lucian Blaga în scopul dezamorsării conflictului intelectual (prin transfigurarea antinonomiilor dogmatice), nu înseamnă o *sciziune* chiar aşa de „silnică" [112].

Transfigurarea antinomiilor dogmatice (aducerea lor la o *formă* tolerabilă din punctul de vedere al normelor consacrate de logicitate) nu presupune *sciziunea* sau *ruptura* unor termeni, cum se exprimă autorul *Eonului dogmatic*, ci – aşa cum va admite, în principiu, Mircea Florian – o *disociere* a acestora, procedură frecventă în argumentarea filosofică [113].

Din acest punct de vedere, „fiinţă" şi „persoană", respectiv „substanţă" şi „subiect", „putere" şi „sumă", „continuitate" şi „energie" etc. nu sînt perechi de noţiuni, sau de concepte atît de îngemănate încît să trebuiască a le *scinda* şi a le distribui *silnic* ca predicate ale unor termeni din cupluri contradictorii: „unu" – „multiplu"; „persistenţă" – „prefacere"; „conservare" – „diminuare"; „continuitate" – „discontinuitate" şi aşa mai departe.

Întrucît *raţionalismul ecstatic* (şi, în general, *intelectualismul ecstatic*) se opune în chip „recesiv", prin „contradicţie unilaterală", *raţionalismului* (şi *intelectualismului*) *superficial*, fără să provoace crize logice, nu vedem de ce ar sfîrşi într-o atitudine *„profund tragică"* [114].

---

[112] Caracterizările din Lucian Blaga urmează volumul citat din ediţia *Opere*, Bucureşti, 1983, pp. 243; 224; 227; 246 - 247; 248; 250 - 251; 252 - 253; 254; 259; 291; 284; 394

[113] Chaïm Perelman et Lucie Olbrechts - Tyteca, *La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*, Presses Univesitaires de France, Paris, 1958, pp. 550 sqq.

[114] Lucian Blaga, *vol. cit.*, p. 429

Saltul înregistrat prin *transfigurarea* noțiunilor, sau a conceptelor aflate vremelnic în poziție de fault se soldează cu un plus de luciditate.

O dovadă ne-o procură demersul clarificator al lui Petre Botezatu din *Valoarea deducției* (volum apărut în 1971). Uzînd într-o manieră insolită de procedeul transfigurării conceptelor, în dezamorsarea *antinomiilor axiomatizării şi formalizării*, *„prin distingerea punctelor de vedere“*, logicianul în atenție a putut conchide, în consonanță cu procedeul propus de către Lucian Blaga, dar nu şi cu judecata de valoare a acestuia, că *„limitele deducției nu sînt altceva decît o altă față a îndrăznelilor deducției“* [115].

De-ar fi vorba de o ieşire din antinomic prin sacrificarea logicii, tragismul situației s-ar atenua sensibil prin permeabilitatea realului la toate formele cunoaşterii şi prin libertatea subiectului de a-şi încerca uneltele în orice domeniu cognitiv. *„Orice obiect al lumii noastre lăuntrice sau înconjurătoare poate fi obiect al cunoaşterii paradisiace, ca şi al cunoaşterii luciferice“* [116].

12.5. *„Logica mai complexă“, a transfigurării antinomiilor*. Dacă Ştefan Lupaşcu, Athanase Joja, sau Constantin Noica sînt pasionați de perspectiva unei *dialectici multiple* (pe orizonturi şi niveluri), Lucian Blaga (asemenea lui Marin Ştefănescu, afirmat, la Paris, înaintea sa, iar lui Dan Bădărău şi lui Georgescu - Röegen, ce-şi vor face cunoscute concepțiile ulterior prestației din *Trilogii*) se preocupă de *cîmpul dialectic* al cunoaşterii.

Filosoful român al cunoaşterii nu tăgăduieşte o *„anume dualitate în chiar firea lucrurilor privite ca obiecte ale cunoaşterii“*.

El acceptă, în acord cu asemenea dualități ontic-ontologice, *„legitimitatea unui dualism de procedee, de concepte, atîrnînd de însăşi natura lucrurilor“*. Le consideră, însă, ca „irelevante *pentru dualitatea cunoaşterii“*, aşa cum este ea dată *„în cunoaşterea ca atare“*.

În viziunea pe care o urmărim, *dualitatea* de ultimă instanță a cunoaşterii este cea dintre cunoaşterea *paradisiacă* şi cunoaşterea *luciferică*, aflate într-un fel de recesivitate: *„a doua niciodată nu se poate dispensa de întîia, dar întîia ar putea să-şi fie îndeajuns“*.

Relația dual ă între formele amintite de cunoaştere reproduce relația similară dintre intelectul *enstatic* (care este alergic la *„paradoxie“*, respec-

[115] Petre Botezatu, *Valoarea deducției* (seria „Logos“), Editura Științifică, București, 1971, p. 169
[116] Lucian Blaga, *vol. cit.*, p. 435

tiv la *contrazicere*, sau la *antinomie*) şi intelectul *ecstatic*, apt să integreze antilogia în chip *„constitutiv-dogmatic“*, sau *„prin transfigurare“* [117].

Autorul *Trilogiei cunoaşterii* nu are, însă, obsesia dualităţii. Cînd i se oferă prilejul: ☞ (1) consemnează trei *posibilităţi de variere calitativă a unui mister deschis* şi, deci, trei *moduri ale cunoaşterii luciferice*: *PLUS*-, *ZERO*- şi, respectiv, *MINUS*-cunoaşterea; ☞ (2) înregistrează trei *planuri de revelare a cripticului* prin cunoaşterea luciferică – unul *empiric-concret*, unul *imaginar-concret* şi unul *conceptual*; ☞ (3) aprofundează trei *forme metafizice de cunoaştere* – una *pozitiv-adecvată* şi *nelimitată*; una *cenzurată* şi, în principiu, *nelimitată*, una *pozitiv-adecvată* şi *strict-limitată*; ☞ (4) desluşeşte patru moduri de *raţionalizare* a existenţei, în raport cu identitatea pură; cu identitatea atenuată; cu egalitatea matematică, sau echivalenţa, respectiv cu identitatea contradictorie, sau dialectică [118]; ☞ (5) urmăreşte cinci *diviziuni ale cunoaşterii individuale umane* („concretă“; „paradisiacă“; „luciferică“, „mitică“, respectiv „ocultă“) şi şapte *modele posibile de cunoaştere individuată*, dintre care se consideră admise realmente, prin cenzura transcendentă: modelul *„cvasi-cunoaşterii“* şi modelul *„cvasi-cunoaştere în parte, restul cunoaştere-negativ“*; ☞ (6) se raportează la patru *feluri de structură paradoxală* în metafizica „profană“, cărora el le adaugă tipul inedit, al *ANTINOMIILOR DOGMATICE*.

Formaţiunea vitală a cunoaşterii luciferice, noua structură intelectuală este etichetată de către Lucian Blaga drept *„metalogică, intracategorială şi în raport bivalent cu concretul“*; soluţia sa *„este postulată în transcendent“*.

Pentru aceste motive, promotorul *raţionalismului ecstatic* conchide că formula preconizată, de „minus-cunoaştere“, care se doreşte a fi antinomia *transfigurată*, sau *dogmatică*, este una care *„deformează raporturile logice pe care le implică conceptele utilizate de ea“* [119].

Într-o vreme în care adepţii logicii *para-consistente* se războiesc cu „dogma“ aristotelică a ne-contrazicerii şi-şi propun să construiască formalisme ce tolerează măcar o contraschemă formală sau măcar o *antilogie* „p & ~p“ [120],

---

[117] Lucian Blaga, *vol. cit.*, pp. 435 - 436; 295

[118] Cu *„modurile de raţionalizare“*, filosoful român se ocupă în *Experimentul şi spiritul matematic*. Cf.: Lucian Blaga, *loc. cit.*, pp. 675 sqq.

[119] Lucian Blaga, *vol. cit.*, p. 243

[120] Cf.: Diderik Batens, *Paraconsistent Extentional Propositional Logic*, în: „Logique et Analyse“, 90 - 91, 1980, pp. 195, 223 etc. Cf. şi: Iancu Lucica, Dumitru Gheorghiu, Roman Chirilă, *Ex falso sequitur quodlibet. Studii de logică paraconsistentă*, Editura Tehnică, Bucureşti, 2004

aprecierea lui Blaga din *Eonul dogmatic* este una cît se poate de „cuminte". Mult prea reținută ne apare propunerea filosofului și în raport cu procedeele radicale ale depășirii logicii intelectului analitic, așa cum se conturau ele în „noul organon" propus de Peter Demianovici Ouspensky sub auspiciile iudeo-grecismului lui Plotin și ale spiritualității indiene.

Și totuși, supozițiile noii strategii de înaintare în cunoaștere, mecanismul de funcționare și ilustrațiile aferente, dezmint ca excesivă plasarea *„dincolo de logică"* a formulei antinomice, sau „dogmatice", de cunoaștere și a soluției sale prin „deformarea" raporturilor dintre concepte.

12.6. *Cîteva concluzii ce-l privesc pe promotorul dualismului transfigurat*. Cîștigat de *„sensul metodologic"* al *paradoxiei* și al *dogmei* în formula *antinomică*, Lucian Blaga a navigat cu multă iscusință în *„vecinătatea primejdioasă"* a *paradoxului* cu *nonsensul.*

Filosoful român a admis relativitatea termenului de *PARADOX*, subliniind, în acord cu însăși etimologia expresiei, că *„în afară de non-sens, nu avem decît paradoxii relative"* la ceva, sau *paradoxii „față de ceva"*.

Fără a pretinde să ofere *„sistemul tuturor paradoxiilor metafizice posibile"*, Lucian Blaga a inventariat: ☞ (1) paradoxii ale concretului față de *transcendentul acategorial*; ☞ (2) paradoxii ale concretului față de *abstracțiune* în genere; ☞ (3) paradoxii ale transcendentului acategorial față de orice concret și față de orice *gîndire categorială*; ☞ (4) paradoxii față de *concret* și față de *funcțiile logice* ale intelectului. Chiar și acestea din urmă, de *radicalitate maximă*, încetează să mai fie paradoxii în raport cu *existența postulată*.

Toate tipurile de formule paradoxale, sau antinomice sînt, după concepția afirmată și ilustrată de către Lucian Blaga în *Eonul dogmatic* și în *Cunoașterea luciferică*, conflicte intelectuale rezolvabile.

Conștient de prioritatea pe care o are în tematizarea transfigurării antinomiilor dogmatice și a „minus-cunoașterii" în genere, filosoful român nu a desconsiderat soluția interpolării, sau *„a sintezei în al treilea termen"*.

Prin însăși raportarea cunoașterii luciferice la cunoașterea paradisiacă, Lucian Blaga a ilustrat, *avant la lettre*, soluția recesivității, de care – la noi – avea să vorbească, mai tîrziu, un Mircea Florian.

Mai puțină înțelegere a avut autorul *Trilogiei cunoașterii* pentru soluțiile reductive ale antinomicului, în măsura în care ele se statornicesc, în orizontul colindat de filosof, pe relația *logic / abstract* și *empiric / concret*.

Atît prin soluția disociativă (cu ascendent în *Critica rațiunii pure*), cît şi prin raportarea la celelalte soluții în problema dualității *hetero-* şi *anti-tetice*, Lucian Blaga şi-a cîştigat un loc meritoriu în topica la care ne-am referit.

Prin *procedura transfigurării antinomiilor*, filosoful român înțelege să reverbereze, în manieră personală, la întîmplările din ştiința vremii şi să implice filosofia în depăşirea dificultăților întîmpinate de ştiință.

12.7. O poziție cu totul remarcabilă în problematica românească a *opoziției* este înscrisă de Ioan Petru Culianu. Pornind, în resemnificarea dualismului gnostic, de la contribuția lui Hans Jonas [121], Simone Pétrement [122], Ugo Bianchi [123], Carsten Colpe [124], Hans-Martin Schenke [125], Mircea Eliade [126] şi alții, „misteriosoful de la Iaşi" va ajunge la convingerea că ceea ce contează în descifrarea miturilor gnostice nu este originea cultural-geografică a unui motiv „central", sau altul, respectiv a unui „arhetip" sau altul, în raport cu masa deconcertantă a „materialului faptic", din care se compune constelația variantelor. Nu contează nici măcar desluşirea „invarianților" ce contribuie la descrierea şi definirea respectivelor mituri. Important este să înțelegem *cum se generează* variantele în discuție unele din altele, mecanismul *variabilității acestora*.

Cum miturile *„trec de la religie, la filosofie, apoi la ştiință"* şi, bineînțeles, la literatură, iar *dualismele Occidentului* (în speță „gnosticismele" !) sînt *„campioanele metafizicii"*, ar urma să acceptăm şi situația conversă, că *„în*

---

[121] Hans Jonas, *Gnosis und spätantiker Geist*, Band 1, *Die mythologische Gnosis*, „Vandenhoeck & Ruprecht", Göttingen, 1934, retip. în 1954, respectiv 1964; engl. transl.: *The Gnostic Religion: The Message of the Alien God and the Beginnings of Christianity*, „Beacon Press", Boston, 1958; trad. fr.: *La religion gnostique, le message du dieu étranger et les début du christianisme*, „Flammarion", Paris, 1978

[122] Simone Pétrement, *Le dualisme chez Platon, les gnostiques et les manichéens*, Presses Universitaires de France, Paris, 1947; ret. la: „G. Monfort", Brionne, 1982

[123] Ugo Bianchi, *Il dualismo religioso: saggio storico ed etnologico*, „L'Erma" di Bretschneider, Roma, 1958; retip. la: „Edizioni dell'Ateneo", Roma, 1983; idem, *Sellected Essais*, *on Gnosticism, Dualism and Mysteriosophy*, „E. J. Brill", Leiden, 1978

[124] Carsten Colpe, *Die religionsgeschichtliche Schule. Darstellung und Kritik ihres Bildes vom gnostischen Erlösermythus*, „Vandenhoeck", Göttingen, 1961

[125] Hans-Martin Schenke, *Der Gott „Mensch" in der Gnosis: Ein religionsgeschichtliche Beitrag zur Diskussion über die paulinische Anschauung von der Kirche aus Leib Christi*, „Vandenhoeck und Ruprecht", Göttingen, 1962

[126] Mircea Eliade, *Remarques sur le dualisme religieux: dyades et pluralité*, în volumul: *La nostalgie des origines, méthodologie et histoire de religions*, apărut la casa de editură „Gallimard" (în colecția „Les Essais", 157), Paris, 1971, pp. 249 - 336

miturile filosofice, literare şi ştiinţifice ale acestor vremuri recunoaştem încă structuri şi secvenţe folosite în trecut de dualismele Occidentului" [127].

Am citat din volumul *Les Gnoses dualistes d'Occident. Histoire et mythe*, publicat de către gînditorul român la „Plon", Paris, în 1990. În versiunea engleză [128] a cărţii sale (care este o *entirely revised edition*, în privinţa structurării conţinutului !), autorul ajunge la constatarea că, prin acelaşi *„joc al minţii"*, dualismul ca *„proces de gîndire"*, prin care sînt exploatate *„opţiunile binare simple"* în raport cu foarte puţine principii [129], se pot explica toate *„produsele"* umane şi toate *„obiectele culturii"*, de un tip sau altul. *„Identitatea genetică a întregii culturi"* derivă din calitatea *„obiectelor"* acesteia de a fi *fractale* în natura lor şi de a tinde, astfel, *să producă la infinit soluţii*, potrivit regulilor de generare [130].

În cazul cristologiei, bunăoară, prin ramificaţii succesive ce „încrucişează" valori ale opţiunilor binare, se pot recupera nu mai puţin de 11 poziţii doctrinare, după cum răspundem la întrebări de felul: ☞ (1) *natura lui Iisus Christos este* DIVINĂ □ / DIVINĂ *şi* UMANĂ □ / *nici* DIVINĂ, *nici* UMANĂ □ / UMANĂ □ *?*; ☞ (2) *dacă este divină, natura lui Iisus Christos este* DOAR DIVINĂ □ / *sau nu* □ ?; ☞ (3) *dacă nu este doar divină, natura lui Iisus Christos este una ce* POSEDĂ SUFLET UMAN □ / *sau nu* □ *?*; ☞ (4) *dacă nu posedă suflet uman, natura umană este un* TERTIUM GENUS □ / *sau nu* □ ? ; ☞ (5) *dacă este şi divină şi umană, natura umană este*, la rîndu-i, *formată din* NATURI SEPARATE □ / *sau nu* □ ?; ☞ (6) *dacă nu este formată din naturi separate, natura lui Iisus Christos se formează din* NATURI DISTINCTE □ / *sau nu* □ ?; ☞ (7) *dacă natura lui Iisus Christos este formată din naturi distincte, acestea sînt* PERMANENT ASOCIATE □ / *sau nu* □ ? ; ☞ (8) *dacă este de natură umană, natura lui Iisus Christos este* DOAR UMANĂ □ / *sau nu* □ ?

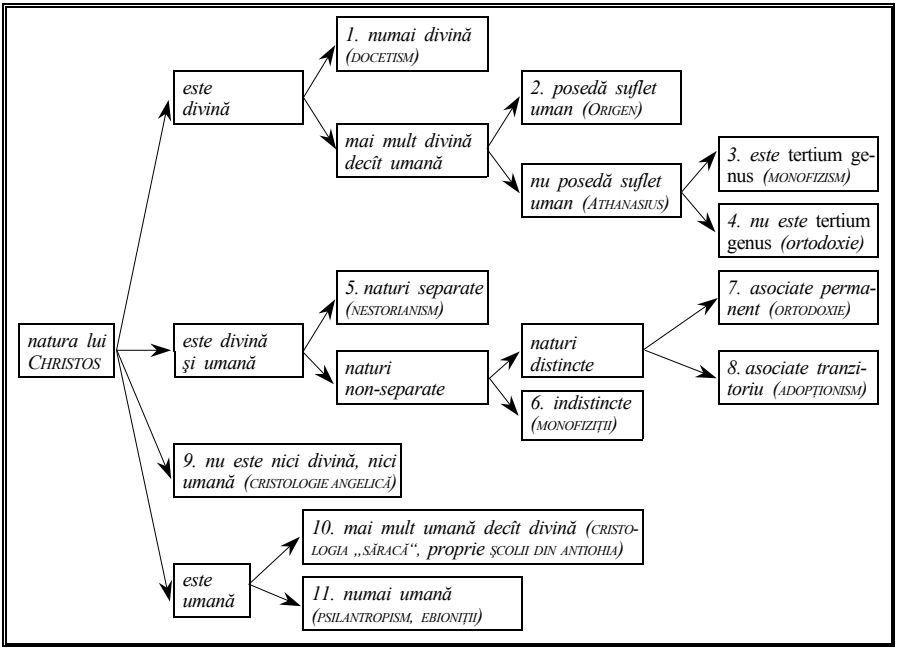
---

[127] Ioan Petru Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului* (traducerea românească din versiunea franceză: *Les Gnoses dualistes d'Occident. Histoire et mythe*, „Plon", Paris, 1990), „Nemira", Bucureşti, 1995, pp. 336, respectiv 338

[128] Idem, *The Tree of Gnosis. Gnostic Mythology from Early Christianity to Modern Nihilism*, transl. from French by Hilary S. Wiesner and the author, „Harper Collins", San Francisco, 1992; trad. rom., după ediţia engleză, de Corina Popescu (*Arborele gnozei*), Editura „Nemira", Bucuresti, 1998; ediţia a II-a, „Poliom", Iaşi, 2005

[129] Horia Patapievici, *Postfaţă* la: Ioan Petru Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului*, trad. din franceză, Editura „Nemira", Bucureşti, 1995, p. 360

[130] *Ibidem*, p. 363

natura lui CHRISTOS
este divină
1. numai divină (DOCETISM)
mai mult divină decît umană
2. posedă suflet uman (ORIGEN)
nu posedă suflet uman (ATHANASIUS)
3. este tertium genus (MONOFIZISM)
4. nu este tertium genus (ortodoxie)
este divină şi umană
5. naturi separate (NESTORIANISM)
naturi non-separate
naturi distincte
6. indistincte (MONOFIZIŢII)
7. asociate permanent (ORTODOXIE)
8. asociate tranzitoriu (ADOPŢIONISM)
9. nu este nici divină, nici umană (CRISTOLOGIE ANGELICĂ)
este umană
10. mai mult umană decît divină (CRISTOLOGIA „SĂRACĂ", proprie ŞCOLII DIN ANTIOHIA)
11. numai umană (PSILANTROPISM, EBIONIŢII)

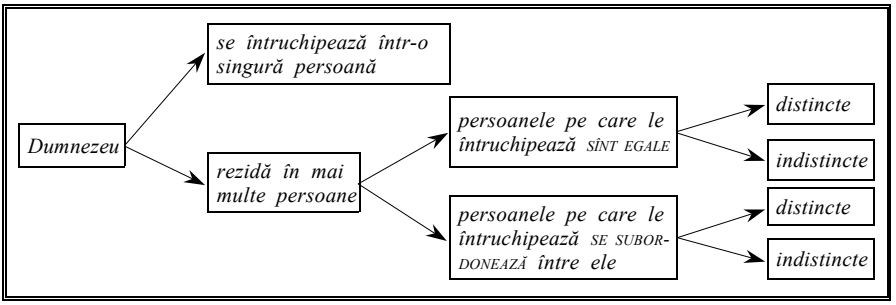
41°. Arborele cristologic, ilustrînd – după Ioan Petru Culianu – mecanismul transformării doctrinelor legate de natura lui Iisus Christos

Întrucît logica duală a ramificărilor pare să fie înfrîntă la primul nod al generării doctrinelor cristologice [131], am putea rectifica primele poziţii din şirul opţiunilor binare, întrebîndu-ne dacă: ☞ (1) natura lui Christos este □ / sau nu *DE VREUN FEL ANUME* □ ?; ☞ (2) dacă da, este ea □ / sau nu *DE UN SINGUR FEL* □ ?; ☞ (3) dacă da, este ea □ / sau nu *DIVINĂ* □ ?; ☞ (4) dacă da, este ea □ / sau nu *DOAR DIVINĂ* □ ?; ☞ (5) dacă nu-i divină, este ea □ / sau nu *O NATURĂ CE POSEDĂ SUFLET UMAN* □ ?; ☞ (6) dacă nu, este ea □ / sau nu *UN* TERTIUM GENUS □ ?; ☞ (7) dacă nu este de un singur fel, natura lui Christos este □ / sau nu *FORMATĂ DIN NATURI SEPARATE* □ ?; ☞ (8) dacă nu, este ea □ / sau nu *FORMATĂ DIN NATURI DISTINCTE* □ ?; ☞ (9) dacă da, este ea □ / sau nu formată *DIN NATURI PERMANENT-ASOCIATE* □ ?; ☞ (10) dacă natura lui Christos este umană, este ea □ / sau nu *DOAR UMANĂ* □ ?

În acelaşi orizont, al disputelor trinitare, arborele transformării s-ar mai putea genera, după Ioan Petru Culianu, potrivit unor dihotomii de tipul:

[131] Ioan Petru Culianu, *Arborele gnozei*, Editura „Polirom", Bucureşti, 2005, pp. 35 - 36; Horia Patapievici, în: *loc. cit.*, p. 370

☞ (1) întruchipează Christos *O PERSOANĂ*, sau mai multe ?; ☞ (2) dacă întruchipează mai multe persoane, acestea sînt *EGALE*, sau se subordonează între ele ?; ☞ (3) persoanele în cauză sînt □ / sau nu *DISTINCTE* □ ? [132]

42°. Arborele cristologic, sub înfăţişarea pe care i-o procură jocul a trei criterii bivalente

În „spaţiul de toleranţă“ astfel creat, rămîne să aşezăm diversele soluţii teologice privind natura divinităţii, între care, *TEOLOGIILE TRINITARE*.

12.7.1. Unele dintre ele sînt teologii de tip *MONARHIAN* (întrucît acordă credit unui singur principiu), *SUBORDINAŢIONIST* (pentru că plasează ipostazele divinităţii într-o relaţie ierarhică) şi nefavorabile distincţiei dintre Tată şi Fiu.

Aşa ne apare *MODALISMUL* (de la latinescul *modus* – „mod“), concepţie „trinitară“ apărută în Asia Mică şi dezvoltată la Roma prin Praxeas (prezent în capitala spirituală a lumii creştine în ultimul deceniu al secolului secund), prin Noetus din Smyrna (dacă nu din Efes !), stabilit la Roma după anul 230, în urma excomunicării sale de către Biserica Asiatică, şi prin Sabellius din Roma, sau poate din Pentapolis [133], excomunicat, în 220, pentru erezie, de Papa Calixtus I (suveran pontif între anii 217 şi 222).

Ceea ce-i uneşte pe cei trei gînditori creştini este concepţia că *TATĂL*, *FIUL* şi *SFÎNTUL DUH* sînt simple „moduri“, sau „aspecte“ ale manifestării istorico-mundane a divinităţii unitare, întruchipată succesiv drept *creator*, *mîntuitor* şi *sfinţitor*. Respectivele ipostaze sînt comparate de Sabellius [134] cu cele trei „puteri“ ale soarelui: căldura (asemănată cu Duhul Sfînt !),

[132] Ioan Petru Culianu, *Arborele gnozei*, Editura „Polirom“, Bucureşti, 2005, pp. 37 - 41

[133] Nu este exclus ca supranumele cu care se asociază („libianul din Pentapolis“) să divulge, mai curînd, locaţia din Lybia, unde concepţia modalistă a lui Sabellius a făcut mulţi adepţi.

[134] După cum ne spune „ereziologul“ Epifanius din Salamis (cca. 310 / 320 - 403)

lumina (asociată cu Fiul !) şi forma circulară (atribuită Tatălui ceresc !), formă socotită „perfectă" încă de pe timpul Stagiritului !

Datorită lui Tertullian [135] din Cartagina (150 / 160 - 220 / 225), doctrina modalistă va fi numită *PATRIPASIANISM*, termen care derivă din latinescul *pater* („tată") şi congenerul acestuia *passus* („pentru suferinţă"), în sensul că anularea diferenţei de esenţă între Tată, Fiu şi Sfîntul Duh face ca pe crucea mîntuirii să pătimească Dumnezeul unic şi mereu identic cu sine.

Pe de altă parte, influenţa „libianului din Pentapolis" a făcut ca doctrina modalistă să se numească şi *SABELLIANISM*. Cu acesta se înrudeşte *MONTANISMUL*, mişcarea cu caracter profetic şi eschatologic, iniţiată (pe la 157, sau 172) de Montanus, un fost preot frigian, convertit la creştinism şi bîntuit de gîndul că, prin el, începe epoca *Paracletului*, adică lucrarea Duhului Sfînt în Biserică ...

12.7.2. Într-un alt spaţiu de încadrare ar trebui să ne întîlnim cu teologiile „trinitare" *DE TIP MONARHIAN* şi *SUBORDINAŢIONIST*, favorabile distincţiei dintre Tată şi Fiu. Printre exponenţii acestora, se plasează Origen Adamantius / Ὠριγένης Ἀδαμαντιος din Alexandria (cca. 185 - cca. 254) şi Arius, sau Arie, tot din Alexandria (250 / 256 - 336).

Fiu – după cît se pare – al unui creştin martir (203) şi fost coleg de învăţătură cu Plotin, la „şcoala" maestrului Ammonios Saccas, Origen, care ne-a lăsat primul tratat creştin de teologie sistematică (*Περὶ τ¯ς μρχάς / De Principiis* [136], cca. 230), socoteşte că cele trei persoane ale trinităţii se impun prin imaterialitate absolută, omniscienţă şi sfinţenie substanţială. Ele sînt indivizibile ca *fiinţă*, ca *prezenţă* şi ca *activitate*. În planul „responsabilităţilor", Tatăl (principiul, respectiv *μρχή / arche*-ul, cauza (*aitios / αἴτιος*) şi sursa trinităţii) este *CREATORUL*, Fiul este *RĂSCUMPĂRĂTORUL*, iar Sfîntul Duh *SFINŢITORUL*.

Preot creştin la Alexandria, Arius intră în conflict, în 318, cu episcopul Alexandru al Alexandriei, prin teza că Fiul nu este cosubstanţial şi nici coetern cu Tatăl, ca Dumnezeu cel Veşnic. Excomunicat în urma unor aprige discuţii din Primul Sinod Ecumenic, întrunit la Niceea în 325, acesta nu mai are răgazul pentru a-şi fructifica cea de a doua şansă, ivită prin propunerea de a reintra în cinul preoţesc. Se sfîrşeşte în urma viziunii ce i se arată, pe drumul către Forul împăratului Constantin.

---

[135] Cu numele roman: Quintus Septimius Florente Tertullianus

[136] Cf.: Origen, *Despre principii*, în: *Scrieri alese*, partea a III-a, Editura Institului Biblic, Bucureşti, 1982; *idem*, *Traité des Principes*, „Etudes Augustinennes", Paris, 1976; idem, *On First Principles*, „Peter Smith", Gloucester, Massachusetts, 2002

12.7.3. Prin teologia *DE TIP EGALITAR* şi favorabilă distincţiei dintre Tată, Fiu şi Sfîntul Duh, cădem peste varianta *ORTODOXĂ*, cu care se identifică „creştinismul standard". Asumată ca atare în urma primelor două sinoade ecumenice (cel de la Niceea, din 325, şi cel de la Constantinopole, din 381), ea ni-l prezintă pe Dumnezeu Tatăl drept *CREATOR*, iar, în acelaşi timp, *co-mîntuitor* şi *co-sfinţitor*; pe Dumnezeu Fiul în chip de *MÎNTUITOR*, iar totodată, *co-creator* şi *co-sfinţitor*; pe Duhul Sfînt, în fine, în chip de *SFINŢITOR*, dar în acelaşi timp, *co-creator* şi *co-mîntuitor*.

Rezumată în formula *„Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh, întreit în Persoane, dar Unic în fiinţă, este Dumnezeu Atotputernic, PREEXISTENT FIRII ŞI COMPLET - INDEPENDENT ÎN RAPORT CU ORICE"*, doctrina Sfintei Treimi, cinstită din secolul al IV-lea, îşi află o reprezentare elocventă în stema reprodusă în tabelul (43°).

Tatăl { ≠ *Fiul*; ≠ *Sfîntul Duh*; = *Dumnezeu* }

Fiul { ≠ *Tatăl*; ≠ *Sfîntul Duh*; = *Dumnezeu* }

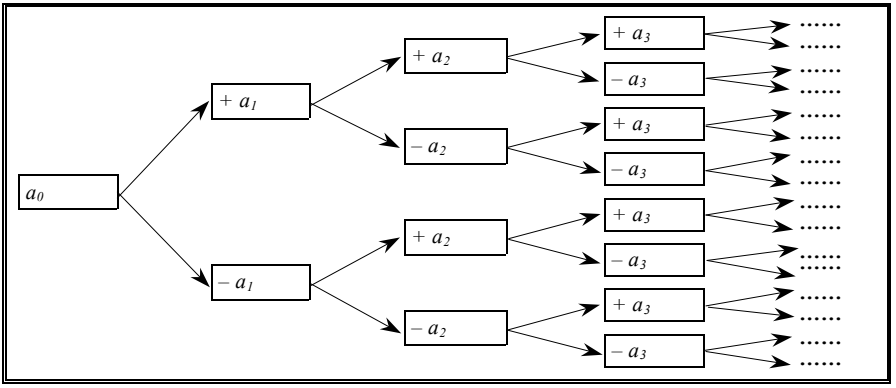
Sfîntul Duh { ≠ *Tatăl*; ≠ *Fiu*; = *Dumnezeu* }

43°. Dogma Sfintei Treimi, înţeleasă ca „punct de diferenţiere" în grila teologiilor trinitare

12.7.4. La rîndul lor, gnozele dualiste ale Occidentului (şi nu numai ele !) se regăsesc în jocul încrucişării opţiunilor bivalente ce survin ca răspunsuri la întrebări menite să tranşeze: ☞ (1) dacă respectivele modalităţi de gîndire sînt *DE TIP RADICAL* (altfel spus, dacă ele admit *PRINCIPII COETERNE*), sau sînt *MODERATE*, adică de tip *MONARHIAN*, admiţînd că principiul secund – al răului – intervine mai tîrziu, ca urmare a comiterii „păcatului antecedent" ?; ☞ (2) dacă pomenitele sisteme sînt *DE TIP LINEAR*, sau *ESCATOLOGIC* (admiţînd că principiul bun va învinge, sau îşi va restabili „monarhia", la finalul conflictului dualist), ori dacă sînt *DE TIP CICLIC*, respectiv *DIALECTIC*, admiţînd că respectivul conflict dintre principiul bun şi principiul rău este unul care se repetă ?; ☞ (3) dacă ele sînt *DE TIP ANTICOSMIC*, socotind că *lumea este pur şi simplu rea* [137], ori sînt *DE TIP PROCOSMIC*, admiţînd

[137] Celelalte trei posibilităţi logice survin atunci cînd se consideră că: ☞ (1) *lumea este şi bună şi rea*, în acelaşi timp, cum susţine, bunăoară, Valentin din Egipt, gnosticianul şi teologul creştin

că *lumea este bună* ?; ☞ (4) dacă ele sînt *DE TIP ANTISOMATIC* (altfel spus: dacă implică devalorizarea corpului, a trupului, sau „cărnii"), sau caută o formulă de echilibru pentru relaţia dintre trup şi suflet ?; ☞ (5) dacă ele admit □ / sau nu o *GENEZĂ TRANSCENDENTALĂ* a lumii şi a omului □ ?; ☞ (6) dacă ele admit o *CONSUBSTANŢIALITATE* între lumea noetică şi partea superioară a sufletului uman ?; ☞ (7) dacă ele admit *PĂCATUL ORIGINAR*, sau „păcatul antecedent" ?; ☞ (8) dacă ele sînt *DE TIP ENCRATIC* (altfel spus, dacă se aşează la antipodul antinomismului libertin), socotind că *ASCEZA ESTE BUNĂ* ?; ☞ (9) dacă ele profesează *DOCETISMUL* şi împărtăşesc, ca atare, negaţia morţii pe cruce [138] ?; ☞ (10) dacă ele admit □ / sau nu că există *METENSOMATOZA*, sau transmigrarea sufletului în noi corpuri □ ?; ☞ (11) dacă ele impun □ / sau nu vegetarianismul □ ?; ☞ (12) dacă ele admit existenţa unei *INTELIGENŢE ECOSISTEMICE*, totale şi unice, sau non-fragmentate ?; ☞ (13) dacă ele afirmă, sau nu, *PRINCIPIUL ANTROPIC* (cum că omul a fost creat pentru această lume, iar lumea este creată pentru om) şi aşa mai departe [139].

44°. Forma ideală a arborelui mitologic şi nu numai a acestuia ...

ce moare la 160; ☞ (2) *lumea nu este nici numai bună, nici numai rea*; ☞ (3) *lumea este mai curînd bună decît rea*, aşa cum se susţine în *Tratatul tripartit*, al cincilea din „Codicele Jung", făcînd parte din „Biblioteca" recuperată la Nag Hammadi (vechea Χηνοβόσκιον, cetate greacă situată la aproximativ 80 de kilometri nord-vest de Luxor), în Egipt.

[138] Termenul, provenit din grecescul *δοκεῖν* („a părea", „a da impresia"), ne semnalează concepţia după care adevăratul Mîntuitor (ca Logos) este doar aparent de natură corporală; conform docetiştilor, Christos este „foc spiritual", iar corpul său reprezintă o *sôma natsôma* – un „corp incorporal", întrucît a admite contrariul, cum că Christos există *esenţialmente*, ca întrupare destinată suferinţei şi morţii pe cruce, frizează imposibilitatea logică.

[139] Ioan Petru Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Editura „Nemira", Bucureşti, 1995, pp. 31 - 32, 75, 82, 83, 138, 164, 174, 176 şi altele

În condiţiile în care, prin multitudinea de personaje şi de situaţii, formaţiunile gnostice reclamă din partea cercetătorului altceva decît grija pentru a extinde referenţialul şi pentru a veni cu adăugiri la zestrea de erudiţie, şi aşa impresionantă, înţelegem preocuparea hermeneutului român pentru inovaţiile din planul metodei de ordonare şi resemnificare şi putem fi întru totul de acord cu prezumţia că principala sa contribuţie în studierea miturilor gnostice rezidă tocmai în metoda de care s-a folosit [140]. Nu înţelegem, însă, de ce recursul la arbori (bivalenţi) de clasificare şi la clasificări binare ar fi cauţionat de trimiteri la *teoria haosului*, la *geometria obiectelor fractale multidimensionale*, la *numere peadice*, ori la *mathesis universalis* ?

OPŢIUNI BIVALENTE LEGATE DE:			*VECHI DOCTRINE DUALISTE*
acceptarea inteligenţei ecosistemice ?	*afirmarea principiului antropic ?*	*programarea superiorităţii omului faţă de creatorii săi ?*	
+	–	+	*Maniheismul* [141]
–	+	–	*Marcionismul* [142]
–	–	+	*Gnosticismul*

45°. Trei dintre vechile doctrine dualiste, regăsite ca „obiecte ideale“ prin jocul tot atîtor criterii bivalente

[140] Horia Patapievici, *loc. cit.*, p. 348

[141] Doctrină gnostică întemeiată de profetul persan Mani, sau Manes (216 - 276), supranumit „Alinătorul“, prin valorificarea unor elemente din mitologia babiloniană, din mazdaism şi din creştinism, în cadrul unor predici rostite în Iran, Asia Mică, India şi China; apoi în scrieri etico-religioase precum *Cartea giganţilor*, *Shapurakana* şi altele. Combătut, în egală măsură, de creştini (mai ales după secolul al V-lea) şi de musulmani (în secolele VIII - X), avea să fie comparat (de Henri Dominique Lacordaire, în *Vie du Saint Dominique*, apărută în 1840) cu *„un monstru ce străbate căi necunoscute pe fundul oceanului, iar din cînd în cînd îşi înalţă, peste valuri, capul secular“*, cunoscute fiind influenţele acestuia asupra creştinilor (bogomili, cathari, albigenzi, pavlichieni, molocani şi aşa mai departe), dar şi asupra islamicilor, precum cei din secta *mazdakita*.

[142] După doctrina asociată cu Marcion din Sinope, după unii: un armator bogat de la Pontul Euxin (cca. 80 - 155), după alţii, episcop provenit dintr-o familie de sacerdoţi. Stabilit la Roma, către anul 140, sub influenţa gnosticului sirian Cerdon (sau Cerdo), ajunge la o concepţie proprie asupra divinităţii din cele două Testamente şi asupra canonului biblic; prin aceasta, ar putea fi socotit drept primul critic raţionalist al *Bibliei* (respectiv, primul teolog biblic din istorie), datorită concepţiei că trebuie recunoscuţi doi dumnezei, unul creator, iar celălalt răscumpărător: Dumnezeul imperfect, care a creat lumea, a dat Legea mozaică şi a inspirat pe profeţi, grăieşte prin Vechiul Testament; Bunul Dumnezeu, cel ce l-a trimis pe Iisus pe pământ, este un Dumnezeu al iubirii, al milei şi iertării, iar el ni se adresează prin Evangheliile din Noul Testament; deoarece între cei doi Dumnezei nu există nici o legătură, distincte sînt şi cele două religii: *mozaicismul* şi *creştinismul*. Cf. şi Stephan A Hoeller, *New Light on the Ancient Tradition of Inner Knowing*, „Qurst Books“, Theosophical Publishing House, Wheaton, Illinois; Chennai, Matras (India), 2002; trad. rom. (*Gnosticismul. O nouă concepţie asupra străvechii tradiţii a cunoaşterii eu-lui interior*) „Saeculum“, Bucureşti, 2003, pp. 114 sqq.

MĂNUNCHIURI DE OPOZIŢII LEGATE DE:			VECHI DOCTRINE DUALISTE
proclamarea dualismului RADICAL (+), *sau* MODERAT (−)	*liniaritatea* (+), *sau ciclitatea* (−) RĂULUI *în raport cu binele*	*asumarea* PROCOSMISMULUI (+), *sau a* ANTICOSMISMULUI (−)	
+	?	?	MANDEISMUL [143]
+	?	−	CATHARII [144] *radicali;* MANIHEISMUL
−	?	−	CATHARII *„monarhieni“*
+	−	?	ORFISMUL [145]*;* EMPEDOCLE*;* HERACLIT*;* DUALISMUL INDIAN *atman / maya*
+	+	+	ZOROASTRISMUL [146]
+	−	+	PLATON
−	+	−	*gnosticismul moderat, sirio-egiptean, în speţă* BOGOMILISMUL [147]

46°. Şapte dintre doctrinele dualiste, regăsite ca „obiecte ideale“ prin jocul a trei criterii bivalente

Să nu fi ştiut călătorul prin *„lumea de dincolo“* şi „istoricul minţii“ [148] străbunilor pămînteni că transformările morfodinamice ale sis-

[143] Credinţă gnostică precreştină, devenită „religia marii lumini străine“, ce a supravieţuit, din vremurile biblice, în valea dintre Tigru şi Eufrat, pe teritoriul actualului Irak (în cadrul populaţiei Subba, care număra peste 13 mii de susţinători, acum 3 decenii) dar şi în regiuni ale Iranului. Numele credinţei pe care o împărtăşesc, se trage din cuvîntul aramaic *manda*, ce înseamnă *cunoaştere*, astfel încît *mandeieni* este tot una cu gnostici, iar *mandeanism* este echivalentul *gnosticismului*

[144] Numiţi astfel de la grecescul *καθαρός* = *„(cel) pur“* (ceea ce în germană avea să devină *„ketzer“* = = *„eretic“*), catarilor li se mai spune şi *albigensieni*, după oraşul Albi, în care au locuit primii adepţi ai acestei forme de gnosticism (ce au profesat o formă de dualism radical), respectiv „manihei medievali“. După Eliade şi Culianu (*Dicţionar al religiilor*, Iaşi, 2007, p. 194), ei sînt *„adepţi ai două doctrine deosebite, amîndouă provenite din Bizanţ. Una este cea a bogomililor; cealaltă a albigensilor din sudul Franţei, de la 1167, pînă la căderea fortăreţei Montségur, în 1224“*.

[145] Cult inspirat de eroul mitologic Orpheu / Ορφεύς, fiul regelui trac Oeagros (dacă nu al zeului Helios / / Apollo !) şi al muzei Calliope, căruia i se atribuie „scenariul liturgic“ celebrat la Eleusis şi Delphi

[146] După numele lui Zarathustra (în greceşte: Zoroastres), zeu, sau personaj istoric zeificat, din preajma întemeierii Imperiului Ahemenid, propovăduitor al unei doctrine dualiste cu care se asociază casta sacerdotală a magilor iniţiaţi. Predicile ce i se atribuie sînt plasate către anul 1000 î. e. n.

[147] După numele (Bogomil) preotului bulgar ce a propovăduit o credinţă gnostică, răspîndită în secolele XI - XII, în zona Balcanilor (inclusiv Constantinopolul), şi devenită religia oficială în Bosnia de pînă la ocupaţia otomană survenită la sfîrşitul secolul al XV-lea, cînd bogomilii se convertesc la islam. Nu este exclus ca la originea mişcării să ne întîlnim cu riturile şi tradiţiile vechilor iliri.

[148] Ioan Petru Culianu, *Out of this World. Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein*, „Shambhala“, Boston, 1991; trad. rom. de Gabriela şi Andrei Oişteanu: *Călătorii în lumea de dincolo*, Editura „Nemira“, Bucureşti, 1994; reed. la „Polirom“, Iaşi, 2002; Idem, *A History of Mind*, vol. I, *Religion*, Chicago, 1991; trad. rom. (*Jocurile minţii. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie*) ediţie îngrijită de Mona Antohi şi Sorin Antohi, Editura „Polirom“, Iaşi, 2002

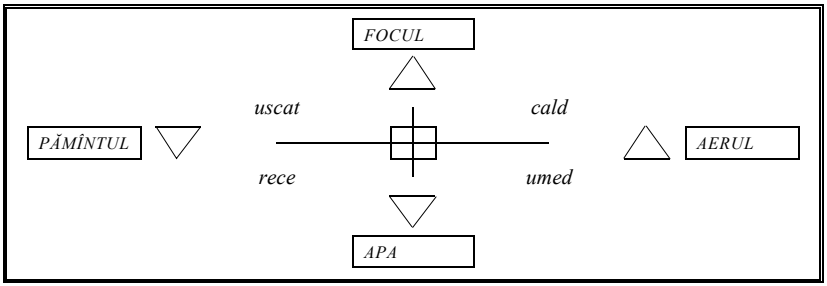
temelor de gîndire unele în altele, aşa cum sînt şi cele reunite în tabelele (45°) şi (46°), pentru o parte dintre vechile doctrine dualiste, nu erau un secret pentru Aristotel şi pentru gînditorii de după acesta ?

Iată, bunăoară, cum se deduceau [149], pe timpul Stagiritului, „principiile“ la care se opriseră predecesori din lumea ioniană, într-un spaţiu „de toleranţă“ cu două criterii bivalente, prezenţa, sau absenţa *caldului*, respectiv a *uscatului*:

Natura ἀρχή *- ului:*		*Elementul caracterizat al încrucişarea celor două criterii bivalente şi doctrina aferentă*
Cald (+) / *Rece* (–)	*Uscat* (+) / *Rece* (–)	
+	+	FOCUL, *ca unic principiu la Heraclit, dar şi Philolaos din Tarantos, dacă nu din Crotona*
+	–	AERUL, *ca unic principiu la Anaximene din Milet*
–	+	PĂMÎNTUL, *ca unic principiu la Xenofan din Colofon*
–	–	APA, *ca unic principiu la Thales din Milet*

47°. „Deducţia metafizică“ a principiilor cosmogonice, vizată de Aristotel, în paginile FIZICII [150]

O replică „geometrică“ a deducţiei reproduse, datorată gînditorilor „alchimici“, se poate urmări în tabelul (48°), de mai jos, în condiţiile în care pătratul central reprezintă „chintesenţa“ sau *substratul* entităţilor divine.

48°. Deducţia „alchimică“ a celor patru STIHII *(sau* PRINCIPII*), aglomerate în cosmogonia lui Empedocle* [151]

[149] Este vorba de APĂ, în „fiziologia“ la Thales; de AER, în cazul concepţiei lui Anaximene; de PĂMÎNT, în cazul lui Xenophanes; de FOC, în cosmogonia lui Heraclit. Cu toate aceste patru elemente avea să explice lumea Empedocle, cel aşezat în compania lui Orfeu

[150] Aristotel, *Fizica*, I, 6, 189 b, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 20

[151] Diagrama este reprodusă după: Ivan Evseev, *Enciclopedia simbolurilor religioase şi a arhetipurilor culturale*, Editura „Învierea“, Timişoara, 2007, p. 21

De mecanismul generării sistemelor de concepte în stil aristotelic avea să se pasioneze, la vremea sa, Immanuel Kant, în *Critica raţiunii pure*, dar şi în numeroase alte scrieri, iar cu un asemenea stil de organizare şi de legitimare a distincţiilor, avem a ne întîlni, sub nume diferite [152], în orice expunere atentă la mulţimile remarcabile de noţiuni, sau concepte [153].

Capitolul 13: De la confruntare, la coabitare şi la integrare în lumea filosofiilor

După numeroasele faţete ale diversificării şi ale contrapunerii filosofiilor constituite, a venit momentul să „întoarcem foaia" în favoarea unei atitudini mai înţelegătoare: adică să urmărim şansele pacificării multiplelor sisteme filosofice şi chiar ale asamblării acestora în *super* -, sau *mega* - construcţii.

O călăuză perseverentă pe drumul către „sistemul general de filosofie" s-a dovedit a fi filosoful, eticianul, psihologul, sociologul şi istoricul francez al filosofiei Alfred Fouillée (1838 - 1912), mai întîi prin *Introducerea* la a sa *Histoire de la philosophie* [154], apoi prin capitolul secund din *L'avenir de la métaphilosophie fondée sur l'expérience* [155].

Situat la antipodul viziunii „sistematologice" cu care ne-am familiarizat într-un capitol anterior, în contul poziţiei lui Franz Kröner, gînditorul francez nu vede nici o nenorocire nici în multitudinea construcţiilor filosofice, nici în conflictul acestora. Dacă sistemele mai mult sau mai puţin particulare luptă între ele, o fac cu scopul *„reprezentării TOTALE a mulţimii lucrurilor"*, iar filosofia *„nu poate să nu fie, prin esenţă, o conciliere"*, în măsura în care ea *doreşte* şi realizează, ca atare, într-un fel sau altul, *„o sinteză universală"* [156].

---

[152] „Clasificare încrucişată", „sistematizare de tip porfirian", „diagramă Veitch" etc.

[153] Pentru ilustraţii, cf. Petru Ioan, *Introducere la critica deducţiei metafizice*, „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» - Iaşi", seria *Filosofie*, tom 28, 1982, pp. 51 - 60; retip. în: Petru Ioan, *Perspective logice. Contribuţii la reconturarea unui profil disciplinar*, Editura „Junimea", Iaşi, 1986, pp. 80 - 111; idem, *Petre Botezatu şi idealul deducţiei metafizice*, „Revista de Filosofie", tom 35, nr. 1, Editura Academiei, Bucureşti, 1988, pp. 66 - 74; retip. în: Petru Ioan, *Logică şi filosofie. Restanţe, radiografii, retrospective*, Editura Institutului European, Iaşi, 1996, pp. 259 - 280; idem, *Modelul hexadic în politologie*, cap. I (*Recursul la structuri logice ale gîndirii în ştiinţa politică*), Editura „Ştefan Lupaşcu", Iaşi, 2002, pp. 9 - 26

[154] Alfred Fouillée, *Histoire de la philosophie*, „C. Delagrave", Paris, 1875; seizième édition, *contenant la philosophie contemporaine*, „Delagrave", Paris, 1924, pp. VI - XVII

[155] Idem, *L'avenir de la métaphilosophie fondée sur l'éxperience*, „Félix Alcan", Paris, 1889; troisième édition, „Alcan", Paris, 1921, pp. 103 - 127. O primă reacţie la generoasa tentativă de jalonare a căilor prin care se poate influenţa progresul în filosofie înregistrăm prin James Seth, care comentează cartea în numărul 59 al tomului XV, pe 1890, al publicaţiei „Mind" (pp. 401 - 404).

[156] Alfred Fouillée, *op. cit.*, pp. 116 - 115

Pentru a parveni *„la cea mai adevărată metafizică“* şi, deci, la filosofia *„care să lege cît mai multe idei particulare şi analitice, prin intermediul ideilor mai largi şi mai comprehensive“*, altfel spus, pentru a ajunge la o concepţie filosofică care să reprezinte *„o conciliere a tuturor faptelor, a tuturor legilor, a tuturor noţiunilor, a tuturor ideilor generatoare de sisteme particulare“* [157], ar trebui, după Alfred Fouillée, să întreprindem cel puţin una dintre următoarele şapte operaţii, prin care se facilitează, deopotrivă, *construcţia speculativă*, cît şi *verificarea acesteia*.

13.1. Într-o primă etapă, după *meta-* (sau, mai curînd, după *proto-*) filosoful în atenţie s-ar impune *să determinăm părţile neutre, ori comune, diverselor sisteme*. Mai exact, este de dorit *„să determinăm, în filosofie,* […]*, părţile* NEUTRE *(sau independente de orice sistem metafizic relativ la fondul ultim al lucrurilor), apoi părţile* COMUNE *diverselor concepţii metafizice cu privire la lume şi la om“* [158].

Ce înseamnă o astfel de însărcinare ? Să extragem, din filosofie, în perspectiva *„arhitecturii mentale, adică a logicii“*, *„materialele primitive“*, adică acele elemente din care să se poată deduce, ori induce, idei relative la domeniul experienţei *psihice*, ori la cel al experienţei *cosmice*.

Într-o astfel de postură îi apar, lui Alfred Fouillée, PSIHOLOGIA *inductivă* şi *deductivă*, ca ştiinţă independentă, nici „materialistă“, nici „spiritualistă“; apoi, TEORIA MORAVURILOR, dacă ea poate rămîne aceeaşi şi atunci cînd îi asociem principiul utilităţii, şi cînd o facem să adopte principiul datoriei absolute.

Asemenea *„părţi neutre“* s-ar putea repera, de asemenea, în orizontul cosmologiei, în cîmpul esteticii, în sfera dreptului natural şi a filosofiei aferente, pe tărîmul politologiei, iar înainte de toate, pe teritoriul logicii însăşi, ca ştiinţă „instrumentală“ şi ca propedeutică a filosofiei.

Pentru că ţine de un domeniu conjunctural, în care se confruntă diversele vizuni, doctrine şi sisteme, o sarcină la fel de urgentă în actul de valorificare este să analizezi *„serii de propoziţii* COMUNE *care, o dată deduse şi corelate ştiinţific, să se poată transforma dintr-un sistem într-altul şi să restabilească, astfel, puncte de contact între conjecturile opuse“* [159].

---

[157] Alfred Fouillée, *op. cit.*, p. 115

[158] *Ibidem*, pp. 103, respectiv 104

[159] *Ibidem*, p. 103

Respectivele elemente sau părți comune s-ar putea manifesta aidoma constituenților dintr-o perioadă muzicală: sub tonalități diverse, aceştia revin în teme pe care le putem acompania prin armonii diferite.

O dată degajate şi părțile neutre, şi părțile comune, ni se vor dezvălui *„soluțiile cu adevărat specifice unui sistem, sau care par să fie astfel“* [160], iar cu acest subansamblu de ingredienți ce reprezintă, din punct de vedere logic, diferența specifică, participă filosofia în atenție la lupta dintre sisteme !

13.2. O a doua regulă a metodei *„sintetice şi reconciliatorii“* de care se ocupă Alfred Fouillée impune construcția de *sisteme - tip*, unele care să fie *„pe deplin logice, sau raționale, în toate părțile lor constitutive şi, tot astfel, consecvente şi complete*“. La astfel de formațiuni *„de maximă perfecțiune posibilă“* ar urma să fie reduse sistemele *„mai mult sau mai puțin inconsecvente şi incomplete“*. Trebuie, ca atare, *„să RECTIFICĂM şi să COMPLETĂM diversele sisteme, pentru a le transforma în sisteme - tip“* [161].

Cum anume ? Raționînd asupra premiselor unui sistem, mai curînd decît asupra diverşilor săi exponenți, adică: cercetînd raporturile dintre două, trei, sau patru elemente desprinse cu titlul de ipoteză, aşa cum procedează fizicienii, să spunem, în studiul forțelor, ori astronomii, în cercetarea aştrilor.

Am mai putea, de asemenea, să suprimăm, tot cu titlu de ipoteză, pe unul sau pe altul dintre *„constituenții reali“*, pentru a urmări efectele produse de elementele detaşate. Într-un caz, am putea articula, bunăoară, un sistem moral şi social sprijinit exclusiv pe *forță*, un altul decurgînd din *interesul general*, un al treilea pedalînd pe *altruism* şi aşa mai departe.

În celălalt caz, am putea vedea unde s-ar ajunge, în absența oricărei idei de bine, sau de rău, prin evitarea oricărei credințe în libertatea persoanei, prin suprimarea oricărei responsabilități morale, ori prin refuzul oricărei versiuni a nemuririi sufletului. Cu astfel de *SISTEME - TIP* şi cu astfel de *FILOSOFII IMAGINARE* s-ar putea rezuma realitatea în chipuri cît mai diferite, aşa cum s-ar putea dezvolta în cît mai multe feluri o ipoteză de lucru oarecare.

În ambele împrejurări, contribuim la efortul de reconciliere între diverşii filosofi, în măsura în care ceea ce intră în discuție sînt deducțiile pe care le efectuează şi nu principiile de la care pornesc în propria interpretare.

---

[160] Alfred Fouillée, *op. cit.*, p. 106

[161] *Ibidem*

13.3. Pentru a face ca sistemele din cîmpul filosofiei să participe la *„o sinteză mai largă“*, se impune, în al treilea rînd, o *analiză critică* A PRINCIPIILOR aferente fiecăruia în parte, după cum trebuie efectuată *respingerea* ERORILOR LOGICE (ŞI RETORICE) de care se fac ele vinovate.

Cînd avem de a face cu o EROARE DE PRINCIPIU în filosofie ? Atunci cînd principiul în cauză contrazice, sau exprimă incomplet fapte ale conştiinţei, ori realităţi din natura exterioară. Din acest punct de vedere ne putem întreba, o dată cu Alfred Fouillée, dacă *egoismul* este unicul resort al maşinăriei umane, cum îşi închipuia un François de la Rochefoucauld (1613 - 1680), bunăoară, ori dacă *întinderea* şi *cugetarea* subîntind, pur şi simplu, lumea exterioară şi, respectiv, pe cea interioară, în ansamblul acestora, aşa cum pretindea, la vremea sa, inainte - mergătorul filosofiei moderne, René Descartes.

Pentru a preveni eroarea de principiu, se impune: să nu suprapunem partea cu întregul şi nici să nu asociem unei observaţii limitate, ori unei noţiuni cu sferă restrînsă, o explicaţie foarte cuprinzătoare. Pe scurt, s-ar cere să evităm cu orice preţ GENERALIZAREA PRIPITĂ, extinderea adevărului dincolo de limitele sale intrinseci, iar prin aceasta, *absolutizarea* sa.

Inclusiv în filosofie, se întîmplă, însă, ca principiile de la care pornim, ori consecinţele acestora, să se contrazică între ele, caz în care cădem în eroarea *„de consecinţă“*, sau EROAREA LOGICĂ *stricto sensu*.

Care dintre cele două forme de cădere în păcat, dacă nu de „infracţiune intelectuală“ este mai gravă ? Amîndouă ! Doar că, în „critica negativă“, sau în respingerea argumentaţiei preopinientului (din filosofie inclusiv !) se cer respectate nişte norme de „etică a discursului“, cum ar spune Karl Otto Apel, nişte minime exigenţe ale deontologiei dialogului fiosofic.

Cele formulate de Alfred Fouillée, cu mai bine de un secol în urmă, îşi menţin întru totul actualitatea: ☞ (1) să nu confunzi limitele propriilor cunoştinţe şi ale propriei capacităţi de înţelegere cu limitele realităţii avute în vedere, ori ale metamorfozării acestora; ☞ (2) să nu proiectezi asupra realităţii schemele tale de gîndire, adică să nu „obiectivizezi“ şi să nu „reifici“ anumite distincţii, ori anumite clasificări, la care parvii prin jocul liber al imaginaţiei, ori prin analiza logică; ☞ (3) să fii mai puţin preocupat de *excluderea falsului* şi să dai mai multă atenţie CONCILIERII ADEVĂRURILOR.

Contrar directivei falsificaţioniste cu care avea să se înscrie, la distanţă de peste trei decenii, Karl Raimund Popper (1902 - 1994), prin a sa

Logik der Forschung [162], „sistematologul" francez ne reaminteşte adevărul simplu că, în filosofie, ca şi în artă, mai relevantă şi mai productivă nu este critica erorilor logice *stricto sensu*, ci tocmai *CRITICA ADEVĂRURILOR* – cea prin care principiilor li se circumscrie spaţiul în care pot să opereze legitim.

De altfel, această dreaptă cumpănire între analiză şi sinteză, sau între critica *logică* şi efortul *constructiv*, satisface, pe de o parte, ordinea procesuală a lumii transfigurate prin actul cunoaşterii, iar pe de altă parte ea se dovedeşte relevantă prin însăşi menirea „metafizicii", de a fi operă de *sinteză*, travaliu al resemnificării datelor, acumulate într-un domeniu sau altul al cunoaşterii, şi exerciţiu *integrator*, de progresivă reconciliere a unor adevăruri „unilaterale", într-un flux al multiplelor medieri.

Iată, acum, şi rezumatul acestei importante reguli de metodă: ☞ (1) *„să nu afirmăm, în chip prematur, că un anumit lucru se confundă, sau se explică după aceleaşi legi, cu un alt lucru"*; ☞ (2) *„să nu pretindem, în chip prematur, că separaţiile provizorii şi subiective sînt separaţii definitive şi reale"* [163]. Cum ar spune Stagiritul: nici în filosofie nu trebuie să unim ceea ce, în realitate, nu poate fi unit, după cum nu trebuie să separăm ceea ce, în realitate, nu poate fi separat !

13.4. La cea de-a patra regulă a pacificării filosofiilor, Alfred Fouillée ajunge de la însăşi definirea întreprinderii spirituale de care ne ocupăm.

De vreme ce *„metafizica nu poate să nu fie, prin esenţa sa, o conciliere"*, ca demers ce rîvneşte la integrarea universală a cunoştinţelor, urmează că *„cea mai adevărată filosofie"* este aceea *„care pune în relaţie (sau reuneşte) cît mai multe idei particulare şi analitice, prin intermediul celor mai cuprinzătoare şi mai comprehensive idei"* [164].

În opera de conciliere (dacă nu de *reconciliere* !) între fapte, între regularităţi şi între legităţi, între concepte şi între idei, între explicaţii şi între argumentări, iar la limită, între elaborări constituind ele însele rezultatul unor prealabile sinteze, filosoful n-ar trebui să uite, ne previne teoreticianul „ideilor-forţă", că *„trebuie să inventezi, pentru a concilia"*.

---

[162] Karl Raimund Popper, *Logik der Forschung*, „Julius Springer"-Verlag, Wien, 1934, carte extrasă din impetuoasa abordare a problemelor majore din teoria cunoaşterii (ne referim la scrierea intitulată *Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie*, publicată integral – la Editura „Mohr" din Tübingen – abia în 1979, de către Troels Eggers Hansen)

[163] Alfred Fouillée, *op. cit.*, pp. 114 - 115

[164] *Ibidem*, p. 115

Nici măcar „metoda reconcilierii“ [165] nu-ţi poate furniza ideea novatoare, fie ea una „intermediară“, sau una „atotcuprinzătoare“, respectiv „superioară“. O asemenea idee nu poate fi decît atuul spontaneităţii creatoare, cum s-ar spune, şi prin ea se face pasul remarcabil spre noi şi noi construcţii.

Ceea ce putem cunoaşte *ab initio* este dubla manieră prin care se realizează actul ca atare al reconcilierii: ☞ (1) aducînd principii diferite sub acţiunea unui principiu comun, graţie unui procedeu „de identificare“; ☞ (2) arătînd că principiile în cauză sînt adevărate din puncte de vedere diferite, graţie unui procedeu „de distingere“.

Cîteva decenii mai tîrziu, într-un efort de reabilitare a retoricii (pe coordonate logico-filosofice inclusiv !), Chaïm Perelman (1912 - 1984) va distinge, într-o manieră similară, între tehnicile argumentative „de legătură“ şi tehnicile „de disociere“ [166], în mai mare cîştig, în lumea publiciştilor şi filosofilor …

Ceea ce ar trebui să obţinem din respectiva tipologie este că: ☞ (1) mai întîi distingi, pentru a uni; ☞ (2) concilierea are în vedere inclusiv orizontul metodelor; ☞ (3) nu se pune problema concilierii în cazul noţiunilor, al principiilor şi al consecuţiilor vădit contradictorii.

Exemplul pe care ni-l furnizează Fouillée pentru această din urmă împrejurare este cuplul de enunţuri *„orice urs este alb“* – *„orice urs este brun“*, însoţit de explicaţia că *„două afirmaţii absolut - universale pot fi, deopotrivă, false“* [167]. Aşa este, două propoziţii universale pot fi, deopotrivă, false, iar astfel sînt şi rostirile în cauză, ori altele de aceeaşi natură, precum spusele de sorginte etico-filosofică *„orice act al omului este egoist“* şi *„orice act al omului este dezinteresat“*. Atît, doar, că *două enunţuri opuse*, care sînt *universale*, nu sînt chiar *contradictorii* !…

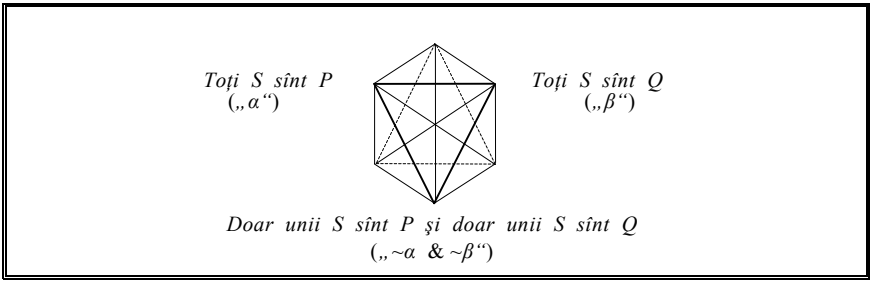
Ele sînt doar *contrare*, iar reconcilierea lor presupune să le asumăm în chip de negaţii: *„nu toţi urşii sînt albi“* – *„nu toţi urşii sînt bruni“*, respectiv *„nu orice act al omului este egoist“* şi *„nu orice act al omului este dezinteresat“*. Rezolvarea conflictului dintre două propoziţii universale *contrare* (din punct de vedere logic) şi deopotrivă false se rezolvă prin asumarea opusei lor intermediare (cu care, de asemenea, sînt în raport de *contrarietate*), de tip

[165] Alfred Fouillée, *op. cit.*, p. 117

[166] Chaïm Perelman, *Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique*, avec Lucie Olbrechts-Tyteca, Presses Universitaires de France, Paris, 1958, pp. 50 sqq. Cf. şi cartea, semnată în aceeaşi formulă, *Rhétorique et philosophie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1952

[167] Alfred Fouillée, *op. cit.*, p. 119

particular-hotărît: *„numai unii urşi sînt albi“* (respectiv, *„numai unii urşi sînt bruni“*) şi, tot astfel, *„numai unele acte umane izvorăsc din egoism“* (respectiv, *„numai unele acte umane sînt dezinteresate“*):

49°. Triunghiul contrarelor (respectiv, al trilemei tari: din două, sau mai multe enunţuri contrare, cel mult unul este adevărat !), după care se cere să tranşăm conflictele de idei

Trecînd, aşadar, din planul *subiectiv* în cel *obiectiv*, adică de la rostiri universale, la afirmaţii, sau enunţări particulare, vom constata, cum spune metafilosoful francez, că *„existenţa urşilor albi nu împiedică în nici un fel pe cea a urşilor bruni“*, după cum *„egoismul nu este împiedicat să coexiste, în sufletul uman, cu dezinteresul“* [168].

Cum, adesea, conflictul dintre concepţii este alimentat prin definiţiile mai mult sau mai puţin arbitrare pe care filosofii îşi edifică argumentarea, s-ar impune, după Fouillée, *să trecem de la definiţii la obiectele definite*, adică să ne întrebăm: ☞ (1) asupra căror fapte din realitate şi-au bazat „adversarii“ definiţiile pe care se sprijină; ☞ (2) în ce măsură faptele din care s-au născut respectivele definiţii sînt cu adevărat incongruente.

Astfel procedînd, avem şansa sa ajungem la *definiţia* CONCILIATOARE (bunăoară, la *„puterea activă şi independentă“*, în cazul *libertăţii* personale), în raport cu care se vor prezenta şi chestiunile în divergenţă.

Respingînd, apoi, ceea ce poate fi respins într-o doctrină sau alta asupra libertăţii şi completînd-o, pe de altă parte, printr-o doctrină superioară, sub aspectul potenţialului explicativ, ne vom înscrie pe drumul firesc al cunoaşterii, sub deviza *destruam et ædificabo*. În loc să-i chemăm la buna înţelegere pe arhitecţii construcţiilor ori doctrinelor pe care aceştia le-au etalat în

[168] Alfred Fouillée, *op. cit.*, p. 119

chip de edificii filosofice, ne concentrăm atenţia, mai mult, asupra *materialelor folosite* şi asupra articulaţiilor specifice arhitecturilor în atenţie !

13.5. O dată ce „metoda de conciliere“ şi-a făcut numărul prin carteziana *analiză în serviciul sintezei* [169], vine rîndul unei alte metode: cea a *CONVERGENŢELOR*. Ea ne impune *„să ducem mai departe şi să completăm diversele concepţii, din punctul în care anumite fapte, ori idei, se vădesc a fi în dezacord“*.

Cum anume ? Ne-o spune acelaşi „bun sfătuitor“ şi generos apărător al „viitorului metafizicii“: ☞ (1) *„urcînd la principii mai fundamentale, sau coborînd la consecinţe mai îndepărtate şi mai puţin determinate“*, pînă ce doctrinele în litigiu (morala *determinată* şi morala *libertăţii*, bunăoară, ori sistemul social *al forţei*, cel *al interesului* şi cel *al dreptului*) *„se îndreaptă într-o direcţie convergentă şi se apropie din ce în ce mai mult“* [170].

Oricît de mici s-ar dovedi progresele pe această cale de înaintare, ele n-au cum să fie contrabalansate prin atitudini sectare, de baricadare în propria construcţie, ori prin metoda schimbului de anateme.

13.6. Cu *METODA „TERMENILOR MEDII“*, Alfred Fouillée conduce spre practica deja discutată, într-unul din capitolele prezentate, cea a *INTERPOLĂRII*: aşa cum, de la un ton muzical la altul se cere să ajungem printr-o modulaţie care să nu perturbe armonia, la fel trebuie să netezim parcursul dintre adevărurile a două doctrine filosofice, o dată ce le-am „rectificat“ şi le-am „completat“, conform metodelor deja trecute în revistă.

Trebuie, altfel spus, să căutăm *adevăruri intermediare*, prin care să micşorăm ecartul dintre doctrinele şi sistemele filosofice.

În morală (respectiv, în filosofia practică), bunăoară, ceea ce au în comun partizanii *libertăţii* cu cei ai *determinismului fatalist* este chiar ideea „libertăţii“ noastre personale. Acestei „verigi de legătură“ i se poate alătura „dorinţa de libertate“, iar seria asumpţiilor rămîne deschisă.

În filosofia dreptului, un oficiu similar de intermediere este îndeplinit prin ideea însăşi de *drept* (ca mijloc de atenuare a divergenţelor între *teoria dreptului divin* şi cea *a dreptului natural*, să spunem); în psihologia speculativă, intervine cu o misiune similară ideea *eului*, ca termen mediu între eul *fenomenal* şi eul *real* (de va fi existînd un astfel de *eu* !). Ansamblul „termeni-

[169] Cf. Petru Ioan, *Adevărata natură a metodei carteziene*, în: „Revista de filosofie“, tom 42, nr. 4, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1995, pp. 369 - 375

[170] Alfred Fouillée, *op. cit.*, p. 122

lor medii" constituie ceea ce Alfred Fouillée numeşte *SISTEM AL IDEILOR - FORŢĂ* [171], interesînd, deopotrivă, *filosofia*, *psihologia* şi *morala* [172].

13.7. Pentru că problemelor metafizice, ce ţintesc spre fondul realităţilor, nu avem cum să le oferim soluţii directe (aşa cum nu putem evita ocolişurile cînd se pune problema să escaladăm piscuri de munte „inaccesibile" !), rămîne ca, în locul realităţilor absolute şi al relaţiilor aferente, să urmărim relaţiile „ultime" dintre lucruri, procese şi fenomene, iar cum nici respectivele relaţii nu ne stau „la îndemînă", avem posibilitatea să desluşim „traducerea" acestora în realitatea accesibilă, adică să ajungem la „echivalentele" lor psihice, în cazul *idealismului*, respectiv la „echivalentele" lor fizice, în cazul *naturalismului*, ori al *materialismului*.

Ca exemple de *echivalente fizice*, gînditorul francez ne indică *mişcarea* – echivalent mecanic al căldurii, luminii, electricităţii, magnetismului şi aşa mai departe; ideea de *libertate*, considerată ca motiv, este – la rîndul ei – un echivalent al manifestărilor finalităţii; pe de altă parte, doctrinele forţei şi ale interesului furnizează un echivalent al dreptului metafizic [173].

13.8. *Trecerea*, pe calea inductivă, *la limită* este ultimul procedeu prin care Alfred Fouillé înţelege să încurajeze avansul pe coordonatele integrării concepţiilor filosofice şi ale construcţiei de noi sisteme cu putere explicativă sporită. Punctul de plecare pentru noua metodă este inducţia matematică, adică extrapolarea de la finit, la infinit, a unor relaţii, sau proprietăţi, ce se confirmă într-un anumit număr de cazuri.

Cu precauţiile de rigoare, o astfel de procedură, asumată sub chip de axiomă în sistemul aritmeticii, ordonat de Giuseppe Peano [174] (1858 - 1932), s-ar putea aclimatiza şi în spaţiul filosofiei. Anticipînd deznodămîntul febrilelor

---

[171] A se vedea, în acest sens: Alfred Fouillée, *L'évolutionnisme des Idées-Forces*, „Felix Alcan", Paris, 1890 (reimprimată, prin xerocopiere, la „Adamant Media Corporation", din Boston, în 2005); în Franţa, volumul ajungea, în 1911, la a V-a ediţie, iar, printre cei care au discutat, după prima apariţie, cartea în atenţie, se înscrie James Seth, pomenit, deja, la nota 154, de la pagina 209, cu o recenzie în Mind, vol. 16, nr. 2, 1891, pp. 271 - 274.

[172] Este de reţinut că titlul sub care a fost anunţată prima dată cartea despre *evoluţionismul ideilor-forţă* (în *L'Avenir de la Méthaphysique*) era *Principes généraux d'une philosophie des Idées-Forces*; cît priveşte deschiderea spre celelalte ştiinţe, menţionăm: Alfred Fouillé, *Psychologie des Idées-Forces*, două volume, „Felix Alcan", Paris, 1893 (reeditată în 1912 şi, respectiv 1921); idem, *La morale des Idées-Forces*, „Felix Alcan", Paris, 1908; reeditată în 1914 şi, respectiv, 1921

[173] A se vedea: Alfred Fouillé, *Idée moderne du droit, en Allemagne, en Angleterre et en France*, „Hachette", Paris, 1878 (reed. în 1923)

[174] Giuseppe Peano, *Arithmetices principia, novo methodo exposita*, „Bocca", Torino, 1889

discuţii iscate în jurul fundamentelor logico-matematice, gînditorul francez ne previne că nici în filosofie nu trebuie să supralicităm impactul pe care-l au „limitările interne“, de ordin principial, ale inducţiei şi ale oricărei alte metode.

Acolo unde, din punct de vedere teoretic, ne lovim de spectrul „localismului“ şi al „facticităţii“, nu este exclus să izbîndim din punct de vedere practic.

Pornind de la o idee cît se poate de subiectivă, precum aceea de *libertate*, *„ne-am putea apropia, de exemplu, în chip nedeterminat, de ceea ce am fi dacă am poseda o libertate, în chip obiectiv, real“*, ne asigură autorul pe care-l urmărim, iar aceasta tocmai pentru că, *„în practică, noi ne putem considera liberi ori de cîte ori acţionăm sub comandamentle libertăţii, cu dorinţa de-a realiza o astfel de idee, ţinînd cont de motivele acţiunilor noastre şi subordonîndu-le motivului suprem de a fi liberi“* [175].

Din punct de vedere filosofic, s-ar putea ajunge, astfel, la convingerea că ipoteza libertăţii îşi are un suport în *„natura ultimă a activităţilor umane“* [176], adică în *realitatea umană*, ca atare. Pentru un demers similar, de trecere la limita ideală, William Kingdon Clifford [177] (1845 - 1879) ajunge să considere *sentimentul* drept lucru în sine şi chiar substrat ultim al existenţei umane, dacă nu al întregii realităţi [178]...

Raţionînd invers, de la formele inferioare, ale conştiinţei, spre cele superioare, platonicienii şi hegelienii ajung să postuleze *„gîndirea pură“* şi s-o considere echivalentul *fiinţei*, substratul ultim al existenţei.

Într-un caz, ne regăsim în orizontul *idealismului „SENZAŢIONIST“*, în celălalt caz ni se dezvăluie mecanismul *idealismului „INTELECTUALIST“*.

Dacă cele două doctrine asupra vieţii spirituale sînt antrenate în procedura sintezei şi a concilierii, ajungem la identificarea *realităţii* cu *conştiinţa* (în general), ca unitate între *simţire* şi *gîndire*.

13.9. Prin cei opt paşi ai strategiei de valorificare a contribuţiilor din filosofie, prezentaţi în cele de mai sus, Alfred Fouillé reuşeşte să releve utilitatea *istoriei filosofiei* pentru *filosofie*, în măsura în care cea dintîi

---

[175] Alfred Fouillée, *op. cit.*, p. 125

[176] *Ibidem*, pp. 125 - 126

[177] În studiul *On the Nature of Things-in-Themselves*, din „Mind“, tom 3, nr. 9, 1878, pp. 57 - 67

[178] Pentru descrierea respectivei aplicaţii a procedeului de trecere la limită, Alfred Fouillé (*op. cit.*, p. 507) ne trimite la unul din admiratorii lui Clifford, respectiv la T. Whittaker, care publică în numărul 4(24), din tomul VI, pe 1881, al revistei britanice „Mind“ (pp. 498 - 513), studiul *„Mind-stuff“ from the Historical Point of View*

„corijează şi previne eroarea“, la fel cum ea poate *„să confirme, sau să completeze adevărul“* [179]. Atuurile de care pomeneşte gînditorul francez decurg din dubla misiune a istoricului filosofiei.

Pe de o parte, el trebuie *să înţeleagă* doctrinele şi sistemele cu care are de-a face, iar aceasta îl obligă să se transpună în atmosfera filosofiei pe care o cercetează, să înţeleagă punctul de vedere al iniţiatorului acesteia şi „spiritul“ în care el o desfăşoară. Mai trebuie, de asemenea, ca el să zăbovească asupra „părţilor superioare“ din construcţiile pe care le analizează, fără a uita nici o clipă că, *„în filosofie, ca şi în artă, marea critică nu este cea a defectelor, ci aceea a frumuseţilor“* [180].

Tot istoricului filosofiei îi incumbă, însă, şi sarcina de a judeca în sensul strict plăsmuirile de care se ocupă; el trebuie *să interpreteze* şi, astfel, să aprecieze, adică să semnaleze *erorile* (iar dacă reuşeşte în această misiune, el indică şi căile dezamorsării acestora !), după cum, mai trebuie să urmărească şi şansele de conciliere a adevărurilor, ceea ce, privind peste graniţele unei doctrine sau alta, înseamnă, de fapt, a desluşi punţi de înţelegere şi a sugera căi ale concilierii între filosofi.

Nu ne propunem să evaluăm în ce măsură a contribuit Fouillé, ca istoric al filosofiei, la această mai mult decît generoasă misiune de „liniştire a apelor“ în cetatea filosofiei şi nici dacă propria-i viziune răspunde comandamentelor sintezei *din ce în ce mai cuprinzătoare* în plan filosofic.

S-ar putea spune că nici la 120 de ani după *proclamarea celor 8 căi de cooperare „pozitivă“* filosofii nu au învăţat prea multe despre felul cum ar trebui să se înţeleagă şi nici nu au reuşit să ajungă la acea „veritabilă fraternitate“, izvorîtă din chiar *„ardoarea credinţei întru raţiune“* [181].

Ce nu-i putem refuza entuziastului „pacificator“ este clara disociere între metoda *ANALITICO-SINTETICĂ* de care se pasionează (cea a maximei concilieri în orizontul ideilor cercetate) şi *ECLECTISMUL*, cu mai vechi „state de funcţii“ în epoci revolute, dar şi cu nedisimulate afinităţi în spaţiul filosofic al Franţei din vremea lui Alfred Fouillé, dacă ne gîndim la prestaţia unui Victor Cousin (1792 - 1867) şi la turnura „metodei filosofice“ de la care acesta se reclama. Distanţîndu-se, în egală măsură, şi de metoda „panteistică“ a lui Hegel, prin

[179] Alfred Fouillée, *Histoire de la philosophie*, seizième éd., „Delagrave“, Paris, 1924, p. I
[180] *Ibidem*, p. VII
[181] *Ibidem*, p. XIII

care *„s-a transportat în istoria filosofiei fatalismul logic“* [182], gînditorul francez se întoarce, o dată în plus, la semnul peren al virtuții.

Inclusiv în cunoașterea și în creația filosofică, a fi de partea virtuții înseamnă a evolua pe calea de mijloc: a refuza să crezi că toate adevărurile s-au spus, deja, și ne rămîne doar sarcina de a selecta și de a combina ingredientele moștenite; pe de altă parte, a nu uita că sînt conciliabile doar adevărurile pozitive, respectiv *„punctele de vedere diferite, gradele diferite ale gîndului, relațiile diferite dintre lucruri“* [183] și așa mai departe.

Iar pentru că unul dintre gînditorii veacului trecut, în care s-a sfîrșit filosoful Alfred Fouillé, avea să se impună printr-o carte ce conjugă *adevărul* cu *metoda* [184], să urmărim cuvintele prin care își încheie introducerea, din care tocmai am citat mai sus, promotorul *ideilor-forță*.

Vorbind despre savanți, gînditorul francez ne spune că *„adevărul metodei lor se recunoaşte în progresul pe care aceasta îl face posibil; tot astfel, în acordul progresiv al filosofilor asupra unor puncte din ce în ce mai numeroase vom recunoaşte adevărata metodă a filosofiei şi a istoriei“* [185].

Reținem, prin urmare, că – și în filosofie – orice *construcție* este, în fapt, o *RECONSTRUCȚIE* [186] și o *REAMENAJARE*, așa cum orice nou *sistem* este, în fapt, produsul unei ingenioase și susținute *sistematizări*.

---

[182] Alfred Fouillée, *op. cit.*, p. XV

[183] *Ibidem*, p. XVI

[184] Hans Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, „Mohr“, Tübingen, 1960; Unveränd. Nachdr. d. 3. erw. Aufl. Tübingen 1975; trad. rom. (*Adevăr şi metodă*), Editura „Polirom“, Iași, 2000; Editura „Teora“, Bucureşti, 2001

[185] Alfred Fouillée, *op. cit.*, p. XVII

[186] Acesta va fi fost și gîndul ce l-a inspirat pe Mircea Florian cînd și-a reunit o serie de studii apărute între 1923 - 1328 (în „Revista Română de Filosofie“, „Viața românească“ și „Convorbiri literare“)

Cartea a V-a:
DIMENSIUNEA SISTEMICĂ
A FILOSOFIEI LUI LUCIAN BLAGA
ŞI IMPACTUL EI ASUPRA SISTEMATOLOGIEI

Capitolul 14: Despre filosofie, ca mod de fiinţare în lumea spirituală

14.1. În testamentul editorial din 25 august 1959, Lucian Blaga îşi socoteşte încheiat „sistemul" său filosofic, în configuraţia a 15 volume tematice, dintre care 11 fuseseră, deja, publicate, două trecuseră prin regimul „litografierii", iar alte două aşteptau în manuscris lumina tiparului [1].

Dorinţa pe care şi-o exprima filosoful cu acel prilej era ca respectivele lucrări să fie retipărite în 4 tomuri, conform cu „arhitectura trilogială" a sistemului, probată, de altfel, prin strădaniile proprii din 1943, 1944 şi 1946, cînd apar, la Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, din Bucureşti (în cadrul „Bibliotecii de Filosofie Românească"), *Trilogia cunoaşterii*, *Trilogia culturii* şi, respectiv, *Trilogia valorilor*.

Este ceea ce avea să se întîmple, la peste 20 de ani de la trecerea gînditorului român în nefiinţă, graţie şi implicării susţinute a fiicei sale, Dorli Blaga, îngrijitoarea ediţiei „Minerva", în care volumele 8 - 11, ce apar în 1983, 1985, 1987 şi 1988, acoperă tronsonul filosofiei sistematice.

Problema este că 15 volume în formatul iniţial de sine stătător nu puteau fi distribuite în 4 trilogii filosofice, aşa cum dorea autorul lor în 1959, decît prin anumite artificii, în parte uzitate de Blaga însuşi, pînă la întocmirea „testamentului editorial" din 1959, iar în parte preconizate pentru urmaşii ce aveau să se îngrijească de republicarea operei în atenţie.

Ce avem în vedere este faptul că *Trilogia valorii* s-a născut din reunirea, nu a trei, ci a patru volume, cele mediane, *Despre gîndirea magică* (1941), respectiv *Religie şi spirit* (1942), subsumîndu-se diviziunii secunde (*Gîndire magică şi religie*) din triada apărută în 1946,

---

[1] Dorli Blaga, *Notă asupra ediţiei*, în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8: *Trilogia cunoaşterii*, cu un studiu introductiv de Alexandru Tănase, Editura „Minerva", Bucureşti, 1983, p. 57

iar în proiectul reeditării scrierii ce configurează opera filosofică sistematică a lui Blaga, o astfel de structurare este confirmată ca atare.

Ceva mai delicată este soarta primei trilogii, relative la cunoaştere. Ea cuprinde, în ediția antumă, din 1943, volumele din 1931, 1933 şi 1936, privind *Eonul dogmatic* (apărut în primă ediție la „Cartea Românească"), *Cunoaşterea luciferică* (ce fusese publicat în primă ediție la Tiparul Institutului de Artă Grafică „Dacia Traiană", din Sibiu) şi *Cenzura transcendentă*, lansat în primă ediție tot la Editura „Cartea Românească".

Cum între timp „sistemul" preconizat de Lucian Blaga *„a sporit cu unele lucrări ce nu figurau în proiectul inițial"* [2], filosoful român propune, în 1959, ca secvențele din ediția anterioară a *Trilogiei cunoaşterii* să fie subîntinse de volumul (litografiat în 1947) *Despre conştiința filosofică,* iar în prelungirea acestora să se includă, cu titlu de „supliment", volumul în manuscris *Experimentul şi spiritul matematic*, redactat între 1949 şi 1953.

Este de menționat că la formula de 4 trilogii în care să se încorporeze 15 volume, Lucian Blaga ajunge după reconsiderarea unui plan editorial divulgat în *Prefața* scrisă în 1939 la *Diferențialele divine* [3] (carte apărută la Bucureşti, prin oficiul Fundației Regale pentru Literatură şi Artă, în 1940), cînd anunța 5 trilogii în sensul strict al cuvîntului, adică 15 volume distribuite în 5 serii a cîte 3 secvențe fiecare.

Abaterea de la proiectul inițial, pe care Lucian Blaga o consimte în 1959, afectează *Trilogia pragmatică*, la care filosoful român începuse să lucreze în contul primului volum, despre *Ființa istorică* [4].

O dată terminat, manuscrisul cărții respective va fi orientat de autor la ultima poziție a *Trilogiei cosmologice*, iar astfel rămîn neonorate, în economia sistemului filosofic preconizat, chestiuni de care gînditorul român urma să se ocupe în legătură cu *„existența creatoare"* şi *„implicatele acesteia"*, ori din perspectiva *„raportului cu moralitatea"* [5].

---

[2] Aşa cum aflăm din unele precizări consemnate, la solicitarea filosofului român, de către soția acestuia – în perioada cînd a fost redactat *Testamentul editorial* – şi pe care fiica filosofului, Dorli Blaga, avea să le includă în *Nota asupra ediției* volumului 8, din seria de *Opere*, apărut la Editura „Minerva", Bucureşti, în 1983 (cf.: *loc. cit.*, p. 58)

[3] Cf.: Alexandru Tănase, *Cosmologie – antropogeneză – istoricitate*, studiu introductiv la volumul 11 din: Lucian Blaga, *Opere*, Editura „Minerva", Bucureşti, 1988, p. 5

[4] Lucian Blaga, *Prefață* la *Diferențialele divine*, în: *Opere*, vol. 11, Bucureşti, 1988, p. 52

[5] *Idem*, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva", Bucureşti, 1983, p. 59

14.2. Ce înțelegea Lucian Blaga prin *sistem filosofic* ? După cele consemnate de gînditorul român în a XII - a diviziune a volumului *Despre conştiința filosofică* (sub titlul „Gînduri şi sisteme"), cade sub incidența *sistemului* orice *„lume a filosofului"* ce ne apare altfel exprimată decît *„sub modul unor gînduri rostite «fragmentar», sau «aforistic»"* [6].

De ce invocăm o definiție negativă ? Întrucît, în opinia lui Lucian Blaga, *„pentru realizarea ideii de «sistem» nu există norme"* şi cu atît mai puțin este de crezut *„în posibilitatea vreunei pravili"* [7], care să indice modul de articulare în chip sistematic a unei gîndiri filosofice.

În filosofie, cel puțin, nu există, după Lucian Blaga, *„nimic mai variat şi mai personal decît formularea ce-o îmbracă o gîndire sistematică"* [8]. Produsele acesteia, respectiv doctrinele, concepțiile şi sistemele filosofice, diferă unele de altele prin cel puțin trei criterii, legate de *substanța*, de *forma* şi de *structura* viziunii pe care o exprimă.

După criteriul *„SUBSTANȚIAL"*, unele sisteme *„ambiționează să fie lucrate pe cît cu putință dintr-un material cît mai omogen, şi dacă se poate chiar monolitic"*, după cum altele *„preferă o arhitectură din materiale variate, suficient de asemănătoare ca rezistență ca să poată fi armonic – şi compensator – utilizate în una şi aceeaşi clădire"* [9]. Din prima categorie fac parte desfăşurările gîndirii lui Spinoza, Fichte sau Hegel. De al doilea fel sînt filosofiile datorate lui Platon, Descartes, Leibniz, ori Kant.

Sub unghi *„FORMAL"*, unele sisteme filosofice *„prind ființă în aspectele liniare ale unui cristal"*, precum iarăşi în cazul lui Spinoza (1632 - 1677), dacă nu şi în cel al anticului Melissos (născut în Samos, pe la 490 î. e. n.), iar altele *„manifestă un belşug de forme plastice, ca organismele"* [10], precum se întîmplă cu scrierile de profil ale lui Arthur Schopenhauer, ori cu cele ale lui Gottfried Wilhelm Leibniz (1646 - 1716).

După felul *EXPUNERII*, în fine, unele filosofii *„şi-au găsit* – după Lucian Blaga – *o formulare cu adevărat «sistematică», iar exemple clasice, în această privință, ne servesc Spinoza, Fichte, Hegel, Schopenhauer"*,

---

[6] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, „Minerva", Bucureşti, 1983, p. 158
[7] *Ibidem*, pp. 162, 164
[8] *Ibidem*, p. 164
[9] *Ibidem*, pp. 162 - 163
[10] *Ibidem*, p. 163

după cum altele, *„fără a fi mai puțin sistematice prin structura lor, şi-au găsit o expunere mai rapsodică, sau prin aspecte“* [11], ca în cazul contribuțiilor lui Leibniz, ori chiar în cel al moştenirii lui Platon.

Încrucişate, cele trei criterii bivalente ne conduc la o grilă cu opt spații de încadrare, suficient de nuanțată pentru a-i confirma filosofului transilvan performanța în orizontul unei filosofii de amplă cuprindere în fenomenologia spiritului creator şi de o remarcabilă adîncime a explicării faptelor atrase în cîmpul problematizării, din perspectiva noologiei abisale.

construcții OMOGENE *sub aspect substanțial?*	*construcții* LINEARE *sub aspect formal ?*	*construcții* RIGUROS - STRUCTURATE *?*	*reprezentanți ai diverselor modalități de construcție filosofică*
+	+	+	*Spinoza …*
+	+	–	?
+	–	+	?
+	–	–	?
–	+	+	?
–	+	–	?
–	–	+	?
–	–	–	*Leibniz …*

50°. Grila octadică a triplelor caracterizări conferite viziunilor filosofice de către Lucian Blaga

Din cele spuse de autorul trilogiilor filosofice înțelegem, oricum, extremele posibilelor încadrări. La granița „de sus“ a inventarului urmărit ne întîlnim cu sistemul filosofic datorat lui Benedict Spinoza, care este şi *omogen,* şi *liniar,* şi *strict-articulat*, după cadența unei opere *„de esențe tari şi de gînduri monumentale“*, iar la cea „de jos“, vom avea de-a face cu sistemul ce-l reprezintă pe Gottfried Wilhelm Leibniz.

Acesta din urmă moştenire este un sistem filosofic în acelaşi timp *neomogen, neliniar* şi *„mai rapsodic“*, pe măsura unei gîndiri developate *„într-o mulțime de lucrări“*, ce reiau *„viziunea sa de ansamblu, pe care va căuta să şi-o arate din noi şi noi puncte de vedere“* [12].

[11] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, „Minerva“, Bucureşti, 1983, p. 163
[12] *Ibidem*

OMOGENITATE şi MONOLITICITATE din punct de vedere substanţial ?	+	–
	Spinoza, Fichte, Hegel	*Platon, Descartes, Leibniz, Kant*
LINEARITATE din punctul de vedere al FORMEI (de articulare) ?	+	–
	Spinoza, Melissos	*Leibniz, Schopenhauer*
formulare „SISTEMATICĂ", din punctul de vedere al EXPUNERII	+	–
	Spinoza, Fichte, Hegel, Schopenhauer	*Platon, Leibniz*

51°. Caracterizări ale diverselor construcţii filosofice, prin prisma celor trei criterii avansate de Lucian Blaga

Judecăţile asupra contribuţiei celorlalţi filosofi, de care gînditorul român pomeneşte în capitolul menţionat, rămîn, în schimb, la stadiul unor caracterizări incomplete. În desfăşurările lui Fichte şi Hegel, bunăoară, Lucian Blaga recunoaşte pecetea *omogenităţii* şi a *strictei articulări*, dar despre „forma" respectivelor viziuni, nu ni se spune nimic.

Tot astfel, în creaţia literar-filosofică a lui Platon, acelaşi autor identifică însemnele *neomogenului* şi ale *sistemicităţii laxe*, fără a ne spune dacă respectiva filosofie este una „cristalină", ori „plastic-structulală", după cum în opera lui Schopenhauer metafilosoful român ne indică manifestarea unei gîndiri *plastic-structurale* (sau *neliniare*) şi, totuşi, *strict-sistemice*, în privinţa expunerii, dar nu aflăm dacă demersul filosofic cu pricina este unul omogen, sau se articulează din „materiale" diverse.

14.3. *Sistemul lui Blaga prin prisma propriilor criterii*. Că *„a urmărit din cea dintîi tinereţe planul unui vast sistem metafizic"*, Lucian Blaga o recunoaşte încă din 1939, cînd mărturiseşte că *„ceea ce întrezărise numai vag şi ca o arătare la început, a luat fiinţă"*, deja.

Mai exact: *„clădirea a fost durată încetul cu încetul şi din mai multe părţi deodată. Acu a venit rîndul cupolei"*, ca *„întregire decisivă"* [13] a construcţiei întreprinse. Această „rotunjire" a clădirii de care se ocupă Lucian Blaga este *„viziunea de ansamblu, de natură «cosmologică»"* [14], pe care gînditorul transilvan avea să o expună în *Diferenţialele divine*, cartea tipărită pentru prima dată în anul 1940.

[13] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 11, „Minerva", Bucureşti, 1988, p. 51
[14] *Ibidem*

Reţinem, aşadar, că – din punctul de vedere al *„substanţei“*, dar şi după *forma de articulare*, ori după *modul de expunere* – sistemul filosofiei lui Lucian Blaga este unul de factură *LEIBNIZIANĂ*, fiind mai curînd *NEOMOGEN*, decît *monolitic*, mai curînd *„ORGANISMIC“* şi *„PLASTIC-STRUCTURAL“*, decît *„linear“*, şi mai curînd *CU O EXPUNERE „PRIN ASPECTE“*, decît printr-o desfăşurare recurentă, de tip demonstrativ.

Despre scrierile leibniziene, unul dintre cei mai avizaţi monografi [15] care s-au ocupat de opera gînditorului raţionalist, îl avem în vedere pe Ernst Kuno Berthold Fischer (1824 - 1907), spunea că ea se aseamănă „monadelor“, particule autonome, dar înzestrate cu aptitudinea reflectării întregului la care participă, fie el şi Universul, ca macrocosmos.

O astfel de observaţie îi cade *„deosebit de oportun în drum“* [16] lui Lucian Blaga, dispus la revelaţii în legătură cu geneza şi cu arhitectonica propriei construcţii, pe solul gîndirii filosofice româneşti.

Din prefaţa la *Diferenţialele divine* aflăm, mai întîi, că viziunea la care Blaga ajunsese în 1940, cînd aşeza cupola construcţiei, *„s-a amplificat pas cu pas, în cercuri tot mai largi“* [17], crescînd *„cu fiecare ţinut luat în cercetare“*.

Aflăm, de asemenea, că ideile metafizice expuse în *Cenzura transcendentă* (din 1936), în *Geneza metaforei şi sensul culturii* (din 1937), sau în *Artă şi valoare* (din 1940) *„privesc numai anumite fragmente sau ţinuturi ale existenţei (cunoaşterea, cultura, valorile)“* [18].

Un *„cerc ultim, menit a închide în ocolul său pe toate celelalte“*, este de recunoscut, după cum ne asigură Lucian Blaga, în aceeaşi *Prefaţă,* în „priveliştea“ pe care ne-o desfăşoară *Diferenţialele divine,* studiul prin care *„sistemul culminează“*, dar *„nu se încheie cu el“* [19].

La acelaşi ceas, al dezvăluirilor privind cursul ideilor sale filosofice, Lucian Blaga ne asigură, în 1940, că lucrările menite a completa ultimele trilogii urmează a se închega *„în coordonatele date“* [20] prin volu-

[15] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 11, „Minerva“, Bucureşti, 1988, p. 163. Zgîrcit cum este cu referinţele, Blaga se va fi referit, neîndoielnic, la volumul *Gottfried Wilhelm Leibniz*, publicat de Kuno Fischer, la „Carl Winter“, din Heidelberg, în 1889

[16] *Ibidem*, p. 164

[17] *Ibidem*, p. 51

[18] *Ibidem*

[19] *Ibidem*, pp. 51, 52

[20] *Ibidem*, p. 52

mele ce fuseseră realizate pînă în acel moment: cîte 3 în contul *Trilogiei cunoaşterii* şi al *Trilogiei culturii*, cîte unul în perspectiva *Trilogiei valorilor* (este vorba de *Artă şi valoare*, apărut în 1940), a *Trilogiei cosmologice* (ne referim la *Diferenţialele divine*, text publicat în acelaşi an cu studiul anterior menţionat) şi, respectiv, a *Trilogiei pragmatice,* la înfiriparea căreia filosoful începuse să lucreze printr-o tentativă de filosofie (dacă nu de metafizică) a istoriei, ce nu va prinde, însă, contur mai devreme de 1959, şi nici nu va fi tipărită [21] mai devreme de 1977.

Din 1940 şi pînă în 1959, la „clădirea" cu „cupola" aşezată, ce se înfăţişa, deja, ca sistem al unei filosofii marcate de *„curajul creaţiei şi obsesia universalului"* [22], aveau să se adauge încheierea la volumul *Fiinţa istorică* (publicat de Editura „Dacia", din Cluj - Napoca, în 1977) şi 6 noi volume, acestea din urmă reprezentînd 2 / 5 din totalul de 15, consfinţite prin bilanţul testamentar referitor la sectorul sistematic al filosofiei lui Blaga.

În ordinea în care au fost redactate, volumele în cauză sînt: *Despre gîndirea magică* („Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă", Bucureşti, 1941); *Religie şi spirit*, respectiv *Ştiinţă şi creaţie* (ambele la Editura „Dacia Traiană", Sibiu, 1942); *Despre conştiinţa filosofică* („Schildkraut", Cluj, 1947); *Aspecte antropologice* (text litografiat sub egida Uniunii Naţionale a Studenţilor din România, la Cluj, în 1948), respectiv *Experimentul şi spiritul matematic*, volum a cărui redactare era terminată în 1953, dar a apărut postum, la Editura Ştiinţifică, din Bucureşti, abia în 1969.

Să admitem că aceste adaosuri la structura de rezistenţă creionată prin cele 8 volume terminate pînă în 1940 nu au cum să pună în joc consistenţa sistemului filosofic şi că menirea lor a fost să-i sporească puterea de cuprindere: prin *„istovirea"* gîndirii mitice şi magice [23]; prin apropierea de religie *„după metode şi sub unghiuri proprii filosofiei"*; prin evidenţierea factorilor de natură stilistică în cazul *„plăsmuirilor «teoretice» ale ştiinţei"* [24]; printr-un fel *„de introducere în filosofie, în ge-*

[21] Cînd apare la Editura „Dacia", din Cluj - Napoca, cu o prefaţă realizată de profesorul Tudor Cătineanu

[22] Mircea Eliade, *Curajul creaţiei şi obsesia universalului. Convorbiri cu Lucian Blaga*, text retipărit după numărul publicaţiei „Vremea", din 22 august 1937, în: Angela Botez (coord.), *Dimensiunea metafizică a operei lui Lucian Blaga. Antologie de texte* din *şi* despre *opera filosofică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1996, p. 185

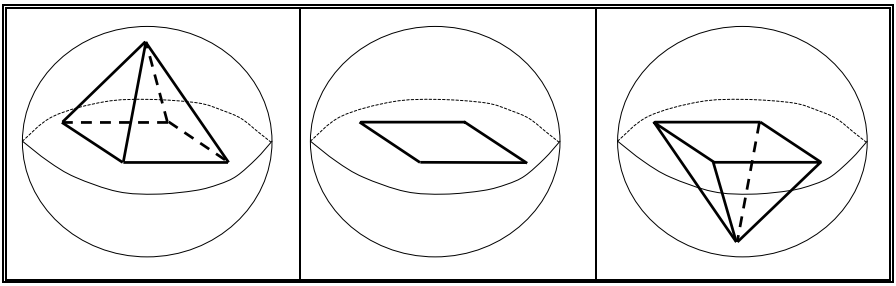
[23] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10, *Trilogia valorilor*, „Minerva", Bucureşti, 1987, p. 217

[24] *Ibidem*, pp. 341, 54

neral“ [25]; printr-o raportare la doctrina transformistă în explicarea apariţiei şi evoluţiei omului [26]; printr-o *„filosofie a «ştiinţei exacte» de astăzi“* [27]; printr-o scrutare a *„teoriei «cunoaşterii istorice», dar şi o iniţiere a cititorilor în diverse halouri ale realităţii istorice“* [28].

Capitolul 15: Ce se structurează în sistemul filosofic clădit de Lucian Blaga ?

15.1. *Sistematică* fiind şi deschisă în mai multe orizonturi aspiraţiilor la construcţii *metafizice*, filosofia la care ne raportăm se cere examinată (iar într-o mare măsură a şi fost evaluată ca atare) prin prisma unor distincţii precum cele: ☞ (1) dintre gîndirea *VIZIONAR-CONSTRUCtivă* şi cea de factură *CRITIC-ANALITICĂ*; ☞ (2) dintre gîndirea „adîncă“, gîndirea „plată“ şi gîndirea „înaltă“; ☞ (3) dintre gîndirea cu *majoră* rezistenţă şi cea cu rezistenţă *minoră*; ☞ (4) dintre gîndirea înclinată să restrîngă, *„pe cît cu putinţă, numărul metodelor, sub auspicii puriste“*, şi gîndirea cîştigată de tendinţa *„spre o maximă expansiune metodologică“* [29] şi aşa mai departe.

52°. Spaţii simbolice în care se plasează, în concepţia lui Lucian Blaga, gîndirea filosofică („înaltă“, „plată“ şi, respectiv „adîncă“)

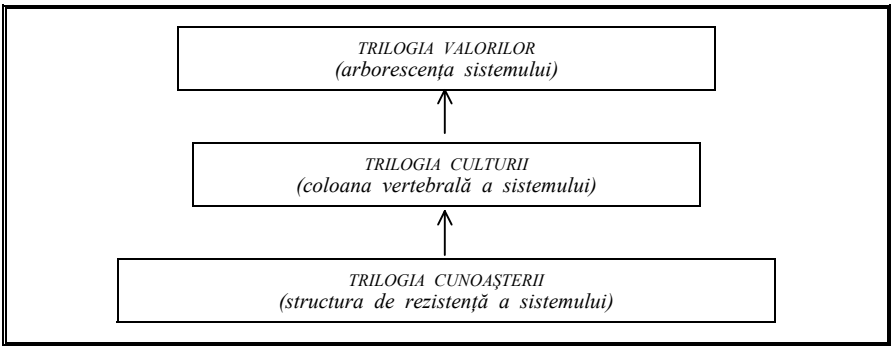
Aceeaşi plăsmuire filosofică îşi dezvăluie diferenţele specifice prin felul cum se raportează: ☞ (1) la *simţul comun*; ☞ (2) la plăsmuirile de ordin *mitic* şi la cele în conturul *magic*; ☞ (3) la înfăptuirile *artei* şi la cele din cîmpul

[25] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, „Minerva“, Bucureşti, 1983, p. 58
[26] *Idem*, *Opere*, vol. 11, „Minerva“, Bucureşti, 1988, p. 197
[27] *Idem*, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, p. 58
[28] *Idem*, *Opere*, vol. 11, Bucureşti, 1988, p. 353
[29] *Idem*, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, pp. 70, 115, 152, 112 etc.

ştiinţei; ☞ (4) la „jocul" pe care-l asigură *„accentului transcendental"*; ☞ (5) la *„situaţia teoretică"* în care ea se precipită ca sistem [30] etc.

Din cele pînă acum consemnate, ştim care sînt cărţile ce susţin *sistemul* filosofic al gînditorului din Lancrăm, cel dintîi sistem *„de mărime universală"* [31], în cazul filosofiei româneşti, şi mai ştim cum s-a închegat respectiva construcţie, prin extinderi şi etajări succesive. Care sînt, însă, elementele ordonate şi integrate la edificarea respectivului sistem ?

15.2. După unii exegeţi, s-ar părea că *trilogiile* înseşi. Să-l urmărim, în acest sens, pe cel mai autorizat dintre prezentatorii edificiului în atenţie, Alexandru Tănase, care a redactat cîte un studiu introductiv pentru fiecare din cele 4 volume de „trilogii", ce reprezintă tronsonul teoretic al ediţiei Blaga din versiunea Editurii „Minerva" (incluzînd 11 volume): *„dacă* Trilogia cunoaşterii *reprezintă temeiul – structurile de rezistenţă ale sistemului filosofic elaborat de Lucian Blaga, iar* Trilogia culturii *este coloana sa vertebrală,* Trilogia valorilor *(apărută în 1946) alcătuieşte un fel de arborescenţă a sistemului, aplicarea principiilor sale fundamentale la explicarea diferitelor specii de valori"* [32].

53°. Schematizarea sistemului filosofic al lui Lucian Blaga, în configuraţia pe care i-o asigură Alexandru Tănase

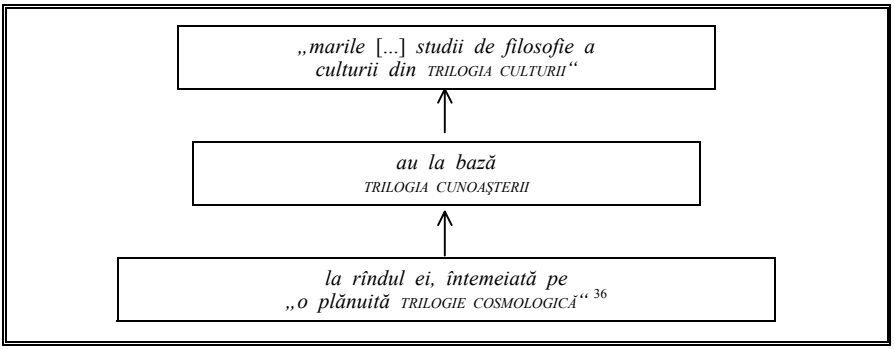
[30] A se vedea înţelesul acordat respectivelor sintagme în textul ce flanchează *Trilogia cunoaşterii* în ediţia din 1983 a Editurii „Minerva", vol. 8, la pp. 145 sqq., respectiv 153 sqq.

[31] Ion Mihai Popescu, *Patima întru metafizică*. *Creaţii culturale*, „Revista Română", nr. 6 - 8, 1992. Cf. extrasele retipărite în: Angela Botez (coord.), *loc. cit.*, p. 247

[32] Alexandru Tănase, *Între filosofia ştiinţei şi filosofia artei*, studiu introductiv la: Lucian Blaga, *Opere*, 10, 1987, p. 5. Un mod similar de receptare a arhitectonicii în atenţie întîlnim la Angela Botez, în: *Cîmpul stilistic şi evoluţia ştiinţei*, ret. în: Angela Botez (coord.), *loc. cit.*, p. 261

Cu doi ani mai înainte, în studiul introductiv al volumului 9 din ediția „Minerva“ a operelor lui Blaga, același interpret, Alexandru Tănase, aprecia *filosofia culturii* și, mai ales, *Trilogia culturii,* înseriată ca atare în anul 1944, prin reunirea unor volume apărute între 1935 și 1937, drept *„partea cea mai viabilă, în sensul permanentei actualități, din întregul sistem filosofic blagian“* [33]. Autorul judecății pe care am reprodus-o nu uită să-l invoce, cu acel prilej, pe Dumitru Micu, cu studiul din 1983 *Lucian Blaga – un sistem filosofic axat pe cultură* [34].

Acesta se poziționează însă, relativ distinct în raport cu moștenirea filosofică a gînditorului ardelean: *„la temelia marilor sale studii de filosofie a culturii* [...], *reunite în 1944 sub titlul* Trilogia culturii*, se găsește* Trilogia cunoașterii [...], *la rîndul ei întemeiată pe o plănuită* Trilogie cosmologică*, din care a fost realizat doar un prim volum,* Diferențialele divine *(1940). Există și o «trilogie a valorilor». Apărută în 1946, ea integrează volumele* Artă și valoare *(1939),* Despre gîndirea magică *(1941),* Religie și spirit *(1942),* Știință și creație *(1942)“* [35].

„marile [...] studii de filosofie a culturii din TRILOGIA CULTURII“
au la bază
TRILOGIA CUNOAȘTERII
la rîndul ei, întemeiată pe „o plănuită TRILOGIE COSMOLOGICĂ“ [36]

54°. Sistemul filosofiei lui Lucian Blaga, așa cum este perceput în prezentarea lui Dumitru Micu

[33] Alexandru Tănase, *Filosofia culturii – filosofia stilului*, studiu introductiv la: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 9, *Trilogia culturii*, Editura „Minerva“, București, 1985, p. 5

[34] În: Dumitru Ghișe și Angela Botez (coord.), *Cultura, creația, valoarea – motive dominante ale filosofiei românești*, Editura „Eminescu“, București, 1983, pp. 160 - 169

[35] Dumitru Micu, *Lucian Blaga – un sistem filosofic axat pe cultură,* p. 160; textul din care am citat este reluat în: Angela Botez (coord.), *loc. cit.*, pp. 231 - 238

[36] În momentul în care se pronunță asupra sistemului filosofic datorat lui Lucian Blaga, nu apăruse, încă, volumul 11 din ediția „Minerva“, iar comentatorul urmărit nu avea știință de conținutul celei de-a patra trilogii din opera în atenție, de factură *cosmologică*.

Iată-ne, aşadar, în faţa unei alte perspective asupra trilogiilor, iar dacă Alexandru Tănase omite, pentru moment, să plaseze în economia sistemului filosofic datorat lui Lucian Blaga *Trilogia cosmologică*, seria *„aparent* […] *cea mai puţin închegată şi unitară“* [37], Dumitru Micu este mai atent cu „rotunjirea“ viziunii despre întreaga existenţă, ce *„nu a fost pierdută nici o clipă din vedere“* [38] de către filosoful misterului, dar – la rîndul lui – lasă suspendată *Trilogia valorilor*.

15.3. Cum nici Alexandru Tănase, nici Dumitru Micu nu par a avea ştiinţă despre manuscrisul unei conferinţe din 1938, în care Lucian Blaga îşi face bilanţul construcţiei filosofice [39], să-l urmărim pe însuşi autorul „planului arhitectonic“ vorbind în perspectiva a 6 studii sistematice deja apărute şi a multor altora, ce urmau să le întregească pe acestea: *„spre deosebire de sistemele clasice, sistemul* […] *la care construiesc are un caracter simfonic, el nu e sistemul unei singure idei, sau al unei singure formule, ci e alcătuit ca o biserică cu mai multe cupole. Se împletesc în acest sistem mai multe laitmotive principale, care revin de la un studiu la altul, alternîndu-se ritmic. Sistemul e conceput ciclic, pe «trilogii» închinate cîte unui grup de fenomene de acelea cu care putem avea un contact în experienţa noastră“* [40].

La momentul în care vorbea despre „întregul“ filosofiei sale în termenii unei *„biserici cu mai multe cupole“*, Lucian Blaga avea gata, într-o primă redactare, volumul *Artă şi valoare*, pe care intenţiona să-l plaseze, într-o *Trilogie a valorilor*, alături de un volum despre *„echivalenţele adevărului“* şi de unul *„închinat problemelor etice“*.

Gîndea, de asemenea, că *„alte două trilogii vor fi închinate unor probleme de filosofie biologică şi de metafizică pură“* [41].

---

[37] Alexandru Tănase, *Cosmologie – antropogeneză – istoricitate* (studiu introductiv), la Lucian Blaga, *Opere*, vol. 11, „Minerva“, Bucureşti, 1988, p. 5

[38] Lucian Blaga, *loc. cit.*, p. 51

[39] *Idem*, *Schiţa unei autoprezentări filosofice*, în: „Manuscriptum“, 17, nr. 3, 1986, pp. 59 - 67; ret. în: „Revista de Filosofie“, tom 37, nr. 3 - 4, 1990, pp. 299 - 307; de asemenea, în: Alexandru Surdu, *Vocaţii filosofice româneşti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1995, pp. 112 - 121

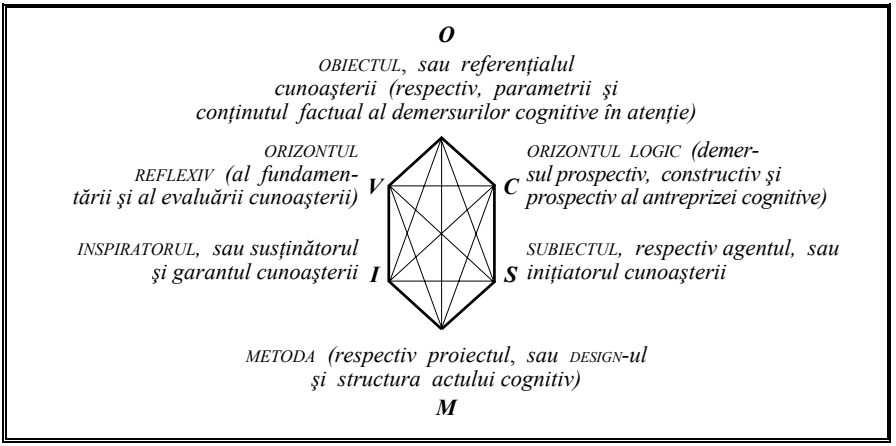
[40] Lucian Blaga, *Schiţa unei autoprezentări filosofice*, în: Angela Botez (coord.), *loc. cit.*, p. 30

[41] *Ibidem*. La cinci trilogii se referea Lucian Blaga şi în convorbirile purtate cu Mircea Eliade, apărute, prima dată, în „Vremea“, din 22 august 1937: *„după trilogia cunoaşterii şi a culturii, încheiate şi tipărite, va urma o filosofie a biologiei, una a esteticii şi a moralei şi apoi o metafizică“* (cf. Angela Botez, coord., *loc. cit.*, p. 186)

Ştim, deja, că în anul următor, scriind *Prefaţa* la *Diferenţialele divine*, Blaga reconfigurează profilul ultimelor două trilogii (a patra şi a cincea), pe care le numeşte *cosmologică* şi, respectiv, *pragmatică*, după cum ştim că doar una din ele va dobîndi substanţă, inclusiv prin includerea volumului la care începuse să lucreze în contul celeilalte.

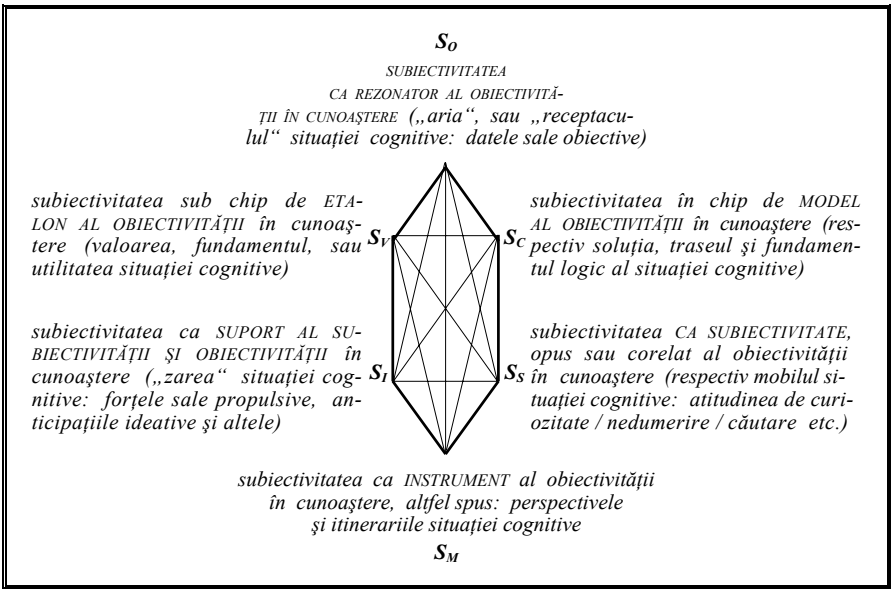
Mai ştim că respectiva prefaţă revizuieşte imaginea edificiului filosofic pe care gînditorul transilvan spera să-l poată desfăşura *„pînă la capăt, în cursul anilor“* [42]: din *biserică* cu mai multe cupole, acesta îi apare, acum, drept *„clădire“* ajunsă la stadiul ridicării cupolei.

15.4. Reţinînd ca fiind mai productivă asemănarea sistemului cu o *simfonie* în care se împletesc *„mai multe laitmotive“* [43], este cazul să dăm atenţia cuvenită *conceptelor-cheie* din titlurile celor 15 volume subsumate trilogiilor, ori din subdiviziunile acestora, dacă nu din substanţa textelor ataşate. Printre ele, figurează *experienţa* şi *experimentul*, *intelectul* („enstatic“ şi „ecstatic“), *cunoaşterea* („paradisiacă“ şi „luciferică“), *gîndirea* („teoretică“, „magică“, „mitică“ etc.); *religiozitatea* şi *credinţa*; *sensibilitatea artistică* şi *satisfacţia estetică* datorată artei; *evoluţia* şi *involuţia*; *antropogeneza*; *cunoaşterea istorică*; *creaţia culturală*; *spiritul creator* şi *destinul creator*; *ajustarea stilistică a ideilor şi observaţiilor* etc.

O
OBIECTUL, sau referenţialul cunoaşterii (respectiv, parametrii şi conţinutul factual al demersurilor cognitive în atenţie)
ORIZONTUL REFLEXIV (al fundamentării şi al evaluării cunoaşterii)
V
ORIZONTUL LOGIC (demersul prospectiv, constructiv şi prospectiv al antreprizei cognitive)
C
INSPIRATORUL, sau susţinătorul şi garantul cunoaşterii
I
SUBIECTUL, respectiv agentul, sau iniţiatorul cunoaşterii
S
METODA (respectiv proiectul, sau DESIGN-ul şi structura actului cognitiv)
M

[42] Lucian Blaga, *Schiţa unei autoprezentări filosofice*, în: *loc. cit.*, p. 29; Alexandru Surdu, *Vocaţii filosofice româneşti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1995, p. 112

[43] *Ibidem*, pp. 30, respectiv 112

55°. Coordonate ale procesului de cunoaştere (1) şi manifestări ale subiectivităţii în actul cunoaşterii, deduse din acestea (2)

15.5. Într-o primă tentativă de ordonare, termenii menţionaţi se structurează în *HEXADA MANIFESTĂRILOR SUBIECTIVITĂŢII* din *actul cognitiv*, ea însăşi derivată – prin jocul recurenţelor – din *HEXADA POLILOR „SITUAŢIEI COGNITIVE"* [44], în care se articulează *subiectul* (*iniţiatorul*, sau *agentul*) şi *inspiratorul* (*suporterul*, sau *garantul*) prestaţiei cognitive; *obiectul* (sau *conţinutul factual*) al cunoaşterii şi *metoda* (*proiectul*, respectiv *structura*) acesteia; orizontul *logic* al demersului în atenţie şi reflexul acestuia în planul *evaluării* şi al fundamentării rezultatelor dobîndite.

Ceea ce propunem este în deplin acord cu dorinţa exprimată de către Lucian Blaga de a-i socoti filosofia ca *„încercare de metafizică a cunoaşterii"* [45], prelungită printr-o primă tentativă, din literatura filosofică autohtonă, *„de a da o metafizică a fenomenului stilistic"* [46].

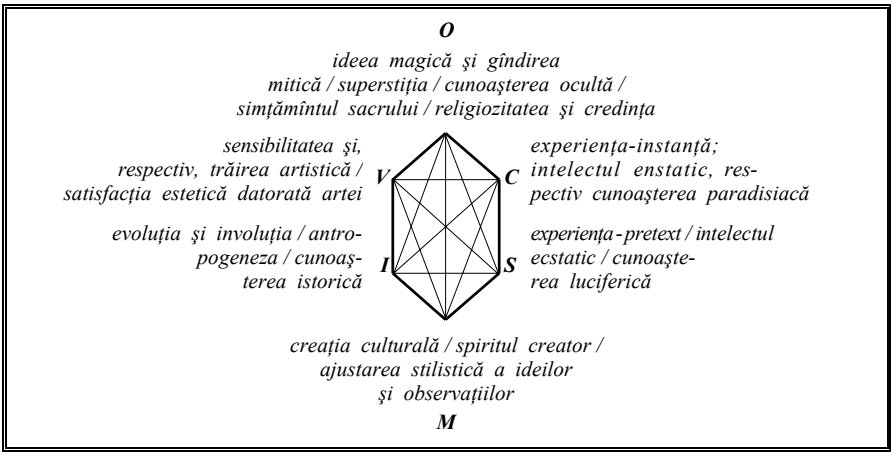
[44] Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie din perspectiva unei logici „situaţionale"* (cap. 2: „Recuperarea logico-filosofică a subiectivităţii, din perspectiva unui model relaţional"), Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, pp. 35 - 56

[45] Lucian Blaga, *Schiţa unei autoprezentări filosofice*, în: *loc. cit.*, pp. 35, respectiv 117

[46] *Ibidem*, pp. 38, respectiv 120

În măsura în care cunoaşterea, *„cu posibilităţile şi limitele ei“*, ca parte a conştiinţei individuale, *„este întreruptă şi controlată dintr-un centru* [...] *de natură tot spirituală“* [47], iar preocupările autorului legate de coordonatele stilistice *„se îndreaptă spre o doctrină posibilă a «spiritului»“*, pe care-l înzestrează *„cu garnituri eterogene de funcţii categoriale“* [48], este momentul să precipităm reţeaua *„laitmotivelor“* sistemului, corelînd: ☞ (1) *„experienţa-pretext“* cu intelectul „ecstatic“ şi cunoaşterea „luciferică“; ☞ (2) *„experienţa-instanţă“* cu intelectul „enstatic“ şi cunoaşterea „paradisiacă“, dacă nu şi cu cea „concretă“; ☞ (3) *ideea magică* şi *gîndirea mitică* cu *simţămîntul sacrului, religiozitatea* şi *credinţa,* dacă nu şi cu *superstiţia,* ori cu ceea ce autorul sistemului are în vedere prin *cunoaşterea ocultă;* ☞ (4) *trăirea artistică* şi cu *„satisfacţia estetică datorată artei“*; ☞ (5) *cunoaşterea istorică* cu însuşi fenomenul antropogenezei şi al evoluţiei în genere; ☞ (6) *creaţia culturală* cu *spiritul creator* şi *„ajustarea stilistică a ideilor şi observaţiilor“* [49].

Ajungem, astfel, la un circuit „situaţional“ - hexadic al *avatarurilor spiritului* în orizontul cunoaşterii şi al creaţiei ca act de cultură.

O
ideea magică şi gîndirea mitică / superstiţia / cunoaşterea ocultă / simţămîntul sacrului / religiozitatea şi credinţa
sensibilitatea şi, respectiv, trăirea artistică / satisfacţia estetică datorată artei
V
C
experienţa-instanţă; intelectul enstatic, respectiv cunoaşterea paradisiacă
evoluţia şi involuţia / antropogeneza / cunoaşterea istorică
I
S
experienţa-pretext / intelectul ecstatic / cunoaşterea luciferică
creaţia culturală / spiritul creator / ajustarea stilistică a ideilor şi observaţiilor
M

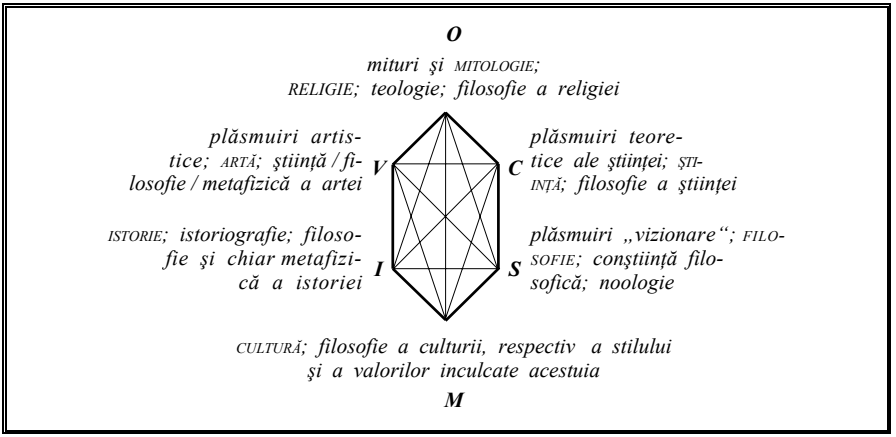
56°. Avataruri ale spiritului în orizontul cunoaşterii şi în cel al creaţiei, aşa cum ni le dezvăluie, în filosofia sa a culturii, Lucian Blaga

[47] Lucian Blaga, *Schiţa unei autoprezentări filosofice*, în *loc. cit.*, pp. 34, respectiv 116
[48] *Idem*, *Opere*, vol. 10, „Minerva“, Bucureşti, 1987, p. 56
[49] *Ibidem*, pp. 167 sqq.

„Variabilele“ sau „coordonatele“, respectiv „polii“, „factorii“, sau „parametrii“ schemei hexadice de analiză „situațională“ o dată ce se fixează pe „niveluri“ şi „orizonturi“ ale *cunoaşterii* şi *creației*, li se pot asocia „fenomene“ spirituale, cîmpuri ale conştiinței şi chiar discipline antrenate în lumina unei filosofii care aspiră să dea seama de *misterul cosmic*, de *existență*, de *lume*, ori de *viață*, doar în măsura în care ea îşi propune şi reuşeşte „să legitimeze“ lumea valorilor [50].

Astfel procedînd, vom putea asocia *filosofia, gîndirea filosofică* şi *conştiința filosofică*, respectiv *noologia abisală* [51], cu polii, sau variabilele SUBIECT („*S*“) şi SUBIECTIVITATE („S_S“) din schema (55°), de mai sus, încurajați inclusiv de aprecierea lui Lucian Blaga (din 1937), că *„orice afirmație metafizică face înainte de orice vizibilă o prezență autorică“*, iar *„metafizica este afirmarea unui spirit, a unei personalități, pe platoul unui suprem compromis între creație şi răspundere“* [52].

Pe coordonatele „*C*“ şi, respectiv, „S_C“ din aceleaşi scheme ale analizei „situaționale“ vom plasa *„plăsmuirile «teoretice» ale ştiinței“* [53], *gîndirea* ştiințifică, *spiritul ştiințific* şi *cunoaşterea* ştiințifică, respectiv *filosofia* ştiinței.

O
mituri şi MITOLOGIE;
RELIGIE; teologie; filosofie a religiei
plăsmuiri artistice; ARTĂ; ştiință / filosofie / metafizică a artei
V
C
plăsmuiri teoretice ale ştiinței; ŞTIINȚĂ; filosofie a ştiinței
ISTORIE; istoriografie; filosofie şi chiar metafizică a istoriei
I
S
plăsmuiri „vizionare“; FILOSOFIE; conştiință filosofică; noologie
CULTURĂ; filosofie a culturii, respectiv a stilului şi a valorilor inculcate acestuia
M

57°. Fenomene, manifestări şi plăsmuiri ale spiritului, suportînd şi revendicînd filtrajul unei filosofii atente la aportul garniturii „subconştiente“ de factori şi structuri categoriale

[50] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10, „Minerva“, Bucureşti, 1987, p. 625

[51] *Ibidem*, p. 56

[52] *Idem*, *Opere*, vol. 9, „Minerva“, Bucureşti, 1985, p. 449

[53] *Idem*, *Opere*, vol. 10, Bucureşti, 1987, p. 54

În poziția ocupată de polii, variabilele, sau parametrii *„O“* şi, respectiv, *„S_O“* în schemele hexadice în atenție, intervenim cu *fenomenul* mistic şi cu cel religios; cu *gîndirea* şi, respectiv, cunoaşterea mitică; cu *gîndirea* magică şi cu *ideea* magică, ce întruneşte inclusiv o funcție cognitivă; cu *religia*, ca manifestare a spiritualității, şi cu reflexul ei în planul cunoaşterii şi ştiinței, care este *teologia*, dar şi cu filosofia religiei.

Pe variabila sau coordonata valorizatoare *„V“* şi, respectiv, *„S_V“* din acelaşi model „situațional“ - hexadic, aşezăm *arta* şi *plăsmuirile artistice,* respectiv *sensibilitatea artistică* şi *conştiința artistică*, la fel cum introducem *„știința artei“*, ori *„estetica intropatiei şi a trăirii“* [54].

La penultimul vîrf, parametru, sau pol (*„I“* şi, respectiv *„S_I“*) din schema de referință (55°), am putea înscrie *fenomenul* istoric şi, tot astfel, *gîndirea* istorică, respectiv *cunoaşterea* istorică, *conştiința* istorică, dar şi *istoriografia*, sau *ştiința* istoriei, susținută prin *filosofia* istoriei şi chiar printr-o încercare de *metafizică* a istoriei.

Pe ultimul făgaş din schema ordonatoare de care ne slujim, marcat prin variabilele, sau coordonatele *„M“* şi, respectiv, *„S_M“* din circuitele hexadice *„$SCOVIM$“* şi, respectiv *„$S_S S_C S_O S_V S_I S_M$“*, aşezăm, în fine, *fenomenul* cultural, plăsmuirile culturale şi *cultura* ca ansamblu de stiluri, ceea ce Lucian Blaga numeşte *„fenomenul stilului“*, apoi *spiritul* creator şi *stilul* creator, o dată cu actul de *creație culturală* în genere, dar şi cu noua *filosofie a culturii*, legată de înțelegerea omului ca existență aflată în orizontul misterului şi în vederea revelării acestuia pe calea metaforei.

15.6. *Posibilele motivații ale formulei hexadice de receptare a sistemului propus de Lucian Blaga*. Pentru un creator preocupat de orizontul metateoretic al disciplinei pe care o serveşte, aşa cum ni s-a înfățişat Lucian Blaga prin textul *Despre conştiința filosofică*, bunăoară, nimic nu este mai firesc decît efortul de a-i încadra contribuția de o remarcabilă prestanță în contextul gîndirii europene de maximă altitudine, în care s-a format şi sub semnul căruia s-a străduit să-şi impună propria-i concepție.

Limitîndu-ne la spațiul german, vom încerca să justificăm opțiunea pentru schema „situațional“ - hexadică de reperare a articulațiilor din sistemul lui Lucian Blaga, prin comparație cu traiectoria filosofiei „transcendentale“, aşa

[54] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10, „Minerva“, Bucureşti, 1987, pp. 573 sqq.

cum o concepe Kant, Hegel şi Cassirer, trei gînditori aflaţi într-o relaţie specială cu *LOGICA*, inclusiv în registrul socio-uman al acesteia [55].

15.6.1. Raportată la kantianism, schema disponibilităţilor cognitive pe care o desluşim în universul filosofiei lui Blaga ţine cont de vădita resemnificare la care este supusă de către gînditorul român distincţia dintre *sensibilitate* şi *intelect,* în legătură cu *„cele două linii de dezvoltare a experimentului“* [56], dar mai ales cu disocierea dintre *„experienţa-instanţă“* şi *„experienţa-pretext“* [57], cu partajul dintre orizonturile spaţio-temporalităţii ce aparţin conştiinţei şi cele ce ţin de inconştient, la rîndu-i subsumat distincţiei dintre categoriile *receptivităţii* şi cele ale *spontaneităţii,* aflate în comunicare prin mecanismul personanţei [58], ori cu dubla funcţiune a categoriilor, după cum acestea operează *asonant* cu faptele intuiţiei (în cunoaşterea paradisiacă) şi *disonant*, „din flanc, *sau chiar* în răspăr, *cu ceea ce e fanic“* [59], în cazul cunoaşterii luciferice, de tip „dogmatic“.

Aceeaşi schemă, sub care desluşim structura de profunzime a concepţiei dezvoltate de Lucian Blaga, urmează opţiunea unui gînditor ce readuce filosofia în orizontul „raţiunii teoretice“ şi promovează tandemul dintre *filosofie* şi *ştiinţă* prin dualismul formelor de cunoaştere şi de problematizare, susţinut de dubla utilizare a categoriilor în raport cu intuiţia, de dubla raportare la experienţă şi de dubla atitudine în faţa contradicţiei.

Schema hexadică prin care înţelegem să dăm seamă de sistemul filosofiei lui Blaga ne permite să marcăm poziţia antikantiană a gînditorului român prin însăşi consonanţa dintre *filosofia ştiinţei* şi *filosofia artei,* marcate – deopotrivă – de antrenarea factorilor stilistici în explicarea actelor creatoare de valori.

Din felul cum înfăţişăm coordonatele (sau polii) filosofiei lui Blaga, ne-kantiană este însăşi aducerea în prim-planul filosofiei a *religiei* şi a reflexului ei ştiinţific, dimpreună cu manifestări ale *miticului* şi ale *magicului*.

Faţă de kantianism, poziţia lui Lucian Blaga se delimitează inclusiv prin dreptatea pe care o face *conştiinţei istorice* şi perspectivei globa-

---

[55] Ernst Cassirer, *Zur Logik der Kulturwissenschaften*, „Göteborgs Högskolas Årsskrift“, Göteborg, 1942; engl. transl. (*The Logic of the Humanities*), Yale University Press, New Haven, 1961; trad. fr. (*Logique des sciences de la culture*), „Cerf“, Paris, 1991

[56] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1983, pp. 706 sqq.

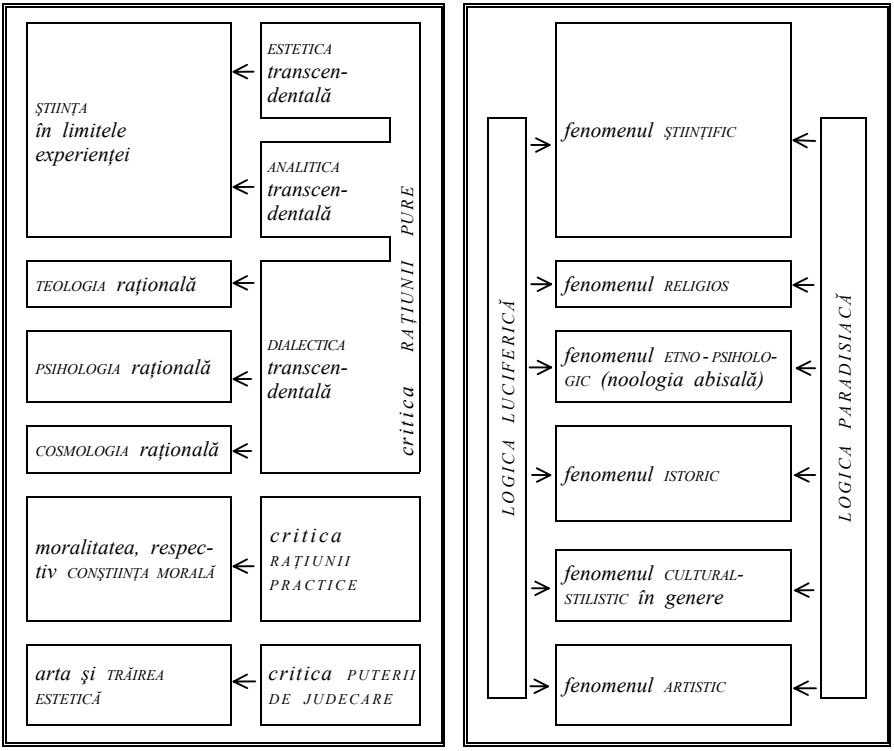
[57] *Idem*, *Opere*, vol. 11, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1988, p. 96

[58] *Idem*, *Opere*, vol. 9, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1985, pp. 132, 408 - 409

[59] *Idem*, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1983, p. 342

le asupra faptului de *cultură*, ca *„mod specific de a exista al omului în univers“* [60], ori ca ansamblu de stiluri şi ca act multiplu-creator.

„Păcatul major“ comis de gînditorul român în raport cu moştenirea criticismului kantian este pierderea din vedere a *raţiunii practice* şi lăsarea în afara edificiului filosofic a *moralei*, dimpreună cu reflexul ei, în plan *teoretic* (prin disciplina ştiinţifică a *eticii*), respectiv în plan *filosofic* şi / sau *metafizic*.

58°. „Sistemul“ filosofiei lui Blaga, prin raportare la „sistemul“ kantian

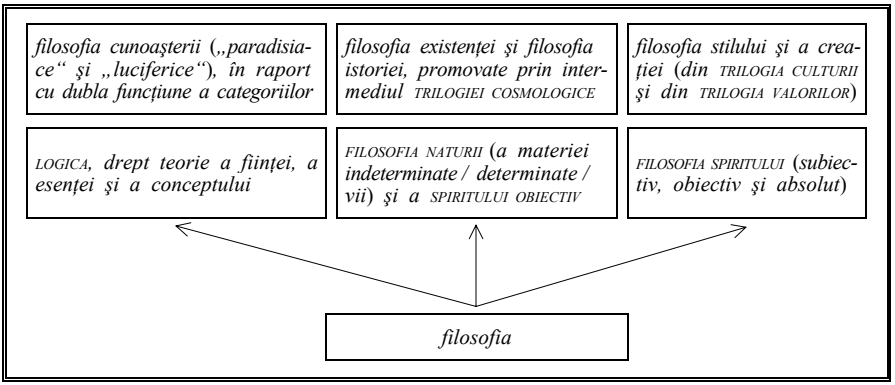
15.6.2. Prin prisma filosofiei hegeliene *a spiritului* („subiectiv“, „obiectiv“ şi „absolut“), secondate de „ştiinţa“ atotcuprinzătoare a logicii, cum rezultă din tabelul (34°), prezentat în capitolul (10), sistemul lui Lucian

[60] Mircea Eliade, *Curajul creaţiei şi obsesia universalului. Convorbiri cu Lucian Blaga*, retipărite în: Angela Botez (coord.), *Cultura, creaţia, valoarea – motive dominante ale filosofiei româneşti*, Editura „Eminescu“, Bucureşti, 1983, p. 188

Blaga se recomandă printr-o remarcabilă afinitate a *„minus-cunoaşterii“* cu tipul *logico-dialectic* [61] de însuşire a realului, de asemenea, printr-o deschidere specifică faţă de o zonă de interes comun cum este cea a spiritului *subiectiv*, „obiectivat“ în chip remarcabil în plăsmuirile ştiinţei.

Specifică, dar pozitivă, este şi raportarea filosofiei lui Lucian Blaga la cele trei orizonturi ale „spiritului absolut“, în înţeles hegelian: *arta* (pe claviatură „simbolică“, „clasică“ şi, respectiv „romantică“), *religia* revelată şi, respectiv, *filosofia*, ca unitate a acestora.

Printr-un „salt“ inovator în raport cu moştenirea gînditorului panlogist, Lucian Blaga înalţă la rangul unei discipline *sui generis* ansamblul explicaţiilor date creaţiei de valori culturale şi spiritului creator *toto genere*.

filosofia cunoaşterii („paradisiace“ şi „luciferice“), în raport cu dubla funcţiune a categoriilor
filosofia existenţei şi filosofia istoriei, promovate prin intermediul TRILOGIEI COSMOLOGICE
filosofia stilului şi a creaţiei (din TRILOGIA CULTURII şi din TRILOGIA VALORILOR)
LOGICA, drept teorie a fiinţei, a esenţei şi a conceptului
FILOSOFIA NATURII (a materiei indeterminate / determinate / vii) şi a SPIRITULUI OBIECTIV
FILOSOFIA SPIRITULUI (subiectiv, obiectiv şi absolut)
filosofia

59°. Filosofia lui Lucian Blaga, din cuprinsul TRILOGIILOR, prin comparaţie cu sistemul hegelian

La capitolul „omisiuni“ este de menţionat indiferenţa lui Blaga faţă de manifestările din planul „spiritului obiectiv“, parcurs de către Hegel în orizontul *politicii* (şi al *eticului* !), al *moralei* şi al *dreptului*.

La *morală* şi la ştiinţa acesteia, *etica*, filosoful ardelean îşi propusese să ajungă prin scrierile din cadrul Trilogiei *pragmatice*, dar la o astfel de încununare a sistemului filosofic nu i-a mai fost dat să ajungă.

15.6.3. Dacă nesfîrşitele referinţe la „plăsmuirile“ spiritului creator îl apropie pe Lucian Blaga de Ernst Cassirer, ale cărui volume de *Filosofie a formelor simbolice* apar în 1923, 1925 şi 1929, înaintea

[61] Alexandru Surdu, *op. cit.*, p. 110

tuturor volumelor asociate cu sistemul gînditorului român [62], ceea ce-l separă pe cel din urmă de cel dintîi este absența *limbajului* ca centru de interes major în concepția asupra constelației actului cultural [63].

Se constituie, în schimb, ca termeni de comparație şi ca puncte de eventuală influență, deschiderile gînditorului român spre *spiritul ştiințific*, spre *mit*, spre *religie* şi spre *artă*, oricîte deosebiri s-ar putea invoca în legătură cu perspectiva de interpretare a pomenitelor *„forme simbolice“* ale culturii şi cu modalitatea de instrumentare a cercetării acestora în orizontul unei *„ştiințe romantice“* [64], la gînditorul român, ori în cel al *fenomenologiei* – la gînditorul german de orientare neokantiană, ca şi cel român [65], de altfel.

15.6.4. Despre sistemul filosofiei lui Blaga s-au spus şi se vor mai spune foarte multe. Acesta se poate comprima la maximum, ca în proiecția estetică din *Artă şi valoare* (din 1939), captată de către Eugen Coşeriu printr-o dublă subsumare: *metafizică* $\subset$ *antropologie filosofică* $\subset$ *filosofie a culturii* [66].

Respectivul sistem poate fi contemplat, însă, şi în ampla-i dimensiune, ca partea *„cea mai solidă* [...] *a uriaşului templu“* durat de Lucian Blaga în postura filosofului-poet şi a poetului-filosof, un templu în care *„lumea aspră, de ordine şi rigoare disciplinatoare a adevărurilor teoretice“*,

---

[62] Tot ce apăruse pînă atunci din creația filosofică în atenție – *Filosofia stilului*, Editura „Cultura Națională“, Bucureşti, 1924; *Fenomenul originar*, Editura Fundației Culturale „Principele Carol“, Bucureşti, 1925; *Daimonion*, în „Societatea de mîine“, Cluj, 1930 – ține, după aprecierile lui Blaga din *Schița unei autoprezentări filosofice* (ret. în: Alexandru Surdu, *op. cit.*, p. 112), de faza pregătitoare, presistematică.

[63] Deficitul problematic semnalat nu împiedică unele confruntări precum cea realizată de Aurel Codoban între „matricea stilistică“ şi „structura semantică“, aceasta din urmă angajîndu-l pe structuralistul Claude Lévi - Strauss, ataşat unei viziuni semio-logice cu largă audiență în Franța şi nu numai. A se vedea: Dumitru Ghişe, Angela Botez şi Victor Botez (coord.), *Lucian Blaga – cunoaştere şi creație*, Editura „Cartea Românească“, Bucureşti, 1987, pp. 418 - 428). Rămîne de văzut dacă absența limbajului din *„sinopsis*-ul“ plăsmuirilor culturale este una întîmplătoare, sau decurge din felul specific în care instituie Lucian Blaga frontiera dintre omul paradisiac şi omul luciferic, după limbaj, ca în *Genеză* (a se vedea, în această privință: Eugen Coşeriu, *Estetica lui Blaga în perspectivă europeană*, extras din „Paradigma“, 4 - 6, 1996, în: Angela Botez, coord., *loc. cit.*, pp. 304 - 305).

[64] Tudor Vianu, *Natura, cultura şi semnificația metafizică în unitate*, extrase din vol. 2 al *Artei prozatorilor români*, „Editura pentru Literatură“, Bucureşti, 1996, în: Angela Botez (coord.), *Cultura, creația, valoarea – motive dominante ale filosofiei româneşti*, „Eminescu“, Bucureşti, 1983, p. 201

[65] Petru Ioan, *Lucian Blaga, un mare neokantian,* în: Mircea Borcilă (coordonator), *Eonul Blaga: Întîiul veac. Culegere de lucrări dedicată centenarului Lucian Blaga (1895 - 1995)*, Editura „Albatros“, Bucureşti, 1997, pp. 347 - 360

[66] Eugen Coşeriu, *Estetica lui Blaga în perspectivă europeană*, ret. în: Angela Botez (coord.), *Dimensiunea metafizică a operei lui Lucian Blaga. Antologie de texte* din *şi* despre *opera filosofică*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1996, pp. 302 - 303

se completează şi interferă cu lumea *„mirifică, vitalizatoare de spirit, a adevărurilor artistice“*. Monumentală ea însăşi, „partea“ la care se referă interpretul citat este *„un imn de mare anvergură închinat raţiunii ordonatoare, forţei ei cosmicizante, dar şi frumuseţii formelor“*, iar din acest motiv, despre ea *„s-ar putea scrie un studiu inedit“* de *estetică* [67].

Rămînînd la sugestiile semio-logicii paradisiace, vom observa că Lucian Blaga este *„mai «kantian» decît însuşi Immanuel Kant“*, prin plasarea transcendenţei dincoace de lumea noastră, în inconştient [68], după cum el este şi un profund neokantian, prin atenţia pe care o acordă *metodei culturale* în teoria cunoaşterii [69], ca şi prin tratarea ştiinţei, a filosofiei, a artei, sau a religiei, în postura de creaţii al spiritului.

Această încadrare nu diminuează originalitatea şi nici nu afectează „singularitatea“ [70] filosofiei lui Lucian Blaga, gînditorul care a făcut din *matricea*, sau *matca stilistică „cheia filosofiei creaţiei“* [71], iar prin aceasta a rezolvat în spiritul *logicii paradisiace* şi „paşnice“ tensiunea dintre *universal* şi *naţional*, în orizontul unei spiritualităţi ce s-a dovedit capabilă, în mai multe rînduri, de realizări spectaculare.

Iar pentru că am invocat în mai multe rînduri arhitectonica de mari dimensiuni a rostirii filosofice datorate lui Blaga, să nu şi-o închipuie nimeni ca spaţiu închis şi ca zidire orgolioasă. *„Animatorii culturii româneşti* – ne previne autorul *Spaţiului mioritic – flăcări de sacru elan în poarta vînturilor, îşi întind, de un secol şi mai bine, unul altuia, moştenirea de îndemnuri. Nici unuia dintre ei nu i se poate reproşa semeţia, sau uitarea de sine, de a fi atribuit poporului nostru o misiune mesianică în lume. Ei s-au ţinut departe de asemenea hibride extazuri, şi bine au făcut“* [72].

---

[67] Alexandru Tănase, *Cunoaştere şi mister*, studiu introductiv la: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1983, pp. 7 - 8

[68] Alexandru Surdu, *op. cit.*, p. 119

[69] A se vedea: Lucian Blaga, *Cultură şi cunoştinţă* (trad. rom. a rezumatului tezei de doctorat *Kultur und Erkenntnis*), retipărită în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 7, *Eseuri*, „Minerva“, Bucureşti, 1980, p. 11; Mircea Flonta, *Istoria ştiinţei şi analiza culturală a cunoaşterii pozitive*, în: Dumitru Ghişe, Angela Botez, Victor Botez (coord.), *Lucian Blaga – cunoaştere şi creaţie*, 1987, pp. 181 - 197; cf. extrasele din respectivul text, în: Angela Botez (coord.), *loc. cit.*, pp. 257 - 258

[70] Eugen Coşeriu, *loc. cit.*, p. 303

[71] Vasile Băncilă, *Un mod al logosului inconştient*, text retipărit în: Angela Botez (coord.), *Dimensiunea metafizică a operei lui Lucian Blaga*, Bucureşti, 1996, p. 195

[72] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 9, „Minerva“, Bucureşti, 1985, p. 330

Respectîndu-le exemplul, filosoful care *„gîndeşte în imagini şi vorbeşte liric“* [73] nu-şi permite să extragă, din *„concluzia reconfortantă despre existența unei matrici stilistice românești“*, decît afirmația neinflamantă *„că avem un înalt potențial cultural“*.

De-aici porneşte gînditorul român pentru a ne încredința, în stil kantian, că *„tot ce putem şti, fără temerea de a fi dezmințiți, este că sîntem purtătorii bogați ai unor excepționale posibilități. Tot ce putem crede, fără a săvîrşi un atentat împotriva lucidității, este că ni s-a dat să luminăm cu floarea noastră de mîine un colț de pămînt. Tot ce putem spera, fără de a ne lăsa manevrați de iluzii, este mîndria unor inițiative spirituale, istorice, care să sară, din cînd în cînd, ca o scînteie, şi asupra creştetelor altor popoare. Restul e ursită“* [74].

Inutil să mai stăruim asupra semnificației unui astfel de mesaj – de gravă asumare a *„supremului compromis între creație* [fie ea şi în plan ideologic – n. n., P. I.] *şi răspundere“* – în 1936, cînd unii trăgeau, deja, cu săgeți aprinse, dar nu în bezna transcendenței !

Capitolul 16: Confirmări ale schemei de analiză „situațională“, în afara universului „BLAGA“

16.1. Schema *SITUAȚIEI COGNITIVE*, prin care am putut ordona, în capitolul precedent, două şiruri de distincții din concepția dezvoltată de Lucian Blaga, se dovedeşte întru totul elocventă şi în orizontul de discurs țesut de către Ion Petrovici (1882 - 1972) în activitatea sa de critic şi de istoric al filosofiei. Cum explicăm un *sistem*, ori o *doctrină* din cîmpul *filosofiei* ?

La o astfel de întrebare, remarcabilul profesor de istorie a filosofiei asocia, în mod expres, trei căi de atac: ☞ (1) deducînd specificul construcției în atenție din *personalitatea* autorului acesteia; ☞ (2) dezvăluindu-i *înrudirile* cu alte filosofii; ☞ (3) *contextualizînd* spațio-temporal şi, deci, *socio-cultural* respectiva desfăşurare de idei.

Din chiar lecția introductivă la cursul de *Istoria filosofiei*, inaugurat de ilustrul profesor al Universității Bucureşti în anul academic 1940 - 1941, ca şi din restul textelor ce au fost reunite, recent, sub genericul *Misiunea filosofului*, înțelegem că, în analiza oricărei creații filosofice, contează, de

[73] Dumitru Micu, *loc. cit.*, p. 231

[74] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 9, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1985, pp. 330 - 331

fapt, cel puţin şase variabile de ordin „situaţional". Să le urmărim în formularea multiplă pe care le-o asigură gînditorul moldovean.

16.1.1. *Vis - à - vis* cu *SUBIECTUL* antreprizei intelectuale în atenţie (*„S"*), respectiv „agentul" *situaţiei filosofice*, se aşează de la sine referinţe precum cele la *„persoana"*, ori la *„factorul individual"* al plăsmuirii „protologice" analizate şi la dependenţa acesteia de *„individualitatea filosofului"*, respectiv la aportul *„fanteziei izvoditorului"* de filosofie şi al *„imaginaţiei sale creatoare"*, în şirul de trimiteri nelipsind aluzia la *„zborul imaginativ"* al promotorului de nouă viziune asupra omului şi-a lumii [75].

16.1.2. Drept ipostaze ale variabilei, sau coordonatei *INSPIRATOR*, respectiv *INTERLOCUTOR* şi *RECEPTOR* (*„I"*), desprinse de Ion Petrovici, în volumul de care am pomenit, reţinem *„FACTORUL ISTORIC"*, respectiv *„SOLUŢIILE PREDECESORILOR"* şi *„IMPACTUL MEMORIEI"* asupra filosofiei în cauză [76].

16.1.3. În orizontul logic (atins de polul, sau parametrul *„C"*, al procesării şi al amenajării concepţiei în atenţie) îşi dau întîlnire referinţele gînditorului moldovean la *„DOCTRINA FILOSOFULUI"* de care ne ocupăm şi la *„STRUCTURA"* acesteia, respectiv la *„FIZIONOMIA SISTEMULUI"* cercetat şi la *„COERENŢA"* sa interioară, la *„modul cum se armonizează ideile care îl compun"*, apoi trimiterile la *„APORTUL RAŢIUNII"* în articularea filosofiei aprofundate [77] etc.

16.1.4. Cu polul *REFLEXIV* (*„V"*), al motivaţiei şi al evaluării, din schema „situaţională" a *FILOSOFIEI* şi a *FILOSOFĂRII*, au legătură referinţele lui Ion Petrovici: la *„PUTEREA CONSTRUCTIVĂ"* a gînditorului în atenţie; la *„VALOAREA"* şi la *„ORIGINALITATEA"* sistemului pe care acesta ni-l propune; la *„forţa"* respectivei construcţii, în ordinea conceptului de maximă cuprindere, *„de a anticipa rezultatele ştiinţifice care aveau să vină mult mai tîrziu"*.

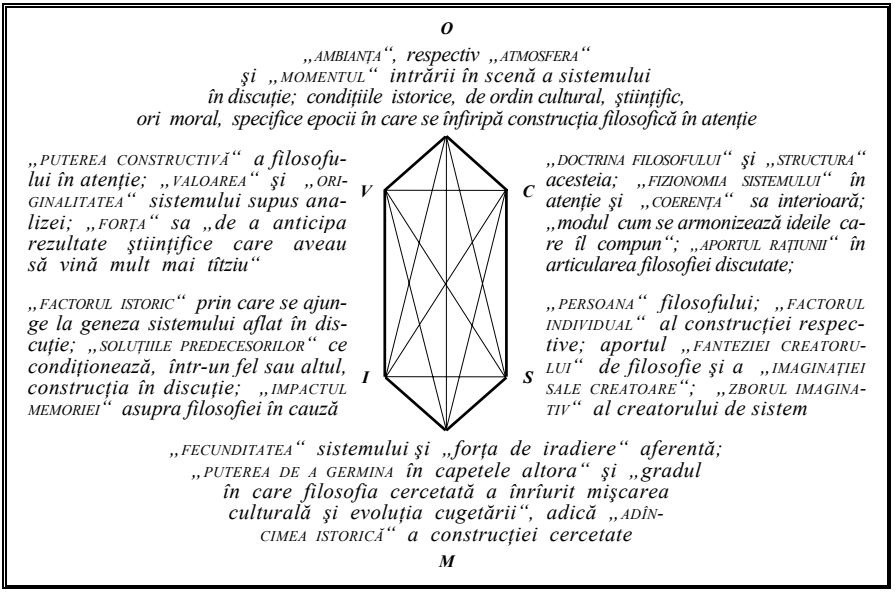
16.1.5. Pentru variabila sau coordonata *FACTUALĂ* (*„O"*), a *REFERENŢIALITĂŢII* şi a *CONTEXTUALIZĂRII* „ideologice" a actului creaţiei, ne reţin atenţia trimiterile pe care continuatorul lui Titu Maiorescu la catedra de Istorie a Filosofiei din cadrul Universităţii Bucureşti le face la *„AMBIANŢA"*, la *„ATMOSFERA"* şi la *„MOMENTUL"* intrării în scenă a sistemului în discuţie, la *„CONDIŢIILE ISTORICE"*, respectiv la cele *„CULTURALE"*, *„ŞTIINŢIFICE"*,

---

[75] Ion Petrovici, *Misiunea filosofului*, ediţie îngrijită de Adrian Michiduţă şi Vasile Gogea, cu un studiu introductiv, note şi comentarii de Adrian Michiduţă, „Grinta", Cluj-Napoca, 2004, pp. 47, 61 - 63

[76] *Ibidem*, p. 63

[77] *Ibidem*, pp. 47, 61 - 63, respectiv 56

O
„AMBIANŢA", respectiv „ATMOSFERA"
şi „MOMENTUL" intrării în scenă a sistemului
în discuţie; condiţiile istorice, de ordin cultural, ştiinţific,
ori moral, specifice epocii în care se înfiripă construcţia filosofică în atenţie
„PUTEREA CONSTRUCTIVĂ" a filosofului în atenţie; „VALOAREA" şi „ORIGINALITATEA" sistemului supus analizei; „FORŢA" sa „de a anticipa rezultate ştiinţifice care aveau să vină mult mai tîrziu"
„FACTORUL ISTORIC" prin care se ajunge la geneza sistemului aflat în discuţie; „SOLUŢIILE PREDECESORILOR" ce condiţionează, într-un fel sau altul, construcţia în discuţie; „IMPACTUL MEMORIEI" asupra filosofiei în cauză
V
C
I
S
„DOCTRINA FILOSOFULUI" şi „STRUCTURA" acesteia; „FIZIONOMIA SISTEMULUI" în atenţie şi „COERENŢA" sa interioară; „modul cum se armonizează ideile care îl compun"; „APORTUL RAŢIUNII" în articularea filosofiei discutate;
„PERSOANA" filosofului; „FACTORUL INDIVIDUAL" al construcţiei respective; aportul „FANTEZIEI CREATORULUI" de filosofie şi a „IMAGINAŢIEI SALE CREATOARE"; „ZBORUL IMAGINATIV" al creatorului de sistem
„FECUNDITATEA" sistemului şi „forţa de iradiere" aferentă;
„PUTEREA DE A GERMINA în capetele altora" şi „gradul
în care filosofia cercetată a înrîurit mişcarea
culturală şi evoluţia cugetării", adică „ADÎNCIMEA ISTORICĂ" a construcţiei cercetate
M

60°. Factori explicativi ce dau seamă de înţelesul pe care îl acordă Ion Petrovici filosofiei, ca act de cultură

ori *„MORALE"*, specifice epocii în care se înfiripă şi iradiază în lumea celor pregătiţi s-o recepteze construcţia filosofică de care este vorba [78].

16.1.6. Pentru ultima variabilă, sau coordonată din schema hexadică a actului creator, cea de ordin *METODO-LOGIC*, stau mărturie referinţele istoricului român al filosofiei la *„FECUNDITATEA"* elaborărilor în atenţie şi la „forţa de iradiere" pe care acestea o emană, respectiv, la *„puterea"* lor *„de a germina în capetele altora"* şi la *„gradul în care filosofia cercetată a înrîurit mişcarea culturală şi evoluţia cugetării"* [79], altfel spus, la *„ADÎNCIMEA ISTORICĂ"* a construcţiei analizate.

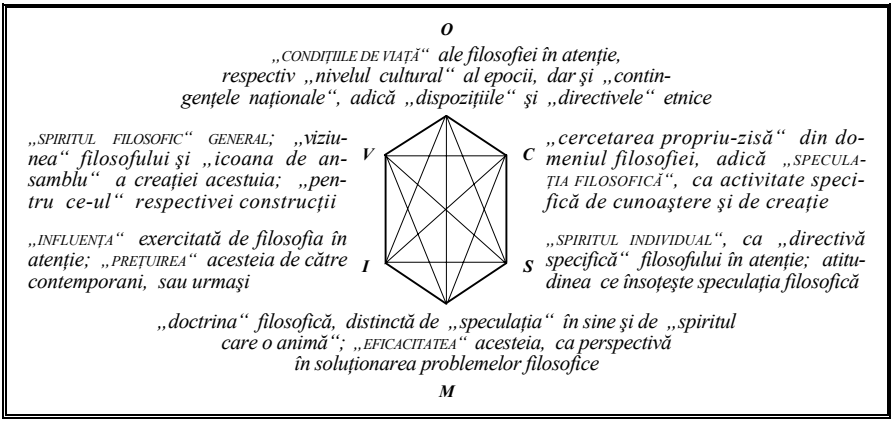
Cu elementele astfel delimitate din cîteva contexte ale expunerii lui Ion Petrovici, se desprinde, aşadar, o elocventă grilă după care se cuvin percepute, comparate, judecate şi diferenţiate produsele filosofilor-creatori.

16.2. Schema *sui generis* a *SITUAŢIEI* (acţionale) *DE FILOSOFARE* se regăseşte, în termeni mai mult sau mai puţin diferiţi, în paginile acelu-

[78] Ion Petrovici, *Misiunea filosofului*, Editura „Grinta", Cluj-Napoca, 2004, pp. 61, 62
[79] *Ibidem*, p. 61

iaşi Ion Petrovici, reeditate de Adrian Michiduţă, la Craiova, prin volumul *Misiunea filosofului*, din care am citat mai sus.

Este vorba, acum, de trimiteri: ☞ (1) la *„SPIRITUL INDIVIDUAL“*, ca *„directivă specifică“* filosofului în atenţie, ce poate depăşi, prin *„forţa propulsivă“*, opera filosofică propriu-zisă, dar şi la atitudinea ce însoţeşte speculaţia filosofică, în cazul variabilei, sau polului de „auctorialitate“ *„S“*, enunţată în ordinea discursului filosofic; ☞ (2) la *„cercetarea propriu-zisă“* din domeniu, adică la *„SPECULAŢIA FILOSOFICĂ“* [80] şi la articularea sa în economia discursului filosofic, în cazul coordonatei, sau parametrului *„C“*; ☞ (3) la *„CONDIŢIILE DE VIAŢĂ“* ale filosofiei în atenţie, incluzînd *„nivelul cultural“* al epocii, dar şi *„contingenţele naţionale“*, respectiv *„dispoziţiile“* şi *„directivele“ etnice* [81], în cazul polului, sau parametrului *„O“*, de *contextualizare* a discursului filosofic la un anumit timp al istoriei; ☞ (4) la *„spiritul filosofic“* general, ce ajunge să se separe de *doctrină* şi de *sistem*; altfel spus, la *„VIZIUNEA“ FILOSOFULUI* şi la *„icoana de ansamblu“* a creaţiei acestuia, la *„pentru ce*-ul“ respectivei construcţii [82], în cazul variabilei, sau coordonatei *„V“*; ☞ (5) la *„INFLUENŢA“* exercitată de filosofia în atenţie, la *„PREŢUIREA“* de care ea s-a bucurat

O
„CONDIŢIILE DE VIAŢĂ“ ale filosofiei în atenţie, respectiv „nivelul cultural“ al epocii, dar şi „contingenţele naţionale“, adică „dispoziţiile“ şi „directivele“ etnice
„SPIRITUL FILOSOFIC“ GENERAL; „viziunea“ filosofului şi „icoana de ansamblu“ a creaţiei acestuia; „pentru ce-ul“ respectivei construcţii
V
C
„cercetarea propriu-zisă“ din domeniul filosofiei, adică „SPECULAŢIA FILOSOFICĂ“, ca activitate specifică de cunoaştere şi de creaţie
„INFLUENŢA“ exercitată de filosofia în atenţie; „PREŢUIREA“ acesteia de către contemporani, sau urmaşi
I
S
„SPIRITUL INDIVIDUAL“, ca „directivă specifică“ filosofului în atenţie; atitudinea ce însoţeşte speculaţia filosofică
„doctrina“ filosofică, distinctă de „speculaţia“ în sine şi de „spiritul care o animă“; „EFICACITATEA“ acesteia, ca perspectivă în soluţionarea problemelor filosofice
M

61°. Coordonatele „situaţiei filosofice“, în concepţia lui Ion Petrovici

[80] Ion Petrovici, *Misiunea filosofului*, Cluj-Napoca, 2004, p. 81

[81] *Ibidem*, pp. 73, 230 - 231 etc.

[82] *Ibidem*, pp. 81, 84 - 85 etc.

în ochii contemporanilor, sau în posteritate [83], în cazul coordonatei *„I“*, de *interlocuție*; ☞ (6) la *„doctrina“* filosofică, distinctă de *„speculația“* în sine şi de *„spiritul care o animă“*, respectiv la *„EFICACITATEA“* acesteia, ca perspectivă în soluționarea problemelor filosofice de un fel sau altul [84] – în cazul variabilei, sau coordonatei *procedurale „M“*.

Cu datele reunite ajungem la noua ipostază a „situației filosofice“, menită a orienta actul de receptare şi de valorizare în domeniu.

16.3. O interesantă aplicație a schemei hexadice de analiză „situațională“ se profilează în considerațiile cu care îşi încheia, în 1933, Mircea Florian discuția despre *filosofie* şi *istorie* [85]. Ajungînd la metodica *istoriei filosofiei*, gînditorul român invocă dubla preocupare a cercetătorului din domeniu: pentru *documentare* şi pentru *interpretare*, sau *resemnificare*.

Într-un caz, ne vom întîlni cu *metoda filologică*, cu *metoda psihologică* şi cu *metoda axiologică* (sau, cum îi spune Florian: *„metoda culturală“*); în celălalt caz, vom avea de-a face cu *metoda analitică* (invocată de către Mircea Florian drept *„metoda problematicii“*) şi cu *metoda critică*.

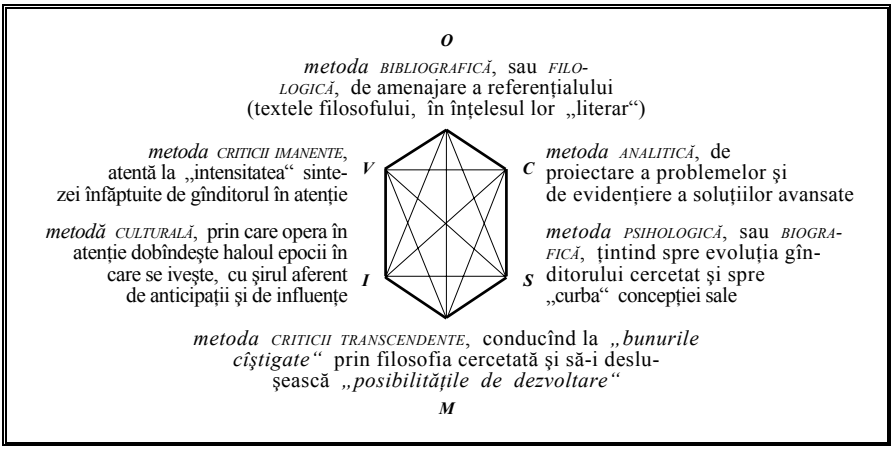
Cum, în actul de evaluare, se urmăreşte nu doar *critica internă* a unei anumite filosofii, ci şi impactul, în timp, al acesteia, am putea încheia întregul circuit al analizei de tip situațional socotind: ☞ (1) că polului, sau parametrului *„S“* îi corespunde *metoda PSIHOLOGICĂ*, sau *BIOGRAFICĂ*, țintind spre evoluția gînditorului în atenție şi spre „curba“ concepției sublimate prin opera acestuia; ☞ (2) că variabilei, sau coordonatei *„C“* i se poate asocia *metoda ANALITICĂ*, de proiectare a problemelor cu care ni se recomandă un filosof sau altul şi de evidențiere a soluțiilor avansate; ☞ (3) cu parametrul, sau cu factorul *„O“*, s-ar putea corela *metoda BIBLIOGRAFICĂ*, sau *FILOLOGICĂ*, de amenajare, ca atare, a referențialului – în cazul nostru textele filosofului, în înțelesul lor „literar“; ☞ (4) la polul, sau pe coordonata *„V“*, am putea amplasa *metoda CRITICII IMANENTE*, atentă la „intensitatea“ sintezei înfăptuite de gînditorul în atenție; ☞ (5) variabilei, sau coordonatei *„I“*, a *interlocuției*, îi va corespunde ceea ce Mircea Florian numeşte *metodă CULTURALĂ*, prin care opera gînditorului cercetat dobîndeşte haloul epocii în care se iveşte, cu şirul

[83] Ion Petrovici, *Misiunea filosofului*, Cluj-Napoca, 2004, pp. 81, 82, 323 etc.
[84] *Ibidem*, pp. 81 - 82
[85] Mircea Florian, *Reconstrucție filosofică*, „Casa Şcoalelor“, Bucureşti, 1943, pp. 278 - 280

aferent de anticipaţii (predecesorii !) şi de influenţă – aderenţii şi opozanţii; ☞ (6) la polul procedural *„M“* rămîne să înscriem *metoda CRITICII TRANSCENDENTE*, destinate să conducă la *„bunurile cîştigate“* prin filosofia supusă cercetării şi să-i desluşească *„posibilităţile de dezvoltare“*.

Întrucît metoda *„conlucrează strîns“*, contează mai puţin dacă cutare, sau cutare obiectiv este servit prin cutare, ori cutare metodă.

Important este ca orice raportare la opera filosofică să închidă *„un element productiv şi orientat spre viitor“*, altfel spus, să se lămurească *„filiaţii logice“* şi să se statornicească *„continuitatea sistemelor unele după altele, unele din altele, unele contra altora, dar toate: unele petru altele“* [86].

O
metoda BIBLIOGRAFICĂ, sau FILOLOGICĂ, de amenajare a referenţialului (textele filosofului, în înţelesul lor „literar“)
metoda CRITICII IMANENTE, atentă la „intensitatea“ sintezei înfăptuite de gînditorul în atenţie
V
C
metoda ANALITICĂ, de proiectare a problemelor şi de evidenţiere a soluţiilor avansate
metodă CULTURALĂ, prin care opera în atenţie dobîndeşte haloul epocii în care se iveşte, cu şirul aferent de anticipaţii şi de influenţe
I
S
metoda PSIHOLOGICĂ, sau BIOGRAFICĂ, ţintind spre evoluţia gînditorului cercetat şi spre „curba“ concepţiei sale
metoda CRITICII TRANSCENDENTE, conducînd la „bunurile cîştigate“ prin filosofia cercetată şi să-i desluşească „posibilităţile de dezvoltare“
M

62°. Metodele ce intervin în demersul istoriografic al filosofiei, de care se vorbeşte în Reconstrucţia filosofică*, a lui Mircea Florian, din 1943, ordonate prin grila hexadică*

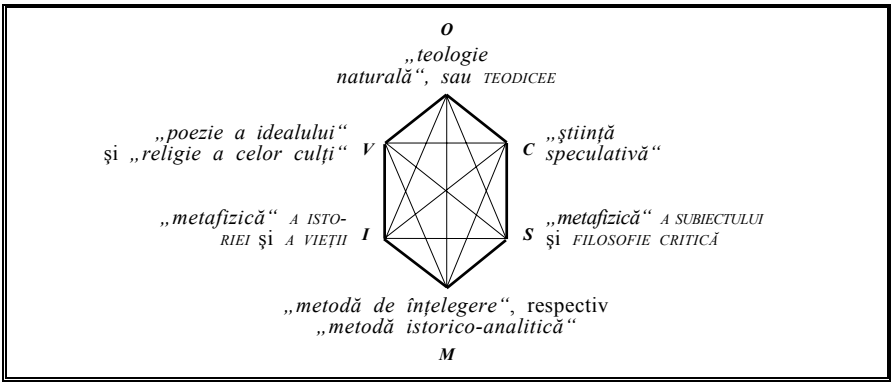
16.4. O aplicaţie nu mai puţin relevantă a paradigmei „situaţionale“ ne-o inspiră şirul de definiţii ale filosofiei, evocate de Mircea Florian, în studiul *Metafizica şi problematica ei*, cu care participă la volumul închinat profesorului Constantin Rădulescu-Motru [87], la a LXIV-a aniversare.

După datele furnizate de gînditorul român, înţelegem că filosofia este, rînd pe rînd: ☞ (1) *„metafizică a subiectului“*, respectiv *„filoso-*

[86] Mircea Florian, *Reconstrucţie filosofică*, „Casa Şcoalelor“, Bucureşti 1943, p. 279

[87] Cf. „Revista de Filosofie“, vol. 17, Societatea Română de Filosofie, Bucureşti, 1932, pp. 301, 270, 237, 236, 235, 313, 287, 302, respectiv 304

fie critică“ – pe coordonata *„S“*; ☞ (2) *„ştiinţă speculativă“* – pe coordonata *„C“*; ☞ (3) *„teologie naturală, sau teodicee“* [88] – pe coordonata *„O“*; ☞ (4) *„poezie a idealului“*, după Friedrich Albert Lange, respectiv *„religia celor culţi“*, după Arthur Schopenhauer – pe coordonata *„V“*; ☞ (5) *„metafizică a istoriei“*, în cazul lui Hegel, respectiv *„metafizică a vieţii“*, în cazul lui Wilhelm Dilthey – pe coordonata *„I“*; ☞ (6) *„metodă de înţelegere“*, respectiv *„metodă istorico-analitică“*, în cazul aceluiaşi Dilthey – pe coordonata *„M“*.

63°. Definiţii ale filosofiei „presărate“ în textul cu care Mircea Florian participă la volumul din 1932, dedicat lui Constantin Rădulescu-Motru, ordonate în acord cu polii paradigmei „situaţionale“

16.5. Cu datele extrase din textele recent-reeditate sub semnătura lui Ion Petrovici [89] şi Mircea Florian [90], înţelegem că filosofia este, rînd pe rînd: ☞ (1) *„expresie a curiozităţii intelectuale“*, în legătură cu polul, sau cu parametrul *„S“*; ☞ (2) *„anticipaţie a ştiinţei“*, sau „metaştiinţă“, respectiv *„singura cunoştinţă a vieţii şi a conştiinţei“* – pe coordonata *structurală „C“*; ☞ (3) *„oglinda epocii“* – în orizontul *referenţialităţii* (*„O“*), dacă nu şi în cel al contextualizării ideologice; ☞ (4) *„transpunere teoretică a gamei emoţionale a individualităţilor tipice“*, sub incidenţa variabilei *„V“*, a *evaluării* şi a *valorizării*; ☞ (5) *„îndrumare a vieţii sociale“*, pe coordonata *„I“*, a *interlocuţiei*; ☞ (6) *„unealtă*

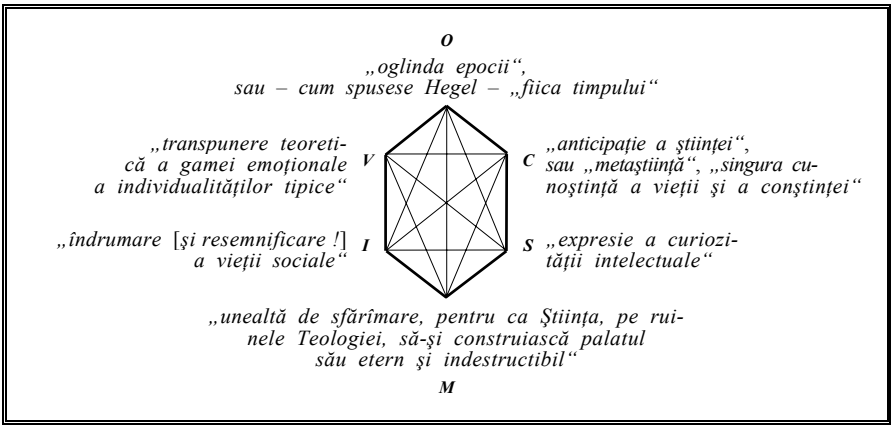
[88] După Josef Anton Endres, *Einleitung in die Philosophie*, München, 1920, pp. 58 sqq.

[89] Ion Petrovici, *Misiunea filosofului*, Cluj-Napoca, 2004, pp. 49, 47, 61 - 62

[90] Mircea Florian, *Filosofia timpului nostru. Publicistică, I (1909 - 1958)*, ediţie critică, text stabilit, studiu introductiv, note şi comentarii de Adrian Michiduţă, Editura „Aius“, Craiova, 2005 pp. 28, 158, 26

de sfărîmare, pentru ca Ştiinţa, pe ruinele Teologiei, să-şi construiască palatul său etern şi indestructibil" (cum preconiza, la vremea sa Auguste Comte), în legătură cu variabila *procedurală „M"*.

Iată, acum, şi reprezentarea spaţială a celor şase feţe ale filosofiei, permisă de recursul la hexagonul semio-logic *„SCOVIM"*:

O
„oglinda epocii",
sau – cum spusese Hegel – „fiica timpului"
„transpunere teoretică a gamei emoţionale a individualităţilor tipice"
V
C
„anticipaţie a ştiinţei", sau „metaştiinţă", „singura cunoştinţă a vieţii şi a conştinţei"
„îndrumare [şi resemnificare !] a vieţii sociale"
I
S
„expresie a curiozităţii intelectuale"
„unealtă de sfărîmare, pentru ca Ştiinţa, pe ruinele Teologiei, să-şi construiască palatul său etern şi indestructibil"
M

64°. Definiţii ale filosofiei şi filosofării, extrase din textele lui Ion Petrovici şi Mircea Florian

16.6. Mai mult sau mai puţin întîmplătoare, popasurile pe care le-am făcut în orizontul reflexiv al filosofiei ne-au condus la o frapantă coincidenţă în privinţa „componentelor" şi a „dimensiunilor" unei creaţii filosofice.

Pusă la probă şi în orizontul altor concepţii „metafilosofice", paradigma „situaţională" şi-ar putea ilustra nebănuite virtuţi: ☞ (1) în legătură cu schematizarea şi cu legitimarea *DEFINIŢIILOR* şi a caracterizărilor acordate filosofiei ca formă de manifestare spirituală; ☞ (2) în „deducerea" şi justificarea *DISCIPLINELOR* filosofice şi a subdiviziunilor aferente; ☞ (3) *vis - à - vis* cu decantarea *STILURILOR* de a face filosofie şi cu modalităţile discursive de procesare a acesteia; ☞ (4) în legătură cu inventarierea *„EXCESELOR"* şi a *„OBSESIILOR"* filosofilor, ori cu „soluţiile de impas" ivite în înţelegerea filosofiei ca act de cultură aflat în competiţie, mai mult sau mai puţin paşnică, cu alte forme ale intelecţiei; ☞ (5) relativ la diversele *METODE* ilustrate prin diferitele filosofii şi la căile preconizate de acestea pentru avansul în cunoaşterea ştiinţifică, ori în cunoaşterea de alte tipuri; ☞ (6) în legătură cu *INSEMNELE „VALABILITĂŢII"* unui demers filosofic

sau altul; ☞ (7) în ceea ce priveşte *CRITERIILE DE OMOLOGARE*, ori în legătură cu *ÎNREDUCŢIONISME*, impuse de filosofie în diverse arii ale actului de cunoaştere, ori suportate de aceasta în contactul cu celelalte „forme simbolice"; ☞ (8) în privinţa *CRITERIILOR DE DIFERENŢIERE* [91] a diferitelor construcţii filosofice; ☞ (9) în legătură cu ordonarea şi „pacificarea" ideologiilor filosofice *stricto sensu*. Este de la sine înţeles că şirul unor astfel de aplicaţii ale schemei de analiză situaţională s-ar putea prelungi foarte mult.

O dată „aclimatizată" o astfel de grilă a analizei, multe dintre barierele ivite în calea coabitării filosofiilor şi a receptării cu calm a acestora ar face loc preocupării pentru înţelegerea specificului fiecărei construcţii şi a măsurii în care un gînditor sau altul contribuie cu „părticica sa" la închegarea „întregului deschis", care este filosofia perenă, înţeleasă de Franz Kröner [92] drept un *„proces continuu"*, care *„circulă prin sisteme şi ne depăşeşte"* !

[91] O aplicaţie a hexadei situaţionale, în acest context, ne-o facilitează chiar criteriile avansate de Lucian Blaga. Reordonînd informaţiile din textul *Despre conştiinţa filosofică* (retipărit în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Rditura „Minerva", Bucureşti, 1983, pp. 63 - 190), ar urma că filosofiile se deosebesc unele de altele: ☞ (1) după măsura în care se impun, ori nu, în chip de gîndire vizionar-constructivă – *„S"*; ☞ (2) după cum se raportează la *plăsmuirile ştiinţei* şi după cum agreează, ori nu, gîndirea „critic-analitică" – *„C"*; ☞ (3) după cum se raportează la simţul comun, respectiv, la plăsmuirile de ordin *mitic* şi *magic* – *„O"*; ☞ (4) după cum se raportează la *artă* şi după „jocul" pe care-l fac „accentului transcendental", cultivînd gîndirea „adîncă", pe cea „plată", ori pe cea „înaltă" – *„V"*; ☞ (5) după măsura în care se impun printr-o gîndire de *majoră rezistenţă*, ori prin una de *rezistenţă minoră* – *„I"*; ☞ (6) după cum mizează pe maxima „expansiune metodologică", ori tind să reducă, *„pe cît cu putinţă, numărul metodelor, sub auspicii puriste"* – *„M"*.

[92] Evocat de Mircea Florian, în: *Metafizica şi problematica ei* (în *loc. cit.*, p. 234)

Cartea a VI-a:
„SISTEMATOLOGIA“ FILOSOFICĂ,
UN PROIECT EXTREM DE ATRACTIV, ÎN ORIZONTUL UNEI METODOLOGII DE TIP ACȚIONALIST

Capitolul 17: Aplicații de primă instanță ale modelului „situațional“- hexadic în cazul definirii, ori al caracterizării filosofiei şi a demersului filosofării

Apărută într-o vreme *„cînd filosofia este izgonită din lumea istoriei şi spațiul de joc al amintitei libertăți al gîndirii îi este răpit“*, devenind, astfel, *„fie «mîngîiere» boëthiană şi expresie blazată a unei etici individualiste, fie hrănire artificială din substanța propriei sale istorii“* [1], cartea unui oarecare David [2], apărută, la vremea sa, sub titlul *Τα προλεγόμενα της φιλοσοφιάς / Introducere în filosofie*, ne spune că pomenita îndeletnicire a minții este *„unitate prin definiție şi multiplicitate prin diviziune“*.

Multiplicitatea în cauză rezultă din împărțirea întregului de care ne ocupăm, *FILOSOFIA*, în părțile sale constitutive. Prima parte este *filosofia TEORETICĂ*, iar prin ea ne *„sînt cunoscute toate cele care sînt“*.

La rîndu-i, această parte a filosofiei se subdivide în *FIZICĂ*, în *MATEMATICĂ* şi în *TEOLOGIE*, iar despre această tripartiție aflăm că ea aparține lui Aristotel, în condițiile în care nici Platon nu ignorase respectiva subclasificare.

17.1. *Care sînt definițiile filosofiei şi de la cine provin ele ?* Cu răspunsul la această întrebare se ocupă nu mai puțin de 15 capitole din cartea pomenită, a lui David Pseudo-armeanul, plasat de cercetători în secolul al VI-lea, pe timpul domniei, la Constantinopol, a împăratului Justinian.

În ordinea enunțării lor de către autorul bizantin, ele vizează *filosofia*: ☞ (1) ca pe *„o cunoaştere a celor ce sînt ca fiind ceea ce sînt“* – definiție ce provine din „obiectul ei imediat“; ☞ (2) ca pe o *„cunoaştere a celor divine şi omeneşti“* – definiție ce decurge, de această dată, din obiectul

---

[1] Gabriel Liiceanu, *Studiu introductiv* la: David, *Introducere în filosofie*, Editura Academiei Române (seria: „Scriitori greci şi latini“), Bucureşti, 1977, p. XL

[2] Despre care se ştie, astăzi, că nu era nici armean şi nici creştin

ei îndepărtat; ☞ (3) ca pe o *„pregătire pentru moarte“* – o definiție rezultînd din scopul imediat al disciplinei în atenție; ☞ (4) ca pe o *„asemănare cu divinitatea*, *pe cît îi stă omului în putință“* – definiția la care ne conduce scopul îndepărtat al îndeletnicirii de care ne ocupăm; ☞ (5) ca pe o *„artă a artelor şi ştiință a ştiințelor“* – definiția luată *„după excelență“*; ☞ (6) ca pe o *„dragoste de înțelepciune“* [3] – definiția etimologică.

Acestea şi numai acestea sînt determinările corecte ale filosofiei, ne asigură David. Cei ce *„convertesc aurul în aramă“* şi socotesc filosofia în chip de *„medicină a sufletelor“* se poticnesc în enunțuri reciproc-substituibile, trebuind să admită că, la rîndul ei, medicina este *„filosofie a trupurilor“*. Procedînd astfel, ei ajung *„să extragă cercetatul din ceea ce se cercetează“*, sau *definiendum*-ul din *definiens*. În plus, caracterizarea filosofiei drept *„medicină a sufletului“* se conține în definiția după care *„filosofia este pregătire pentru moarte“*, prin înfrînarea şi prin blocarea pasiunilor [4].

Cît priveşte asimilarea filosofiei cu *„educația desăvîrşită“* [5], David Pseudo-armeanul o socoteşte drept consecință a definiției *„prin excelență“*, conform căreia filosofia este *„artă a artelor şi ştiință a ştiințelor“* [6].

La motivația căutată de autorul *Introducerii în filosofie*, prin *metoda eliminării* surplusurilor [7], să înfiripăm o minimă legitimitate a acestora, în acord cu jocul accentelor posibile în judecarea filosofiei ca *întreg* şi ca *proces*.

Definiția (1), atribuită – de către Nicomach [8] – lui Pythagora, trimite spre cunoaşterea imanentă, sub pecetea generalității şi în raport cu natura celor existente; despre ea putem spune că se plasează în orizontul de aşteptare al variabilei, sau coordonatei *„M“* din cadrul modelului „situațional“ - hexadic de care ne-am ocupat în capitolul (15) al cărții precedente.

Tot de sorginte pythagoreică, definiția (2) se potriveşte foarte bine cu factorul referențial şi „ideologic“ *„O“*, din schema relațională a situațiilor acționale, ca una ce trimite spre cunoaştere, inclusiv pe intervalul celor *transcendente*, spre *mitologie* şi *teologie*, bunăoară.

---

[3] David, *op. cit.*, p. 29

[4] Cf. *Ibidem*, pp. 31 - 32

[5] Respectiv cu *„«muzica» cea mai înaltă“*, cum spune Socrate, în dialogul *Phaidon*, 61 a; cf. Platon, *Opere*, vol. IV, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1983, p. 55

[6] David, *op. cit.*, p. 32

[7] Ce ne facem cu definiția dată de însuşi analistul definițiilor, la începutul capitolului IV al cărții sale, cînd se referă al filosofie ca la *„mama demonstrațiilor“* ?

[8] După Eduard Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, ediția a IV-a, vol. 3, Leipzig, 1903, V [3], 108; cf.: David, *op. cit.*, p. 111, n. 63

În deplină rezonanţă cu caracterizarea heideggeriană a beneficiarului filosofiei (omul de pretutindeni şi din toate timpurile, ca *Sein zum Tode* / *FIINŢĂ CĂTRE MOARTE* !), definiţia (3) este extrasă de către David din dialogul *Phaidon*, unde aflăm că *„singura preocupare a celor care i se dăruiesc* [filosofiei, n. n., P. I.], *cu adevărat, este trecerea în moarte şi starea care îi urmează"* [9]. Ea se aliniază coordonatei agentive *„S"* din modelul situaţional-hexadic, atribuind ca scop imediat al filosofiei nu sinuciderea, ci *„moartea lentă a pasiunilor"* şi *„purificarea sufletului"*.

Cu ascendenţă de asemenea platonică [10], definiţia (4) din nomenclatorul lui David face din filosofie un instrument al formării şi redirecţionării individului în spiritul *dreptăţii* şi al *evlaviei*, adică al însoţirii virtuţii cu raţiunea şi corespunde foarte bine coordonatei (sau variabilei) „finaliste" (*„V"*) din schema hexadică a situaţiilor de filosofare.

Definiţia (5), care pleacă, după David Pseudo-armeanul, *„de la excelenţă"*, este atribuită, fără probleme, Stagiritului [11]; ea reconfirmă filosofia în sfera *„principiilor şi cauzelor prime"* [12], răspunzînd cel mai bine polului, sau parametrului structural *„C"*, din schema situaţiilor hexadice.

Nu ne mai rămîne decît să ne orientăm cu definiţia (6), legată de numele lui Pythagora, spre coordonata *„I"*, a receptării şi a interlocuţiei.

Şi de ce n-am face-o, de vreme ce filosofia este prin excelenţă dialog interior şi confruntare cu ceilalţi, iar în chip de cunoaştere, ea nu găseşte înţelepciunea altfel, de vreme ce un lucru atît de frumos nu este *„dăruit"* de vreun zeu şi nici nu *„va fi"* hărăzit, ca dar, muritorilor [13].

După David, definiţiile filosofiei trebuie limitate la 6, întrucît *„faptul de a fi şase (εξας / héxas)"* răspunde perfecţiunii, prin întrunirea factorilor săi: 6 = 1 + 2 + 3 ! Noi vom spune că cele şase definiţii selectate de autorul bizantin din tezaurul cunoaşterii moştenite se încadrează în tot atîtea clase de definiţii, în acord cu o posibilă descompunere a actului de cunoaştere în *ŞASE „centre" de interes* şi în raport cu *ŞASE* posibile accente sau *moduri de a vedea* filosofia ca secvenţă într-un neîntrerupt proces cognitiv.

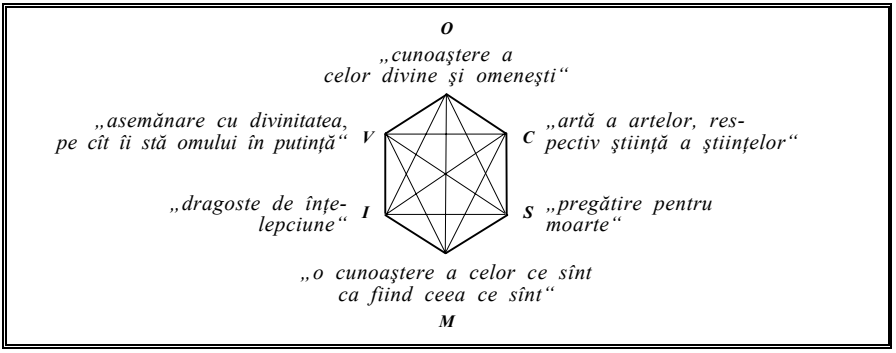
[9] *Phaidon*, 64 a. Cf. Platon, *Opere*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1983, p. 60

[10] De această dată, în dialogul *Theaitetos*, §. 176 a. Cf. Platon, *Opere*, vol. VI, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 226

[11] În concepţia gînditorului de origine macedoneană, filosofia *„este ştiinţa supremă călăuzitoare a celorlalte, pe care celelalte ştiinţe, ca nişte servitoare, nici n-au dreptul să o contrazică"*. Cf.: *Met.*, III (B), 2, 996 b, Editura Academiei, Bucureşti, 1965, p. 104

[12] *Met*., I (A), 2, 982 a; *ed. cit.*, pp. 83 - 84

[13] *Timaios*, 47 b. Cf. Platon, *Opere*, vol. VII, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1993, p. 161

65°. Cele şase definiţii ale filosofiei, selectate de către bizantinul David, răspunzînd „aşteptărilor“ modelului „situaţional“-hexadic

Nimeni şi nimic nu ne împiedică să alăturăm fiecărei definiţii din lista lui David şi alte fulguraţii ale gîndului, mai mult sau mai puţin asemănătoare cu acestea. Ceea ce ne spune schema, astfel îmbogăţită, a organizării hexadice va fi tocmai o *TIPOLOGIE a tipologizării* înţelesurilor acordate unui concept disciplinar care se întîmplă să fie tocmai *filosofia*.

În acest caz, schema hexadică va ordona un repertoar deschis, în care filosofia, în chip de activitate şi de rezultat, se dezvăluie succesiv:

☞ (1) ca *„teorie a condiţiilor de conştiinţă“* – după Wilhelm Windelband (1848 - 1915) şi Heinrich Rickert (1863 - 1936), din şcoala neokantiană de la Baden, respectiv după Hermann Cohen (1842 - 1918), Paul Natorp (1854 - 1924) şi Ernst Cassirer (1874 - 1945); de asemenea, ca *„frămîntare menită să pună în evidenţă temeiurile existenţei omeneşti“* – Leon Şestov (1866 - 1938); apoi, ca şi *„conştiinţă de sine, critică, a ştiinţei“* – în opinia lui Karl Otto Apel [14], toate aceste definiţii corelîndu-se cu variabila, sau coordonata procedurală *„S“*, din modelul după care înţelegem să ordonăm distincţiile în atenţie;

☞ (2) ca ştiinţă *„călăuzitoare a celorlalte ştiinţe“*, cum o proclamase Stagiritul, şi ca *„mamă a celorlalte ştiinţe“*, cum îi spunea Francis Bacon (1561 - 1626); ca *„ştiinţă a ştiinţei, în general“* – după Johann Gottlieb Fichte (1762 - 1814); ca *„împlinire a tuturor ştiinţelor“* – în acord cu Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775 - 1854); de

[14] A se vedea: Andrei Marga, *Introducere în filosofia contemporană*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 263

asemenea, ca *„unica şi adevărata cunoaştere“* – după Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 - 1831); ca şi căutare a *„relaţiilor şi a înlănţuirii dintre ştiinţe“* – conform concepţiei lui Auguste Comte (1798 - 1857); ca şi *„cunoaştere propriu-zisă“* – cum o recomandă Benedetto Croce (1866 - 1952), Giovanni Gentile (1875 - 1944) şi alţii; ca *„ştiinţă fundamentală“* – după Johannes Rehmke (1848 - 1930); ca o *„ştiinţă riguroasă“* [15] – în accepţia lui Edmund Husserl; ca *desluşire a unităţii formale* (respectiv lingvistice) *a ştiinţelor* – după Rudolf Carnap (1891 - 1970); ca *„ştiinţă unificată“* – cum îi spun Otto Neurath (1852 - 1945) şi neo-pozitiviştii, în genere; ca *„înţelegere justă a ştiinţei“* – în acord cu Paul Lorenzen (1915 - 1994), toate acestea, în orizontul variabilei „de structură“ (*„C“*), din paradigma „situaţional“-hexadică *„SCOVIM“*;

☞ (3) ca *„doctrină a cunoaşterii nemijlocite a lui Dumnezeu“*, respectiv ca *„ştiinţă a divinului“*, altfel spus ca *„ancilla theologiae“* – conform gînditorilor creştini; ca şi *căutare a unui sens universal al fiinţei*, *„cauză a tuturor lucrurilor ce există“*; ca şi *cercetare a fundamentului*, respectiv *„cunoaşterea primelor cauze“* [16] şi *„a principiilor tuturor lucrurilor“*; ca şi *„cercetare a primelor principii“* [17]; *„cunoaşterea fiinţei ca fiind“*; cunoaştere *„a celor mai sigure principii ale tuturor lucrurilor“* [18]; ca ştiinţă a lucrurilor *„în măsura în care fiecare din ele prezintă* [...] *Fiinţă, şi anume întrucît fiecare din aceste lucruri este existent“* [19]; ca şi *„cercetare a ultimelor cauze“* [20]; ca *„ştiinţă a principiilor“* [21] şi aşa mai departe – în cazul lui Aristotel; ca şi *„cunoaştere a nelumescului* […] *a ceea ce este etern, a ceea ce este Dumnezeu şi a ceea ce decurge din natura lui“* [22]; ca *„ştiinţă a absolutului“* – după Hegel; ca şi *„concepţie despre lume şi viaţă“*, respectiv *Weltanschauung* – conform lui Wilhelm Wundt; ca *„intero-*

---

[15] Edmund Husserl, *Filosofia ca ştiinţă riguroasă*, „Paideea“, Bucureşti, 1994, p. 5

[16] *Met.*, III (B), 2, 996 b, p. 104

[17] *Met.*, IV (Γ), 3, 1005 b; *ed. cit.*, p. 133

[18] Aristotel, *Metafizica*, I (A), 2, 982 a; Editura Academiei, Bucureşti, 1965, p. 53

[19] *Met.*, XI (K), 4, 1061 b; *ed. cit.*, p. 343

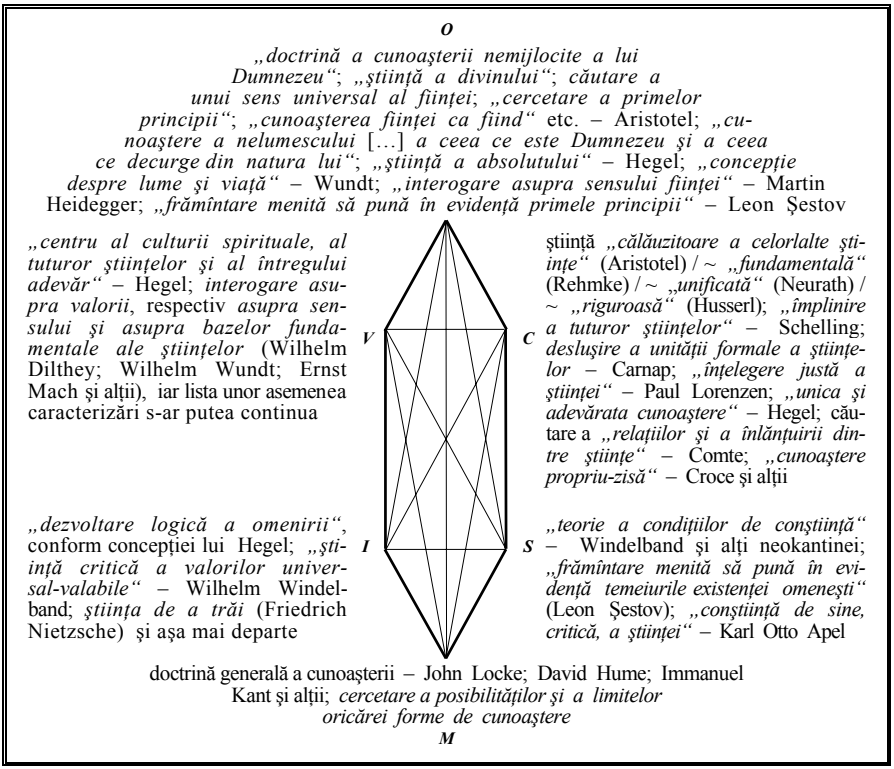
[20] *Met.*, III (B), 1, 995 b; *ed. cit.*, p. 101

[21] *Met.*, XI (K), 1, 1059 a; *ed. cit.*, p. 334

[22] Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Prelegeri de filosofie a religiei*, în traducerea românească lui Dumitru D. Roşca, Editura Academiei, Bucureşti, 1969, p. 21

gare asupra sensului fiinţei“ – după caracterizarea lui Martin Heidegger (1889 - 1976); ca *„frământare menită să pună în evidenţă primele principii“* – în definiţia lui Leon Şestov; toate acestea, pe coordonata „ideologică“ (*„O“*), a *referentului*, din acelaşi model *„SCOVIM“*;

☞ (4) ca şi *„centru al culturii spirituale, al tuturor ştiinţelor şi al întregului adevăr“* [23] – după Hegel; ca *„interogare asupra valorii“*, respectiv *„asupra sensului şi asupra bazelor fundamentale ale ştiinţelor“* – în concepţia lui Wilhelm Dilthey (1833 - 1911), a lui Wilhelm Wundt şi a lui Ernst Mach (1838 - 1916), aceasta în direcţia variabilei, sau coordonatei „axiologice“ şi *„finaliste“* (*„V“*), din modelul ordonator, de care ne folosim;

O
„doctrină a cunoaşterii nemijlocite a lui Dumnezeu“; „ştiinţă a divinului“; căutare a unui sens universal al fiinţei; „cercetare a primelor principii“; „cunoaşterea fiinţei ca fiind“ etc. – Aristotel; „cunoaştere a nelumescului […] a ceea ce este Dumnezeu şi a ceea ce decurge din natura lui“; „ştiinţă a absolutului“ – Hegel; „concepţie despre lume şi viaţă“ – Wundt; „interogare asupra sensului fiinţei“ – Martin Heidegger; „frământare menită să pună în evidenţă primele principii“ – Leon Şestov
„centru al culturii spirituale, al tuturor ştiinţelor şi al întregului adevăr“ – Hegel; interogare asupra valorii, respectiv asupra sensului şi asupra bazelor fundamentale ale ştiinţelor (Wilhelm Dilthey; Wilhelm Wundt; Ernst Mach şi alţii), iar lista unor asemenea caracterizări s-ar putea continua
V
C
ştiinţă „călăuzitoare a celorlalte ştiinţe“ (Aristotel) / ~ „fundamentală“ (Rehmke) / ~ „unificată“ (Neurath) / ~ „riguroasă“ (Husserl); „împlinire a tuturor ştiinţelor“ – Schelling; desluşire a unităţii formale a ştiinţelor – Carnap; „înţelegere justă a ştiinţei“ – Paul Lorenzen; „unica şi adevărata cunoaştere“ – Hegel; căutare a „relaţiilor şi a înlănţuirii dintre ştiinţe“ – Comte; „cunoaştere propriu-zisă“ – Croce şi alţii
„dezvoltare logică a omenirii“, conform concepţiei lui Hegel; „ştiinţă critică a valorilor universal-valabile“ – Wilhelm Windelband; ştiinţa de a trăi (Friedrich Nietzsche) şi aşa mai departe
I
S
„teorie a condiţiilor de conştiinţă“ – Windelband şi alţi neokantinei; „frământare menită să pună în evidenţă temeiurile existenţei omeneşti“ (Leon Şestov); „conştiinţă de sine, critică, a ştiinţei“ – Karl Otto Apel
doctrină generală a cunoaşterii – John Locke; David Hume; Immanuel Kant şi alţii; cercetare a posibilităţilor şi a limitelor oricărei forme de cunoaştere
M

66°. Universul deschis al caracterizărilor filosofiei, în perspectiva analizelor discursive de tip situaţional

[23] Hegel, *Enciclopedia ştiinţelor filosofice*, partea I: *Logica*, Editura Academiei, Bucureşti, 1962, p. 32

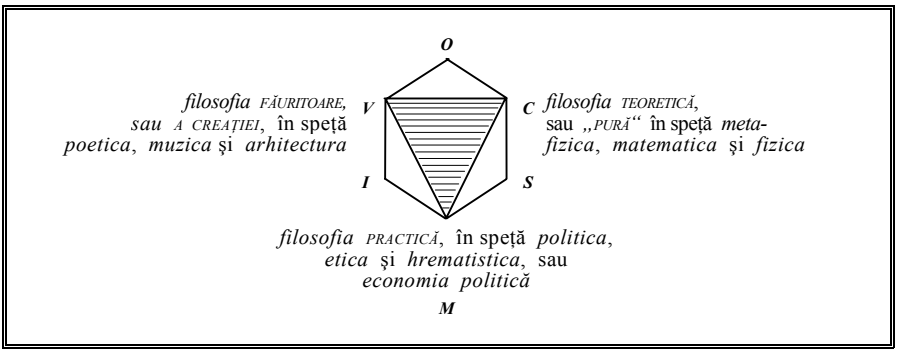
☞ (5) ca *„dezvoltare logică a omenirii“* – în aprecierea lui Hegel; în chip de *„ştiinţă critică a valorilor universal-valabile“* – după concepţia neokantianului Wilhelm Windelband (1848 - 1915), respectiv, în postura *ştiinţei de a trăi* – conform lui Friedrich Nietzsche [24], toate acestea în acord cu polul, sau parametrul *„interlocuţiei“* (*„I“*);

☞ (6) ca doctrină generală a cunoaşterii – John Locke (1632 - 1704); David Hume (1711 - 1776); Immanuel Kant (1724 - 1804) şi alţii; ca *cercetare a posibilităţilor şi a limitelor oricărei forme de cunoaştere* etc., în perspectiva deschisă prin antrenarea variabilei „procedurale“ şi „metodologice“ (*„M“*).

Dispuse spaţial, pomenitele caracterizări ne conduc pe hexagonul semio-logic pe care l-am redat, ca atare, în tabelul (66°), de la pagina precedentă.

Capitolul 18: „Deducerea“ în stilul analizei „situaţionale“ a „părţilor“ filosofiei şi a subdiviziunilor filosofice aferente

18.1. Dacă ne raportăm la tripartiţia exerciţiului reflexiv, din epoca antichităţii clasice greceşti, ne vine relativ uşor să asociem filosofia TEORETICĂ cu polul, variabila, sau parametrul *conţinutului logic* (*„C“*) din modelul hexadic al analizei „situaţionale“, la fel cum, fără probleme, am putea asocia filosofia PRACTICĂ (sau MORALĂ) cu variabila, sau coordonata „procedurală“

O
filosofia FĂURITOARE, sau A CREAŢIEI, în speţă poetica, muzica şi arhitectura
V
C
filosofia TEORETICĂ, sau „PURĂ“ în speţă metafizica, matematica şi fizica
I
S
filosofia PRACTICĂ, în speţă politica, etica şi hrematistica, sau economia politică
M

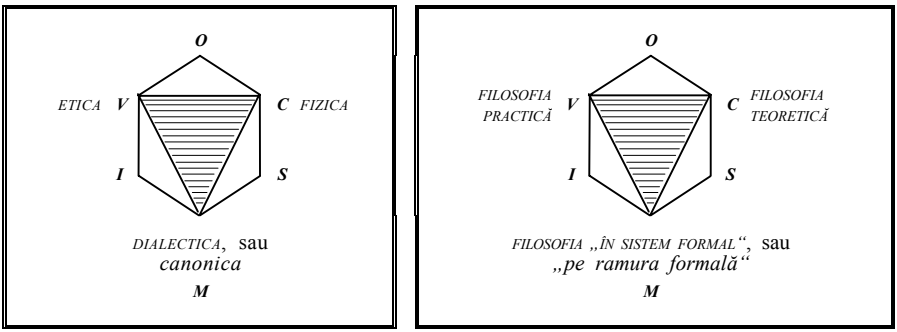
67°. Triunghiul filosofiei în concepţia lui Platon [25] şi Aristotel [26]

[24] Cf.: Alexandru Husar, *Coborîrea în viaţă. Eseuri*, Editura Academiei, Bucureşti, 2007, p. 134

[25] Diogene Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor*, cartea a III-a, §. 84, Editura „Polirom“, Iaşi, 2001, pp. 144, 407, pentru notele 240 şi, respectiv, 241

şi „metodologică“ *„M“*, din aceeaşi schemă relaţională *„SCOVIM“*; la rîndul ei, filosofia *FĂURITOARE*, sau *POETICĂ*, se va alinia în concordanţă cu factorul, sau polul „axiologic“ (*„V“*) din aceeaşi paradigmă de tip semio-logic.

18.2. În vîrfurile triunghiului semio-logic *„CVM“* se plasează, de asemenea, tripartiţia consacrată în filosofia din epoca elenistică, cu motivaţia de rigoare pentru aşezarea *ETICII*, sau *MORALEI*, în polul, sau vîrful *„V“* (al fundamentării demersului semiotic şi al valorilor aferente !), iar a *LOGICII* (respectiv a *DIALECTICII*, sau a *CANONICII*) în polul, sau vîrful *„M“* – cel consacrat *design*-ului acţiunii interpretative, respectiv procedurilor, sau instrumentelor de care se face folosinţă în cursul analizei „situaţiilor de discurs“.

68°. 1 - 2. Tripartiţia filosofiei, în concepţia gînditorilor stoici şi a celor epicureici[27]*, reluată, mai tîrziu, între alţii, de Immanuel Kant*

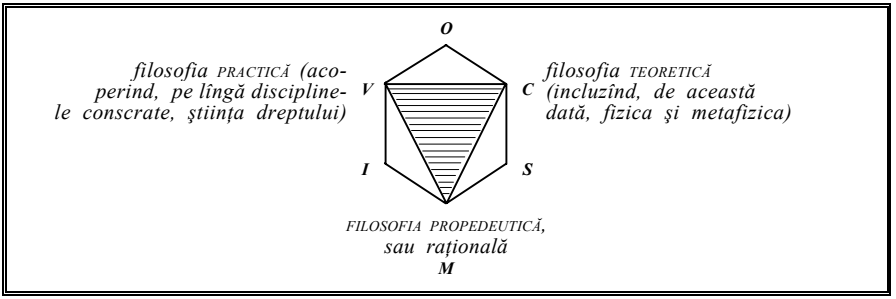
18.3. Nu altfel va arăta parcursul filosofiei în proiecţia, de peste veacuri, a lui Immanuel Kant. În clasificarea acestuia: ☞ (1) locul *dialecticii* este ocupat de *FILOSOFIA „ÎN SISTEM FORMAL“*, sau de filosofia *„pe ramura formală“*; ☞ (2) locul *eticii* revine, acum, *FILOSOFIEI PRACTICE*; ☞ (3) în poziţia *fizicii*, se aşează, în fine, *FILOSOFIA TEORETICĂ*.

18.4. Nu încape nici o îndoială că modelul în atenţie este invocat de Kant pe urmele raţionalistului Christian Wolff. În sistemul acestuia, punctele de pornire pentru edificarea sistemului filosofiei sînt asigurate:

[26] Diogene Laertios, *op. cit.*, cartea a V-a, cap. I, §. 28, versiunea românească după *ed. cit.*, pp. 175, 430 - 431, pentru notele 120 şi, respectiv, 124

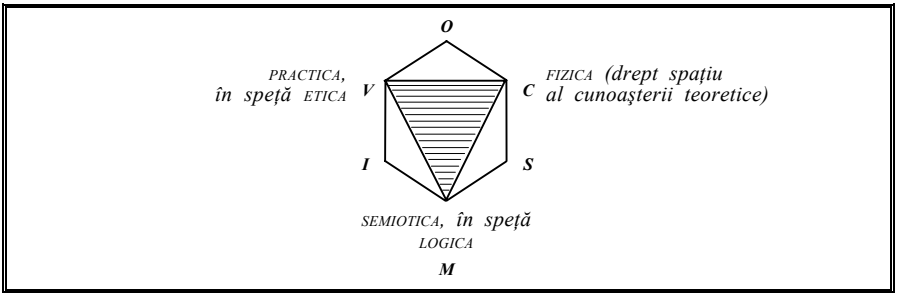
[27] *Ibidem*, cartea a X-a, §§. 29 - 30, pp. 320, respectiv 561, pentru notele 110 şi 114

☞ (1) de filosofia PROPEDEUTICĂ, respectiv filosofia RAŢIONALĂ (a se înţelege: LOGICA !), uşor de plasat în vîrful *„M"*; ☞ (2) de filosofia TEORETICĂ, aliniind 5 ipostaze ale *metafizicii* şi două versiuni ale *fizicii*, respectiv *ontologia*, *cosmologia*, *psihologia empirică*, *psihologia raţională*, *teologia naturală*, *fizica experimentală* şi *fizica dogmatică*, la poziţia *„C"*, din circuitul hexadic; ☞ (3) de filosofia PRACTICĂ, extinsă, de această dată, inclusiv la domeniul *juridic*; ea corespunde postului, sau parametrului *axio-logic „V"*, din schema de analiză „situaţională".

69°. Ramurile filosofiei, prin care se configurează sistemul datorat lui Christian Wolff, aşa cum apar ele în paradigma analizei situaţionale

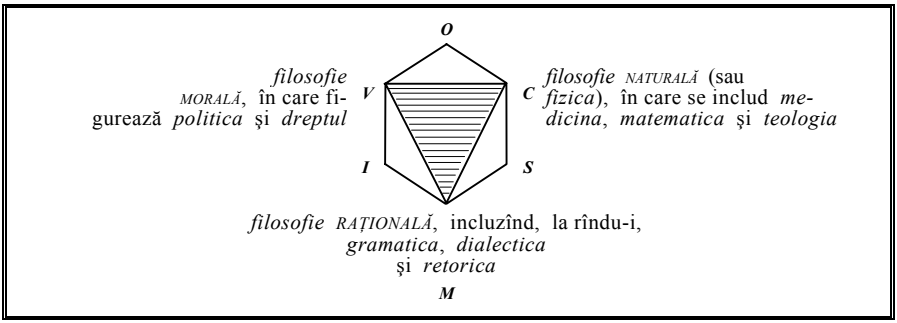
18.5. În ordine temporală, între Christian Wolff şi Immanuel Kant, se plasează John Locke, a cărui configuraţie triadică a ştiinţelor, din partea finală a *Eseului asupra intelectului omenesc*, pare „trasă la indigo" după „triada", sau „triunghiul" lui Carneade, adică după modul tripartit în care era gîndit, în mod curent, ansamblul cercetărilor şi al cunoştinţelor în cadrul şcolilor filosofice „dogmatice", de după Aristotel.

70°. Proiecţia situaţională a celor trei ţinuturi ale intelectului (şi, EO IPSO, ale filosofiei), din concepţia lui John Locke, din 1691

Schimbarea care se produce, de la antici, la primii autori moderni, este una de accent, întrucît la John Locke nu mai este vorba despre FILOSOFIA ca *disciplină*, sau ca „întreg constituit" al unor informaţii şi cunoştinţe, ci despre orizontul (*filosofic* inclusiv) în care *„se adună şi se deprind"* cunoştinţele umane de un fel sau altul, pe făgaşul şi în acord cu specificul a trei zone, sau a trei ţinuturi ale activităţii intelectuale.

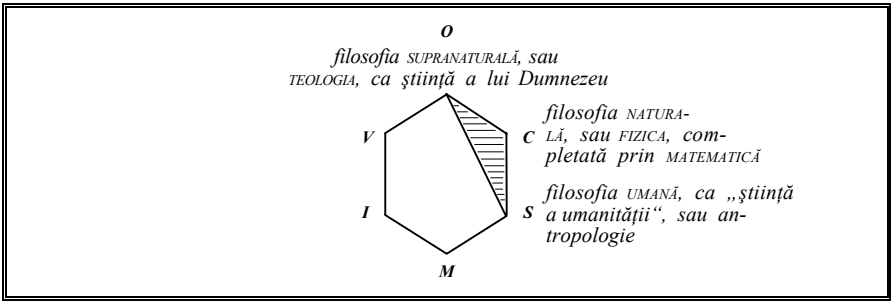
18.6. Că tripartiţia *„CVM"*, la care zăboveşte John Locke, mai fusese invocată şi de alţi gînditori [28] „moderni", ne-o dovedeşte, bunăoară, Rudolf Agricola (1444 - 1485), pe numele adevărat Roelof Huesman. Acesta împărţea teritoriul cunoaşterii omeneşti în: ☞ (1) *filosofie* RAŢIONALĂ, incluzînd, la rîndu-i, *gramatica*, *dialectica* şi *retorica*; ☞ (2) *filosofie* NATURALĂ (respectiv *fizica*), în care intră *medicina*, *matematica* şi *teologia*; ☞ (3) *filosofie* MORALĂ, în care figurează *politica* şi *dreptul*.

71°. Tripartiţia primară din clasificarea întreprinsă de Rudolf Agricola, în cîmpul disciplinelor filosofice, în acord cu schema situaţiilor discursive

18.7. Cu un alt fel de triunghi semio-logic remarcabil ne vom întîlni în cazul lui Francis Bacon. Tripartiţia *filosofiei* (dacă nu şi a ştiinţei *toto genere*, cu excepţia istoriei) se realizează, de această dată, în raport cu triada *Dumnezeu – natură – om*. Vom avea de-a face, aşadar: ☞ (1) cu filosofia SUPRANATURALĂ, ca *„teologie revelată"*; ☞ (2) cu filosofia NATURALĂ, *stricto sensu*, flancată de către *matematici*; ☞ (3) cu filosofia UMANĂ, sau *a umanităţii*, numită şi ANTROPOLOGIE, matca ştiinţelor socio-umane actuale. Locul celor trei componente ni se pare potrivit în vîrfurile *„O"*, *„C"* şi *„S"* din circuitul hexadic *„SCOVIM"*, aşa cum se poate urmări în tabelul (72°).

[28] Cf.: Mircea Florian, *Filosofia Renaşterii*, Editura „Grinta", Cluj-Napoca, 2003, p. 110

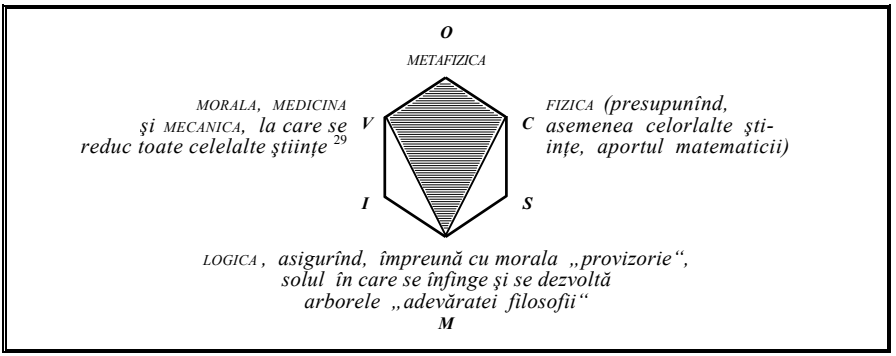

72°. „Părţile" şi „domeniile" filosofiei, din concepţia „restaurativă" a lui Francis Bacon, recuperate prin paradigma situaţională „SCOVIM"

18.8. Diagrama cunoaşterii şi a filosofiei, prin care aceasta se afirmă, îşi schimbă configuraţia, o dată cu René Descartes.

În locul filosofiei *teoretice*, apar, acum, două dintre componentele acesteia, legitimate ca atare de Aristotel: una este FIZICA, ce poate ocupa locul în vecinătatea polului, sau parametrului *„C"*, iar cealaltă este METAFIZICA, ce se poate aşeza la polul *„O"* (al transcendenţei şi al fundamentelor), ca disciplină ce asigură rădăcinile arborelui cunoaşterii.

La poziţia în care schemele de mai sus includ *etica* şi *filosofia practică*, în genere, Descartes ne propune MORALA (reflectată), MEDICINA şi MECANICA, la care se reduc toate celelalte ştiinţe din „arborele cunoaşterii".

O
METAFIZICA
MORALA, MEDICINA şi MECANICA, la care se reduc toate celelalte ştiinţe [29]
V
C
FIZICA (presupunînd, asemenea celorlalte ştiinţe, aportul matematicii)
I
S
LOGICA, asigurînd, împreună cu morala „provizorie", solul în care se înfinge şi se dezvoltă arborele „adevăratei filosofii"
M

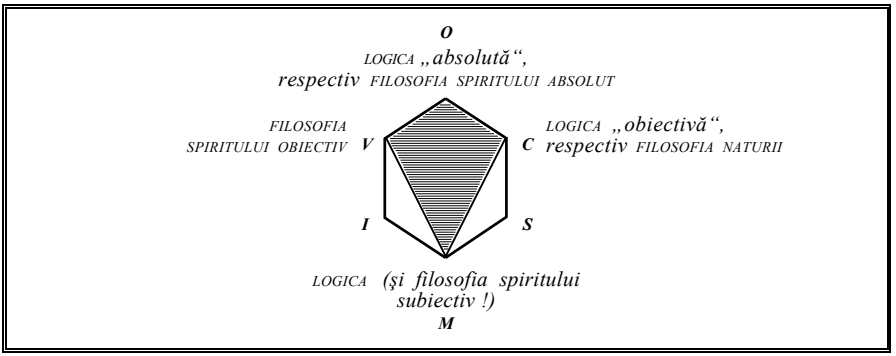
73°. „Arborele" cartezian „al adevăratei filosofii", în aranjamentul prilejuit de schema hexadică a situaţiilor de discurs (şi de filosofare)

[29] Cu excepţia *fizicii*, de care şi acestea au nevoie !

Cît priveşte polul *„M“*, el ar putea fi onorat, în cazul lui Descartes, prin logica „nouă“, care, împreună cu morala „provizorie“, reprezintă condiția *sine qua non* pentru un demers avizat în lumea cunoaşterii.

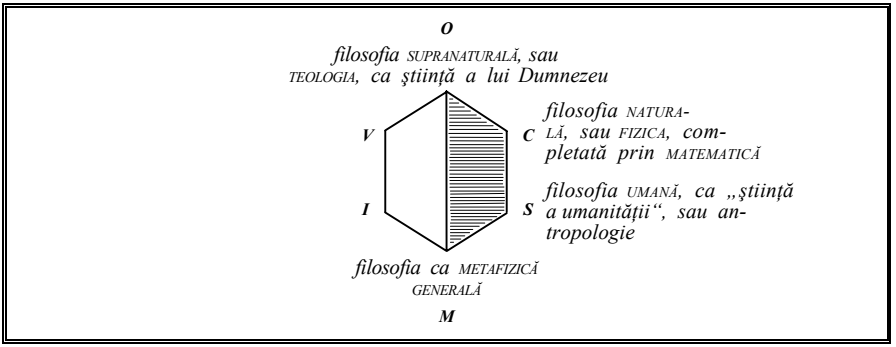
Ajungem, astfel, la un patrulater *sui generis*, în care: ☞ (1) ceea ce reprezenta, la Aristotel, *ORGANON*-ul cunoaşterii, intervine, acum, sub titulatura *logicii* şi a *moralei „provizorii“*; ☞ (2) *filosofia PRACTICĂ*, în sensul lui Aristotel, participă, de această dată, prin trei ştiințe „de bază“ – două dintre ele, respectiv *medicina* şi *mecanica*, în premieră; ☞ (3) la rîndul ei, *filosofia TEORETICĂ*, din concepția anticilor, se disjunge în două discipline, una strict-filosofică (*metafizica*), iar una strict-epistemică – *fizica*.

18.9. Cu „arborele“ cartezian al cunoaşterii ultime va coincide însăşi schema de bază a sistemului hegelian, atît doar, că – în locul *fizicii* – vom avea de-a face cu *FILOSOFIA NATURII* (dar şi cu logica „obiectivă“), iar în locul *metafizicii*, cu *FILOSOFIA SPIRITULUI ABSOLUT* (flancată de logica „absolută“), iar în locul *filosofiei practice*, cu *FILOSOFIA SPIRITULUI OBIECTIV*.

74°. Tetralogia ce dă seamă de sistemul filosofiei hegeliene, ca „enciclopedie a ştiințelor“, în acord cu paradigma „situațională“

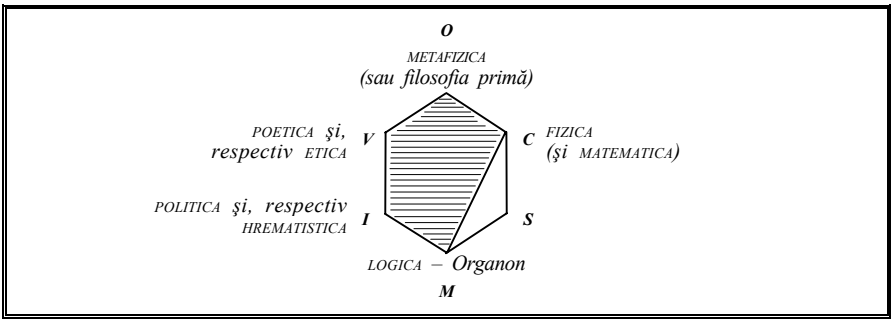
18.10. Pentru un alt fel de descompunere a filosofiei în 4 ramuri, sau discipline, să ne întoarcem cu gîndul la organizarea datorată enciclopediştilor francezi. Ceea ce numesc ei *„ştiința despre natură“* s-ar putea plasa în postul *„C“* al hexagonului semio-logic *„SCOVIM“*. La rîndul ei, *„ştiința despre om“* ar putea satura variabila, sau coordonata *„S“*, a *agentului*, după cum *„ştiința lui Dumnezeu“* s-ar putea aranja convenabil în vîrful, sau la postul *„O“*, al *referențialității* şi, deopotrivă, al *transcendenței*. În acest caz, *metafizica generală* ar urma să se alinieze cu variabila, sau coordonata *procedurală „M“*.

75°. Tetratomia filosofiei din sistemul enciclopediştilor francezi, în transpunere „situaţional“ - hexadică

18.11. Cu un pentagon semiologic vom avea de-a face în caz că ne gîndim la distincţiile de a doua instanţă din schema aristotelică (a ştiinţelor teoretice, practice şi făuritoare, ca „faţete“ ale filosofiei).

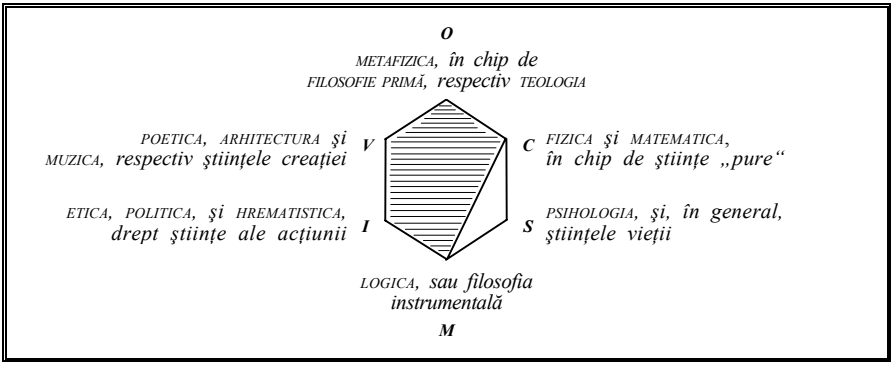
În scopul urmărit ar fi de grupat: ☞ (1) *fizica* şi *matematica*, cu polul dur al cunoaşterii, *„C“*; ☞ (2) *metafizica* şi / sau *teologia*, cu vîrful „transcendenţei“ din conturul hexagonal, *„O“*; ☞ (3) *ştiinţele poetice* (sau *ale creaţiei*), cu polul axiologic, *„V“*; ☞ (4) *etica*, *politica* şi *hrematistica* (sau *economia politică*), dacă nu *ştiinţele acţiunii*, în genere, cu parametrul *intersubiectivităţii* şi al *interlocuţiei*, desemnat prin *„I“*; ☞ (5) *logica*, în fine, cu polul „procedural“ şi „instrumental“, *„M“*.

76°. Orizonturile filosofiei, din perspectiva concepţiei aristotelice, transpuse în circuitul „situaţional“ - hexadic

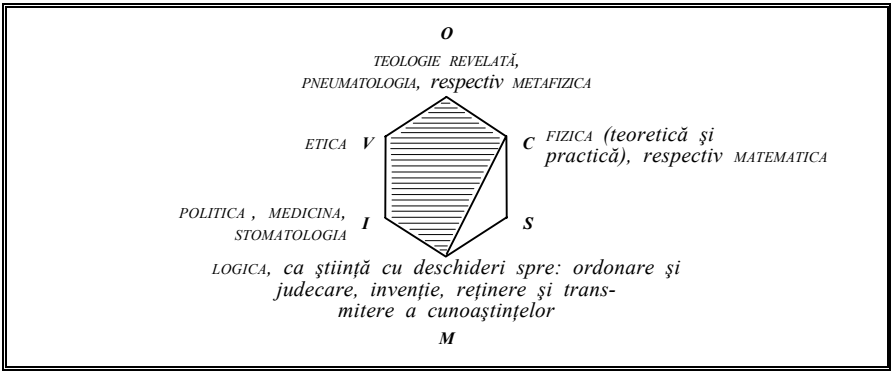
Astăzi ştim, însă, foarte bine, că locul vacant din schema *„SCOVIM“* în care am activat parcursul *„COVIM“* ar putea fi ocupat prin consideraţii-

le aristotelice despre suflet, aşa că s-ar putea acredita, în deplină consonanţă cu preocupările Stagiritului, sistemul hexadic al filosofiei.

77°. Extensia cerută de sistemul decadic al ştiinţelor, datorat Stagiritului

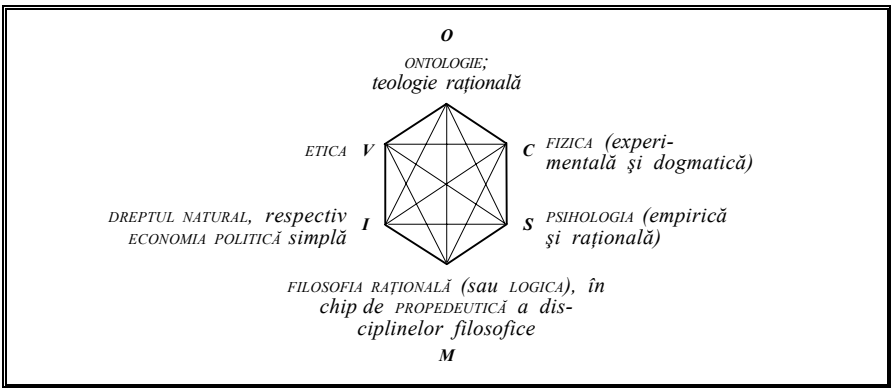
18.12. La un parcurs pentadic ajungem şi prin dezmembrarea celor trei „părţi" ale filosofiei din „globul intelectual", preconizat de către Francis Bacon, dacă ţinem cont de faptul că acestea grupează diverse ştiinţe, taxate ca fiind „umane", „naturale" şi, respectiv, „supranaturale".

78°. Distribuţia „mai amănunţită" a domeniului filosofiei (aşa cum rezultă din „globul intelectul" al lui Francis Bacon), în acord cu schema situaţiilor de discurs

18.13. Componenta care lipsea din taxinomia aristotelică, sau din cea baconiană, ne este furnizată sub chiar numele evocat, de *PSIHOLOGIE*, în sistemul iluministului german Christian Wolff (1679 - 1754).

Sporul de legitimitate pe care-l dobîndeşte structura sistemului filosofic, o dată cu regăsirea tuturor „deschiderilor posibile“, este marcat, în cazul lui Wolff, prin: ☞ (1) saturarea variabilei, sau coordonatei *agentive „S“*, graţie componentei PSIHOLOGICE; ☞ (2) asocierea polului, sau parametrului de *contextualizare logică* (*„C“*) cu *fizica*, în dubla sa ipostază – *experimentală* şi *dogmatică* / a se înţelege *„teoretică“*; ☞ (3) plasarea *ontologiei* şi a *teologiei raţionale* în orizontul *referenţialităţii*, marcat prin coordonata, sau variabila *„O“*; ☞ (4) corelarea *eticii* cu polul, sau cu parametrul *evaluativ „V“*; ☞ (5) poziţionarea *dreptului natural* şi a *economiei politice simple* în polul *receptării* şi *interlocuţiei*, desemnat prin *„I“*; ☞ (6) plasarea *logicii* (socotită ca *filosofie raţională*) în orizontul *procedural „M“*, rezervat, acum, „propedeuticii“ filosofice.

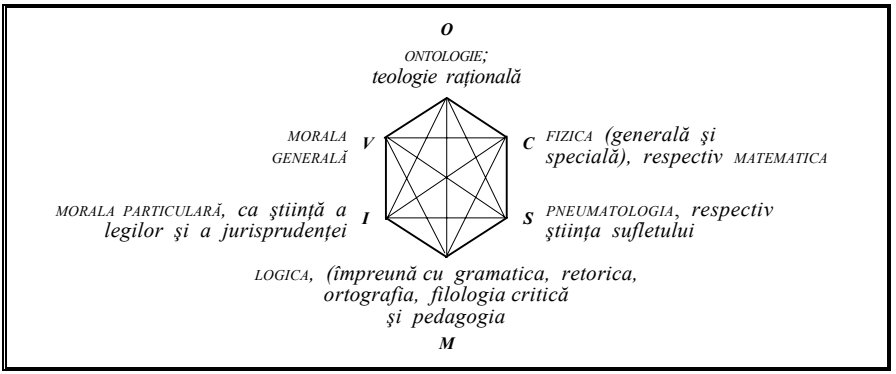

79°. Componentele filosofiei, în accepţia lui Christian Wolff, ce sporesc parcursul aristotelic al aceluiaşi concept, prin includerea PSIHOLOGIEI *(la polul „S“) şi prin completarea* POLITICII *cu* DREPTUL *(la polul „I“)*

18.14. Cu nuanţele de rigoare, vom putea ilustra acelaşi parcurs „situaţional“-hexadic şi în orizontul clasificării disciplinelor filosofice aşa cum a fost ea întreprinsă de *ENCICLOPEDIŞTII FRANCEZI* la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Pentru aceasta, nu avem altceva de făcut decît să dezmembrăm unele clase de ştiinţe plasate ca subdiviziuni în sistemul „figurat“ al acestora, pentru a înscrie: ☞ (1) *PNEUMATOLOGIA*, respectiv *ştiinţa sufletului*, la poziţia *„S“*; ☞ (2) *FIZICA* (*generală* şi, respectiv, *specială*), la poziţia *„C“*; ☞ (3) *ONTOLOGIA* şi, respectiv, *TEOLOGIA RAŢIONALĂ*, la poziţia *„O“*; ☞ (4) *MORALA GENERALĂ*, la poziţia *„V“*; ☞ (5) *MORALA PARTICULARĂ*, ca ştiinţă a legilor şi a ju-

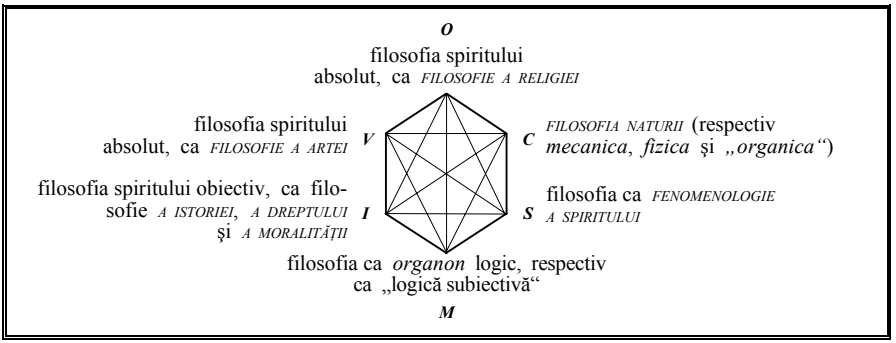
risprudenței, la poziția *„I“*; ☞ (6) LOGICA (împreună cu *gramatica*, *retorica*, *ortografia*, *filologia critică* și *pedagogia*), la poziția *„M“*.

80°. Sextuplul disciplinelor filosofice, degajat din sistemul gestionat de enciclopediștii francezi, în proiecția pe care i-o asigură paradigma situațională

18.15. Cum însăși filosofia HEGELIANĂ se desfășoară în forma „enciclopediei științelor“, nu ne mai rămîne decît să reperăm din *Fenomenologia spiritului*, din *Filosofia naturii* și din *Filosofia spiritului*, orizonturile de științificitate resemnificate și, totodată, legitimate prin demersul gînditorului romantic.

Acestea sînt: ☞ (1) filosofia ca FENOMENOLOGIE A SPIRITULUI; ☞ (2) FILOSOFIA NATURII; ☞ (3) filosofia spiritului absolut, ca FILOSFIE A RELIGIEI; ☞ (4) filosofia spiritului absolut, ca FILOSOFIE A ARTEI; ☞ (5) filosofia spiritului obiectiv, ca *filosofie* A ISTORIEI, ca *filosofie* A DREPTULUI și ca *fi-*

O
filosofia spiritului absolut, ca FILOSOFIE A RELIGIEI
filosofia spiritului absolut, ca FILOSOFIE A ARTEI
V
C
FILOSOFIA NATURII (respectiv mecanica, fizica și „organica“)
filosofia spiritului obiectiv, ca filosofie A ISTORIEI, A DREPTULUI și A MORALITĂȚII
I
S
filosofia ca FENOMENOLOGIE A SPIRITULUI
filosofia ca organon logic, respectiv ca „logică subiectivă“
M

81°. Sextuplul disciplinelor filosofice, rezultînd din concepția hegeliană asupra filosofiei, ca „enciclopedie a științelor“

losofie *A MORALITĂŢII*; ☞ (6) filosofia ca *organon* logic, respectiv ca „logică subiectivă“, iar reprezentarea lor într-un „spaţiu de necesitate“ este însăşi hexada pe care am inclus-o în tabelul (81°), din pagina precedentă.

18.16. În continuare, să urmărim „elementurile“ de metafizică, în desfăşurarea pe care le-o asigură, la noi, Eufrosim Poteca [30] (1786 - 1858), inspirîndu-se din scrierea lui Francesco Soave (1743 - 1806), *Istituzioni di logica, metafisica ed etica* [31], din 1794, reeditată [32] în 1814.

După *„primul profesor de filosofie din Valahia“* [33] (la şcoala românească a lui Gheorghe Lazăr de la Mănăstirea „Sfîntul Sava“, din Bucureşti), filosofia – ca *„ştiinţa ştiinţelor“* – încorporează *„începăturile celor ce sunt trei, adică trup, suflet şi minte“* [34]. Din acest motiv, filosofia ar trebui să fie despărţită în trei ramuri, respectiv: ☞ (1) în *FIZIOLOGHIE*, relativ la *„ştiinţele naturalnice, adică de tot ce e trup cu adevărat“*, sau *„materie neorganisită“* [35]; ☞ (2) în *PSIHOLOGHIE*, pe linia *„ştiinţelor ce privesc viaţa oamenilor, a celorlalte vieţuitoare şi a plantelor“*; ☞ (3) *IDEOLOGHIA*, ţintind spre *„toate începăturile ideilor abstracte care se aplică la gramatică, la loghică, la itică, la teologhie şi la cele politiceşti“* [36].

Din cele semnalate, înţelegem că filosofia este o *„fiziologhie“*, o *„biologhie“* şi o *„ideologhie“*, altfel spus ea are a da seamă de existenţa anorganică, de *„materia vie“* şi de *„materia psihică“*, cum ar spune Ştefan Lupaşcu, respectiv: ☞ (1) de *ştiinţele existenţei anorganice*; ☞ (2) de *ştiinţele vieţii*; ☞ (3) de *ştiinţele psiho-sociale*.

Cum din regiunea terţă pornesc ramuri spre mai mult direcţii, ajungem la circuitul hexadic al filosofiei, foarte asemănător cu structurările anterior evocate.

Filosofia se prezintă, aşadar: ☞ (1) ca *PSIHOLOGIE* şi, în general, ca ştiinţa asupra vieţii; ☞ (2) ca *FIZIOLOGIE*, în sensul originar, pe care i-l confe-

---

[30] În textul omonim, din 1826, reprodus în: Eufrosim Poteca, *Scrieri literare inedite* (1820 - 1840), ediţie coordonată de Paul Cornea, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1981, pp. 284 - 298; retipărit în: Eufrosim Poteca, *Însemnări autobiografice*, ediţie critică, text stabilit, studiu introductiv şi bibliografie de Adrian Michiduţă, „Aius“, Craiova, 2005, pp. 81- 99

[31] Vol. IV, *Opuscoli metafisici*, nella stamperia di Giuseppe Marelli, Milano, 1794

[32] Francesco Soave, *Istituzioni di logica, metafisica ed etica*, vol. 2, Pisa, 1814

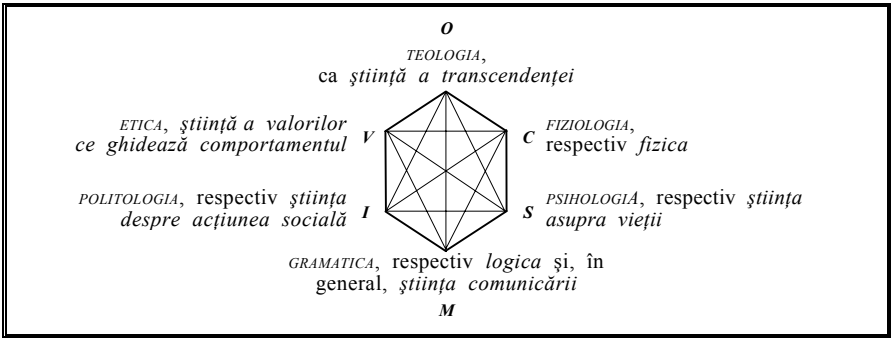
[33] Adrian Michiduţă, Notă asupra ediţiei, în: Eufrosim Poteca, *vol. cit.*, p. 5

[34] Eufrosim Poteca, *loc. cit.*, p. 81

[35] *Ibidem*, pp. 81, respectiv 97

[36] *Ibidem*, p. 81

reau presocraticii, respectiv ca *fizică*; ☞ (3) ca *TEOLOGIE*, sau ca ştiinţă a transcendenţei; ☞ (4) ca *ETICĂ*, o ştiinţă a valorilor ce ghidează comportamentul; ☞ (5) ca *POLITOLOGIE*, sau ca ştiinţă despre social; ☞ (6) în chip de *GRAMATICĂ*, respectiv de *logică* şi, în general, de *ştiinţă a comunicării*.

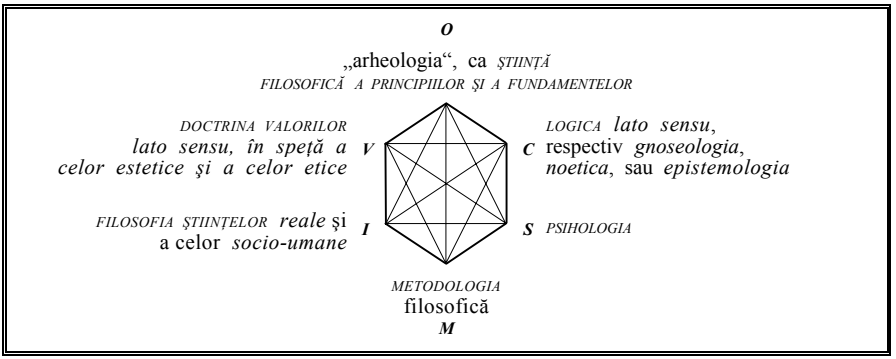
82°. Cele şase ramuri ale filosofiei, vizate prin structura metafizicii asumate de Eufrosim Poteca

18.17. Cu antecedentele menţionate, problema distribuţiei disciplinelor filosofice în acord cu schema hexadică îşi găseşte numeroase alte ilustraţii. Mircea Florian [37], bunăoară, în prelegerea a V-a (dedicată principalelor înţelesuri date, de-a lungul timpului, filosofiei), din Cursul de *Introducere în filosofie*, ţinut studenţilor din modulul propedeutic în anul universitar 1930 - 1931, la Facultatea de Litere şi Filosofie, din cadrul Universităţii Bucureşti, socoteşte că, din prima temă „de bază" a filosofiei, care este şi prima categorie de preocupări filosofice (*Cercetarea fundamentelor*), decurg patru discipline principale şi două discipline secundare: ☞ (1) *PSIHOLOGIA*, ca *ştiinţă a faptelor de conştiinţă* ce *„nu poate deveni exclusiv ştiinţă specială, fără să piardă tocmai ce are mai important şi, totodată, să înceteze a mai fi rodnică"* [38] – la poziţia *agentului „S"*, din cadrul paradigmei situaţionale; ☞ (2) *DOCTRINA GÎNDIRII*, sau *LOGICA lato sensu*, în înţeles larg, pentru a include: *teoria cunoaşterii*, sau *NOETICA* (respectiv *GNOSEOLOGIA*, sau *EPISTEMOLOGIA*), în legătură *„cu condiţiile cele mai generale ale cunoaşterii obiective, sau cu obiec-*

[37] Mircea Florian, *Philosophia perennis*, cu o cronobiografie a autorului, note şi comentarii de Adrian Michiduţă, Editura „Grinta", Cluj-Napoca, 2004, p. 75

[38] Definiţia aparţine lui Wilhelm Wundt, şi este evocată de Mircea Florian, în: *loc. cit.*, p. 74

tivul ca atare, întrucît este ştiut sau cunoscut“ [39]; poziţia acestei discipline este asigurată de variabila *conţinutului* şi a *structurii*, *„C“*; ☞ (3) DOCTRINA PRINCIPIILOR, sau *ştiinţa fundamentelor*, avînd a determina *„ce este* CORP, *ce este* SPAŢIU, *schimbare, substanţă, real, fictiv etc.“* [40]; am putea vorbi, în caesta caz, de *„*ARHEOLOGIE*“*, ca *ştiinţă filosofică a principiilor şi a fundamentelor*, iar locul acestei discipline, în hexagonul semio-logic, este oferit de polul, sau parametru *„O“*, al *referinţei* şi al *transcendenţei*; ☞ (4) DOCTRINA VALORILOR *lato sensu*, respectiv ESTETICA, în chip de viziune asupra frumosului, şi *morala*, ca teorie a binelui şi a virtuţii [41], la poziţia *contextualizării axio-logice*, *„V“*, din modelul la care ne raportăm; ☞ (5) FILOSOFIA ŞTIINŢELOR reale şi a celor socio-umane, la poziţia *interlocuţiei*, *„I“*; ☞ (6) METODOLOGIA filosofică, la poziţia *contextualizării* de ordin instrumental-metodologic *„M“*.

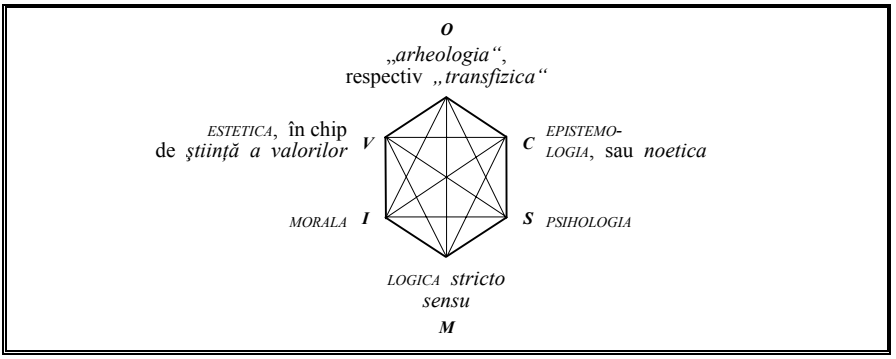

83°. A doua versiune a sistemului disciplinelor filosofice, degajat din „cursul introductiv“ de filosofie al lui Mircea Florian, din anul universitar 1930 - 1931

Tot autorul cursului de Filosofie, de care am pomenit, ne previne, însă, că – în legătură cu cea de-a doua temă (şi totodată funcţie) a filosofiei (anume *înlesnirea coordonării rezultatelor ştiinţelor particulare*) – se conturează discipline „derivate“, precum filosofia *matematicii*, filosofia *fizicii*, filosofia *biologiei*, filosofia *istoriei* şi, tot astfel, filosofia *dreptului*, filosofia *religiei*, ori filosofia *esteticii* etc.

[39] Mircea Florian, *loc. cit.*, p. 74
[40] *Ibidem*, p. 73
[41] *Ibidem*, p. 74

18.18. Dacă ţinem cont de formula duală în care introduce gînditorul român două dintre cele 4 discipline fundamentale ale filosofiei, ajungem la o ordonare alternativă, prin care sistemul filosofiei include: ☞ (1) *PSIHOLOGIA* în postul *„alocuţiei“ „S“*; ☞ (2) *NOETICA* (sau *EPISTEMOLOGIA*) în vîrful *„C“*, al *structurării conţinutului*; ☞ (3) *„ARHEOLOGIA“*, sau *„TRANSFIZICA“* , în chip de *„ştiinţă a principiilor“* şi *a fundamentelor*, la polul *„O“*, al *transcendenţei*; ☞ (4) *ESTETICA*, în postul *axio-logic „V“*; ☞ (5) *MORALA* (sau *ETICA*) în postul dia-logic, al *interlocuţiei*, *„I“*; ☞ (6) *LOGICA stricto sensu* în postul *„PROCEDURAL“*, sau *metodo-logic „M“*:

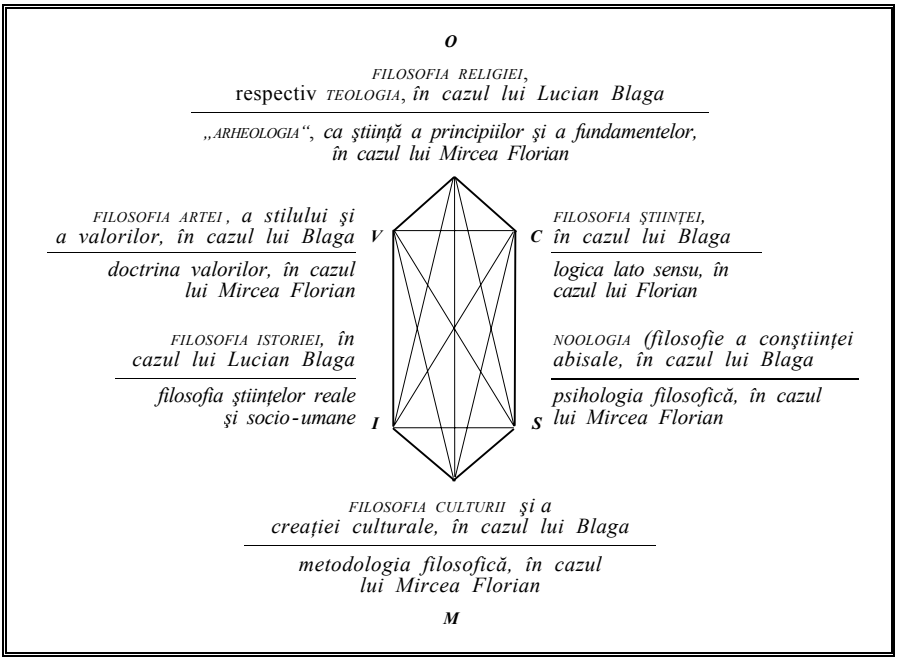
84°. Hexada disciplinelor filosofice, distinse de Mircea Florian, în acord cu principalele preocupări filosofice

După cum lesne se poate constata, cele două partiţionări ale filosofiei în *discipline* sau *ştiinţe filosofice*, rezultînd din cursurile de propedeutică filosofică datorate lui Mircea Florian, se apropie izbitor de partajul degajat, în capitolul (15), din cartea a V-a, în perspectiva concepţiei lui Lucian Blaga.

Ne referim la împrejurarea că: ☞ (1) variabilei situaţionale *„S“*, *A AGENTULUI*, din paradigma „situaţională“, la care recurgem, îi corespunde, în textele lui Blaga, *FILOSOFIA NOOLOGICĂ*; ☞ (2) polului, sau parametrului *„C“*, ţinînd de *CONŢINUTUL LOGIC* al construcţiei, i se poate pune în corespondenţă, în cazul lui Blaga, *FILOSOFIA ŞTIINŢEI*; ☞ (3) coordonatei, sau variabilei *„O“*, *A MOTIVAŢIEI*, i se poate ataşa *TEOLOGIA* şi *FILOSOFIA RELIGIEI*, din cadrul aceleiaşi sistematizări a filosofiei, avută în vedere de gînditorul ardelean; ☞ (4) variabilei, sau parametrului *„V“*, de ordin *AXIO-LOGIC*, i se poate corela, în cazul lui Blaga, *FILOSOFIA ARTEI*; ☞ (5) polului, sau factorului *„I“*, de ordin *INTERLOCUTIV*, i se poate alătura *FILOSOFIA ISTORIEI*, de

care n-ar putea fi văduvit sistemul filosofiei, aşa cum îl înţelege Blaga; ☞ (6) coordonatei, sau variabilei situaţionale *„M“*, cu vocaţie *METODO - LOGICĂ*, îi poate fi pusă în paralel *FILOSOFIA CULTURII*, promovată la loc de cinste în filosofia cu care s-a identificat autorul trilogiilor filosofice.

Corespondenţa, ca atare, dintre cele două şiruri de distincţii, aferente concepţiei despre filosofie, la care aderă Lucian Blaga şi Mircea Florian, se poate urmări în tabelul (85°), de mai jos.

O
FILOSOFIA RELIGIEI,
respectiv TEOLOGIA, în cazul lui Lucian Blaga
„ARHEOLOGIA“, ca ştiinţă a principiilor şi a fundamentelor, în cazul lui Mircea Florian
FILOSOFIA ARTEI, a stilului şi a valorilor, în cazul lui Blaga
V
doctrina valorilor, în cazul lui Mircea Florian
C
FILOSOFIA ŞTIINŢEI, în cazul lui Blaga
logica lato sensu, în cazul lui Florian
FILOSOFIA ISTORIEI, în cazul lui Lucian Blaga
filosofia ştiinţelor reale şi socio-umane
I
NOOLOGIA (filosofie a conştiinţei abisale, în cazul lui Blaga
S
psihologia filosofică, în cazul lui Mircea Florian
FILOSOFIA CULTURII şi a creaţiei culturale, în cazul lui Blaga
metodologia filosofică, în cazul lui Mircea Florian
M

85°. Circuitul disciplinelor filosofice, într-o desfăşurare contrastivă, conform distincţiilor operate de Lucian Blaga şi Mircea Florian

18.19. Scoasă din contextul unei singure concepţii, schema de „înregimentare“ a disciplinelor filosofice se poate reconsidera sub titlul de instrument al unei tipologii deschise. Polului *„S“*, bunăoară, i se poate ataşa *ANTROPOLOGIA* filosofică, *FENOMENOLOGIA*, în sens hegelian, *ANTROPOSOFIA*, conformă cu vederile lui Rudolf Steiner (din 1912) şi aşa mai departe.

În orizontul variabilei de *conţinut* (*„C“*) se mai pot alinia „logica ştiinţei“, în sensul lui Rudolf Carnap, de exemplu; „scientica“ şi altele.

Cu variabila *„O“*, a *transcendenței*, se mai pot conecta *„METAFIZICA ESCATOLOGICĂ“*, în sensul lui Nikolai Berdiaev [42] (1874 - 1948), *„LOGICA RELIGIEI“* [43], în sensul lui Joseph Maria Boceński (1902 - 1995), *„TEOSOFIA“*, în accepțiile consemnate, la vremea lor, de Johann Jakob Brucker [44] (1696 - 1770) şi de Denis Diderot [45] (1713 - 1784); *„TEOLOGIA DIALECTICĂ“*, în sensul lui Karl Barth [46] (1886 - 1968) şi aşa mai departe.

Pe locul marcat prin variabila, sau coordonata *„V“*, din cadrul schemei „situațional“-hexadice a *evaluării*, se vor aşeza inclusiv *AXIOLOGIA*, *„ETICA AXIOLOGICĂ“*, în sensul pe care i-l conferă un Max Scheler, bunăoară; *„DEONTOLOGIA“*, în sensul pe care i-l imprimă Jeremy Bentham [47] etc.

Pe dimensiunea interlocuției (*„I“*) s-ar mai putea legitima *„SOCIO-LOGICA“*, în accepția lui Theodor Adorno, din volumul despre *„critica culturii şi a societății“* [48], apărut în fieful şcolii pe care o reprezintă, în 1955.

În corelație cu variabila, sau coordonata procedurală *„M“*, din aceeaşi schemă „situațional“ - hexadică *„SCOVIM“*, şi-ar putea revendica dreptul la existența metodologia cabalistică, *„ORGANON-ul“* aristotelic, *„NOUL ORGANON“*, în varianta „inductivistă“ a lui Francis Bacon [49] (1561 - 1626), din 1620; în versiunea „inductivist-deductivistă“ a lui Johann Henrich Lambert [50] (1728 - 1777), din 1764; pe direcția „ultranovatoare“ a lui William Whewell [51] (1794 - 1866), consemnată prin volumul *Novum Organum*

---

[42] Nikolai Aleksandrovich Berdiaev, *Essai de métaphysique eschatologique*, „Aubier“, Paris, 1946

[43] Joseph Maria Boceński, *The Logic of Religion*, New York University Press, New York, 1965

[44] Jacob Brucker, *Historia critica philosophiae a mund i incunabulis ad nostram usque aetatem deducta* (adică: *„Istoria critică a filosofiei de la începuturile lumii şi pînă în zilele nostre“* !), „Christoph Breitkopf“, Lipsiae (Leipzig), 1742 - 1744, 5 volume, reed. în 1766

[45] Denis Diderot, *Encyclopédie*, vol. XVII; articolul despre teosofie este reluat în: Jean Assézat et Maurice Tourneux (éds.), *Oeuvres complètes de Diderot*, „Garnier“, Paris, 1875 - 1877

[46] Cf., între alții: Bruce McCormack, *Karl Barth's Critically Realistic Dialectical Theology: Its Genesis and Development, 1909 - 1936*, „Oxford University Press“, 1997

[47] Jeremy Bentham, *Deontology: or, the Science of Morality*, 2 volumes, edited by John Bowring, „Longman, Rees, Orme, Brown, Green & Longman“, London, 1834

[48] Theodor Adorno, *Prismen. Kulturkritik und Gesellschaft*, Frankfurt am Meine, Berlin, 1955; trad. fr. (*Prismes. Critique de la culture et de la société*), „Payot“, Paris, 1986

[49] Francis Bacon, *Novum Organum, sive indicia vera de interpretatione naturae*, „Joannem Billium“, London, 1620. Cf. ed. engl. (*The New Organon, or True Directions Concerning the Interpretation of Nature*), Cambridge University Press, 2000; trad. rom. (*Noul Organon*), de Nicolae Petrescu şi Mircea Florian, Editura Academiei, Bucureşti, 1957

[50] Johann Henrich Lambert, *Neues Organon*, *oder Gedanken über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren*, Leipzig, 1764

[51] William Whewell, *Novum organum renovatum*, 3rd edition, „Parker“, London, 1858

Renovatum, ajuns în 1858 la a treia ediţie, ori pe direcţia „simbolică", a lui Peter Demianovici Ouspensky [52] (1878 - 1947).

Capitolul 19: Tipologii ale tipologiilor, în universul deschis al filosofiei

Înfruntînd „jungla ecuatorială" a filosofiilor din perspectiva situaţiilor de cunoaştere, în volumul *Educaţie şi creaţie* [53], din 1995, propuneam delimitarea a 6 grupuri de ideologii cogniviste şi de filosofii ale cunoaşterii:

☞ (1) după cum ele se apropie, ori chiar focalizează *agentul* şi *iniţiatorul* actului de înţelegere a „celor din jur" – *psihologismul* / *personalismul* (energetic) / *subiectivismul* / *solipsismul* / *ocultismul* / *pragmati(ci)smul* / *idealismul* (subiectiv / fiziologic) / *spiritualismul* (iraţionalist / constructivist) / *trăirismul* / *existenţialismul* / *asociaţionismul* / *structuralismul genetic* / *dadaismul epistemologic* / *operaţionalismul* / *(neo)freudismul* etc.;

☞ (2) după cum ele ating, ori dau seamă, cît se poate de profund, de *rezultatul* cugetării, de *structura* şi de *funcţionarea* demersului ca atare al cunoaşterii – *(neo)raţionalismul* / *idoneismul* / *intelectualismul* / *logicismul* / *idealismul logic* / *idealismul transcendentalist* (etajul „analitic") / *panlogismul* / *matematismul* / *constructivismul* / *structuralismul funcţionalist* / *fenomenalismul transcendentalist* şi aşa mai departe;

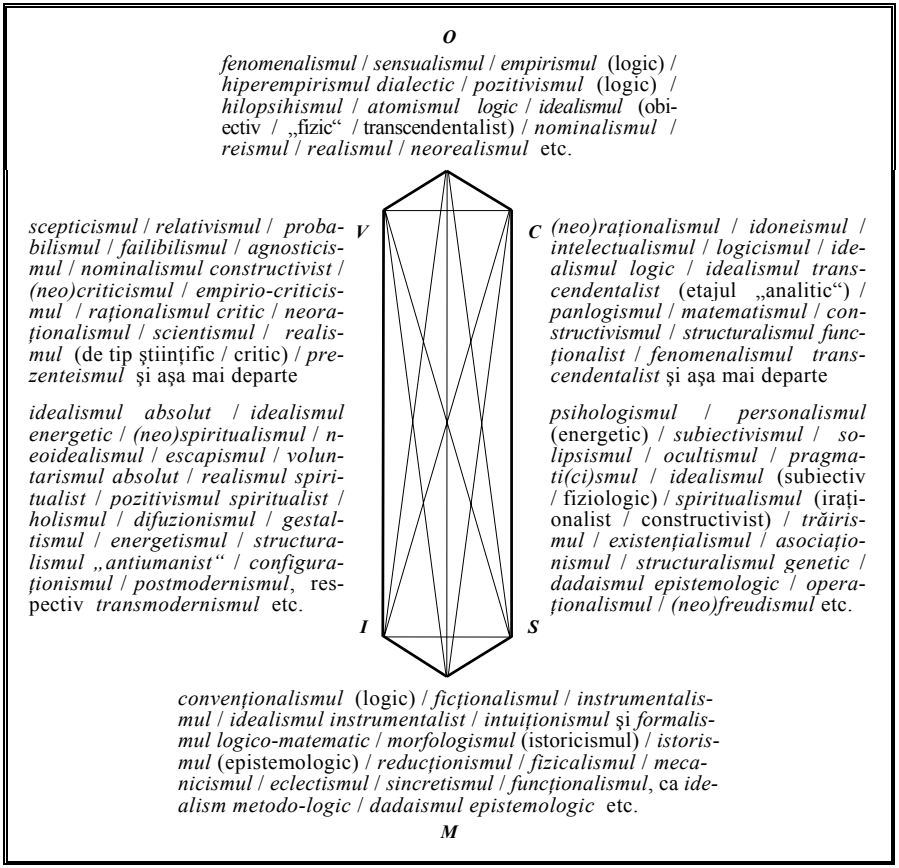
☞ (3) după cum trimit la *sursele* cunoaşterii şi le explicitează ca atare, tranşînd, într-un fel sau altul, natura „obiectului" cunoscut – *fenomenalismul* / *sensualismul* / *empirismul* (logic) / *hiperempirismul dialectic* / *pozitivismul* (logic) / *hilopsihismul* / *atomismul logic* / *idealismul* (obiectiv / „fizic" / transcendentalist) / *nominalismul* / *reismul* / *realismul* / *neorealismul* etc.;

☞ (4) după cum relevă, într-un fel sau altul, *valoarea* cunoştinţelor noastre, direcţionîndu-ne pe anumite modalităţi cognitive şi spre anumite *criterii de evaluare* a cunoştinţelor, spre anumite *finalităţi* ale actului cognitiv – *scepticismul* / *relativismul* / *probabilismul* / *failibilismul* / *agnosticismul* / *nominalismul constructivist* / *(neo)criticismul* / *empirio-cri-*

---

[52] Peter Demianovici Ouspensky (în ruseşte: Pyotr Demianovich Ouspenskii, respectiv Uspenskii sau Uspensky), *Tertium Organum: The Third Canon of Thought, a Key to the Enigmas of the World*, translated from the Russian by Nicholas Bessaraboff and Claude Bragdon, „Manas Press", Rochester, New York, 1920; „Knopf", New York, 1922; „Kegan Paul, Trench, Trubner", London, 1923, reed. în 1934; 3rd american edition, „Knopf", New York, 1945

[53] Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie, în perspectiva unei logici „situaţionale"*, Bucureşti, 1995, p. 49

O
fenomenalismul / sensualismul / empirismul (logic) / hiperempirismul dialectic / pozitivismul (logic) / hilopsihismul / atomismul logic / idealismul (obiectiv / „fizic“ / transcendentalist) / nominalismul / reismul / realismul / neorealismul etc.
V
scepticismul / relativismul / probabilismul / failibilismul / agnosticismul / nominalismul constructivist / (neo)criticismul / empirio-criticismul / raționalismul critic / neoraționalismul / scientismul / realismul (de tip științific / critic) / prezenteismul și așa mai departe
idealismul absolut / idealismul energetic / (neo)spiritualismul / neoidealismul / escapismul / voluntarismul absolut / realismul spiritualist / pozitivismul spiritualist / holismul / difuzionismul / gestaltismul / energetismul / structuralismul „antiumanist“ / configurationismul / postmodernismul, respectiv transmodernismul etc.
C
(neo)raționalismul / idoneismul / intelectualismul / logicismul / idealismul logic / idealismul transcendentalist (etajul „analitic“) / panlogismul / matematismul / constructivismul / structuralismul funcționalist / fenomenalismul transcendentalist și așa mai departe
psihologismul / personalismul (energetic) / subiectivismul / solipsismul / ocultismul / pragmati(ci)smul / idealismul (subiectiv / fiziologic) / spiritualismul (iraționalist / constructivist) / trăirismul / existențialismul / asociaționismul / structuralismul genetic / dadaismul epistemologic / operaționalismul / (neo)freudismul etc.
I
S
convenționalismul (logic) / ficționalismul / instrumentalismul / idealismul instrumentalist / intuiționismul și formalismul logico-matematic / morfologismul (istoricismul) / istorismul (epistemologic) / reducționismul / fizicalismul / mecanicismul / eclectismul / sincretismul / funcționalismul, ca idealism metodo-logic / dadaismul epistemologic etc.
M

86°. Ideologii cognitiviste, corespunzătoare rolului acordat subiectivității în actul cunoașterii

ticismul / raționalismul critic / neoraționalismul / scientismul / realismul (de tip științific / critic) / *prezenteismul* și așa mai departe;

☞ (5) după cum dau seama de suportul ultim al cunoașterii și al „realității“ cunoscute, de dimensiunea intersubiectivă și de cea inerent-socială a oricărei forme de cunoaștere – *idealismul absolut / idealismul energetic / (neo)spiritualismul / neoidealismul / escapismul / voluntarismul absolut / realismul spiritualist / pozitivismul spiritualist / holismul / difuzionismul / gestaltismul / energetismul / structuralismul „antiumanist“ / configurationismul / postmodernismul*, respectiv *transmodernismul* etc.;

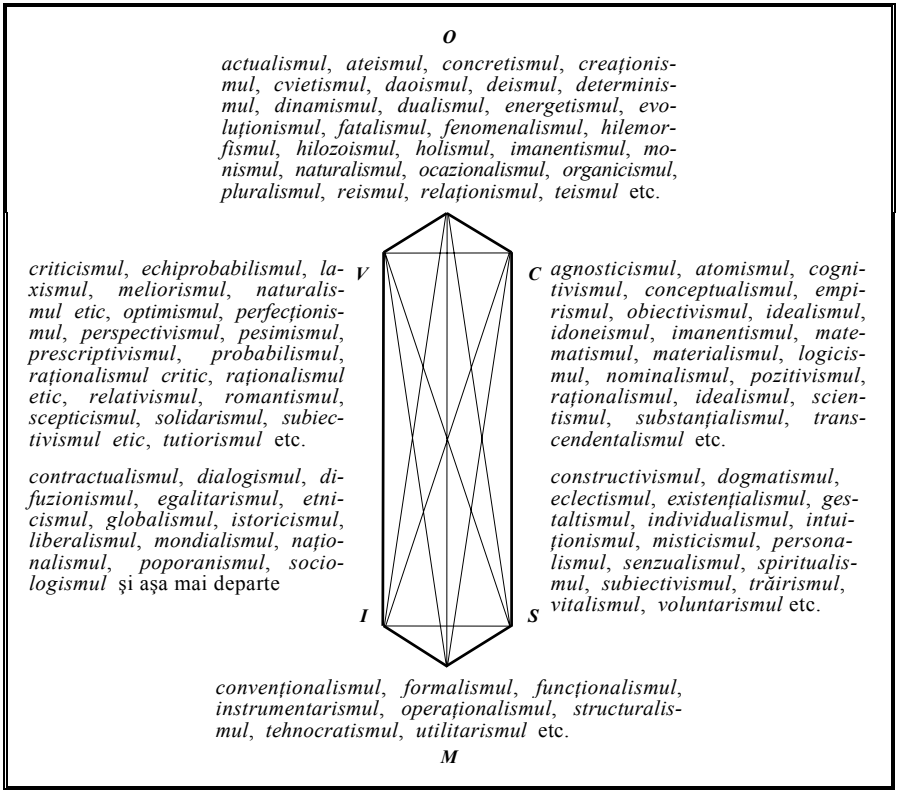
☞ (6) după cum ele divulgă, într-un fel sau altul, *modalităţile*, *tehnicile* şi *algoritmii*, sau *procedeele* cunoaşterii, orientîndu-ne spre căile şi strategiile pe care se cuvine să le urmăm, dacă dorim să atingem anumite ţeluri în antepriza cognitivă – *convenţionalismul* (logic) / *ficţionalismul* / *instrumentalismul* / *idealismul instrumentalist* / *intuiţionismul* şi *formalismul logico-matematic* / *morfologismul* (istoricismul) / *istorismul* (epistemologic) / *reducţionismul* / *fizicalismul* / *mecanicismul* / *eclectismul* / *sincretismul* / *funcţionalismul*, ca *idealism metodo-logic* / *dadaismul epistemologic* etc.

19.2. Dacă sporim miza la „întregul" filosofiilor, este recomandabil să desprindem „linii de forţă" în masa concepţiilor ce se aglomerează cu fiecare nouă epocă şi cu fiecare nouă generaţie de purtători ai cuvîntului filosofic.

În această din urmă privinţă, am putea convoca distincţiile din minidicţionarul filosofic prezentat în capitolul (9), din cartea a III-a, sub următoarele rubrici: ☞ (1) *constructivismul*, *dogmatismul*, *eclectismul*, *existenţialismul*, *gestaltismul*, *individualismul*, *intuiţionismul*, *misticismul*, *personalismul*, *senzualismul*, *spiritualismul*, *subiectivismul*, *trăirismul*, *vitalismul*, *voluntarismul* etc., în legătură cu polul *agentului* şi cu filosofiile *SUBIECTIVITĂŢII*; ☞ (2) *agnosticismul*, *atomismul*, *cognitivismul*, *conceptualismul*, *empirismul*, *obiectivismul*, *idealismul*, *idoneismul*, *imanentismul*, *matematismul*, *materialismul*, *logicismul*, *nominalismul*, *pozitivismul*, *raţionalismul*, *idealismul*, *scientismul*, *substanţialismul*, *transcendentalismul* etc., pe linia *conţinutului* situaţiilor discursive în atenţie şi a filosofiei *„OBIECTIVE" lato sensu*; ☞ (3) *actualismul*, *ateismul*, *concretismul*, *creaţionismul*, *cvietismul*, *daoismul*, *deismul*, *determinismul*, *dinamismul*, *dualismul*, *energetismul*, *evoluţionismul*, *fatalismul*, *fenomenalismul*, *hilemorfismul*, *hilozoismul*, *holismul*, *imanentismul*, *monismul*, *naturalismul*, *ocazionalismul*, *organicismul*, *pluralismul*, *reismul*, *relaţionismul*, *teismul* etc., *vis-à-vis* cu polul *referenţialităţii* şi al *transcendenţei*, *„O"* şi cu filosofia *realului*, în sensul cel mai larg al sintagmei; ☞ (4) *criticismul*, *echiprobabilismul*, *laxismul*, *meliorismul*, *naturalismul etic*, *optimismul*, *perfecţionismul*, *perspectivismul*, *pesimismul*, *prescriptivismul*, *probabilismul*, *raţionalismul critic*, *raţionalismul etic*, *relativismul*, *romantismul*, *scepticismul*, *solidarismul*, *subiectivismul etic*, *tutiorismul* etc., în legătură cu variabila *„V"*, a *contextualizării subiective*, şi cu filosofia *MOTIVAŢIEI lato sensu*; ☞ (5) *contractualismul*, *dialogismul*,

difuzionismul, *egalitarismul*, *etnicismul*, *globalismul*, *istoricismul*, *liberalismul*, *mondialismul*, *naţionalismul*, *poporanismul*, *sociologismul* etc., în legătură cu polul, sau coordonata *interlocuţiei „I“* şi cu filosofia *SOCIALĂ lato sensu*; ☞ (6) *convenţionalismul*, *formalismul*, *funcţionalismul*, *instrumentarismul*, *operaţionalismul*, *structuralismul*, *tehnocratismul*, *utilitarismul* etc., pe linia *contextualizării de ordin procedural*, *„M“*, respectiv a filosofiei *„INSTRUMENTALE“ lato sensu*.

Aranjate spaţial, cele şase rubrici ne conduc spre un insolit hexagon al soluţiilor conturate în „laboratoarele“ filosofiei, pe parcursul a peste 2000 de ani.

O
actualismul, ateismul, concretismul, creaţionismul, cvietismul, daoismul, deismul, determinismul, dinamismul, dualismul, energetismul, evoluţionismul, fatalismul, fenomenalismul, hilemorfismul, hilozoismul, holismul, imanentismul, monismul, naturalismul, ocazionalismul, organicismul, pluralismul, reismul, relaţionismul, teismul etc.
V
criticismul, echiprobabilismul, laxismul, meliorismul, naturalismul etic, optimismul, perfecţionismul, perspectivismul, pesimismul, prescriptivismul, probabilismul, raţionalismul critic, raţionalismul etic, relativismul, romantismul, scepticismul, solidarismul, subiectivismul etic, tutiorismul etc.
contractualismul, dialogismul, difuzionismul, egalitarismul, etnicismul, globalismul, istoricismul, liberalismul, mondialismul, naţionalismul, poporanismul, sociologismul şi aşa mai departe
C
agnosticismul, atomismul, cognitivismul, conceptualismul, empirismul, obiectivismul, idealismul, idoneismul, imanentismul, matematismul, materialismul, logicismul, nominalismul, pozitivismul, raţionalismul, idealismul, scientismul, substanţialismul, transcendentalismul etc.
constructivismul, dogmatismul, eclectismul, existenţialismul, gestaltismul, individualismul, intuiţionismul, misticismul, personalismul, senzualismul, spiritualismul, subiectivismul, trăirismul, vitalismul, voluntarismul etc.
I
S
convenţionalismul, formalismul, funcţionalismul, instrumentarismul, operaţionalismul, structuralismul, tehnocratismul, utilitarismul etc.
M

87°. Demarcaţii de primă instanţă în lumea filosofiilor, conform orizontului de aşteptare al paradigmei „situaţional“ - hexadice

Cartea a VII-a:
UTILIZĂRI DE-A DOUA INSTANȚĂ ALE MODELULUI HEXADIC ÎN CÎMPUL FILOSOFIEI

Ordonarea unor distincții şi legitimarea lor, atunci cînd sînt operate, deja, completarea acestora, grație virtuților euristice de care dă dovadă paradigma situațională; facilitarea unor comunicații între diverse circuite de concepte, iată doar cîteva atuuri ale analizei „situaționale" de care ne-am putut face o părere din cele expuse în capitolele precedente. Ele ies în evidență inclusiv în utilizările recurente ale schemei *„SCOVIM"*.

Dacă, bunăoară, plecăm de la constelația FILOSOF (*„S"*) → FILOSOFIE, ca desfăşurare textuală (*„C"*) → REFERENȚIAL *al filosofiei* (*„O"*) → ORIZONT VALORIC *al filosofării* (*„V"*) → *filosofia ca* ORIZONT DE AŞTEPTARE (*„I"*) → METODA, sau INSTRUMENTARUL *filosofiei* (*„M"*), vom constata că fiecare din cele 6 „ferestre" ce dau seamă de „procesul", sau de „spectacolul" *filosofării* se lasă, la rîndu-i, „dezmembrată" şi „aprofundată", după indicația celor 6 variabile, sau coordonate ale activității în atenție.

Capitolul 20: Structuri „situațional"-hexadice în orizontul explorării conştiinței filosofice, în cel al antropologiei şi al hermeneuticii

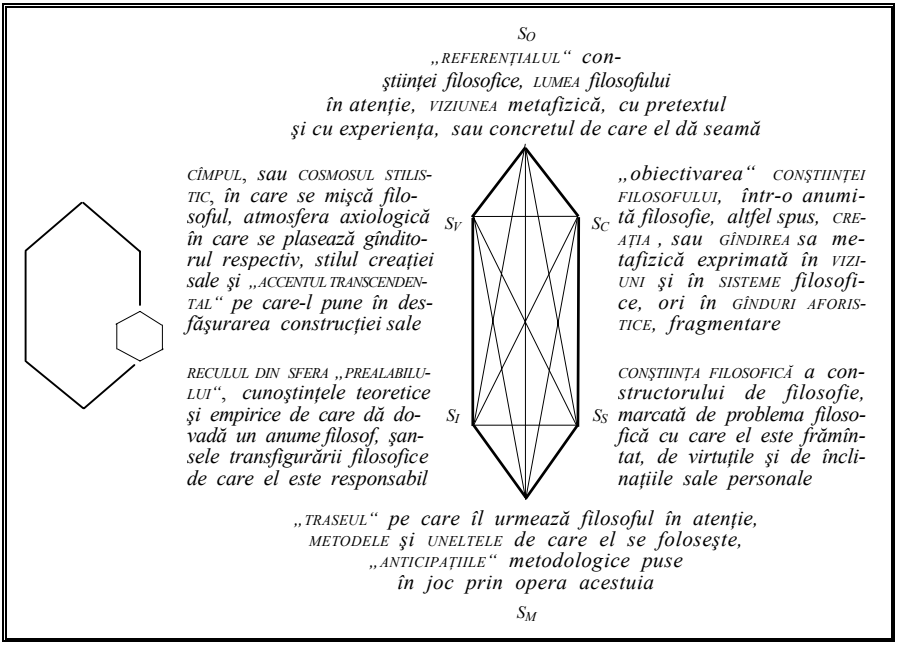
20.1. În spațiul marcat prin coordonata, sau variabila *„S"*, a inițiativei discursive şi a enunțării de un tip sau altul, s-ar putea plasa discuția generată de Lucian Blaga în jurul sintagmei ce dă titlul volumului *Despre conştiința filosofică* [1]. Întîmplător, sau nu, prin ultima subdiviziune a textului în atenție, Lucian Blaga se opreşte la 6 determinări ale *conştiinței filosofice*, înțeleasă de către gînditorul ardelean ca *„răsfrîngere în spirit, mai mult sau mai puțin lucidă"*, a *„ființei"* şi a *„autonomiei"* gîndirii filosofice, ca *„sumă de acte ale acesteia, reflectate asupra ei însăşi"* [2].

---

[1] Lucian Blaga, *Despre conştiința filosofică*, curs ținut la Facultatea de Litere şi Filosofie - Cluj, în anul universitar 1946 - 1947, „Schildraut", Cluj, 1947, ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva", Bucureşti, 1983, pp. 61 - 194

[2] *Ibidem*, pp. 190 sqq.

Este vorba de raportări: ☞ (1) la CONŞTIINŢA FILOSOFICĂ *a constructorului de filosofie* (*„S_S“*), marcată de *problema filosofică* cu care gînditorul este frămîntat, respectiv de virtuţile şi de înclinaţiile personale ale propunătorului de *sistem*, ori de gîndire *fragmentară*; ☞ (2) la *„OBIECTIVAREA“ POMENITEI CONŞTIINŢE* personale a filosofului, într-o anumită *FILOSOFIE* (*„S_C“*), altfel spus, la *CREAŢIA* (sau la *GÎNDIREA*) *METAFIZICĂ* exprimată în viziuni şi în *sisteme filosofice*, sau (mai artistic) în *gînduri aforistice*, fragmentare; ☞ (3) la *„REFERENŢIALUL“* pomenitei conştiinţe filosofice, urmărită în matricea unui creator anume (*„S_O“*) – adică, la *LUMEA FILOSOFULUI* în atenţie, respectiv la viziunea sa metafizică, cu dimensiunile sale, cu pretextul şi cu experienţa, sau *CONCRETUL* de care dă seamă; ☞ (4) la *CÎMPUL*, sau la *COSMOSUL STILISTIC*, în care se mişcă filosoful în curs de examinare (*„S_V“*), adică la *atmosfera axiologică* în care se plasează gînditorul urmărit, la *stilul* creaţiei sale şi la *„accentul transcendental“* pe care acesta reuşeşte să îl pună în desfăşurarea construcţiei sale; ☞ (5) la *recu-*

S_O
„REFERENŢIALUL“ conştiinţei filosofice, LUMEA filosofului în atenţie, VIZIUNEA metafizică, cu pretextul şi cu experienţa, sau concretul de care el dă seamă
CÎMPUL, sau COSMOSUL STILISTIC, în care se mişcă filosoful, atmosfera axiologică în care se plasează gînditorul respectiv, stilul creaţiei sale şi „ACCENTUL TRANSCENDENTAL“ pe care-l pune în desfăşurarea construcţiei sale
S_V
S_C
„obiectivarea“ CONŞTIINŢEI FILOSOFULUI, într-o anumită filosofie, altfel spus, CREAŢIA, sau GÎNDIREA sa metafizică exprimată în VIZIUNI şi în SISTEME filosofice, ori în GÎNDURI AFORISTICE, fragmentare
RECULUL DIN SFERA „PREALABILULUI“, cunoştinţele teoretice şi empirice de care dă dovadă un anume filosof, şansele transfigurării filosofice de care el este responsabil
S_I
S_S
CONŞTIINŢA FILOSOFICĂ a constructorului de filosofie, marcată de problema filosofică cu care el este frămîntat, de virtuţile şi de înclinaţiile sale personale
„TRASEUL“ pe care îl urmează filosoful în atenţie, METODELE şi UNELTELE de care el se foloseşte, „ANTICIPAŢIILE“ metodologice puse în joc prin opera acestuia
S_M

88°. Determinări ale conştiinţei filosofice (desluşite de Lucian Blaga), în acord cu polii hexadei situaţionale

cului din sfera „prealabilului“ (*„S_I“*), adică la *cunoştinţele teoretice* şi *empirice* de care dă dovadă un anume filosof, la şansele *transfigurării filosofice* de care el este responsabil, la *motivele metafizice* pe care le pune în valoare; ☞ (6) la *„TRASEUL“* pe care-l urmează filosoful în atenţie (*„S_M“*), adică la *METODELE* şi la *UNELTELE* de care el se foloseşte, la „anticipaţiile“ metodologice puse în joc prin opera acestuia.

20.2. Ieşind din „aria tematică“ (dar nu şi din „zarea interioară“ !) a metafilosofiei lui Lucian Blaga, am putea pune la probă schema ordonatoare *„$S_S S_C S_O S_V S_I S_M$“* pe cazul *definiţiilor omului*. Alegem, în acest sens, următoarele reconstrucţii ale extensiunii şi intensiunii conceptului în atenţie: ☞ (1) *„fiinţă cugetătoare“* (conform lui René Descartes), respectiv *„trestie gînditoare“*, sau *„fiinţă în căutarea fericirii“* – după Blaise Pascal; *„fiinţă a contradicţiilor“*, sau *„a opoziţiilor“* – într-una din caracterizările lui Nietzsche [3]; o *„fiinţă necunoscută“* – în opinia lui Alexis Carrel [4]; ☞ (2) *„fiinţă logică“* (sau *ζώον λογικόν*), respectiv *„fiinţă raţională“*, după una dintre definiţiile Stagiritului; ☞ (3) *„singura fiinţă în stare să slăvească generozitatea divină“*, după Giovanni Pico della Mirandola; *„existenţă tragică“*, în acord, bunăoară, cu viziunea lui Lev Isaakovici Şestov (1866 - 1938); *„existenţă întru mister şi pentru revelarea acestuia“*, după definiţia maiestuoasă a lui Lucian Blaga; ceea ce este *„în (sau prin) relaţia cu viaţa“* – după Søren Kierkegaard [5]; ☞ (4) *„fiinţă poetică“* (*ζώον ποιητικόν*), după o altă caracterizare datorată lui Aristotel; *„fiinţă supusă imperativelor categorice“*, după Immanuel Kant; *„fiinţă ce manifestă voinţa de putere“*, în concepţia lui Friedrich Nietzsche; *„evoluţie conştientă de sine“*, cum îi spune *omului* Pierre Teilhard de Chardin [6] (1881 - 1955), dar şi *„fiinţă către moarte“* (în germană: *Sein zum Tode*), după Martin Heidegger; *„eremit care trăieşte*

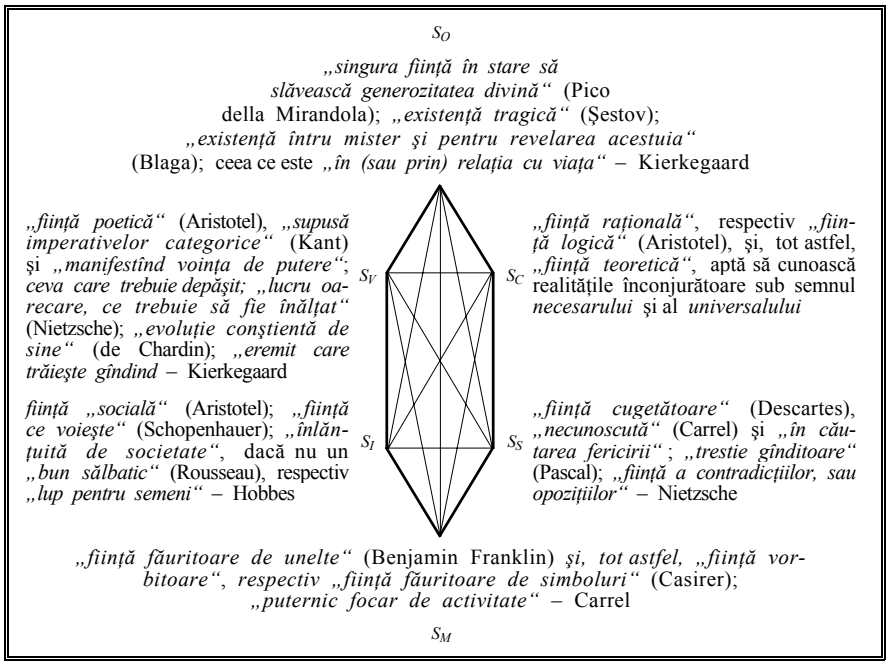
[3] Invocat de către Alexandru Husar, în recenta sa culegere de studii: *Coborîrea în viaţă*. *Eseuri*, Editura Academiei, Bucureşti, 2008, p. 129

[4] Alexis Carrel, *Man, the Unknown*, „Harper and Bros.“, New York, London, 1935; trad. rom. (*Omul, fiinţă necunoscută*) de Lia Busuioceanu, Editura „Cugetarea“, Bucureşti, 1936, p. 71; cf.; Alexandru Husar, *op. cit.*, p. 192

[5] *Apud*.: *Ibidem*, p. 79

[6] Cf., între altele: Pierre Teilhard de Chardin, *Le Phénomène Humain* (Les Éditions du Seuil, Paris, 1955), *L'Apparition de l'Homme* (Les Éditions du Seuil, Paris, 1956), *L'Avenir de l'Homme* (Les Éditions du Seuil, Paris, 1959), *L'Énergie humaine* (Les Éditions du Seuil, Paris, 1962), *La place de l'homme dans la nature* (Les Éditions du Seuil, Paris, 1963) Jeanne Mortier

gîndind, care a voit (şi a reuşit) să-şi ridice individualitatea sa pînă la normă, la concept“ – în acord cu o altă caracterizare a lui Kierkegaard [7]; *„măsură a desăvîrşirii“*, dar şi *ceva care trebuie depăşit*, *„un lucru oarecare ce trebuie să fie înălţat“* – după aprecierile contradictorii ale lui Nietzsche [8]; ☞ (5) *„fiinţă socială“*, respectiv *„ζώον πολιτικόν“*, după cea de-a treia definiţie datorată lui Aristotel, ceea ce înseamnă şi *„fiinţă înlănţuită de societate“*, dacă nu *„bunul sălbatic“* (conform lui Jean-Jacques Rousseau), respectiv *„homini lupus“* (adică: *lup pentru semenii săi* !), în severa caracterizare a lui Thomas Hobbes; de asemenea, *„fiinţă ce voieşte“*, cum îi spune *omului* Arthur Schopenhauer; ☞ (6) *„fiinţă făuritoare de unelte“* (respectiv *homo faber*) cum îl caracterizează, între alţii, Benjamin Franklin şi Henri Bergson; apoi, *„fiinţă vorbitoare“* (*homo*

S_O
„singura fiinţă în stare să slăvească generozitatea divină“ (Pico della Mirandola); „existenţă tragică“ (Şestov); „existenţă întru mister şi pentru revelarea acestuia“ (Blaga); ceea ce este „în (sau prin) relaţia cu viaţa“ – Kierkegaard
„fiinţă poetică“ (Aristotel), „supusă imperativelor categorice“ (Kant) şi „manifestînd voinţa de putere“; ceva care trebuie depăşit; „lucru oarecare, ce trebuie să fie înălţat“ (Nietzsche); „evoluţie conştientă de sine“ (de Chardin); „eremit care trăieşte gîndind – Kierkegaard
S_V
S_C
„fiinţă raţională“, respectiv „fiinţă logică“ (Aristotel), şi, tot astfel, „fiinţă teoretică“, aptă să cunoască realităţile înconjurătoare sub semnul necesarului şi al universalului
fiinţă „socială“ (Aristotel); „fiinţă ce voieşte“ (Schopenhauer); „înlănţuită de societate“, dacă nu un „bun sălbatic“ (Rousseau), respectiv „lup pentru semeni“ – Hobbes
S_I
S_S
„fiinţă cugetătoare“ (Descartes), „necunoscută“ (Carrel) şi „în căutarea fericirii“; „trestie gînditoare“ (Pascal); „fiinţă a contradicţiilor, sau opoziţiilor“ – Nietzsche
„fiinţă făuritoare de unelte“ (Benjamin Franklin) şi, tot astfel, „fiinţă vorbitoare“, respectiv „fiinţă făuritoare de simboluri“ (Casirer); „puternic focar de activitate“ – Carrel
S_M

89°. Definiţii ale omului, în acord cu „variabilele“, sau „coordonatele“ modelului „situaţional“ - hexadic

[7] Menţionată, ca atare, în: Alexandru Husar, *op. cit.*, p. 74

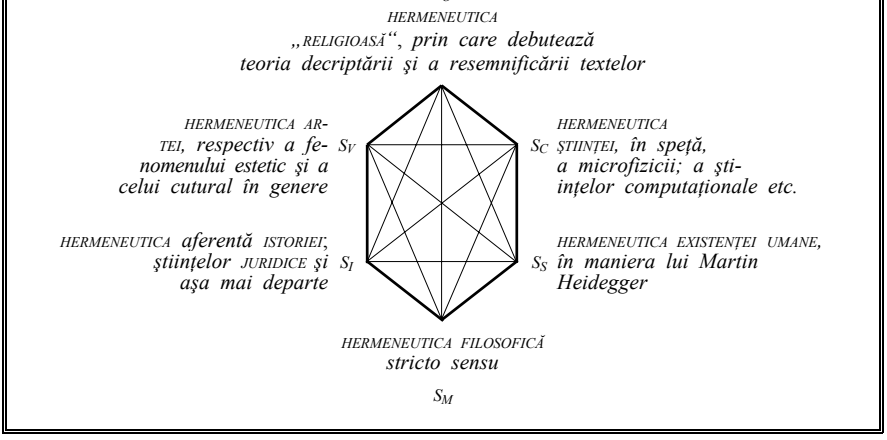
[8] Asupra cărora zăboveşte, între alţii, acelaşi Alexandru Husar, în *loc. cit.*, p. 140, 131, respectiv 137

loquens), *„fiinţă făuritoare de simboluri“* (*homo symbolicus*), după cum îl descrie Ernst Casirer; *„puternic focar de activitate“* – cum îi spune, bunăoară, Alexis Carrel [9], şi aşa mai departe.

20.3. Un alt exemplu de descompunere hexadică a întrupării unui pol dintr-o hexadă primară ne este inspirat de analizele dedicate „transformării filosofiei“ de Andrei Marga [10]. Hermeneutica, de care se ocupă autorul clujean, şi-ar afla locul în vîrful *„S“* al circuitului „situaţional“ al disciplinelor (respectiv al „părţilor“, sau al „domeniilor“) filosofice.

Privită ca univers autonom, respectiv ca „hermeneutică generală“, aşa cum apărea pe vremea lui Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768 - 1834), a lui Johan Gustav Droysen (1808 - 1884), ori a lui Friedrich Wilhelm Dilthey (1833 - 1911), aceasta „se deşiră“, la rîndu-i, în alte şase hermeneutici, fiecare din ele accentuînd o anume dimensiune a actului interpretativ.

Este vorba, succesiv: ☞ (1) de *hermeneutica* EXISTENŢEI UMANE, în maniera pe care o consacră un Martin Heidegger, bunăoară, ca *„analitică*

S_O
HERMENEUTICA
„RELIGIOASĂ“, prin care debutează
teoria decriptării şi a resemnificării textelor
HERMENEUTICA ARTEI, respectiv a fenomenului estetic şi a celui cutural în genere
S_V
S_C
HERMENEUTICA ŞTIINŢEI, în speţă, a microfizicii; a ştiinţelor computaţionale etc.
HERMENEUTICA aferentă ISTORIEI, ştiinţelor JURIDICE şi aşa mai departe
S_I
S_S
HERMENEUTICA EXISTENŢEI UMANE, în maniera lui Martin Heidegger
HERMENEUTICA FILOSOFICĂ
stricto sensu
S_M

90°. Orizonturi ale hermeneuticii, în acord cu polii, parametrii sau variabilele de care se uzează în analiza situaţiilor discursive

[9] Evocat de către Alexandru Husar, în: *op. cit.*, p. 71

[10] Andrei Marga, *Introducere în filosofia contemporană*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, pp. 216 - 223

existențială“, ce se plasează în polul *„S_S“* al modelului „situațional“-hexadic; ☞ (2) de *hermeneutica ŞTIINŢEI*, respectiv de acel gen de preocupări legate de fenomenul interpretării, prin care se determină „prealabilul“ oricărui gen de cunoaştere; o astfel de hermeneutică, cu care ne întîlnim în cele mai neaşteptate cîmpuri, în orizontul microfizicii, de exemplu, ori în cel al ştiințelor computaționale [11], activează foarte elocvent variabila, sau coordonata *„S_C“* din modelul de primă instanță al situației filosofice; ☞ (3) de *hermeneutica „RELIGIOASĂ“*, în cazul variabilei *motivaționale „S_O“*; ☞ (4) de *hermeneutica ARTEI*, servită, între alții, de către Johann Gottfried Herder; ea se încadrează foarte bine în orizontul de aştepatare al variabilei *„S_V“*; ☞ (5) de *HERMENEUTICA ISTORIEI*, în sensul ilustrat de către Baruch Spinoza, bunăoară, în *Tratatul teologico-politic* [12], şi de *hermeneutica JURIDICĂ*, răspunzînd polului, sau coordonatei *„S_I“*; ☞ (6) de *hermeneutica FILOSOFICĂ stricto sensu*, ca tehnică de interpretare a textelor cu vocație filosofică; prin ea asigurăm o ilustrație şi polului *procedural „S_M“*.

Capitolul 21: Discriminări în sfera filosofiei, a epistemologiei şi a metaştiinței, prin prisma analizelor de tip „situațional“-hexadic

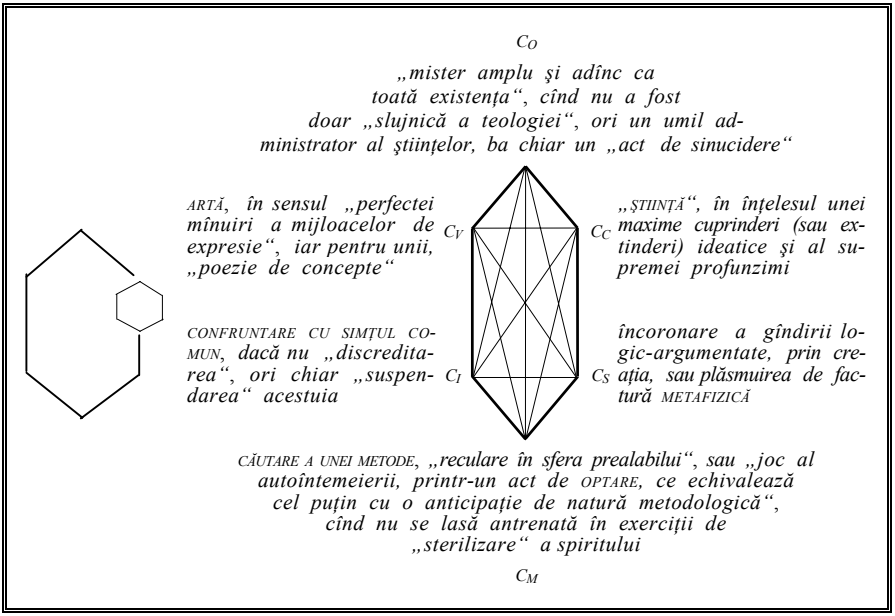
21.1. Un alt pol, sau parametru al hexadei filosofice de bază, cel legat de structura şi de conținutul discursului prin care se obiectivează conştiința filosofică şi actul însuşi de filosofare (*„C“*), ne dă prilejul să etalăm o frumoasă paletă de definiții ale filosofiei, invocate în textul lui Blaga *Despre conştiința filosofică*. Întîmplător, sau nu, acestea sînt şase la număr – nici mai mult, nici mai puțin de fericita cifră, *a întregirii propriilor factori* [13].

În ordinea cu care ne-am obişnuit să-i invocăm (de la *„S“* – prin *„C“*, *„O“*, *„V“* şi *„I“* – la *„M“*), filosofia îi apare gînditorului român drept: ☞ (1) încoronare a gîndirii prin creația *METAFIZICĂ*; ☞ (2) *„ŞTIINŢĂ“*, în înțelesul maximei cuprinderi sau al maximei extinderi ideatice şi al supre-

[11] A se vedea, între altele: Basarab Nicolescu, *Nous, la particule et le monde*, Éditions „Le Mail“, Paris, 1985, traducere românească (*Noi, particula şi lumea*), Editura „Polirom“, Iaşi, 2002; George G. Costandache, Ştefan Trăuşan-Matu, *Hermeneutica şi ontologia calculatoarelor*, culegere de texte, Editura Tehnică, Bucureşti, 2001

[12] Baruch Spinoza, *Tractatus theologico-politicus*, Amsterdam , 1670; trad. rom. (*Tratat teologico-politic*), Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982

[13] Divizorii numărului 6 sînt 1, 2 şi 3, iar suma acestora este chiar multiplul în atenție !

CO
„mister amplu şi adînc ca toată existenţa“, cînd nu a fost doar „slujnică a teologiei“, ori un umil administrator al ştiinţelor, ba chiar un „act de sinucidere“
ARTĂ, în sensul „perfectei mînuiri a mijloacelor de expresie“, iar pentru unii, „poezie de concepte“
CV
CC
„ŞTIINŢĂ“, în înţelesul unei maxime cuprinderi (sau extinderi) ideatice şi al supremei profunzimi
CONFRUNTARE CU SIMŢUL COMUN, dacă nu „discreditarea“, ori chiar „suspendarea“ acestuia
CI
CS
încoronare a gîndirii logic-argumentate, prin creaţia, sau plăsmuirea de factură METAFIZICĂ
CĂUTARE A UNEI METODE, „reculare în sfera prealabilui“, sau „joc al autoîntemeierii, printr-un act de OPTARE, ce echivalează cel puţin cu o anticipaţie de natură metodologică“, cînd nu se lasă antrenată în exerciţii de „sterilizare“ a spiritului
CM

91°. Circuitul definiţiilor filosofiei, desprinse din exerciţiul metafilosofic practicat de Lucian Blaga, în „Despre conştiinţa filosofică“

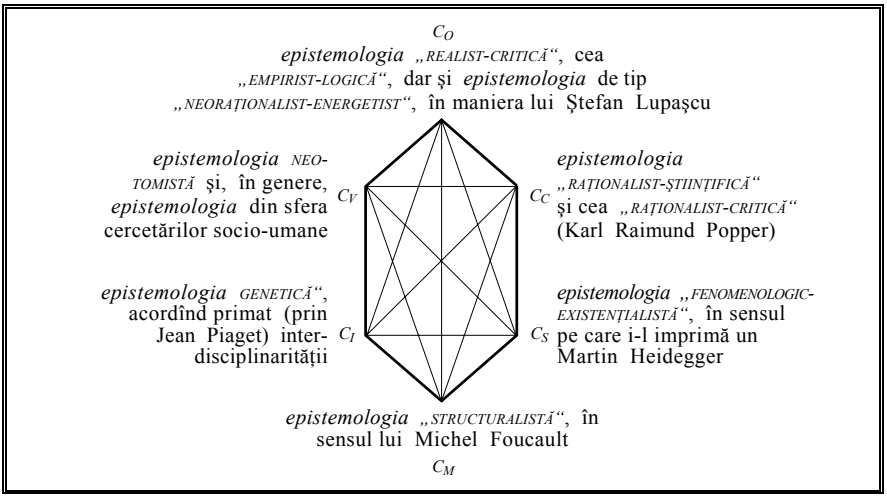
mei profunzimi; ☞ (3) *„mister amplu şi adînc, ca toată existenţa“* [14], convertit *„în termeni de înţelegere umană“*, atunci cînd nu a fost doar *„slujnică a teologiei“* (*„ANCILLA THEOLOGIAE“*), un umil administrator al ştiinţelor, ba chiar un *„act de sinucidere“* şi de autoanulare ca întreprindere distinctă; ☞ (4) *ARTĂ*, în accepţie pozitivă şi de firească reabilitare, în sensul *„perfectei mînuiri a mijloacelor de expresie“* [15], iar pentru unii, doar *„poezie de concepte“*; ☞ (5) *CONFRUNTARE CU SIMŢUL COMUN*, dacă nu chiar *„discreditarea“*, respectiv *„denaturarea“*, *„violentarea“*, *„sugrumarea“*, ori *„suspendarea“* acestuia; ☞ (6) *CĂUTARE A UNEI METODE*, respectiv *„reculare în sfera prealabilului“*, adică *„reîncepere gravă“* a demersului reflexiv, sau interpretativ, în vederea unei autoîntemeieri, *„joc al autoîntemeierii, printr-un act de OPTARE, ce echivalează cel puţin cu*

[14] Lucian Blaga, *Despre conştiinţa filosofică*, în: *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1968, p. 94

[15] Hermann (conte de) Keyserling, *Sur l'art de la vie*, „Stock“, Paris, 1936, ch. „La philosophie est un art“; cf. Lucian Blaga, *loc. cit.*, p. 186

o anticipaţie de natură metodologică“, atunci cînd disciplina în atenţie nu se lasă antrenată în exerciţii de *„sterilizare“* a spiritului [16].

21.2. Cum *epistemologia* este o disciplină filosofică ce-şi află locul cel mai potrivit în acelaşi pol *„C“*, al modelului hexadic primar, să urmărim distribuţia versiunilor acesteia în raport cu polii *„C_S“*, *„C_C“*, *„C_O“*, *„C_V“*, *„C_I“* şi *„C_M“*. În ordinea menţionată, a parcurgerii circuitului, vom lua act: ☞ (1) de *epistemologia* FENOMENOLOGIC-*„EXISTENŢIALISTĂ“*, în sensul lui Martin Heidegger, dacă ne raportăm la variabila, sau coordonata situaţională *„C_S“*; ☞ (2) de *epistemologia „RAŢIONALIST-ŞTIINŢIFICĂ“* (în sensul lui Albert Einstein, de exemplu) şi de cea *„RAŢIONALIST-CRITICĂ“*, conformă vederilor lui Karl Raimund Popper, în cazul că zăbovim în orizontul de aşteptare marcat prin coordonata *„C_C“*; ☞ (3) de *epistemologia „REALIST-CRITICĂ“*, de cea *„EMPIRIST-LOGICĂ“* (în maniera preconizată de Carl Gustav Hempel, Rudolf Carnap, sau Herbert Feigl, bunăoară), dar şi de *epistemologia* de tip *„NEORAŢIONALIST-ENERGETIST“*, aşa cum este promovată de Ştefan Lupaşcu, dacă ne plasăm în orizontul de aşteptare al variabilei *„C_O“*; ☞ (4) de *epistemologia* NEOTOMISTĂ şi, în genere, de *epistemolo-*

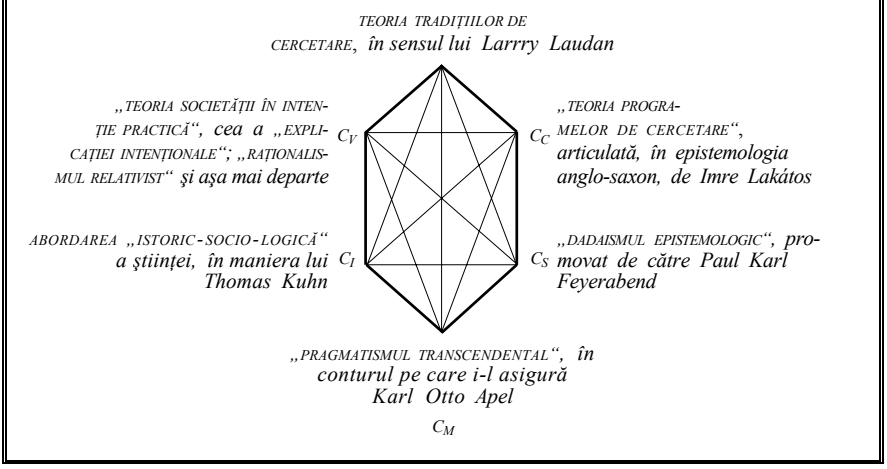

C_O
epistemologia „REALIST-CRITICĂ“, cea „EMPIRIST-LOGICĂ“, dar şi epistemologia de tip „NEORAŢIONALIST-ENERGETIST“, în maniera lui Ştefan Lupaşcu
epistemologia NEOTOMISTĂ şi, în genere, epistemologia din sfera cercetărilor socio-umane
C_V
C_C
epistemologia „RAŢIONALIST-ŞTIINŢIFICĂ“ şi cea „RAŢIONALIST-CRITICĂ“ (Karl Raimund Popper)
epistemologia GENETICĂ“, acordînd primat (prin Jean Piaget) interdisciplinarităţii
C_I
C_S
epistemologia „FENOMENOLOGIC-EXISTENŢIALISTĂ“, în sensul pe care i-l imprimă un Martin Heidegger
epistemologia „STRUCTURALISTĂ“, în sensul lui Michel Foucault
C_M

92°. Accepţii ale epistemologiei, „deduse“ în acord cu parametrii, sau cu polii modelului „situaţional“-hexadic

[16] Lucian Blaga, *Despre conştiinţa filosofică*, în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1968, pp. 73, 78, 79, 94, 185 - 187, 82, 84, 88, 91, 80, 107, 108 etc.

gia din sfera cercetărilor socio-umane, în consonanţă cu parametrul, sau cu factorul „situaţional“, desemnat prin *„C_V“*; ☞ (5) de *epistemologia „GENETICĂ“*, acordînd primat (prin Jean Piaget şi prin cei pe care acesta i-a influenţat) interdisciplinarităţii, dacă urmăm sugestiile polului *„C_I“*; ☞ (6) de *epistemologia „STRUCTURALISTĂ“*, în sensul lui Michel Foucault, bunăoară, dacă ne aşezăm în orizontul variabilei, sau coordonatei situaţionale *„C_M“*.

21.3. De-ar fi să adunăm „în ordine“ diversele *resemnificări ale ştiinţei*, din perspectiva unui concept lărgit de raţionalitate [17], am ajunge la „saturări“ ale variabilelor, sau coordonatelor „situaţionale“, marcate prin *„C_V“*, *„C_I“* şi *„C_M“*. Aceasta: ☞ (1) prin *teoria societăţii în intenţie practică* (aşa cum este ea ilustrată de către Jürgen Habermas), prin *„teoria explicaţiei intenţionale“*, asociată cu numele lui Georg Henrik von Wright, sau prin *„raţionalismul relativist“*, toate acestea intervenind pe linia *evaluării* – în cazul variabilei *„C_V“*; ☞ (2) prin abordarea „istoric-socio-logică“ a ştiinţei, în maniera lui Thomas Samuel Kuhn (1922 - 1996) – relevantă

C_O
TEORIA TRADIŢIILOR DE CERCETARE, în sensul lui Larrry Laudan
„TEORIA SOCIETĂŢII ÎN INTENŢIE PRACTICĂ“, cea a „EXPLICAŢIEI INTENŢIONALE“; „RAŢIONALISMUL RELATIVIST“ şi aşa mai departe
C_V
C_C
„TEORIA PROGRAMELOR DE CERCETARE“, articulată, în epistemologia anglo-saxon, de Imre Lakátos
ABORDAREA „ISTORIC-SOCIO-LOGICĂ“ a ştiinţei, în maniera lui Thomas Kuhn
C_I
C_S
„DADAISMUL EPISTEMOLOGIC“, promovat de către Paul Karl Feyerabend
„PRAGMATISMUL TRANSCENDENTAL“, în conturul pe care i-l asigură Karl Otto Apel
C_M

93°. Resemnificări ale ştiinţei, din perspectiva unui concept lărgit de raţionalitate, aşa cum rezultă ele pe firul coordonatelor, sau al variabilelor analizei „situaţional“-hexadice

[17] De care dă seamă, între alţii, Andrei Marga, în a sa *Introducere în filosofia contemporană*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 255

în cazul variabilei „C_I“; ☞ (3) prin „pragmatismul transcendental“, în conturul pe care i-l asigură Karl Otto Apel [18] – o viziune în concordanță cu orizontul de așteptare marcat prin variabila, sau coordonata „C_M“.

Pentru întregirea peisajului, s-ar mai putea invoca: ☞ (4) *„dadaismul epistemologic“*, în sensul lui Paul Karl Feyerabend (1924 - 1994), în legătură cu polul, sau factorul „C_S“, al *inițiativei discursive*; ☞ (5) *„teoria programelor de cercetare“*, a lui Imre Lakátos / alias Imre Lipschitz [19] (1922 - 1974), pe linia variabilei, sau coordonatei „C_C“, a *structurii discursive*; ☞ (6) *„teoria tradițiilor de cercetare“*, în sensul promovat de către Larry Laudan [20], *vis-à-vis*, de această dată, cu referențialitatea – „C_O“.

Mai mult decît atît, am putea adăuga un al doilea exemplu de concepție ce dă satisfacție orizontului „C_I“, dacă ne gîndim la viziunea lui Stephen Edelston Toulmin despre *înțelegerea umană* și *evoluția conceptelor* [21]. Cu datele evocate, ajungem la un nou circuit hexadic, de această dată în postura „$C_S C_C C_O C_V C_I C_M$“; l-am redat în tabelul (93°), din pagina precedentă.

Capitolul 22: Specificul problemei și al problematizării din cîmpul filosofiei, tranșat în raport cu schema hexadică a analizeor discursive de tip „situațional“

22.1. O altă ilustrație de a doua instanță a paradigmei hexadice cu date din textul datorat lui Lucian Blaga, *Despre conștiința filosofică*, se leagă de focalizarea „universului de discurs“ al filosofiei!

Pentru că filosofia este prin excelență o *punere* și o necontenită repunere *de probleme*, iar o *problemă* este ceea ce se articulează din elementele figurate în schema de la pagina următoare, să urmărim, o dată cu

---

[18] Andrei Marga, *op. cit.*, pp. 255, 267, 257, 262

[19] Imre Lakátos, *Falsificationism and the Methodology of Scientific Research Programmes*, în: Imre Lakátos și Alan E. Musgrave (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, 1970; idem, *Philosophical Papers*, vol. 1, *The Methodology of Scientific Research Programmes*; vol 2, *Mathematics, Science and Epistemology*, Cambridge University Press, 1978

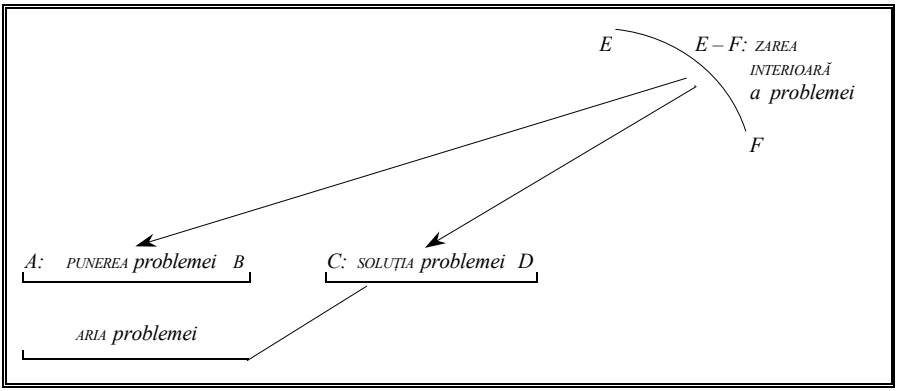
[20] Larry Laudan, *Progress and Its Problems: Towards a Theory of Scientific Growth*, University of California Press, Berkeley, 1977

[21] Stephen Edelston Toulmin, *Human Understanding: The Collective Use and Evolution of Concepts*, Princeton University Press, 1972; cf. și: Petru Ioan, *Perspective logice, Contribuții fragmentare la redimensionarea unui profil disciplinar*, Editura „Junimea“ (seria *Humanitas*), Iași, 1987, pp. 283 - 285

promotorul *logicii luciferice*, prin ce se deosebeşte o problemă filosofică de una ştiinţifică, altfel spus, prin ce se deosebeşte *modul filosofic de problematizare* în raport cu *modul ştiinţific*.

A. Mai întîi de toate, prin natura CERCETĂTORULUI şi prin anvergura PROBLEMEI cercetate; în cazul filosofiei, acesta este *gînditorul autonom* în raport cu ştiinţa şi cu arta, adică autorul unei „lumi" *sui generis*; în cazul ştiinţei, agent „problematizator" este cercetătorul unui domeniu clar-delimitat din cîmpul infinit al obiectelor, al proceselor şi al fenomenelor.

B. După *natura reconstrucţiei* ce reprezintă soluţia problemei, vom constata că, în filosofie, aceasta este o TEORIE, sau o INTERPRETARE, vizînd un spaţiu ce depăşeşte enorm planul experienţei; în cazul ştiinţei, problema îşi află soluţia în cadrul unei CONSTRUCŢII MODELATE PE CALAPODUL EXPERIENŢEI.

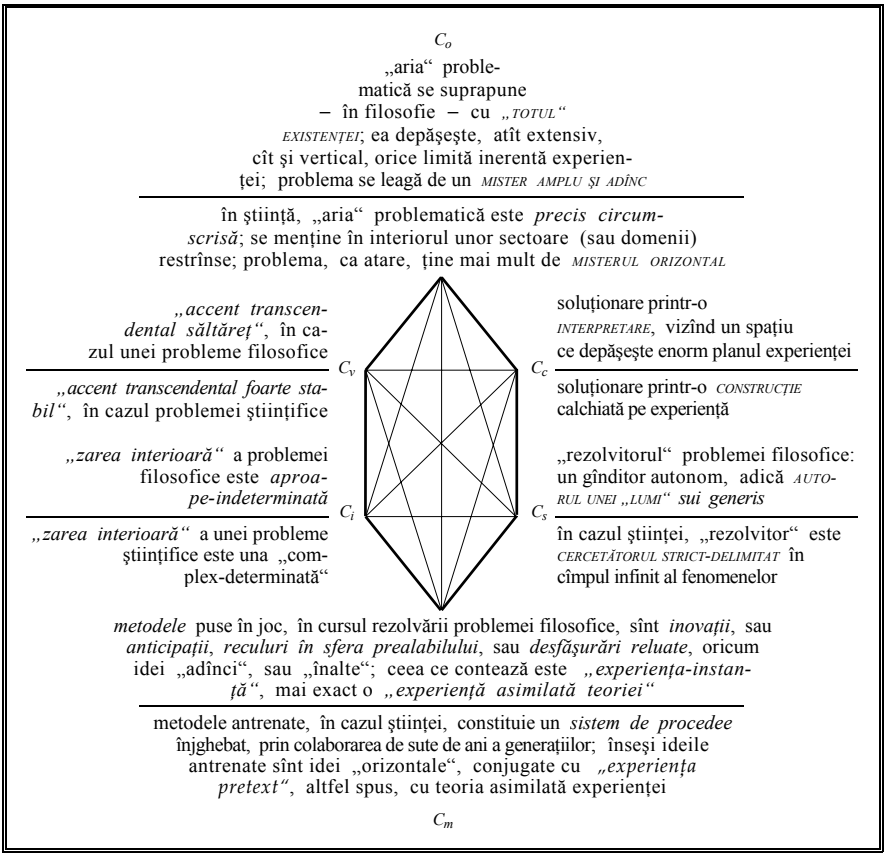
94°. „Articulaţia anatomică" a problemei cu care se confruntă filosoful şi, respectiv, savantul [22]

C. După extinderea „referenţialului problematizării", ar fi de constatat că în filosofie „aria" problematică se suprapune cu *„TOTUL"* (sau cu *„ÎNTREGUL"*) existenţei, pe cînd în ştiinţă, aceasta este *precis circumscrisă*; ea depăşeşte, în filosofie, atît extensiv, cît şi vertical, orice limită inerentă experienţei, pe cînd în ştiinţă se menţine în interiorul unor sectoare (sau domenii) restrînse. În filosofie, problema se leagă de un *mister* amplu şi adînc, pe cînd în ştiinţă, problema ţine mai mult de misterul *orizontal*.

[22] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva", Bucureşti, 1968, p. 102

D. În privința *naturii „ACCENTULUI TRANSCENDENTAL“* imprimat în soluția oferită problemei în atenție, ar fi de observat că pentru o problemă filosofică este necesar un accent transcendental „săltăreț“, pe cînd într-o problemă științifică respectivul accent este unul „foarte stabil“.

E. După gradul de determinare cu care se asociază „conținutul ideatic“ al întrebării, în cazul problemei filosofice este de constatat caracterul *aproape-indeterminat* al respectivei caracteristici, pe care Blaga o numește *„zare interioară“* a problemei; în cazul științei, în schimb, același „conținut“ prin care se cristalizează răspunsul problemei este unul „complex-determinat“.

C_o
„aria“ problematică se suprapune – în filosofie – cu „TOTUL“ EXISTENȚEI; ea depășește, atît extensiv, cît și vertical, orice limită inerentă experienței; problema se leagă de un MISTER AMPLU ȘI ADÎNC
în știință, „aria“ problematică este *precis circumscrisă*; se menține în interiorul unor sectoare (sau domenii) restrînse; problema, ca atare, ține mai mult de MISTERUL ORIZONTAL
„accent transcendental săltăreț“, în cazul unei probleme filosofice
„accent transcendental foarte stabil“, în cazul problemei științifice
C_v
C_c
soluționare printr-o INTERPRETARE, vizînd un spațiu ce depășește enorm planul experienței
soluționare printr-o CONSTRUCȚIE calchiată pe experiență
„zarea interioară“ a problemei filosofice este *aproape-indeterminată*
„zarea interioară“ a unei probleme științifice este una „complex-determinată“
C_i
C_s
„rezolvitorul“ problemei filosofice: un gînditor autonom, adică AUTORUL UNEI „LUMI“ *sui generis*
în cazul științei, „rezolvitor“ este CERCETĂTORUL STRICT-DELIMITAT în cîmpul infinit al fenomenelor
metodele puse în joc, în cursul rezolvării problemei filosofice, sînt *inovații*, sau *anticipații*, *reculuri în sfera prealabilului*, sau *desfășurări reluate*, oricum idei „adînci“, sau „înalte“; ceea ce contează este *„experiența-instanță“*, mai exact o *„experiență asimilată teoriei“*
metodele antrenate, în cazul științei, constituie un *sistem de procedee* înjghebat, prin colaborarea de sute de ani a generațiilor; înseși ideile antrenate sînt idei „orizontale“, conjugate cu *„experiența pretext“*, altfel spus, cu teoria asimilată experienței
C_m

95°. Caracterizări ale problemei filosofice, prin contrast cu problema științifică, în cadența impusă de modelul analizei „situațional“ - hexadice

F. După *natura metodelor* şi a procedeelor puse în joc în cursul rezolvării problemei, ar fi de remarcat: ☞ (1) *inovaţii*, sau *anticipaţii metodologice*, respectiv un *recul în sfera prealabilului*, sau o *desfăşurare reluată*, o reîntemeiere a domeniului – în cazul filosofiei; un *sistem de procedee* (sau de *unelte*) înjghebat încetul cu încetul, prin colaborarea de sute de ani a generaţiilor de înaintaşi – în cazul ştiinţei; ☞ (2) o *neîncredere gravă* în metodele existente, socotite ca inapte să întemeieze „lumea" în atenţie (! ...) – în cazul filosofiei; o *încredere* acordată metodei constituite prin eforturile celorlalţi – în cazul ştiinţei; ☞ (3) recursul la idei „adînci", sau „înalte" – în cazul filosofiei; apelul la idei „orizontale" – în cazul ştiinţei; ☞ (4) implicarea *„experienţei-instanţă"* – în cazul filosofiei; antrenarea *„experienţei pretext"* – în cazul ştiinţei; ☞ (5) testarea unei *„experienţe asimilate teoriei"* – în cazul filosofiei; punerea la încercare a unei *teorii asimilate experienţei* – în cazul ştiinţei.

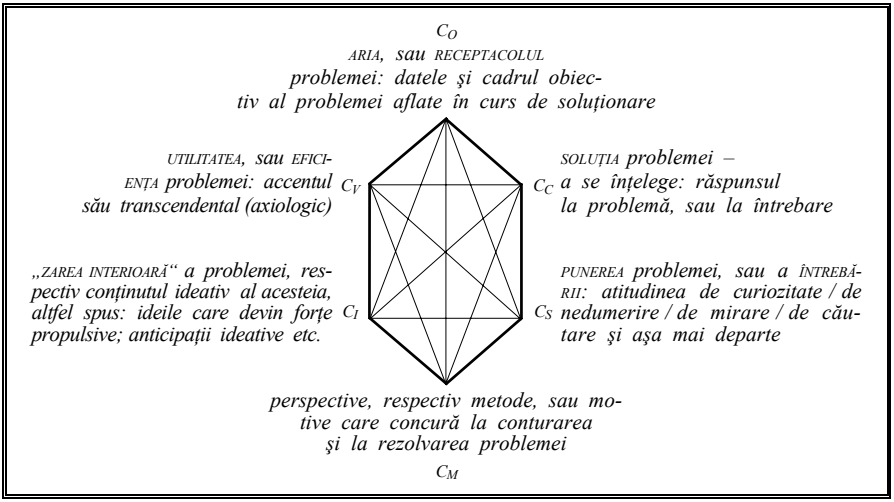
Cele şase „ferestre" din exerciţiul contrastiv pe care l-am depănat [23] în rîndurile de mai sus constituie răspunsul la cele şase întrebări generice (*cine ?*; *ce ?*; *referitor la ce anume ?*; *din ce perspectivă ?*; *cu cine ?*; *cum ?*), prin care tocmai se articulează schema hexadică din analiza „situaţională".

Vom avea, deci, un nou şi relevant *hexagon semio-logic*, cu vîrfuri, sau poli în regim dual, pe care l-am dezvăluit, ca atare, în tabelul (95º).

22.2. O dată lămurite notele distincte din actul punerii şi rezolvării *problemelor* în filosofie şi ştiinţă, să observăm că activitatea în sine, de „anchetare" cognitivă, se lasă ea însăşi „descompusă" după logica analizei „situaţionale"

În concepţia filosofului român, demersul intelectual în atenţie este marcat: ☞ (1) de *PUNEREA PROBLEMEI, sau A ÎNTREBĂRII*, respectiv de atitudinea de curiozitate, de nedumerire, de uimire, de căutare etc. – corespunzător cu orizontul de aşteptare al variabilei *„O_S"*; ☞ (2) de *SOLUŢIA PROBLEMEI*, sau de răspunsul la întrebarea iscată în etapa anterioară – în acord cu polul, sau variabila *„O_C"*; ☞ (3) de *ARIA*, sau de *RECEPTACULUL PROBLEMEI*, altfel spus, de datele sale obiective, ce ţin de variabila, sau coordonata referenţială *„O_O"*; ☞ (4) de *UTILITATEA*, sau de *EFICIENŢA PROBLEMEI*, adică de accentul ei transcendental – ceea ce focalizează, în modelul nostru, va-

[23] Urmărind îndeaproape analiza contrapunctică din capitolul „Problema filosofică şi problema ştiinţifică", al V-lea din cuprinsul volumului *Despre conştiinţa filosofică*. Cf. Lucian Blaga, *Trilogia cunoaşterii*, în: *Opere*, vol. 8, „Minerva", Bucureşti, 1983, pp. 99 - 107

C_O
ARIA, sau RECEPTACOLUL
problemei: datele şi cadrul obiectiv al problemei aflate în curs de soluţionare
UTILITATEA, sau EFICIENŢA problemei: accentul său transcendental (axiologic)
C_V
C_C
SOLUŢIA problemei – a se înţelege: răspunsul la problemă, sau la întrebare
„ZAREA INTERIOARĂ" a problemei, respectiv conţinutul ideativ al acesteia, altfel spus: ideile care devin forţe propulsive; anticipaţii ideative etc.
C_I
C_S
PUNEREA problemei, sau a ÎNTREBĂRII: atitudinea de curiozitate / de nedumerire / de mirare / de căutare şi aşa mai departe
perspective, respectiv metode, sau motive care concură la conturarea şi la rezolvarea problemei
C_M

96°. Concepţia lui Lucian Blaga despre compunerea spectrală a problemei filosofice, transpusă în hexada situaţiei creatoare

riabila, sau parametrul *„O_V"*; ☞ (5) de ZAREA INTERIOARĂ A PROBLEMEI, de *conţinutul* ei *ideativ*, respectiv de *ideile* ca forţe propulsive, de anticipaţiile ideative etc., toate acestea satisfăcînd coordonata, sau polul de interlocuţie *„O_I"*; ☞ (6) de METODELE, de PERSPECTIVELE şi de MOTIVELE antrenate în soluţionarea problemei – pe linia coordonatei instrumentale *„O_M"*.

22.3. O interesantă aplicaţie a paradigmei situaţionale, în afara universului de discurs delimitat de către Lucian Blaga, în textul *Despre conştiinţa filosofică*, este legată de partajul între diversele orientări „fenomenologice" [24].

Dacă e să le „deducem" şi să le justificăm, în raport cu hexagonul semio-logic *„$O_S O_C O_O O_V O_I O_M$"*, ar trebui să asociem: ☞ (1) cu variabila, sau coordonata *„O_S"* – *fenomenologia* ca *„PSIHOLOGIE descriptivă"*, în sensul lui William Hamilton, *fenomenologia „DIALECTICĂ"*, în stil hegelian, ca drum spre cunoaşterea absolută al fiecărui individ şi al umanităţii în ansamblu, dar şi *„fenomenologia FORMELOR EXPERIENŢEI"*, în sensul pe care i-l acordă Robin George Collingwood [25], de exemplu, sub influenţa

[24] Dacă prin eticheta pomenită ar trebui să înţelegem, în primul rînd, o metodă, sau, pur şi simplu, una din versiunile metafizicii, încearcă să răspundă Gerhard Funke (1914 - 2006), în: *Phänomenologie – Metaphysik oder Methode ?*, „Bouvier", Bonn, 1966

[25] Robin George Collingwood, *Speculum Mentis*, „Clarendon Press", Oxford, 1924

neohegelienilor italieni; apoi, *fenomenologia* EXISTENŢIALĂ (dacă nu *„existenţialistă“* !), aşa cum o dezvoltă Martin Heidegger [26], iar la limită *„fenomenologia* HERMENEUTICĂ*“* [27]; ☞ (2) cu polul, sau parametrul *„O_c“* – *fenomenologia* TRANSCENDENTALĂ, în stil husserlian, ca *„fenomenologie* A CUNOAŞTERII*“* [28], apoi *„fenomenologia* HERMENEUTICĂ*“* a ştiinţelor naturii, aşa cum o concepe Joseph J. Kockelmans [29] etc.; ☞ (3) cu polul, sau cu parametrul *„O_o“* – o paletă largă de formaţiuni ţintind, în egală măsură, spre lumea „de jos“, a imanenţei, ca şi spre cea „de sus“, a transcendenţei, prin *fenomenologia* în accepţie KANTIANĂ, ca parte din *teoria mişcării*, ce analizează deplasarea sau repaosul, din punctul de vedere al modalităţilor prin care acestea se revelează simţurilor [30]; *fenomenologia* în accepţie PEIRCEANĂ, ca descriere a ceea ce este dat, sau prezent în conştiinţă [31]; *fenomenologia* REALISTĂ (Johannes Daubert, Max Scheler, Roman Ingarden, Nicolai Hartmann, Hans Köchler, Theodor Lipps şi alţii); prin *fenomenologia* EXPERIMENTALĂ, ilustrată, între alţii, de Don Ihde [32]; *fenomenologia* LUMII SOCIALE [33], *fenomenologia* CORPULUI, ilustrată, între alţii, de Homero Altesor [34], *fenomenologia* PERCEPŢIEI, aşa cum este dezvoltată de

---

[26] Iar prin raportare la acesta: Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Johannes Daubert, Adolf Reinach, Alexander Pfänder, Alfred Schütz, Hannah Arendt, Emmanuel Levinas, Gabriel Marcel, Paul Ricoeur, Maurice Merleau-Ponty şi, încă, foarte mulţi alţii.

[27] A se vedea, între multe alte contribuţii: Don Ihde, *Hermeneutic Phenomenology: The Philosophy of Paul Ricoeur*, Northwestern University Press, Evanston, 1971

[28] A se vedea, în acest sens: Edmund Husserl**,** *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendentale Phänomenologie. Eine Eileitung in die phänomenologische Philosophie*, în: „Philosophia“, Beograd, vol. 1, 1936, pp. 77-176; Ernesto Mayz Vallenilla, *Fenomenología del conocimiento: el problema de la constitución del objeto en la filosofia de Husserl*, Facultad de Humanidades y Educación, Universidad Central de Venezuela, Caracas, 1956

[29] Joseph J. Kockelmans (ed.), *Hermeneutic Phenomenology: Lectures and Essays*, „Taylor and Francis“ Incorporated, London; New York, 1988; idem, *Ideas for a Hermeneutic Phenomenology of the Natural Sciences*, „Kluwer“, Dordrecht, Holland, 1993

[30] Cf. Immanuel Kant, *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft* (în românește: *Fundamentele metafizice ale ştiinţei naturii*), „Johann Friedrich Hartknoch“, Riga, 1786

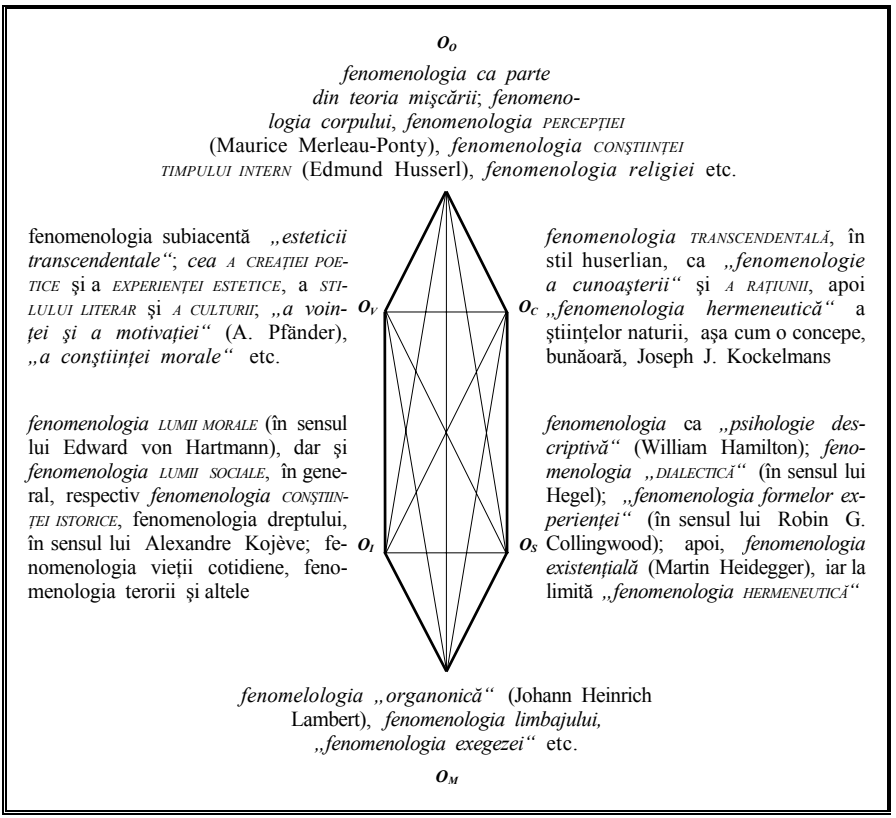
[31] Cf. Michele Lenoci, *Fenomenologie*, în: Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *Enciclopedia de Filosofie şi Ştiinţe Umane*, traducere din limba italiană, Bucureşti, 2004, p. 332

[32] A se vedea, în acest sens: Don Ihde, *Experimental Phenomenology. An Introduction*, State University of New York Press, New York, 1986

[33] Alfred Schultz, *Der Sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*, „Springer“-Verlag, Vienna, 1932; engl. transl. (*The Phenomenology of the Social World*), by George Walsh and Frederick Lehnert, „Northwestern University Press“, Evanston, Illinois, 1967

[34] Michel Henry, *Philosophie et phénoménologie du corps. Essai sur l'ontologie biranienne*, Presses Universitaires de France, Paris, 1965; Homero Altesor, *Fenomenología del cuerpo: anatomía filosófica*, „Imprenta Mimeográfica Pesce“, Montevideo, 1986

Maurice Merleau-Ponty [35] (1908 - 1961), *fenomenologia* CONŞTIINŢEI TIMPULUI INTERN [36], *fenomenologia* RELIGIEI, dezvoltată, între alţii, de Gerardus van der Leeuw (1890 - 1950), Carmen Cecilia Hernández de Ragoña şi

O_O
fenomenologia ca parte din teoria mişcării; fenomenologia corpului, fenomenologia PERCEPŢIEI (Maurice Merleau-Ponty), fenomenologia CONŞTIINŢEI TIMPULUI INTERN (Edmund Husserl), fenomenologia religiei etc.
fenomenologia subiacentă „esteticii transcendentale"; cea A CREAŢIEI POETICE şi a EXPERIENŢEI ESTETICE, a STILULUI LITERAR şi A CULTURII; „a voinţei şi a motivaţiei" (A. Pfänder), „a conştiinţei morale" etc.
O_V
O_C
fenomenologia TRANSCENDENTALĂ, în stil huserlian, ca „fenomenologie a cunoaşterii" şi A RAŢIUNII, apoi „fenomenologia hermeneutică" a ştiinţelor naturii, aşa cum o concepe, bunăoară, Joseph J. Kockelmans
fenomenologia LUMII MORALE (în sensul lui Edward von Hartmann), dar şi fenomenologia LUMII SOCIALE, în general, respectiv fenomenologia CONŞTIINŢEI ISTORICE, fenomenologia dreptului, în sensul lui Alexandre Kojève; fenomenologia vieţii cotidiene, fenomenologia terorii şi altele
O_I
O_S
fenomenologia ca „psihologie descriptivă" (William Hamilton); fenomenologia „DIALECTICĂ" (în sensul lui Hegel); „fenomenologia formelor experienţei" (în sensul lui Robin G. Collingwood); apoi, fenomenologia existenţială (Martin Heidegger), iar la limită „fenomenologia HERMENEUTICĂ"
fenomelologia „organonică" (Johann Heinrich Lambert), fenomenologia limbajului, „fenomenologia exegezei" etc.
O_M

97°. Versiunile fenomenologiei, răspunzînd „orizonturilor de aşteptare" din paradigma „situaţional" - hexadică

[35] Cf., între altele, Maurice Merleau-Ponty, *Phénoménologie de la perception*, „Gallimard" (collection „Tel"), Paris, 1945; *Les sciences de l'homme et la phénoménologie*, Centre de Documentation Universitaire, Paris, 1958, reed. în 1975; idem, *L'Œil et l'esprit*, „Gallimard", Paris, 1964; idem, *Le visible et l'invisible, suivi de notes de travail*, Claude Lefort (éd.), „Gallimard", Paris, 1964; cf. şi: Monika M. Langer, *Merleau-Ponty's* „Phenomenology of Perception"*: A Guide and Commentary*, „Macmillan", London, 1989, Jacques Bouveresse, Jean-Jacques Rosat, *Philosophies de la perception: phénoménologie, grammaire et sciences cognitives*, „Odile Jacob", Paris, 2003

[36] De care Edmund Husserl dă seamă în: *Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußtseins*, „Max Niemeyer", Halle, 1928

Merold Westphal [37] etc.; ☞ (4) cu variabila axio-logică *„O_v“ – fenomenologia „CRITICĂ“*, subiacentă *„esteticii transcendentale“*, în sens kantian; *fenomenologia CREAŢIEI POETICE*, în sensul pe care i-l acordă José Tamayo Herrera, Arturo Rivas Saínz, respectiv Raúl Héctor Contagino [38]; *fenomenologia EXPERIENŢEI ESTETICE*, în sensul lui Mikel Louis Dufrenne [39] (1910 - 1995); *fenomenologia STILULUI LITERAR*, de care se ocupă, bunăoară, Arturo Cambours Ocampo [40], respectiv *fenomenologia CULTURII* [41], de care se ocupă brazilianul Creso Coimbra; apoi, *„fenomenologia VOINŢEI şi a MOTIVAŢIEI“*, în sensul pe care i-l acordă Alexander Pfänder [42] (1870 - 1941); *fenomenologia CONŞTIINŢEI MORALE*, în sensul lui Karl Robert Eduard von Hartmann [43] şi aşa mai departe; ☞ (5) cu variabila *„O_i“*, a recepţiei şi interlocuţiei – *fenomenologia* ca *PANORAMĂ A CONŞTIINŢEI MORALE*, în sensul lui Edward von Hartmann; *fenomenologia LUMII SOCIALE* [44], respectiv *fenomenologia CONŞTIINŢEI ISTORICE*, *fenomenologia DREPTULUI*, în sensul lui Alexandre Kojève [45]; *fenomenologia VIEŢII COTIDIENE* [46], *fenomenologia TERORII* [47] şi încă multe altele; ☞ (6) cu variabila, sau coordonata, instrumental-procedurală *„O_m“ – fenomenologia „ORGANONICĂ“*, în sensul lui Johann Heinrich Lambert [48], ca *„DOCTRINĂ A APARENŢEI“*, ce studiază semnele (subiective, ori obiective) ale erorilor generate de caracterul iluzoriu al obiectelor sensibilităţii,

---

[37] Gerardus van der Leeuw, *Phänomenologie der Religion*, „J. C. B. Mohr“, Tübingen, 1933; Carmen Cecilia Hernández de Ragoña, *Fenomenología histórica de las religiones*, „Editorial Jus.“, Mexico, 1975; Merold Westphal, *God, Guilt, and Death: An Existential Phenomenology of Religion*, „Indiana University Press“, Bloomington / Indiana, 1984

[38] José Tamayo Herrera, *Fenomenología de la creación poética*, „Empresa Editora América“, Lima, 1963; Arturo Rivas Saínz, *Fenomenología de lo poético: notas de asedio*, „Tezontle“, Mexico, 1950; Raúl Héctor Castagnino, *Fenomenología de lo poético*, „Plus Ultra“, Buenos Aires, 1980

[39] Mikel Dufrenne, *Phénoménologie de l'expérience esthétique*, „P. U. F.“, Paris, 1953

[40] Arturo Cambours Ocampo, *Lenguaje y creación: notas para una fenomenología del estilo literario*, Ediciones „La Reja“, Buenos Aires, 1970

[41] Creso Coimbra, *Fenomenología da cultura brasileira*, „LISA“, São Paulo, 1972

[42] Alexander Pfänder, *Phänomenologie des Wollens, eine psychologische Analyse*, „Barth“, Leipzig, 1900

[43] Karl Robert Eduard von Hartmann, *Phänomenologie des sittlichen Bewußtens. Prolegomena zu jeder künftigen Ethik*, „Duncker“, Berlin, 1876

[44] Alfred Schütz, *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*, „Julius Springer“ Vienna, 1932

[45] Alexandre Kojève, *Esquisse d'une phenomenologie du droit*, „Gallimard“, Paris, 1981

[46] C. Rosario, *Primer encuentro*, „Ateneo puertorriqueño“, San Juan, 1965

[47] Alfredo Naffah Neto, *Poder, vida e morte em situação de tortura: esboço de uma fenomenologia do terror*, „Hucitec“, São Paulo, 1985

[48] Cf.: Johann Heinrich Lambert, *Philosophische Schriften*, Herausgegeben von Hans-Werner Arndt, II: *Neues Organon*, 2. Band; Reprografischer Nachdruck der Ausgabe, Leipzig 1764; „Georg Olms Verlagsbuchhandlung“, Hildesheim, 1965

adică al fenomenelor, apoi *fenomenologia* LIMBAJULUI şi chiar *„fenomenologia* EXEGEZEI*“* [49], dacă putem lua în serios şi o astfel de sintagmă...

Capitolul 23: Soluţii de impas, excese, dar şi exigenţe ale demersului filosofic, ascultînd de logica analizelor de tip „situaţional“

23.1. O aplicaţie de a doua instanţă a schemei „situaţional“ - hexadice *„$V_S V_C V_O V_V V_I V_M$“* în orizontul *evaluării* şi al *resemnificării* demersului constructiv, de un tip sau altul, la care se angajează filosoful român al culturii, ne va fi prilejuit de analiza „în şase timpi“ a SOLUŢIILOR DE IMPAS, desluşite [50] în definirea *artei* şi a *creaţiei spirituale*, în genere. Despre ce „soluţii“ eşuate este vorba ?

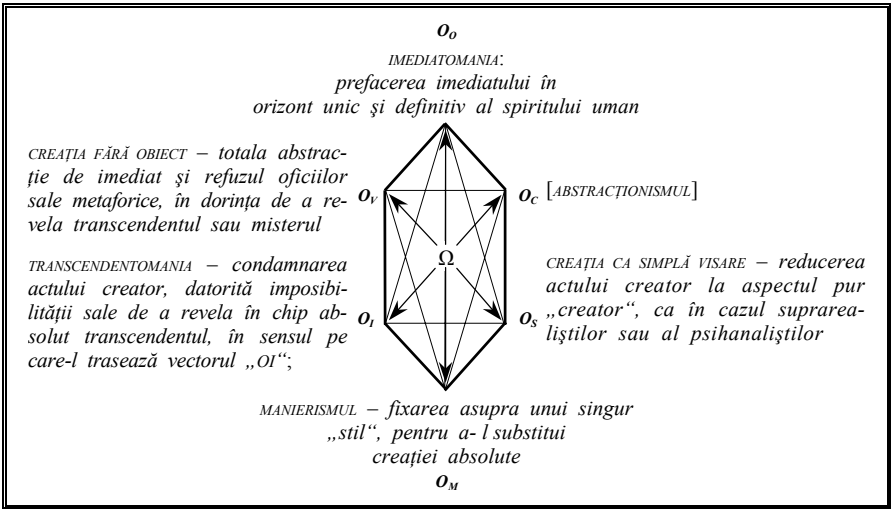
În ordinea cu care ne-am obişnuit să parcurgem circuitul hexadic: ☞ (1) de impasul IMEDIATOMANIEI – *prefacerea imediatului* în orizont unic şi definitiv al spiritului uman, ceea ce corespunde vectorului *„ΩO_O“*; ☞ (2) de impasul CREAŢIEI FĂRĂ OBIECT – totala abstracţie de *imediat* şi *„refuzul oficiilor metaforice ale acestuia“*, în dorinţa de a revela *transcendentul*, sau *misterul*, pe direcţia de înaintare *„ΩO_V“*; ☞ (3) de impasul TRANSCENDENTOMANIEI – condamnarea actului creator, datorită *imposibilităţii* sale *„de a revela în chip absolut transcendentul“*, în sensul pe care-l prefigurează vectorul *„ΩO_I“*; ☞ (4) de impasul MANIERISMULUI – fixarea asupra unui „stil“, pentru a-l substitui creaţiei absolute, conform cu vectorul *„ΩO_M“*; ☞ (5) în fine, de impasul CREAŢIEI CA SIMPLĂ VISARE – reducerea actului creator la aspectul pur „creator“, ca în cazul suprarealiştilor sau al psihanaliştilor, evoluînd în acord cu vectorul *„ΩO_S“*.

Am reprodus, în ordinea cerută de paradigma situaţională, cele cinci distincţii operate de Blaga. Dacă e să completăm întregul circuit, am putea socoti, ca impas al creaţiei în acord cu vectorul de focalizare *„ΩO_C“*, ABSTRACŢIONISMUL – manifest în artele plastice şi, în egală măsură, în cele ale cuvîntului, avînd în vedere, bunăoară, „noul roman“, cultivat în Franţa de inginerul agronom Alain Robbe-Grillet (1922 - 2008).

---

[49] Jean-Claude Coquet, *Physis et logos. Une phénoménologie du langage*, „Presses Universitaires de Vincennes“, Vincennes, 2007; Hassan Hanafi, *La phénoménologie de l'exégèse. Essai d'une herméneutique existentielle à partir du Nouveau Testament*, „Anglo-Egyptian Bookshop“, Kairo, 1988

[50] În *Geneza metaforei şi sensul culturii*, Bucureşti, 1937, ret. în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 9, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1985, pp. 457 - 468

O_O
IMEDIATOMANIA:
prefacerea imediatului în orizont unic şi definitiv al spiritului uman
CREAŢIA FĂRĂ OBIECT – totala abstracţie de imediat şi refuzul oficiilor sale metaforice, în dorinţa de a revela transcendentul sau misterul
O_V
O_C [ABSTRACŢIONISMUL]
TRANSCENDENTOMANIA – condamnarea actului creator, datorită imposibilităţii sale de a revela în chip absolut transcendentul, în sensul pe care-l trasează vectorul „OI“;
Ω
O_I
O_S
CREAŢIA CA SIMPLĂ VISARE – reducerea actului creator la aspectul pur „creator“, ca în cazul suprarealiştilor sau al psihanaliştilor
MANIERISMUL – fixarea asupra unui singur „stil“, pentru a- l substitui creaţiei absolute
O_M

98°. Hexada „soluţiilor de impas“, desluşite de Lucian Blaga în definirea artei şi creaţiei spirituale în genere

Dilatînd semnificaţia variabilelor din schema *situaţiei de filosofare*, am putea ancora cu cele cinci „maladii“ descrise de Blaga în orizontul unei PARADIGME A EXCESELOR din cadrul activităţii creatoare, în general, pentru care: ☞ (1) hiperdimensionarea elementului subiectiv ia chipul FREUDISMULUI, al TRĂIRISMULUI, al ONIRISMULUI, sau al PSIHOLOGISMULUI şi aşa mai departe; ☞ (2) la rîndul său, excesul în direcţia conţinutului ni se înfăţişează sub culorile TEHNICISMULUI, ale SINCRETISMULUI, FUNCŢIONALISMULUI şi aşa mai departe; ☞ (3) nu mai puţin coroziv, recursul obsesiv la real conduce la excesele MATERIALISMULUI, ale REALISMULUI şi PRAGMATISMULUI, dar şi la incoveniente precum cele ale ACTUALISMULUI şi IMEDIATOMANIEI; ☞ (4) cît priveşte excesul în raport cu dimensiunea axiologic-valorizatoare, acesta ia chipul ESTETISMULUI şi al PURISMULUI AXIOLOGIC, aşa cum rabatul de la această coordonată se insinuează sub faldurile degradante ale UTILITARISMULUI; ☞ (5) supralicitarea orizontului de aşteptare şi a factorilor receptivi dăunează creaţiei, prin manifestări nefaste ale SOCIOLOGISMULUI, ale RETORISMULUI şi NORMATIVISMULUI; ale ETICISMULUI, sau MORALISMULUI şi aşa mai departe; ☞ (6) pe de altă parte, ruperea echilibrului în favoarea aspectelor de ordin *tehnic-procedural* ştirbesc, pe de altă parte, valoarea creaţiei,

pe coordonate ale *FORMALISMULUI*, ale *MANIERISMULUI*, ale *AUTOMATISMULUI*, ale *STRUCTURALISMULUI* de paradă şi tot aşa mai departe.

Problema este dacă am putea parcurge şi drumul invers ? Altfel spus, dacă cele şase forme de *„purism rău înţeles“* – adică: ☞ (1) de *freudism*, de *trăirism*, de *onirism*, respectiv de *psihologism* (*„V_s“*); ☞ (2) de *tehnicism*, de *sincretism*, sau de *funcţionalism* (*„V_c“*); ☞ (3) de *materialism*, de *realism*, de *pragmatism*, respectiv de *actualism* şi *imediatomanie* (*„V_o“*); ☞ (4) de *estetism*, de *purism axio-logic*, sau de *utilitarism* (*„V_v“*); ☞ (5) de *sociologism*, de *retorism*, de *normativism*, respectiv de *moralism* (*„V_i“*); ☞ (6) de *formalism*, de *manierism*, de *automatism*, respectiv de *structuralism* searbăd (*„V_m“*) – se pot regăsi inclusiv în cazul filosofiei ?

Răspunsul nu este nici apăsat-afirmativ, dar nici întru totul negativ. Apropierea filosofiei de *„genul scurt“*, sau *„fragmentar“*, ne-ar putea duce cu gîndul la un soi de „imediatomanie“, soră cu înclinaţii spre *istoriografie* şi spre *„povestirea obiectivă“* a filosofilor „post-moderni“ (*„V_o“*).

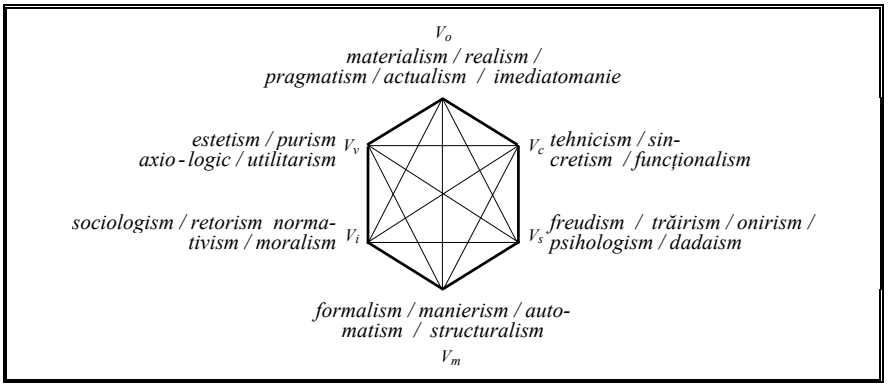
Pornirea spre *simpla visare*, respectiv reducerea actului creator la *autoexprimare* caracterizează filosofia din cîmpul „trăirismului“, bunăoară, şi din cel al „existenţialismului“, adus la marginea literaturii psihologice (*„V_s“*).

Tehnicismul se traduce frecvent şi în reducţionismele de care este afectată filosofia: să ne gîndim, bunăoară, la ravagiile *SCIENTISMULUI* şi ale pretenţiei de a face filosofie în stilul strict al ştiinţei – neopozitiviştii cu a lor *„analiză logică a discursului ştiinţei“*, Mario Bunge [51] cu a sa versiune „ipotetico-deductivă“ asupra *ONTOLOGIEI* şi a *DIALECTICII*; Baruch Spinoza, cu a sa etică *more geometrico demonstrata*, ca să nu mai vorbim de versiunile noului pozitivism, *de factură logică* (*„V_c“*).

Impasul *creaţiei fără obiect* se împacă – la rîndul său, şi încă foarte bine – cu cei care se complac în purismul *axio-logic* şi cu *estetismul*, respectiv cu *„poezia de concepte“*, denunţată, ca atare, de către contele Hermann Keyserling, în cartea din 1936, *Despre arta vieţii* (*„V_v“*).

În fine, impasul *manierismului* şi al fixării asupra unui „stil“, ameninţă, în egală măsură, arta şi filosofia, dacă ne gîndim la „metodola-

[51] Mario Bunge, *Treatise on Basic Philosophy*, vol. 3, *Ontology*, 1 (*The Furniture of the World*), „Donald Reidel“ Publishing Company, Dordrecht, Boston, 1977, pp. 8 - 9 (pentru *„regulae philosophandi more geometrico et scientifico“* !). Cf. şi: Joseph Agassi, Robert S. Cohen (eds.), *Scientific Philosophy Today: Essays in Honor of Mario Bunge*, „Donald Reidel“, Dordrecht, 1982

99°. Excese din planul creaţiei spirituale, în acord cu polii, sau parametrii situaţiei de filosofiare

trii“ ce parazitează, deseori, lumea filosofării, sub impulsul *DILETANTISMULUI* şi al *EPIGONISMULUI*, subliniat prin lipsa de „talent“ (*„V_m“*).

23.2. Ieşind pentru o vreme din universul discursiv al lui Lucian Blaga, să zăbovim în atmosfera pe care ne-o crează Constantin Noica, cu pasionantele discuţii legate de cele şase *maladii ontice,* devenite *maladii ale spiritului* [52].

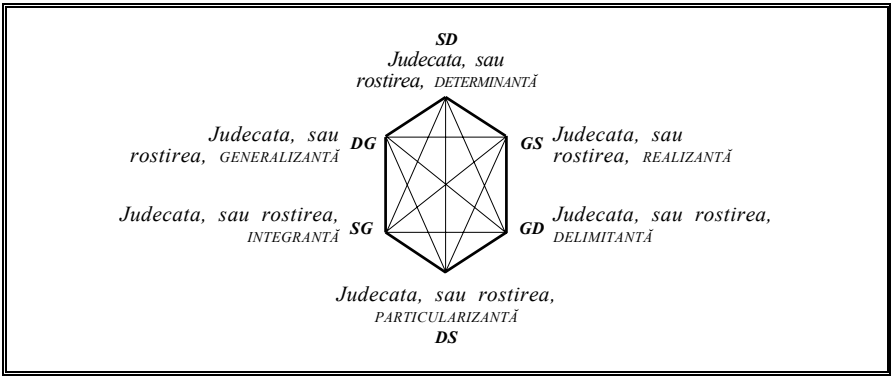
Ce-i drept, gînditorul român are grijă de a-şi salva stările diagnosticale reperate în lumea multiplu-stratificată a spiritului în propria-i structură hexadică, iscată prin jocul combinaţiilor între cele trei stări conceptuale din logica hegeliană: *generalul* (*„G“*), *singularul*, sau *individualul* (*„S“*) şi, respectiv, *determinarea* (*„D“*), dar nu se exclude absorbţia aceloraşi 6 ieşiri din hexagonul „krino-logic“ al gînditorului român în hexada „situaţională“ [53] *„SCOVIM“* şi, respectiv, *„$V_S V_C V_O V_V V_I V_M$“*.

La ce fel de maladii, sau afecţiuni *noetice* se referă filosoful român, în aplicaţia *avant la lettre* a logicii formelor de rostire ?

Dacă este să plantăm distincţiile propuse de Constantin Noica, în orizontul disfuncţiilor din planul culturii şi al civilizaţiei umane, în ordinea aleasă pentru circuitul *„SCOVIM“*, ar fi vorba de: ☞ (1) de *ATODETIE* – *„cea*

[52] Constantin Noica, *Spiritul românesc în cumpătul vremii. Şase maladii ale spiritului contemporan*, Editura „Univers“, Bucureşti, 1978, pp. 26 - 27

[53] Aşa cum ne-am străduit să sugerăm în: Petru Ioan, *Educaţie şi creaţie în perspectiva unei logici „situaţionale“*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, p. 192

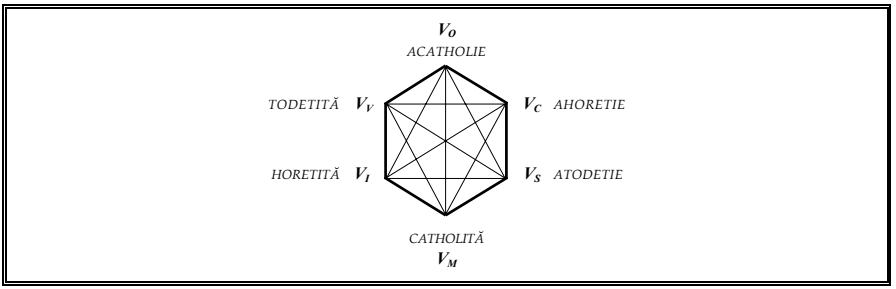
100º. Hexagonul formelor de rostire, din logica „hermetică", a lui Constantin Noica, rezonînd cu schema similară din logica situațiilor discursive

mai frumoasă şi superior-creatoare maladie a spiritului", manifestată prin *„refuzul individualului"*, ceea ce poate sfîrşi *„la un suflet fără trup"*, dacă fuga de individual *„pierde calea întoarsă spre real"*, la fel cum poate sfîrşi *„într-un neant al cunoaşterii şi al desfătării"*, într-un sens tragic *„al experienței de cultură"* [54]; ☞ (2) de AHORETIE, ca *„refuz, respectiv renunțare, mai atenuată sau mai categorică de a avea HOROI, determinații"*, altfel spus, ca obținere a pozitivului *„chiar în forma extremă a negativului"*, iar a acțiunii eficace, *„prin totală pasivitate"*; situație cînd *„mai degrabă individualul se realizează prin general"* [55]; ☞ (3) de ACATHOLIE, ca maladie *a civilizației*, manifestată prin *„refuzul generalului"* ce dă *trăsătură culminantă* vremurilor noastre; o astfel de boală a spiritului *„a invocat, în versiunea ei europeană, inteligența goală şi iluminismul, deopotrivă cu inteligența practică, o dată cu empirismul şi nominalismul anglo-saxon, ducînd la o neaşteptată lume a tehnicii şi a maşinismului";* ceea ce decurge dintr-o astfel de boală este *„un sentiment al neantului, prin cufundarea în pluralitatea oarbă a cazurilor individuale, a proceselor verbale şi a statisticii"* [56]; ☞ (4) de TODETITĂ, carență a individualului, respectiv *„maladia omului instalat în general"*, ceea ce conduce *„la tragicul cunoaşterii suspendate, al deți-*

[54] Constantin Noica, *op. cit.*, pp. 108, 105, 125 - 126
[55] *Ibidem*, pp. 82 - 84
[56] *Ibidem*, pp. 108, 127, respectiv 146

nerii unui general perfect detaşat de individual"; este vorba de o afecţiune legată mai mult *„de inteligenţă şi de cunoaştere"*, ea se manifestă, deopotrivă, ca *„maladie a artiştilor"*, asociindu-se cu *„sentimentul inadecvaţiei"* şi cu *„zbuciumul de a obţine individualul"* [57]; ☞ (5) de HORETITĂ, afecţiune a spiritului, manifestată prin *„refuzul determinaţiilor"*, ba chiar prin *„dificultatea de a da* [*individualului*] *determinaţii adecvate"* [58] şi printr-o *„dereglare a determinaţiilor, pe care şi le dau lucrurile şi omul, însoţind fenomenele de voinţă"*; în forma ei acută, o astfel de maladie acuză *„o genială orbire de sine, precipitarea determinaţiilor, substituire a celor reale printr-altele doar posibile, imaginare, artificiale, de falsă plinătate"*; ☞ (6) de CATHOLITĂ, o maladie *„ivită pe linia căutării unui general satisfăcător"*; respectiva carenţă *a generalului* şi a *conştiinţei generalului* generează *„un adînc sentiment al neantului"* şi *„al exilului"*, iar *„la capăt de drum, tragicul"* [59].

În reprezentarea spaţială, permisă de schema de analiză a *„situaţiilor discursive"*, ajungem, aşadar, la *„HEXAGONUL MALADIILOR SPIRITULUI"*, pe care îl redăm, ca atare, în tabelul (101°), de mai jos.

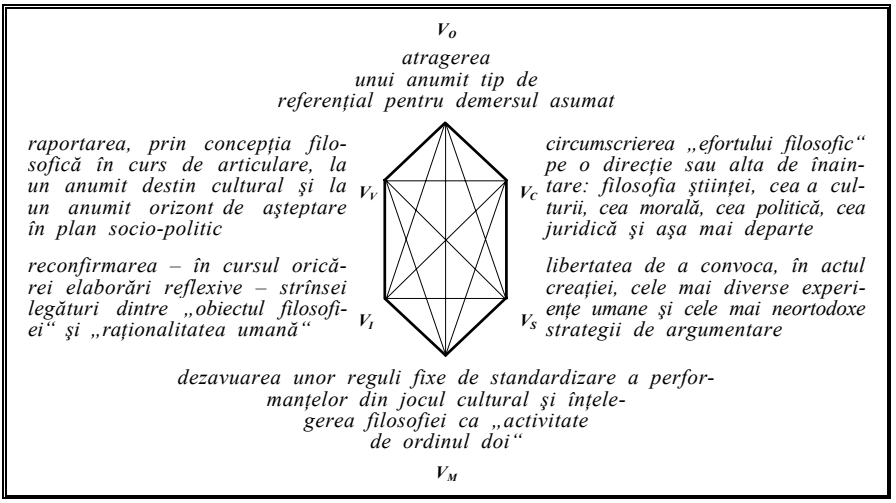
101°. Hexagonul maladiilor spiritului, suprapus pe schema hexadică a situaţiilor discursive

23.3. *Filosofia limbajului şi limbajul filosofiei* [60], cartea lui Adrian Paul Iliescu, din anul de cumpănă 1989, ne oferă – şi astăzi – un bun prilej pentru omologarea a 6 exigenţe necesare demersului metafizic.

[57] Constantin Noica, *op. cit.*, pp. 50, 53, 56, 67, respectiv 59
[58] *Ibidem*, pp. 105, 67, 80, respectiv 91
[59] *Ibidem*, pp. 91, 32, 44, 48, 56 şi, respectiv, 49
[60] Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, pp. 149, 150

Este vorba: ☞ (1) despre *LIBERTATEA* de a convoca cele mai diverse experienţe umane şi cele mai neortodoxe strategii de argumentare; ☞ (2) despre circumscrierea *„efortului filosofic“* pe o direcţie sau alta de înaintare: filosofia *ştiinţei*, filosofia *culturii*, filosofia *morală*, filosofia *politică*, filosofia *juridică* şi aşa mai departe; ☞ (3) despre atragerea unui anumit *REFERENŢIAL* pentru demersul asumat; ☞ (4) despre raportarea, prin concepţia articulată, la un anumit destin *CULTURAL ŞI SOCIO-POLITIC*; ☞ (5) despre reconfirmarea strînsei legături dintre *„OBIECTUL FILOSOFIEI“* şi *„RAŢIONALITATEA UMANĂ“*; ☞ (6) despre dezavuarea unor reguli fixe de standardizare a performanţelor din jocul cultural şi înţelegerea filosofiei ca *„ACTIVITATE DE ORDINUL DOI“*.

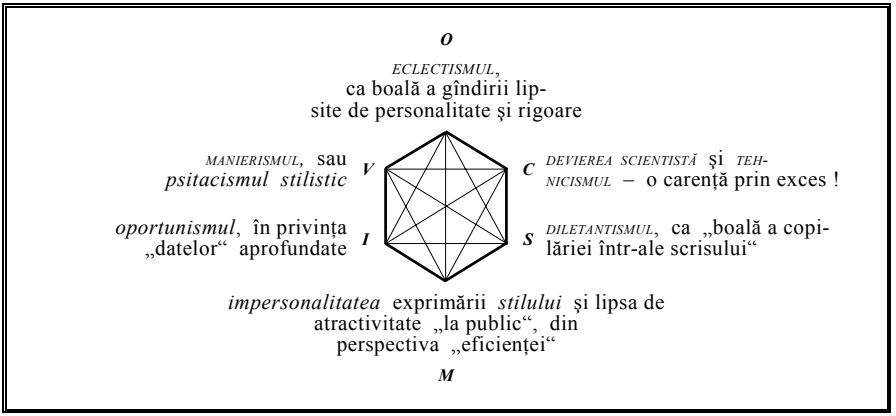
În ordinea evocată, cele 6 exigenţe pe care le-am degajat din paginile – de-acum clasice ! – datorate lui Adrian-Paul Iliescu, răspund *„punctelor de focalizare“* ce definesc hexada situaţiei de filosofare.

V_O
atragerea unui anumit tip de referenţial pentru demersul asumat
raportarea, prin concepţia filosofică în curs de articulare, la un anumit destin cultural şi la un anumit orizont de aşteptare în plan socio-politic
V_V
V_C
circumscrierea „efortului filosofic“ pe o direcţie sau alta de înaintare: filosofia ştiinţei, cea a culturii, cea morală, cea politică, cea juridică şi aşa mai departe
reconfirmarea – în cursul oricărei elaborări reflexive – strînsei legături dintre „obiectul filosofiei“ şi „raţionalitatea umană“
V_I
V_S
libertatea de a convoca, în actul creaţiei, cele mai diverse experienţe umane şi cele mai neortodoxe strategii de argumentare
dezavuarea unor reguli fixe de standardizare a performanţelor din jocul cultural şi înţelegerea filosofiei ca „activitate de ordinul doi“
V_M

102°. Exigenţe ale demersului filosofic ca formă simbolică şi de iniţiativă culturală, ordonate după logica paradigmei situaţionale

23.4. Aceluiaşi autor [61], preocupat de problematica limbajului, îi datorăm şi un insolit *circuit* hexadic al *carenţelor de autenticitate* în cazul filosofiei. Care sînt aceste carenţe ale textelor filosofice ? În ordinea pe care ne-o impune lectura (în sensul invers al acelor de ceasornic !) a

[61] Adrian Paul Iliescu, *op. cit.*, pp. 268, 271, 258, 263, 278, 285

103°. Carenţe de autenticitate, desluşite de Adrian - Paul Iliescu în orizontul filosofiei, aşa cum apar ele în ordonarea de tip „situaţional“ - hexadic

„gradaţiilor“ din hexagonul situaţional, este vorba: ☞ (1) de *DILETANTISM*; ☞ (2) de *DEVIEREA SCIENTISTĂ* (denunţată, ca atare, de către Constantin Noica) şi de *TEHNICISM* – o carenţă prin exces, cum s-ar spune !; ☞ (3) de *ECLECTISM,* ce trădează – şi în filosofie – o alarmantă lipsă de originalitate; ☞ (4) de *MANIERISM* şi *psitacism stilistic*.

Cu distincţiile evocate de Adrian Paul Iliescu, dăm satisfacţie, aşadar, posturilor, sau parametrilor *„S“*, *„C“*, *„I“* şi *„M“*.

Celorlalte două variabile, sau coordonate din circuitul hexadic le-ar putea fi asociate: ☞ (5) *oportunismul*, în privinţa „datelor“ şi a temelor aprofundate; ☞ (6) *„impersonalitatea exprimării“* şi lipsa de atractivitate *„la public“*, din perspectiva *„eficienţei“*.

23.5. O altă sursă de reconfirmare a hexadei situaţionale ne-o procură Ştefan Afloroaie, în penultima secvenţă din primul capitol (*„Despre posibilitatea filosofiei“*) al secţiunii întîi (*„Cu privire la cealaltă faţă a Europei“*) din cartea sa, din 1997, *Cum este posibilă filosofia în Estul Europei* [62].

Dedat la o lectură de „tip simptomatologic“ a scrierilor româneşti întru filosofie, din toate timpurile, autorul de care pomenim zăboveşte asupra a patru *„excese ale filosofiei“* din această parte a lumii spirituale.

În intenţia analistului ieşean este vorba, evident, nu atît de manifestări în sensul *„lipsei de măsură“*, cît, mai curînd, de anume *„reacţii,*

[62] Apărută la Editura „Polirom“, din Iaşi, în 1997; cf. pp. 27 - 97

oarecum inconştiente, ale unui spaţiu mental faţă de o anumită presiune simbolică pe care o manifestă cultura europeană".

23.5.1. Un prim „exces", de care se ocupă Ştefan Afloroaie, este cel al *FILOSOFIEI GENERALE*, aceasta depăşind, la noi, *„prin extensiunea şi forţa ei, tot ce poate fi imaginat ca firesc, sau într-adevăr suportabil"* [63].

Simptomele unei asemenea „boli" (la care autorul se opreşte, pentru a da mai multă consistenţă cazuistică, în capitolul IV, al aceleiaşi prime secţiuni) sînt de depistat la Ion Petrovici, la Constantin Rădulescu Motru, la Petre P. Negulescu, la Mircea Florian (1888 - 1960), la Dumitru D. Roşca (1895 - 1980) şi alţii, iar simptomatologul de care ne ocupăm o pune în seama stării patologice în care s-a derulat însăşi *tradiţia profesoratului* în filosofia românească.

23.5.2. *„EXCESUL ISTORIOGRAFIC, abuzul de istorie a filosofiei"* – o prelungire sau, poate, un resort al primului reflex – se traduce, în spaţiul nostru cultural, prin accesarea istoriei filosofiei sub titlu de *„anecdotă speculativă"*, de *„forţă pasivă"*, iar a filosofiei, ca *„epopee, sau ca proză cu iniţieri şi intrigi, ispite şi dueluri, drumul prin pădure, întîmplări şi personaje"* etc.

Nu chiar la îndemîna oricui, gestul „doxografic", sau, mai curînd, „plastografic" incriminat nu doar de autorul în atenţie [64], se poate surprinde exemplar la Petre P. Negulescu [65], iar mai recent, la Constantin Noica [66].

23.5.3. După prea multă *generalitate* şi după prea marea zăbavă în sferele prealabilului, urmează *EXCESUL LECTURII ÎN REGIM SIMPLU-REFERENŢIAL*, aceasta însemnînd un soi de întrupare a entităţilor din limbajul filosofic: *„ele sînt acceptate, într-o lectură comun-realistă, ca atunci cînd ar deţine propriu-zis existenţă sensibilă"*, ca şi cum ar fi *„lucruri sau realităţi, ce pot fi determinate ontic, ce pot fi atinse şi invocate, întîlnite, eventual, pe stradă, cuprinse cu mintea şi suportate în această existenţă sensibilă a lor"* [67].

23.5.4. De la „platonismul rapsodic şi popular" al lecturii în regim referenţial, se trece, apoi, la excesul *„INTENŢIEI SOTERIOLOGICE"*, semn că cei

---

[63] Ştefan Afloroaie, *Cum este posibilă filosofia în Estul Europei*, „Polirom", Iaşi, 1997, p. 27

[64] Dacă ne raportăm la studiul lui Gabriel Liiceanu din *Filosofia şi paradigma feminină a auditoriului*, în: „Viaţa Românească", Bucureşti, 1986, studiu reluat, apoi, în volumul *Cearta cu filosofia*, apărut la Editura „Humanitas", din Bucureşti, în 1992

[65] Prin *Filosofia Renaşterii*, din 1910; prin *Istoria filosofiei contemporane*, în 5 volume, din 1941 - 1945, apoi prin *Scrieri inedite*, volumele 1 - 4, din 1969 - 1977

[66] Prin *Povestiri despre om (După o carte a lui Hegel)*, 1980

[67] Ştefan Afloroaie, *op. cit.*, pp. 28, respectiv 29

care nu au putut ajunge la filosofia în chip de „ştiinţă riguroasă“ şi în partea „conceptului tare“, s-au complăcut să facă din ea *„o mistică profană“* [68].

23.5.5. Din paragraful („Despre vîrsta adamică a întrebării“), recurent cu cel pe care tocmai l-am rezumat, s-ar putea desprinde, în chip de *al cincilea exces*, o anume înclinaţie a gînditorilor de la noi de a se întoarce, în textele pe care le elaborează, la vremea „adamică“ a primelor întrebări, altfel spus, de la *problematica inaugurală*, ca şi cum am trăi sub blestemul ca, periodic, totul să fie luat de la început. Din acest motiv, *„este greu – sau aproape imposibil – să compari istoria noastră modernă, sub aspectul gîndirii filosofice, cu istoria modernă occidentală“* [69].

23.5.6. Ne-am referit la cinci impasuri ce ne sînt prezentate în capitolul *Despre posibilitatea filosofiei în spaţiul răsăritean* – primul din secţiunea „Cu privirea la cealaltă faţă [filosofică, n.n. P. I.] a Europei“.

Dintr-un alt capitol al pomenitei secţiuni, al VI-lea, dedicat „mărcilor gîndirii răsăritene“, depistate în „cazul Blaga“, s-ar mai putea desprinde şi un al şaselea exces: cel al „relaxării maxime a metodei“: *„Cît timp METODA înseamnă disciplină şi regulă, ordine severă şi calcul, supunere faţă de concept şi faţă de logica argumentării, este destul de greu să afli aici* [în spaţiul nostru lingvistic, n. n. P. I.] *un filosof care să fi excelat în această privinţă. Pînă şi cei care au fost destul de atenţi la însemnătatea cunoştinţelor de logică, este vorba de Cantemir sau Micu, Maiorescu sau Petrovici, Florian sau Noica, pînă şi ei rămîn la distanţă de exigenţele aspre ale metodei. Regimul constrîngător al metodei nu a fost întocmai pe placul lor. Au scris despre metodă, aşa cum apare ea la Descartes şi Spinoza, Leibniz şi Kant, şi au înţeles asceza de tip tehnic pe care omul modern a trebuit să o accepte. Dar nu au urmat ei înşişi cu suficientă severitate o anumită metodă“* [70].

Cele consemnate nu sînt răbufnirile cuiva lipsit de filosofia „sistematică“, ci constatările unui fin cunoscător al textelor, care ştie foarte bine că, în filosofie, *„drumul către ştiinţă este, deja, el însuşi ştiinţă“* [71].

Dacă incriminatele înclinaţii se potrivesc, toate şi în aceeaşi măsură, filosofilor români, dacă reprezintă doar atributele gîndirii româneşti în domeniu, ori

---

[68] Ştefan Afloroaie, *op. cit.*, p. 29

[69] *Ibidem*, p. 32

[70] *Ibidem*, p. 113

[71] Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Fenomenologia spiritului*, traducere din limba germană de Virgil Bogdan, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1965, p. 58

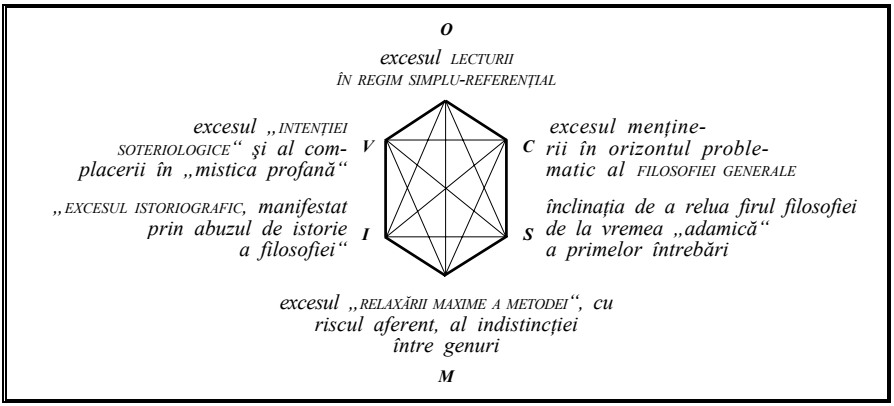
dacă ele sînt complet-străine reprezentanţilor onorabili ai filosofiei occidentale sînt probleme de discutat chiar în cîmpul hermeneuticii şi al istoriografiei filosofice.

Ne interesează sub cauţiunea cărei ordini a gîndirii şi cum ar fi acestea *impasuri* în care pot fi reperaţi filosofii, indiferent de punctul cardinal al lumii în care se afirmă, ori de condiţia etnică şi de stadiul culturii pe care o reprezintă.

Asemenea „maladiilor spiritului" de care se preocupa, la vremea lui, Constantin Noica, respectivele excese se lasă ordonate în schema relaţională a *situaţiilor de filosofare*, ca forme de supralicitare a uneia sau alteia dintre cele şase determinări (variabile, sau coordonate, respectiv factori, poli sau parametri din cadrul analizei situaţiilor discursive).

RELAXAREA METODEI, bunăoară, se aşează în chiar polul *metodei* şi al *contextualizării instrumentale* (*„V_M"*); ÎNTOARCEREA LA *VÎRSTA ADAMICĂ A ÎNTREBĂRILOR* denunţă, la rîndul ei, o precaritate *în raport cu agentul şi modul de iniţiere* a discursului filosofic (*„V_S"*); boala menţinerii în cadrele *filosofiei generale* acuză modul în care se configurează o anumită filosofie şi turnura pe care o ia problematica dezvoltată (*„V_C"*).

Lectura în regim „simplu-referenţial" ţine de o eventuală defecţiune în constituirea *referenţialului* (*„V_O"*) specific unei filosofii oarecare, situaţie mai generală, pe care unii filosofi au asociat-o *„erorii naturaliste"*, iar alţii au condamnat-o sub chipul *„fizicalismului"* de tip neo-pozitivist şi la care Ludwig Wittgenstein ne reţine printr-o istorică dezbatere prilejuită de ideea jocurilor multiple de limbaj, iar John Langshow Austin printr-o

O
excesul LECTURII
ÎN REGIM SIMPLU-REFERENŢIAL
excesul „INTENŢIEI SOTERIOLOGICE" şi al complacerii în „mistica profană"
V
C
excesul menţinerii în orizontul problematic al FILOSOFIEI GENERALE
„EXCESUL ISTORIOGRAFIC, manifestat prin abuzul de istorie a filosofiei"
I
S
înclinaţia de a relua firul filosofiei de la vremea „adamică" a primelor întrebări
excesul „RELAXĂRII MAXIME A METODEI", cu riscul aferent, al indistincţiei între genuri
M

104°. Excesele filosofiei (cum este ea practicată în lumea est-europeană), prezentate conform criteriului de ordine asigurat de paradigma situaţională

seducătoare prezentare a multiplelor forţe de limbaj, sub efectul cărora acţionează şi propunătorul şi receptorul secvenţelor discursive.

Cu excesul *intenţiei soteriologice* cădem în orizontul *„V_V“* al situaţiei de filosofare, cel care ne conduce spre răspunsuri la inevitabila întrebare *cui prodest* o filosofie sau alta, sub ce accent axiologic ni se recomandă mesajul acesteia şi cît de consistent se dovedeşte acesta ?

În fine, prin *excesul istoriografic*, ajungem în orizontul de aşteptare al variabilei, sau cordonatei situaţionale de tip *„V_I“*, cea a *interlocuţiei* şi a *suportului situaţiei de filosofare*. Iată, aşadar, că şi *excesele* pot fi programe în jocul tuturor filosofiilor posibile, precum insectele dăunătoare sălăşluiesc în cele mai atrăgătoare fructe din stadiul incipient, ca urmare a vizitării florilor de către ignobile vietăţi purtătoare de germeni ai vieţii parazitare.

Capitolul 24: Asemănări şi deosebiri între filosofi, rezonînd cu poli ai circuitului „situaţional“ – „$I_sI_cI_oI_vI_iI_m$“

24.1. Pentru exerciţiul *interfilosofic*, cu care am putea încerca o descompunere similară analizei *filosofiei* pur şi simplu, dar de a doua instanţă (pentru că dezmembrăm, acum, o activitate socotită iniţial ca dimensiune punctuală a altei activităţi !), ne stau la dispoziţie numeroasele notaţii prin care Lucian Blaga documentează o operaţiune extrem de importantă în critica şi evaluarea filosofiei: *comparaţia* şi *punerea în contrast* a diverselor construcţii.

Întrebarea este: prin ce se deosebesc filosofii şi produsele lor ideatice în chipul unor *exprimări fugare*, ori sub înfăţişarea de *elaborări pretenţioase* ? Răspunsul la această întrebare este unul complex şi se cuvine să îl formulăm pe diferite niveluri de receptare şi de confruntare.

24.1.1. Din punctul de vedere al *instanţei auctoriale* (*„I_S“*), vom avea de reflectat la decizia lui Hermann Keyserling, din 1936, de a considera filosofia ca o *artă*, de unde ar urma că filosofii şi construcţiile acestora diferă *prin stil*, adică prin *„expresia formală a personalităţii respective“* [72].

24.1.2. În orizontul *„I_c“*, al *structurii* operei filosofice, ceea ce ar trebui să urmărim în etichetare este măsura în care concepţia metafizică în atenţie este *„de natură constructivă“* (ca în cazul lui Thales, Pythagora, Parmenide, Heraclit, Anaxagoras, Platon, Aristotel, Plotin, Nicolaus Cusanus, Gior-

[72] Lucian Blaga, *Trilogia cunoaşterii*, în: *Opere*, vol. 8, „Minerva“, Bucureşti, 1968, p. 186

dano Bruno, René Descartes, Baruch Spinoza, Leibniz, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer, ori Bergson), ori dimpotrivă, ea este una *„mai mult analitico-critică“*, dînd seama, în acest caz, de *„atitudinile cognitive ale spiritului omenesc, sau chiar de existența şi esența, ca atare, a spiritului omenesc“* [73] (Parmenide, sub anumite aspecte ale sale, apoi sofiştii, Socrate, Platon, Aristotel, scepticii, Michel de Montaigne, Descartes, David Hume, Immanuel Kant, fenomenologia şi existențialismul contemporan), neexcluzîndu-se îmbinarea celor două tendințe.

24.1.3. Din perspectiva *transcendenței*, sau a *referențialului* (*„I_O“*), filosofiile sînt, în aprecierea lui Lucian Blaga: ☞ (1) *„PLATE“*, aşa cum este,

Filosofia în atenție	*„Locul“ în care cade accentul transcendental al respectivelor concepții (o facultate, o posibilitate, sau o aptitudine a omului)*
filosofia ionienilor	*presupusa armonie şi colaborare între inteligență, simțuri şi intropatie*
filosofia eleată	*gîndirea conceptual-logică, dominată de principiul non-contradicției*
gîndirea platonică	*puterea de vizionare ideativă, mulțumită căreia spiritul este în stare să vizioneze singurele existențe absolute: ideile*
filosofia lui Plotin	*„extazul“, ca stare de care spiritul uman este capabil, în anumite momente, ce-i drept, cu totul rare*
gîndirea marilor dogmaticieni creştini şi a sfinților părinți	*o anume predispoziție atribuită spiritului omenesc, de a putea fi receptacol al unei revelații de natură divină*
cartezianismul	*gîndirea prin concepte clare şi distincte*
filosofia lui John Locke	*senzațiile simțurilor, conjugate în gîndirea conceptuală*
filosofia lui Hegel	*aşa-numita „gîndire concretă“, sau „dialectică“*
filosofia lui Schopenhauer	*intuiția interioară, despre care se susține că se emancipează de sub constrîngerea categoriilor intelectuale, pentru a pătrunde contemplativ pînă în substratul adînc al ființei noastre şi al tuturor lucrurilor – „voința universală“*
filosofia lui Bergson	*intuiția, aptă să surprindă ființa şi esența lucrurilor*
idealismul magic al lui Novalis	*imaginația poetică*
doctrina vizionarului Swedenborg	*clarviziunea*

105°. Moduri de a plasa – în concepția lui Lucian Blaga – „accentul transcendental“, în diverse filosofii europene [74]

[73] Lucian Blaga, *loc. cit.*, p. 70

[74] După cum semnalează Lucian Blaga, în capitolul omonim, din textul *Despre conştiința filosofică*. A se vedea: Lucian Blaga, *loc. cit.*, pp. 145 - 152

bunăoară, concepţia naturalistului Ernst Haeckel; ☞ (2) *„ÎNALTE“*, aşa cum ni se arată viziunea lui Platon, sau cea a lui Plotin; ☞ (3) *„ADÎNCI“*, precum sistemul de gîndire din *Vedanta*, sistemul filosofiei lui Johann Gottlieb Fichte; ☞ (4) *„ŞI ÎNALTE, ŞI ADÎNCI“*, ca în cazul monadologiei lui Leibniz [75].

24.1.4. În acord cu factorul, sau parametrul *AXIO-LOGIC* (*„I_V“*), filosofiile ar trebui judecate, după Lucian Blaga, prin *„ACCENTUL TRANSCENDENTAL“* pe care-l imprimă conţinutului conştiinţei filosofice şi obiectivărilor acesteia în *sisteme*, sau în elaborări mai puţin pretenţioase sub aspectul articulaţiei ideatice. În tabelul (105°), de la pagina precedentă, consemnăm – o dată cu metafilosoful de la Cluj – modele distinctive ale cîtorva filosofi, remarcabile în raport cu elementul în atenţie.

24.1.5. Perspectiva intertextuală şi interlocuţionară, din modelul *situaţiilor filosofice*, este confirmată mult mai elocvent de Lucian Blaga, prin capitolul *Motive filosofice* [76] din acelaşi curs, dedicat *conştiinţei filosofice*, de care profesorul clujean s-a ocupat în iarna anului 1946.

După marele exeget al *culturii* şi al *creaţiei spirituale*, filosofii şi operele acestora, mai mult sau mai puţin sistematice, diferă atît prin *natura*, cît şi prin modul de *valorificare*, de *regîndire* şi de *organică integrare*, în propria construcţie, a motivelor acumulate, ori a celor nou-reperate.

Filosofi	*Motive asimilate şi puse în valoare prin opera acestora*
Heraclit, Hegel	*„devenirea“*
Sfîntul Augustin, Descartes, Kant, Fichte	*„ego sum cogitans“*
Parmenide, Spinoza, Vedanta etc.	*„unitatea“ funciară a existenţei*
Platon, Leibniz	*„pluralismul“ existenţei*
Heraclit, Hegel	*„devenirea“ (prin faze antagoniste) ca dominantă a existenţei*

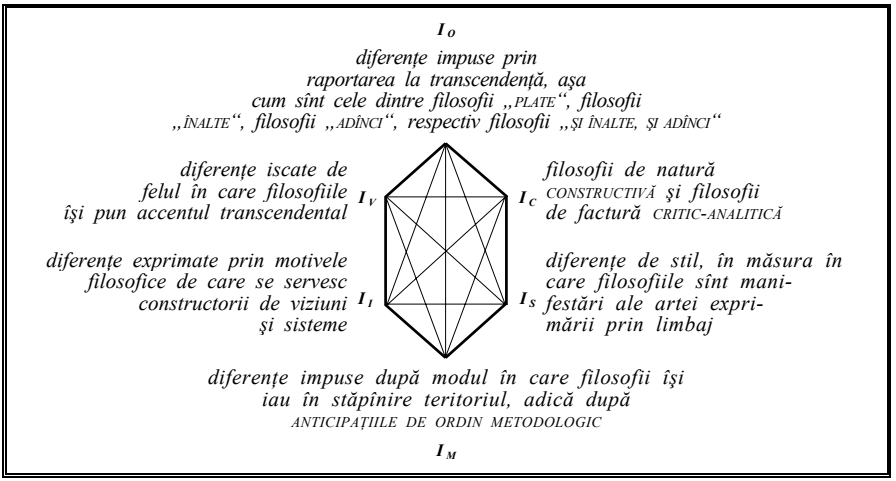
106°. Înrudiri şi diferenţieri între filosofii, în raport cu motivele procesate prin concepţiile aferente

24.1.6. În orizontul de aşteptare desemnat prin variabila, sau coordonata situaţională *„I_M“*, trimiţînd, de această dată, la *„reculările din sfera prealabilului“*, construcţiile filosofice, de un fel sau altul, diferă,

[75] Lucian Blaga, *loc. cit.*, pp. 120 - 121; Este vorba de capitolul 8, privitor la „Dimensiunile viziunii filosofice“, din cursul *Despre conştiinţa filosofică*, ţinut de Blaga în anul universitar 1946 - 1947

[76] *Ibidem*, pp. 152 - 158

în concepţia lui Lucian Blaga, după felul în care îşi iau *„în stăpînire imperiul“*, pentru a-l reîntemeia [77], adică după atuurile şi după anticipaţiile de ordin metodologic pe care le pun la lucru [78] în edificarea sistemelor.

I_O
diferenţe impuse prin raportarea la transcendenţă, aşa cum sînt cele dintre filosofii „PLATE“, filosofii „ÎNALTE“, filosofii „ADÎNCI“, respectiv filosofii „ŞI ÎNALTE, ŞI ADÎNCI“
diferenţe iscate de felul în care filosofiile îşi pun accentul transcendental
I_V
I_C
filosofii de natură CONSTRUCTIVĂ şi filosofii de factură CRITIC-ANALITICĂ
diferenţe exprimate prin motivele filosofice de care se servesc constructorii de viziuni şi sisteme
I_I
I_S
diferenţe de stil, în măsura în care filosofiile sînt manifestări ale artei exprimării prin limbaj
diferenţe impuse după modul în care filosofii îşi iau în stăpînire teritoriul, adică după ANTICIPAŢIILE DE ORDIN METODOLOGIC
I_M

107°. Factori de diferenţiere în lumea filosofilor şi a filosofiilor, admişi de Lucian Blaga în textul Despre conştiinţa filosofică

Adunînd într-o reprezentare spaţială (cum este cea prilejuită de circuitul *„$I_S I_C I_O I_V I_I I_M$“*) cele cîteva şiruri de distincţii, ar urma să accesăm modelul semio-logic al *DIFERENŢELOR DINTRE FILOSOFI ŞI FILOSOFII*, aşa cum sînt ele agreate de către Lucian Blaga, în textul *Despre conştiinţa filosofică*.

24.2. O confirmare a relevanţei pe care o au aplicaţiile recurente ale schemei „situaţional“ - hexadice de tip *„$I_S I_C I_O I_V I_I I_M$“* ne-o sugerează, în acelaşi orizont, al *receptării* şi al *interlocuţiei*, preocupările lui Petre P. Negulescu [79] pentru *geneza* şi *diferenţierea* formelor filosofiei.

Urmărindu-l pe unul dintre interpreţii operei gînditorului de care amintim, ar trebui să luăm în considerare, în diferenţierea cugetării filosofice: ☞ (1) *NATURA SUFLETEASCĂ* a autorilor de sisteme şi modul specific în care imaginaţia acestora se raportează la discernămîntul critic; un astfel de fac-

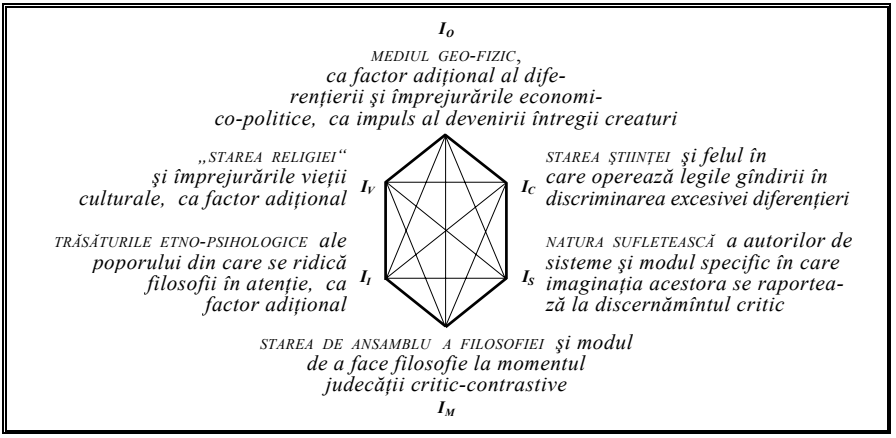
[77] Lucian Blaga, *loc. cit.*, p. 108

[78] *„Metoda se justifică doar ulterior, prin însăşi punerea ei în exerciţiu“*. Cf. Lucian Blaga, *Trilogia cunoaşterii*, în: *loc. cit.*, p. 108

[79] În *Geneza formelor culturii*, Tipografia „Bucovina“, Bucureşti, 1934, pp. 198 - 199

tor („originar“) îi apropie pe filosofi mai mult de opţiunea *CONSTRUCTIVĂ*, ori, deopotrivă, de modalitatea *CRITIC-ANALITICĂ*; ☞ (2) *STAREA ŞTIINŢEI* şi felul în care operează legile gîndirii logice în diminuarea excesivei diferenţieri; ☞ (3) *MEDIUL GEO-FIZIC*, ca factor *adiţional* al diferenţierii, şi *ÎMPREJURĂRILE ECONOMICO-POLITICE*, ca impuls al devenirii întregii culturi; ☞ (4) *„STAREA RELIGIEI“* şi *ÎMPREJURĂRILE VIEŢII CULTURALE*, ca *factor adiţional*; ☞ (5) *TRĂSĂTURILE ETNO-PSIHOLOGICE* ale poporului din care se ridică filosofii, ca *factor adiţional*; ☞ (6) *STAREA DE ANSAMBLU A FILOSOFIEI* [80] *şi modul de a face filosofie* la momentul judecăţii critic-contrastive.

În ordinea enunţării, cei şase factori cu acţiune contrastivă „saturează“ coordonatele, sau variabilele *„I_S“*, *„I_C“*, *„I_O“*, *„I_V“*, *„I_I“* şi *„I_M“*, şi oferă, astfel, o nouă ilustraţie a hexagonului semio-logic pentru „situaţiile de filosofare“. Îl prezentăm, ca atare, în tabelul (108°), de mai jos.

I_O
MEDIUL GEO-FIZIC, ca factor adiţional al diferenţierii şi împrejurările economico-politice, ca impuls al devenirii întregii creaturi
„STAREA RELIGIEI“ şi împrejurările vieţii culturale, ca factor adiţional
I_V
I_C
STAREA ŞTIINŢEI şi felul în care operează legile gîndirii în discriminarea excesivei diferenţieri
TRĂSĂTURILE ETNO-PSIHOLOGICE ale poporului din care se ridică filosofii în atenţie, ca factor adiţional
I_I
I_S
NATURA SUFLETEASCĂ a autorilor de sisteme şi modul specific în care imaginaţia acestora se raportează la discernămîntul critic
STAREA DE ANSAMBLU A FILOSOFIEI şi modul de a face filosofie la momentul judecăţii critic-contrastive
I_M

108°. Factori ce diferenţiază creaţia filosofică, după Petre P. Negulescu, puşi în acord cu polii, sau parametrii modelului hexadic

Capitolul 25: Atuuri în autoîntemeierea filosofiei, dar şi păcate ale reducţionismului metodologic, într-un inventar ţinînd de logica „situaţional“ - acţională

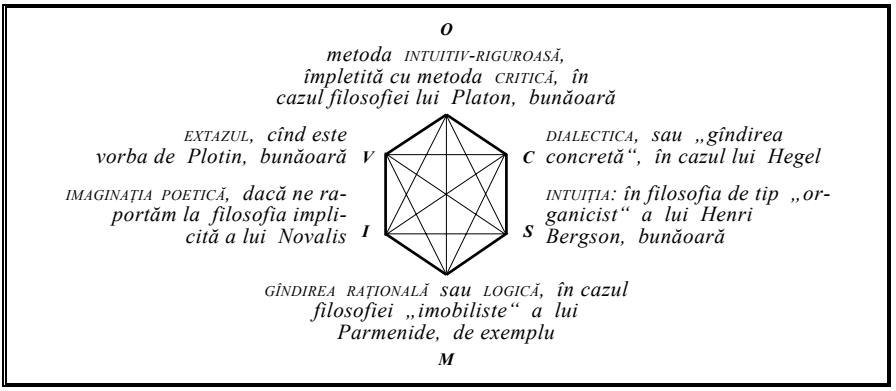
25.1. Ajunşi la ultima rundă în operaţia de punere la probă a modelului „situaţional“ - hexadic prin aplicaţii de a doua instanţă, să consta-

[80] O discuţie în jurul celor şase factori de diferenţiere realizează Petre Dumitrescu, în: *Conceptul de filosofie la P. P. Negulescu*, Editura „Junimea“, Iaşi, 1975, pp. 35 - 36, 39 - 41

tăm că, din capitolul „Filosofie şi metodă“ (al şaselea din cele 16 diviziuni ale textului *Despre conştiinţa filosofică* !), se desprinde un inventar al principalelor atuuri în efortul de autoîntemeiere a discursului filosofic.

După Lucian Blaga, acestea sînt: ☞ (1) *INTUIŢIA* – la autorul *Elanului vital*, bunăoară; ☞ (2) *DIALECTICA*, respectiv „gîndirea concretă“ – la promotorul filosofiei în chip de *enciclopedie a ştiinţei*, bunăoară; ☞ (3) metoda *INTUITIV-RIGUROASĂ*, împletită cu metoda *CRITICĂ*, în cazul filosofiei promovate prin dialogurile lui Platon, de exemplu; ☞ (4) *EXTAZUL* – cînd este vorba de concepţia lui Plotin, bunăoară; ☞ (5) *IMAGINAŢIA POETICĂ* – dacă ne raportăm la gîndirea risipită în figuri poetice de către Novalis; ☞ (6) *GÎNDIREA RAŢIONALĂ* sau *LOGICĂ*, în cazul „fiziologiei“ lui Parmenide, bunăoară.

În ordinea în care le-am evocat, cele şase căi *„de înfiinţare a culturii filosofice“* [81], de către un gînditor sau altul, corespund aşteptărilor la care atrag atenţia variabilele *„M_S“*, *„M_C“*, *„M_O“*, *„M_V“*, *„M_I“* şi *„M_M“* şi se dispun, astfel, într-o nouă „supraînvîrtire“ [82] în cercul analizei situaţionale.

O
metoda INTUITIV-RIGUROASĂ, împletită cu metoda CRITICĂ, în cazul filosofiei lui Platon, bunăoară
EXTAZUL, cînd este vorba de Plotin, bunăoară
V
DIALECTICA, sau „gîndirea concretă“, în cazul lui Hegel
C
IMAGINAŢIA POETICĂ, dacă ne raportăm la filosofia implicită a lui Novalis
I
INTUIŢIA: în filosofia de tip „organicist“ a lui Henri Bergson, bunăoară
S
GÎNDIREA RAŢIONALĂ sau LOGICĂ, în cazul filosofiei „imobiliste“ a lui Parmenide, de exemplu
M

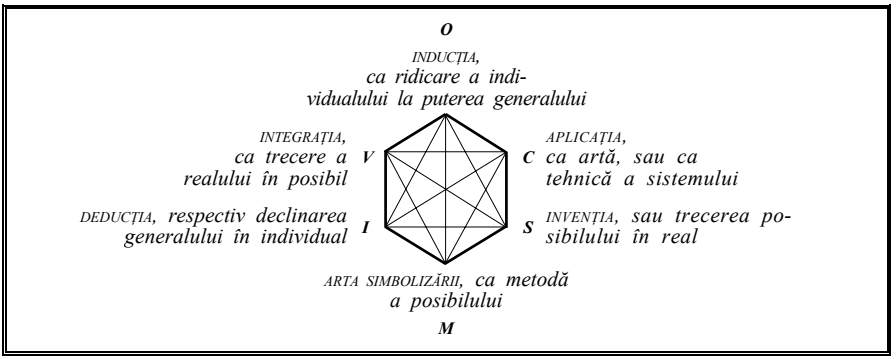
109°. Suporturi ale filosofării, ordonate în raport cu polii schemei „situaţional“ - hexadice

25.2. Ieşind – de această dată definitiv – din „universul de discurs“ datorat lui Lucian Blaga, să ne amintim, pentru o nouă aplicaţie recurentă a schemei *„$M_S M_C M_O M_V M_I M_M$“*, seducătorul sextuplu al metodelor (cu

[81] Semnalate de către Lucian Blaga, în textul urmărit, din *Opere*, vol. 8, Bucureşti, 1968, pp. 110 - 111

[82] Pentru Blaga, *„jocul autoîntemeierii“* printr-un obligatoriu *„act de optare“* echivalează cu o *„învîrtire în cerc“*, respectiv un *„vîrtej iniţial“*, în măsura în care *„nici un filosof nu poate să-şi justifice metoda decît* […] *ulterior, prin însăşi punerea ei în exerciţiu“* (Lucian Blaga, *Trilogia cunoaşterii*, în: *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1968, p. 108)

relevanţă intensiv-filosofică !) pe care Constantin Noica le „deapănă“ prin hexagonul formelor de rostire. În volumul *Educaţie şi creaţie din perspectiva unei logici „situaţionale“* [83], din 1995, am încercat să reconfigurăm respectiva structură din perspectiva analizei semio-logice în şase timpi. Ceea ce rezultă este un sistem al metodelor, dar şi al disciplinelor aferente, care se constituie în tot atîtea forme ale supralogicii.

110°. Hexada metodelor, din Logica lui Hermes, *a lui Constantin Noica, transpusă în modelul relaţional al situaţiilor discursive*

25.3. Pentru că sîntem în *orizontul* METODEI şi al organizării discursului (*„M“*), să încheiem şirul aplicaţiilor recurente ale *paradigmei situaţionale* printr-un tur de orizont în lumea REDUCŢIONISMELOR *filosofice* şi a DERAPAJELOR din articularea discursivă a unei concepţii cu pretenţii filosofice, prelungind ideea „învîrtirii în cerc“ a fiecărui filosof, *„dator, faţă de propria sa conştiinţă, să-şi ia în stăpînire imperiul, adică să-l întemeieze“* [84].

La îndeplinirea unei asemenea sarcini, constructorul de viziune filosofică nu pendulează doar între *purismul metodologic* şi maxima *expansiune metodologică*. El se poate lăsa sedus, nu mai mult decît ar permite-o logica intrinsecă a analogiei, de o soluţie sau alta, supralicitînd-o şi compromiţînd-o totodată. Aşa se manifestă reducţionismul, în filosofie ca şi în afara acesteia, în diverse ştiinţe mai mult sau mai puţin „pozitive“.

Oprindu-ne la un inventar al acestor expandări ilicite de principii şi modele explicative, ne este relativ uşor să constatăm că distribuţia acestora pe variabile sau coordonate situaţionale nu lasă resturi, dar nici spaţii fără acoperire.

[83] Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995, p. 192

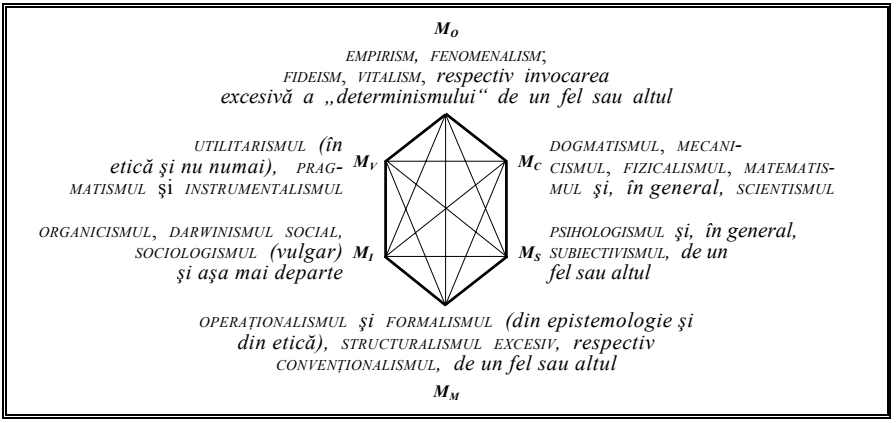
[84] Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8, Editura „Minerva“, Bucureşti, 1968, p. 109

Înseşi „păcatele explicaţiei“ filosofice ascultă, deci, de o structură „a tuturor posibilităţilor“, aşa cum este hexada acţionalistă, de această dată în conturul uneia dintre aplicaţiile recurente: *„$M_S M_C M_O M_V M_I M_M$“*.

Sub pecetea variabilei „subiective“ (*„M_S“*) cade, bunăoară, *PSIHOLOGISMUL*, duşman declarat al mai multor filosofii moderne şi postmoderne.

În orizontul de aşteptare delimitat prin variabila „de conţinut“ şi „de structură“ (*„M_C“*) se vor plasa acţiuni excesive precum *DOGMATISMUL*, *MECANICISMUL*, *FIZICALISMUL*, *MATEMATISMUL* şi, în general, *SCIENTISMUL*.

Accentul excesiv pe coordonata *referenţialităţii* (*„M_O“*) se traduce, în filosofie inclusiv, prin *EMPIRISM* şi *FENOMENALISM*, prin *VITALISM*, prin *FIDEISM*, respectiv prin invocarea excesivă a „determinismului economic“, sau de altă natură.

M_O
EMPIRISM, FENOMENALISM;
FIDEISM, VITALISM, respectiv invocarea
excesivă a „determinismului“ de un fel sau altul
UTILITARISMUL (în etică şi nu numai), PRAGMATISMUL şi INSTRUMENTALISMUL
M_V
M_C
DOGMATISMUL, MECANICISMUL, FIZICALISMUL, MATEMATISMUL şi, în general, SCIENTISMUL
ORGANICISMUL, DARWINISMUL SOCIAL, SOCIOLOGISMUL (vulgar) şi aşa mai departe
M_I
M_S
PSIHOLOGISMUL şi, în general, SUBIECTIVISMUL, de un fel sau altul
OPERAŢIONALISMUL şi FORMALISMUL (din epistemologie şi din etică), STRUCTURALISMUL EXCESIV, respectiv CONVENŢIONALISMUL, de un fel sau altul
M_M

111°. Un inventar al reducţionismelor şi ale derapajelor de ordin semio-logic, în filosofie, prin prisma hexadei situaţionale

Cu variabila, sau coordonata *evaluativă* *„M_V“* va rezona, în contextul discuţiei noastre, *UTILITARISMUL*, *PRAGMATISMUL* şi *INSTRUMENTALISMUL* etc., iar de forţarea factorului „interlocuţiei“ (*„M_I“*) vor da seamă explicaţii de tipul *ORGANICISMULUI*, al *DARWINISMULUI SOCIAL* şi al *SOCIOLOGISMULUI* (vulgar).

La polul „procedural“ (*„M_m“*) se vor plasa, în fine, *OPERAŢIONALISMUL* şi *FORMALISMUL* (din epistemologie şi din etică), dar şi *STRUCTURALISMUL EXCESIV*, respectiv *CONVENŢIONALISMUL*, de un fel sau altul.

Circuitul ca atare, al celor şase familii de reducţionisme în cîmpul filosofiei, îşi află reprezentarea în schema din tabelul (111°).

În loc de postfață:
DESPRE CARACTERIZAREA FILOSOFIEI CU MIJLOACE DIN RECUZITA LOGICII FORMALIZATE ACTUALE

1. *Sinteza* ca reunire „programată" a unor concepții relativ îndepărtate unele de altele, cu motivații şi cu obiective alimentînd cel mai adesea starea de incompatibilitate şi de conflict la scenă deschisă, operație nu tocmai străină filosofiei, de care am dat seamă în capitolul 7 (la începutul cărții a III-a) nu putea scăpa, în veacul din urmă, unui metafilosof de orientare neohegeliană, aşa cum s-a dovedit a fi Alexandre Kojève.

În concepția sa, filosofia se supune schemei triadice a *Aufheben*-ului hegelian, manifestîndu-se ca *discurs posibil* (prin TEZĂ), ca *discurs imposibil* (prin ANTITEZĂ) şi ca *discurs efectiv* (prin SINTEZĂ).

Grosso modo, filosofia şi-a manifestat *posibilitatea*, de la Platon şi pînă la Kant, ca *„ansamblu (coerent) al unor discursuri (consistente) ce vorbesc despre tot* [este vorba de *totul existenței*, respectiv de *întregul univers*, n. n. P. I.]*, sau despre nu importă ce, vorbind – în chip egal – despre ele înseşi"*. În virtutea definiției reproduse, filosofia poate fi *„nu importă care «ştiință» şi, deci, orice «ştiință», sau, dacă vrem, «ştiința» care vorbeşte nu numai despre ceea ce vorbeşte, ci încă despre faptul că ea vorbeşte despre acest ceva şi că ea este aceea care vorbeşte despre ceva"* [1].

În a doua ipostază, ca *discurs imposibil*, filosofia este *„înțelepciune"*, în speță SCEPTICISM *„TEORETIC"*, sau SCEPTICISM *A-FILOSOFIC*, atitudine atotcuprinzătoare, în care Kojève include sociologia, psihologia şi istoria, respectiv sociologismul, psihologismul şi istorismul, dacă nu scientismul în genere.

Filosofia „dogmatică" şi filosofia „sceptică", respectiv *filosofia* şi *scepticismul*, coexistă în concepția gînditorului pravoslavnic, doar că acesta din urmă *„n-a avut sens sau o rațiune de a fi decît în măsura în care a existat o filosofie pe care el a crezut că a «refutat-o»"* [2].

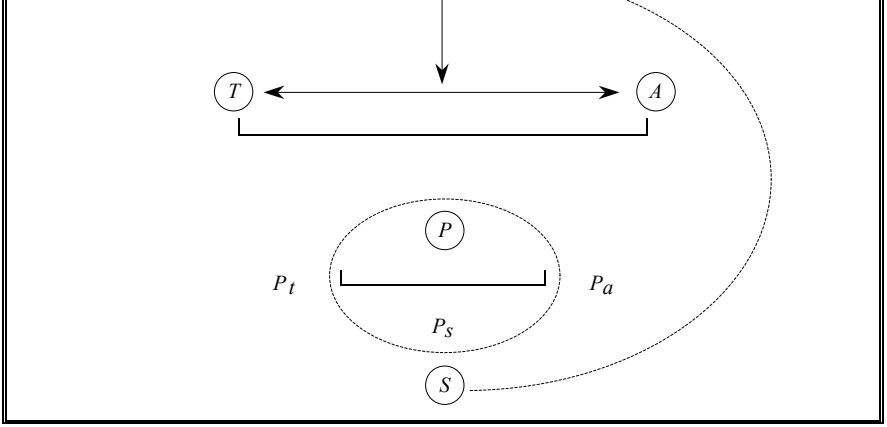
[1] Alexandre Kojève, *Essai d'une histoire raisonnée de la philosophie païenne*, vol. 1, „Gallimard", Paris, 1968, p. 23; cf. Tudor Ghideanu, *Filosofia criteriului şi timpul funciar*, Editura Fundației „Axis", Iaşi, 2004, p. 188

[2] *Ibidem*, p. 56

Pentru a demonstra, însă, caracterul efectiv al *FILOSOFIEI*, trebuie să recurgem la înțelepciunea discursivă care este *SISTEMUL* hegelian al *ŞTIINȚEI*, sau *ŞTIINȚA ABSOLUTĂ*, în sens hegelian. Altfel spus, trebuie să începem cu *„intenția (conştientă şi voluntară)“* de a face *discursul*, care – având un sens oarecare – face posibilă şi efectivă filosofia. Pe scurt: trebuie să începem cu ceea ce candidează la rolul de *teză*, adică cu *IPO - TEZA* (în simboluri: *„H“*).

Punerea propriu-zisă a discursului reprezintă – după Alexandre Kojève – *TEZA* (desemnată formal prin *„T“*), iar sensul contrar pe care aceasta-l induce ne aşează în orizontul *ANTI-TEZEI* (în simboluri: *„A“*). În co-prezența lor, *teza* şi *anti-teza* compun „discursul sintetic“, în fapt: un pseudo-discurs, dezgolit de orice sens, un discurs care, neocupînd nici o „porție“ în *UNIVESRUL DE DISCURS*, este o *PARA-TEZĂ* (ceea ce vom simboliza prin *„P“*).

Amestec de sensuri, parateza se precizează, rînd pe rînd, ca *parateză TETICĂ* (de fapt: o nouă *teză*), ca *parateză ANTI - TETICĂ* (o *antiteză* a precedentei teze), respectiv ca *parateza SIN-TETICĂ*, prin care, în acelaşi timp, se afirmă, dar se şi neagă, *„definitiv şi necesar, adică valabil peste tot şi totdeauna“* [3], cele două rostiri de sens opus.

112°. Mişcarea circulară a discursului filosofic efectiv, aşa cum o descrie Alexandre Kojève [4]

[3] Alexandre Kojève, *loc. cit.*, p. 64; apud. Tudor Ghideanu, *loc. cit.*, p. 192

[4] Cf. *Ibidem*, p. 89

Schema integrală a discursului filosofic începe, aşadar, cu ipoteza şi ajunge la o nouă *ipoteză*, inspirată de *parateza sintetică*, într-o mişcare cu retroacțiune, pe care am redat-o în tabelul (112°), din pagina precedentă.

2. Ce i se poate reproşa analizei metafilosofice de care am încercat să dăm seamă, fără a intra prea mult în hățişurile exprimării autorului de origine rusă, departe de aşteptările iubitorului de claritate şi distincție ?

În primul rînd, DEFICITUL SINTACTIC al recuzitei la care apelează, *„ce l-a făcut pe gînditorul neohegelian să nu observe deloc valoarea conectorilor* […] *binari* [SAU, ŞI, NICI etc.] *în posibila stabilire a unei criteriologii mai profunde şi fecunde – în studiul istoric al filosofiei, decît simpla schemă triadică circulară teză, antiteză, sinteză"*.

În al doilea rînd, ar fi de incriminat o anume supralicitare, din partea lui Kojève, a discursivității specifice sistemului hegelian al ştiinței, în condițiile în care fenomenologia husserliană, bunăoară, *„avea să aducă o altă privire, cea asupra co-existenței* EIDOS*-urilor, neimplicînd geneza şi deducerea sensurilor, ci numai constituirea acestora"*.

Criticabilă apare, în al treilea rînd, forțarea unui raport de ordin *cantitativ*, de tip PARTE / ÎNTREG, la nivelul dinamicii parafrazelor.

Nu mai puțin vulnerabilă este însăşi încercarea lui Alexandre Kojève de a *„rezolva unitatea dialectică a logicului şi istoricului, prin utilizarea unei scheme cronologice mult prea sărace pentru a surprinde multipla diversitate a şcolilor şi curentelor filosofice"*.

Pare greu de acceptat, în al cincilea rînd, *„asumarea unei filosofii particulare – fie şi aceea a lui Hegel – în ipostaza de unic Sistem al Cunoaşterii"*, ceea ce echivalează cu *„renunțarea disimulată la istoricul filosofiei"*.

Last, but not least, ar mai fi de semnalat şi riscul la care se expune exegetul francez de origine rusă, Alexandre Kojève, prin exploatarea dualității dintre *sens* şi *non-sens*, în condițiile în care ar putea fi aduse sub zodia parateticului *„filosofii care, la o analiză mai amplă şi mai adîncă, nu se revelează nicidecum ca nonsensuri"* [5].

Obiecțiile de care este vorba se adresează unui istoric al filosofiei cîştigat mai curînd de perspectiva unei *logici* a cugetării filosofice. Este ceea ce îl determină pe Alexandre Kojève să afirme că *„mai curînd realitatea isto-*

[5] Tudor Ghideanu, *loc. cit.*, p. 193

rică a Filosofiei este cea care îşi asumă riscul de a se arăta ca fiind prea săracă, pentru a putea să umple toate cazurile schemei A PRIORI [reproduse mai sus, n. n., P. I.], *de altfel, stabilită, după cele petrecute"* [6].

Convins de importanţa unei metode a *logicii aplicate* în studiul istoric al filosofiei, care să dea consistenţă punctelor de vedere formulate de Nicholas Rescher în *On the Method of Applied Logic* [7], Tudor Ghideanu ajunge la concluzia că *istoria filosofiei* este terenul în care se confirmă şi capătă consistenţă o paradigmă ce cauţionează întreaga logică umană [8].

Gînditorul ieşean se referă la cvadruplul incluzînd operaţia monadică a *negaţiei*, ca răsturnare a valorii argumentului propoziţional, şi trei operaţii diadice (de *afirmare concomitentă*, prin *CONJUNCŢIE*; de *negaţie concomitentă*, prin *REJECŢIE*; de *afirmaţie indeterminată*, prin *DISJUNCŢIA INCLUSIVĂ*), paradigmă pe care Tudor Ghideanu o vede ilustrată în jocul de şah, în structura ADN-ului, în sistemul chimic al elementelor, în mecanica energiilor şi, mai cu seamă, în istoria filosofiei, considerată ca *SISTEM* logico-istoric, sau *SINCRONO-DIACRONIC*.

negaţie	*conjuncţie*	*disjuncţie*	*rejecţie*
nu p	*şi p, şi q*	*p, sau q*	*nici p, nici q*
$\sim p$	$p \,\&\, q$	$p \vee q$	$p \downarrow q$ [9]

113°. Schema atitudinilor fundamentale ce se desprind, în concepţia lui Tudor Ghideanu, din filosofiile tuturor timpurilor

Este vorba, în acest din urmă caz, de faptul că o filosofie sau alta rezonează cu una din cele patru conective logice de ordin monadic (*negaţia*), sau diadic (*disjuncţia*, *conjuncţia* şi *rejecţia*, sau *ANTIDISJUNCŢIA*), aşa cum se poate urmări în tabelul de la pagina următoare, unul în care abaterile de la exprimarea autorului, reprezintă minore ajustări ce ţin de recuzita ordonării informaţiei, ori de exigenţa ducerii gîndului pînă la capăt.

---

[6] Alexandre Kojève, *op. cit.*, p. 154; apud. Tudor Ghideanu, *loc. cit.*, p. 197

[7] Cf. Nicholas Rescher, *Topics in Philosophical Logic*, „Donald Reidel" Publishing Company, Dordrecht, 1968; Petre Botezatu, *Semiotică şi negaţie. Orientare critică în logica modernă* (eseul „Logică şi aplicabilitate", din grupajul „Logica în expansiune"), Editura „Junimea", Iaşi, 1973

[8] Tudor Ghideanu, *loc. cit.*, p. 117

[9] În privinţa primei operaţii, *negaţia*, precizăm că, la Tudor Ghideanu, ea se asociază, indistinct, cu *afirmaţia*. Cînd este, însă, să definească *afirmaţia* / *negaţia*, autorul cărţii despre *Filosofia criteriului* ... vorbeşte doar de operaţia de răsturnare a valorilor, respectiv despre *negaţie*, ca echivalent al formulei ce exprimă reflexivitatea *contrarietăţii*: $\sim p = p \uparrow p$. De fapt, ea este şi echivalentul formulei ce exprimă reflexivitatea *rejecţiei*: $\sim p = p \downarrow p$.

Afirmația / Negația	- *Parmenide: „nu există decît ființă,* NEFIINȚA NU EXISTĂ*“;* - *Gorgias: „*NU EXISTĂ NIMIC*; dacă ar exista, nu ar putea fi cunoscut; dacă ar putea fi cunoscut nu ar putea fi comunicat“;* - *Aristotel, Sfîntul Toma d'Aquino și alții, în postura de gînditori „monarhieni“, adepți ai unui singur „principiu“*
Disjuncția	- *Søren Kierkegaard: „alegerea alegerii“;* - *Platon:* ESENȚĂ *(de resortul ideilor), versus* APARENȚĂ*;* - *Kant:* LUCRU - ÎN - SINE, versus FENOMENALITATE*;* - *Pavel și ceilalți gînditori creștini, de la Vasile cel Mare, la Sfîntul Toma d'Aquino:* LUME CEREASCĂ, versus LUME PĂMÎNTEANĂ, respectiv DIVINITATE / OM*;* - *Anaxagoras, Empedocle și alții: cazuri în care se admit principii plurale, pe structura lui „sau / și“*
Conjuncția	- *Heraclit și Hegel: neființa nu este mai puțin decît ființa;* - *Marxismul și „dezvoltările“ acestuia, în orizont dialectic*
Rejecția	- *„Spiritul Laodiceei“ (Dionisie Areopagitul), scepticii, Nicolaus Cusanus, Meister Eckhart, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, Friedrich Nietzsche, Jean-Marie Guyau, Edmund Husserl, Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Albert Camus; Michael Foucault, Jacques Derrida și ceilalți postmoderniști; Karl Jaspers, Gabriel Marcel, Nicolai Berdiaev și toți ceilalți filosofi creștini*

114°. Filosofii menite a ilustra, în concepția lui Tudor Ghideanu, relevanța criteriului functorial în studiul creațiilor de ordin spiritual

Într-o rubrică concluzivă a sistematizării întreprinse, pe care nu am reprodus-o în tabelul de mai sus, promotorul metodei functoriale în filosofie reiterează convingerea că *„există numai patru legături logice ale Logos-ului uman“*, ceea ce asigură *„decidabilitate din interiorul oricărui sistem, omolog cu cele relevate* [cel al șahului, al codului genetic etc., n .n., P. I.]*“* [10].

Cum să fie, însă, doar *„4 legături logice ale Logos-ului uman“*, de vreme ce însuși autorul invocă [11], în cursul expunerii, *echivalența*, *incompatibilitatea* și *implicația*, ce intervin în lanțurile interdefiniționale.

Definiendum	*Definiens*
„~p“ / „non-p“	*„p ↓ p“ / „nici p, nici p“; „p ↑ p“ / „nu se poate ca p și p“* etc.
„p ∨ q“ / „p sau q“	*„~ (~ p & ~ q)“ / „nu și non-p și non-q“ ; „~ (p ↓ q)“ / „nu este adevărat că nici p, nici q“ ; „~ p → q“ / „dacă non-p, atunci q“; „(p ↓ q) ↓ (p ↓ q)“; „(p ↑ p) ↑ (q ↑ q)“* și așa mai departe
„p & q“ / „p și q“	*„~(~ p ∨ ~ q)“ / „nu se poate ca: non-p, sau non-q“; „~(p ↑ q)“ / „nu se poate ca p să excludă q“; „~(p → ~ q)“ / „nu se poate ca*

[10] Tudor Ghideanu, *loc. cit.*, p. 122

[11] *Ibidem*, p. 117

	p să implice non-q“; „(*p* ↑ *q*) ↑ (*p* ↑ *q*)“ / „*faptul că p este contrar cu q exclude că p este contrar cu q*“ etc.
„*p* ↓ *q*“ / / „*nici p, nici q*“	„~ *p* & ~ *q*“ / „*non-p şi non-q*“ „~ (*p* V *q*)“ / „*nu este adevărat că: p sau q*“; „~ (~ *p* → *q*)“ / „*nu este adevărat că, dacă non-p, atunci q*“; „[(*p* ↑ *p*) ↑ (*q* ↑ *q*)] ↑ [(*p* ↑ *p*) ↑ (*q* ↑ *q*)]“ etc.

115°. Interdefiniţii „verifuncţionale“ pentru conectivele din „tetralema“ invocată de Tudor Ghideanu

În repetate rînduri, promotorul metodei functoriale în studiul istoric al filosofiei admite o coincidenţă între *„teorema TETRACTIS“* (a multiplului de 4 !), ce privilegiază *afirmaţia* / *negaţia*, *disjuncţia* / *conjuncţia*, respectiv *rejecţia*, şi *„tetralema“*, sau *„quadrilema“* scepticilor, ce închide „posibilităţile“, sau „soluţiile“ oricărei probleme.

Care sînt cele 4 posibilităţi ne spune autorul cărţii despre *Filosofia criteriului*: ☞ (1) să afirmi un fapt; ☞ (2) să îl negi; ☞ (3) să îl afirmi şi, în acelaşi timp, să îl negi; ☞ (4) să negi şi afirmaţia, şi negaţia.

În alţi termeni, ar fi vorba: ☞ (1) să spui că ceva este; ☞ (2) să spui că acel ceva nu este; ☞ (3) să spui că respectivul „lucru“ este şi, totodată, nu este; ☞ (4) să nu spui nici că este, nici că nu este [12].

În simboluri ale logicii macropropoziţionale, pentru desfăşurările de mai sus, ar trebui să admitem formula *„p* V ~ *p* V (*p* & ~ *p*) V (*p* ↓ ~ *p*)“.

Al treilea şi al patrulea termen din disjuncţia de mai sus (disjuncţie ce ar trebui să aibă caracter de lege logică, pentru a avea de-a face cu o teoremă !) întruchipează, însă, falsul logic în forma cea mai vehementă:

p	~ *p*	*p* & ~ *p*	*p* ↓ ~ *p*
1	*0*	*1 0 0*	*1 0 0*
0	*1*	*0 0 1*	*0 0 1*

116°. Falsitatea a două dintre membrele tetralemei, aşa cum se invocă ele în Filosofia criteriului …

Se impune, ca atare: ☞ (1) restrîngerea tetralemei în discuţie, la dilema *„p* w ~ *p“*; ☞ (2) reconfigurarea logică a tetralemei invocate, prin recursul la formula *„*(*p* & ~ *q*) V (~ *p* & *q*) V (*p* & *q*) V (~ *p* & ~ *q*)“.

[12] Tudor Ghideanu, *op. cit.*, p. 81

Astfel exprimată logic-formal, tetralema este o lege logică, iar ea rezultă din expandarea dilemei „$p \vee \sim p$“, conform transformărilor ce ne conduc spre forma normal-conjunctivă a tuturor formulelor logice cu două variabile propoziționale: „$(p \vee \sim p) = (p \vee \sim p) \,\&\, (q \vee \sim q) = [(p \vee \sim p) \,\&\, q] \vee [(p \vee \sim p) \,\&\, \sim q] = [(p \,\&\, q) \vee (p \,\&\, \sim q)] \vee [(\sim p \,\&\, q) \vee (\sim p \,\&\, \sim q)] = (p \,\&\, q) \vee (p \,\&\, \sim q) \vee (\sim p \,\&\, q) \vee (\sim p \,\&\, \sim q)$“.

În tabelul de mai jos, redăm exprimarea comprehensivă a termenilor adevăratei *tetraleme* logice, reprezentînd extensia, pentru cazul a două variabile, a formulei specifice dilemei. Cu fiecare dintre cele patru conective asociem şi exemple din cîmpul (mai vechi şi mai nou) al filosofiei:

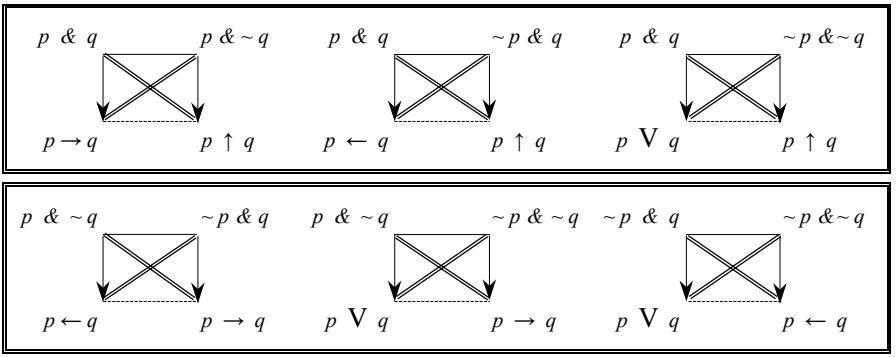
AFIRMAȚIA RELATIVĂ a antecedentului, respectiv DIFERENȚA LOGICĂ: „$p \sim \rightarrow q$“ = = „p, dar nu şi q“	- *PARMENIDE: ființa există, în schimb, neființa nu există; a fi este posibil, pe cînd neantul nu este posibil* - *ANAXAGORAS: homeomeriile sînt începutul, iar nu apa, aerul sau focul;* - *PLATON: ideile sînt existențe autentice, şi nu aparențele;* - *Blaise PASCAL: de la cugetare trebuie să purcedem* [cînd este vorba de a explica, n. n., P. I.]; *nu de la spațiu, ci de la durată;* - *KANT: ceea ce există cu adevărat este lucrul în sine, iar nu fenomenele;* - *Søren KIERKEGAARD: „paradoxul este patima gîndirii şi a suferinței, respectiv a dorinței şi a căutării, dar nu şi a distanței“* - *Charles RENOUVIER: realitatea nu este noumenală, ci fenomenală*
NEGAȚIA RELATIVĂ a antecedentului, respectiv DIFERENȚA CONVERSĂ: „$p \sim \leftarrow q$“ = = „nu p, ci q“	- *SF. PAVEL: adevărul despre Dumnezeu trebuie tîlcuit nu în cuvinte convingătoare ale înțelepciunii omeneşti, ci în dovedirea puterii insuflate cu duhul* - *ARISTOTEL: ființa nu este un gen (nu este nici Binele, nici Adevărul, nici Frumosul, nici Dreptatea, nici Ne-dreptatea); ea este acategorială;* - *FRANÇOIS-PIERRE MAINE DE BIRAN: realitatea non-fenomenală şi absolută nu poate fi cunoascută; ea este obiectul credinței* - *Mickel DUFRENNE: NATURA NATURANS nu este nici o esență în spatele existenței, nici un principiu, sau o cauză primă, nici sensul aflat în spatele non-sensului etic, ea reprezintă „ființa în ființare“;*
AFIRMAȚIA LOGICĂ DUBLĂ, sau conjuncția logică: „$p \,\&\, q$“ = = „şi p, şi q“	- *HERACLIT şi, în egală măsură, HEGEL: lumea este şi devine;* - *DEMOCRIT DIN ABDERA: există şi atomii, şi vidul;* - *GNOSTICII din antichitate: în lume există şi Binele, şi Răul;* - *THOMAS REID: simțul comun nu are cum să se opună rațiunii omeneşti; el este o formă de raționalitate intuitivă* - *FRANÇOIS-PIERRE MAINE DE BIRAN: corpul nu este doar ceva ce se ataşează din exterior ca un obiect, ci şi ceva mai mult: el este constitutiv pentru EU şi pentru manifestările acestuia (corpul subiectiv, sau propriu)* - *KIERKEGAARD: Dumnezeu este peste tot şi nicăieri / UBIQUE ET NUSQUAM*
NEGAȚIA LOGICĂ DUBLĂ, sau rejecția, respectiv ANTIDISJUNCȚIA („$p \downarrow q$“): „nici p, nici q“	- *PARMENIDE: dreptatea n-a lăsat ființei nici să se nască, nici să piară* - *Blaise PASCAL: „omul nu este nici înger, nici animal“;* - *ALBERT CAMUS: absurdul nu este omul, după cum nu este nici lumea; el nu îngăduie nici speranța, nici sinuciderea;* - *JEAN-PAUL SARTRE: fenomenul nu este nici interior, nici exterior*

117°. Filosofii în acord cu atitudinile fundamentale față de principii, captate prin conectorii, sau functorii logici

În configurația logic-validă a tetralemei *„pq* V *p~q* V *~pq* V *~p~q“* nu mai intervine *disjuncția*, ca unul din cei patru termeni, iar faptul nu trebuie să ne surprindă: *disjunctivă* este tocmai relația (de *subcontrarietate* !) dintre termenii compuși *„pq“*, *„p~q“*, *„~pq“* și, respectiv, *„~p~q“*.

Aceasta nu înseamnă că nu putem convoca alte structuri remarcabile, pentru a decupa spații de joc ale gîndului întemeietor de filosofie.

În raport cu sistemul celor 16 functori diadici, dintre care 10 proprii și 6 improprii [13], din cele 6 pătrate (de tip Boëthius) logic-posibile: ☞ (1) 3 conțin *disjuncția* (*„p* V *q“*); ☞ (2) alte 3 pătrate logice antrenează *implicația materială* (*„p* → *q“*); ☞ (3) 3 includ *replicația*, sau *implicația conversă* (*„p* ← *q“*); ☞ (4) alte 3, în fine, fac să intervină *contrarietatea* (*„p* ↑ *q“*), respectivele conective interpropoziționale diadice fiind subalternele conjuncțiilor din care se înfiripă „tetralema“ anterior evocată.

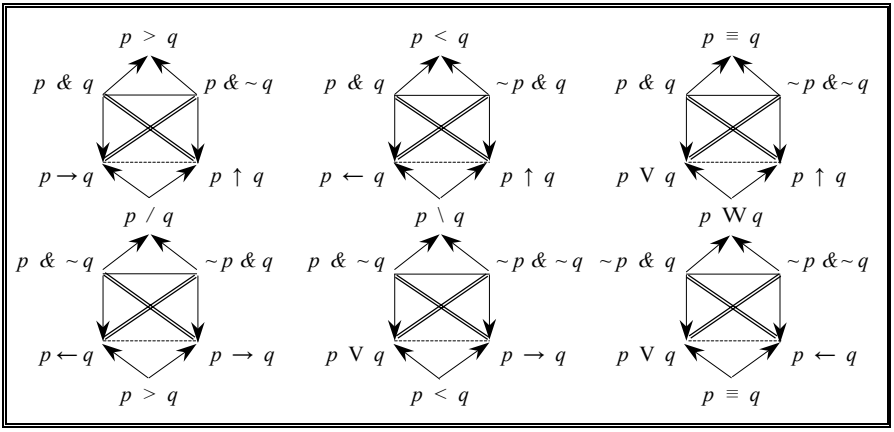
118°. Sistemul tuturor pătratelor logice, din logica clasică [14]*, pe care le generează ansamblul functorilor diadici interpropoziționali*

Cum tetradele pomenite sînt structuri subiacente unor circuite mai complexe, de tipul *hexadelor* și al *decadelor* opoziționale, spațiul de omologare logică a soluțiilor filosofice se lărgește considerabil. Să redăm, însă, mai întîi, decadele ce subsumează, două cîte două, tetradele mai sus reproduse.

---

[13] Improprii, în măsura în care respectivele conective reiterează parcursuri ale unor operații de rang inferior: $p * q = 0$; $p \circ q = 1$; $(p > q) = p$; $(p < q) = q$; $p / q = \sim p$; $p \setminus q = -q$. Cf. Petru Ioan, *Logica „integrală“, în distincții, operaționalizări, definiții și exemplificări*, vol. I, Editura „Ștefan Lupașcu“ (seria „Universitaria“), Iași, 1999, p. 165 sqq.

[14] A se înțelege: tetradele de functori (sau de conectori) interpropoziționali diadici care ilustrează *contrarietatea* (pe latura orizontală superioară a patrulaterului), *subcontrarietatea* (pe latura orizontală inferioară), *subalternarea* (pe laturile verticale, orientate de sus în jos), *supraalternare* (pe aceleași laturi verticale, orientate de jos în sus), *contradicția* – pe diagonale

119°. Cele trei decade ale conectivelor interpropoziționale diadice în care se regăsesc hexagoanele opoziționale de tip Robert Blanché și pătratele de tip Boëthius

În tabelul (120°), deschidem rubrici „criterio-logice“ pentru încă șase conective interpropoziționale și interconceptuale, dar, în principiu, cel puțin, este de presupus că oricare dintre modurile de structurare a enunțului compus poate dobîndi o relevanță oarecare în caracterizarea unui tip sau altul de discurs.

AFIRMAREA CONDIȚIONATĂ A ENUNȚURILOR, *prin intermediul implicației: „p → q“ = „dacă p, atunci q“*	- RENÉ DESCARTES: *„DUBITO, ERGO COGITO; COGITO, ERGO SUM“, ceea ce conduce la implicația dublă „DACĂ mă îndoiesc, (înseamnă că eu) gîndesc, iar DACĂ eu gîndesc, (înseamnă că eu) exist“;* - JOHN LOCKE: *dacă ne vom cunoaşte propria noastră forță, vom şti mai bine ce să întreprindem cu şansă de reuşită;* - Søren KIERKEGAARD: *din punctul de vedere al credinței (și al credinciosului !), „DACĂ încetează suferința, încetează și viața religioasă“;* - PIERRE-JEAN GEORGES CABANIS: *„fără sensibilitate* […], *nu vom exista; dar, din momentul în care simțim, existăm“*
AFIRMAREA CONDIȚIONATĂ A ENUNȚURILOR, *prin intermediul replicației (ca implicație inversă): „p ← q“ = „ p, dacă q“*	- ARISTOTEL: *mişcarea există şi poate fi explicată, DACĂ admitem primul motor, cel ce imprimă mişcarea, fără a se mişca el însuşi;* - EPICUR: *realitatea fenomenală are o istorie şi poate fi explicată, DACĂ admitem că atomii se abat (cît de cît) de la mişcarea verticală, „de sus în jos“, conform înclinației lor naturale* - KIERKEGAARD: *„dacă vrei să-ți salvezi alegerea (sau libertatea) şi s-o păstrezi, nu există decît o cale: în aceeaşi clipă, numai şi numai într-o deplină sinceritate, să i-o dăruieşti lui Dumnezeu şi pe tine o dată cu ea“*
ECHIVALENȚA SAU COIMPLICAȚIA *„materială“: „p ≡ q“ = „ p, dacă şi numai dacă q“*	- PARMENIDE: *este tot una a gîndi şi a fi* - ARISTOTEL: *vorbind în principiu, a accepta mişcarea este tot una cu a accepta „primul motor“* - Ştefan LUPAŞCU: *vorbind în principiu, a admite materia este tot una cu a admite energia (şi VICEVERSA)* - HEGEL: *natura este tot una cu spiritul obiectiv*

NEGAŢIA INDETERMINATĂ A ENUNŢURILOR, prin intermediul contrarietăţii: „p ↑ q“ = „ nu se poate şi p, şi q“	*- DEMOCRIT din Abdera: nu putem admite, pe de o parte, că există atomi, iar pe de altă parte, că nu există vid* *- GNOSTICII: este exclus ca, pe de o parte să admiţi existenţa binelui în lume, iar, pe de altă parte, să negi existenţa răului* *- ALBERT CAMUS: nu se poate ca absurdul să fie omul, ori lumea; el este raportul de incompatibilitate al acestora*
AFIRMAREA INDETERMINATĂ A ENUNŢURILOR, prin disjuncţie: „p ∨ q“ = = „p, sau măcar q“ (cel puţin una, din cele două alternative !)	*- EPICUR: nu admitem că atomii se abat, cît de cît, de la mişcarea verticală, „de sus în jos“, conform înclinaţiei lor naturale, sau putem explica istoria lumii fenomenale* *- DESCARTES: nu mă îndoiesc, sau gîndesc; nu gîndesc, sau exist:* *- John LOCKE: nu ne cunoaştem propria noastră forţă, sau vom şti mai bine ce să întreprindem, cu şanse de reuşită;* *- Søren KIERKEGAARD: nu încetează suferinţa, sau încetează viaţa religioasă;*
CONTRADICŢIA, sau ANTIVALENŢA, exprimată prin disjuncţia exclusivă: „p ∨∨ q“ = = „sau p, sau q“	*- PARMENIDE: sau gîndirea, sau nefiinţa;* *- ARISTOTEL: ori admitem mişcarea, ori refuzăm să admitem existenţa „primului motor“, ca suport al mişcării;* *- CELSUS (sec. II e. n.): ori ne înălţăm la divinitate, ori ne complacem în realitatea materială*

120°. Stiluri de filosofare, divulgate prin natura logică a punctelor de plecare

Revenind la omologările datorate promotorului metodei functoriale în filosofie, este de semnalat un lung şir de etichetări defavorabile, pe care le întîlnim, în cursul expunerii din *Filosofia criteriului ...*, *VIS-À-VIS* cu gînditorii din rubrica a patra. *Ninismul* [15] (căci acesta i-ar putea fi numele concepţiei îndatorate structurii rejective *„nici ..., nici ...“*), ca „neutralism axiologic“, este, după Tudor Ghideanu, *„fenomenul cel mai reprobabil“* din filosofia contemporană, în condiţiile în care *„cele două culori ţipătoare* [polii *„p“* şi *„~p“*, n. n., P. I.], *aparent aflate la antipozi, ascund substanţa trivială a aceleiaşi credinţe autoconstructive“* [16].

„Înjghebărilor“ de factură *„homeomerică“* (a se înţelege: concepţiile de orientare „sceptică“, sau „cinică“ [17] !), Tudor Ghideanu le reproşează că au drept *„unică logică“ NEOFILIA*, adică *opţiunea pentru inopţiune*; ele manifestă un „politropism“ ce *„se subjugă* […] *la non-voinţa de a*

[15] Cf. Roland Bartes, *Mythologies*, „Seuil“, Paris, 1957, pp. 238 - 243, în care autorul plasează *NINISMUL* (ca *„punere a două contrarii să se contrabalanseze, pentru a le respinge, deopotrivă“*) alături de alte şase „figuri retorice“: *vaccinul*, *privarea de istorie*, *identificarea*, *tautologia*, *cuantificarea calităţii* şi pura *constatare*, ca refuz al explicaţiei.

[16] Tudor Ghideanu, *op. cit.*, p. 26

[17] *Ibidem*, p. 68

voi", revendicînd haosul şi hazardul *„drept loc privilegiat – dacă nu chiar unic"* al *„raționalității spiritului filosofic"* [18].

Chipul sub care ne sînt prezentate respectivele opțiuni sînt mai mult decît edificatoare pentru generalizările de care pomenim: ☞ (1) filosofie a *me-onticității* şi a *me-cunoaşterii*, una care, chiar dacă nu este *a nimicului*, trimite spre *„aproape nimic-ul"* şi spre *„a avea aerul să fie"* – în cazul lui Vladimir Jankélévitch [19]; ☞ (2) refuz al metodei în filosofiei [20]; ☞ (3) filosofia ca mod de *„a rămîne în indiferență"* – în cazul lui Martin Heidegger – şi ca *„expresie a unei lumi dislocate"*, cum se exprimă Maurice Merleau-Ponty [21]; ☞ (4) opera fundată în punctul *„echilibrului metastabil"* dintre om şi lume, în măsura în care ea dă seamă de plăsmuiri ce descind dintr-o *„minunată stare de confuzie"*, una aflată *„«dincoace» de distincția interiorității şi exteriorității"* – în cazul lui Mikel Dufrenne [22]; ☞ (5) *„non-dialectică a voluntarului şi involuntarului"* – în cazul eticii personaliste a lui Paul Ricoeur [23]; ☞ (6) filosofia ca *„teorie a non-existenței"* – în cazul lui Jean-Paul Sartre [24].

Cînd vine vorba de Dionisie Areopagitul, Tudor Ghideanu constată că recursul la structura *„nici ..., nici ..."* se pliază pe *„cea mai amplă, diversă şi complexă* LOGICĂ REJECȚIONALĂ *«nici»"*, surprinsă în exercițiul său ordonator din *„cea mai bună tradiție filosofică greacă"* [25].

Motivul acestei schimbări de optică şi de tonalitate a interpretării îl constituie intervenția unui operator *sui generis*, *„*MAI PRESUS DE*"*, ce vine să atenueze şi să contracareze efectul *apofaticului „*NICI*"*.

---

[18] Tudor Ghideanu, *Filosofia criteriului şi timpul funciar*, Iaşi, 2004, p. 71

[19] Vladimir Jankélévitch, *La manière et l'occasion*, Éditions du Seuil, Paris, 1980, pp. 18, 28 etc. (Tudor Ghideanu, *op. cit.*, pp. 203 - 207); idem, *L'Ironie ou la bonne conscience*, P. U. F., Paris, 1950; idem, *Le Je-ne-sais quoi et le presque-rien*, P. U. F., Paris, 1957; reed. în trei volume, la „Seuil", Paris, 1980; idem, *La philosophie*, în: Charles Henri Favrod (éd.), *Encyclopedie du monde actuel*, „Le livre de poche", Paris, 1977

[20] Denunțat ca atare, în: Pierre Trotignon, *Les philosophes français d'aujourd'hui*, Presses Universitaires de France, Paris, 1970, p. 64; Tudor Ghideanu, *op. cit.*, p. 90

[21] În *Humanisme et terreur - essai sur le problème communiste*, „Gallimard", Paris, 1947, p. 205

[22] Mikel Dufrenne, *Le poétique* (Presses Universitaires de France, Paris, 1963), trad. rom. la „Univers", Bucureşti, 1971; cf. Tudor Ghideanu, *op. cit.*, p. 99

[23] Paul Ricoeur, *Philosophie de la volonté*, tome 1: *Le volontaire et l'involontaire*; tome 2: *Finitude et Culpabilité. I. L'homme faillible*; tome 3: *Finitude et Culpabilité. II. La symbolique du mal*, „Aubier", Paris, 1950 şi, respectiv 1960, în cazul ultimelor două volume; reed. (la „Aubier") în doar două tomuri, în 1988; cf. Tudor Ghideanu, *loc. cit.*

[24] Jean-Paul Sartre, *L'Etre et le Néant*, „Gallimard", Paris, 1943; idem, *Critique de la raison dialectique*, „Gallimard", Paris, 1960; cf. Tudor Ghideanu, *loc. cit.*

[25] Tudor Ghideanu, *op. cit.*, p. 108

Spre deosebire de ultima sincategoremă, cea dintîi este, în opinia gînditorului român, semnificativă din punct de vedere *ontologic*.

Pentru a lămuri schimbarea de modalitate a enunțării, să ne oprim la două exemple, reluate în cartea lui Tudor Ghideanu, despre *Filosofia criteriului ...*, după Dionisie din Areopag: *ABSOLUTUL TRINITAR „nu e nici întuneric, nici lumină, nici rătăcire, nici negare* […] *fiindcă* [el] *este MAI PRESUS de toată afirmarea, ca cel care e cauza unică a tuturor; şi mai presus de toată negația, ca cel care le depăşeşte pe toate“*; în postura „indefinitului“, divinitatea *„e mai presus de ființă“*, aşa cum *„unitatea e mai presus de minte, e dincolo de minte“* [26].

Sîntem, în perspectiva celor semnalate, în situații în care *„non-p“* înseamnă *„mai presus de p“*, iar *„nici p, nici q“* trimite la (sau lasă locul pentru) *„mai presus de p şi q“*, la fel cum lui *„nici p, nici q, nici r“* i se preferă structura *„mai presus şi de p, şi de q, şi de r“*.

Ce funcționează bine la Sfîntul Dionisie, la Maxim Mărturisitorul, ori la părintele Dumitru Stăniloae [27] nu s-ar potrivi, însă, şi gînditorilor mireni ?

În multe dintre cazuri, răspunsul este unul afirmativ, iar ca atare, nu mai putem suspecta de funcționare „malefică“ rejecția dintr-un enunț compus, precum acela prin care precizăm că Friedrich Wilhelm Joseph Schelling *n-a rămas NICI la dogmatismul ontologic, asociat lui Spinoza, NICI la idealismul critic, promovat de Fichte*, întrucît el este *DINCOLO* şi *MAI PRESUS DE* cei doi, ca unul ce a dezvoltat idealismul absolut.

La fel de pozitivă (sau de „catafatică“ !), prin aportul pe care-l are la restrîngerea şi determinarea progresivă a universului de discurs, este şi conjuncția rejectivă din enunțul: *„Gaston Berger nu acceptă NICI ateismul existențalist al temporalității absolute, NICI dogmatismul mistic al transcendenței eterne absolute“* [28], de vreme ce, pentru gînditorul francez, timpul *„nu este NICI o lege a reprezentării, NICI o categorie ce*

---

[26] Cf. Tudor Ghideanu, *op. cit.*, pp. 116 şi 109

[27] În formulările din *Numirile dumnezeieşti* (*De divinis nominibus*, cca. 550), din *Scoliile* Sfîntului Maxim Mărturisitorul şi din comentariile la respectivul text, datorate părintelui Dumitru Stăniloae (invocate după: Sf. Dionisie Areopagitul, *Opere complete* şi *Scoliile Sfîntului Maxim Mărturisitorul*, traducere românească, introducere şi note de pr. Dumitru Stăniloae, ediție îngrijită de Constanța Costea, „Paideia“, Bucureşti, 1996)

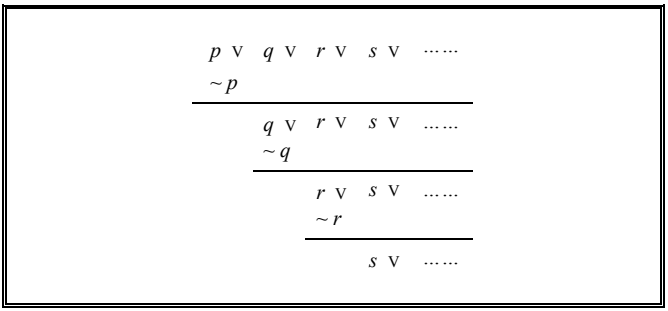
[28] Tudor Ghideanu, *op. cit.*, p. 98

s-ar impune conştiinţei noastre transcendentale, NICI *un cadru obiectiv independent de conştiinţă"*; dincolo de toate acestea, pentru fenomenologul pomenit, timpul este *„o irealitate, mit creat de revolta omului împotriva morţii şi, totodată, de voinţa practică de putere"* [29].

Dar nu aşa ne apar toate sincretismele de care am pomenit în capitolul (7), din debutul cărţii a III-a ? Nu se rezumă, bunăoară, criticismul kantian în formula: *„nici empiriştii şi nici raţionaliştii nu reuşesc să explice cum sînt posibile cunoştinţele universale şi necesare, întrucît nu au ajuns la ideea judecăţilor sintetice a priori"* ?

Sugestivă, în ordinea ideilor urmărite este şi poziţia lui Richard J. Bernstein, pentru care „cotitura post-analitică" a filosofiei americane se realizează *„dincolo de obiectivism şi relativism"* [30]. De asemenea, strădania lui Enrico Castelli Gattinara di Zubiena (1900 - 1976), de a se plasa mai presus de *materialism* şi *idealim*, printr-o „doctrină a bunului simţ" [31].

Cuvine-se, deci, ca-n locul aşa-numitei *„legităţi a diasporei filosofice"*, numită de Tudor Ghideanu şi *„lege a creşterii entropiei filosofice"* [32], să acreditäm un nou mecanism al creşterii cunoaşterii: cel al *dublei* şi, respectiv, al *multiplei negaţii*, ca premiză a mersului înainte pe cale aprofundării şi a impunerii adevărului.

121°. Intervenţia REJECŢIEI *logice ca punct de plecare, în acreditarea unor noi „principii" filosofice*

[29] Gaston Berger, *Phénoménologie du temps et prospective*, P. U. F., Paris, 1964; *apud. Ibidem*, p. 98

[30] Richard J. Bernstein, *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*, The University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1983

[31] Virgilio Melchiorre (coord. şt.), *loc. cit.*, p. 146

[32] Tudor Ghideanu, *op. cit.*, p. 101

Nu este vorba de nimic altceva decît de înlănțuiri ale străvechiului mod de raționare în schema disjunctivo-categorică *tollendo - tollens*, asumată axiomatic în logica stoico-megarică; prin această structură inferențială, în loc de *„circularitatea indiferentă"* a functorului *NICI* [33], ne întîlnim cu forța sa propulsivă, ca prealabil al construcției de alternative şi al impunerii noului.

Conectiva interpropoziţională pe care o exploatează schema deductivă din tabelul (121°) nu are cum să confirme etichetarea sa ca *„functor al indiferenței"*, ca *„paradigmă a unei situații de criză"*, ori ca *„structură generativ-entropică"*, numai bună pentru *„monisme ale haosului"*, dispuse la recluziuni în sfera *„imanenței fără interioritate"* [34].

3. Este de presupus că cele mai sus consemnate nu au darul să diminueze relevanța proiectului dezvoltat de Tudor Ghideanu în *Filosofia criteriului ...*, ori să submineze punctele de rezistență înscrise de autorul cărții şi al studiilor ce o anunță în acreditarea interesului pentru analiza logică a discursului filosofic.

Vrem, doar, să lămurim ideea autorului în atenție, cu care sîntem pe deplin în acord, că regularitățile din spațiul exprimărilor de tip reflexiv, indiferent dacă le numim *„esențe, invarianți, constante, paradigme, legi, serii etc., sînt acelea care sprijină principial posibilitatea cugetării, a cunoaşterii, a acțiunii libere şi ordonatoare omeneşti"* [35].

Pe drumul clarificator al istoriei filosofiei ca *studiu de tip ideografic*, dar şi *explicativ*, Tudor Ghideanu a putut constata „urcuşul" de la stadiul *empiriei* (marcat prin simpla relatare a „vieții şi operei" filosofilor, prin exerciții precum cele datorate „doxografilor"), la prestația de ordin teoretic şi logic, atins – pe coordonate „diaporematice" – de fondatorul „Liceului" şi desăvîrşit, la distanță de peste două milenii, de către Georg Wilhelm Friedrich Hegel, cel ce a impus, drept criteriu de evaluare filosofică, *realizarea progresivă a conştiinței de sine*.

În ceea ce-l priveşte, istoricul şi criticul român al filosofiei ne întoarce la raportul entităților discursive invocat în gîndirea indiană – de către Rasaratnakara Nagarjuna [36] (cca. 150 - 250), bunăoară, iar apoi de

[33] Tudor Ghideanu, *op. cit.*, p. 101

[34] *Ibidem*, pp. 102, respectiv 101

[35] *Ibidem*, p. 80

[36] În *Madhyamika-sutra*. Cf. Louis de La Vallée Poussin (ed.): Nagarjuna, *Mulamadhyamaka-karika* (*Madhyamika-sutra*), Bibliotheca Buddhica, Vol. IV, St. Petersbourgh, 1913

către Guadapada şi Vasubandhu (sec. III - IV) – iar în Grecia elenistică, de către scepticul Pyrrhon, în combaterea diverselor soluții ce configurează „zarea interioară" a unei probleme filosofice sau alta.

Pentru că, în filosofie, jocurile sînt făcute şi refăcute prin intermediul principiilor (asumate, metamorfozate, ori respinse), ceea ce contează este atitudinea (de afirmare, sau negare) a acestora şi *modalitățile* în care ele sînt puse în relație. În măsura în care expresii de tipul *„se acceptă" / „nu se acceptă"*, *„se afirmă, sau se neagă"*, *„nici nu se afirmă, nici nu se neagă"*, *„se acceptă şi ..., şi ..."*, *„se acceptă ..., dar nu şi ..."* etc. sînt conectori, sau functori (de *afirmare*; de *negare*, sau *refutare*; de *disjungere*; de dublă respingere, sau de *rejecție*; de dublă afirmare, sau de *conjuncție* şi aşa mai departe), detectarea prezenței şi evaluarea impactului unor astfel de structuri pentru economia discursului cercetat şi pentru raporturile sale cu alte universuri de discurs filosofic, ține, după eminentul gînditor român, de *metoda functorială*.

În rezonanță cu merituoase contribuții înscrise pe această direcție de Aram Frenkian (1898 - 1964), Anton Dumitriu (1905 - 1992), Constantin Noica (1909 - 1987), Mircea Vulcănescu (1904 - 1952) şi alții, Tudor Ghideanu a teoretizat recursul la paradigma menționată [37], dar a şi aplicat-o, ori de cîte ori i s-a ivit prilejul: în analiza fenomenologiei germene şi a celei cultivate în spațiul gîndirii de expresie franceză [38], ori în filosofia românească, surprinsă în ipostaze faste de sincronicitate cu gîndirea de factură occidentală [39].

---

[37] Tudor Ghideanu, *Camus – Sensul unei mitizări* (în: „Cronica", nr. 19, Iaşi, 1967); *Albert Camus şi tetralema sceptică* (în: „Analele Ştiințifice ale Universității «Al. I. Cuza» - Iaşi", II: *Ştiințe sociale, ştiințe filosofice*, tom 15, 1969); *Tetralema istorică a filosofiei şi criteriul ei functorial* (în: Analele Ştiințifice ale Universității «Al. I. Cuza» - Iaşi", III: *Ştiințe filosofice*, tom 20, 1974); *Deriva epistemologică sau falsul infinit ca metodă* (în: „Opinia", nr. 9, Iaşi, 1976); *Metoda functorială şi istoria filosofiei* (în: Revista de filosofie", tom 26, nr. 2, Editura Academie, Bucureşti, 1979, pp. 229 - 234); *Die Methode der Aussagenlogischen Funktoren und die Geschichte der Philosophie* (în: „Revue roumaine des sciences sociales, série de philosophie et logique", nr. 3 - 4, 1979); *Metoda functorială şi filosofiile sociale nemarxiste ale secolului nostru* (Analele Ştiințifice ale Universității «Al. I. Cuza» - Iaşi", III: *Ştiințe filosofice*, tom 26, 1980); *Avatarii ale unui criteriu istorico-filosofic – Metoda functorială* (în: Tudor Ghideanu, *Anamnesis sau Treptele aducerii-aminte,* Editura „Junimea", Iaşi, 1987, pp. 129 - 136

[38] Idem, *Curentul fenomenologic în filosofia franceză contemporană* (teză de doctorat), Universitatea Cluj-Napoca, 1972, pp. VIII - IX, XV şi altele; *Conştiința filosofică de la Husserl la Teilhard de Chardin*, Editura „Junimea", Iaşi, 1981, pp. 55 - 81; *Percepție şi morală în fenomenologia franceză*, „Junimea", Iaşi, 1979, pp. 7 - 32 şi 278 - 286; *Odyseea conştiinței filosofice moderne şi contemporane*, vol. II, Editura „Vasiliana", Iaşi, 1998, pp. 119 - 120 etc.

[39] Idem, *Filosofia criteriului şi timpul funciar*, Iaşi, 2004, pp. 73 - 79, 102 - 106, 235 - 265 etc.

În studiul pe care tocmai îl încheiem, am înțeles să ducem mai departe demersul întreprins de cercetătorul şi de profesorul ieşean, ilustrînd virtuțile *metodei logice aplicate*, din perspectiva „analizei situaționale“ a conceptelor „cosmoidale“ şi, *eo ipso*, vădit-relaționale.

În semn de aleasă şi de statornică prețuire, probată pe parcursul a mai mult de patru decenii de cînd paşii şi gîndurile ni se încrucişează în spațiul universității ieşene, îi dedicăm această încercare metafilosofică, la împlinirea vîrstei multiplu-pythagoreice de şapte decade, asigurîndu-l, totodată, de recunoştința şi de afecțiunea foştilor săi studenți din generația 1970 a trecutului veac XX, din recent-încheiatul mileniu II !

Autorul

INDEX

TABELLARUM

1°. Filosofii Eladei, în evaluarea comică a sirianului Lucian din Samosata – p. 39

2°. „Talia“ primilor 20 filosofi pământeni, confecţionată de Hegel, în ale sale Prelegeri de istoria filosofiei – p. 61

3°. Importanţa şcolilor şi grupărilor filosofice, în raport cu spaţiul pe care li-l acordă Hegel, în volumul de Prelegeri asupra istoriei filosofiei – p. 62

4°. Clasamentul pe epoci istorice, rezultat din demersul hegelian în cîmpul istoriografiei filosofice – p. 63

5°. Clasamentul pe naţiuni rezultat din periplul întreprins de către Hegel, în cîmpul istoriografiei filosofice – p. 64

6°. Tăieturile etno-logice practicate de Hegel în desfăşurarea gîndului filosofic, de la antici şi pînă la contemporanul Schelling – p. 65

7°. „Talia“ primilor 20 filosofi pământeni, „hotărîtă“ de către Bertrand William Arthur Russell, în a sa Istorie a filosofiei occidentale – p. 69

8°. Clasamentul pe naţiuni rezultat din demersul russellian în cîmpul istoriografiei filosofice – p. 71

9°. Clasamentul pe naţiuni extras din lista de „100 de filosofi importanţi“ a lui Peter J. King (*întocmită în raport cu numărul personalităţilor din fiecare grup*) – p. 77

10°. Clasamentul pe zone lingvistice al principalilor 196 de filosofi, selectaţi de către autorii italieni ai Enciclopediei de Filosofie şi Ştiinţe Umane, din 1996 – p. 84

11°. Dinamica cronologică a ponderii principalilor filosofi pe zone lingvistice , după lista întocmită de autorii italieni ai Enciclopediei de Filosofie şi Ştiinţe Umane, din 1996 – p. 85

12°. Clasamentul „tematic“ al filosofiilor din secolul al XX-lea, ierarhizate după spaţiul tipografic ce li se rezervă în panorama datorată lui Anton Hügli şi Poul Lübcke – p. 89

13°. Clasamentul pe naţiuni, aşa cum rezultă din panorama filosofiei secolului al XX-lea, propusă de Anton Hügli şi Poul Lübcke – p. 89

14°. Clasamentul „individualităţilor“ filosofice din secolul al XX-lea, ierarhizate după spaţiul tipografic ce li se rezervă în panorama datorată lui Anton Hügli şi Poul Lübcke – pp. 90 - 91

15°. Forţa filosofică a naţiunilor pământene, după numărul gînditorilor plasaţi în primele 21 de poziţii ale clasamentului individual – p. 91

16°. Seria influenţărilor din filosofia vechilor greci, avînd ca nod „central“ pe filosoful Heraclit din Efes – p. 111

17°. Seria influenţărilor din filosofia vechii Elade, avînd ca nod „central“ pe filosoful Pythagora, din Samos – p. 112

18°. Aristotel, ca „punct de ajungere“, dar şi ca „punct de plecare“ în genealogia filosofiei europene – p. 113

19°. Genealogia marxismului, ca filosofie şi ideologie socio-economică şi, respectiv, politică, aşa cum îi apare lui Vladimir Ilici Lenin – p. 117

20°. Seria formativă avînd în centru tripleta de aur a filosofiei ateniene şi reflexul ei în cultura română din perioada interbelică – p. 118

21°. Filosofia pe harta spiritualităţii pămîntene din antichitate – p. 119

22°. Nume de filosofii cu origine patronimică, confirmate prin articole în Enciclopedia *italiană a* filosofiei şi a ştiinţelor umane – p. 128

23°. Sistemul filosofiei, în concepţia raţionalistă a lui Christian Wolff – p. 156

24°. Sistemul filosofiei aristotelice, pus de acord cu schema clasificatorie a celor „10 ştiinţe“ – p. 158

25°. Sistemul filosofiei ca „lume intelectuală“, în concepţia britanicului John Locke, din 1690 – p. 161

26°. Sistemul filosofiei în concepţia italianului Tommaso Campanella, din 1623 şi, respectiv, 1638 – p. 162

27°. Tripartiţia filosofiei, în versiunea promovată de Immanuel Kant, prin Critica facultăţii de judecare – p. 163

28°. Sistemul filosofiei, aşa cum rezultă din arhitectonica kantiană a (criticii) raţiunii – p. 163

29°. Arborele cunoaşterii, în concepţia lui Descartes, din prefaţa ediţiei franţuzeşti a „Principiilor filosofiei“ – p. 164

30°. Sistemul filosofiei, în concepţia gînditorilor elenişti, după care disciplina în atenţie se compune din trei părţi, precum oul, format din coajă, din albuş şi din gălbenuş – p. 165

31°. Sistemul filosofiei, în concepţia lui Francis Bacon, după care disciplina în atenţie se compune din trei părţi, cu subdiviziunile şi sub-subdiviziunile de rigoare – p. 168

32°. Sistemul filosofiei, în prezentarea enciclopediştilor francezi, după care disciplina în atenţie se compune din patru părţi, cu diviziunile şi subdiviziunile de rigoare – p. 170

33°. Schema „enciclopedistă“ a filosofiei (3), prin raportare la partajul operat de Francis Bacon (1) şi la cel întreprins de René Descartes (2) – p. 171

34°. Sistemul hegelian al filosofiei ca enciclopedie a ştiinţelor – p. 173

35°. Sistemul hegelian al filosofiei, după Peter Kunzmann, Franz-Peter Burkard şi Franz Wiedmann – p. 174

36°. Sistemul valorilor şi al formelor corespunzătoare de spiritualitate, în concepţia lui Heinrich Rickert – p. 177

37°. Relaţii de corespondenţă între familii de concepte opuse, din interiorul sistemelor endoantinomice, şi sistemele ectoantinomice, rezultînd prin „spargerea“ celor dintîi – pp. 182 - 183

38°. Relaţii de corespondenţă între familii de concepte opuse, din interiorul sistemelor endostatice, şi sistemele ectoantistatice, rezultînd prin „spargerea“ celor dintîi – p. 184

39°. Confruntări ale termenilor polari, după concepţia lui Mircea Florian – p. 187

40°. Soluţii desluşite de către Lucian Blaga în problema relaţiei dintre „logic“ şi „concret“ – p. 192

41°. Arborele cristologic, ilustrînd – după Ioan Petru Culianu – mecanismul transformării doctrinelor legate de natura lui Iisus Christos – p. 201

42°. Arborele cristologic, sub înfăţişarea pe care i-o procură jocul a trei criterii bivalente – p. 202

43°. Dogma Sfintei Treimi, înțeleasă ca „punct de diferențiere“ în grila teologiilor trinitare – p. 204

44°. Forma ideală a arborelui mitologic și nu numai a acestuia ... – p. 205

45°. Trei dintre vechile doctrine dualiste, regăsite ca „obiecte ideale“ prin jocul tot atîtor criterii bivalente – p. 206

46°. Șapte dintre doctrinele dualiste, regăsite ca „obiecte ideale“ prin jocul a trei criterii bivalente – p. 207

47°. „Deducția metafizică“ a principiilor cosmogonice, vizată de Aristotel, în paginile FIZICII – p. 208

48°. Deducția „alchimică“ a celor patru STIHII (sau PRINCIPII), aglomerate în cosmogonia lui Empedocle – p. 208

49°. Triunghiul contrarelor (respectiv, al trilemei tari: din două, sau mai multe enunțuri contrare, cel mult unul este adevărat !), după care se cere să transăm conflictele de idei – p. 215

*50°. Grila octadică a triplelor caracterizări conferite viziunilor filosofice de către Lucian Blag*a – p. 224

51°. Caracterizări ale diverselor construcții filosofice, prin prisma celor trei criterii avansate de Lucian Blaga – p. 225

52°. Spații simbolice în care se plasează, în concepția lui Lucian Blaga, gîndirea filosofică („înaltă“, „plată“ și, respectiv „adîncă“) – p. 228

53°. Schematizarea sistemului filosofic al lui Lucian Blaga, în configurația pe care i-o asigură Alexandru Tănase – p. 229

54°. Sistemul filosofiei lui Lucian Blaga, așa cum este perceput în prezentarea lui Dumitru Micu – p. 230

55°. Coordonate ale procesului de cunoaștere (1) și manifestări ale subiectivității în actul cunoașterii, deduse din acestea (2) – pp. 232 - 233

56°. Avataruri ale spiritului în orizontul cunoașterii și în cel al creației, așa cum ni le dezvăluie, în filosofia sa a culturii, Lucian Blaga – p. 234

57°. Fenomene, manifestări și plăsmuiri ale spiritului, suportînd și revendicînd filtrajul unei filosofii atente la aportul garniturii „subconștiente“ de factori și structuri categoriale – p. 235

58°. „Sistemul“ filosofiei lui Blaga, prin raportare la „sistemul“ kantian – p. 238

59°. Filosofia lui Lucian Blaga, din cuprinsul TRILOGIILOR, prin comparație cu sistemul hegelian – p. 239

60°. Factori explicativi ce dau seamă de înțelesul pe care îl acordă Ion Petrovici filosofiei, ca act de cultură – p. 244

61°. Coordonatele „situației filosofice“, în concepția lui Ion Petrovici – p. 245

62°. Metodele ce intervin în demersul istoriografic al filosofiei, de care se vorbește în Reconstrucția filosofică, *a lui Mircea Florian, din 1943, ordonate prin grila hexadică* – p. 247

63°. Definiții ale filosofiei „presărate“ în textul cu care Mircea Florian participă la volumul din 1932, dedicat lui Constantin Rădulescu-Motru, ordonate în acord cu polii paradigmei „situaționale“ – p. 248

64°. Definiții ale filosofiei și filosofării extrase din textele lui Ion Petrovici și Mircea Florian – p. 249

65°. Cele șase definiții ale filosofiei, selectate de către bizantinul David, răspunzînd „așteptărilor“ modelului „situațional“-hexadic – p. 254

66°. Universul deschis al caracterizărilor filosofiei, în perspectiva analizelor discursive de tip situațional – p. 256

67°. Triunghiul filosofiei în concepția lui Platon și Aristotel – p. 257

68°. 1 - 2. Tripartiţia filosofiei, în concepţia gînditorilor stoici şi a celor epicureici, reluată, mai tîrziu, între alţii, de Immanuel Kant – p. 258

69°. Ramurile filosofiei, prin care se configurează sistemul datorat lui Christian Wolff, aşa cum apar ele în paradigma analizei situaţionale – p. 259

70°. Proiecţia situaţională a celor trei ţinuturi ale intelectului (şi, EO IPSO, ale filosofiei), în concepţia lui John Locke, din 1691 – p. 259

71°. Tripartiţia primară din clasificarea întreprinsă de Rudolf Agricola, în cîmpul disciplinelor filosofice, în acord cu schema situaţiilor discursive – p. 260

72°. „Părţile" şi „domeniile" filosofiei, din concepţia „restaurativă" a lui Francis Bacon, recuperate prin paradigma situaţională „SCOVIM" – p. 261

73°. „Arborele" cartezian „al adevăratei filosofii", în aranjamentul prilejuit de schema hexadică a situaţiilor de discurs (şi de filosofare) – p. 261

74°. Tetralogia ce dă seamă de sistemul filosofiei hegeliene, ca „enciclopedie a ştiinţelor", în acord cu paradigma „situaţională" – p. 262

75°. Tetratomia filosofiei din sistemul enciclopediştilor francezi, în transpunere „situaţional" - hexadică – p. 263

76°. Orizonturile filosofiei, din perspectiva concepţiei aristotelice, transpuse în circuitul „situaţional" - hexadic – p. 263

77°. Extensia cerută de sistemul decadic al ştiinţelor, datorat Stagiritului – p. 264

78°. Distribuţia „mai amănunţită" a domeniului filosofiei (aşa cum rezultă din „globul intelectul" al lui Francis Bacon), în acord cu schema situaţiilor de discurs – p. 264

79°. Componentele filosofiei, în accepţia lui Christian Wolff, ce sporesc parcursul aristotelic al aceluiaşi concept, prin includerea PSIHOLOGIEI (la polul „S") şi prin completarea POLITICII cu DREPTUL (la polul „I") – p. 265

80°. Sextuplul disciplinelor filosofice, degajat din sistemul gestionat de enciclopediştii francezi, în proiecţia pe care i-o asigură paradigma situaţională – p. 266

81°. Sextuplul disciplinelor filosofice, rezultînd din concepţia hegeliană asupra filosofiei, ca „enciclopedie a ştiinţelor" – p. 266

82°. Cele şase ramuri ale filosofiei, vizate prin structura metafizicii asumate de Eufrosim Poteca – p. 268

83°. A doua versiune a sistemului disciplinelor filosofice, degajat din „cursul introductiv" de filosofie al lui Mircea Florian, din anul universitar 1930 - 1931 – p. 269

84°. Hexada disciplinelor filosofice, distinse de Mircea Florian, în acord cu principalele preocupări filosofice – p. 270

85°. Circuitul disciplinelor filosofice, într-o desfăşurare contrastivă, conform distincţiilor operate de Lucian Blaga şi Mircea Florian – p. 271

86°. Ideologii cognitiviste, corespunzătoare rolului acordat subiectivităţii în actul cunoaşterii – p. 274

87°. Demarcaţii de primă instanţă în lumea filosofiilor, conform orizontului de aşteptare al paradigmei „situaţional" - hexadice – p. 276

88°. Determinări ale conştiinţei filosofice (desluşite de Lucian Blaga), în acord cu polii hexadei situaţionale – p. 278

89°. Definiţii ale omului, în acord cu „variabilele", sau „coordonatele" modelului „situaţional"-hexadic – p. 280

90°. Orizonturi ale hermeneuticii, în acord cu polii, parametrii sau variabilele

de care se uzează în analiza situaţiilor discursive – p. 281

91º. Circuitul definiţiilor filosofiei, desprinse din exerciţiul metafilosofic practicat de Lucian Blaga, în „Despre conştiinţa filosofică“ – p. 283

92º. Accepţii ale epistemologiei, „deduse“ în acord cu parametrii, sau cu polii modelului „situaţional“ - hexadic – p. 284

93º. Resemnificări ale ştiinţei, din perspectiva unui concept lărgit de raţionalitate, aşa cum rezultă ele pe firul coordonatelor, sau al variabilelor analizei „situaţional“-hexadice – p. 285

94º. „Articulaţia anatomică“ a problemei cu care se confruntă filosoful şi, respectiv, savantul – p. 287

95º. Caracterizări ale problemei filosofice, prin contrast cu problema ştiinţifică, în cadenţa impusă de modelul analizei „situaţional“ - hexadice – p. 288

96º. Concepţia lui Lucian Blaga despre compunerea spectrală a problemei filosofice, transpusă în hexada situaţiei creatoare – p. 290

97º. Versiunile fenomenologiei, răspunzînd „orizonturilor de aşteptare“ din paradigma „situaţional“ - hexadică – p. 292

98º. Hexada „soluţiilor de impas“, desluşite de Lucian Blaga în definirea artei şi creaţiei spirituale în genere – p. 295

99°. Excese din planul creaţiei spirituale, în acord cu polii, sau parametrii situaţiei de filosofiare – p. 297

100º. Hexagonul formelor de rostire, din logica „hermetică“, a lui Constantin Noica, rezonînd cu schema similară din logica situaţiilor discursive – p. 298

101º. Hexagonul maladiilor spiritului, suprapus pe schema hexadică a situaţiilor discursive – p. 299

102º. Exigenţe ale demersului filosofic ca formă simbolică şi de iniţiativă culturală, ordonate după logica paradigmei situaţionale – p. 300

103º. Carenţe de autenticitate, desluşite de Adrian - Paul Iliescu în orizontul filosofiei, aşa cum apar ele în ordonarea de tip „situaţional“ - hexadic – p. 301

104°. Excesele filosofiei (cum este ea practicată în lumea est-europeană), prezentate conform criteriului de ordine asigurat de paradigma situaţională – p. 304

105°. Moduri de a plasa – în concepţia lui Lucian Blaga – „accentul transcendental“, în diverse filosofii europene – p. 306

106°. Înrudiri şi diferenţieri între filosofii, în raport cu motivele procesate prin concepţiile aferente – p. 307

107°. Factori de diferenţiere în lumea filosofilor şi a filosofiilor, admişi de Lucian Blaga în textul Despre conştiinţa filosofică – p. 308

108°. Factori ce diferenţiază creaţia filosofică, după Petre P. Negulescu, puşi în acord cu polii, sau parametrii modelului hexadic – p. 309

109°. Suporturi ale filosofării, ordonate în raport cu polii schemei „situaţional“ - hexadice – p. 310

110°. Hexada metodelor, din Logica lui Hermes, *a lui Constantin Noica, transpusă în modelul relaţional al situaţiilor discursive* – p. 311

111°. Un inventar al reducţionismelor şi ale derapajelor de ordin semio-logic, în filosofie, prin prisma hexadei situaţionale – p. 312

112°. Mişcarea circulară a discursului filosofic efectiv, aşa cum o descrie Alexandre Kojève – p. 314

113°. Schema atitudinilor fundamentale ce se desprind, în concepţia lui Tudor Ghideanu, din filosofiile tuturor timpurilor – p. 316

114°. Filosofii menite a ilustra, în concepția lui Tudor Ghideanu, relevanța criteriului functorial în studiul creațiilor de ordin spiritual – p. 317

115°. Interdefiniții „verifuncționale" pentru conectivele din „tetralema" invocată de Tudor Ghideanu – pp. 317 - 318

116°. Falsitatea a două dintre membrele tetralemei, așa cum se invocă ele în Filosofia criteriului … – p. 318

117°. Filosofii în acord cu atitudinile fundamentale față de principii, captate prin conectorii, sau functorii logici – p. 319

118°. Sistemul tuturor pătratelor logice, din logica clasică, pe care le generează ansamblul functorilor diadici interpropoziționali – p. 320

119°. Cele trei decade ale conectivelor interpropoziționale diadice în care se regăsesc hexagoanele opoziționale de tip Robert Blanché și pătratele de tip Boëthius – p. 321

120°. Stiluri de filosofare, divulgate prin natura logică a punctelor de plecare – pp. 321 - 322

121°. Intervenția REJECȚIEI *logice ca punct de plecare, în acreditarea unor noi „principii" filosofice* – p. 325

BIBLIOGRAFIE:
momente din afirmarea şi resemnificarea filosofiei **(lato sensu)** *ca sistem*

Alstedius, Johannes Henricus (1588 - 1638), *Logicae systema harmonicum: in quo universus bene disserendi modus ex authoribus Peripateticis juxtà et Raméis traditur. Per Praecepta Brevia, Canones Selectos, et Commentaria Dilucida. Quibus non solùm scientia nobilissimae artis, sed etiam usus, et is quidem inprimis continetur*, Herborn, 1614

Baum, Hermann, *Kants „System" und Goethes „Faust"*, „Dr. Kovač", Hamburg, 1992

Bryushinkin, Vladimir N., *Kant's Algorithms for Designing Intellectual Systems*, Akten des Siebenten Internationalen Kant-Kongresses, Kurfürstliches Schloss zu Mainz, 1990, Band II, „Bouvier"-Verlag, Bonn / Berlin, 1991, pp. 743 - 748

Burley, Walter (cca. 1275 - 1344 / 1345), *De vita et moribus philosophorum*, H. Knust (ed.), Stuttgart, 1866

Calkins, Mary Whiton (1863 - 1930), *The Persistent Problems of Philosophy: An Introduction to Metaphysics through the Study of Modern Systems*, 5-th ed., „The Macmillan Comp.", New York, 1925

Cassirer, Ernst (1874 - 1945), *Leibniz System in seinen wissenschaftlichen Grundlagen*, „Elwertsche Verlagsbuchhandlung" - Verlag, Marburg, 1902

Condillac, Étienne Bonnot de (1715 - 1780), *Traité de systèmes*, 2 vol., Paris, 1749

Cudworth, Ralph (1617 - 1688), *The True Intellectual System of the Universe: the first part, wherein all the reason and philosophy of atheism is confuted and its impossibility demonstrated*, Roger Daniel (ed.), London, 1678

Drews, Arthur (1865 - 1935), *Eduard von Hartmanns philosophisches System in Grundriss*, Heidelberg, 1902

Dumont, Louis (1911 - 1998), *Homo ierarchicus. Essai sur le système des castes*, Les Éditions „Gallimard", Paris, 1966

Easton, David (născut în 1917), *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, „Alfred A. Knopf", New York, 1953

– *An Approach to the Analysis of Political Systems*, in: „World Politics", vol. 9, 1957, pp. 393 - 400

Fardella, Michelangelo (1650 - 1718), *Universae philosophiae systema, in qua nova quadam et extricata Methodo, Naturalis scientiae et Moralis fundamenta explanantur*, „Albricci", Venezia, 1691

Förster, Johannes (1576 - 1613), *Systema problematum theologicorum de praecipuis horum temporum controversiis inter Lutheranos… ex una eorumque adversarios: Jesuitas, Zwinglio - Calvinianos ac Photinianos*, Wittenberg, 1610

Fries, Jakob Friedrich (1773 - 1843), *System der Logik. Ein Handbuch für Lehrer und zum Selbstgebrauch*, „Mohr & Winter", Heidelberg, 1819

Galilei, Galileo (1564 - 1642), *Dialogo di Galileo Galilei sopra i due massimi sistemi del mondo, tolemaico e copernicano*, per Giovanni Battista Landini, Firenze, 1632

Gentile, Giovanni (1875 - 1944), *Sistema di logica come teoria del conoscere*, vol. 1, „Spoerri", Pisa, 1917; reed. la Bari, în 1921; vol. 2: *Idealismo e realismo nella scienza del linguaggio*, Bari, 1923

Gérando, Joseph-Marie de (1772 - 1842), *Histoire comparée des systèmes de philosophie, considérés relativement aux principes des connaissances humaines*, 3 vol., Les Éditions „Henrichs", Paris, 1804

Habermas, Jürgen (născut în 1929) und Niklas Luhmann (1927 - 1998), *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechno-logie. Was leistet die Systemforschung ?*, „Suhrkamp", Frankfurt, 1971

Hamann, Johann Georg (1730 - 1788), *Metakritik über den Purismum der Vernunft*, Leipsic, 1799

Hartmann, Eduard von (1842 - 1906), *System der Philosophie im Grundriss*, Band 1: *Grundriss der Erkenntnislehre*, „Hermann Haacke", Bad Sachsa im Harz, 1907; Band 3: *Grundriß der Psychologie*, „Hermann Haacke", Bad Sachsa im Harz, 1908; Band 6: *Grundriss der ethischen Prinzipienlehre*, „Hermann Haacke", Bad Sachsa im Harz, 1909; Band 8: *Grundriss der Aesthetik*, „Hermann Haacke", Bad Sachsa / Südharz, 1909

Hartmann, Nicolai (1882 - 1950), *Kleinere Schriften*, Band 1: *Abhandlungen zur systematischen Philosophie*, „Walter de Gruyter", Berlin, 1955

Hartmann, Nicolai (ed.), *Systematische Philosophie*, „Wilhelm Kohlhammer" Verlag, Stuttgart und Berlin, 1943

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770 - 1831), *Differenz des Fichte'schen und Schelling'schen Systems der Philosophie* (1801), în: Hegel, *Werke*, Band 2, Eva Moldenhauer and Karl Markus Michel (Hrsg.), „Suhrkamp", Frankfurt am Maine, 1990

Herder, Johann Gottfried von (1744 - 1803), *Eine Metakritik zur Kritik der reinen Vernunft*, Mannheim, 1803

Holbach, Paul-Henri Thiry baron d' (1723 - 1789), *Système de la nature ou des loix du monde physique et du monde moral*, London, Amsterdam, 1770; trad. rom. (*Sistemul naturii*), Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957

Hutcheson, Francis (1694 - 1746), *A System of Moral Philosophy, in Three Books*, 2 vols., „A. Miller and T. Longman", London, 1755

Keckermann, Bartholomäus (1572 - 1608), *Systema systematum*, Hanoviae, 1613

Krause, Karl Christian Friedrich (1781 - 1832), *Vorlesungen über das System der Philosophie*, „Dieterich", Göttingen, 1828

Kröner, Franz (1889 - 1958), *Die Anarchie der philosophischen Systeme*, „Felix Meiner" - Verlag, Leipzig, 1929

Lamarck, Jean-Baptiste-Pierre Antoine, Chevalier de Monet (1744 - 1829), *Système analytique des connaissances positives de l'homme*, l'auteur et Belin, Paris, 1820

Lassalle, Ferdinand (1825 - 1864), *Das System der erworbenen Rechte*, 2 Bande, „J. A. Brockhaus" - Verlag, Leipzig, 1861

Linné, Karl (1707 - 1778), *Systema naturae*, „Laurentii Salvii Holmiae", Stockholm, 1735

Lotze, Rudolf Hermann (1817 - 1881), *System der Philosophie*, Erster Teil: *Drei Bücher der Logik*, „Verlag von G. Hirzel", Leipzig, 1874; Zweiter Teil: *Drei Bücher der Metaphysik*, „Verlag von G. Hirzel", Leipzig, 1879

Luhmann, Niklas (1927 - 1998), *Soziale Systeme*: *Grundriss einer allgemeinen Theorie*, „Suhrkamp" - Verlag, Frankfurt am Main, 1984; retipărit, la aceeaşi editură, în anul 2001, respectiv în 2006

Maritain, Jacques (1882 - 1973), *La philosophie morale*, 1: *Examen historique et critique des grands systèmes*, „Gallimard" (serie „Bibliothèque de Idées"), Paris, 1960

Martini, Jakob (1570 - 1649), *Themata decem contra systema logicum Keckermannianum*, 1610

Maupertius, Pierre-Louis-Moreau de (1698 - 1759), *Système de la Nature. Etudes sur la formation des corps organiques*, Paris, 1751

Micu, Dumitru (născut în 1928), *Lucian Blaga – un sistem filosofic axat pe cultură*, în: Angela Botez (coord.), *Dimensiunea metafizică a operei lui Lucian Blaga. Antologie de texte* din şi despre *opera filosofică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1996, pp. 231 - 238

Mill, John Stuart (1806 - 1873), *System of Logic: Ratiocinative and Inductive*, London, 1843; reprinted in: *Collected Works of John Stuart Mill*, vols 7 and 8, „Routledge", London, 1991

Natorp, Paul (1854 - 1924), *Philosophie: ihr Problem und ihre Probleme*, „Vandenhoeck y Ruprecht" - Verlag, Göttingen, 1921

– *Philosophische Systematik*, „Felix Meiner", Hamburg, 2004

Parsons, Talcott (1902 - 1979), *The Social System*, „The Free Press", New York, 1951

– *The System of Modem Societies*, „Prentice Hall", Englewood Cliffs, 1971

Paulsen, Friedrich (1846 - 1908), *System der Ethik*, „Wilhelm Hertz", Berlin, 1889

Proudhon, Pierre Joseph (1809 - 1865), *Système des contradictions économiques ou Philosophie de la misère*, Librairie „Guillaumin", Paris, 1847

Régis, Pierre Sylvain (1632 - 1707), *Système de Philosophie, contenant la Logique, la Métaphysique, la Physique et la Morale*, 3 vol., De l'Imprimerie de Denys Thierry, aux dépens d'Anisson, Posuel et Rigaud, Paris / Lyon, 1690

Renouvier, Charles (1815 - 1903), *Esquisse d'une classification systématique des doctrines philosophiques*, tome 1 - 2, „Bureau de la Critique philosophique", Paris, 1886

Rickert, Heinrich (1863 - 1936), *System der Philosophie*, Erster Teil: *Allgemeine Grundlegung der Philosophie*, „J. C. B. Mohr", Tübingen, 1921

– *Thesen zum System der Philosophie*, în: „Logos", 4, 1932, pp. 97-102

Rigobelo, Armando (născut în 1924), *Perché la filosofia*, „La Scuola", Brescia, 1979

Rosenkranz, Karl (1805 - 1879), *System der Wissenschaft. Ein philosophisches Encheiridion*, „Bornträger"-Verlag, Königsberg, 1850

Saussure, Ferdinand de (1857 - 1913), *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, „B. G. Teubner", Leipzig, 1879

Scharfstein, Ben-Ami, *The Philosophers: Their Lives and the Nature of Their Thought*, Oxford University Press, New York, 1980

– *Philosophy East / Philosophy West: A Critical Comparison of Indian, Islamic, and European Philosophy*, Oxford University Press, New York, 1978

– *A Comparative History of World Philosophy: From the Upanishads to Kant*, State University of New York Press, New York, 1998

– *Ineffability: The Failure of Words in Philosophy and Religion*, State University of New York Press, New York, 1993

Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von (1775 - 1854), *Earster Entwurf eines Systems der Natur-Philosophie*, „Gabler"-Verlag, Jena, Leipzig, 1799

– *System des transcendentalen Idealismus*, „Cotta"-Verlag, Tübingen, 1800

– *Darstellung des Systems meiner Philosophie*, 1801

– *System der gesammten Philosophie und der Naturphilosophie insbesondere*, 1804

Scherzer, Johann Adam (1628 - 1683), *Systema Theologiae*, *XXIX definitionibus absolutum*, Lipsiae (Leipzig), 1680

Siewerth, Gustav (1903 - 1963), *Der Thomismus als Identitätssystem*, „Gerhard Schute - Bulmke"-Verlag, Frankfurt, 1939

Spallanzani, Lazzaro (1729 - 1799), *Saggio di Osservazioni Microscopiche sul Sistema della Generazione de' Signori di Needham e Buffon*, Modena, 1765

Timpler, Clemens (1568 - 1624), *Physicae Seu Philosophiae Naturalis Systema Methodicum*, Hannover, 1607

Weisse, Christian Hermann (1801 - 1866), *System der Ästhetik als Wissenschaft von der Schönheit*, 2 Bde., „Nauck"-Verlag, Leipzig, 1830

Wundt, Wilhelm (1832 - 1920), *System der Philosophie*, 2 Bande, „Engelmann"--Verlag, Leipzig, 1889 - 1890

INDEX
AUCTORUM

A

Abbagnano, Nicola: p. 83
Abélard, Pierre: pp. 58, 75, 115
Abraham ben David: p. 73
Achilini, Alessandro: p. 116
Adami, Tobias: p. 149
Adamov, Arthur: p. 27
Adams, John: p. 142
Adler, Max: p. 131
Adorno, Theodor Ludwig Wiesengrund: pp. 80, 86, 126, 272
Adrastos ('Αδραστος) din Afrodisia: p. 114
Afloroaie, Ştefan: pp. 301, 302, 303
Agassi, Joseph: p. 296
Agathenor: p. 121
Agostino Nifo / Augustinus Niphus: p. 116
Agricola, Rudolf (Roelof Huesman): p. 260
Airay, Cristopher: p. 166
Aischines (Αισκίνης) din Atena: p. 120
Albert cel Mare (Albertus Magnus): pp. 58, 66, 96, 98, 115
Alberti, Leon Batistta: p. 82
Alcmaion din Crotona: pp. 51, 123
Alembert, Jean-Baptiste Le Rond d': pp. 80, 136, 169
Alexandru al VI-lea (Papă), pe numele mirean: Rodrigo Borgia, sau Borja: p. 16
Alexandru din Afrodisia: pp. 114, 122
Alexandru din Hales: p. 58
Alexandru Macedon (Alexandru cel Mare): pp. 13, 38, 42, 51, 124
Alfarabius, sau Alfarabi, respectiv Abu Nasr Muhammad ibn al-Farakh al-Farabi / Abu Nasr al-Farabi / Muhammad ibn Muhammad ibn Tarkhan ibn Uzlagh al-Farabi / / Abunaser: pp. 76, 115
Algarotti, Francesco: p. 157
Algazel, respectiv Al-Ghazali / Abu Hamed Mohammad ibn Mohammad at-Tusi al-Ghazzali: pp. 40, 76, 77, 98
Alkindus, respectiv Abd al-Masih ibn Ishaq al-Kindi, sau Abu-Yusuf Ya'qub ibn Ishaq Al-Kindi: pp. 76, 115
Allen, George: p. 22
Alsted, Johann Heinrich, respectiv Johannes Henricus Alstedius: p. 166
Altesor, Homero: p. 291
Althusius, Johannes: pp. 79, 85
Althusser, Louis: pp. 81, 87, 109 - 110
Ambrosini, Antonio: p. 16
Ambrozie din Milano: pp. 95, 97
Ameriks, Karl: p. 151
Amo, William Anthony, respectiv Antonius Guilelmus Ano Afer: pp. 77 - 78
Ammonios (Αμμώνιος) Saccas din Alexandria: pp. 58, 203
Amphiclides din Sunion: p. 13
Anagnine, Eugenio: p. 98
Anaxagoras (Αναξαγόρας): pp. 57, 61, 70, 110, 120, 123, 305, 317, 319
Anaxarh ('Ανάξαρχος) din Abdera: p. 123
Anaximandru ('Αναξίμανδρος) din Milet: pp. 5, 57, 110, 111, 120
Anaximene (Ἀναξιμένης) din Milet: pp. 57, 110, 111, 120, 123, 208
Andrei, Petre: p. 31
Andronicos ('Ανδρόνικος) din Rhodos: pp. 6, 7, 114, 122
Anniceris (Ἀννίκερις): pp. 57, 66
Anscombe, Gertrude Elizabeth Margaret: pp. 74, 88, 117
Anselm de Canterburry: pp. 52, 58, 74, 77, 97, 98, 115, 117
Antioh ('Αντίοχος) din Ascalon: p. 121
Antipater ('Αντίπατρος) din Macedonia: p. 51
Antiochos ('Αντίοχος) din Laodiceea: p. 111
Antistene (Ἀντισθένης): pp. 58, 110, 121 - 122
Antohi, Mona: p. 207
Antohi, Sorin: pp. 118, 207
Anton, Ted: p. 34
Apel, Karl Otto: pp. 48, 80, 86, 106, 212, 254, 256, 285, 286
Appolo Lykios: p. 121
Apollodor (Ἀπολλόδορος) din Atena: p. 38
Apostol, Andrei: p. 86
Appiah, Kwame Anthony: p. 73
Arcesilaos (Ἀρκεσίλαος) din Pitane: pp. 58, 110, 121, 137

Archelaos (’Αρκέλαος), din Milet (?): pp. 110, 120, 165
Archytas (’Αρχύτας) din Tarent: p. 51, 123
Ardigò, Roberto: p. 83
Arendt, Hannah: pp. 30, 80, 291
Argoviensis, Johannes Müller: p. 140
Arie (Arius) din Alexandria: p. 203
Arieus din Tars: p. 111
Ariosto, Ludovico: p. 21
Aristip (Ἀρίστιππος) din Cyrene: pp. 35, 36, 39, 40, 57, 66, 120, 122
Aristobulos din Paneas: pp. 113, 114
Aristocles din Messena: pp. 52, 58, 114, 122
Ariston (’Αρίστων) din Chios: pp. 51, 121, 122
Aristotel (’Αριστοτέλης) din Stagira: pp. 6, 7, 12, 36, 38-40, 43, 51-53, 55, 58, 61, 69, 70, 74, 97, 98, 100, 112, 113, 116, 121, 124, 128, 148, 149, 158-160, 167, 172, 187, 193, 208, 251, 255-257, 259, 261, 262, 279, 280, 305, 306, 317, 319, 321, 322
Aristoxenos (’Αριστόξενος) din Tarent: p. 114
Armstrong, David Malet: pp. 73, 143
Arnauld, Antoine: pp. 28, 75
Arndt, Hans-Werner: pp. 153, 293
Aron, Robert: p. 109
Aspasios (’Ασπάσιος) Herminos: p. 114
Aspasius (’Ασπάσιος) din Aphrodisia: p. 122
Astyanax (’Αστυάναξ) din Troada: p. 121
Athenagora (’Αθηναγόρας) din Atena (!): p. 94
Athicus: p. 14
Attalus, stoicul: p. 14
Augustin din Hipona, respectiv Aurelius Augustinus / Sfîntul Augustin: pp. 69, 72, 77, 95 - 98, 138, 307
Aureliu, Marc, respectiv Marcus Aurelius: pp. 111, 112
Austin, John Langshaw: pp. 73, 82, 87, 91, 117, 304
Avenarius, Richard: pp. 44, 104, 108
Averroes, sau Averroës / Averrhoës, respectiv Abdul Walid Muhammad ibn Ahmad ibn Rushd, pe scurt, Ibn Rushd: pp. 40, 76, 98, 115, 137
Avicenna, respectiv Abu Ali al-Husayn ibn Abd Allah ibn Sina, pe scurt, Ibn Seena: pp. 72, 76, 96, 98, 115
Ayer, Sir Alfred Jules: pp. 74, 82, 87
Ayers, Michael: p. 67

B

Babeuf, François Noël: p. 25
Babeuf, Gracchus: p. 25
Bachelard, Gaston: pp. 49, 50, 81, 141 - 143, 189
Bacon, Francis: pp. 54, 59-62, 65, 70, 71, 73, 81, 100, 166-172, 176, 254, 260, 261, 264, 272
Bacon, Roger: pp. 59, 73, 115
Bagdasar, Nicolae: pp. 6, 101
Baines, Kenneth: p. 47
Bakhtin, Mihail: p. 132
Baldwin, Thomas: p. 142
Balmuş, Constantin I.: p. 11
Banfi, Antonio: p. 83
Bardi, Dott G.: p. 146
Bartes, Roland: p. 322
Barth, Karl: pp. 83, 85, 272
Bartolomeu (Sfîntul): p. 23
Bartolomeus de Medina: p. 137
Basch, Victor: p. 26
Basedow, Johann Bernhard: p. 154
Batens, Diderik: p. 197
Bauch, Bruno: p. 126
Baudelaire, Charles: p. 26
Bauer, Bruno: p. 79
Bauer, Otto: p. 131
Baumgarten, Alexander Gottlieb: pp. 79, 97, 157
Baur, L.: p. 159
Bayle, Pierre: pp. 80, 134
Bayma, Joseph: p. 149
Bădărău, Dan: pp. 6, 160, 196
Bălcescu, Nicolae: p. 31
Băncilă, Vasile: p. 241
Beasutti, Franco: p. 172
Beattie, James: p. 60
Beauvoir, Simone de: p. 291
Beccaria, Cesare: p. 82
Benda, Julien: p. 146
Benedict din Nursia: p. 68
Benjamin, Walter Bendix Schönflies: pp. 26, 86, 126
Benoist, Alain de: p. 107
Bentham, Jeremy: pp. 73, 81, 85, 139, 272
Berdiaev (Berdjaev, sau Berdiaeff), Nikolai Aleksandrovici: pp. 83, 84, 142, 272, 317
Berger, Gaston: pp. 324, 325
Bergson, Henri: pp. 25, 68, 73, 74, 77, 87, 91, 104, 136, 138, 141, 144, 147, 191, 280, 306, 310
Berkeley, George: pp. 60, 69, 70, 73, 105, 110, 140 - 141
Bernstein, Eduard: p. 55
Bernstein, Richard J.: p. 325
Berti, Enrico: p. 113
Bessaraboff, Nicholas: p. 273
Bessarion (respectiv Basilius), Ioan: p. 98
Betettini, Maria: p. 95

Betti, Emilio: p. 83
Bezdechi, Ştefan: p. 6
Bianchi, Ugo: p. 199
Bias (*Βίας*) din Priene: p. 57
Biasutti, Franco: pp. 176, 177
Bill, Iohn: p. 166
Biran, Marie-François-Pierre Gontier de, respectiv: Maine de Biran: pp. 81, 101, 102, 109, 138, 319
Blado, Antonio: p. 18
Blaga, Dorli: pp. 221, 222, 306
Blaga, Lucian: pp. 9, 32, 67, 108, 140, 145 - 147, 189 - 199, 221-242, 250, 270, 271, 277-280, 282 - 284, 286 - 290, 294, 295, 297, 303, 305 - 308, 310, 311
Blanché, Robert: p. 321
Bloch, Ernst Simon: pp. 29, 80, 86
Bloch, Olivier: p. 103
Blondel, Maurice: pp. 136, 138, 141, 147
Blumenberg, Hans: pp. 49, 66, 67, 86, 90, 91
Boboc, Alexandru: p. 2
Bocheński, Joseph Maria: pp. 117, 272
Bodei, Remo: p. 177
Bodin, Jean A.: p. 80
Boëthius, Anicius Manlius Torquatus Severinus: pp. 7, 14, 72, 77, 98, 114, 115, 320, 321
Boethus (Βόηθος) din Sidon: p. 121
Boffi, Guido: p. 109
Bogdan, Petru: p. 33
Bogdan, Virgil: pp. 176, 303
Bogdanov, Aleksandr Aleksandrovici: p. 104
Bohman, James: p. 47
Böhme (Böhmens), Jakob: pp. 54, 60-62, 65, 70, 71
Boleyn, Anne: p. 21
Boltzmann, Ludwig: p. 125
Bonaventura (Sfîntul), pe numele mirean – Giovanni Fidanza: pp. 96, 97, 115
Bontadini, Gustavo: p. 83, 101
Borcilă, Mircea: p. 240
Borges, Jorge Luis: p. 27
Borkenau, Franz: p. 126
Bosanquet, Bernard: p. 179
Botez, Angela: pp. 227, 229-231, 238, 240, 241
Botez, Victor: pp. 240, 241
Botezatu, Petre: pp. 33, 193, 196, 209, 316
Bottiari, Francesco: p. 50
Botticelli, Sandro: pp. 17, 63
Bouterwek, Friedrich August: p. 60
Boutroux, Étienne Émile Marie: pp. 102, 103, 138, 147
Bouveresse, Jacques: p. 292
Bowen, Francis: p. 149
Bowman, Lars: p. 140
Bowne, Borden Parker: p. 134
Bowring, John: p. 272
Brâncusi, Constantin: p. 26
Bradley, Francis Herbert: pp. 74, 133
Bragdon, Claude: p. 273
Bréhier, Émile p. 50
Brentano, Franz Clemens Honoratus Hermann: p. 79
Brerewood, Edovardus: p. 166
Bridgman, Percy Williams: p. 135
Brightman, Edgar Sheffield: pp. 135, 146
Broad, Charlie Dunbar: p. 73
Brouwer, Luitzen Egbertus Jan: pp. 134, 141
Brown, Stephen F.: p. 148
Brown, Thomas: p. 125
Brownson, Orestes: p. 139
Brucker, Jakob: p. 272
Bruno, Giordano: pp. 18, 21, 59, 61, 62, 70, 71, 82, 191, 305 - 306
Buber, Martin: pp. 27, 143
Büchner, Friedrich Karl Christian Ludwig: pp. 131, 133, 141
Bulgakov, Serghei Nikolaevici: p. 105
Bunge, Mario: pp. 141, 296
Buridan, Jean, respectiv Joannes Buridanus: pp. 59, 115, 116
Burkhard, Franz-Peter: pp. 117, 155, 163, 174, 177
Burnham, James: p. 139
Busuioceanu, Lia: p. 279
Byron, George Gordon: p. 68

C

Cabanis, Pierre-Jean Georges: p. 321
Caesar, Caius Iulius: p. 14
Calderoni, Mario: p. 45
Calixtus (Papa) I: p. 202
Calkins, Mary Whiton: pp. 142, 149
Calogero, Guido: p. 144
Calpurnius Piso: p. 14
Calvin (Cauvin), Jean: pp. 22, 59, 80, 129
Campanella, Tommaso: pp. 19, 25, 59, 82, 149, 161, 162
Campanini, Giorgio: p. 136
Camus, Albert: pp. 317, 319, 322, 327
Canguilhem, Georges: p. 81, 138, 139
Cantemir, Dimitrie: pp. 30, 303
Cantor, Georg: p. 194
Canziani, Guido: p. 138
Carabellese, Pantaleo: p. 139
Cardano, respectiv Hieronymus Cardanus: p. 59

Carlini, A.: p. 139
Carnap, Rudolf: pp. 29, 75, 80, 87, 91, 126, 140, 255, 256, 271, 284
Carneade (Καρνεάδης) din Cyrene: pp. 58, 71, 110, 111, 121, 137, 259
Carrel, Alexis: pp. 279 - 281
Carus, Paul: p. 134
Carus, Titus Lucretius: pp. 108, 141
Cassirer, Bruno: p. 130
Cassirer, Ernst: pp. 79, 86, 130, 146, 156, 237, 239, 254, 281
Castagnino, Raúl Héctor: p. 293
Cattaneo, Carlo: p. 83
Cazan, Gheorghe Al.: p. 2
Căbulea, Mihaela: p. 67
Cătineanu, Tudor: p. 227
Cândea, Virgil: p. 30
Ceauşescu, Nicolae: p. 34
Ceauşu, George: p. 10
Cebes (Κέβης) din Theba: p. 121
Celsus (Κέλσος): p. 322
Cerdon (sau Cerdo) din Siria: p. 206
Cesalpino, Andrea: pp. 53, 116
Cesare Cremonini: p. 116
Charbonnel, Nanine: pp. 144, 151
Chardin, Teilhard de: pp. 279, 280, 327
Chariandro, Georgio: p. 54
Charron, Pierre: p. 138
Chennos din Alexandria: p. 122
Chenu, Marie-Dominique: p. 98
Chilon (*Χίλων*): p. 57
Chioccetti, Emilio: p. 105
Chirilă, Roman: p. 197
Chiriţescu, Florin: p. 118
Chong, Wang, respectiv Wang Ch'ung, sau Zhongren: p. 76
Chrysippos, respectiv Hrisip (Χρύσιππος) din Soloi: pp. 37 - 40, 71, 111, 112, 120
Christos Iisus: pp. 37, 38, 42, 95, 98, 99, 191, 200 - 202, 205, 206
Churchil, Awnsham: p. 156
Churchil, John: p. 156
Cicero, Marcus Tullius: pp. 14, 100, 109, 111
Cioran, Emil: p. 139
Clarke, Samuel: p. 81
Clauberg, Johannes: p. 135
Cleante (Κλεάνθης) din Assos: pp. 111, 121
Clearhos (Κλέαρχος) din Soloi: p. 114
Clemens, Titus Flavius: p. 124
Clement al VIII-lea: p. 53
Clement Alexandrinul, respectiv Titus Flavius Clemens: pp. 94, 95
Cleopatra: p. 14
Clifford, William Kingdon: p. 218
Clitomah: pp. 110, 121
Codoban, Aurel: p. 240
Cohen, Hermann: pp. 45, 79, 85, 86, 130, 141, 254
Cohen, Morris Raphael: p. 135
Cohen, Robert S.: p. 296
Cohn, Jonas: p. 130
Coimbra, Creso: p. 293
Coja, Ion: p. 34
Cojocaru, Horia: p. 97
Coleridge, Samuel Taylor: p. 136
Colin, Armand: p. 147
Colli, Giorgio: p. 144
Collingwood, Robin George: pp. 134, 290, 292
Collins, Anthony: p. 81
Collins, Harper: p. 200
Colotes din Lampsacos: p. 121
Colpe, Carsten: p. 199
Comenius, Iohannes Amos: p. 23
Comte, Isidore Marie Auguste François Xavier: pp. 41, 43, 44, 67, 73, 74, 81, 108, 136, 148, 249, 255, 256
Condillac, Etienne Bonnot de: pp. 80, 138
Condorcet, Marie-Jean-Antoine-Nicolas de Caritat, marchiz de: pp. 25, 81, 134, 137
Confucius, respectiv Kong Fu-zu, K'ung Fu-zi, sau Kŏng Fūzĭ: pp. 56, 75
Conta, Vasile: p. 133
Contagino, Raúl Héctor: p. 293
Conway, Lady Anne Finch: pp. 73, 75
Cooper, Anthony Ashley, conte de Shaftesbury: pp. 81, 109
Coquet, Jean - Claude: p. 294
Cordemoy, Géraud de: p. 135
Coridaleu, Teofil: p. 54
Cornea, Paul: p. 267
Costandache, George G.: p. 282
Costin, Miron: p. 30
Coşeriu, Eugen: pp. 240, 241
Cousin, Victor: pp. 132, 138, 219
Couturat, Louis: p. 28
Crantor (Κράντωρ) din Soloi: p. 121
Crates (Κράτης) din Atena: pp. 110, 111, 121
Crates (Κράτης) cinicul, din Teba: pp. 111, 121, 122
Crăiuţu, Aurelian: p. 67
Cremonini, Cesare: p. 53
Creţu, Gabriela: p. 47
Cristoforo de Calamaggiore: p. 17
Critias (Κριτίας) din Atena: p. 123

Cristolaos (Κριστολάος), din Phaselis: p. 122
Criton (Κρίτων) din Atena: p. 121
Croce, Benedetto: pp. 20, 83, 84, 129, 134, 135, 141, 255, 256
Croitoru, Rodica: p. 5
Crospey, Joseph: p. 152
Cudworth, Ralph: pp. 60, 125, 155, 166
Culianu, Ioan Petru: pp. 33, 34, 52, 93, 104, 118, 181, 199, 200 - 202, 205, 207
Culianu, Nicolae: p. 33
Culverwell, Nathaniel: p. 125
Cusanus, Nicolaus respectiv Nikolaus von Kues: pp. 75, 79, 164, 183, 191, 305, 317

D

Dandieu, Arnaud: p. 109
Daniel, Roger: p. 155
Dante Alighieri: pp. 42, 97, 116
Danto, Arthur Coleman: p. 88
Darwin, Charles Robert: pp. 44, 82, 132
Daubert, Johannes: p. 291
David Pseudo-armeanul: pp. 251, 252, 253
David, Emil: pp. 2, 10
Davidson, Donald Herbert: pp. 48, 75, 82
Delagrave, C.: p. 209
Delavrancea, Cella: p. 31
Deleuze, Gilles: pp. 81, 139
Demetrios: p. 121
Democrit (Δημόκριτος) din Abdera: pp. 36, 39, 40, 51, 57, 108, 123, 141, 319, 322
Demophilos: p. 13
Demostene: p. 38
Denning, Melita, alias Vivian Godfrey: p. 148
Derrida, Jacques: pp. 6, 48, 75, 81, 84, 87, 317
Descartes, René, respectiv Renatus Cartesius: pp. 23 - 25, 28, 54, 60-62, 65, 69, 70, 75, 80, 84, 129, 135, 138, 139, 141, 142, 151, 164, 165, 171, 172, 212, 223, 225, 261, 262, 279, 280, 303, 306, 307, 321, 322
Destutt de Tracy, Antoine -Louis-Claude: p. 81
Dewey, John: pp. 45, 68, 75, 82, 85, 135, 151
Diamantescu, Sanda: p. 34
Dicearchus, sau Dicaiarchos (Δικαίαρχος) din Messana, respectiv Messina: pp. 12, 114
Diderot, Denis: pp. 80, 142, 169, 272
Didot, Firmin: p. 8
Dilthey, Wilhelm: pp. 9, 45, 79, 86, 99, 108, 109, 134, 136, 141, 147, 248, 256, 281
Dingler, Hugo: pp. 145, 146, 185
Diocles (Διοκλης) din Magnesia: p. 39
Diodor (Διόδωρος) din Tars: p. 124
Diodor (Διόδωρος) din Tyr: p. 122
Diogenes, bizantinul: p. 15, 137
Diogene (Διογένης) din Apollonia: p. 123
Diogene (Διογένης) din Sinope: pp. 37, 39, 40, 58, 111, 121, 122
Diogene Laertios (Λαερτίου Διογένους): pp. 11 - 13, 35, 36, 39, 40, 51, 57, 74, 110, 111, 119-123, 165, 257, 258
Diomedon (Διομέδων), tiranul: p. 12
Dionisie (Διονύσος) Areopagitul: pp. 124, 317, 323, 324
Dionysios din Heraclea: pp. 121, 123
Dioscurides: p. 111
Domingo de Soto: p. 116
Dreyfus, Alfred: p. 26
Droysen, Johan Gustav: p. 281
Dry, William Herbert: p. 88
Dubislav, Walter: p. 126
Dufrenne, Mikel Louis: pp. 293, 323
Duhem, Pierre: pp. 73, 132, 140
Dumitrescu, Petre: p. 309
Dumitriu, Anton: pp. 158, 165, 166, 168, 327
Dummett, Sir Michael Anthony Eardley: pp. 48, 74, 88, 91, 145
Durno, Serge: p. 145
Dworkin, Ronald: p. 73

E

Eco, Umberto: pp. 28, 151
Eckhart (Meister): p. 317
Edward al VI-lea: p. 21
Egesius: p. 122
Einstein, Albert: pp. 34, 79, 125, 142, 207, 284
Eliade, Mircea: pp. 33, 34, 52, 118, 181, 199, 207, 227, 231, 238
Eliot, George: p. 134
Elisabeta I: p. 21
Emerson, Ralph Waldo: p. 139
Émilie, marquise du Châtelet: p. 25
Eminescu, Mihai: pp. 34, 118, 186, 238, 240
Emo, Andrea: p. 83
Empedocle (Ἐμπεδοκλῆς) din Agrigent: pp. 57, 123, 145, 207, 208, 317
Endres, Josef Anton: p. 248
Enesidem (Αἰνησίδεμος) din Cnosos: p. 111
Engels, Friedrich: pp. 79, 141
Epicharmos din Cos: p. 123
Epictet (Ἐπίκτετος) din Hieropolis (?), în Frigia: pp. 111, 112
Epicur (Ἐπίκουρος) din Gargettos, sau din Samos: pp. 36, 38 - 40, 58, 61, 69, 70, 74, 108, 123, 131, 141, 165, 321, 322
Epifanius din Salamis: p. 202
Erasmus, respeciv Desiderius Erasmus Roterdamus: pp. 21, 83, 99

Eriugena, John Scotus: pp. 73, 98, 115, 139
Eubulide (Ευβουλίδης) din Milet: p. 57
Eubulos din Alexandria: p. 111
Eucken, Rudolf Christoph: p. 7
Euclid (Ευκλείδης) din Megara: pp. 57, 120
Eudemos (Ευδημος) din Rhodos: pp. 51, 114
Eudoxos (Ευδοξος) din Cnidos: p. 123
Eumelos: p. 38
Euphranor (Ευφρανορ) din Seleucia: p. 111
Eurymedon (Ευρυμεδον), hierofantul: p. 13
Eurystratos (Ευρυστρατος): p. 120
Eustratie (Ευστράτος), sau Eustratiu din Niceea: pp. 15, 115
Evseev, Ivan: p. 208
Ewald, Oscar: p. 10

F

Favrod, Charles Henri: p. 323
Fei, Han, respectiv Han Fei-zi: p. 76
Feigl, Herbert: pp. 125, 146, 284
Felber, Emil: p. 145
Felea, Cristina: p. 34
Fellmann, Ferdinand: p. 44
Ferekyde (Φερεκύδης) din Syros: p. 123
Ferguson, Adam: pp. 81, 132
Feuerbach, Ludwig Andreas von: pp. 79, 117
Feyerabend, Paul Karl: pp. 80, 109
Fichte, Johann Gottlieb: pp. 60-62, 70, 79, 109, 132, 138, 139, 140, 151, 223, 225, 254, 306, 307, 324
Ficino, Marsilio: pp. 41, 52, 59, 82, 84, 108, 147
Figulus, Publius Nigidius: p. 108
Filon din Larissa: p. 121
Filon Iudeul, respectiv Φίλων Ἀλεξανδρεύς: p. 124
Fischer, Kuno Berthold: pp. 168, 226
Fisher, John: p. 21
Fisher, Sir Ronald Aylmer: p. 107
Flewelling, Ralph Tyler: p. 136
Flonta, Mircea: p. 156, 241
Florenski, Pavel Alexandrovici: p. 30
Florescu, Crăiţa-Ioana: pp. 2, 10
Florian, Mircea: pp. 5, 7, 8, 10, 17, 33, 46, 52-54, 56, 98-101, 178, 179, 182, 184-189, 193, 195, 198, 220, 246-250, 260, 268-272, 302, 303
Floru, Constantin: p. 176
Fondane, Benjamin, alias Beniamin Fundoianu, pe adevăratul nume – Beniamin Wexler: pp. 26, 27
Fonseca, Piedro da: p. 116
Fontenelle, Bernard Le Bovier de: p. 80
Foot, Philippa: p. 73
Forge, Louis de la: p. 135
Förster, Johannes: p. 166
Foucault, Michael: pp. 5, 47, 66, 81, 87, 284, 285, 317
Fouillée, Alfred: pp. 147, 209-220
Fourier, François Marie Charles: pp. 81, 117
Fracastoro, Girolamo: p. 116
Francesco Silvestri din Ferrara: p. 116
Francisc din Assisi, Sfântul: p. 97
Francisco Toletus (de Toledo): p. 116
Francisco de Vitoria: p. 116
François de la Rochefoucauld: p. 212
Frank, A.: p. 55
Frank, Philipp: p. 30
Franklin, Benjamin: pp. 142, 280
Franklin, Richard L.: p. 137
Frege, Friedrich Ludwig Gottlob: pp. 74, 75, 79, 87, 91, 117
Frenkian, Aram M.: pp. 11, 327
Freud, Sigmund (Sigismund) Schlomo: p. 79
Friedländer, Oskar, după topica maghiară – Friedländer Oszkár: p. 10
Friedrich, Franz Leopold: p. 154
Fries, Jakob Friederich: pp. 60, 130
Frischeisen-Köhler, Max: pp. 10, 46, 179
Fromm, Erich: p. 126
Frank, Philipp: p. 125
Funke, Gerhard: p. 290
Fuzhi, Wang, respectiv Wáng Fūzhī: p. 76

G

Gadamer, Hans-Georg: pp. 49, 80, 86, 220
Gaetano da Tiene: p. 116
Galenus: p. 53
Galiani, Ferdinando: p. 82
Galileo Galilei: pp. 19, 24, 72, 82
Garaudy, Roger: pp. 27, 28
Gardner, Patrick: p. 88
Gassend (Gassendi), Pierre: pp. 59, 75, 80, 85, 138
Gasset, José Ortega y: pp. 136, 147
Gautama (Gotama), Akşapada: p. 57
Gavriluţă, Nicu: p. 104
Genovesi (Genovese), Antonio: p. 82
Gentile, Giovanni: pp. 20, 83, 131, 135, 255
Georgescu-Rŏegen, Nicholas: pp. 189, 196
Gérando, Joseph-Marie de: pp. 100, 138
Gerard, Roger: p. 83
Gerratana, Valentino: p. 20
Gerritszoon (Geertszin), Gerrit (Geert) – vezi şi Imre Lakátos: p. 83
Gershom, Levi ben: p. 73
Gerson, Jean Charlier de: p. 59

Geulincx, Arnold: p. 135
Geymonat, Ludovico: p. 83
Ghenade (Γεννάδιος) al II-lea, sau Georgios Kourtesios Scholarios: p. 124
Gheorghe, Gabriel: p. 14
Gheorghiu, Dumitru: p. 197
Ghideanu, Tudor: pp. 2, 313-318, 322-327
Ghidu, George I.: p. 137
Ghişe, Dumitru: pp. 230, 240, 241
Gil, Didier: p. 103
Gilgamesh: pp. 34, 207
Gilson, Étienne: p. 96
Gioberti, Vincenzo: pp. 8, 19, 83, 139
Glaucon (Γλαύκων) din Atena: p. 121
Göckel, Rudolf (Rudolf Goclenius): p. 159
Gödel, Kurt: pp. 29, 125
Goethe, Johann Wolfgang: pp. 79, 84, 109
Gogea, Vasile: pp. 17, 52, 243
Gonseth, Ferdinand: pp. 133, 143, 175
Goodman, Henry Nelson: pp. 82, 142
Gorgias (Γοργίας) din Leontinoi: pp. 51, 57, 317
Gorter, Hermann: p. 131
Gramsci, Antonio: pp. 20, 83, 131
Granger, Gilles-Gaston: pp. 9, 147
Gray, Carlo: p. 19
Green, Thomas Hill: p. 142
Grelling, Kurt: p. 126
Grigore al X-lea (Papa): p. 96
Grigore al XV-lea (Papa): p. 96
Grigore I (Papă), numit şi „cel Mare“: pp. 68, 97
Grigore din Trapezunt, respectiv Georgios Trapezuntios, sau Georgius Trapezuntius: p. 125
Groos, Karl: pp. 103, 104, 130, 143, 186
Grossmann, Henryk: p. 126
Grotius, Hugo, respectiv Hugo de Groot, sau Huig Van Groot: pp. 60, 72, 83
Grouès, Marie Joseph Henry (Henri), respectiv abatele Pierre: p. 27
Gryllos: pp. 51, 120
Guadapada: p. 327
Gundisalvo, Domingo, respectiv Dominicus Gundisalvi, sau Domingo Gonzales: p. 159
Gurvic, Déborah: p. 81
Guyau, Jean-Marie: pp. 147, 317
Gyekye, Kwame: p. 73

H

Haack, Susan: p. 74
Habermas, Jürgen: pp. 48, 80, 86, 91, 285
Haeckel, Ernst: p. 307
Hahn, Hans: p. 125
Halder, Alois: p. 150
Hallevi ibn Daud: p. 73
Hamelin, Octave: p. 56
Hamilton, Sir William: pp. 73, 125, 138, 290, 292
Hanafi, Hassan: p. 294
Hanson, Norwood Russell: p. 88
Hare, Richard Mervyn: pp. 74, 82, 88, 91, 137
Harkness, Georgia Elma: p. 142
Harnack, Adolf von: p. 109
Hartknoch, Johann Friedrich: p. 291
Hartlib, Samuel: p. 23
Hartmann, Eduard von: pp. 143, 292, 293
Hartmann, Nicolai: pp. 86, 291
Hansen, Troels Eggers: p. 213
Haşdeu, Bogdan Petriceicu: p. 118
Hâncu, Radu: p. 34
Hedge, Frederic: p. 139
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: pp. 18, 34-38, 41, 42, 44, 45, 54-66, 68-72, 75, 79, 87, 101, 109, 116-118, 134, 138, 140, 145, 147, 149, 172, 173, 175-179, 185, 191, 219, 223, 225, 237, 239, 248, 249, 255-257, 292, 302, 303, 306, 307, 310, 315, 317, 319, 321, 326
Hegesias (Ἡγησίας) din Cyrene: p. 57
Heidegger, Martin: pp. 6, 46, 49, 66, 75, 80, 84, 86, 90, 91, 151, 256, 279, 281, 284, 291, 292, 317, 323
Heinemann, Fritz: pp. 148, 172
Helmholtz, Hermann Ludwig Ferdinand von: pp. 79, 130, 140
Helvétius, Claude-Adrien: pp. 60, 80
Hempel, Carl Gustav: pp. 126, 284
Hemsterhuis, Frans: p. 83
Henry, Michel: p. 291
Hephaistion (Ἑφαιστίων) din Macedonia: p. 51
Heracleides, probabil Heracleides Lembos: pp. 111, 121
Heraclit (Ἡράκλειτος) din Efes: pp. 35, 39, 40, 57, 61, 62 69, 70, 71, 74, 108, 111-113, 118, 120, 123, 207, 208, 305, 307, 317, 319
Herbart, Johann Friedrich: pp. 136, 190
Herder, Johann Gottfried: pp. 79, 134, 145, 282
Herilos (Ἥρίλλος) din Cartagina: p. 121
Hermes Trismegistos: pp. 34, 36, 37, 180, 311
Herodotos (Ἡρόδοτος) din Halicarnas: p. 111
Herrenius: p. 7
Herrera, José Tamayo: p. 293
Hesichius: p. 160
Hesiod (Ἐσίοδος): p. 145
Hikesios: p. 39
Hilbert, David: pp. 125, 133
Hilferding, Rudolf: p. 131
Hinneberg, Paul: p. 9

Hintikka, Kaarlo Jaakko: p. 84
Hipparchia: pp. 121, 122
Hippasos (Ἵππασος) din Metapont: p. 123
Hobbes, Thomas: pp. 60, 69 - 71, 73, 81, 108, 138, 141, 152, 280
Hoeller, Stephan A.: p. 206
Hofmann, Ernst: p. 10
Holbach, Dietrich Paul-Henry d', respectiv Paul Henry Dietrich von Holbach: pp. 60, 80, 81
Holquist, Michael: p. 132
Holt, Edwin Bissell: pp. 142, 143
Hönikswald, Richard: p. 143
Hook, Sidney: p. 135
Hopkins, John: p. 6
Horkheimer, Max: pp. 86, 126
Howe, C. S.: p. 130
Howison, George Holmes: p. 136
Hubbard, Lafayette Ronald: p. 153
Hügli, Anton: pp. 85, 86, 89, 91
Humboldt, Wilhelm von: p. 151
Hume, David: pp. 60, 69, 70, 71, 73, 74, 81, 84, 105, 117, 133, 137, 138, 141, 150, 157, 256, 257, 306
Husar, Alexandru: pp. 149, 257, 279, 280, 281
Husserl, Edmund Gustav Albrecht: pp. 5, 24, 49, 75, 79, 86, 90, 91, 148, 255, 256, 291, 292, 317, 327
Hutcheson, Francis: p. 81, 85
Huxley, Thomas Henry: p. 109
Huygens, Christiaan: pp. 83, 84
Hypatia (Ὑπατία) din Alexandria: pp. 13, 74

I

Iamblichus (Ἰάμβλιχος) din Chalcis, respectiv Iamblichus Chalcidensis: pp. 58, 114
Ieronim: p. 97
Ignațiu de Loyola: p. 43
Ihde, Don: p. 291
Iliescu, Adrian-Paul: pp. 299, 300, 301
Ingarden, Roman: p. 291
Inocentiu al VIII-lea (Papă, pe numele mirean – Giovanni Battista Cibo): p. 16
Ioan al XXII-lea (Papa): p. 97
Ioan Argiropulo: p. 125
Ioan Damaschin, Sfîntul: p. 98
Ioan din Italia, respectiv Ioan Italos: pp. 15, 115
Ioan Gură de Aur: p. 124
Ioan Paul al II-lea: p. 21
Ioan, Petru: pp. 33, 113, 130, 132, 183, 193, 209, 216, 233, 240, 273, 286, 297, 320
Ion VII Paleologul: p. 53
Ionescu, Nae, pe numele complet – Nicolae C. Ionescu: pp. 31, 32, 118, 139
Iorga, Nicolae: pp. 34, 118, 145
Iqbal, Sir Allama Muhammad: p. 76
Iulia Livilla: p. 14
Iustinian cel Mare: p. 14
Isac, Victor: p. 33
Iulian (Julián) de Toledo: p. 59
Ivănescu, Mircea: p. 151

J

Jacob, Odile: pp. 9, 147
Jacobi, Friedrich Heinrich: pp. 60, 62, 79
James, William: pp. 45, 68, 75, 82, 153, 186
Janet, Paul Alexandre René: p. 147
Janich, Peter: p. 88
Jankélévitch, Vladimir: p. 323
Jansen, Cornelius (Jansenius): p. 83, 84
Jaspers, Karl Theodor: pp. 29, 80, 86, 317
Jefferson, Thomas: p. 142
Joannem Grammaticum: p. 53
Joja, Athanase: pp. 190, 196
Joja, Crizantema: p. 145
Joly, Henry: p. 164
Jonas, Hans: pp. 30, 34, 80, 86, 91, 139, 199
Juan de Mariana: p. 116
Juhos, Bela von: p. 124
Justin din Sichem, respectiv Justin Martirul, sau Justin Filosoful: p. 94

K

Kamali, S. A.: p. 40
Kambartel, Friedrich: p. 88
Kamlah, Wilhelm: p. 88
Kanade, respectiv Kanada, Kanabhuj, Kasyapa, sau Kanabhaska: p. 57
Kant, Immanuel: pp. 5, 6, 10, 28, 41, 56, 60-62, 65, 69, 70, 75, 79, 84, 85, 100-103, 105, 109, 132, 135, 137, 139-143, 145, 146, 148, 151, 152, 155, 159, 162, 163, 193, 209, 223, 225, 237, 241, 256-259, 279, 280, 291, 303, 306, 307, 313, 317, 319
Kautsky, Karl: p. 55
Keckermann, Bartholemäus: pp. 165, 166
Kepler, Johann (Johannes): pp. 24, 79
Kerle, F. H.: p. 151
Keyserling, Hermann: pp. 147, 283, 296, 305
Kierkegaard, Sören: pp. 44, 78, 136, 317, 319, 321, 322
King, Peter J.: pp. 72-76, 78, 79, 84, 112
Kingold, Charles: p. 148
Kitaro, Nishida: p. 73
Kleobulos (*Κλεόβουλος*): p. 57
Klinkhardt, Verlag von Dr. Werner: p. 150

Knudson, Albert Cornelius: p. 136
Köchler, Hans: p. 291
Kockelmans, Joseph J.: pp. 291, 292
Kojève, Alexandre: pp. 87, 183, 292, 293, 313 - 315, 316
Kolakowski, Leszek: p. 147
Komenský, Jan Amos: p. 23
Korsch, Karl: p. 130
Kotarbiński, Tadeusz: pp. 137, 150
Kraft, Victor: p. 126
Kremer, René: p. 142
Kremer-Marietti, Angèle: p. 47
Kripke, Saül Aaron: pp. 75, 77
Kroner, Richard: p. 56
Kröner, Franz: pp. 178-181, 183, 185, 209, 250
Krug, Wilhelm Traugott: pp. 60, 101
Krüll, P.: p. 146
Kuhn, Thomas Samuel: pp. 9, 75, 82, 88, 285
Külpe, Oswald: pp. 103, 130
Kunzmann, Peter: pp. 117, 155, 163, 174, 177

L

Laberthonnière, Lucian: p. 149
Lacan, Jacques-Marie-Émile: p. 87
Lachelier, Jules: pp. 102, 138, 147
Lacordaire, Henri Dominique: p. 206
Lacydes (Λακύδης) din Cyrene: pp. 110, 121
Lakátos, Imre, alias Imre Molnár, sau Imre (Avrum) Lipschitz: pp. 83, 285, 286
Lamacchia, Ada: p. 136
Lambert, Johann Heinrich: pp. 6, 153, 272
Landini, Giovanni Battista: p. 19
Lange, Friedrich Albert: pp. 45, 130, 248
Langer, Monika M.: p. 292
Landsberg, Paul Ludwig (Louis): pp. 29, 136
Lao-tzi, respectiv Lăo Zi, Lao-Tzi, Lao-Zu, Lao-Tze, sau Lao-Tseu: pp. 57, 75 - 77
Lask, Emil: p. 86
Laudan, Larrry: pp. 285, 286
Lavelle, Louis: pp. 138, 143
Lazăr, Gheorghe: p. 267
Leclair, Anton von: p. 145
Leeuw, Gerardus van der: pp. 292, 293
Lefort, Claude: p. 292
Lehnert, Frederick: p. 291
Leibniz, Gottfried Wilhelm Freiherr von: pp. 28, 60 - 62, 69, 70, 75, 79, 84, 108, 116, 134 - 136, 142, 156, 166, 223 - 226, 303, 306, 307
Lenin, Vladimir Ilici: pp. 117, 140, 141
Lenoci, Michele: p. 291
Leon al XIII-lea (Papa): p. 97
Leonardescu, Constantin: p. 150
Leonardo (di ser Piero) da Vinci: pp. 30, 82
Lequier, Joseph Louis Jules: pp. 81, 138
Leroux, Ernest: p. 113
Lesenne, R.: p. 138
Leśniewski, Stanisław: p. 137
Lessing, Gotthold Ephraim: pp. 79, 134
Leucip (Λεύκιππος) din Elea (?), Abdera (?), sau Milet (?): pp. 57, 123
Lévi-Strauss, Claude: pp. 87, 240
Lévinas, Emmanuel: pp. 81, 291
Levyne (respectiv Levinas), Jehiel: pp. 81
Lewis, David Kellogg: p. 75
Liebmann, Otto: p. 130
Liiceanu, Gabriel: pp. 251, 302
Lipps, Theodor: pp. 86, 291
Lips, Joost (Justus Lipsius): p. 59
Lobkowitz, Juan Caramuel y: p. 148
Locke, John: pp. 60 - 61, 69, 70, 73, 78, 81, 84, 132, 138, 152, 156, 161, 164, 172, 256, 257, 259, 260, 306, 321, 322
Lombardo, M.: p. 33
Lorenz, Kuno: p. 88
Lorenzen, Paul: pp. 85, 88, 255, 256
Lorimer, Lawence T.: p. 148
Lorraine, Charles de: p. 23
Losski, Nicolae Onufrievici: p. 141
Lotze, Rudolf Hermann: pp. 45, 138
Louis Victor (duce) de Broglie: p. 137
Löwenthal, Leo: p. 126
Lucian (Λουκιανός) sirianul, respectiv – Lucian din Samosata: pp. 34-37, 39, 40, 45, 51, 124
Lübbe, Hermann: p. 86
Lübcke, Poul: pp. 85, 86, 89, 91
Lucica, Iancu: p. 197
Ludovic al XIV-lea: p. 19
Luhmann, Niklas: p. 48
Luis de Molina: p. 116
Lukács, György (Georg): pp. 83, 84, 130
Łukasiewicz, Jan: pp. 30, 117
Lullus, Raimundus, respectiv Raymundus (Raymond, Ramon, Raimundo) Llull (Lully, Lulio, sau Lull): pp. 15, 59
Lupaşcu, Ştefan: pp. 10, 27, 33, 132, 183, 189, 191, 196, 209, 284, 320, 321
Luther, Martin: pp. 59, 79, 85, 116, 129
Lycon (Λύκων) din Troada: p. 121
Lyotard, Jean-François: pp. 47, 81, 87, 148

M

Mably, Gabriel Bonnot de: p. 80
Mach, Ernst: pp. 44, 73, 79, 87, 91, 104, 108, 132, 140, 141, 256

Machiavelli, Nicolò di Bernardo: pp. 18, 77, 82
Macintosh, Douglas Clyde: p. 142
MacIntyre, Chalmers Alasdair: pp. 49, 66, 67, 108, 117
Mackie, John Leslie: p. 138
Mackintosh, Sir James: p. 125
Madhva: p. 73
Maeso, David Gonzalo: p. 96
Mahomed: p. 43
Mailly-Nesle, Solange de: p. 191
Maimonide, Moise respectiv Moshe ben Maimon, după numele arab – Abu Imran Mussa bin Maimun ibn Absallah al-Qurtubi al-Israili, iar după numele prescurtat, Rambam: pp. 58, 72, 77, 96, 98, 100, 115
Maiorescu, Titu: p. 243, 303
Maistre, Joseph-Marie (conte) de: p. 84
Malebranche, Nicolas: pp. 28, 60, 75, 80, 135, 138
Malthus, Thomas Robert: p. 82
Mancini, Italo: p. 147
Mandelbrot, Benoît: p. 104
Mandevilli, Bernard de: p. 83
Manes-Mani: p. 181, 206
Mannheim, Karl: p. 138
Marc Antoniu: p. 14
Marcel, Gabriel Honoré: pp. 81, 85, 87, 142, 291, 317
Marcilio din Padova: p. 116
Marcion din Sinope: p. 206
Marcuse, Herbert: pp. 86, 126
Marelli, Giuseppe: p. 267
Marga, Andrei: pp. 46, 254, 281, 285, 286
Marion, Jean-Luc: p. 23
Maritain, Jacques: pp. 81, 108, 142
Marquard, Odo: 86
Marrou, Henri-Irénée: pp. 95, 96
Martineau, J.: p. 139
Martinetti, Piero Federico Giuseppe Celestino Mario: pp. 20, 83, 139
Martini, Jakob: p. 166
Marvin, Walter T.: p. 143
Marx, Karl Heinrich: pp. 44, 49, 55, 68, 75, 77, 79, 117, 129, 130, 141
Massari, Giuseppe: pp. 8, 19
Mathieu, Vittorio: p. 144
Maupertius, Pierre-Louis Moreau de: p. 80
Mauriac, Claude: p. 33
Maxim Mărturisitorul: pp. 124, 324
Mayolez, G.: p. 133
Mărgineanu, Nicolae: p. 33
Mătăsaru, Niculae: p. 101
McCarthy, Thomas: p. 47
McCormack, Bruce: p. 272
McCosh, James: p. 125
McDowell, John: p. 73
McTaggart, John: p. 73
Medici, Cosimo („il Vecchio“) de: p. 52
Medici, Lorenzo (Magnifico) de: p. 16
Medici, Piero de: p. 16
Meinecke, Friedrich: p. 134
Meiner, Felix: p. 156, 178
Meinong, Alexius von : p. 73
Melchiorre, Virgilio: pp. 5, 6, 8, 9, 45, 50, 56, 78, 82, 105, 109, 113, 136, 150-153, 155, 157, 169, 172, 175, 291, 325
Melissos (Μέλισσος) din Samos: pp. 51, 57, 120, 123, 223
Mendelssohn, Moise: p. 100
Menedem (Μενέδημος), din Eretria (?), elisiacul: pp. 121, 122
Meneden, cinicul: p. 122
Menexenos: p. 51
Menger, Karl: pp. 124, 132, 272
Meng-zi , respectiv Meng-tzu, după numele latinizat – Mencius: p. 76
Menip (Μένιππος) din Gadara: pp. 120, 121
Menodotos (Μηνόδοτος) din Nicomedea: p. 111
Mentor (Μέντωρ): p. 51
Merleau-Ponty, Maurice: pp. 87, 91, 291, 292, 323
Mersenne, Marin: p. 75
Messer, August: p. 103
Mettrie, Julien Offroy de la: pp. 60, 73, 80, 134
Metrocle (Μητροκλης) din Maronea: pp. 121, 122
Meyerson, Émile: p. 143
Michelangelo: p. 17
Michelet, Karl Ludwig: p. 56
Michiduță, Adrian: pp. 10, 17, 46, 52, 243, 245, 248, 267, 268
Micu, Dumitru: pp. 230, 231, 242, 303
Mihai din Efes: p. 115
Mihali, Ciprian: p. 148
Mill, John Stuart: pp. 44, 71, 74, 82, 132, 139
Millon, Jerome: p. 146
Mo-tzî, respectiv Mo-tzu, sau Mo-di, iar după numele latinizat – Micius: p. 76
Moise, alias Amenhotep IV, faraon din a XVIII-a dinastie: pp. 43, 94
Moisiuc, Elena: pp. 6, 101
Moleschott, Jakob: p. 141
Monimos (Μόνιμος) din Siracuza: p. 121
Monios (Μόνιος): p. 122
Montague, Richard: p. 148
Montague, William Pepperell: p. 143

Montaigne, Michael Eyquem de: pp. 80, 138, 152, 306
Montefiore, Alan: p. 148
Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, marchiz de: pp. 75, 80, 85, 145
Moore, George Edward: pp. 82, 85, 87, 91, 135, 141
More, Henry: pp. 81, 125
Morgan, Lewis Henry: p. 140
Morrus (More), Thomas: pp. 21, 81, 85
Mortier, Jeann: p. 279
Mounier, Emmanuel: pp. 136, 142
Müller, Max: p. 151
Munk, Salomon: p. 96
Muratori, Ludovico Antonio: p. 82
Mureşan, Valentin: p. 148
Muscă, Vasile: pp. 17, 52
Musgrave, Alan E.: p. 286
Mussolini: p. 20

N

Nagarjuna, Acharya: pp. 76, 326
Nagarjuna, Rasaratnakara: p. 326
Nagel, Ernest: p. 135
Nagel, Thomas: p. 75
Natoli, Salvatore: p. 107
Natorp, Paul: pp. 45, 79, 86, 130, 140, 254
Naucydes (Ναυκύδης) din Argos (?): p. 123
Nausiphanes (Ναυσιφάνης) din Theos: p. 123
Nearchos (Νέαρχος) din Amphipolis: p. 12
Negulescu, Petre P.: pp. 52, 302, 308, 309
Nelböck, Johann: p. 29
Nerinthos: p. 51
Nero Claudius: p. 14
Netershein, Heinrich Cornelius Agrippa von: p. 79
Neto, Alfredo Naffah: p. 293
Neumann, Franz Leopold: p. 126
Neurath, Otto: pp. 73, 79, 125, 255, 256
Newton, Isaac: pp. 60, 81, 148
Nicolaus din Damasc, respectiv Νικόλαος Δαμασκηνός: pp. 114, 122
Nicolescu, Basarab: pp. 191, 282
Nicolochos din Rhodos, cinicul: p. 111
Nicolovius, Friedrich: p. 28
Niemeyer, Max: p. 292
Nietzsche, Friedrich Wilhelm: pp. 5, 41, 44, 45, 49, 68, 75, 79, 85, 107, 136, 147, 256, 257, 279, 280, 317
Nifle, Roger: p. 105
Niquet, Marcel: p. 106
Noetus din Smyrna: p. 202
Noica, Constantin: pp. 5, 180, 189, 190, 196, 297 - 299, 301 - 304, 311, 327
Noon, John: 157
Novalis, alias Georg Philipp Frierich Freiherr von Hardenberg: pp. 60, 79, 306, 310
Nozick, Robert: pp. 73, 88

O

O'Leary-Hawthorne, John: p. 109
Ocampo, Arturo Cambours: p. 293
Ocampo, Victoria: p. 27
Ockham, William: pp. 52, 59, 73, 115, 139, 146, 148
Octavian, respectiv Augustus Gaius Julius Octavius: p. 14
Oeagros: p. 207
Oişteanu, Andrei: p. 207
Oişteanu, Gabriela: p. 207
Olbrechts-Tyteca, Lucie: pp. 195, 214
Olms, Georg: p. 153
Olympias (Ολυμπιάς): p. 51
Onesicritos (Ὀνησικρίτος) din Egina, sau din Astypalaia: p. 121
Oresme, Nicholas: p. 115
Orfeu (sau Orpheu): pp. 207, 208
Origen Adamantius, respectiv Origenes (Ορι-γένης): pp. 95, 124, 201, 203
Ostwald, Friedrich Wilhelm: pp. 132, 150
Oswald, James: p. 60
Ouspensky, Peter Demianovici, respectiv Pyotr Demianovich Ouspenskii, sau Us-penskii: pp. 198, 273
Owen, Robert: pp. 82, 117

P

Paci, Enzo: p. 83
Paganini, Giani: p. 138
Pankhurst, Sylvia: p. 131
Pannekoek, Anton: p. 131
Pantaen: p. 94
Papini, Giovanni: pp. 36, 41 - 46, 186
Pavel, Sfîntul: pp. 43, 98, 317, 319
Pareto, Vilfredo Federico Damaso: p. 83
Pareyson, Luigi: pp. 83, 142, 145, 151
Parmenide (Παρμενίδης) din Elea: pp. 57, 71, 74, 112, 113, 118, 120, 123, 134, 305 - 307, 310, 317, 319, 321, 322
Parsons, Talcott Edgar Frederick: p. 140
Pascal, Blaise: pp. 80, 84, 137, 138, 279, 280, 319
Pascu, Gheorghe: p. 86
Patapievici, Horia: pp. 200, 201, 206
Patrizi, Francesco: pp. 151, 153
Paulhan, François: p. 185
Paulo Veneti, respectiv Paul din Veneţia: p. 116
Paulsen, Friedrich: pp. 130, 139

Pătraşcu, Damian Gheorghe: p. 94
Pătrăşcanu, Lucreţiu: p. 32
Pârvu, Ilie: p. 101
Peano, Giuseppe: p. 217
Peccatte, Patrick: p. 145
Peirce, Charles Santiago Sanders: pp. 72, 75, 82, 87, 90 - 92, 137, 143, 183
Pelacani, Biagio: p. 116
Pepyat, J.: p. 110
Pereira, Benito: p. 116
Perelman, Chaïm: pp. 195, 214
Peretti, Mario: p. 144
Periandru (Περίανδρος): p. 57
Pernam, Petrum: p. 54
Perry, Ralph Barton: p. 143
Pétrement, Simone: p. 199
Petrescu, Dan: p. 52, 118
Petrescu, Nicolae: p. 272
Petrovici, Ion: pp. 33, 242-246, 248, 249, 302, 303
Petru Lombardul: p. 58
Petru cel Mare, p. 30
Pfänder, Alexander: pp. 86, 291, 293
Phaidon (Φαίδων) din Elis (?): pp. 120 - 122, 252, 253
Phillips, Osborne, alias Leon Barcynski: p. 148
Philolaos (Φιλόλαος) din Crotona (sau Tarantos ?): pp. 123, 208
Philon Alexandrinul, respectiv Φίλων ὸ ’Αλεξανδρεύς: p. 58
Philon (Φίλων) din Larissa: p. 14
Philon (Φίλων) din Megara: p. 194
Philostratos: p. 121
Philoxenos (Φιλόξενος): p. 51
Piaget, Jean: pp. 284, 285
Piccolomini, Aeneas Silvius: p. 98
Pico della Mirandola, Giovanni: pp. 16, 17, 52, 82, 98, 99, 279, 280
Picot, Claude: 164
Picus (vezi Pico della Mirandola): p. 52
Piftor, Bogdan: pp. 2, 10
Pius al II-lea (Papa): p. 98
Pius al V-lea (Papa): p. 97
Pius al XI-lea (Papa): pp. 21, 96
Pierre (abatele), alias Marie Joseph Henry (Henri) Grouès: p. 27
Pierre Des-Hayes: 164
Pies, Eike: p. 24
Pietro d’Abano: pp. 15, 116
Piller, Christian: p. 142
Pines, Shlomo: p. 96
Pini, Ermenegildo: p. 8
Piscoci-Danesco, Georges: p. 28
Piso, Willem: p. 24
Pittacos, sau Pittakos (Πιττακὸς): pp. 57, 123
Pîrvan, Vasile: pp. 118, 145
Pîrvu, Radu Gabriel: p. 109
Planck, Max: p. 125
Plantinga, Alvin: p. 73
Platon (Πλάτων) din Atena, alias Aristocles: pp. 40, 45, 49, 51 - 53, 55, 57, 58, 61, 69, 70, 72, 74, 98, 100, 110, 112, 113, 118, 120-124, 128, 137, 138, 142, 145, 150, 151, 159, 172, 187, 199, 207, 223 - 225, 251 - 253, 257, 305 - 307, 310, 313, 317, 319
Platone, Felice: p. 20
Plehanov, Gheorghii Valentinovici: p. 141
Pleşu, Catrinel: p. 67
Plethon, Giorgio Gemistos: pp. 52, 53, 54, 124
Plotin (Πλωτίνος) din Licopolis: pp. 52, 58, 61, 62, 69, 70, 74, 111, 112, 114, 198, 203, 305, 306, 310
Pöggeler, Otto: p. 151
Poincaré, Jules Henri: pp. 81, 140
Polany, Michael: p. 127
Polemon (Πολέμον) din Atena: pp. 110, 121
Poliziano: p. 17
Pollock, Friedrich: p. 126
Polycrates: p. 11
Pompei Magnus: p. 14
Pomponazzi, Pietro, respectiv Petrus Pomponatius, sau Pomponatus: pp. 17, 53, 59, 82, 116
Popa, Iulia: p. 2
Popescu, Corina: p. 200
Popescu, Costin: p. 96
Popescu, Cristina: p. 96
Popescu, Ion Mihai: p. 229
Popescu, Răzvan-Teodor: pp. 2, 10
Popper, Sir Karl Raimund: pp. 77, 80, 88, 91, 92, 137, 142, 212, 213, 284
Porfir, sau Porphyr (Πορφύριος) din Tyr: pp. 58, 114
Poteca, Eufrosin: pp. 144, 267
Pra, Mario Dal: pp. 83, 143
Prailos: p. 111
Praxeas: p. 202
Praxides: p. 119
Preti, Giulio: p. 83
Proclos (Πρόκλος,), sau Proclus Lycaeus, din Xanthos, în Lycia: pp. 58, 61, 62, 65, 70, 114
Protagoras (Πρωταγόρας), din Abdera: pp. 57, 69, 70, 73, 123, 138
Proudhon, Pierre-Joseph: pp. 54, 55
Proust, Marcel: p. 26

Psellos, Mihail: pp. 15, 115
Ptolemaios din Cyrene: p. 111
Ptolemeu: 122
Putnam, Hilary Whitehall: pp. 48, 82, 141, 143, 145
Pufendorf, Samuel von: p. 60
Pyrrhon (Πύρρων) din Elis: pp. 37-40, 111, 123, 180, 327
Pythagora (Πυθαγόρας) din Samos: pp. 11, 12, 34, 38 - 40, 57, 61, 65, 69 - 71, 74, 112, 113, 118, 123, 127, 128, 252, 305

Q

Quesnay, François: p. 80
Quine, Willard Van Orman: pp. 75, 82, 88, 90, 91, 130, 142, 145

R

Radbert, Paschase, respectiv Paschazius Radbertus: p. 59
Radhakrishnan, Sarvepalli: p. 76
Ragoña, Carmen Cecilia Hernández de: pp. 292, 293
Rahner, Karl: p. 80
Raimundus din Sabunda, respectiv Ramon Sibiuda (Sabiende, Sabond, Sabonde, Sebon, Sebeyda, sau Sebeyde): p. 59
Romanato, G.: p. 33
Rāmānuja: pp. 76, 187
Ramus, Petrus, respectiv Pierre de la Ramée: pp. 23, 25, 59, 80
Ravaisson-Mollien, Jean Gaspard Félix Lacher: pp. 101, 102, 138, 141, 147
Rawley, William: p. 167
Rawls, John Bordley: pp. 75, 88, 131
Rădulescu-Motru, Constantin: pp. 46, 142, 247, 248, 302
Reboul, Olivier: pp. 144, 151
Rée, Jonathan: p. 67
Régis, Pierre Sylvain: pp. 156, 165, 166
Rehmke, Johannes: pp. 7, 145, 255, 256
Reichenbach, Hans: pp. 29, 66, 126
Reid, Thomas: pp. 60, 73, 81, 125, 319
Reidel, Donald: pp. 141, 296
Reinach, Adolf: p. 291
Renner, Karl: p. 131
Renouvier, Charles Bernard: pp. 105, 136, 138, 319
Rescher, Nicholas: p. 316
Reuchlin, Johann: p. 59
Reuther, Verlag von: p. 146
Ricardo, David: pp. 82, 117
Rickert, Heinrich: pp. 45, 86, 134, 143, 147, 153, 254
Ricoeur, Paul: pp. 49, 81, 87, 291, 323
Riedel, Manfred: p. 149
Riehl, Alois Adolf: pp. 103, 108, 130, 143
Rigobello, Armando: p. 142
Ritter, Joachim: p. 86
Rîmbu, Nicolae: p. 153
Robbe-Grillet, Alain: p. 294
Robinet, Jean - Baptiste René: p. 60
Romanato, G.: p. 33
Romanes, George John: p. 107
Romanos, George D.: p. 130
Rorty, Richard McKay: pp. 9, 66-68, 82, 118
Rosario, C.: p. 293
Rosat, Jean-Jacques: p. 292
Roscelin de Compiègne, Jean, respectiv Roscellinus Compendiensis: pp. 52, 58
Rosenzweig, Franz: p. 80
Rosetti-Tescanu, D.: p. 133
Rosmini-Serbatti, Antonio: pp. 83, 85, 139
Roşca, Dumitru D.: pp. 255, 302
Rousseau, Jean - Jacques: pp. 69-71, 75, 80, 145, 151, 280
Roy, Édouard Louis Emmanuel Julien le: p. 141
Royce, Josiah: pp. 136, 140, 146
Ruhl, Otto: p. 131
Russell, Bertrand Arthur William: pp. 22, 67 - 74, 77, 79, 82, 91, 125, 140
Ryle, Gilbert: pp. 67, 73, 82, 88

S, Ş

Sabellius din Roma: p. 202
Sacheri, Gerolamo, respectiv Girolamo: p. 59
Sade, Donatien Alphonse Francois de: p. 81
Saint-Simon, Claude - Henri Rouvroy, conte de: pp. 81, 85, 117, 136
Saínz, Arturo Rivas: p. 293
Sanderson, Robert, respectiv Robertus Sandersonus: p. 166
Santayana, George: pp. 135, 143
Santucci, Antonio A.: p. 20
Sartre, Jean-Paul Charles Aymard: pp. 75, 87, 90, 91, 132, 291, 317, 319, 323
Satorninos (Σατορνίνος), numit Cythenas: p. 111
Saussure, Ferdinand de: pp. 87, 139
Savonarola, Girolamo: p. 17
Schaumburg, Carl: p. 145
Scheler, Max: pp. 29, 79, 86, 272, 291
Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von: pp. 29, 60 - 62, 65, 70, 71, 79, 109, 132, 134, 138, 139, 141, 145 - 147, 148, 191, 254, 256, 306, 317, 324
Schenke, Hans - Martin: p. 199
Scherzer (Schertzer), Johann Adam: p. 166

Schiller, Ferdinand Canning Scott: p. 144
Schiller, Johann Christoph Friedrich: pp. 79, 151
Schlegel, Karl Wilhelm Friedrich von: pp. 60, 79, 145
Schleiermacher, Friedrich Daniel Ernst: pp. 79, 85, 109, 138, 281
Schlick, Moritz: pp. 29, 73, 79, 125
Schmidt, Johann Kaspar, devenit Max Stirner: p. 44
Scholz, Heinrich: p. 146
Schönrich, Gerhard: p. 48
Schopenhauer, Arthur: pp. 41- 43, 45, 79, 84, 105, 136, 139, 143, 223, 225, 247, 248, 280, 306
Schubert-Soldern, Richard Ritter von: p. 145
Schultz, Alfred: p. 291
Schumpeter, Joseph Alois: p. 133
Schuppe, Wilhelm: p. 145
Schütz, Alfred: p. 291
Schwemmer, Oswald: p. 88
Sciacca, Michele Federico: p. 139
Scotus, John Duns: pp. 58, 73, 115, 139
Scriven, M.: p. 146
Searle, John Rogers: pp. 73, 82, 87, 145, 146
Secrétan, Charles: pp. 139, 145
Sellars, Roy Wood: p. 143
Sellars, Wilfred Stalker: pp. 143, 146
Sen, Amartya: p. 127
Seneca, Lucius Annaeus: pp. 14, 100, 111, 112
Serbati, Antonio Francesco Davide Ambrogio Rosmini: pp. 19, 83, 85
Serghei din Radonezh, Sfîntul: p. 30
Servet (Serveto), Miguel, respectiv Miguel de Villanueva, sau Michael Servetus: p. 22
Seth, James: pp. 209, 217
Sethpringle-Patisson, A.: p. 139
Sextus Empiricus (Σέξτος 'Εμπειρικός): pp. 74, 108, 111, 155, 180
Shankara (respectiv Sankaracaya, sau Shankara), Adi: pp. 76, 77
Shestov, Lev Isaakovich (vezi: Şestov): p. 27
Shihab Ad-din Yahia: p. 15
Sidgwick, Henry: p. 73
Siger de Brabant, respectiv Sigerius de Brabantia: p. 115
Simion, Eugen: p. 31
Simmel, Georg: pp. 79, 130, 134, 144
Simmias (Σιμμίας) din Theba: p. 121
Simon (Σίμων) din Atena: p. 121
Singer, Peter Albert David: p. 78
Sismondi, Jean Charles Léonard de: pp. 83, 84
Sixt al IV-lea (Papa): p. 97
Slavescu, Micaela: p. 137
Smart, J. J. C.: pp. 73, 139
Smith, Adam: pp. 81, 117
Smith, Michael: pp. 136, 142
Smith, Peter: p. 203
Smyth, William Henry: p. 139
Soave, Francesco: p. 267
Socrate (Σωκράτης): pp. 12, 35, 37-40, 57, 61, 62, 69, 70, 74, 110, 112, 113, 118, 122, 124, 165, 252, 306
Sofocles: p. 13
Solon (Σόλων): pp. 40, 57
Sontag, Susan: p. 151
Sosigenes Peripateticul (Σωσιγένης ο Περιπατητικός): p. 114
Spaemann, Robert: p. 86
Spaulding, Edward Gleason: p. 143
Spaventa, Bertrando: pp. 8, 83
Spencer, Herbert: pp. 41, 43, 44, 73, 82, 132, 134, 136, 140, 144, 147, 186
Spengler, Oswald Arnold Gottfried: pp. 134, 136, 141, 147
Sperantia, Eugeniu: pp. 33, 140, 146
Speusip (Σπεύσιππος) din Atena: pp. 51, 110, 121
Sphairos (Σφαίρος) din Bosfor: p. 120
Spinoza, Benedict (respectiv Baruch): pp. 28, 60 - 63, 69 - 71, 78, 83, 108, 134, 142 181, 223 - 225, 282, 296, 303, 306, 307, 324
Sporici, Vasile: pp. 27, 189
Spranger, Eduard: pp. 141, 147
Springer, Julius: pp. 141, 213
Stambaugh, Joan: p. 66
Stan, Liana: p. 73
Stanton, George: p. 148
Stănciulescu, Traian - Dinorel: p. 150
Stănescu, Ileana: p. 96
Stăniloae, Dumitru: p. 324
Stebbing, L. Susan: p. 73
Stefanini, Luigi: pp. 139, 142
Steffens, Henrik: p. 147
Steiner, Rudolf: pp. 145, 271
Sternberg, Kurt: p. 10
Stevenson, Charles Leslie: p. 87
Stewart, Dugald: pp. 60, 125, 132, 144, 147
Stilpon (Στίλπων) din Megara: pp. 57, 121
Stirner, Max – după numele adevărat Johann Kaspar Schmidt: p. 44
Stoianovici, Dragan: p. 68, 96
Straton (Στράτων) din Lampsacos: pp. 73, 114, 121, 122
Strauss, Leo: p. 152
Strawson, Peter Frederick: pp. 74, 82, 88, 91, 117
Suárez, Francisco: pp. 77, 116

Surdu, Alexandru: pp. 5, 231, 232, 239 - 241
Symmachus: p. 14
Şestov (Shestov), Lev (Leon) Isaakovici, respectiv Yehuda Leyb Schwarzmann: pp. 83, 85, 254, 256, 279, 280
Ştefănescu, Marin: p. 196

T

Tampachius, G.: p. 149
Tarski, Alfred, alias Alfred Teitelbaum: pp. 30, 84
Taylor, Charles: p. 49
Tănase, Alexandru: pp. 221, 222, 229-231, 241
Telauges, ascetul pitagoreic: p. 123
Telesio, Bernardino: p. 82
Teodor (Θεόδωρος) din Mopsuestia: p. 124
Teodoric cel Mare: p. 14
Tertullian, respectiv Quintus Septimius Florente Tertullianus din Cartagina: p. 203
Tessitore, Fulvio: p. 134
Tetens, Johann Nicolaus: p. 149
Thales (Θαλίς) din Milet: pp. 57, 65, 74, 110, 111, 118, 120, 127, 208, 305
Theaitetos (Θεαίτητως) din Atena: pp. 138, 253
Theiodas (Θειοδας) din Laodiceea: p. 111
Themistagoras (Θεμισταγόρας): p. 51
Themistius (Θεμίστιος) din Paphlagonia: p. 114
Theodectes din Phaselis, în Lycia: p. 51
Theodor, sau Teodor (Θεόδωρος) din Cyrene: pp. 57, 122
Theofrast, sau Teofrast (Θεόφραστος) din Eresos, alias Tyrtamus: pp. 13, 113, 121, 122
Theopomp din Chios: p. 123
Thierry, Denys: p. 156
Thomasius, Jakob: p. 116
Thomason, Richmond H.: p. 148
Tianu, Marius: p. 156
Tiberius Claudius: p. 14
Tilgher, Adriano: p. 146
Timarchos: p. 123
Timaios, sau Timeios (Τίμαιος) din Locri: pp. 51, 253
Timon (Τίμων) din Phlius: pp. 111, 123
Timpler, Clemens: p. 165
Tindal, Matthew: p. 81
Tit, Liviu: p. 18
Toland, John: p. 81
Toma d'Aquino (Sfîntul): pp. 7, 43, 52, 58, 66, 69-71, 74, 77, 96-99, 115, 117, 137, 317
Toma, Melentina: p. 10
Tommaso de Vio: p. 116
Tönnies, Ferdinand: p. 139
Toulmin, Stephen Edelston: pp. 88, 286
Trăuşan-Matu, Ştefan: p. 282
Tricot, Jean: p. 158
Troeltsch, Ernst: p. 134
Trotignon, Pierre: p. 323
Tudor, Mary: p. 21
Turgot, Anne Robert Jacques: pp. 134, 136
Tylor, Edward Burnett: p. 140
Tyrtamus (Τύρταμος), devenit Teofrast, sau Theofrast: p. 113
Tzara, Tristan, alias Sami (sau Samuel) Rosenstock: p. 26

U

Unamuno, Miguel de: p. 147
Urban al II-lea (Papă): p. 40
Urban al VIII-lea (Papă), pe numele mirean Maffeo Barberini: p. 19

V

Valle, A.: p. 19
Vallée Poussin, Louis de la: p. 326
Vaihinger, Hans: p. 104
Vailati, Giovanni: p. 45
Van den Bergh, S.: p. 40
Vanini, Iulius (Lucilius, Lucilio, respectiv Giulio) Caesar, sau Cesare: pp. 18, 21, 59
Valentin din Egipt: p. 205
Vallenilla, Ernesto Mayz: p. 291
Valla, Lorenzo (respectiv Laurentius): p. 82
Varisco, B.: p. 139
Vasile cel Mare: p. 317
Vasubandhu: p. 327
Vayer, François La Mothe Le: p. 138
Vieillard-Baron, Jean-Louis: p. 147
Vergès, Jacques: p. 27
Ventura, Moïse: p. 115
Vernadsky, Valdimir Ivanovich: p. 176
Vernia, Nicoletto: p. 116
Verri, Pietro: p. 82
Vianu, Tudur: p. 240
Vico, Giambattista, respectiv Giovanni Batistta: pp. 82, 85, 134, 144
Vidam, Teodor: p. 146
Villanovani, Michaelis: p. 22
Vinceti, Silvano: p. 17
Vlăduţescu, Gheorghe: p. 97
Vogler, Carl Georg: p. 55
Vogt, Karl Christoph: p. 141
Volkelt, Johannes: p. 130
Volonte, Paulo: 116
Voltaire, alias François-Marie Arouet: pp. 25, 40, 72, 80, 99, 134, 135, 142, 145

Vorländer, Karl: pp. 130, 131
Voronte, Paolo: pp. 156, 157
Vrin, Jean: pp. 98, 115
Vuia, Octavian: p. 189
Vulcănescu, Mircea: pp. 31, 32, 139, 327
Vulcănescu, Romulus: p. 33

W

Waismann, Friedrich: pp. 125, 145
Wald, Lucia: p. 96
Wallace, Robert M: p. 67
Walsh, George: p. 291
Walter din Montagne: pp. 58-59, 66
Ward, J.: p. 139
Washburne, Carleton: p. 144
Washington, George: p. 142
Watkins, John: p. 9
Weber, Max(imilian) Carl Emil: pp. 79, 134
Welby-Gregory, Lady Victoria: p. 74
Wertoby, Adam: p. 67
Westphal, Merold: p. 293
Whewell, William: p. 272
Whichcote, Benjamin: p. 125
White, Leslie Alvin: p. 150
White, Morton: p. 88
Whitehead, Alfred North: pp. 22, 73, 134
Whittaker, T.: p. 218
Wiedmann, Franz: pp. 117, 155, 163, 174, 177
Wiesner, Hilary S.: pp. 52, 181, 200
Wiggins, David: p. 74
Williams, Bernard Arthur Owen: pp. 73, 127, 139
Wilson, James: p. 142
Winch, Peter Guy: p. 88
Windelband, Wilhelm: pp. 45, 67, 79, 86, 133, 143, 147, 254, 256, 257
Winter, Carl: pp. 168, 226
Wiredu, Kwasi: p. 78
Wittfogel, Karl August: p. 126
Wittgenstein, Ludwig Josef Johann: pp. 29, 74, 77, 80, 87, 90, 91, 117, 140, 148, 304
Wolff, Christian Freiherr von: pp. 54, 60, 62, 79, 85, 116, 134, 142, 148, 153, 156-159, 162, 164, 166, 172, 258, 259, 264, 265
Wollstonecraft, Mary: pp. 73, 75, 77
Wolsey, Thomas: p. 21
Wright, Georg Henrik von: pp. 88, 117, 285
Wullen, Johann von: p. 24
Wundt, Wilhelm Maximilian: pp. 139, 141, 255, 256, 268
Wycliff, John: p. 100

X

Xenocrate (Ξενοκράτης) din Calcedon: pp. 51, 110, 121
Xenofanes, sau Xenophanes (Ξενοφάνης) din Colofon: pp. 51, 57, 120, 123, 208
Xenofon (ΞενοφΑν): pp. 119, 121
Xenopol, Alexandru D.: pp. 113, 145

Y

Youlan, Feng (Fung Yu-lan): p. 76

Z

Zabarella, Jacopo, respectiv Giacomo, sau Iacobus: pp. 53, 116
Zamfirescu, Vasile Dem: p. 5
Zarathustra (Zoroastres): p. 207
Zeller, Eduard: pp. 139, 252
Zeller, Otto: p. 96
Zenon (Ζήνων) din Elea: pp. 12, 18, 51, 57, 61, 62, 70, 74, 111, 112, 120, 121, 123, 165
Zenon (Ζήνων) fenicianul, din Cition (Cipru): pp. 74, 111, 112, 123
Zeuxippos (Ζευξίππος) din Cnosos: p. 111
Zeuxis (Ζεῦξις): p. 111
Zhu Xi, respectiv Chu-shi, Chu Yulan-hui, sau Chu Wen-kung: p. 76
Zilsel, Edgar: p. 125
Zimmel, Georg: p. 147
Zonta, Mauro: p. 96
Zubiena, Enrico Castelli Gattinara di: p. 325
Zwingli, Huldrych (sau Ulrich): p. 59

INDEX SYSTEMATICUS

PREAMBUL ***5***

Cartea I:
DESPRE RISCUL DE A FI FILOSOF, LA ANUMITE CEASURI DIN CURSUL ISTORIEI

CAPITOLUL 1: ***Despre păcatul „primului filosof" şi despre riscul la care aveau să se supună numeroşi alţi „eroi ai cugetării"*** ***11***

CAPITOLUL 2: ***Procesul colectiv al filosofilor înscenat, mai întîi, la standarde olimpice, iar apoi, pe coordonate ceva mai lumeşti*** ***34***

CAPITOLUL 3: ***O anatemă aruncată la adresa filosofiei în vremuri mai apropiate*** ***46***

Cartea a II-a:
UNIVERSUL FILOSOFIC ÎN EXPANSIUNE ŞI MODURI DE A-L ÎNSTĂPÂNI, DIN PERSPECTIVĂ DIACRONICĂ

CAPITOLUL 4: ***De ce continuă nedreptăţile la adresa filosofiei ?*** ***51***

CAPITOLUL 5: ***Unde se arată că filosofiile nu sînt doar nişte plăsmuiri la grămadă, ci „mirabile semințe" din care răsar viziuni mai adecvate ţelului suprem decît cele anterioare*** ***55***

CAPITOLUL 6: ***De multe ori filosofiile sînt ca miraculoasele rădăcini din care se pot înălţa falnice tulpini, ori ca nişte viguroase tulpini, conducînd spre noi şi noi ramuri, purtătoare de rod*** ***66***

Cartea a III-a:
PLURALISMUL CONCEPŢIILOR DESPRE LUME ŞI OM, DIN PERSPECTIVA ONOMASTICII FILOSOFICE

CAPITOLUL 7: ***Nu de puţine ori filosofiile se raportează ca parteneri de cuplu, din a căror împreunare se nasc filosofii cu „rating" sporit*** ***93***

CAPITOLUL 8: ***Despre numele filosofilor şi cum se grupează ei pe criterii de abilitate doctrinară*** ***106***

CAPITOLUL 9: ***O perspectivă asupra filosofiei sub auspicii lexico - logice*** ***118***

Cartea a IV-a:
DESPRE SISTEMUL FILOSOFIC, CA LOC ÎN CARE SINCRONICUL SE LASĂ CUCERIT DE CĂTRE DIACRONIC

Capitolul 10: ***De când se organizează filosofia în sisteme ?*** ***155***

Capitolul 11: ***Opoziția, ca principiu generator al sistemelor şi al construcțiilor filosofice, în concepția lui Franz Kröner*** ***178***

Capitolul 12: ***Alți gînditori români plasați în „zarea matricială“ a valorizării antinomicului*** ***185***

Capitolul 13: ***De la confruntare, la coabitare şi la integrare în lumea filosofiilor*** ***209***

Cartea a V-a:
DIMENSIUNEA SISTEMICĂ A FILOSOFIEI LUI LUCIAN BLAGA ŞI IMPACTUL EI ASUPRA SISTEMATOLOGIEI

Capitolul 14: ***Despre filosofie, ca mod de ființare în lumea spirituală*** ***221***

Capitolul 15: ***Ce se structurează în sistemul filosofic clădit de Lucian Blaga ?*** ***228***

Capitolul 16: ***Confirmări ale schemei de analiză „situațională“, în afara universului „BLAGA“*** ***242***

Cartea a VI-a:
„SISTEMATOLOGIA“ FILOSOFICĂ, UN PROIECT EXTREM DE ATRACTIV, ÎN ORIZONTUL UNEI METODOLOGII DE TIP ACȚIONALIST

Capitolul 17: ***Aplicații de primă instanță ale modelului „situațional“- hexadic în cazul definirii, ori al caracterizării filosofiei şi a demersului filosofării*** ***251***

Capitolul 18: ***„Deducerea“ în stilul analizei „situaționale“ a „părților“ filosofiei şi a subdiviziunilor filosofice aferente*** ***257***

Capitolul 19: ***Tipologii ale tipologiilor, în universul deschis al filosofiei*** ***273***

Cartea a VII-a:
UTILIZĂRI DE-A DOUA INSTANȚĂ ALE MODELULUI HEXADIC ÎN CÎMPUL FILOSOFIEI

Capitolul 20: ***Structuri „situațional“-hexadice în orizontul explorării conştiinței filosofice, în cel al antropologiei şi al hermeneuticii*** ***277***

Capitolul 21: ***Discriminări în sfera filosofiei, a epistemologiei şi a metaştiin-*** ***282***

ței, prin prisma analizelor de tip „situațional“-hexadic .....

CAPITOLUL 22: ***Specificul problemei şi al problematizării din cîmpul filosofiei, tranşat în raport cu schema hexadică a analizeor discursive de tip „situațional“ 286***

CAPITOLUL 23: ***Soluții de impas, excese, dar şi exigențe ale demersului filosofic, ascultînd de logica analizelor de tip „situațional“ 294***

CAPITOLUL 24: ***Asemănări şi deosebiri între filosofi, rezonînd cu poli ai circuitului „situațional“ – „$I_sI_cI_oI_vI_iI_m$“ 305***

CAPITOLUL 25: ***Atuuri în autoîntemeierea filosofiei, dar şi păcate ale reducționismului metodo-logic, într-un inventar ținînd de logica „situațional“ - acțională 309***

ÎN LOC DE POSTFAȚĂ:* Despre caracterizarea filosofiei cu mijloace din recuzita logicii formalizate actuale 313

INDEX TABELLARUM..... 329

BIBLIOGRAFIE:* Momente din afirmarea şi resemnificarea filosofiei (*LATO SENSU*) ca sistem 335

INDEX AUCTORUM..... 339

INDEX SYSTEMATICUS 355

Titluri apărute în colecțiile Editurii „Ştefan Lupaşcu“:

1. Petru Ioan, *Modaliate şi modalizare în perspectiva logicii integrale*, 2007
2. Petru Ioan, *Petre Botezatu: zări şi etape în edificarea unei opere*, 2006
3. Ştefan Lupaşcu, *Logică şi contradicție*, 2005
4. Adrian - Dan Jinaru, *Psihologism şi antipsihologism: ipostaze istorice*, 2005
5. Petru Ioan, *Prin logică, spre metafilosofie*, 2005
6. Mirela Arsith, *Semiotica discursului politic*, 2005
7. Adrian - Dan Jinaru, *Logică şi psihologie, în era ştiințelor cogniției*, 2005
8. Petru Ioan, *Alexandru Husar: semiograma omului şi operei*, 2005
9. Adriana Crăciun, *Aplicații psiho-logice ale modelului situațional*, 2005
10. Petru Ioan, *Lucian Blaga în orizontul unei logici paradisiace*, 2005
11. Mirela Arsith, *Limbaj, comunicare şi realitate*, 2005
12. Ioan - Lucian Popa, *Un model integrator al situației de sinonimie*, 2004
13. Nicolae N. Bobică, *Metafizica lui Gottfried Wilhelm Leibniz*, 2004
14. Petru Ioan, *Logica, la confluență cu hermeneutica*, 2004
15. Constantin Cazacu, Valeria Slabu, *Logică matematică*, 2004 (ediție I: 1999)
16. Petru Ioan (coord.): *Logica în ofensivă*, 2004
17. Melentina Toma, *Erorile de argumentare în perspectiva unei tipologii semiotice*, 2004
18. Angelica Vâlcu, *Funcționarea discursului specializat*, 2003
19. Petru Ioan, *Modelul hexadic în politologie*, 2002
20. Eudochia Saharneanu, *Sensul şi orientările procesului istoric contemporan*, 2002
21. Vasile Țapoc, Melentina Toma, *Disertația științifică*, 2001
22. Petru Ioan (coord.), *Ştefan Lupaşcu: un gînditor pentru mileniul trei*, vol. 1 şi 2, 2001
23. Constantin Albuț, *Condiția umană în opera lui Lessing*, 2000
24. Ştefan Lupaşcu, *Principiul antagonismului şi logica energiei*, 2000
25. Benjamin Fondane, *Ființa şi cunoaşterea*, 2000
26. Petru Ioan, *Ştefan Lupaşcu şi cele trei logici ale sale*, 2000
27. Ioan Străchinaru (coord.), *Orizonturi ale personalității*, 1999
28. Petru Ioan, *Logica „integrală“ în distincții, operaționalizări, definiții şi exemplificări*, vol. 1, 1999
29. Ştefan Lupaşcu, *Omul şi cele trei etici ale sale*, 1999
30. Adriana-Gertruda Romedea, *Actele de discurs: o perspectivă semiotică*, 1999
31. Gheorghe Ilie Fârte, *Regimuri ale cantității în logica formală*, 1999